

การสื่อสารกับปฏิบัติการสร้างภาพตัวแทนผ่านสื่อพิพิธภัณฑสถานในประเทศไทย

นางนิษฐา หุ่นเกษม

สถาบันวิทยบริการ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาโทศึกษาศาสตร์ดุริยางค์

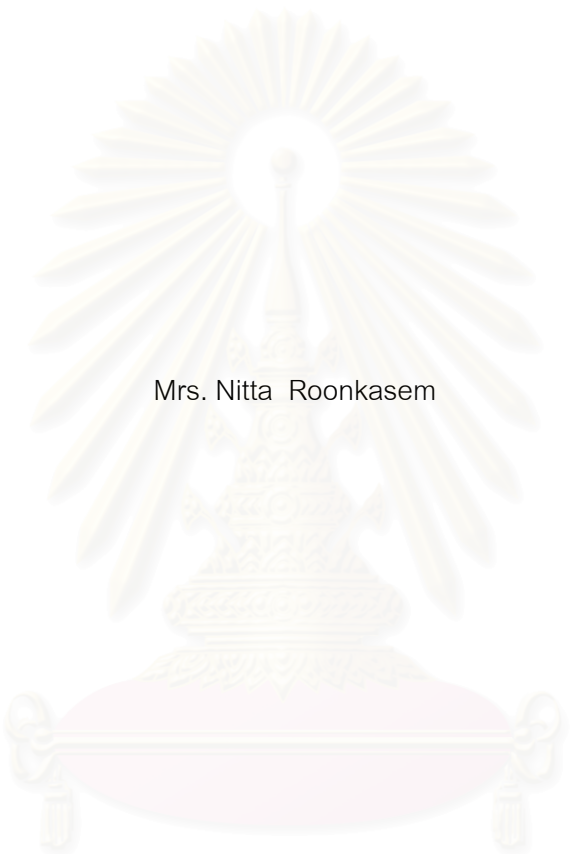
สาขาวิชาศิลปศาสตร์

คณะศิลปศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปีการศึกษา 2549

ลิขสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

COMMUNICATION AND PRACTICES OF REPRESENTATION
THROUGH THE MUSEUMS AS TEXTS IN THAILAND

Mrs. Nitta Roonkasem

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

A Dissertation Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for the Degree of Doctor of Philosophy Program in Communication Arts

Faculty of Communication Arts

Chulalongkorn University

Academic year 2006

Copyright of Chulalongkorn University

หัวข้อวิทยานิพนธ์

การสื่อสารกับปฏิบัติการสร้างภาพตัวแทนผ่านสื่อพิพจน์ทสสถาน
ในประเทศไทย

โดย

นางนิษฐา หุ่นเกษม

สาขาวิชา

นิเทศศาสตร์

อาจารย์ที่ปรึกษา

รองศาสตราจารย์ ดร.อรรณพ ปิณฑน์โอวาท

คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้บัณฑิตวิทยาลัยเป็น
ส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาตรีบัณฑิต

..... คณบดีคณะนิเทศศาสตร์
(รองศาสตราจารย์ ดร.ยุบล เบญจรงค์กิจ)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

..... ประธานกรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ดร.ยุบล เบญจรงค์กิจ)

..... อาจารย์ที่ปรึกษา
(รองศาสตราจารย์ ดร.อรรณพ ปิณฑน์โอวาท)

..... กรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ดร.กาญจนา แก้วเทพ)

..... กรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ดร.ฉวีวรรณ ประจวบเหมาะ)

..... กรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วิลาสินี อดุลยานนท์)

นิษฐา หรุ่นเกษม : การสื่อสารกับปฏิบัติการสร้างภาพตัวแทนผ่านสื่อพิพิธภัณฑ์สถานในประเทศไทย. (COMMUNICATION AND PRACTICES OF REPRESENTATION THROUGH THE MUSEUMS AS TEXTS IN THAILAND) อ. ที่ปรึกษา: รศ.ดร.อรรพรรณ ปิรันธน์โอวาท, 455 หน้า.

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษากระบวนการสื่อสารกับปฏิบัติการสร้างภาพตัวแทน และกระบวนการสื่อสารกับปฏิบัติการบริหารจัดการ ผ่านสื่อพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร และพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร จังหวัดสมุทรสงคราม โดยประยุกต์ใช้วิธีการศึกษาปฏิบัติการสร้างภาพตัวแทนตามแนวคิดของ S. Hall แนวคิดเรื่องการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมกับการบริหารงานพิพิธภัณฑ์ และแนวคิดเรื่องพิพิธภัณฑ์ เป็นกรอบหลักในกระบวนการวิจัย

ผลการวิจัยพบว่า ภาพตัวแทนของประวัติศาสตร์ชาติไทย ณ อาคารพระที่นั่งศิวโมกขพิมาน พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร ที่พบก็คือ ภาพแห่งความโชคร้ายของปวงชนชาวไทย ที่ได้เกิดมาภายใต้ร่มพระบารมีของสมเด็จพระบรมพมหากษัตริยาธิราชเจ้าแห่งผืนแผ่นดินไทย โดยกลยุทธ์ที่ใช้เพื่อประกอบสร้างภาพตัวแทนนั้นคือ กลยุทธ์ของบริบทในการจัดแสดงและกลยุทธ์ทางด้านเวลา ในส่วนของการบริหารจัดการนั้นจะได้พบว่า อาคารพระที่นั่งศิวโมกขพิมาน พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร ได้เปิดโอกาสให้ประชาชนทั่วไปได้มีส่วนร่วมใน 2 รูปแบบ คือ การมีส่วนร่วมในฐานะผู้รับสาร และการมีส่วนร่วมด้วยการเป็นผู้ร่วมส่งสารปลายทาง หรือเรียกว่า “อาสาสมัครพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร”

สำหรับภาพตัวแทนที่ได้พบผ่านพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร จังหวัดสมุทรสงคราม คือ ภาพของเธอผู้ไม่ยอมแพ้แก่โชคชะตา โดยมีภูมิปัญญาของชุมชนที่เกิดจากความรู้และประสบการณ์ และภูมิปัญญาที่เกิดจากพลังความเชื่อเหนือธรรมชาติ เป็นอาวุธสำคัญให้ชาวบ้านเขายี่สารสามารถปรับตัวให้อยู่อาศัยภายในสภาพแวดล้อมที่อยู่ได้อย่างยากลำบากมาอย่างยาวนาน โดยกลยุทธ์ที่ใช้เพื่อการประกอบสร้างภาพตัวแทนนั้นคือ กลยุทธ์ของบริบทในการจัดแสดงและกลยุทธ์ทางด้านพื้นที่ ในส่วนของการบริหารจัดการนั้นจะได้พบว่า ชาวบ้านเขายี่สารได้มีโอกาสเข้ามามีส่วนร่วมกับพิพิธภัณฑ์ ทั้งในฐานะของผู้รับสาร ผู้ร่วมผลิต/ผู้ร่วมส่งสาร และการมีส่วนร่วมในฐานะผู้วางแผนและกำหนดนโยบายของพิพิธภัณฑ์

สาขาวิชา.....นิเทศศาสตร์.....ลายมือชื่อนิสิต.....
ปีการศึกษา.....2549.....ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษา.....

4585452628 : MAJOR COMMUNICATION ARTS

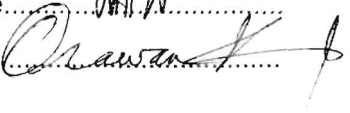
KEY WORD: COMMUNICATION / REPRESENTATION / MUSEUM / ENCODING-DECODING

NITTA ROONKASEM : COMMUNICATION AND PRACTICES OF REPRESENTATION
THROUGH THE MUSEUMS AS TEXTS IN THAILAND. THESIS ADVISOR:
ASSOC.PROF.ORAWAN PILUNOWAD, Ph.D., 455 pp.

This research is a qualitative research aiming at examining communication process and the practice of representation, as well as the practice of management through the National Museum, Bangkok and the Local Museum of Ban Khao Yisan, Samut Songkram province. The application of S. Hall's encoding-decoding, participatory communication for museum management, and the concepts of museum were done as the research framework.

The research result reveals that the representation of Thai nation history found at the Gallery of Thai history located at Sivamokkhapiman Hall is the image of Thai citizens being grateful to be born under the compassionate reigns of Thai Kings since the predecessors. The strategy used to create the stated representation is the strategy of display context and the strategy of specified time management. In the communication for the management aspect, the researcher found that the receivers of the museum have opportunities to take part as the active audiences and also as the co-senders or the volunteer of the museum.

The representation found at the Local Museum of Ban Khao Yisan is the image of the villagers who never give up to fate. The local wisdom attained from people's knowledge and experiences as well as wisdom attained from supernatural belief are the prominent tools that enable and empower the Ban Khao Yisan villagers to adjust their lives in the long string of hardship. The strategy used to create the stated representation is the strategy of display context and the strategy of space/place context. In the communication for the management aspect, the researcher found that the Ban Khao Yisan villagers have opportunities to participate as the audiences of the museum and also in the high ranking of participation as the co-sender or the co-producer and the policy planner of the museum.

Field of study.....Communication Arts.....Student's signature.....
Academic year.....2006.....Advisor's signature.....

กิตติกรรมประกาศ

ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณ รศ.ดร.อรรพรรณ ปิณฑน์โอวาท อาจารย์ที่ปรึกษาที่ให้ความรักและความเมตตากรุณา ตลอดจนข้อคิดเห็นและคำชี้แนะต่างๆ ต่อผู้วิจัยมาโดยตลอด ขอกราบขอบพระคุณ รศ.ดร.ยุบล เบ็ญจรงค์กิจ ประธานกรรมการสอบ รศ.ดร.กาญจนา แก้วเทพ รศ.ดร.ฉวีวรรณ ประจวบเหมาะ ผศ.ดร.วิลาสินี อดุลยานนท์ กรรมการสอบ และ รศ.ดร.ปาริชาติ สถาปิตานนท์ ที่กรุณาเปิดโลกทางวิชาการ รวมถึงให้คำแนะนำที่เป็นประโยชน์และมีคุณค่า เพื่อที่จะพัฒนาทั้งงานวิจัยและพัฒนาตัวของผู้วิจัยให้มีคุณภาพมากยิ่งขึ้น

ขอขอบพระคุณ ศ.ดร.สุรพล รศ.ดร.พีระ รศ.ดร.อุบลรัตน์ ผศ.ดร.กิตติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งอาจารย์ที่ปรึกษาสมัยป.โท รศ.อุบลวรรณ และรศ.อวยพร ที่กรุณาให้ความปรารถนาดี ความเมตตา และความห่วงใยต่อศิษย์อย่างไม่เคยเปลี่ยนแปลง

ผู้วิจัยขอขอบพระคุณผู้ให้ข้อมูลทุกท่านจากพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร และพิพิธภัณฑสถานบ้านเขายี่สาร จังหวัดสมุทรสงคราม โดยเฉพาะอ.สิริอาภา คุณธนู และอ.มณฑา ที่ให้ความร่วมมือในการให้ข้อมูลเป็นอย่างดี ด้วยใจรักจริงที่ทุกท่านมีต่อพิพิธภัณฑ

ขอขอบคุณเป็นพิเศษสำหรับน้องฟู-อ.ติกาหลัง ม.รท.กาญจนบุรี ที่ให้ความช่วยเหลือในทุกๆเรื่องมาโดยตลอด รวมถึงแดง วอ และปอ ในการช่วยลงพื้นที่เก็บข้อมูล

ขอขอบคุณเสี้ยวผู้ของพี่ๆเพื่อนๆและน้องๆป.เอก จุฬา เพื่อนๆ ป.โท dev com เพื่อนเก่าจากม.เกษตรและเพื่อนเก่าจากสาธิตราม รวมถึง อ.เงาะ/ทราย/คิตตี้/ต้น และที่สำคัญคือ ความรักและกำลังใจที่สำคัญจากพ่ออวยชัย พี่เอ เอ๊ว น้องเอิร์ธ แม่วลีย์ พี่เจี๊ยบ และทุกคนจากครอบครัวจันทปัญญาศิลป์ ประเสริฐวงษ์ และहरุ่นเกษม

ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณต่อความรักของแม่ ผศ.ดร.ภักตรา ที่เป็นตัวแปรหลักช่วยโอบอุ้มลูกให้มีพลังและแรงใจที่จะสู้ในทุกๆเรื่อง และสามี พี่ดำรง ที่ทำให้หันมาศรัทธาเชิงปฏิบัติการของคำว่า “ปีรักเมียสุดหัวใจ” วัดได้และเห็นได้อย่างชัดเจน

ในท้ายที่สุด ผู้วิจัยขอขอบพระคุณบัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยที่ได้ให้ทุนสนับสนุนการทำวิทยานิพนธ์ และทุนสนับสนุนนิสิตในระดับปริญญาคุณวุฒิปันธิตไปนำเสนอผลงานวิชาการในต่างประเทศไว้ ณ ที่นี้ด้วย

สารบัญ

หน้า

บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ.....	ช
สารบัญตาราง.....	ญ
สารบัญภาพ.....	ฎ
สารบัญแผนภาพ.....	ณ

บทที่ 1: บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	1
1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	19
1.3 ปัญหานำการวิจัย.....	19
1.4 ขอบเขตของเบื้องต้น.....	19
1.5 นิยามศัพท์เฉพาะ.....	21
1.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	24

บทที่ 2: แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.1 แนวคิดเรื่องพิพธิภณท์.....	25
2.1.1 ประวัติศาสตร์ พัฒนาการ และความหมายของคำว่า “พิพธิภณท์”	25
2.1.2 ประเภทของพิพธิภณท์.....	39
2.1.3 บทบาทและหน้าที่ของพิพธิภณท์.....	42
2.1.4 ประโยชน์/คุณค่าของพิพธิภณท์.....	48
2.1.5 องค์ประกอบของพิพธิภณท์.....	49
2.2 แนวคิดเรื่องภาพตัวแทน.....	55
2.2.1 ภาษากับการสร้าง ความหมาย.....	56
2.2.2 ภาพตัวแทนและอัตลักษณ์.....	66

2.2.3 วิธีการศึกษาเรื่องภาพตัวแทน.....	68
2.3 แนวคิดเรื่องการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมเพื่อการบริหารงานพิพิธภัณฑ์.....	94
2.3.1 แนวคิดเรื่องการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม.....	94
2.3.2 การสื่อสารแบบมีส่วนร่วมกับการบริหารงานพิพิธภัณฑ์.....	101
สรุปกรอบแนวคิดในการศึกษา.....	112
กรอบแนวคิดในการศึกษา.....	113

บทที่ 3: ระเบียบวิธีวิจัย

3.1 แหล่งข้อมูลและการเก็บรวบรวมข้อมูล.....	114
▪ แหล่งข้อมูลประเภทสัญญาณที่ใช้ในปฏิบัติการจัดแสดง.....	114
▪ แหล่งข้อมูลประเภทบุคคล.....	115
▪ แหล่งข้อมูลประเภทเอกสารและงานเขียนต่างๆ.....	120
▪ แหล่งข้อมูลประเภทพิพิธภัณฑ์.....	120
3.2 การวิเคราะห์ข้อมูลและการนำเสนอข้อมูล.....	121

บทที่ 4: การสื่อสารกับปฏิบัติการสร้างภาพตัวแทน

ณ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร

4.1 การสื่อสารกับปฏิบัติการสร้างภาพตัวแทน.....	123
4.1.1 ภาพตัวแทน “ไต้ร่มพระบารมี: โชคดีของชาติไทย”.....	123
4.1.2 ข้างหลังภาพ.....	164
▪ ผู้ส่งสารคือใคร.....	164
▪ สัญญา: พลังแห่งการเล่าเรื่อง.....	175
▪ กลวิธีการสร้างภาพตัวแทน.....	201
4.1.3 ผู้รับสารกับการอ่านความหมายภายในพิพิธภัณฑ์.....	210
▪ ใครคือผู้รับสาร.....	211
▪ การแบ่งผู้รับสารตามพฤติกรรมการเข้าชม.....	215
▪ การอ่านความหมายของกลุ่มผู้รับสาร.....	216

4.2 การสื่อสารกับปฏิบัติการบริหารจัดการ.....	227
4.2.1 ระดับและรูปแบบของการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม.....	229
4.2.2 ปัจจัยสำคัญต่อการสร้างการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม.....	240

บทที่ 5: การสื่อสารกับปฏิบัติการสร้างภาพตัวตน

ณ พิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร จังหวัดสมุทรสงคราม

5.1 การสื่อสารกับปฏิบัติการสร้างภาพตัวตน.....	242
5.1.1 ภาพตัวตน “เธอผู้ไม่ยอมแพ้แก่โชคชะตา”.....	242
5.1.2 ข้างหลังภาพ.....	276
▪ ผู้ส่งสารคือใคร.....	276
▪ สัญลักษณ์: พลังแห่งการเล่าเรื่อง.....	286
▪ กลวิธีการสร้างภาพตัวตน.....	317
5.1.3 ผู้รับสารกับการอ่านความหมายภายในพิพิธภัณฑ์.....	325
▪ ใครคือผู้รับสาร.....	326
▪ การแบ่งกลุ่มผู้รับสารตามพฤติกรรมการเข้าชม.....	329
▪ การอ่านความหมายของกลุ่มผู้รับสาร.....	333
5.2 การสื่อสารกับปฏิบัติการบริหารจัดการ.....	344
5.2.1 ระดับและรูปแบบของการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม.....	346
5.2.2 ปัจจัยสำคัญต่อการสร้างการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม.....	357

บทที่ 6: สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

6.1 สรุปผลการศึกษา.....	361
6.1.1 พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร.....	361
6.1.2 พิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร จังหวัดสมุทรสงคราม.....	372
6.1.3 การศึกษาเปรียบเทียบระหว่างพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร และ พิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร จังหวัดสมุทรสงคราม.....	384
6.2 อภิปรายผลการศึกษา.....	401

6.2.1 อำนาจในมือพิพิธภัณฑ: เหตุเกิดเมื่อการเล่าเรื่องสำคัญกว่าเรื่องที่น่ามาเล่า.....	401
6.2.2 เมื่ออำนาจถูกเปลี่ยนมือ: เหตุเกิดเมื่อความหมายไม่เคยมีปลายปิด.....	412
6.2.3 ปราบฏการณ “รักแท้แต่ดูแล (พิพิธภัณฑ) ไม่ได้”.....	421
6.3 ข้อจำกัดในการวิจัยครั้งนี้.....	434
6.4 ข้อเสนอแนะ.....	435
รายการอ้างอิง.....	439
ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์.....	455

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 4

ตารางที่ 1	ความแตกต่างของ “ผู้เล่าเรื่องปลายทาง” คนในและคนนอก.....	173
ตารางที่ 2	เปรียบเทียบพฤติกรรมของตัวละครโดยใช้แนวคิดคู่ตรงข้าม.....	180
ตารางที่ 3	ตัวอย่างการผูกเรื่องราวผ่านกลยุทธ์ปริบทการจัดแสดง.....	207

บทที่ 5

ตารางที่ 4	บทบาทและน้ำหนักในการทำงานระหว่างคนในและคนนอกของพิพิธภัณฑสถาน ชุมชนบ้านเขายี่สาร.....	281
ตารางที่ 5	เปรียบเทียบช่วงเวลาระหว่างอดีตและปัจจุบันของระดับและรูปแบบของการ มีส่วนร่วมของคนเขายี่สารกับพิพิธภัณฑสถาน.....	357

บทที่ 6

ตารางที่ 6	วิเคราะห์จุดร่วม-จุดต่างในการสร้างภาพตัวแทน.....	385
ตารางที่ 7	วิเคราะห์จุดร่วม-จุดต่างในรูปแบบและระดับของการสื่อสาร.....	396
ตารางที่ 8	ความเหมือนระหว่างพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร และพิพิธภัณฑสถาน เขายี่สาร สมุทรสงคราม.....	403

บทที่ 4

ภาพที่ 1	ศิลาจารึกจำลองหลักที่ 1 จัดแสดงในส่วนนิทรรศการสมัยสุโขทัย.....	131
ภาพที่ 2	ภาพกราฟฟิคตกแต่งกำแพง จัดแสดงในส่วนนิทรรศการสมัยอยุธยา.....	132
ภาพที่ 3	ผู้จัดแสดงสิ่งของและกราฟฟิคตัวบทบรรยายความเจริญรุ่งเรืองของบ้านเมือง จัดแสดงในส่วนนิทรรศการสมัยอยุธยา.....	133
ภาพที่ 4	ภาพกราฟฟิคตกแต่งกำแพงแสดงให้เห็นตัวบทโคลงยอพระเกียรติสมเด็จพระเจ้าตากสิน.....	137
ภาพที่ 5	ภาพแผนที่เส้นทางการเดินทางของพระองค์ จัดแสดงในส่วนนิทรรศการสมัยกรุงธนบุรี.....	137
ภาพที่ 6	ตัวบทอธิบายพระราชกรณียกิจด้านการทำนุบำรุงแผ่นดิน จัดแสดงในส่วนนิทรรศการสมัยกรุงธนบุรี.....	139
ภาพที่ 7	ภาพแผนที่เส้นทางการเดินทางของไทยในสงครามกับพม่าครั้งที่ 1 พ.ศ. 2328....	140
ภาพที่ 8	ภาพแผนที่เส้นทางการเดินทางของไทยในสงครามกับพม่าครั้งที่ 2 พ.ศ. 2329....	140
ภาพที่ 9	ผู้แสดงวัตถุและภาพที่เกี่ยวข้องพระราชกรณียกิจด้านศิลปวัฒนธรรมในสมัยรัชกาลที่ 2.....	143
ภาพที่ 10	ภาพกราฟฟิคแสดงตัวบทบอกเล่าเรื่องราวและผู้แสดงวัตถุของจริงของเจ้าพระยาบดินทรเดชา.....	145
ภาพที่ 11	ภาพกราฟฟิคแสดงตัวบทบอกเล่าเรื่องราวและผู้แสดงวัตถุของจริงของเจ้าพระยาบดินทรเดชา.....	145
ภาพที่ 12	ภาพกราฟฟิคแสดงตัวบทบอกเล่าเรื่องราวพระราชกรณียกิจด้านสังคมและวัฒนธรรมรัชสมัยรัชกาลที่ 6.....	150
ภาพที่ 13	วัตถุจำลองแบบเรือจำลองพระที่นั่งมหาจักรีลำที่ 2.....	152
ภาพที่ 14	รัชกาลที่ 5 ขณะเสด็จประพาสต้น.....	156
ภาพที่ 15	รัชกาลที่ 9 ขณะเสด็จพระราชกรณียกิจต่างจังหวัด.....	156
ภาพที่ 16	บริเวณด้านหน้าห้องจัดแสดงประวัติศาสตร์ชาติไทย.....	184
ภาพที่ 17	บริเวณด้านหน้าห้องจัดแสดงประวัติศาสตร์ชาติไทย.....	184
ภาพที่ 18	ผู้แสดงสิ่งของในหัวข้อพระราชกรณียกิจทางการสื่อสาร	

	ในส่วนจัดแสดงนิทรรศกาลของรัชกาลที่ 5.....	187
ภาพที่ 19	ตู้แสดงสิ่งของในหั่วข้อพระราชกรณียกิจทางด้านการสื่อสาร	
	ในส่วนจัดแสดงนิทรรศกาลของรัชกาลที่ 5.....	187
ภาพที่ 20	ตู้แสดงสิ่งของจากมูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพในสมเด็จพระบรมราชินีนาถ	
	ในส่วนจัดแสดงนิทรรศกาลของรัชกาลที่ 9.....	187
ภาพที่ 21	ตู้แสดงสิ่งของจากมูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพในสมเด็จพระบรมราชินีนาถ	
	ในส่วนจัดแสดงนิทรรศกาลของรัชกาลที่ 9.....	187
ภาพที่ 22	เรือสำเภาจำลองในสมัยรัชกาลที่ 3.....	188
ภาพที่ 23	ตู้กระจกจำลองเหตุการณ์ศึกสงคราม พร้อมตัวบทบรรยายและคอมพิวเตอร์	
	อิเล็กทรอนิกส์ให้เสียงบรรยายเหตุการณ์.....	189
ภาพที่ 24	ตู้กระจกจำลองเหตุการณ์ศึกสงคราม พร้อมตัวบทบรรยายและคอมพิวเตอร์	
	อิเล็กทรอนิกส์ให้เสียงบรรยายเหตุการณ์.....	189
ภาพที่ 25	ตู้กระจกจำลองวิถีชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียง	
	พร้อมคอมพิวเตอร์อิเล็กทรอนิกส์ให้เสียงอธิบาย.....	189
ภาพที่ 26	พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ในตัวบทหั่วข้อพระราชกรณียกิจ	
	ด้านการศาลยุติธรรม.....	191
ภาพที่ 27	พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ในตัวบทหั่วข้อพระราชกรณียกิจ	
	ด้านสังคมและวัฒนธรรม.....	191
ภาพที่ 28	สมเด็จพระยาเธอวรวงศ์โรปกการ ในส่วนจัดแสดงนิทรรศการหั่วข้อ	
	พระราชกรณียกิจด้านการปกครอง สมัยรัชกาลที่ 5.....	192
ภาพที่ 29	ภาพถ่ายสถานที่ต่างๆในช่วงเวลาปัจจุบัน	
	ในส่วนจัดแสดงนิทรรศการสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช.....	192
ภาพที่ 30	ตัวอย่างภาพกราฟฟิคเส้นทางการเดินทัพในสงครามรบพม่า	
	ใน ส่วน จัด แ ส ด ง นิ ท ร ร ศ ก า ร ส มั ย รัช ก า ล ที่ 1.....	193
ภาพที่ 31	ตัวอย่างภาพกราฟฟิคเส้นทางการเดินทัพในสงครามรบพม่า	

	ในส่วนจัดแสดงนิทรรศการสมัยรัชกาลที่ 1.....	193
ภาพที่ 32	ภาพกราฟฟิคตกแต่งกำแพง ในส่วนจัดแสดงนิทรรศการสมัยรัชกาลที่ 9.....	194
ภาพที่ 33	ตัวอย่างตัวบทประเภทคำอธิบายรายละเอียดของสิ่งแสดง ในส่วนจัดแสดงนิทรรศการสมัยรัชกาลที่ 3.....	196
ภาพที่ 34	ตัวอย่างตัวบทประเภทคำอธิบายรายละเอียดของสิ่งแสดง ในส่วนจัดแสดงนิทรรศการสมัยรัชกาลที่ 3.....	196
ภาพที่ 35	ตัวอย่างตัวบทประเภทคำอธิบายรายละเอียดของเหตุการณ์ ในส่วนจัดแสดงนิทรรศการสมัยกรุงศรีอยุธยา.....	196
ภาพที่ 36	ตัวอย่างตัวบทประเภทคำอธิบายรายละเอียดของเหตุการณ์ ในส่วนจัดแสดงนิทรรศการสมัยกรุงศรีอยุธยา.....	196
ภาพที่ 37	ตัวอย่างการสร้างภาพตัวแทนด้วยกลยุทธ์ปรับทการจัดแสดง ในส่วนจัดแสดงนิทรรศการสมัยกรุงศรีอยุธยา.....	208
บทที่ 5		
ภาพที่ 38	“โพล” จัดแสดงภายในชั้นบนของพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร.....	250
ภาพที่ 39	ภาพการลมน้ำของชาวเขายี่สาร.....	251
ภาพที่ 40	ลํารับกับข้าวพื้นถิ่นเขายี่สารจำลอง.....	252
ภาพที่ 41	หินบดยา เครื่องมือผลิตยาสมุนไพร.....	254
ภาพที่ 42	ตัวบทเอกสารสำเนาด้วยชีวิตประจำวันในตำรายาสมุนไพร.....	258
ภาพที่ 43	ตัวบทเอกสารสำเนาด้วยชีวิตประจำวันในตำรายาสมุนไพร.....	258
ภาพที่ 44	ภาพถ่ายเครื่องมือผลิตยาสมุนไพร.....	258
ภาพที่ 45	อุปกรณ์ของจริง มีดหั่นเครื่องยาสมุนไพร.....	258
ภาพที่ 46	การจัดแสดงภาพถ่ายและตัวบทอธิบายใต้ภาพหมวด “เครื่องมือดักจับ สัตว์น้ำและพาหนะทางน้ำ”.....	263
ภาพที่ 47	ตัวอย่างถ่านจากไม้โกงกางและตัวอย่างค้อนของจริงที่ใช้ในการทุบเปลือก โกงกาง.....	264

ภาพที่ 48	ศาลคุณปู่ศรีราชาหรือศาลหลวงพ่อปู่เขายี่สาร บริเวณด้านหน้าอาคารศาลา การเปรียญพิพิธภัณฑสถานเขายี่สาร วัดเขายี่สาร.....	268
ภาพที่ 49	ภาพถ่ายคุณปู่ศรีราชา.....	269
ภาพที่ 50	ภาพถ่ายคุณปู่ศรีราชา.....	269
ภาพที่ 51	ภาพจิตรกรรมบนแผ่นไม้เรื่องพุทธประวัติ	294
ภาพที่ 52	วัตถุของจริงที่ได้จากแหล่งขุดค้นทางโบราณคดี.....	299
ภาพที่ 53	วัตถุของจริงที่ได้จากแหล่งขุดค้นทางโบราณคดี.....	299
ภาพที่ 54	เครื่องใช้โลหะ เช่น เตารีด ตะเกียง.....	300
ภาพที่ 55	ภาชนะเคลือบ.....	300
ภาพที่ 56	ภาชนะเคลือบ.....	300
ภาพที่ 57	สำหรับกับข้าวพื้นถิ่นเขายี่สารจำลอง.....	301
ภาพที่ 58	ภาพคุณหนู พยงค์มุกด์ ขณะพาผู้วิจัยชมการจัดแสดงภายในชั้นล่างของ พิพิธภัณฑสถานเขายี่สาร.....	302
ภาพที่ 59	ภาพคุณหนู พยงค์มุกด์ ขณะพาผู้วิจัยชมการจัดแสดงภายในชั้นล่างของ พิพิธภัณฑสถานเขายี่สาร.....	302
ภาพที่ 60	ฉากจำลองเลียนแบบของจริง “เตาเผาถ่านไม้โก่งก่าง”.....	305
ภาพที่ 61	ฉากจำลองจากของจริง “บ้านและสิ่งของเครื่องใช้ในชีวิตประจำวันของ ชาวยี่สาร”.....	306
ภาพที่ 62	ฉากจำลองจากของจริง “บ้านและสิ่งของเครื่องใช้ในชีวิตประจำวันของ ชาวยี่สาร”	306
ภาพที่ 63	ฉากจำลองจากของจริง “บ้านและสิ่งของเครื่องใช้ในชีวิตประจำวันของ ชาวยี่สาร”	306
ภาพที่ 64	ตัวอย่างภาพถ่ายบุคคลในหมวด “สู่นาคต”.....	308
ภาพที่ 65	ตัวอย่างภาพถ่ายบุคคลในหมวด “สู่นาคต”	308
ภาพที่ 66	ภาพถ่ายวัดเขายี่สารและศิลปกรรมในทางพุทธศาสนา.....	308
ภาพที่ 67	ภาพถ่ายวัดเขายี่สารและศิลปกรรมในทางพุทธศาสนา.....	308

ภาพที่ 68	ภาพจิตรกรรมบนแผ่นไม้เรื่องพุทธประวัติ.....	309
ภาพที่ 69	ภาพการลมน้ำของชาวยุโรป.....	310
ภาพที่ 70	ภาพถ่ายเครื่องมือเครื่องใช้พื้นบ้าน.....	311
ภาพที่ 71	ภาพถ่ายเครื่องมือเครื่องใช้พื้นบ้าน.....	311
ภาพที่ 72	ภาพถ่ายพืชในท้องถิ่นชาวยุโรป.....	311
ภาพที่ 73	แผนที่แสดงถนนและเส้นทางน้ำ.....	312
ภาพที่ 74	แผนที่แสดงเส้นทางเดินข้ามคาบสมุทรตอนบน.....	312
ภาพที่ 75	ภาพตัวบทอธิบายเนื้อหาเกี่ยวกับความเชื่อและพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับ พ่อปู่ศรีราชา.....	313
ภาพที่ 76	ภาพตัวบทประเภทคำอธิบายได้ภาพ.....	313
ภาพที่ 77	ภาพตัวบทประเภทคำอธิบายได้ภาพ.....	313
ภาพที่ 78	ตัวอย่างกลยุทธ์บริบทการจัดแสดงเพื่อสื่อความหมายความสามารถ ในการจัดการทรัพยากรน้ำจืด.....	319
ภาพที่ 79	ตัวอย่างกลยุทธ์บริบทการจัดแสดงเพื่อสื่อความหมายความสามารถ ในการจัดการทรัพยากรน้ำจืด.....	319
ภาพที่ 80	ตัวอย่างกลยุทธ์บริบทการจัดแสดงเพื่อถ่ายทอดภาพอาชีพการทำ ถ่านไม้โกงกาง.....	320
ภาพที่ 81	ตัวอย่างกลยุทธ์บริบทการจัดแสดงเพื่อถ่ายทอดภาพอาชีพการทำ ถ่านไม้โกงกาง.....	320

บทที่ 4

แผนภาพที่ 1	ภาพตัวแทนประวัติศาสตร์ชาติไทย ผ่านอาคารพระที่นั่งศิวิไลภูมิพินาน พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร.....	124
แผนภาพที่ 2	ผู้มีส่วนในการเข้ารหัสความหมายภายในอาคารพระที่นั่งศิวิไลภูมิพินาน..	164
แผนภาพที่ 3	ปัจจัยที่เข้ามาจำกัดการเข้ารหัสแห่งความหมายของผู้ส่งสาร.....	174
แผนภาพที่ 4	แบบจำลองชุดของสัญญาณภายในห้องจัดแสดงประวัติศาสตร์ชาติไทย...	176
แผนภาพที่ 5	หน้าที่ของสัญญาณย่อยในชุดอุปกรณ์ประกอบฉาก.....	200
แผนภาพที่ 6	การผลิตซ้ำตัวบทประวัติศาสตร์ผ่านช่องทางต่างๆ.....	221
แผนภาพที่ 7	บทบาทของอาสาสมัครพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร.....	237

บทที่ 5

แผนภาพที่ 8	ภาพตัวแทนของชุมชน/คนยี่สารผ่านการจัดแสดงในพิพิธภัณฑ.....	244
แผนภาพที่ 9	ภูมิปัญญาของคนยี่สารผ่านการจัดแสดงในพิพิธภัณฑ.....	248
แผนภาพที่ 10	ปัจจัยที่เข้ามาจำกัดการเข้ารหัสแห่งความหมายของผู้ส่งสาร.....	284
แผนภาพที่ 11	ชุดของสัญญาณ พิพิธภัณฑชุมชนบ้านเขายี่สาร จังหวัดสมุทรสงคราม....	287
แผนภาพที่ 12	เปรียบเทียบลักษณะของพิพิธภัณฑกับลำดับช่วงเวลา.....	344

บทที่ 6

แผนภาพที่ 13	ความแตกต่างของแหล่งที่มาของเนื้อหาในการจัดแสดงระหว่าง พิพิธภัณฑแห่งชาติและชุมชน.....	402
แผนภาพที่ 14	ปัจจัยที่เข้ามาจำกัด/ขึ้นำการอ่านความหมายของผู้รับสาร.....	415

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

“...อยากไปพิพิธภัณฑน์นะครับ... ผมชอบไปพิพิธภัณฑน์

หากเราอยากรู้จักเมืองไหนให้ละเอียด เราสมควรจะต้องรู้จักประวัติของเมืองนั้นให้เข้าใจ
และพิพิธภัณฑน์ก็น่าจะเป็นสถานที่ที่ดีที่สุด....”

(จากนวนิยายเรื่องฤดูดาว โดยพงศกร นิตยสารสกุลไทย)

ถ้อยสนทนาของตัวละครในโลกสัญลักษณ์ดังกล่าว เป็นหนึ่งในภาพสะท้อนให้เห็นถึง
ความรู้สึกของผู้คนจำนวนมากที่มีต่อพิพิธภัณฑน์ ในฐานะแหล่งของการแสวงหาความรู้ พร้อมกับ
ที่สะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างแวดวงสื่อมวลชนและพิพิธภัณฑน์ในโลกแห่งความเป็นจริง
อันเป็นไปในทางเกือหนุนซึ่งกันและกัน พิพิธภัณฑน์เป็นแหล่งข้อมูลอย่างดีสำหรับสื่อต่างๆ ในขณะที่
ที่สื่อช่วยให้ข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับพิพิธภัณฑน์ และเผยแพร่เรื่องราวต่างๆของพิพิธภัณฑน์ทั้งใน
รูปแบบของรายการข่าว สารคดี หรือสร้างแรงบันดาลใจให้นักเขียนผูกเป็นเรื่องราว ผ่านทาง
โทรทัศน์ วิทยุ หนังสือพิมพ์ นิตยสาร นวนิยาย ฯลฯ

ความสัมพันธ์ดังกล่าวทำให้ดูเหมือนว่า สื่อมวลชนและพิพิธภัณฑน์จะมีความผูกพันกันเป็น
อย่างดี แต่ในโลกวิชาชีพ ในระหว่างนักนิเทศศาสตร์หรือสื่อสารมวลชนกับนักวิชาการพิพิธภัณฑน์
แล้ว สองสาขานี้ดูเหมือนอยู่กันคนละโลกอย่างสิ้นเชิง การตั้งข้อสังเกตดังกล่าวเป็นผลมาจากการ
อ่านบทพจนานาญวิจัยที่เกี่ยวข้องกับพิพิธภัณฑน์ของผู้วิจัย ในช่วงปีพ.ศ. 2547 ที่ได้พบว่า งานวิจัย
จากสาขานิเทศศาสตร์ของไทยนั้น พบเฉพาะการศึกษาในส่วนของผู้รับสารที่เข้าชมนิทรรศการใน
พิพิธภัณฑน์เพียงเท่านั้น

ขณะเดียวกัน ในระหว่างการอ่านบทพจนานาญเอกสารและวรรณกรรมต่างๆที่เกี่ยวข้องกับ
พิพิธภัณฑน์ อาทิ เอกสารการสัมมนาทางวิชาการพิพิธภัณฑน์ท้องถิ่นในประเทศไทย พ.ศ. 2539
หนังสือรายงานการสัมมนาเรื่องพิพิธภัณฑน์ไทยในศตวรรษใหม่ พ.ศ. 2544 ฯลฯ เพื่อติดตาม
สถานการณ์ปัจจุบันของพิพิธภัณฑน์ ทำให้ผู้วิจัยสามารถสรุปภาพที่เป็นปัญหาและถูกตั้งคำถาม
ของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติภายใต้บริบทของกระแสชุมชนท้องถิ่นและความตื่นตัวต่อการรื้อฟื้น
และบทพจนานาญปัญหาท้องถิ่นในประเทศไทยได้ดังนี้ คือ

1.“เห็นของ ไม่เห็นคน” พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติมักจะเน้นที่การนำเอาโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุต่างๆมาตั้งแสดง โดยให้รายละเอียดความเป็นมาของวัตถุดังกล่าว เช่น อายุหรือความเก่าแก่ของวัตถุนั้น ผู้ค้นพบ สถานที่ที่ค้นพบ ฯลฯ แต่ไม่มีการกล่าวถึงวิถีชีวิตของผู้คนที่เกี่ยวข้อง หรือหากจะมีการกล่าวถึงบ้าง ก็จะเป็นลักษณะของการให้ความสำคัญต่อตัววัตถุเป็นหลักมากกว่า

2.“เน้นวัฒนธรรมหลวง มากกว่าวัฒนธรรมราษฎร์” ภายใต้การเกิดของกระแสพหุนิยม ท้องถิ่นนิยมในโลกานุวัตร ทำให้ภาพสะท้อนจากสิ่งที่พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาตินำเสนอก็คือ “เอกลักษณ์” หรือภาพของความเป็นไทยที่ฝัง/แข็งตัว และมีเพียงหนึ่งเดียวจากวัฒนธรรม “หลวง” มองไม่เห็นความเป็นท้องถิ่น มองไม่เห็นความหลากหลายทางวัฒนธรรมที่มีอยู่ในประเทศไทย และเราอาจกล่าวได้ว่า พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติเป็นปฏิบัติการของอำนาจ/ความรู้ใน 2 ประการ คือทั้ง “นำเสนอ” และ “เก็บกด” วัฒนธรรม

3.“เรื่องของรัฐ งานของหลวง” พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติอยู่ในสังกัดของสำนักโบราณคดี และพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ กรมศิลปากร เป็นผลให้โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุที่นำมาเก็บรวบรวม เพื่อการจัดแสดง ตลอดจนการค้นคว้าเนื้อหาและการออกแบบการจัดแสดงจึงเป็นเรื่องของภาครัฐล้วนๆ ขึ้นอยู่กับการทำงานของสำนักโบราณคดีและพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติเพียงฝ่ายเดียว ได้แก่ ฝ่ายวิชาการ ฝ่ายเทคนิคและศิลปกรรม ไม่มีประชาชนเข้ามาเกี่ยวข้องหรือมีส่วนร่วม

4.“ครูไม่สั่งรายงาน หนูก็ไม่ไป” การจัดแสดงในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติทำให้ผู้ชมได้เห็นแต่เพียง “วัตถุ” ไม่เห็นเรื่องราว ไม่เห็นความมีชีวิตชีวา ขณะเดียวกันความเป็นโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุที่เป็น “ของหลวง” “ห้ามจับต้อง” ทำให้ผู้ชมเกิดความรู้สึกเหมือนถูกผลักออก ไม่กล้าเข้าไปใกล้ เป็นการแบ่งแยกคน/ผู้ชมและของออกจากกันอย่างชัดเจน นอกจากนั้นแล้ว การออกแบบการจัดแสดงและพื้นที่ในพิพิธภัณฑ์ที่ไม่สามารถสร้างความรู้สึกมีส่วนร่วมและดึงดูดใจผู้ชม โดยเฉพาะกับกลุ่มเด็กและเยาวชนได้ ดังนั้น เมื่อไม่มีคนรุ่นใหม่เข้าชมพิพิธภัณฑ์โดยไม่ถูกบังคับ หน้าที่ส่วนหนึ่งของพิพิธภัณฑ์ในการถ่ายทอดความรู้ และการสร้างจิตสำนึกและหล่อหลอมกลุ่มคนรุ่นใหม่ เพื่อให้มรดกทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาของชาติสามารถคงอยู่สืบต่อไปจึงอาจจะไม่สามารถเป็นไปได้อีก

อย่างไรก็ตาม ในการทบทวนเอกสารและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องไม่ได้แสดงให้เห็นเฉพาะภาพของพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติในด้านที่เป็นปัญหาแต่เพียงอย่างเดียว ด้านที่เป็นโอกาสก็แสดง

ตัวออกมาให้ผู้วิจัยมองเห็นด้วยเช่นเดียวกัน โดยเฉพาะเมื่อมีกระแสพิพาทกันท้องถิ่นหรือชุมชนเกิดขึ้น และกระแสการเรียกร้องต่อการปรับตัวเองของพิพาทกันท้องถิ่นและพิพาทกันแห่งชาติ ทั้งนี้สามารถสรุปภาพโอกาสของพิพาทกันสถานแห่งชาติได้ดังนี้

ประการแรก “คนรุ่นใหม่ในแวดวงพิพาทกัน” ผู้วิจัยพบว่า คนรุ่นใหม่ที่เป็นนักวิชาการพิพาทกันหรือในสาขาวิชาต่างๆที่เกี่ยวข้องกับพิพาทกันเป็นกลุ่มคนที่ได้เห็นและรับรู้สภาพของปัญหา หรือเป็นหนึ่งในกลุ่มที่เรียกร้องให้มีการแก้ปัญหของพิพาทกันสถานแห่งชาติมาแล้วในสมัยเรียน หรือได้มีโอกาสศึกษาดูงานการจัดการพิพาทกันของต่างประเทศ เมื่อได้มาทำงานพิพาทกันสถานแห่งชาติจึงมีความพยายามที่จะปรับและแก้ไขปัญหาดังกล่าว

ประการที่สอง “แหล่งการศึกษาแบบสาระบันเทิง” ด้วยหน้าที่ของพิพาทกันในการเป็นแหล่งเรียนรู้หรือสถานการศึกษานอกระบบ ทำให้พิพาทกันถูกเรียกร้องให้ปรับตัวเองจากรูปแบบการจัดแสดง/การจัดนิทรรศการในแบบเดิมมาเป็นแบบใหม่ที่เน้นการเผยแพร่ความรู้ผ่านความบันเทิง (edutainment) ด้วยเทคนิควิธีการเล่าเรื่องในแบบต่างๆที่อาจมีเทคโนโลยีเข้าช่วย ดังนั้นวัตถุต่างๆในพิพาทกันจึงเป็นมากกว่าเพียงสิ่งของ แต่เป็น “สื่อ” ในการเล่าเรื่อง ที่ไม่เน้นหนักเนื้อหาทางวิชาการมากเกินไป

ประการที่สาม “มิติใหม่ของพิพาทกัน” ด้วยแรงกดดันที่เกิดขึ้นจากกระแสพัฒนาธรรมและกระแสการเรียกร้องต่อบทบาทในการเป็นแหล่งเรียนรู้ตลอดชีวิตของพิพาทกัน ทำให้เกิดการปรับเปลี่ยนแนวคิดพิพาทกันที่เห็นความสำคัญของเนื้อหาจากตัววัตถุที่นำมาแสดงมากกว่าการออกแบบตัวอาคารแต่เพียงอย่างเดียว ฯลฯ ดังคำกล่าวของ **ศรีศักร วัลลิโภดม** (2545 ค:10) ที่ได้กล่าวถึงการจัดพิพาทกันที่ไทยในศตวรรษใหม่ไว้ว่า “ในการจัดพิพาทกันที่ถูกต้องและมีรูปแบบที่ดีนั้น ต้องมีความหมายในการสื่อได้ เพราะฉะนั้นการจัดพิพาทกันจึงมิได้มีความหมายแค่เพียงการนำสิ่งของมาจัดวางหรือตั้งเรียงกันเท่านั้น หากแต่ต้องสามารถสื่อความหมายให้ได้”

หรือ**พนมบุตร จันทรโชติ** (2545) ที่เปรียบเทียบการจัดทำพิพาทกันว่าเปรียบเสมือนกับการสร้างภาพยนตร์ ในความคิดของ**พนมบุตร**นั้น ในการสร้างภาพยนตร์เรื่องหนึ่ง ผู้สร้างจะต้องมีการคัดเลือกนิยายที่จะนำมาใช้เพื่อดัดแปลงเป็นบทภาพยนตร์ มีการเลือกดารานำแสดง ซึ่งเมื่อเปรียบเทียบกับกรจัดทำพิพาทกันแล้ว ผู้จัดจะต้องมีเนื้อหาและแปลข้อมูลทางวิชาการดังกล่าวมาเป็นบทจัดแสดงในการทำพิพาทกัน การเลือกดาราเปรียบได้กับการเลือกสื่อประเภทต่างๆที่นำมาใช้ในการจัดแสดง

ภาพโอกาสและมิติใหม่ของพิพิธภัณฑสถานในมุมมองของผู้เชี่ยวชาญและนักวิชาการ พิพิธภัณฑสถานดังกล่าวได้ยกมาเป็นตัวอย่างนี้ แสดงให้เห็นถึงบทบาทของการสื่อสารที่แทรกตัวเข้ามาใน แวดวงวิชาการพิพิธภัณฑสถานอย่างชัดเจน ในขั้นตอนของการผลิต ภัณฑารักษ์หรือนักวิชาการ พิพิธภัณฑสถานเปรียบเป็นผู้ส่งสารที่ต้องการส่งสารหรือสื่อความหมายผ่านวัตถุหรือองค์ประกอบของ สิ่งแสดงต่างๆในพิพิธภัณฑสถาน การคัดเลือกวัตถุสิ่งของ เทคนิคที่ใช้ในการเล่าเรื่องราว ตลอดจนการ ออกแบบสิ่งแสดงหรือพื้นที่ (space) ในพิพิธภัณฑสถาน ฯลฯ ถือเป็นขั้นตอนสำคัญของการควบคุม ความหมายเพื่อให้ในท้ายที่สุดแล้วในขั้นตอนของการบริโภค ผู้ชมหรือผู้รับสารจะสามารถถอดหรือ แปลความหมายนั้นออกมาได้ตามที่ผู้ส่งต้องการ

เมื่อนำมิติใหม่ของพิพิธภัณฑสถานดังกล่าวมาผนวกเข้ากับความสนใจศึกษาสื่อต่างๆในแวดวง ของนิเทศศาสตร์ที่ได้รับอิทธิพลจากสำนักสัญวิทยา ที่สามารถจะศึกษา “ทุกสิ่งทุกอย่างที่ ขว้างหน้า” ในฐานะที่เป็น “สื่อ” ได้ หากว่าทุกสิ่งทุกอย่างนั้นมีความหมายหรือยืนแทนบางอย่าง ที่มากกว่าตัวของมันเอง หรือเป็น “แม่สื่อแม่ชัก” ที่เชื่อมโยงระหว่างผู้ส่งสารและผู้รับสาร เข้าด้วยกัน อาจคาดหมายได้ว่า หากมีการศึกษาพิพิธภัณฑสถานในฐานะ “สื่อ” หรือสิ่งที่มี ความหมายมากกว่าตัวของมันเองในทางนิเทศศาสตร์แล้วนั้น น่าจะเป็นโอกาสให้ทั้งสอง สาขาวิชาชีพได้นำองค์ความรู้มาแลกเปลี่ยนและทำงานร่วมกัน อันจะส่งผลต่อการพัฒนา พิพิธภัณฑสถานไทยได้เป็นอย่างดี

ธรรมชาติหรือคุณลักษณะของพิพิธภัณฑสถาน

พิพิธภัณฑสถานมีธรรมชาติของความเป็นสื่ออย่างไร ในที่นี้ผู้วิจัยจะได้แสดงให้เห็นถึงธรรมชาติ และคุณลักษณะโดยทั่วไปของความเป็นสื่อพิพิธภัณฑสถาน ดังนี้คือ

1. พิพิธภัณฑสถานมีหลากหลายประเภท ยกตัวอย่างเช่น การใช้เกณฑ์จำแนกในระดับพื้นที่ เราจะสามารถแบ่งพิพิธภัณฑสถานออกเป็นพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พิพิธภัณฑสถานเมือง และ พิพิธภัณฑสถานท้องถิ่น เป็นต้น
2. พิพิธภัณฑสถานมีบทบาทต่อมิติด้านต่างๆในสังคม อาทิ ด้านสังคมและวัฒนธรรม การเมือง และเศรษฐกิจ ตัวอย่างเช่น การเป็นจุดขายของการท่องเที่ยว

3. พิพิธภัณฑที่มีหน้าที่ในการเป็นเสมือนแหล่งเรียนรู้หรือให้การศึกษาอันกระชับ ที่สำคัญคือเป็นการศึกษาแบบสาระบันเทิง (edutainment) เป็นเครื่องแทนความทรงจำถึงอดีต ช่วยสร้างจิตสำนึกและตอกย้ำอัตลักษณ์ร่วมแห่งความเป็นชาติหรือชุมชนเดียวกัน เป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการขัดเกลาทางสังคม (socialization) และพิพิธภัณฑยังมีหน้าที่ในการเก็บรวบรวม จัดแสดง อนุรักษ์และสืบทอดมรดกทางวัฒนธรรม ภูมิปัญญาของสังคมให้คงอยู่สืบต่อไป
4. วัตถุสิ่งของต่างๆ ที่ถูกเก็บรวบรวมและนำมาเสนอในพิพิธภัณฑนั้นถือเป็นภาพสะท้อนให้เห็นถึงภูมิปัญญาและวัฒนธรรมที่สัมพันธ์กับประวัติศาสตร์และวิถีชีวิตของคนในแต่ละช่วงเวลาและแต่ละบริบทพื้นที่ ขณะเดียวกัน นอกจากจะสะท้อนให้เห็นถึงภาพในอดีตแล้ว พิพิธภัณฑยังสะท้อนให้เห็นถึงปัจจุบันและอนาคตอีกด้วย
5. พิพิธภัณฑต้องการความสดใหม่ของเนื้อหา จึงจำเป็นต้องมีทั้งการจัดนิทรรศการในรูปแบบถาวรและมีนิทรรศการหมุนเวียนใหม่ๆ อยู่ตลอดเวลา ดังนั้น หากเราเทียบเคียงธรรมชาติของพิพิธภัณฑในส่วนนี้กับสื่อมวลชนอื่นๆ แล้ว ตัวอย่างเช่นเมื่อเปรียบเทียบกับสื่อโทรทัศน์ จะพบว่า แม้โทรทัศน์จะมีรายการประจำแต่ก็ต้องการความสดใหม่ของเนื้อหาเช่นเดียวกัน ทำให้รายการโทรทัศน์ประเภทต่างๆ ต้องมีการมีปรับเปลี่ยนเนื้อหาไม่ให้ซ้ำ หรือมีการเปลี่ยนผู้นำเสนอ เปลี่ยนฉาก เช่นเดียวกับการจัดกิจกรรมในพิพิธภัณฑ
6. เนื้อหาในโทรทัศน์นั้นมีหลากหลายความหมายและผู้รับสามารถแปลความหมายได้หลากหลายแบบ ที่เป็นดังนี้เพราะเนื้อหาในโทรทัศน์ประกอบสร้างด้วยระบบของสัญลักษณ์ที่มอดูลประกอบของหลากหลายสำเนียง หรือ polysemic มารวมกัน เนื้อหาในพิพิธภัณฑก็เช่นเดียวกัน การเลือกองค์ประกอบของสิ่งแสดงต่างๆ นำเสนอเป็นภาพแทนของเนื้อหาเปรียบเสมือนกับการร้อยเรียงสัญลักษณ์ต่างๆ ที่มีความหลากหลายของความหมายเข้าด้วยกัน ทำให้ผู้เข้าชมในพิพิธภัณฑแต่ละคนหรือแต่ละกลุ่มนั้นสามารถแปลความหมายได้หลากหลายแบบเช่นเดียวกัน
7. การเป็นสื่อที่แสดงให้เห็นของจริงของพิพิธภัณฑผนวกกับการได้รับมอบหมายหน้าที่พิเศษในการให้ความรู้ ทำให้พิพิธภัณฑกลายเป็นสื่อที่ดูโปร่งใส ความหมายต่างๆ ที่เกิดขึ้นในพิพิธภัณฑดูเหมือนเป็นของจริง ทว่าทั้งหมดล้วนแล้วเป็นปฏิบัติการ

จัดแสดงหรือการ “ประกอบสร้าง” จากสัญญาณหลากหลายแบบเพื่อส่งผ่านความหมายที่
ภัณฑารักษ์และนักออกแบบต้องการสื่อออกมา

8. ปฏิบัติการจัดแสดงดังกล่าว อาจเปรียบเทียบกับกระบวนการในการสร้างละคร
โทรทัศน์หรือภาพยนตร์ ที่ผู้จัดละครต้องการนิยาย เรื่องสั้น หรือมีการผูกเรื่องราว
ต่างๆ ที่จะนำมาจัดทำเป็นบทโทรทัศน์หรือบทภาพยนตร์ มีการเลือกตัวแสดงหลัก
และตัวประกอบ เลือกว่า ฉากหรือสถานที่ รวมถึงการใช้เทคนิคการตัดต่อ การให้แสง/
สี/เสียง ให้เข้ากับเนื้อหาที่จะแสดง ในการจัดทำพิพิธภัณฑ์ ผู้จัดต้องการแหล่งข้อมูล
หรือเนื้อหาที่จะมานำเสนอ เพื่อผูกเป็นเรื่องราวหรือบทสำหรับการจัดแสดงใน
พิพิธภัณฑ์ และผู้จัดหรือภัณฑารักษ์ทำงานร่วมกับนักออกแบบ ช่างเทคนิค ในการ
เลือกสื่อหรือองค์ประกอบของสิ่งแสดงต่างๆ ตลอดจนการออกแบบที่ว่าง/พื้นที่
จัดแสดง ฯลฯ มานำเสนอให้สอดคล้องกับเรื่องราวหรือบทที่ได้เขียนไว้
9. แม้ว่าพิพิธภัณฑ์บางแห่งจะมีระยะห่างระหว่างผู้ชมและตัวบทหรือสิ่งแสดงต่างๆ เช่น
การจัดวางวัตถุสิ่งของในตู้กระจก การกั้นเชือก การเขียนป้ายห้ามจับและอุปคำ แต่
การมีส่วนร่วมหรือความสัมพันธ์ระหว่างผู้รับและตัวบทในพิพิธภัณฑ์นั้นอาจเกิดขึ้นใน
หลายประการ เช่น การจำลองวัตถุแทนของจริงมาให้ได้ลองสัมผัส จับต้อง หรือ
พิพิธภัณฑ์บางแห่งจะผูกเรื่องราวจากสิ่งของหรือวัตถุที่นำมาจัดแสดงเป็นละครเวที
เล็กๆ ในพิพิธภัณฑ์ โดยที่ผู้ชมสามารถนั่งติดขอบเวทีได้และมีการเล่นเกมตอบคำถาม
หรือซักถามข้อสงสัยอื่นๆ ได้หลังจากการชมการแสดงจบลงแล้ว ฯลฯ
10. ภายในพิพิธภัณฑ์เราจะพบการสื่อสารในหลากหลายระดับ ทั้งการสื่อสารภายในตัวเอง เช่น
การพิจารณาสิ่งของที่นำมาแสดงของผู้ชม การสื่อสารระหว่างบุคคล การสื่อสาร
กลุ่ม และการสื่อสารภายในองค์กร (ในส่วนของผู้จัดทำพิพิธภัณฑ์) ขณะเดียวกัน การ
สื่อสารภายในพิพิธภัณฑ์ระหว่างผู้จัดและผู้ชมจำเป็นจะต้องเป็นการสื่อสารแบบที่
ต้องสร้างความเข้าใจ สร้างความรู้สึกร่วมกัน และคำนึงถึงความต้องการและความ
แตกต่างของผู้รับสาร มากกว่าจะเป็นการสื่อสารทางเดียวของผู้จัดอีกด้วย

คุณสมบัติของพิพิธภัณฑ์ในข้างต้นเป็นเพียงคุณสมบัติโดยทั่วไป แต่หากเราเปรียบเทียบ
โดยใช้ความเหมือนและความต่างระหว่างพิพิธภัณฑ์แห่งชาติและพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นแล้วนั้น เรา

อาจได้พบว่า พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติอาจเทียบได้กับสื่อกระแสหลักและพิพิธภัณฑสถานท้องถิ่นเปรียบได้กับสื่อชุมชน โดยความแตกต่างที่สำคัญหรือความแตกต่างหลักของพิพิธภัณฑสถานทั้ง 2 แห่งมีดังนี้ คือ

- แนวคิดที่อยู่เบื้องหลังการดำเนินงานพิพิธภัณฑสถาน อาจกล่าวได้ว่าแนวคิดที่อยู่เบื้องหลังของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ คือ แนวคิดแห่งความทันสมัย แนวคิดการสื่อสารแบบบนลงล่าง แนวคิดแห่งความเป็นเจ้าอาณานิคม และแนวคิดที่อยู่เบื้องหลังของพิพิธภัณฑสถานท้องถิ่น คือ กระบวนทัศน์หลังทันสมัยหรือแนวคิดที่เน้นในเรื่องของชุมชนและการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมของชุมชน แนวคิดแห่งความหลากหลายทางวัฒนธรรมและแนวคิดหลังอาณานิคม

ความแตกต่างของแนวคิดดังกล่าว ส่งผลถึงวิธีการปฏิบัติหรือแนวทางในการดำเนินงานของทั้งสองพิพิธภัณฑสถาน ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติจะจำกัดเฉพาะบุคลากรของพิพิธภัณฑสถานหรือผู้เชี่ยวชาญ ในขณะที่พิพิธภัณฑสถานท้องถิ่นจะเกิดจากความร่วมมือร่วมใจของคนในชุมชน

- รูปแบบการสื่อสารภายในพิพิธภัณฑสถาน พบว่า แบบจำลองการสื่อสารที่ปรากฏในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ คือ แบบจำลองการสื่อสารทางเดียว หรือ transmission model และแบบจำลองการสื่อสารของพิพิธภัณฑสถานท้องถิ่น คือ แบบจำลองเชิงพิธีกรรม หรือ ritualistic model ที่มุ่งสร้างความหมายร่วมกันระหว่างผู้ส่งและผู้รับสาร

ความแตกต่างของแบบจำลองทั้งสองดังกล่าวนี้ หากเปรียบกับองค์ประกอบแต่ละตัวของการสื่อสาร จะพบว่า (1) ในกรณีของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติผู้ส่งและผู้รับสารจะแยกส่วนจากกัน แต่ในกรณีของพิพิธภัณฑสถานท้องถิ่นนั้น ผู้ส่งและผู้รับสารจะมีความสัมพันธ์กัน และเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการทำพิพิธภัณฑสถาน (2) ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ความหมายที่เกิดขึ้นจากตัวบทภายในพิพิธภัณฑสถานจะมีเพียงหนึ่งเดียว ในขณะที่ความหมายในพิพิธภัณฑสถานท้องถิ่นจะมีหลากหลายและสะท้อนภาพของ “ทุกเสียง” ทุกกลุ่มภายในชุมชน

นอกเหนือจากนั้นแล้ว ยังมีคุณลักษณะที่มากมายที่แตกต่างระหว่างพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติและพิพิธภัณฑสถานท้องถิ่น เช่น ช่องทางในการสื่อสาร ทิศทางการไหลของข่าวสาร หน้าที่และ

เป้าหมายในการดำเนินงาน และความยากง่ายในการเข้ามามีส่วนร่วม เป็นต้น ภายใต้บริบทที่เปลี่ยนแปลงไป ทำให้พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติที่อยู่ในสถานะของการเป็นผลิตภัณฑ์หนึ่งของสังคม ถูกคาดหวังจากประชาชนให้ปรับเปลี่ยนตัวเองดังได้กล่าวมาแล้วในเบื้องต้น พร้อมกับที่นักวิชาการและนักพัฒนาต่างๆเกิดความคาดหวังที่จะใช้สื่อพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น และกระบวนการทำงานพิพิธภัณฑ์ร่วมกันของคนในชุมชนเพื่อการพัฒนาชุมชนอีกด้วย ซึ่งในปัจจุบัน ได้เริ่มมีกระบวนการดำเนินงานและงานวิจัยหลายชิ้น ที่ได้พิสูจน์ให้เห็นถึงมหัศจรรย์ของการร่วมดำเนินงานพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น ต่อการพัฒนาศักยภาพของคนในชุมชนและตัวของชุมชนเอง

สิ่งที่น่าสนใจในที่นี้ คือ เมื่อแนวคิดของพิพิธภัณฑ์มีความแตกต่างกัน และความแตกต่างของกระบวนการนั้นเป็นหลักสำคัญที่จะชี้ว่าในส่วนของภาคปฏิบัติหรือกำกับแนวทางในการดำเนินงาน เมื่อบริบทสังคมเรียกร้องต่อการปรับตัวของพิพิธภัณฑ์แห่งชาติ และหน้าที่สำคัญที่ยังคงถูกคาดหวังเสมอมาคือบทบาททางด้านการศึกษาต่อสังคม คำถามก็คือการดำเนินงานของพิพิธภัณฑ์แห่งชาติจะเป็นเช่นไร และเมื่อประเทศไทยเกิดกระแสที่หลากหลายฝ่ายต้องการที่จะใช้ “พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น” เข้ามาเป็นสื่อในการพัฒนาชาวบ้านและชุมชน พร้อมกับการผลักดันและเร่งรัดจากภาคส่วนต่างๆให้เกิดพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นนั้น ได้เริ่มต้นจากการสร้างฐานการรับรู้และความเข้าใจของชาวบ้านต่อพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นหรือไม่ และกระบวนการ “มีส่วนร่วม” ซึ่งเป็นเครื่องมือสำคัญในการดำเนินงานพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นนั้นอยู่ในระดับและรูปแบบใด

จากคำถามดังกล่าวจึงนำมาสู่ความสนใจของผู้วิจัยที่จะศึกษากระบวนการดำเนินงานของสื่อพิพิธภัณฑ์สถานที่อยู่ภายใต้กระบวนการที่เบื้องหลังที่แตกต่างกัน โดยเลือกศึกษาระหว่างพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร และพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร จังหวัดสมุทรสงคราม ใน 2 ประเด็น คือ การสื่อสารกับปฏิบัติการจัดแสดงผ่านห้องแสดงประวัติศาสตร์ของพิพิธภัณฑ์ และการสื่อสารกับปฏิบัติการบริหารจัดการพิพิธภัณฑ์ ดังจะได้กล่าวในรายละเอียดต่อไป

สำหรับความเป็นมาของพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร ข้อมูลจากเว็บไซต์พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติพระนคร กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม จัดทำโดยบจ.ชินคอร์ปอเรชั่นส์ [<http://www.thailandmuseum.com/bangkok>] ได้ให้ข้อมูลไว้ว่า พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติพระนคร นับเป็นพิพิธภัณฑ์สำหรับประชาชนแห่งแรกของประเทศไทย ตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2402 แต่เดิมเป็น "พระราชวังบวรสถานมงคล" หรือวังหน้า

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 โปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้ง "มิวเซียม" ณ ศาลาสหทัยสมาคม หรือหอทองคอกเดียในพระบรมมหาราชวัง เปิดให้ประชาชนเข้าชมเป็นครั้งแรก เนื่องในวโรกาสเฉลิมพระชนมายุครบ 21 พรรษา เมื่อวันที่ 19 กันยายน พ.ศ. 2417 ครั้งต่อมาเมื่อ พ.ศ. 2430 กรมพระราชวังบวรวิชัยชาญ ทิวงคต จึงได้มีประกาศยกเลิกตำแหน่งพระอุปราชแล้ว ทำให้สถานที่ในพระราชวังบวรสถานมงคลว่างลง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงโปรดเกล้าฯ ให้ย้ายพิพิธภัณฑสถานจากหอทองคอกเดีย ไปตั้งจัดแสดงที่พระราชวังบวรสถานมงคลเฉพาะด้านหน้า 3 องค์ โดยใช้พระที่นั่งด้านหน้าคือ พระที่นั่งศิวโมกขพิมาน พระที่นั่งพุทไธสวรรย์ และพระที่นั่งอิศราวินิจฉัย เรียกว่า "พิพิธภัณฑวังหน้า"

ต่อมาในปี พ.ศ. 2469 พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 7 โปรดเกล้าฯ พระราชทานพระราชมณเฑียรในพระราชวังบวรสถานมงคลทั้งหมดให้จัดตั้งเป็นพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนครขึ้น และได้จัดพระที่นั่งศิวโมกขพิมานให้เป็นสถานที่จัดแสดง ศิลาจารึก คัมภีร์ใบลาน สมุดไทย ตำราโบราณ เรียกว่าหอสมุดวชิรญาณ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เสด็จพระราชดำเนินทรงเปิดเมื่อวันที่ 10 พฤศจิกายน 2469 เนื่องในวันเฉลิมพระชนมพรรษา

ต่อมาประเทศไทยได้เปลี่ยนแปลงการปกครองจากสมบูรณาญาสิทธิราช มาเป็นระบอบประชาธิปไตย รัฐบาลได้จัดตั้งกรมศิลปากรขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2476 พิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนครจึงได้เข้าสังกัดกับกรมศิลปากร และได้ประกาศตั้งเป็นพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร เมื่อ พ.ศ. 2477

พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร จัดเป็นพิพิธภัณฑสถานประเภทประวัติศาสตร์ ประวัติศาสตร์ศิลปะ โบราณคดี และชาติพันธุ์วิทยา ปัจจุบันแบ่งการจัดแสดงออกเป็น 4 ประเภทใหญ่ๆ คือ ประวัติศาสตร์ชาติไทย ประวัติศาสตร์ศิลปะและโบราณคดี ประณีตศิลป์และชาติพันธุ์วิทยา และอาคารโบราณสถาน

สำหรับการจัดแสดงเรื่องราวเกี่ยวกับความเป็นมาของชาติไทยและประวัติศาสตร์ของชาติไทยที่ผู้วิจัยสนใจศึกษานี้ จะอยู่ที่ถ้ำ พระที่นั่งศิวโมกขพิมาน

พระที่นั่งศิวโมกขพิมานเป็นอาคารตั้งอยู่ทางด้านหน้าของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร สร้างขึ้นในปี พ.ศ. 2325 เดิมเป็นอาคารโรงก่อสร้างด้วยไม้ ลักษณะคล้ายกับพระที่นั่งทรงปืนในพระราชวังหลวงสมัยอยุธยา ดังนั้นจึงมีชื่อเรียกอีกชื่อว่า พระที่นั่งทรงปืน

ต่อมาในสมัยรัชกาลของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 ทรงโปรดให้ปฏิสังขรณ์พระที่นั่งองค์นี้ให้มีขนาดใหญ่กว่าเดิม โดยเปลี่ยนจากโครงสร้างไม้เป็นการก่ออิฐถือปูน แต่ยังคงลักษณะทางสถาปัตยกรรมแบบเดิม

ในปี พ.ศ. 2469 พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 7 โปรดเกล้าฯ พระราชทานพระราชสมณเทียรในพระราชวังบวรสถานมงคลทั้งหมด ให้จัดตั้งเป็นพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนครขึ้น และได้จัดพระที่นั่งศิวโมกษพิมานให้เป็นสถานที่จัดแสดง ศิลาจารึก คัมภีร์โบราณ สมุดไทย ตำราโบราณ เรียกว่าหอสมุดวชิรญาณ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เสด็จพระราชดำเนินทรงเปิดเมื่อวันที่ 10 พฤศจิกายน พ.ศ. 2469 เนื่องในวันเฉลิมพระชนมพรรษา

ในปี พ.ศ. 2525 พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนครได้ดำเนินการปรับปรุงพระที่นั่งศิวโมกษพิมาน เป็นห้องจัดนิทรรศการประวัติศาสตร์ชาติไทยแบบนิทรรศการถาวร เพื่อน้อมรำลึกถึงพระมหากรุณาธิคุณในสมเด็จพระบูรพมหากษัตริยาธิราชแห่งพระบรมมหาราชวงศ์จักรี เนื่องในวโรกาสฉลองกรุงรัตนโกสินทร์ครบ 200 ปี โดยมุ่งหวังประโยชน์แก่ผู้เข้าชมที่จะได้ศึกษาทำความเข้าใจถึงความเป็นมาของชาติ ภาควิชาในเกียรติประวัติของชาติในอดีต และเรียนรู้ถึงบทเรียนในประวัติศาสตร์ โดยสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ได้เสด็จพระราชดำเนินทรงเปิดห้องประวัติศาสตร์ชาติไทย เมื่อวันที่ 22 เมษายน 2525

ห้องแสดงประวัติศาสตร์ชาติไทยนี้ จัดแสดงความเป็นมาของชนชาติไทยตั้งแต่ครั้งยังรวมตัวกันอยู่ในลักษณะชุมชนย่อยๆ จนรวมตัวตั้งอาณาจักรไทยขึ้นเป็นครั้งแรก ในปลายพุทธศตวรรษที่ 18 คือ อาณาจักรสุโขทัย ตลอดมาถึงกรุงธนบุรีและกรุงรัตนโกสินทร์ โดยจัดแสดงวัตถุและหลักฐานประวัติศาสตร์เท่าที่มีอยู่ เช่น ศิลาจารึก เอกสารประวัติศาสตร์ และโบราณวัตถุ ตลอดจนภาพเขียนและสร้างฉากเหตุการณ์สำคัญในประวัติศาสตร์ (กรมศิลปากร, 2525; สำนักโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ, 2542)

โดยแบ่งส่วนของการจัดแสดง ได้ดังนี้

- ส่วนจัดแสดงนิทรรศการกำเนิดชนชาติไทยและก่อนประวัติศาสตร์ในประเทศไทย
- ส่วนจัดแสดงนิทรรศการพัฒนาการบ้านเมืองเมื่อเข้าสู่สมัยประวัติศาสตร์ กลุ่มวัฒนธรรมแรกเริ่มในแผ่นดินไทยและประวัติศาสตร์กรุงสุโขทัย
- ส่วนจัดแสดงนิทรรศการประวัติศาสตร์สมัยกรุงศรีอยุธยา
- ส่วนจัดแสดงนิทรรศการประวัติศาสตร์สมัยกรุงธนบุรี

- ส่วนจัดแสดงนิทรรศการประวัติศาสตร์รัตนโกสินทร์ตอนต้น ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 1 – รัชกาลที่ 3
- ส่วนจัดแสดงนิทรรศการประวัติศาสตร์รัตนโกสินทร์สมัยใหม่ ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4 จนถึง การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 สมัยรัชกาลที่ 7
- ส่วนจัดแสดงนิทรรศการประวัติศาสตร์รัตนโกสินทร์ปัจจุบัน ตั้งแต่การเปลี่ยนแปลงการปกครอง สมัยรัชกาลที่ 7 จนถึงรัชกาลที่ 9 ในปัจจุบัน

และสำหรับพิพิธภัณฑสถานบ้านเขายี่สาร จังหวัดสมุทรสงคราม ในฐานะตัวแทนของพิพิธภัณฑสถานเพื่อศึกษาเปรียบเทียบกับพิพิธภัณฑสถานแห่งชาตินั้น เกิดขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2539 จากความร่วมมือของชาวบ้านเขายี่สาร โดยช่วยกันรวบรวมโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุจากเขายี่สารและบริจาคสิ่งของต่างๆ เพื่อจัดแสดงให้ผู้สนใจได้เข้าชม ในครั้งนั้นมีพระภิกษุนักศึกษาคณะศึกษาศาสตร์มหาวิทยาลัยศิลปากรรูปหนึ่งกำลังทำโครงการเสนออาจารย์ในรายวิชาที่ศึกษาอยู่ จึงได้ใช้ข้อมูลเบื้องต้นเหล่านี้จัดเสนออาจารย์เป็นผลงานประกอบการศึกษาด้วย จากนั้น ชาวบ้านได้ช่วยกันระดมทุนด้วยการบริจาคเงินและสิ่งของ พร้อมทั้งขออนุญาตวัดเขายี่สารใช้ได้ทุนศาลาการเปรียญเป็นสถานที่จัดแสดง รวมกับเงินบริจาคของวัดอีกจำนวนหนึ่งจึงได้ร่วมกันบริหารจัดการมีกรรมการดูแล

จากนั้น พ.ศ. 2540 ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธรและมูลนิธิเล็ก-ประไพ วิริยะพันธุ์ได้เข้ามาช่วยเหลือสนับสนุนการศึกษาด้านวิชาการ โดยได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากกองทุนเพื่อการลงทุนทางสังคม (SIF) ซึ่งอนุมัติเงินจำนวน 1,201,141 บาท

ใน พ.ศ. 2543 ได้ปรับอาคารด้านบนเป็นสถานที่จัดแสดงด้วย แต่ก็ยังคงมีพื้นที่สำหรับการใช้เพื่อกิจกรรมทางศาสนา เช่น การอยู่วัดในวันอุโบสถศีลไว้คงเดิม และทางมูลนิธิเล็ก-ประไพ วิริยะพันธุ์ได้ดำเนินการจัดแสดงร่วมกับชาวบ้านจนสำเร็จและเปิดให้เข้าชมได้นับแต่นั้นมา (กองบรรณาธิการ, 2545:45-46)

สำหรับการจัดแสดงเนื้อหาในพิพิธภัณฑสถานบ้านเขายี่สารนั้น แบ่งออกเป็นหมวดหมู่เพื่อแสดงประวัติ เรื่องราว และวิวัฒนาการของชุมชนบ้านเขายี่สาร รวมทั้งการจำลองภาพชีวิตความเป็นอยู่ของบ้านเขายี่สาร ดังนี้คือ หมวดกำเนิดยี่สาร หมวดการขุดค้นทางโบราณคดี หมวดความเชื่อ หมวดพุทธศาสนาและจิตกรรมฝาผนัง หมวดภูมิปัญญาชาวบ้านเขายี่สาร

โดยในบริเวณชั้นล่างของอาคารพิพิธภัณฑ์จะบอกเล่าถึงวิถีชีวิตของคนยี่สารที่เป็นเอกลักษณ์ เนื่องจากเป็นชุมชนอยู่ในสภาพแวดล้อมแบบป่าชายเลน ทำให้สภาพภูมิศาสตร์มีส่วนเข้ามากำหนดวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนยี่สารอย่างมาก ข้าวของที่จัดแสดงเป็นของชาวบ้านที่นำมามอบให้พิพิธภัณฑ์ เช่น เข็มฉีดยาโบราณ หม้อดินเผา รางบดยา เป็นต้น ส่วนชั้นบน จัดแสดงเกี่ยวกับสภาพภูมิศาสตร์และประวัติศาสตร์ ความเชื่อถือศรัทธาของคนยี่สารที่มีต่อพ่อปู่ศรีราชา สิ่งของและเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา

ดังได้กล่าวมาแล้วว่า ผู้วิจัยสนใจที่จะศึกษาเปรียบเทียบกระบวนการดำเนินงานของสื่อพิพิธภัณฑ์สถานทั้ง 2 แห่งในข้างต้น ที่ดำเนินการภายใต้กระบวนการที่ต่างกัน โดยเลือกเปรียบเทียบใน 2 ประเด็น คือ 1. ภูมิปัญญาการจัดแสดงผ่านห้องแสดงประวัติศาสตร์ของพิพิธภัณฑ์และภูมิปัญญาการจัดการพิพิธภัณฑ์

ภูมิปัญญาการจัดแสดง : การสื่อสารเพื่อสร้างตัวตน

จากธรรมชาติหรือคุณลักษณะของสื่อพิพิธภัณฑ์ดังได้กล่าวมาในตอนต้น อาทิ การเป็นเครื่องแทนความทรงจำถึงอดีต การเป็นเครื่องมือสร้างจิตสำนึกและต่อยอดอัตลักษณ์ร่วมแห่งความเป็นชาติหรือชุมชนเดียวกัน การที่ผู้เข้าชมพิพิธภัณฑ์แต่ละคนหรือแต่ละกลุ่มสามารถแปลความหมายได้หลากหลายแบบจากองค์ประกอบของสิ่งแสดงต่างๆ ฯลฯ ทำให้เมื่อเราพูดถึง “พิพิธภัณฑ์” เรากำลังพูดถึงพิพิธภัณฑ์ในฐานะภาพตัวแทนของประเด็นและเรื่องราวต่างๆ ที่เกิดขึ้นจากกระบวนการประกอบสร้างความหมาย จากการใช้วัตถุสิ่งของ เทคนิคการเล่าเรื่อง รวมถึงการออกแบบพื้นที่ทางสถาปัตยกรรมภายในพิพิธภัณฑ์ ฯลฯ ที่ผู้จัดหรือภัณฑารักษ์ต้องการสื่อหรือแสดงออกมา ว่าอยากจะนำเสนอ “ภาพตัวแทนของความเป็นชาติหรือชุมชน” ของตัวเอง ออกมาสู่สายตาของบุคคลภายนอกอย่างไร

หากว่าเราพิจารณาประเภทของการจัดแสดงในพิพิธภัณฑ์สถาน โดยเฉพาะในส่วนของการจัดแสดงเรื่องความเป็นมาของชาติ หรือประวัติศาสตร์ของชุมชนมาเทียบเคียงเข้ากับแนวคิดเกี่ยวกับชาตินิยม เราจะพบว่า พิพิธภัณฑ์สถานถูกใช้เป็นเครื่องมือหรือเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการสร้างสำนึกความเป็นพวกเดียวกัน หรือหลอมรวมเข้าสู่การมีอัตลักษณ์แห่งชาติหรือชุมชนเดียวกัน หรือที่ Benedict Anderson เรียกว่าการเป็นส่วนหนึ่งของ “ชุมชนในจินตนาการ”

Anderson เป็นนักทฤษฎีชาตินิยมทางวัฒนธรรมคนสำคัญที่ใช้ “วัฒนธรรม” เป็นจุดเริ่มต้นในการเน้นย้ำให้เห็นถึงการประกอบสร้างของ “เรื่องแต่ง” หรือ “จินตนาการ” ของชาตินั้น (Low, 2000) เนื่องจาก ความเป็นชุมชนในจินตนาการหรือสำนึกร่วมของการเป็น “ชุมชน” เดียวกันนั้นไม่ได้เกิดขึ้นเอง แต่ถูกปฐมนิเทศหรือสร้างโดยการใช้ความรู้สึกว่า นี่คือ “เรา” (“us”) เราเป็นพวกเดียวกัน เรามีอะไรที่เหมือนกัน เราเป็นชาติเดียวกัน ยกตัวอย่างเช่น จินตนาการของการอยู่ในสถานที่เดียวกัน (imagined common place) มีอดีตร่วมกัน (imagined common past) หรือมีสายสัมพันธ์ร่วมกัน (imagined common ties) (เกษียร เตชะพีระ, 2545)

ความรู้สึกถึงความเป็นชาติเดียวกันผ่านจินตนาการดังกล่าวถูกสร้าง ถ่ายทอด และถูกแสดงออกตลอดเวลาในชีวิตประจำวันของเรา ผ่านทางระบบการศึกษาและแบบเรียน สื่อมวลชน หรือกระทำผ่านทางสัญลักษณ์ หรือผ่าน “สื่อ” ในหลากหลายรูปแบบและหลายแนวทางด้วยกัน อาทิ ตำนาน วรรณกรรม บทเพลง บทละคร คำขวัญ หนังสือพิมพ์ รายการวิทยุ แผนที่ ธงชาติ อนุสาวรีย์ และพิพิธภัณฑ์แห่งชาติ เป็นต้น

ในกรณีของพิพิธภัณฑ์ ในความคิดของ Anderson (1995) แล้วนั้น พิพิธภัณฑ์แห่งชาติถือเป็นสัญลักษณ์ของอัตลักษณ์แห่งชาติที่มีพลัง เป็นเรื่องของการแสดงออกและถ่ายทอดอุดมการณ์ทางการเมือง โดยเฉพาะในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ที่มีพิพิธภัณฑ์แห่งชาติเกิดขึ้นอย่างมากมายในประเทศกำลังพัฒนาหรือประเทศที่เคยตกเป็นอาณานิคมมาก่อน ซึ่งสอดคล้องกับบทบาทใหม่ของพิพิธภัณฑ์ในการเป็นสถานที่สำหรับการบริโภคอัตลักษณ์แห่งความเป็นชาติที่ถูกกำหนดมาแล้ว จากการศึกษาการจัดแสดงประวัติศาสตร์ชาวแคนาดาใน the new Canadian Museum of Civilization ของ Delaney (1992)

สำหรับการสร้างความเป็นชุมชนในจินตนาการหรือสำนึกร่วมของความเป็น “ชุมชน” โดยใช้สื่อพิพิธภัณฑ์ในกรณีของประเทศไทยนี้ เราอาจยกตัวอย่างเทียบเคียงได้จากกรณีของการจัดตั้งหอจดหมายเหตุธรรมศาสตร์ที่ไม่ได้มีเป้าหมายเพียงแค่การให้บริการทางวิชาการเท่านั้น แต่ยังถูกใช้เพื่อให้เป็นเครื่องมือฟื้นฟูอดีต บันทึกความทรงจำของสถาบัน สืบทอดหลักการและอุดมการณ์ และจิตวิญญาณของความเป็นธรรมศาสตร์อีกด้วย (วารุณี ไอลงกรณ์, 2544)

พิพิธภัณฑ์สถานจึงกลายเป็นพื้นที่แสดงออกซึ่งอัตลักษณ์แห่งชาติ โดยใช้เหตุการณ์ในอดีตหรือประวัติศาสตร์ความเป็นมาที่เรามีส่วนร่วม การมีสายสัมพันธ์ร่วมกัน มีวิถีชีวิต ความ

เป็นอยู่ หรือร่วมอยู่ในวัฒนธรรมเดียวกัน ผ่านสัญลักษณ์หรือสิ่งแสดงต่างๆ ที่ผู้เข้าชมทุกคนจะได้แบ่งปันความรู้สึกและจินตนาการถึงความเป็นพวกเดียวกัน เป็นชาติหรือชุมชนเดียวกัน

อย่างไรก็ตาม การที่ความเป็นตัวตนของชาติหรือชุมชนถูกสร้างผ่านสื่อพิพิธภัณฑ์สถาน การที่พิพิธภัณฑ์ถือเป็นพื้นที่สำหรับการบริโภคอัตลักษณ์ที่ถูกกำหนดมาให้แล้วนั้น ได้ชวนให้นัยสำคัญแต่เห็นได้อย่างชัดเจนว่า (1) สิ่งที่เราควรจดจำ ระลึกถึง และยึดถือเป็นอัตลักษณ์ร่วมกัน นั้นคืออะไร ซึ่งในกรณีของ **Anderson** คืออุดมการณ์ทางการเมืองที่มีร่วมกัน และในกรณี **Delaney** คือ ประวัติศาสตร์หรืออดีตของชาติที่มีร่วมกัน (2) สิ่งที่ได้เห็นหรือไม่ได้เห็นนั้นมีความหมายเสมอ (3) สิ่งที่เราเลือกให้ได้เห็นหรือเลือกให้ไม่เห็นเกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างความรู้/อำนาจ เช่น การนำเสนอเนื้อหาและการออกแบบในการจัดแสดงที่ต้องได้รับการอนุมัติก่อน และ (4) สิ่งที่ไม่เห็นหรือไม่ถูกนำเสนอในพิพิธภัณฑ์นั้นคืออะไรที่ “ไม่ใช่เรา”

สำหรับการไม่ได้เห็นนี้ อาจเปรียบเทียบกับงานศึกษาวิจัยของ **Savage (1990)** ในเรื่อง “*Race, memory, and identity: The national monuments of the union and the confederacy monuments, civil war*” ที่ผู้วิจัยพบว่า การสร้างอนุสาวรีย์เพื่อแทนความทรงจำถึงวีรบุรุษแห่งสงครามกลางเมืองของสหรัฐอเมริกานั้น มีอนุสาวรีย์ของวีรบุรุษทั้งที่สร้างได้และที่สร้างไม่ได้ งานวิจัยชิ้นนี้มีความน่าสนใจตรงที่ได้แสดงให้เห็นถึง “อำนาจ” ในการนำเสนอภาพตัวแทน ด้วยว่า การสร้าง “ความทรงจำร่วม” หรือการสร้างอนุสาวรีย์นั้น ไม่ได้มีข้อควรคำนึงแต่เพียงว่า “ความทรงจำนั้นจะถูกนำเสนอออกมาอย่างไร” เท่านั้น แต่ยังมีประเด็นเกี่ยวกับเรื่อง “ความทรงจำของใคร” ที่จะถูกนำเสนอออกมาออกมาด้วย

หรือในกรณีของ “พิพิธภัณฑ์ 14 ตุลา” ที่เจตจำนงของผู้สร้างมิได้ต้องการเพียงแค่ว่าจะบอกเล่าถึงประวัติศาสตร์ 14 ตุลาในมุมมองของภาคประชาชนเพียงอย่างเดียวเท่านั้น แต่โครงการจัดสร้างพิพิธภัณฑ์ 14 ตุลา ยังเป็นไปเพื่อการเล่าเรื่องใหม่ เพื่อสร้างพื้นที่ความทรงจำให้กับสามัญชนคนธรรมดา และเป็นพื้นที่แห่งการเรียนรู้สำหรับคนปัจจุบันถึงเหตุการณ์ในอีกเวอร์ชันหนึ่งของอดีตเพื่อให้ต่อยอดถึงปัจจุบันและอนาคตอีกด้วย (พนิดา วสุธาพิทักษ์ และ อาริรัตน์ ปานจับ, 2547)

ดังนั้น แม้ว่าพิพิธภัณฑ์จะมีลักษณะของการเป็นสื่อที่โปร่งใส เป็นของจริง ถือกันว่าเป็นสัญลักษณ์ของชาติ เมือง หรือชุมชน แต่ทว่าทั้งหมดล้วนแล้วเป็นการ “ประกอบสร้าง” จากสัญลักษณ์หลากหลายแบบที่ผ่านการคัดออกหรือเลือกใช้ แล้วนำมาร้อยเรียงกันเพื่อเล่าเรื่องหรือส่งผ่าน

ความหมายที่ผู้ส่งต้องการสื่อออกมา ภาพตัวแทนความเป็นชาติหรือความเป็นชุมชนผ่านสื่อ
 พิพิธภัณฑสถานดังกล่าวจึงเป็นสิ่งที่จะต้องแปลความหมาย และสำหรับสาขาวิชานิติศาสตร์กับเรื่อง
 เล่าที่บอกกล่าวถึงความเป็นตัวตนในในพิพิธภัณฑสถานแล้วนั้น สิ่งที่เราควรคำนึงก็คือ ใครคือ “ผู้เล่าเรื่อง”/
 เล่าอย่างไร/เล่าอะไร ใครคือ “ผู้ชม”/รับรู้เรื่องที่เล่าออกมานั้นอย่างไร และ “อำนาจหรือพลังของ
 การเล่าเรื่อง” นี้อยู่ที่ไหน/ทำงานอย่างไร/ทำงานให้กับใคร

ปฏิบัติการบริหารจัดการ : พิพิธภัณฑสถานกับการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม

ท่ามกลางความตื่นตัวต่อการสร้างพิพิธภัณฑสถานทั้งในระดับชาติ เมือง และท้องถิ่น รวมถึง
 พิพิธภัณฑสถานเอกชนเป็นจำนวนมากในประเทศไทย กระแสแห่งการสร้างพิพิธภัณฑสถานดังกล่าวทำให้
 ผู้วิจัยอดไม่ได้ที่จะนึกถึงกระแสดอกเห็ดบานของวิถียุทธศาสตร์ในประเทศไทยที่เกิดขึ้นนับกว่า 2,000
 แห่งทั่วประเทศตลอดทศวรรษที่ผ่านมา และนับได้ถึงจำนวนกว่าครึ่งของสถานีวิถียุทธศาสตร์ที่ซบเซา
 ลงหรือถูกทิ้งร้างในเวลาอันรวดเร็ว

ปัญหาความซบเซาที่เกิดขึ้นต่อวิถียุทธศาสตร์ดังกล่าว เมื่อย้อนกลับมามองที่พิพิธภัณฑสถานใน
 ประเทศไทย โดยเฉพาะในกรณีของพิพิธภัณฑสถานท้องถิ่นที่เกิดขึ้นแล้วซบเซาหรือสถานการณ์ของ
 “พิพิธภัณฑสถานตายแล้ว” คำถามจึงมีอยู่ว่า การเกิดขึ้นด้วยเจตนาดีและคุณค่าของพิพิธภัณฑสถาน
 เป็นที่ตระหนักโดยทั่วไปนั้น ไม่สามารถเป็นหลักประกันต่อความยั่งยืนของพิพิธภัณฑสถานได้
 หรืออย่างไร แล้ว “อะไร” หรือ “ต้องทำอะไร” จึงจะเป็นหลักประกันต่อความดำรงอยู่
 หรือความยั่งยืนของพิพิธภัณฑสถาน

จากเอกสาร “แบบเรียนเบื้องต้น: การสื่อสารกับงานพัฒนาท้องถิ่น” ที่เกิดขึ้นจากการ
 ประมวลองค์ความรู้จากงานวิจัยในชุดโครงการการสื่อสารเพื่อชุมชนของ กาญจนา แก้วเทพ
 (2548 ข) นั้น ได้ให้คำตอบประการหนึ่งว่า เหตุผลที่สื่อหลากหลายประเภทในชุมชนต้องล้มหาย
 ตายจากไปหรือไม่ได้รับการดูแลรักษาและพัฒนาขึ้น เป็นเพราะการ “ขาดความรู้สึกเป็นเจ้าของ”
 (sense of belonging) ของคนในชุมชน และหนทางที่จะทำให้เกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของได้นั้น
 สามารถกระตุ้นให้เกิดขึ้นได้ด้วยการใช้การสื่อสารแบบพิเศษเฉพาะชนิดหนึ่งที่เราเรียกว่า “การสื่อสาร
 แบบมีส่วนร่วม” ซึ่งมีคุณลักษณะดังต่อไปนี้ คือ

- ผู้มีส่วนได้เสีย (stakeholder) หรือชาวบ้านในชุมชนจะเข้าร่วมในกระบวนการสื่อสาร การเข้าร่วมนี้มีได้หลากหลายบทบาท ในหลายขั้นตอน และแต่ละคนจะสลับบทบาทในการเป็นผู้ส่ง-ผู้รับได้
- เนื้อหาของการสื่อสารจะเป็นเรื่องราวภายในหรือเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับชุมชน
- เป็นการสื่อสารแบบสองทาง และใช้แบบจำลองเชิงพิธีกรรม (ritualistic model)
- ช่องทางการสื่อสารอาจมีได้หนึ่งหรือหลายช่องทาง
- ทิศทางการไหลของข่าวสารจะเป็นแบบเซ็นเซอร์ราวด์ คือ ไหลทั้งจากบนลงล่าง จากล่างขึ้นบน และในระนาบเดียวกัน
- เป้าหมายของการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม คือ การสร้างความเข้าใจร่วมกัน สร้างความรู้สึกผูกพันและเป็นเจ้าของ (sense of belonging)
- การสื่อสารแบบมีส่วนร่วมเป็น “กระบวนการ” มิใช่ผลลัพธ์

หากเราใช้เกณฑ์องค์ประกอบของการสื่อสารเข้ามาจัดแบ่งรูปแบบหรือระดับของการสื่อสารเพื่อการพัฒนาแบบที่ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมแล้วนั้น เราอาจแบ่งรูปแบบหรือระดับของการมีส่วนร่วมได้ดังนี้ คือ (กาญจนา แก้วเทพ กิตติ กันภัย และปาริชาติ สถาปิตานนท์, 2543)

- **การมีส่วนร่วมในฐานะผู้รับสาร/ใช้สาร** (audience/receiver/user) เป็นขั้นตอนของการมีส่วนร่วมในระดับที่ต่ำที่สุด กล่าวคือ ในกระบวนการสื่อสารตั้งแต่ต้นยังอยู่ในการกำหนดของผู้ส่งสาร ไม่ว่าจะเป็นการเลือกประเด็นเนื้อหาวิธีการนำเสนอ ไปจนกระทั่งถึงการเลือกช่องทางสื่อที่จะเผยแพร่ และผู้รับสารก็ยังคงมีฐานะเป็นเพียงผู้รับสารแต่อย่างเดียว แต่สิ่งที่เปลี่ยนแปลงไปในฐานะของผู้รับสารในการสื่อสารชุมชนแบบมีส่วนร่วม คือ มีการทำความเข้าใจให้ผู้รับสารได้ตระหนักถึงสิทธิที่จะรู้และบอกเล่าข้อมูลข่าวสารของตนสู่สาธารณะ มีการสร้างหลักประกันในการมีส่วนร่วมของผู้รับสารทั้งในช่วงขาเข้าและขาออก และที่สำคัญคือมีการเพิ่มช่องทางการสื่อสารให้ทั่วถึงในชุมชน
- **การมีส่วนร่วมในฐานะผู้ส่ง/ผู้ผลิต/ผู้ร่วมผลิต/ผู้ร่วมแสดง** (sender/producer/co-producer/performance) เป็นขั้นตอนของการมีส่วนร่วมในระดับที่สูงขึ้นมาและจำเป็นต้องสร้างเงื่อนไขใหม่ๆเพิ่มเติม หรือต้องมีการปฏิรูปเปลี่ยนแปลงโครงสร้างเก่าๆที่มีอยู่ การเข้ามามีส่วนร่วมในฐานะผู้ผลิตหรือผู้ร่วมผลิตนั้น ยังแบ่งออกได้เป็นหลายขั้นตอนตามหลักแนวคิดของการผลิตสื่อ

คือ ในขั้นตอนก่อนการผลิต ขั้นตอนการผลิต และขั้นหลังการผลิต ซึ่งชุมชนอาจจะเข้ามามีส่วนร่วมในการผลิตขั้นตอนใดขั้นตอนหนึ่งก็ได้ แต่ในแต่ละขั้นตอนนั้นจะต้องมีการสร้างเงื่อนไขใหม่กำกับไว้ด้วย เช่น หากต้องการให้ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในขั้นตอนการผลิตก็จำเป็นต้องมีการอบรมให้ชาวบ้านได้เรียนรู้การใช้อุปกรณ์เสียก่อน เป็นต้น

- **การมีส่วนร่วมในฐานะผู้วางแผนและกำหนดนโยบาย** (policy maker/planner) การมีส่วนร่วมในรูปแบบนี้ถือได้ว่าเป็นรูปแบบสูงสุดของการมีส่วนร่วม มีข้อสังเกตประการหนึ่ง คือ ยิ่งระดับของการมีส่วนร่วมสูงขึ้นมากเท่าใด สัดส่วนของชุมชนที่จะเข้ามามีส่วนร่วมได้ก็จะเล็กลง กล่าวคือ ในระดับของผู้รับสาร คนในชุมชนทุกคนสามารถมีส่วนร่วมได้ แต่เมื่อขึ้นมาถึงขั้นการผลิต ก็อาจจะมีคนบางกลุ่มในชุมชนเท่านั้นที่จะเข้ามามีส่วนร่วมจนกระทั่งถึงขั้นตอนสุดท้าย คือ ระดับการวางแผนและนโยบายนี้ก็จะมีตัวแทนบางคนเท่านั้นจากชุมชนที่จะเข้ามาดำเนินกิจกรรมในระดับนี้ สำหรับการมีส่วนร่วมในระดับนี้นั้นหมายถึง การวางแผนและนโยบายการใช้สื่อที่รวมเอาชุมชนเข้ามาอยู่ในโครงสร้างการสื่อสารของชุมชน หรือในระดับที่แคบลงมาอาจจะหมายถึง การมีส่วนร่วมในการกำหนดแผนและนโยบายของสื่อบางประเภทที่จะเข้ามาในชุมชน

ตัวอย่างเช่น การมีส่วนร่วมของชาวบ้านในชุมชน Long Pujungan ในพิพิธภัณฑสถานชุมชนประเทศอินโดนีเซีย กระบวนการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมนี้ เกิดขึ้นตั้งแต่ขั้นตอนของการวางแผนก่อสร้างพิพิธภัณฑสถาน โดยเริ่มต้นจากการทำความเข้าใจร่วมกันเกี่ยวกับคำว่า “พิพิธภัณฑสถาน” เนื่องจากชาวบ้านที่ชุมชน Long Pujungan แห่งนี้ บางคนไม่เคยได้ยินและรู้จักคำว่าพิพิธภัณฑสถานมาก่อนเลย หลังจากการประชุมเพื่อทำความเข้าใจในเบื้องต้น กระบวนการทำความเข้าใจร่วมกันนี้ ทำให้ชาวบ้านเห็นคุณค่าของพิพิธภัณฑสถานและมองออกกว่าจะใช้พิพิธภัณฑสถานเพื่อทำหน้าที่อะไรได้บ้างในชุมชน จากนั้นจะเป็นการประชุมวางแผนทำงานร่วมกันเพื่อออกแบบรูปแบบอาคาร โดยชาวบ้านเป็นผู้ตัดสินใจว่าจะสร้างพิพิธภัณฑสถานในรูปแบบใด นอกเหนือจากนั้นแล้ว ชาวบ้านในชุมชนยังรวมตัวกันในรูปของคณะกรรมการเพื่อตัดสินใจวางแผนดำเนินกิจกรรมต่างๆที่เกี่ยวข้องกับพิพิธภัณฑสถาน เช่น การนำสิ่งของมาจัดแสดงและเก็บรักษา รวมถึงกิจกรรมอื่นๆในอนาคตของพิพิธภัณฑสถานแห่งนี้ (Kreps. 2003)

อีกตัวอย่างหนึ่งนั้น เป็นการมีส่วนร่วมของชุมชนในบริเวณพื้นที่ศึกษาวิจัยและทดลอง “โครงการวิจัยเชิงปฏิบัติการพัฒนาชุมชนแบบมีส่วนร่วมเพื่อเสริมสร้างความสามารถของชุมชนท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมในจังหวัดน่าน” ในการก่อสร้างพิพิธภัณฑ์เฮือนบ้านสวกแสนชื่น ที่ผู้สูงอายุในชุมชนได้มาเข้าร่วมระดมความรู้ ร่วมแสดงความคิดเห็นเพื่อออกแบบอาคารพิพิธภัณฑ์ที่จำลองแบบบ้านเรือนของชาวตำบลสวกสมัยโบราณ และมีการใช้สื่อกิจกรรมเป็นเครื่องมือ นั่นคือ การจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้เรื่องบ้านโบราณและวิถีชีวิตสมัยก่อน โดยให้เยาวชนในชุมชนช่วยจดบันทึก (สายันต์ ไพรชาญจิตร, 2547)

คำถามของผู้วิจัยในที่นี้ คือ เมื่อการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมสามารถที่จะเป็นหลักประกันต่อความดำรงอยู่หรือความยั่งยืนของพิพิธภัณฑ์ด้วยการสร้างความรู้สึกร่วมกันแบบเป็นเจ้าของและผู้ผูกพัน แล้วนั้น สื่อพิพิธภัณฑ์สถานในประเทศไทยที่ผู้วิจัยได้เลือกศึกษานั้นมีการสื่อสารในรูปแบบใดและเป็นการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมในระดับใด การตั้งคำถามดังกล่าวนี้เกิดจากข้อสังเกตประการหนึ่งของผู้วิจัย จากการติดตามสถานการณ์ของพิพิธภัณฑ์ในประเทศไทยดังได้กล่าวมาแล้วในตอนต้น นั่นคือ กระแสการเรียกร้องต่อการปรับตัวเองของพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ และการมีคอน์นูนใหม่ในพิพิธภัณฑ์ จะทำให้รูปแบบการสื่อสารของพิพิธภัณฑ์แห่งชาติเปลี่ยนแปลงไปหรือไม่ ในขณะเดียวกัน พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นที่มีคุณลักษณะร่วมบางประการกับพิพิธภัณฑ์แห่งชาติ และมีความคุณลักษณะในอีกหลายประการที่แตกต่างออกไป ภายใต้กระบวนการทัศน์ท้องถิ่นพัฒนาและการสื่อสารแบบชุมชนมีส่วนร่วมที่ให้เกิดมานั้น เพราะเหตุใดหลายแห่งจึงเกิดขึ้นแล้วซบเซาหรือถูกทิ้งร้างไปในแทบจะทันทีที่มีการจัดตั้งขึ้นเปิดพิพิธภัณฑ์

การศึกษาวิจัยเรื่อง “การสื่อสารกับปฏิบัติการสร้างภาพตัวแทนผ่านสื่อพิพิธภัณฑ์สถานในประเทศไทย” ของผู้วิจัยในครั้งนี้ จึงได้ประยุกต์ใช้วิธีการศึกษาในประเด็นของปฏิบัติการสร้างภาพตัวแทนตามแนวคิดของ S. Hall เพื่อแสดงให้เห็นว่าการสื่อสารเข้ามาเกี่ยวข้องกับกระบวนการสร้างภาพตัวแทนอย่างไร พร้อมด้วยการศึกษาตามแนวทางการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมเพื่อการบริหารงานพิพิธภัณฑ์ เพื่อตอบคำถามในเรื่องของความยั่งยืนของการดำเนินงานพิพิธภัณฑ์ โดยมีแนวคิดเรื่องพิพิธภัณฑ์เป็นกรอบหลักในกระบวนการวิจัย

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- (1) เพื่อศึกษาและวิเคราะห์กระบวนการสื่อสารกับปฏิบัติการสร้างภาพตัวแทนผ่านสื่อพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร และพิพิธภัณฑสถานบ้านเขายี่สาร จังหวัดสมุทรสงคราม
- (2) เพื่อศึกษากระบวนการสื่อสารกับปฏิบัติการบริหารจัดการ ของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร และพิพิธภัณฑสถานบ้านเขายี่สาร จังหวัดสมุทรสงคราม

1.3 ปัญหานำการวิจัย

- (1) ในปฏิบัติการสร้างภาพตัวแทนของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร และพิพิธภัณฑสถานบ้านเขายี่สาร จังหวัดสมุทรสงครามนั้น ได้สร้างความหมายหรือภาพตัวแทนในแบบใดบ้าง สร้างขึ้นมาได้อย่างไรหรือด้วยกลยุทธ์การสื่อสารแบบใด และมีปัจจัยใดเข้ามาเกี่ยวข้องในการเลือกและนำเสนอภาพตัวแทนหรือไม่ อย่างไร และความหมายดังกล่าวถูกอ่านความหมายหรือถูกรับรู้ในสายตาของกลุ่มผู้รับสารหรือผู้เข้าชมพิพิธภัณฑสถานอย่างไร
- (2) มีการสื่อสารในรูปแบบใดและระดับใดในปฏิบัติการบริหารจัดการของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร และพิพิธภัณฑสถานบ้านเขายี่สาร จังหวัดสมุทรสงคราม และผลที่เกิดขึ้นจากการสื่อสารในรูปแบบนั้นเป็นอย่างไร

1.4 ข้อตกลงเบื้องต้น

(1) การเลือกสื่อพิพิธภัณฑสถานในการศึกษา

ผู้วิจัยเลือกศึกษาสื่อพิพิธภัณฑสถานโดยใช้เกณฑ์ในการคัดเลือกในระดับพื้นที่เพื่อเปรียบเทียบการสร้างภาพตัวแทนผ่านพิพิธภัณฑสถานจาก 2 ประเภท คือ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ และพิพิธภัณฑสถานท้องถิ่น

ในกรณีพิพิธภัณฑสถานแห่งชาตินั้น ผู้วิจัยเลือกพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร ซึ่งถือเป็นสื่อในกระบวนการประกอบสร้างตัวตนในระดับชาติ และผู้วิจัยเลือกพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่มีเกณฑ์ในการเลือก คือ จะต้องเป็นพิพิธภัณฑสถานที่ชาวบ้านในชุมชนมีส่วนร่วมในการสร้างและบริหารจัดการ เนื้อหาการจัดแสดงในพิพิธภัณฑสถานจะต้องมีส่วนหนึ่งที่บอกเล่าถึงประวัติศาสตร์หรือความเป็นมาของชุมชน มีหน้าที่อย่างใดอย่างหนึ่งต่อชุมชน ไม่มีความเป็นชาติพันธุ์เข้ามาเกี่ยวข้องหรือมีแต่น้อยมาก และจะต้องเป็นพิพิธภัณฑสถานในท้องถิ่นที่เปิดมาแล้วไม่ต่ำกว่า 5 ปี เพื่อที่จะแสดงให้เห็นถึงผลของพิพิธภัณฑสถานที่มีต่อชุมชนและความยั่งยืนในการดำเนินงานพิพิธภัณฑสถานได้อย่างชัดเจน จากเกณฑ์ดังกล่าว ทำให้ผู้วิจัยเลือก พิพิธภัณฑสถานบ้านเขายี่สาร จังหวัดสมุทรสงคราม เพื่อศึกษากระบวนการประกอบสร้างตัวตนในระดับท้องถิ่นและผลที่เกิดขึ้นต่อชุมชน

(2) การเลือกสัญญาณในการศึกษา

ผู้วิจัยจะเลือกศึกษาการสร้างภาพตัวแทนในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร จากสัญญาณที่ปรากฏเฉพาะในพระที่นั่งศิวโมกขพิมาน ทั้งนี้ พื้นที่การจัดแสดงอื่นๆ ภายในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร และพื้นที่โดยรอบภายนอกถือเป็นบริบทประกอบ และเลือกศึกษาการสร้างภาพตัวแทนจากสัญญาณที่ปรากฏเฉพาะในพิพิธภัณฑสถานบ้านเขายี่สาร จังหวัดสมุทรสงคราม และพื้นที่โดยรอบภายนอกของพิพิธภัณฑสถานบ้านเขายี่สารถือเป็นบริบทประกอบ

การเลือกสัญญาณเฉพาะที่ปรากฏในพิพิธภัณฑสถานมาศึกษา เนื่องจาก หมดหนทางในการจัดแสดงหรือเนื้อหาในห้องจัดแสดงเหล่านั้นเปรียบได้กับการเป็นภาพตัวแทนที่บ่งบอกว่าเราคือใคร เรามีความเป็นมาอย่างไร วิถีชีวิตของเราเป็นอย่างไร และการเลือกหรือไม่เลือกเนื้อหา รวมถึงการออกแบบการจัดแสดงและพื้นที่จัดแสดงนั้นเกิดจากอำนาจในการกำหนดหรือการนำเสนอภาพตัวแทนของบางคนหรือบางเหตุการณ์ออกมาในบางแบบ อำนาจในรูปแบบนี้มีความเกี่ยวข้องกับความรู้หรือปฏิบัติการที่ Foucault เรียกว่า “ความรู้/อำนาจ” (Hall, 1997c)

(3) การเลือกผู้ให้ข้อมูลในการศึกษา

ในการเลือกบุคคลมาเป็นตัวอย่างในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ ผู้วิจัยยังไม่สามารถกำหนดจำนวนผู้ให้ข้อมูลที่แน่นอนได้ทั้งในส่วนของผู้ส่งหรือผลิตความหมาย และผู้รับสารหรือผู้ถอดรหัสความหมาย จนกว่าข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์และสังเกตดังกล่าวจะแสดงออกมาให้เห็นว่าเพียงพอแล้ว

1.5 นิยามศัพท์เฉพาะ

ปฏิบัติการสร้างภาพตัวแทน

สำหรับการวิจัยครั้งนี้ ปฏิบัติการจัดแสดงหรือปฏิบัติการสร้างภาพตัวแทน (the practice of representation) หมายถึง การกำหนดและให้ความหมายของความเป็นตัวตนทั้งในระดับชาติ และชุมชนผ่านทางสัญลักษณ์หรือทุกสิ่งทุกอย่างที่มีการให้ความหมาย ภายในพื้นที่พระที่นั่งศิวโมกขพิมาน ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร และพิพิธภัณฑสถานบ้านเขายี่สาร จังหวัดสมุทรสงคราม ทั้งนี้ การนำเสนอภาพตัวแทนหรือการให้ความหมายเกี่ยวกับตัวตนนี้ อาจจะได้มีเพียงหนึ่งเดียว และจะมีภาพตัวแทนในแบบใดบ้างนั้น ขึ้นอยู่กับวิธีการมองและการรับรู้ตัวเองของผู้ที่มีส่วนในการสร้างความหมาย

เพื่อที่จะแสดงให้เห็นว่า การสื่อสารเข้ามาเกี่ยวข้องกับการนำเสนอภาพตัวแทนในพิพิธภัณฑสถานได้อย่างไร การวิจัยครั้งนี้จึงจะศึกษากลยุทธ์ในการสื่อสารความหมายที่ปรากฏขึ้นดังกล่าวและปัจจัยที่เกี่ยวข้องในปฏิบัติการสร้างภาพตัวแทน

สัญลักษณ์

สัญลักษณ์ (sign) หมายความว่า ภาษาพูด ภาษาเขียน ภาษาภาพ ภาษาท่าทาง และทุกสิ่งทุกอย่างที่มีการให้ความหมาย เพื่อเป็นตัวแทนในการสื่อสารถึงความคิดและความรู้สึกอย่างมีความหมายกับผู้อื่น

สำหรับงานวิจัยครั้งนี้ ถือว่าทั้งตัวอาคารของพระที่นั่งศิวโมกขพิมาน ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร และพิพิธภัณฑสถานบ้านเขายี่สาร จังหวัดสมุทรสงคราม บริบทของการจัดแสดงหรือพื้นที่โดยรอบทั้งภายในและภายนอกพิพิธภัณฑสถาน องค์ประกอบของสิ่งแสดงต่างๆ เช่น วัตถุ สิ่งของ ภาพถ่าย แผนที่ หุ่นจำลอง การใช้แสง/สี/เสียง รวมถึงวิธีการจัดวางสิ่งของนั้นๆ ฯลฯ ล้วนเป็นสัญลักษณ์ที่ถูกใช้เพื่อที่จะเล่าเรื่องหรือสื่อความหมายที่ภัณฑารักษ์หรือผู้จัดตั้งการสื่อสารหรือแสดงออกมา ในทางกลับกันวิธีการจัดวาง การออกแบบ การเลือกวัตถุสิ่งของมานำเสนอนั้นก็จะสามารถสะท้อนให้เห็นถึงวิธีคิดของผู้จัดหรือภัณฑารักษ์/นักออกแบบได้เช่นกัน

ผู้สร้างหรือผู้เข้ารหัสความหมาย

ผู้สร้างหรือผู้เข้ารหัสแห่งความหมาย (sender/encoder) หมายถึง ผู้ส่งสารที่ทำหน้าที่ทั้งส่ง “ข่าวสาร” หรือ “ความหมาย” และติดตั้งรหัสการถอดความหมายหรือสร้างเงื่อนไขของการรับรู้เพื่อให้ในขั้นตอนของการถอดรหัสความหมายของผู้รับสารนั้นเป็นไปตามที่ผู้ส่งต้องการ

สำหรับการวิจัยในครั้งนี้

1. **ผู้สร้างหรือผู้เข้ารหัสความหมาย** ในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติพระนคร จะมาจากหลายฝ่ายด้วยกันที่เข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องในการจัดนิทรรศการภายในห้องจัดแสดงประวัติศาสตร์ชาติไทย พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร และในพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร จังหวัดสมุทรสงคราม ผู้สร้างจะมาจากชาวบ้านในชุมชนและนักวิชาการต่างๆ ที่เข้ามามีส่วนเกี่ยวข้อง

2. **วิธีการที่ผู้ผลิตหรือผู้ส่งสารใช้เพื่อที่จะควบคุมความหมายหรือติดตั้งการถอดรหัสความหมายของผู้รับสาร** สำหรับการวิจัยในครั้งนี้ วิธีการควบคุมความหมายหรือสร้างเงื่อนไขของการรับรู้จะกระทำผ่านสัญญาณต่างๆ ในพระที่นั่งศิวโมกขพิมาน พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติพระนคร และพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร จังหวัดสมุทรสงคราม และปริบทโดยรอบ หรือที่เรียกว่า “ปฏิบัติการจัดแสดง” ยกตัวอย่างเช่น สัญญาที่ถูกเลือกหรือถูกคัดออกในการนำมาแสดงแทนภาพประวัติศาสตร์ของชาติหรือชุมชน วิธีการจัดวาง การจัดนิทรรศการ เทคนิคในการจัดแสดงหรือการเล่าเรื่องที่ใช้ วิธีการที่ใช้ในการออกแบบพื้นที่ที่ว่าง การเน้นธรรมชาติหรือความเป็นสื่อของพิพิธภัณฑ์ เช่น การเป็นสถาบันแห่งความรู้ของชาติ การเป็นเครื่องแทนความทรงจำถึงอดีต เป็นต้น

3. **อำนาจของผู้เข้ารหัส** การวิจัยในครั้งนี้ ผู้เข้ารหัสหรือผู้มีส่วนในการสร้างภาพตัวแทนจะมีอำนาจที่แตกต่างกันอันเกิดจากการอยู่ในสถานะหรือตำแหน่งที่แตกต่างกัน มีภูมิหลังหรือความเป็นมาต่างกัน ตลอดจนวิธีคิดของผู้ส่งสารแต่ละบุคคลแต่ละกลุ่มที่ต่างกันก็ตกอยู่ภายใต้วาทกรรมชุดต่างๆ อำนาจนี้จะถูกแสดงออกภายใต้การทำงานร่วมกันระหว่างนักวิชาการ ภัณฑารักษ์ นักออกแบบ ฝ่ายเทคนิคการจัดแสดง และชาวบ้านที่เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดแสดง ในวิธีการคัดเลือกองค์ประกอบสิ่งแสดงต่างๆ มานำเสนอ ถือเป็นอำนาจของสถาบันพิพิธภัณฑ์ในการกำหนดว่าวัตถุที่นำมาแสดงนั้นจะถูกรับรู้อย่างไร หรือที่เรียกว่า “ปฏิบัติการทางวาทกรรม”

ผู้รับสารหรือผู้ถอดรหัสความหมาย

ผู้รับสารหรือผู้ถอดรหัสแห่งความหมาย (receiver/audience/decoder) หมายถึง ผู้ที่ทำหน้าที่ทั้งรับ “ข่าวสาร” หรือ “ความหมาย” และถอดรหัสความหมายที่ผู้ส่งสารได้ทำการติดตั้งไว้

สำหรับการวิจัยในครั้งนี้ ผู้รับหรือผู้ถอดรหัสความหมายจากพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร จะศึกษาเฉพาะกลุ่มของผู้รับสารหรือผู้ถอดรหัสความหมายจากห้องจัดแสดงประวัติศาสตร์ชาติไทย อาคารพระที่นั่งศิวโมกขพิมาน และในพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร จังหวัดสมุทรสงคราม ผู้รับสารจะมีทั้งกลุ่มคนในชุมชน และนักท่องเที่ยวหรือผู้รับสารจากภายนอกชุมชน

โดยที่การถอดรหัสแห่งความหมายนั้นหรือขั้นตอนในการบริโภคความหมายนั้น จะศึกษาผ่านพฤติกรรมการเข้าชมการจัดแสดงภายในพิพิธภัณฑ์ สำหรับการถอดรหัสในการอ่านความหมายหรือที่เรียกว่าแบบแผนแห่งการอ่านความหมายที่ปรากฏนั้น จะกำหนดไว้ 3 แบบหลักๆตามแนวคิดของ S. Hall คือ (1) จุดยืนแบบที่ผู้ส่งสารต้องการ (preferred position) (2) จุดยืนแบบที่ผู้รับสารจะต่อรองความหมายเสียใหม่ (negotiated position) และ (3) จุดยืนที่ผู้รับสารจะตีความคัดค้านต่อต้านความหมายที่ผู้ส่งสารใส่รหัสมา (opposite position)

ปฏิบัติการบริหารจัดการ

สำหรับการวิจัยครั้งนี้ ปฏิบัติการบริหารจัดการ (the practice of management) หมายถึง การบริหารงานพิพิธภัณฑ์ ทั้งในเรื่องของทรัพยากรบุคคล และทรัพยากรอื่นๆ ประกอบด้วย ทรัพยากรเงิน ทรัพยากรความรู้ ตลอดจนการดำเนินกิจกรรมต่างๆ อาทิ การจัดแสดงวัตถุสิ่งของ หรือการทำกิจกรรมเพื่อให้พิพิธภัณฑ์เป็น “มากกว่าพิพิธภัณฑ์” โดยที่ประชาชนหรือชาวบ้านในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในรูปแบบต่างๆ และระดับต่างๆ

เพื่อที่จะแสดงให้เห็นว่า การสื่อสารแบบมีส่วนร่วมเข้ามาเกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการในสื่อพิพิธภัณฑ์สถานได้อย่างไร การวิจัยครั้งนี้จึงจะศึกษารูปแบบและระดับของการสื่อสารที่เกิดขึ้นในปฏิบัติการสร้างภาพตัวแทนของพิพิธภัณฑ์ ใน 3 ระดับ ได้แก่ (1) การมีส่วนร่วมในฐานะผู้รับสาร/ใช้สาร (audience/receiver) (2) การมีส่วนร่วมในฐานะผู้ส่ง/ผู้ผลิต/ผู้ร่วมส่งสาร/ผู้ร่วมผลิต (sender/producer/co-sender/co-producer) และ (3) การมีส่วนร่วมในฐานะของผู้วางแผนและกำหนดนโยบาย (policy maker/planner)

1.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

การศึกษาวิจัยเรื่อง “การสื่อสารกับปฏิบัติการสร้างภาพตัวแทนผ่านสื่อพิพิธภัณฑสถานในประเทศไทย” คาดว่าจะก่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจทางด้านทฤษฎีและประโยชน์ในทางปฏิบัติดังนี้

- (1) ผลของการวิจัยจะทำให้เกิดความรู้และความเข้าใจที่เกี่ยวข้องกับแนวทางในการศึกษาการบอกเล่าเรื่องราวผ่านสื่อพิพิธภัณฑสถาน ในฐานะของการเป็นพื้นที่ในการประกอบสร้างความหมายมากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะเมื่อความหมายนั้นมีอำนาจ/ความรู้เข้ามาเกี่ยวข้อง
- (2) ผลของการวิจัยจะทำให้เกิดความเข้าใจและความรู้ที่เกี่ยวข้องกับพิพิธภัณฑสถานในส่วนของการสื่อสารความหมายเพื่อการพัฒนาบุคคลใน 2 ฝ่าย คือ การพัฒนางานการจัดแสดง ทั้งในด้านของรูปแบบและวิธีการนำเสนอเนื้อหาและความหมายสำหรับบุคลากรของพิพิธภัณฑสถานในฐานะของผู้ส่งสาร ในขณะที่เดียวกับที่ก่อให้เกิดการพัฒนาทักษะในการรู้เท่าทันกลยุทธ์การนำเสนอของสื่อพิพิธภัณฑสถาน สำหรับผู้เข้าชมพิพิธภัณฑสถานในฐานะของผู้รับสาร
- (3) ผลของการวิจัยจะช่วยให้เกิดการเรียนรู้บทเรียนในการดำเนินงาน โดยเฉพาะในด้านการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมกับการบริหารจัดการพิพิธภัณฑสถาน อันจะนำไปสู่การพัฒนาการดำเนินงานพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พิพิธภัณฑสถานท้องถิ่น และพิพิธภัณฑสถานอื่นๆที่มีอยู่ในประเทศไทยให้มีประสิทธิภาพดียิ่งขึ้น ซึ่งจะส่งผลในทางบวกต่อการทำหน้าที่และการดำรงอยู่หรือความยั่งยืนของพิพิธภัณฑสถานได้

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 2

แนวคิดทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

สำหรับการวิจัยเรื่อง “การสื่อสารกับปฏิบัติการสร้างภาพตัวแทนผ่านสื่อพิพิธภัณฑ์สถานในประเทศไทย” นี้ สามารถศึกษาได้โดยใช้กรอบแนวคิดหรือทฤษฎีทางวิชาการที่หลากหลาย อย่างไรก็ตาม การวิจัยครั้งนี้จะจำกัดเฉพาะแนวคิดที่เกี่ยวข้องและเป็นประโยชน์ต่อการวิจัยเท่านั้น คือ “แนวคิดเรื่องพิพิธภัณฑ์” “แนวคิดเรื่องภาพตัวแทน” เพื่อที่จะใช้เป็นแนวทางในการวิเคราะห์ปฏิบัติการจัดแสดงในพิพิธภัณฑ์ และ “แนวคิดเรื่องการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมเพื่อการบริหารงานพิพิธภัณฑ์” เพื่อตอบคำถามในเรื่องของการบริหารจัดการพิพิธภัณฑ์ โดยเฉพาะในส่วนของปฏิบัติการทำหน้าที่และการธำรงรักษาเพื่อความยั่งยืนของพิพิธภัณฑ์

2.1 แนวคิดเรื่องพิพิธภัณฑ์

2.1.1 ประวัติศาสตร์ พัฒนาการ และความหมายของคำว่า “พิพิธภัณฑ์”

จากหนังสือชื่อ “พิพิธภัณฑ์สถานวิทยา” ของจิรา จงกล (2532) ซึ่งกรมศิลปากรได้ใช้เป็นคู่มือของภัณฑารักษ์และผู้สนใจในวิชาพิพิธภัณฑ์สถานวิทยา (museumology) นั้น ผู้เขียนได้ค้นคว้าในส่วนของประวัติความเป็นมาของพิพิธภัณฑ์สถานไว้ ดังนี้

พิพิธภัณฑ์สถานในภาษาอังกฤษ หรือ “museum” มาจากคำกรีก หมายความว่า “temple of the Muses” หรือเทวาลัยของเทพธิดาทั้ง 9 ซึ่งล้วนแต่ทรงคุณวุฒิในสรรพวิทยาการต่างๆ ที่ศึกษาเล่าเรียนกันอยู่ในสมัยกรีก เทพธิดาทั้ง 9 เป็นลูกของเทพเจ้า Zeus และเทพี Mnemosyne ซึ่งเป็นเทพีแห่งความทรงจำ (Goddess of Memory) เทพธิดาทั้ง 9 เกิดที่เชิงเขา Olympus มีนามดังนี้

Clio	เทพธิดาแห่งประวัติศาสตร์ (Muse of History)
Urania	เทพธิดาแห่งดาราศาสตร์ (Muse of Astronomy)
Melpomene	เทพธิดาแห่งโศกนาฏกรรม (Muse of Tragedy)
Thalia	เทพธิดาแห่งร้อยกรองทำนองเชิงมirthและเรื่องขบถ (Muse of Comedy and Pastoral Verse)

Galliope	เทพธิดาแห่งกาพย์ (Muse of love Verse)
Euterpe	เทพธิดากวีแห่งนิพนธ์ทำนองเสนาะหรือดนตรี (Muse of lyric poetry of music)
Erato	เทพธิดาแห่งกวีนิพนธ์เรื่องรัก (Muse of love poetry)
Polyhymnia	เทพธิดาแห่งเพลงศักดิ์สิทธิ์ (Muse of Sacred song)
Terpsichore	เทพธิดาแห่งการฟ้อนรำ (Muse of dance)

ความหมายของเทวาลัยของเทพธิดาทั้งเก้า จึงแปลได้ 2 ประการ ตรงตามความหมายของพิพิธภัณฑ์สถานในปัจจุบัน คือ ประการหนึ่ง หมายถึงสถานที่ซึ่งเป็นที่รวมของสรรพวิทยาการ อันก่อให้เกิดแรงบันดาลใจที่คนจะศึกษาและค้นคว้าหาความรู้ และอีกประการหนึ่ง เทพธิดาทั้ง 9 ยังมีแรงบันดาลใจให้เกิดคิดคำนึงและความผลิตเพลลีนให้ลิ้มความทุกข์ความกระวนกระวายใดๆ ด้วยเสียงเพลงและการฟ้อนรำ ดังนั้นคำกรีกตามความหมายดั้งเดิมจึงยังคงตรงตามวัตถุประสงค์ของพิพิธภัณฑ์สถานในปัจจุบัน ซึ่งหมายถึง “สถานที่ซึ่งให้ความรู้และความผลิตเพลลีน” นั่นเอง

สำหรับสถาบันแห่งแรกที่เรียกว่า “museum” ปรากฏขึ้นที่เมืองอเล็กซานเดรีย ประเทศอียิปต์ ราว 300 ปี ก่อนคริสตกาล เรียกว่า The museum of Alexandria ตั้งขึ้นโดย Ptolemy Philadelphus สถานที่นี้ถือกันว่าเป็นพิพิธภัณฑ์สถานแห่งแรกของโลก โดยการเทียบเคียงเข้ากับหน้าที่และบทบาทของพิพิธภัณฑ์สถานในปัจจุบัน

พิพิธภัณฑ์สถานในยุคเริ่มแรกนั้นปรากฏตัวขึ้นในรูปแบบของชุดสะสมส่วนตัวต่างๆ หรือห้องแสดงภาพศิลปะของชนชั้นสูง และเปิดโอกาสให้เฉพาะคนในชนชั้นเดียวกัน ระดับเดียวกัน หรือมีใจชอบเหมือนกันได้เข้าชมเท่านั้น (Hudson, 1975) ในพุทธศตวรรษที่ 20 นี้เอง ที่คำว่า “museum” ได้ปรากฏขึ้นที่เมือง Florence เมื่อ “คลังสมบัติ” ของ Cosimo Medicis ถูกเรียกว่า “museum” พิพิธภัณฑ์สถานของตระกูล Medicis เป็นต้นเค้าของพิพิธภัณฑ์สถานศิลปะในปัจจุบัน นอกเหนือจากนั้นแล้ว แม้ว่าพิพิธภัณฑ์สถานแห่งนี้จะเป็นพิพิธภัณฑ์สถานส่วนบุคคล แต่ก็ปรากฏว่าได้เปิดโอกาสให้ศิลปินจากภายนอกเข้าชมวัตถุได้ด้วย อย่างไรก็ตาม ก็ยังไม่มีพิพิธภัณฑ์สถานสำหรับประชาชน (public museum) โดยแท้จริง

ต่อมาเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 22-23 ได้เกิดมีความกดดันและตื่นตัวสนใจระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยที่มีรัฐสภายิ่งขึ้น อิทธิพลสำคัญของ

ความคิดเรื่องประชาธิปไตยที่มีต่อพิพิธภัณฑ์สถาน คือ ความต้องการทางการศึกษาสำหรับประชาชนทั่วไป ทั้งอเมริกาและฝรั่งเศสได้แสดงให้เห็นความสามารถในทางสติปัญญาของสามัญชนว่าทุกคนสามารถเรียนได้เท่ากัน ฉะนั้น ความรู้สูง รสนิยมสูง การชื่นชมในศิลปะความงามและอื่นๆ ไม่ใช่มีไว้สำหรับคนชั้นสูงเพียงชั้นเดียว แต่ต้องเป็นของคนทุกคน และความคิดความรู้สึกที่ทำให้ความต้องการทางการศึกษาสำหรับประชาชน (popular education) มีมากขึ้นทุกที ความต้องการนี้ก็เป็นอิทธิพลในความก้าวหน้าของพิพิธภัณฑ์สถานสำหรับประชาชน (public museum) และงานเผยแพร่ความรู้ (diffusion of knowledge) ของพิพิธภัณฑ์สถาน

เมื่อพระราชวัง Louvre ของฝรั่งเศสถูกเปิดเป็นพิพิธภัณฑ์สถานสำหรับประชาชนในปี ค.ศ. 1793 (10 สิงหาคม พ.ศ. 2331) นั้น ได้ปรากฏว่ามีพิพิธภัณฑ์สถานสำหรับประชาชนได้เปิดขึ้นก่อนหน้านั้นแล้ว คือ British Museum ในประเทศอังกฤษ (ค.ศ. 1753) Charleston Museum ในสหรัฐอเมริกา (ค.ศ. 1776) อย่างไรก็ตาม พิพิธภัณฑ์สถานที่เกิดขึ้นในคริสต์ศตวรรษที่ 18 นี้ ยังไม่ได้ตระเตรียมบริการเพื่อประโยชน์ของประชาชนอย่างจริงจังนัก โดยเฉพาะ British Museum ในกรุงลอนดอน ที่มีกฎเกณฑ์มากมายในการขออนุญาตเข้าชม

ในพุทธศตวรรษที่ 24 นั้น หลายประเทศได้จัดตั้งพิพิธภัณฑ์สถานสำหรับประชาชน (public museum) และส่วนใหญ่จัดเป็นพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ (national museum) เป็นสถานที่รวบรวมสงวนรักษาวัตถุที่เป็นสมบัติทางวัฒนธรรมของชาติ แต่ในระยะเริ่มแรกที่มีการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์สถานสำหรับประชาชนนั้น พิพิธภัณฑ์สถานต้องรวบรวมวัตถุ จึงได้เปิดรับของบริจาคจากประชาชนทั่วไป และเป็นเหตุให้คนทั่วไปรู้จักพิพิธภัณฑ์สถานในแง่หนึ่งว่าเป็นสถานที่ซึ่งประชาชนสามารถส่งสมบัติเข้าไปเก็บไว้เป็นการถาวรชั่วกาลนานไม่สูญสลาย ทำให้พิพิธภัณฑ์สถานถูกเข้าใจไปในแง่ที่ว่าเป็น “คลังสมบัติ” หรือ “คลังวัตถุเก็บของเก่าของโบราณที่ไม่ใช้แล้ว” ยิ่งกว่านั้นยังกลายเป็นสถานที่เก็บของแปลกประหลาดอีกด้วย ซึ่งแท้ที่จริงแล้ว ของประเภทแปลกๆ นั้นอาจมีคุณค่าในการศึกษาด้านธรรมชาติวิทยา แต่ที่ต้องกลายเป็นของประหลาดก็เพราะอยู่ปะปนกับวัตถุอื่นๆ เช่น ศิลปวัตถุ โบราณวัตถุ ซึ่งขาดความสัมพันธ์กับแขนงวิทยาศาสตร์ วัตถุในแขนงวิทยาศาสตร์เลยกลายเป็นของประหลาดไป

ประการสำคัญที่ **จิรา จงกล** ได้ชี้ให้เห็นก็คือ ในพุทธศตวรรษที่ 24 แม้จะมีพิพิธภัณฑ์สถานมากขึ้นแล้ว แต่ประชาชนทั่วไปยังมองเป็นสถานที่แปลกน่าทึ่ง เป็นที่ซึ่งนักปราชญ์และนักศึกษาได้ใช้เป็นสถานที่ค้นคว้า แต่อย่างไรก็ตามอาจกล่าวได้ว่า ยุคปัจจุบันของพิพิธภัณฑ์สถาน (era of the modern museum) เกิดขึ้นเมื่อพิพิธภัณฑ์สถานเริ่มมีบทบาทส่งเสริมการศึกษา

แก่ประชาชนในพุทธศตวรรษที่ 24 และความเจริญของพิพิธภัณฑ์สถาน ทำให้เกิดการแบ่งเป็นประเภทต่างๆ เริ่มขึ้นตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 24 เป็นต้นมา

ทั้งนี้ เพื่อให้เกิดความเข้าใจถึงความเป็นพิพิธภัณฑ์มากขึ้น **สภาการพิพิธภัณฑ์ระหว่างชาติ (International Council of Museums: ICOM)** ซึ่งเป็นองค์กรที่จัดตั้งขึ้นโดยองค์กร UNESCO เพื่อเป็นศูนย์กลางการแลกเปลี่ยนความรู้และข้อมูลต่างๆระหว่างผู้ดำเนินงานพิพิธภัณฑ์ทั่วโลก จึงได้ให้คำจำกัดความของพิพิธภัณฑ์สถาน หรือ museum ไว้ว่า **“เป็นสถาบันบริการและพัฒนาสังคมที่ตั้งขึ้นอย่างถาวร โดยไม่แสวงหากำไร เปิดกว้างสำหรับสาธารณะ โดยทำหน้าที่แสวงหารวบรวม อนุรักษ์ วิจัย สื่อสารและจัดแสดงวัตถุที่เป็นหลักฐานของมนุษย์และสิ่งแวดล้อม เพื่อจุดมุ่งหมายในการเรียนรู้ ให้การศึกษาและเพื่อความเพลิดเพลิน”** (สมลักษณ์ เจริญพจน์, 2547)

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าคำจำกัดความของพิพิธภัณฑ์สถานในข้างต้นจะสะท้อนให้เห็นประวัติและการพัฒนาการของบทบาทและหน้าที่ของพิพิธภัณฑ์ แต่ปัญหาประการสำคัญของพิพิธภัณฑ์สถาน คือ การรับรู้ของผู้คนต่อพิพิธภัณฑ์ที่ยังคงเหมือนเดิมในสถานะของการเป็น **“กุสมบัติที่เก็บกักอดีต เรื่องล้าสมัย และไม่เห็นมีความเกี่ยวข้องกับปัจจุบัน”** ทำให้คนทำงานพิพิธภัณฑ์ที่ตระหนักถึงสถานการณ์ดังกล่าว พยายามที่จะดำเนินการอย่างหนักเพื่อการเปลี่ยนแปลงการรับรู้ของผู้คนต่อพิพิธภัณฑ์ นอกเหนือจากความพยายามดังกล่าวแล้วการพัฒนาและการเปลี่ยนแปลงของบริบททางสังคม ตลอดจนการเรียกร้องสิทธิในการทำพิพิธภัณฑ์และสิทธิที่จะเล่าเรื่องของตนเองก็ได้ส่งผลถึงการปรับเปลี่ยนตัวเองของพิพิธภัณฑ์ในฐานะเป็นส่วนหนึ่งของสังคมด้วยเช่นกัน

พิพิธภัณฑ์ในช่วงกระแสแห่งความเปลี่ยนแปลง ส่งผลให้พิพิธภัณฑ์แยกออกเป็น 2 สาย ที่ Hooper-Greenhill (2000) เรียกว่า **“modernist museum”** และ **“post-museum”** โดยที่พิพิธภัณฑ์ในแบบแรกนั้นจะเป็นต้นแบบของพิพิธภัณฑ์ต่างๆที่เกิดขึ้นในช่วงยุคศตวรรษที่ 19 มีบทบาทอย่างสูงในการให้การศึกษาตามมุมมองของชาติตะวันตก และของที่นำมาจัดแสดงส่วนใหญ่จะมาจากชาติได้อาณานิคม ไม่มีการแสดงตัวตนของผู้ส่งสารหรือผู้จัด/ภัณฑารักษ์และไม่ได้เห็นตัวตนของคนผู้เป็นเจ้าของวัฒนธรรมนั้นเช่นเดียวกัน ในขณะที่พิพิธภัณฑ์แบบ post-museum นั้น กระบวนการทำงานกับพิพิธภัณฑ์จะทำให้หลากหลายมุมมองและหลากหลาย “เสียง” ในสังคมได้ปรากฏออกมา

ทั้งนี้ **ซีวสิทธิ์ บุญเกียรติ** (2548 ข) ได้เรียบเรียงความจากบทความ “identity as self-discovery: the ecomuseum in France” ของ **Dominique Poulot** ไว้ว่า ประเทศฝรั่งเศสเริ่มดำเนินการอย่างจริงจังในช่วง 30 ปีที่ผ่านมา ที่จะเปลี่ยนแปลงการรับรู้ของผู้คนต่อพิพิธภัณฑ์สถานว่าเป็นเพียงกรูสมบัติ แต่ให้เห็นความเชื่อมโยงระหว่างสิ่งของกับผู้คนที่เป็นเจ้าของวัฒนธรรม องค์การวัฒนธรรมนี้ได้รับการขนานนามว่า *ecomuseum* หรือ “พิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศ” หรือ “พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น” ตามการรับรู้ของคนทั่วไป

แนวคิดของพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นนิยามว่าเป็นเช่น “กระจกที่ส่องให้ชุมชนแห่งหนึ่งได้เห็นตัวตนและค้นหาความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม พร้อมไปกับรากเหง้าของตนในอดีต และทำหน้าที่แสดงภาพลักษณ์ของตนเองต่อสาธารณชนให้เกิดความเข้าใจในชนบประเพณี การกระทำ และลักษณะเฉพาะของกลุ่มคนนั้นๆ”

การทำงานของพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นนี้จะมีรูปแบบของการเรียนรู้ซึ่งกันและกัน เพื่อสร้างและพัฒนาความเป็น “ชุมชน” นั้น และก่อปรึชขึ้นด้วยบุคคล 3 ฝ่ายที่เข้ามาเกี่ยวข้อง คือ ผู้ที่ใช้ประโยชน์จากพิพิธภัณฑ์ (ทั้งเจ้าของวัฒนธรรมหรือชุมชนและผู้ชม) ผู้จัดการ/ประสานงาน หรือ “คุณอำนวย” (facilitator) และนักวิชาการ สำหรับบุคคลใน 2 กลุ่มหลังนี้อาจเรียกได้ว่าเป็นหน่วยสนับสนุนทั้งจากภายในและภายนอกชุมชน (external supporter) เพื่อการเรียนรู้ร่วมกันในการดำเนินงานพิพิธภัณฑ์

Poulot ได้กล่าวว่า งานพิพิธภัณฑ์ตามนิยามข้างต้นได้ปรับเปลี่ยนท่าที่การทำงานจากการสร้างอาคารและคลังวัตถุและตอกย้ำการเป็นชาติอารยะด้วยการสั่งสม “สิ่งที่มีค่า” และสร้างความรู้จากชิ้นงานที่เลือกสรรแล้วมาสู่ “ห้องปฏิบัติการงานมรดก” สาธารณชนโยกย้ายสถานภาพของตนจากผู้เสพมาเป็นผู้ที่สร้างสรรค์งานวัฒนธรรม และเป็นผู้ที่ดำรงอยู่พร้อมไปด้วยกัน (*inhabitants*) การดำเนินการตามแนวทางนี้ได้รับการขนานนามต่างๆ กันไป ได้แก่ พิพิธภัณฑ์วิทยาเชิงรุก (active museology) พิพิธภัณฑ์วิทยาของมวลชน (popular museology) พิพิธภัณฑ์วิทยาเชิงประสบการณ์ (experimental museology) และพิพิธภัณฑ์เชิงมานุษยวิทยา/ชาติพันธุ์วรรณา (anthropological/ethnographic museology)

สำหรับจุดกำเนิดของพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นนี้เชื่อมโยงโดยตรงกับแนวคิดประชาธิปไตย นั่นหมายถึง การหันมาให้ความสำคัญกับความแตกต่างและหลากหลายของผู้คนในภูมิภาคต่างๆ นอกเหนือจากนั้นแล้ว **Poulot** ยังได้กล่าวอีกว่า **สาระัตถะของพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น คือ การให้**

คุณค่ากับชุมชนที่หลากหลาย “ความทรงจำร่วม” เป็นหัวใจของการบ่งบอกอัตลักษณ์ของชุมชน แนวคิดพิพิธภัณฑ์จึงเชื่อมต่อการสร้างประชาสังคม (civil society) และกลายเป็นสถานที่แสดงความเป็นสาธารณะในวิถีทางประชาธิปไตย และยังเป็นเสมือนการต่อต้านแนวคิดของการสร้างมรดกแห่งชาติที่มองข้ามลักษณะเฉพาะของท้องถิ่นและให้ความสำคัญต่อองค์รวมทางวัฒนธรรม

นิยามของพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น หรือ ecomuseum ดังได้กล่าวมาแล้ว เกิดขึ้นในการประชุมของสภาการพิพิธภัณฑ์ระหว่างประเทศในปี ค.ศ. 1971 ทั้งนี้ เราอาจสรุปคุณลักษณะประการสำคัญของพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น (local museum/ethnographic museum) ตามที่ Konare (cited in Kreps, 2003) อดีตประธานสภาการพิพิธภัณฑ์ (ICOM) ได้กล่าวไว้ ดังนี้

- พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นจะต้องมีลักษณะของความเป็นครอบครัวหรือชุมชน ขึ้นอยู่กับขนบธรรมเนียมของชุมชน ทรัพยากรร่วมของชุมชน และความต้องการของชุมชน
- ปฏิบัติการพิพิธภัณฑ์ตลอดจนการอนุรักษ์และสงวนรักษาวัตถุสิ่งของต่างๆ จะต้องเป็นเรื่องของชุมชนเป็นหลัก ยกตัวอย่างเช่น ชาวบ้านในชุมชนจะต้องเป็นผู้ตัดสินใจว่าจะมีวัตถุอะไรบ้างในพิพิธภัณฑ์ เกณฑ์ในการตัดสินใจและเลือกรูปแบบในการนำเสนอจะขึ้นอยู่กับการให้คุณค่า ให้ความสำคัญ และความภาคภูมิใจในของชุมชน
- สิ่งสำคัญในความเป็นพิพิธภัณฑ์ชุมชนก็คือ “การมีส่วนร่วมของคนในชุมชน” (local participation) และ “การบริหารจัดการด้วยตนเอง/ด้วยคนในชุมชน” (self-management) อย่างไรก็ตาม กระบวนการทำงานพิพิธภัณฑ์ชุมชนก็จะต้องได้รับฐานสนับสนุนจากภายนอกทั้งในเรื่องของความรู้และการอบรมทางด้านเทคนิค แต่จะต้องให้ความสำคัญต่อการองค์ความรู้และภูมิปัญญาของชุมชน

ความเป็นมาของพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติในประเทศไทย

สำหรับพิพิธภัณฑ์สถานในประเทศไทยนั้น **สำนักพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ (2548)** ได้จัดทำประวัติความเป็นมาของพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติในประเทศไทยไว้ดังนี้

ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ได้ทรงปฏิรูประบบงานพิพิธภัณฑ์สถานเป็นปฐม เพราะทรงสนพระทัยเรื่องราวเกี่ยวกับประวัติศาสตร์และโบราณคดี ตั้งแต่ยังทรงผนวช เมื่อเสด็จจุดธูปไปตามหัวเมืองต่างๆ ได้ทอดพระเนตรโบราณสถาน โบราณวัตถุหลายสมัย จึงทรงรวบรวมโบราณวัตถุต่างๆ ไว้เมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นเถลิงถวัลยราชสมบัติแล้ว ทรงจัดพิพิธภัณฑ์สถานส่วนพระองค์ขึ้นเป็นครั้งแรก ณ พระที่นั่งราชฤดี ตึกแบบฝรั่งที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นข้างพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัยด้านตะวันออก จัดเป็นพิพิธภัณฑ์สถานส่วนพระองค์ และโปรดเกล้าฯ ให้ราชอาคันตุกะคณะทูตชาวต่างประเทศได้เข้าชมโบราณวัตถุ และศิลปวัตถุในโอกาสสำคัญ ซึ่งจัดได้ว่าเป็นการเริ่มการจัดพิพิธภัณฑ์สถานขึ้นในราชอาณาจักรไทย

นอกจากพระที่นั่งราชฤดีแล้ว พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระอภิเนาวนิเวศน์ขึ้นด้านหลังพระที่นั่งพุทธโธสวรรย์เมื่อ พ.ศ.2399 ซึ่งมีพระที่นั่งประพาสพิพิธภัณฑ์เป็นพระที่นั่งขนาดใหญ่อยู่ห้องหนึ่ง และทรงใช้เป็นที่จัดแสดงโบราณวัตถุและของแปลกประหลาดต่างๆ ที่ย้ายมาจากพระที่นั่งราชฤดีโดยเฉพาะ จากการที่ทรงสนพระราชหฤทัยในโบราณศิลปวัตถุเช่นนี้ ทำให้บรรดาพระบรมวงศานุวงศ์ ขุนนางผู้ใหญ่และคนบริวารไปสนใจไปด้วยและมีผู้นำของโบราณขึ้นทูลเกล้าฯ และน้อมเกล้าฯ ถวายอยู่เสมอ ความรู้ทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี ตลอดจนขนบธรรมเนียมประเพณีต่างๆ ก็แพร่หลายยิ่งขึ้น ดังได้พบพระราชนิพนธ์และพระบรมราชาธิบายของพระองค์อยู่จำนวนมาก

ความรู้ยิ่งแพร่หลายมากยิ่งขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 เพราะจากการที่พระองค์เสด็จประพาสประเทศต่างๆ ทั้งในเอเชียและยุโรปนั้น ทำให้พระองค์ทรงมีโอกาสเสด็จไปทอดพระเนตรพิพิธภัณฑ์สถานในประเทศนั้นๆ ก็ทรงนำแบบอย่างการจัดพิพิธภัณฑ์สถานมาจัด ทำในประเทศไทยด้วยเช่นกัน อาทิ ทรงนำรูปแบบอาคารหอประชุมของทหารที่เมืองปัตตาเวียมาสร้าง "หอคงคอคเดีย" สำหรับเป็นที่ประชุมทหารมหาดเล็กเมื่อ พ.ศ. 2517 ทรงโปรดฯ ให้ย้ายศิลปวัตถุ โบราณวัตถุ จากพระที่นั่งประพาสพิพิธภัณฑ์ มาจัดแสดงในมิวเซียม (Museum) ณ หอคงคอคเดีย และมีพิธีเปิดมิวเซียมหรือพิพิธภัณฑ์สถานหอคงคอคเดีย ในวันเสาร์ เดือนสิบ ขึ้นเก้าค่ำ ปีมะจอก ออศก ซึ่งตรงกับวันที่ 19 กันยายน 2417 กรมศิลปากร จึงถือเอาวันที่ทรงประกอบพิธีเปิดมิวเซียมเป็นวันกำเนิดของพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติแห่งแรกของราชอาณาจักรไทยซึ่งเป็นพิพิธภัณฑ์สถานประเภททั่วไป

พ.ศ.2418 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้นำโบราณศิลปวัตถุออกจัดแสดงในพิพิธภัณฑสถานตามหลักวิชาสากล มีการแบ่งโบราณวัตถุ เป็น 3 ประเภท และจัดแบ่งเป็นห้อง ๆ ไป ได้แก่ โบราณศิลปวัตถุของไทย 1 ห้อง เครื่องราชูปโภคและเครื่องต้น 1 ห้อง และศิลปวัตถุจากต่างประเทศอีก 1 ห้อง พิพิธภัณฑสถานนี้ ซึ่งเปิดให้สาธารณชนได้เข้าชมเป็นครั้งแรกเป็นที่สนใจของประชาชนมาก จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดแสดงเป็นพิเศษเนื่องในวันเฉลิมพระชนมพรรษาของทุกปี

พ.ศ.2430 พระบวรราชเจ้า กรมพระราชวังบวรวิชัยชาญ ซึ่งทรงเป็นกรมพระราชวังบวรสถานมงคล พระองค์สุดท้าย ได้เสด็จทิวงคต พระราชวังบวรสถานมงคล หรือวังหน้าว่างลง และด้วยเหตุที่มีประกาศยกเลิกตำแหน่งกรมพระราชวังบวรสถานมงคล โดยตั้งตำแหน่ง "สยามมกุฎราชกุมาร" แทน ดังนั้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงโปรดเกล้าฯ ให้ย้าย หอมวิเชียรไปตั้งอยู่ในพระราชวังบวรสถานมงคล โดยใช้พระที่นั่งส่วนหน้า 3 หลัง เป็นที่จัดแสดงโบราณศิลปวัตถุ คือ พระที่นั่งศิวโมกษพิมาน พระที่นั่งพุทไธสวรรย์ และพระที่นั่งอิศราวินิจฉัย

หอมวิเชียร หรือพิพิธภัณฑสถาน ได้ถูกยกฐานะเป็นกรมพิพิธภัณฑสถาน เมื่อ พ.ศ. 2431 ในสังกัดกระทรวงวัง ต่อมาวันที่ 4 ธันวาคม 2432 กรมพิพิธภัณฑสถานถูกย้ายไปสังกัดกรมศึกษาธิการ ด้วยเหตุผลที่ว่าพิพิธภัณฑสถานก็อยู่ในสังกัดนี้ ตำแหน่งอธิบดี เปลี่ยนเป็นผู้บัญชาการ พ.ศ.2433 นี้ กรมพิพิธภัณฑสถานได้ย้ายสังกัดอีกครั้งโดยขึ้นกับกองบัญชาการ กรมกลาง กระทรวงธรรมการ พิพิธภัณฑสถานจะเปิดให้ประชาชนได้เข้าชมสัปดาห์ละ 2 ครั้ง และจะมีผู้เข้าชมมากในโอกาสงานพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา และพระราชพิธีฉัตรมงคล

สมัยรัชการที่ 6 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระบรมราชโองการประกาศตั้ง "กรรมการหอสมุดสำหรับพระนคร" เมื่อวันที่ 17 มกราคม 2466 ให้รับผิดชอบงานสำรวจและตรวจรักษาโบราณ วัตถุสถาน เพื่อให้เป็นประโยชน์ต่องานด้านโบราณคดี ด้วยพระองค์ทรงมีพระราชดำริว่า ในประเทศไทยมีโบราณสถานและโบราณวัตถุต่างๆ อยู่มาก โบราณสถานเหล่านั้นเป็นหลักฐานสำคัญต่อพงศาวดาร และเป็นอุปกรณ์ในการตรวจหาความรู้ทางโบราณคดี ซึ่งนับว่าเป็นประโยชน์ เป็นเกียรติยศแก่ประเทศชาติ ในประเทศอื่นๆ รัฐบาลมีหน้าที่ดูแลสงวนรักษา โบราณสถานและโบราณวัตถุโดยตรง แต่ในสมัยนั้นในประเทศไทยโบราณสถานมีการสำรวจเฉพาะบางแห่งเท่านั้น เพราะไม่มีเจ้าหน้าที่ดูแลรับผิดชอบงานด้านนี้โดยตรง ดังนั้น จึงไม่มีระเบียบแบบแผนแน่นอน ด้วยประกาศตั้งกรรมการหอสมุดสำหรับพระนครนี้ นับเป็นประกาศฉบับแรกที่กล่าวถึงการสงวนรักษาโบราณวัตถุสถานในพระราชอาณาจักร

พ.ศ.2468 พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงมีพระราชดำริให้รวมงานที่เกี่ยวข้องกับวรรณกรรมและโบราณคดีเข้าไว้ในสถาบันเดียวกัน และพระราชทานหมู่พระที่นั่งในพระราชวังบรมสถานมงคลทั้งหมดจัดตั้งเป็นพิพิธภัณฑสถาน และมีพระราชบัญญัติโอนพิพิธภัณฑสถานให้มาขึ้นอยู่ในความดูแลของหอพระสมุดสำหรับพระนคร แต่ต่อมา วันที่ 15 มีนาคม 2468 ได้มีประกาศพระราชบัญญัติจัดตั้งพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร ตั้งแต่วันที่ 19 กันยายน 2469 ก็มีประกาศตั้งราชบัณฑิตยสภาให้ดูแลงานด้านโบราณคดี วรรณคดี ศิลปากร และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติสำหรับพระนคร โดยมีสมเด็จพระบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงดำรงตำแหน่งนายกราชบัณฑิตยสภา

การเปลี่ยนแปลงของการจัดแสดงในพิพิธภัณฑสถาน

การเปลี่ยนแปลงของการจัดแสดงในพิพิธภัณฑสถานได้เริ่มตั้งแต่ในปี พ.ศ.2469 เมื่อสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ และศาสตราจารย์ยอร์ช เซเดส์ ได้ปรับปรุงการจัดแสดง ทำให้พิพิธภัณฑสถานเปลี่ยนจากพิพิธภัณฑสถานประเภททั่วไป เป็นพิพิธภัณฑสถานที่รวบรวมสงวนรักษาโบราณศิลปวัตถุ ซึ่งเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชาติ นอกจากนี้ ในวันที่ 25 ตุลาคม 2469 รัฐบาลได้ออกพระราชบัญญัติว่าด้วยการส่งโบราณวัตถุและศิลปวัตถุออกนอกประเทศ ซึ่งเป็นพระราชบัญญัติป้องกันการลักลอบนำโบราณวัตถุและศิลปวัตถุอันเป็นหลักฐานที่สำคัญทางโบราณคดีและประวัติศาสตร์ออกนอกประเทศ โดยกำหนดให้ผู้จะนำต้องได้รับอนุมัติจากราชบัณฑิตยสภาก่อน

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เสด็จพระราชดำเนินทรงเปิด "พิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร" ในวันประกอบพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา คือวันที่ 10 พฤศจิกายน 2469 ด้วยพระองค์เอง พร้อมด้วยสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระราชินี ต่อมาเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 แล้วใน พ.ศ.2476 รัฐบาลได้จัดตั้งกรมศิลปากรขึ้น สังกัดกระทรวงธรรมการ มีกองพิพิธภัณฑสถานและโบราณคดีด้วยกองหนึ่งที่สังกัดกรมศิลปากร ต่อมากองนี้ได้เปลี่ยนชื่อใหม่เพื่อให้เหมาะสมกับการปฏิบัติงานในสมัยนั้น เป็นกองพิพิธภัณฑสถานและโบราณวัตถุ จากนั้นได้เปลี่ยนอีกครั้งเป็น"กองโบราณคดี" โดยมีหน้าที่ดำเนินงานพิพิธภัณฑสถาน และดูแลโบราณสถานทั่วพระราชอาณาจักร

พ.ศ.2477 ได้มีการเปลี่ยนชื่อพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร เป็นพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติสำหรับพระนคร พ.ศ.2478 ตราพระราชบัญญัติว่าด้วยโบราณสถาน ศิลปวัตถุ และพิพิธ

ภณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ.2477 ซึ่งได้มีการปรับปรุงอีกเป็น "พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 " ให้พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติทุกแห่งอยู่ในความควบคุมดูแลของกองโบราณคดี กรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ ต่อมา มีพระราชกฤษฎีกาแบ่งส่วนราชการกรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการพุทธศักราช 2518 ให้จัดตั้งกองพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติขึ้นใหม่ โดยแยกออกจากกองโบราณคดี ให้มีหน้าที่รับผิดชอบเฉพาะงานพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ

พ.ศ. 2538 ได้มีพระราชกฤษฎีกาการแบ่งส่วนราชการของกรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ ขึ้นโดยรวมเอากองโบราณคดีและกองพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเข้าด้วยกันเป็นหน่วยงานใหม่คือ " สำนักโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ " ในปี พ.ศ.2545 ได้มีพระราชกฤษฎีกาการแบ่งส่วนราชการของกระทรวง ทบวง กรมต่างๆ ขึ้น โดย สำนักพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติได้แยกออกมาจากสำนักโบราณคดี เป็น "สำนักพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ" ขึ้นตรงต่อกรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม ในปัจจุบัน

จากฐานข้อมูลพิพิธภัณฑสถานของศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน) ได้จำแนกพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติออกเป็น 10 ภูมิภาค ประกอบด้วย

- ส่วนกลาง คือ กรุงเทพมหานคร
- ภูมิภาคที่ 1 ภาคกลาง จำนวน 11 จังหวัด ประกอบด้วย ชัยนาท นนทบุรี นครสวรรค์ ปทุมธานี พระนครศรีอยุธยา ลพบุรี สระบุรี สิงห์บุรี สมุทรปราการ อ่างทอง อุทัยธานี
- ภูมิภาคที่ 2 ภาคตะวันตก จำนวน 8 จังหวัด ประกอบด้วย กาญจนบุรี นครปฐม ประจวบคีรีขันธ์ เพชรบุรี ราชบุรี สมุทรสงคราม สมุทรสาคร สุพรรณบุรี
- ภูมิภาคที่ 3 ภาคเหนือตอนล่าง จำนวน 7 จังหวัด ประกอบด้วย กำแพงเพชร ตาก พิษณุโลก พิจิตร เพชรบูรณ์ สุโขทัย อุตรดิตถ์
- ภูมิภาคที่ 4 ภาคเหนือตอนบน จำนวน 8 จังหวัด ประกอบด้วย เชียงราย เชียงใหม่ น่าน พะเยา แพร่ แม่ฮ่องสอน ลำปาง ลำพูน
- ภูมิภาคที่ 5 ภาคตะวันออก จำนวน 8 จังหวัด ประกอบด้วย จันทบุรี ฉะเชิงเทรา ชลบุรี ตราด นครนายก ปราจีนบุรี ระยอง สระแก้ว
- ภูมิภาคที่ 6 ภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง จำนวน 8 จังหวัด ประกอบด้วย ชัยภูมิ นครราชสีมา บุรีรัมย์ ยโสธร ศรีสะเกษ สุรินทร์ อุบลราชธานี อำนาจเจริญ

- ภูมิภาคที่ 7 ภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน จำนวน 11 จังหวัด ประกอบด้วย กาฬสินธุ์ ขอนแก่น นครพนม มหาสารคาม มุกดาหาร ร้อยเอ็ด เลย หนองคาย หนองบัวลำพู นครพนม สกลนคร อุดรธานี
- ภูมิภาคที่ 8 ภาคใต้ตอนบน จำนวน 7 จังหวัด ประกอบด้วย กระบี่ ชุมพร นครศรีธรรมราช พังงา ภูเก็ต ระนอง สุราษฎร์ธานี
- ภูมิภาคที่ 9 ภาคใต้ตอนล่าง จำนวน 7 จังหวัด ประกอบด้วย ตรัง นราธิวาส ปัตตานี พัทลุง สตูล สงขลา ยะลา

ข้อสังเกตประการหนึ่ง คือ ในประเทศไทยมีทั้งคำเรียกว่า “พิพิธภัณฑ์สถาน” และ “พิพิธภัณฑ์” **สมลักษณ์ เจริญพจน์** (2547) ได้ให้เหตุผลว่า อาจเป็นเพราะเป็นการปรับปรุงให้เข้ากับวิวัฒนาการของภาษาในปัจจุบัน เนื่องจากในสองทศวรรษที่ผ่านมา เมื่อมีการกล่าวถึงพิพิธภัณฑ์สถาน ก็มักนิยมเรียกกันย่อๆว่า “พิพิธภัณฑ์ฯ” จนทำให้คำว่าพิพิธภัณฑ์สถานนั้นไม่ติดปาก ประกอบกับกิจการพิพิธภัณฑ์สถานในระยะแรกจำกัดอยู่แต่เพียงพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติเท่านั้น เมื่อกิจการพิพิธภัณฑ์สถานได้แพร่หลายมากขึ้น หน่วยงานต่างๆจึงได้หลีกเลี่ยงที่จะใช้คำเรียกว่า พิพิธภัณฑ์สถาน และไปยึดคำพูดว่า “พิพิธภัณฑ์” มาเรียกหน่วยงานของตนแทน อาจเป็นเพราะเรียกง่ายกว่า และอาจพยายามที่จะทำให้เห็นว่ามีความแตกต่างกับพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ

ความเป็นมาของพิพิธภัณฑ์ชุมชนในประเทศไทย

นอกเหนือจากพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ และพิพิธภัณฑ์เมืองในสังกัดของสำนักพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติแล้ว พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นหรือพิพิธภัณฑ์ชุมชนในประเทศไทยก็ได้ก่อกำเนิดขึ้นมาภายใต้กระบวนการตัดสินใจทางเลือกหรือการสื่อสารเพื่อการพัฒนาชุมชนเช่นเดียวกับพัฒนาการของพิพิธภัณฑ์สถานทั่วโลก

“พิพิธภัณฑ์ชุมชน” (community museum) ในนิยามว่า “แหล่งหรือสถานที่รวบรวมและจัดแสดงหลักฐานทางโบราณคดี วัตถุโบราณ สิ่งของเครื่องใช้ วัตถุทางวัฒนธรรม รวมทั้งองค์ความรู้ภูมิปัญญาที่มีอยู่หรือเคยมีอยู่ในชุมชนหรือท้องถิ่นนั้นๆ ซึ่งอาจจะเป็นสถานที่บ้านเรือน สิ่งก่อสร้างสมัยโบราณ ที่โดยอายุ รูปแบบทางศิลปะ สถาปัตยกรรม หรือประวัติความเป็นมาเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาเรื่องราวของชุมชนนั้นๆ ที่รวมเรียกว่า โบราณสถาน แหล่งโบราณคดี หรืออาคารสถานที่ที่ก่อสร้างขึ้นใหม่เพื่อใช้จัดแสดงข้อมูล

หลักฐานทางโบราณคดีและทรัพยากรวัฒนธรรมต่างๆของชุมชนอีกด้วย” (สำยันต์ ไพรชาญจิตร, 2547 ก: 73)

นิยามนี้ได้ก่อให้เกิดความแตกต่างประการสำคัญระหว่างพิพิธภัณฑ์แห่งชาติกับพิพิธภัณฑ์ชุมชนหรือพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น โดยที่พิพิธภัณฑ์ทั่วไปมักเน้นการพัฒนาและแสดง “ของ” มากกว่าจะพัฒนาและแสดง “คน” ในขณะที่พิพิธภัณฑ์ชุมชนจะให้ความสำคัญกับการแสดง “คน” พร้อมกับแสดง “ของ” และมีเป้าหมายอยู่ที่การพัฒนา “คน” ให้มีภูมิปัญญา (สำยันต์ ไพรชาญจิตร, 2547 ข) นั่นคือ ในกระบวนการก่อตั้งพิพิธภัณฑ์ของชุมชนหรือของท้องถิ่นนั้น ผลที่ได้ก็คือคนในชุมชนที่เข้ามามีส่วนร่วมจะเกิดการเรียนรู้ร่วมกันทั้งที่เกี่ยวข้องกับเนื้อหาทางวัฒนธรรมของชุมชน เนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับพิพิธภัณฑ์ ตลอดจนการเพิ่มทักษะและความสามารถในการตัดสินใจและการดำเนินงานด้วยตนเอง

พัฒนาการของพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นในประเทศไทยไว้นั้น อาจกล่าวได้ว่ามีมาโดยสำนักทั่วไปพร้อมๆกับการเกิดพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ โดยอยู่ที่พระสงฆ์ ครู หรือผู้นำในชุมชนที่มีการเก็บรวบรวมวัตถุทางวัฒนธรรมอยู่ก่อนแล้ว แต่ยังไม่มีโอกาสจัดทำให้เป็นพิพิธภัณฑ์อย่างเป็นทางการ จนกระทั่งเกิดแรงกระตุ้นให้มีการทำพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นที่วัดม่วง จังหวัดราชบุรี ทำให้เกิดความตื่นตัว เกิดพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นในด้านต่างๆในประเทศไทยเป็นจำนวนมาก (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2539)

ปริตตา เจลิเมเผ่า กอนันตกุล (2548) ได้กล่าวถึงสาเหตุของการเกิดขึ้นของพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นในประเทศไทยในช่วงหลายปีที่ผ่านมา จนกระทั่งมีจำนวนมากกว่า 800 แห่งทั่วประเทศว่าเกิดจากสาเหตุสำคัญหลายประการ ดังนี้

- นโยบายของรัฐบาลกลาง พิพิธภัณฑ์พื้นบ้านเกินครึ่งหนึ่งเกิดขึ้นจากนโยบายที่ร่างโดยหน่วยงานรัฐบาล โดยมีวัตถุประสงค์หลัก คือ (1) เพื่อกระจายอำนาจจากส่วนกลางออกสู่ท้องถิ่น (2) เพื่อปลูกฝังให้คนในท้องถิ่นเห็นความสำคัญของรากเหง้าและประวัติศาสตร์ความเป็นมาของตนเอง ซึ่งก่อให้เกิดความภูมิใจในอัตลักษณ์และภูมิปัญญาท้องถิ่น และ (3) เพื่อส่งเสริมนโยบายการสร้างงานและอาชีพให้กับชุมชนผ่านการท่องเที่ยว

- ความต้องการของคนในท้องถิ่นที่จะอนุรักษ์วัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ของตนเองที่กำลังจะสูญหายไป เช่น วิถีชีวิต ประเพณีสำคัญ ขนบธรรมเนียมและ ความเชื่อ เป็นต้น

ขณะเดียวกัน **ปรีดา เจลิมเผ่า กอนันตกุล** ยังได้กล่าวถึงปัญหาที่พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น ต้องเผชิญ โดยปัญหาหลักที่พบ สามารถสรุปได้ดังนี้

- ปัญหาด้านการบริหารและการจัดการภายในพิพิธภัณฑ์ เพราะแม้ว่าพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นจะเกิดขึ้นจากนโยบายของรัฐบาลส่วนกลางและความต้องการของชุมชน แต่อำนาจในการตัดสินใจเรื่องนโยบายและแผนงานจัดการล้วนถูกกำหนดโดยหน่วยงานของรัฐเกือบทั้งสิ้น แผนงานเหล่านี้มักมีรูปแบบตายตัว ในขณะที่ พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นแต่ละแห่งมีเนื้อหาที่ต้องการนำเสนอและความน่าสนใจที่ แตกต่างกันไป ในบางครั้งจึงไม่สามารถใช้แผนงานเดียวกันได้
- ปัญหาความร่วมมือประสานงานกันระหว่างเจ้าหน้าที่จากหน่วยงานของรัฐและ ชาวบ้านในชุมชนอยู่ในระดับที่ต่ำ ปัญหาเรื่องการประสานงานมักมีสาเหตุหลัก จากการที่ชาวบ้านไม่ไว้วางใจในหน่วยงานของรัฐ เพราะกลัวว่ารัฐจะใช้อำนาจ หลวงยึดเอาทรัพย์สินของชุมชนไป หรือในบางชุมชน ชาวบ้านเคยมีประสบการณ์ ที่ไม่ประทับใจเกี่ยวกับการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่รัฐ จึงไม่ให้ความร่วมมือ เป็นต้น
- ปัญหาด้านการเงิน แม้ว่ารัฐบาลจะให้การสนับสนุนในการก่อตั้ง แต่กลับไม่มีให้ บประมาณเพื่อการดูแลรักษาและพัฒนาอย่างยั่งยืน พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นหลาย แห่งจึงอยู่ในสภาพเสื่อมโทรมเนื่องจากไม่มีเงินบำรุงรักษา การแก้ปัญหาเรื่อง การเงินของพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นอาจเป็นเรื่องที่ทำได้ยาก เนื่องจากต้องอาศัยปัจจัย ทางเศรษฐกิจและสังคมอื่นๆ เข้ามาเกี่ยวข้องด้วย แต่เจ้าหน้าที่ของรัฐสามารถมี ส่วนร่วมในการแก้ปัญหาได้โดยเริ่มจากการปรับมุมมองของตนเอง ให้ความ เคารพและเข้าใจรูปแบบภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งถือเป็นเรื่องละเอียดอ่อน นอกจากนี้ ควรให้คนท้องถิ่นได้มีส่วนร่วมในการจัดการบริหารอย่างแท้จริง โดย อาศัยแผนงานที่มีความยืดหยุ่นตามสถานการณ์ของพิพิธภัณฑ์แต่ละที่

จากประวัติศาสตร์และพัฒนาการของพิพิธภัณฑ์สถานดังได้กล่าวมาในข้างต้นนั้น และจากการอ่านบททวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับเรื่องของพิพิธภัณฑ์ ทำให้ผู้วิจัยได้ข้อสรุปเกี่ยวกับความเหมือนและความต่างของพิพิธภัณฑ์โดยทั่วไปกับพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น โดยอาจสรุปความต่างของพิพิธภัณฑ์โดยทั่วไปกับพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นนั้น ได้ดังนี้

ความต่างของพิพิธภัณฑ์แห่งชาติโดยทั่วไปและพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น		
ความต่าง	พิพิธภัณฑ์แห่งชาติโดยทั่วไป	พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น
แนวคิดเบื้องหลัง	■ กระบวนทัศน์แห่งความทันสมัย ■ แนวคิดการสื่อสารแบบจากบนลงล่าง ■ แนวคิดแห่งความเป็นเจ้าอาณานิคม ■ entry as a privilege	■ กระบวนทัศน์หลังทันสมัย ■ แนวคิดการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมเพื่อการพัฒนาชุมชน ■ แนวคิดแห่งความหลากหลายทางวัฒนธรรม (cultural diversity) ■ entry as a right
รูปแบบการสื่อสาร	■ <u>แบบจำลองการสื่อสาร</u> เป็นการสื่อสารทางเดียว (transmission) ผ่านการจัดแสดงหรือการจัดนิทรรศการ ■ <u>ความหมายของตัวบท</u> มีความหมายหนึ่งเดียว ■ <u>ผู้ส่งและผู้รับ</u> ผู้ส่ง/ภัณฑารักษ์/ผู้จัดนิทรรศการและผู้รับสาร/ผู้ชม/ชุมชน แยกส่วนกัน ผลคือไม่รู้ลึกผูกพัน ไม่รู้สึกถึงความเป็นเจ้าของ	■ <u>แบบจำลองการสื่อสาร</u> เป็นการสื่อสารสองทาง มุ่งสร้างความหมายร่วมกัน (ritaulistic) ผ่านการจัดแสดง การนำเสนอ การจัดนิทรรศการ กิจกรรมพิเศษอื่นๆ ■ <u>ความหมายของตัวบท</u> มีความหมายที่หลากหลาย ■ <u>ผู้ส่งและผู้รับ</u> ผู้ส่งและผู้รับมีความสัมพันธ์กัน ทุกฝ่ายมีส่วนร่วมในกระบวนการทำงานพิพิธภัณฑ์ในทุกขั้นตอน ผลคือความรู้สึกมีส่วนร่วม เป็นส่วนหนึ่งกับพิพิธภัณฑ์ มีความผูกพัน และรู้สึกว่าเป็นเจ้าของ
การทำงานพิพิธภัณฑ์	<u>การเก็บสะสมวัตถุสิ่งของ</u> ■ มุ่งเน้นการสะสมเพิ่มพูนของวัตถุสิ่งของ โดยเฉพาะสิ่งที่จับต้องได้ <u>กระบวนการทำงาน</u> ■ จำกัดเฉพาะบุคลากรของพิพิธภัณฑ์/ผู้เชี่ยวชาญ	<u>การเก็บสะสมวัตถุสิ่งของ</u> ■ สะสมวัตถุและสนใจใน “กระบวนการใช้ประโยชน์” ของวัตถุนั้น ■ ให้ความสำคัญกับสิ่งที่ไม่สามารถจับต้องได้ด้วย เช่น ความทรงจำของชุมชน ขนบธรรมเนียมประเพณี เพลงพื้นบ้าน ฯลฯ <u>กระบวนการทำงาน</u> ■ ความร่วมมือร่วมใจของเจ้าของวัฒนธรรม
ธรรมชาติของพิพิธภัณฑ์	■ เห็นพิพิธภัณฑ์ที่ตัวตึกหรืออาคาร	■ เห็นพิพิธภัณฑ์ที่กระบวนการทำงานร่วมกันของเจ้าของวัฒนธรรม

สำหรับความเหมือนของพิพิธภัณฑ์โดยทั่วไปกับพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นนั้น อาจสรุปได้ดังนี้

- ภาพการรับรู้ของผู้คนที่มติดูพิพิธภัณฑ์ ว่ายังคงเป็นเพียงกรุสมบัติหรือคลังเก็บของเก่า และแม้ว่าจะเห็นว่าพิพิธภัณฑ์มีประโยชน์และจำเป็นต้องมี แต่ก็ไม่ไป
- หน้าที่หรือบทบาทของพิพิธภัณฑ์ ในการเป็นเครื่องมือให้การศึกษาต่อชุมชน และการถูกใช้ประโยชน์ในมิติอื่นๆ อาทิ มิติทางการเมือง มิติทางเศรษฐกิจ และมิติทางวัฒนธรรม เป็นต้น
- ปัญหาที่เกิดขึ้นกับพิพิธภัณฑ์ ยกตัวอย่างเช่น ปัญหาด้านการบริหารจัดการและการได้งบประมาณสนับสนุน

2.1.2 ประเภทของพิพิธภัณฑ์

การแบ่งประเภทของพิพิธภัณฑ์สถานนั้นอาจใช้เกณฑ์ในการจำแนกได้หลากหลายแบบ ในที่นี้จะจำแนกประเภทของพิพิธภัณฑ์สถานตามเกณฑ์ที่ **จิรา จงกล (2532)** อดีตผู้อำนวยการกองพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติได้สรุปไว้ ดังนี้

(1) พิพิธภัณฑ์สถานตามลักษณะการบริหารหรือผู้เป็นเจ้าของ ได้แก่ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งรัฐ พิพิธภัณฑ์สถานเทศบาล พิพิธภัณฑ์สถานจังหวัด พิพิธภัณฑ์สถานมหาวิทยาลัย พิพิธภัณฑ์สถานโรงเรียน พิพิธภัณฑ์สถานเอกชน เป็นต้น การแบ่งดังกล่าวแสดงถึงลักษณะการควบคุมหรือผู้เป็นเจ้าของ เช่น พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติก็แสดงว่าเป็นของรัฐบาลแห่งชาตินั้น พิพิธภัณฑ์สถานเทศบาลก็ขึ้นอยู่กับเทศบาล พิพิธภัณฑ์สถานเอกชนก็เป็นของเอกชน เป็นต้น ทั้งนี้ พิพิธภัณฑ์สถานดังกล่าวแต่ละแห่งอาจจะเป็นพิพิธภัณฑ์สถานในวิชาการแขนงต่างๆ กันได้

(2) พิพิธภัณฑ์สถานตามลักษณะของแขนงวิชาการ ได้แก่ ศิลปะ ประวัติศาสตร์ วิทยาศาสตร์ ธรรมชาติวิทยา เป็นต้น พิพิธภัณฑ์สถานในสมัยเริ่มแรกนั้น มิได้มีการแบ่งแยกประเภท แต่เป็นพิพิธภัณฑ์สถานที่รวมวิชาการทุกแขนงไว้ ต่อมาเมื่อวิทยาการในโลกเจริญก้าวหน้าขึ้นและมีการรวบรวมของมากประเภทจำนวนมากขึ้น จึงเริ่มมีการแบ่งประเภท หรือจัดแบ่งออกเป็นแผนกต่างๆ และนับวันพิพิธภัณฑ์สถานก็ยิ่งเฉพาะเจาะจงเป็นชนิดหนึ่งชนิดใดมากขึ้นทุกที บางแห่งจัดแสดงสิ่งของเพียงอย่างเดียว เช่น พิพิธภัณฑ์สถานเรือไวกิ้ง ฯลฯ

เมื่อสภาการพิพิธภัณฑ์ระหว่างชาติหรือ Icom จัดตั้งคณะกรรมการระหว่างชาติว่าด้วยพิพิธภัณฑ์สถานแขนงต่างๆ ก็ได้พิจารณาถึงชนิดของพิพิธภัณฑ์สถานซึ่งแพร่หลายอยู่ในปัจจุบันในการสัมมนาของ Unesco เรื่องบทบาททางการศึกษาของพิพิธภัณฑ์สถาน (The Educational Role of Museums) ที่ประเทศบราซิล เมื่อ พ.ศ. 2501 ได้แบ่งประเภทของพิพิธภัณฑ์สถานในการอภิปรายไว้รวม 9 ประเภท (จิรา จงกล, 2532) ได้แก่

- (1) พิพิธภัณฑ์สถานศิลปะ (Art museums)
- (2) พิพิธภัณฑ์สถานศิลปะสมัยใหม่ (Modern Art museums)
- (3) พิพิธภัณฑ์สถานโบราณคดีและประวัติศาสตร์ (Archaeology and History museums)
- (4) พิพิธภัณฑ์สถานชาติพันธุ์วิทยาและพื้นเมือง (Ethnology and Folklore museums)
- (5) พิพิธภัณฑ์สถานธรรมชาติวิทยา (Natural Science museums)
- (6) พิพิธภัณฑ์สถานวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี (Museums of science and technology)
- (7) พิพิธภัณฑ์สถานส่วนภูมิภาค (Regional museums)
- (8) พิพิธภัณฑ์สถานเฉพาะเรื่อง (Specialized museums)
- (9) พิพิธภัณฑ์สถานมหาวิทยาลัย (University museums)

สำหรับกรณีของพิพิธภัณฑ์สถานในประเทศไทย **ประภัศร โพธิ์ศรีทอง (2548)** ได้จัดแบ่งกลุ่มพิพิธภัณฑ์สถานออกเป็น 3 กลุ่ม คือ กลุ่มแรกเป็นพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ซึ่งปัจจุบันอยู่ภายใต้การดำเนินงานของกรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม กลุ่มที่สองเป็นพิพิธภัณฑ์สถาน ดำเนินงานโดยหน่วยงานอื่นๆของรัฐ ที่นอกเหนือจากกรมศิลปากร และกลุ่มที่สามเป็นพิพิธภัณฑ์สถานในท้องถิ่น ซึ่งส่วนใหญ่ดำเนินงานโดยวัด ชุมชน และนักสะสมเอกชนในท้องถิ่น

ในส่วนของพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นนั้น **ประภัศร โพธิ์ศรีทอง** ได้จำแนกประเภทออกตามลักษณะของการก่อตั้ง ดังนี้คือ

- พิพิธภัณฑ์วัด ที่เกิดขึ้นจากพระภิกษุผู้สนใจเก็บรวบรวมสิ่งของเครื่องใช้ที่ตกทอดมาในวัด แล้วจัดตั้งขึ้นเป็นพิพิธภัณฑ์ มีการสะสมเพิ่มเติมโดยการเสาะแสวงหา

หรือรับบริจาคจากญาติโยมที่ศรัทธา การสนับสนุนส่วนมากมาในรูปแบบของการบริจาคเงินและสิ่งอำนวยความสะดวกให้พิพิธภัณฑ์จากผู้มีจิตศรัทธา

- **พิพิธภัณฑ์พื้นบ้าน** ที่เกิดจากนักสะสมที่เก็บรวบรวมสิ่งของที่ตนสนใจเพื่อตอบสนองความอยากรู้ของตนเองแล้วขยายมาเป็นพิพิธภัณฑ์ตามกำลังกายและกำลังทรัพย์ของตนเอง โดยไม่มีการสนับสนุนจากภาครัฐ พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นยังเกิดจากกลุ่มชาวบ้านที่เก็บรวบรวมข้าวของเครื่องใช้พื้นบ้านที่กำลังจะสูญหายไปมาจัดตั้งเป็นพิพิธภัณฑ์เพื่อให้คนท้องถิ่นได้เข้าใจและภูมิใจในรากเหง้าทางวัฒนธรรมของตนเอง และเผยแพร่วัฒนธรรมของตนให้คนต่างถิ่นได้เรียนรู้โดยสิ่งของในพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านอาจเป็นของเฉพาะประเภทหรือหลากหลายประเภทที่สะท้อนคุณค่าภูมิปัญญาท้องถิ่น หรือสิ่งเกี่ยวเนื่องกับพัฒนาการทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมท้องถิ่นเป็นส่วนใหญ่ แต่ก็มีพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นหลายแห่งได้เก็บรักษาสิ่งของที่มีคุณค่าทางด้านโบราณคดีและประวัติศาสตร์ไว้ด้วยเช่นกัน

รูปแบบการดำเนินงานของพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นนี้มีหลากหลายรูปแบบ เช่น พิพิธภัณฑ์วัดส่วนใหญ่ดำเนินการโดยพระสงฆ์และผู้ที่ทำงานให้วัด พิพิธภัณฑ์ของนักสะสมเอกชนส่วนมากดำเนินงานด้วยระบบครอบครัว และพิพิธภัณฑ์ชุมชนมักมีกรรมการดำเนินงาน แต่สิ่งที่เหมือนกัน คือ ไม่ได้รับการสนับสนุนใดๆ จากภาครัฐ และขาดปัจจัยสนับสนุนอื่นๆ ที่จะพัฒนางานตามกระบวนการทางพิพิธภัณฑ์

จากการแบ่งประเภทของพิพิธภัณฑ์ดังกล่าว หากเราเทียบเคียงเข้ากับแบบจำลองพิพิธภัณฑ์ของ Hooper-Greenhill (2000) อาจกล่าวได้ว่า พิพิธภัณฑ์สถานในประเทศไทยที่ดำเนินการตามแบบจำลอง “modernist museum” ส่วนใหญ่แล้วจะเป็นพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พิพิธภัณฑ์เมือง และพิพิธภัณฑ์ชุมชน/พื้นบ้าน/ท้องถิ่นจะดำเนินการตามแบบจำลองของ “post-museum” ภายใต้แนวคิดของการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานพิพิธภัณฑ์ชุมชน เพื่อให้พิพิธภัณฑ์ได้เป็นเครื่องมือในการพัฒนาและสร้างศักยภาพของคนในชุมชน อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่า ปัญหาและอุปสรรคประการสำคัญของพิพิธภัณฑ์ชุมชนที่ดำเนินการไม่สำเร็จในประเทศไทย คือ การก้าวข้ามไม่พ้นแบบจำลองแห่งความทันสมัยของพิพิธภัณฑ์แห่งชาติ และหากเทียบเคียง

เข้ากับเรื่องของสื่อพื้นบ้านอื่นๆในประเทศไทยแล้ว พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นที่ตั้งขึ้นมาแล้วแต่อยู่ได้ไม่ยั่งยืนนั้น อาจเป็นเพราะมีแต่การ “ใช้” แต่ไม่บำรุงรักษาและ/หรือขาดการพัฒนา

2.1.3 บทบาทและหน้าที่ของพิพิธภัณฑ์

ในฐานะสถาบันของประชาชน พิพิธภัณฑ์สถานมีหน้าที่หรือจะต้องทำงานทั้ง “งานหลังฉาก” และ “งานหน้าฉาก” สำหรับงานภายในหรืองานหลังฉากประกอบด้วย หน้าที่รวบรวมวัตถุ หน้าที่ศึกษาค้นคว้า และหน้าที่สงวนรักษา ส่วนงานหน้าฉากที่เป็นกิจกรรมบริการชุมชน ได้แก่ การจัดแสดง การให้การศึกษา และการเผยแพร่ความรู้ทางเอกสารสิ่งพิมพ์ จิรา จงกล (2532) ได้ให้รายละเอียดของหน้าที่แต่ละประเภทของพิพิธภัณฑ์สถานไว้ดังนี้

(1) หน้าที่การรวบรวมวัตถุ (collecting)

จากประวัติพัฒนาการของกิจการพิพิธภัณฑ์สถานจะเห็นได้ว่า พิพิธภัณฑ์สถานเริ่มต้นจากการสะสมสมบัติของบรรดาภคัตริย์ เจ้านาย ขุนนาง และนักบวช นอกจากรวบรวมสะสมทรัพย์สินสมบัติมีค่าแล้ว ยังมีสิ่งของที่แปลกและหายาก การสะสมรวบรวมนี้ส่วนใหญ่เพื่อไว้โอ้อวดและแสดงฐานะความมั่งคั่งความสำคัญของตน

ในยุคเริ่มต้นของกิจการพิพิธภัณฑ์สถานสำหรับประชาชน (public museum) พิพิธภัณฑ์สถานได้รับสิ่งของที่มิได้ผู้บริจาคมอบให้มากมาย พิพิธภัณฑ์สถานของรัฐในยุคแรกเริ่มนั้นจึงต้องรวบรวมวัตถุทุกชนิดที่มีผู้บริจาคให้ ไม่ว่าจะเป็นโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ สิ่งของแปลกประหลาดซึ่งเกิดขึ้นจากธรรมชาติ เช่น ไม้กลายเป็นหิน เหล็กไหล ลูกอุกกาบาต หิน แร่ ไชย นกกระเจือกเทศ ฯลฯ จึงปรากฏว่าในพิพิธภัณฑ์สถานสมัยแรกๆ จะต้องจัดแสดงห้องของแปลก (curiosity) ไว้ให้ประชาชนได้เข้าชม

สำหรับการรวบรวมวัตถุของพิพิธภัณฑ์สถานนั้น แหล่งที่มาของการสะสมรวบรวม ได้แก่ การได้รับบริจาควัตถุจากประชาชน การรวบรวมวัตถุที่เกิดขึ้นจากผลการขุดค้นทางโบราณคดี และการรวบรวมวัตถุโดยการจัดซื้อ

(2) หน้าที่ตรวจสอบ จำแนกแยกประเภท และศึกษาวิจัย (Identifying, classifying, research)

เมื่อพิพิธภัณฑสถานเก็บรวบรวมวัตถุใดเข้าพิพิธภัณฑสถาน ก็จะต้องตรวจสอบว่าวัตถุนั้นคืออะไร จำแนกแยกประเภท กำหนดอายุ แบบสมัย ที่มาของวัตถุ ฯลฯ ให้ได้ หากรวบรวมวัตถุได้แล้วแต่ยังไม่สามารถตรวจสอบจำแนกตามลักษณะวัตถุได้ ก็จะต้องทำการศึกษาค้นคว้าให้ได้แบบสมัย อายุ โดยวิธีการศึกษาเปรียบเทียบและวิธีทดลองตรวจสอบหรือพิสูจน์หาอายุทางวิทยาศาสตร์ เพื่อให้ได้ข้อมูลเรื่องราวที่แน่นอน

(3) หน้าที่การบันทึกหลักฐาน (recording)

การบันทึกหลักฐาน คือ การจัดทำทะเบียนวัตถุทุกชิ้นที่รวบรวมเก็บรักษาไว้ในพิพิธภัณฑสถาน สมุดทะเบียนและบัตรทะเบียนวัตถุนั้นจะต้องมีสถานที่เก็บรักษาที่ปลอดภัยทั้งจากอัคคีภัย โจรภัย และภัยธรรมชาติ เช่น สัตว์แมลงกินกระดาษ ตลอดจนความชื้นหรือความร้อนที่จะทำให้กระดาษขึ้นเกิมน้ำหรือแห้งกรอบ หลักฐานวัตถุจากทะเบียนนี้จะเป็นเอกสารเบื้องต้นของการค้นคว้าวิจัยทางวิชาการ

(4) หน้าที่ซ่อมสงวนรักษาวัตถุ (conservation and preservation)

ถือเป็นหน้าที่สำคัญที่พิพิธภัณฑสถานจะต้อง “สงวนรักษา” วัตถุที่รวบรวมไว้ให้คงทนถาวร ไม่มีการเสื่อมสภาพ ในปัจจุบันความรู้ทางวิทยาศาสตร์ก้าวหน้ามาก การดูแลรักษาวัตถุของพิพิธภัณฑสถานจึงใช้หลักการและเทคนิคทางวิทยาศาสตร์ที่จะทำการ “สงวนรักษา และซ่อมรักษา” วัตถุทุกประเภทให้คงสภาพดีตลอดไป ในหลักการที่เป็นทางปฏิบัตินั้น วัตถุทุกชิ้นที่จะรวบรวมรักษาไว้เป็นสมบัติของพิพิธภัณฑสถานจะต้องให้เจ้าหน้าที่สงวนรักษา (conservator) ตรวจสอบสภาพ ทำความสะอาด หรือปฏิบัติการป้องกันการเสื่อมสภาพก่อนส่งเข้าจัดแสดงหรือเก็บรักษาในคลัง วัตถุที่ชำรุดจะต้องซ่อมรักษาเสียก่อน

(5) หน้าที่รักษาความปลอดภัย (museum security)

หน้าที่ของพิพิธภัณฑสถานเป็นที่รู้จักกันดีว่าต้องปกป้องคุ้มครองวัตถุที่รวบรวมไว้ให้ปลอดภัย ได้แก่การสงวนรักษาให้ปลอดภัยจากการเสื่อมชำรุดตามสภาพกาลเวลา และคุ้มครองความปลอดภัยจากโจรภัยและอัคคีภัย

(6) หน้าที่การจัดแสดง (exhibition)

งานในหน้าที่ซึ่งกล่าวมาแล้วทั้ง 5 ประการนั้น เป็นงานหน้าที่หลังฉาก (behind the scene) ของพิพิธภัณฑสถาน งานจัดแสดงเป็นงานหน้าที่ซึ่งแสดงหน้าฉาก ส่วนใหญ่แล้วประชาชนทั่วไปจะมองพิพิธภัณฑสถานเพียงหน้าฉาก และไม่สนใจงานในหน้าที่หลังฉาก ฉะนั้นพิพิธภัณฑสถานในปัจจุบันจึงหันมาสนใจปรับปรุงงานหน้าฉากกันอย่างกว้างขวาง

เมื่อพิพิธภัณฑสถานได้หันมาให้ความสำคัญกับการเป็นสถาบันที่ให้ทั้งความรู้และความเพลิดเพลินแก่ประชาชนทุกประเภท ทุกวัย ทุกระดับการศึกษา ทำให้พิพิธภัณฑสถานจะต้องจัดแสดงด้วยเทคนิคที่ดึงดูดความสนใจของผู้เข้าชม ในขณะเดียวกัน การจัดแสดงจะต้องให้ทั้งความรู้และให้ทั้งความเพลิดเพลินด้วย

พิพิธภัณฑสถานในหลายแห่งจะมีเทคนิคการจัดแสดงที่แตกต่างกัน ยกตัวอย่างเช่น พิพิธภัณฑสถานศิลปะ จัดแสดงวัตถุน้อยชิ้นแต่คัดเลือกแต่ชิ้นที่เยี่ยมยอด ใช้แสงสี ฉากหลัง ตู้จัดแสดงพิเศษเพื่อจัดวางวัตถุให้ดูเด่นชัดชูความงามของแต่ละชิ้น ส่วนพิพิธภัณฑสถานธรรมชาติวิทยาก็ใช้เทคนิคการจัดแสดงสัตว์พร้อมด้วยสิ่งแวดล้อม (habitat group) ใช้เทคนิคฉากละคร (diorama technique) เพื่อจัดแสดงสัตว์ที่เป็นกลุ่มอยู่ในบรรยากาศธรรมชาติ เหมือนชีวิตจริง ทำให้ผู้ดูสนุกเพลิดเพลิน และขณะเดียวกันก็ได้เรียนรู้เรื่องของสัตว์แต่ละชนิดโดยไม่ต้องใช้ตัวหนังสือบรรยาย สำหรับพิพิธภัณฑสถานที่จัดแสดงเครื่องเรือนข้าวของเครื่องใช้ ซึ่งเคยจัดตั้งเป็นพวกๆ แออัดนั้น ก็เปลี่ยนมาใช้เทคนิคการจัดแสดงให้อยู่ในสภาพจริงของแต่ละสมัย เป็นการการจัดแสดงที่เรียกว่า period room technique

ที่สำคัญก็คือ การจัดแสดงถาวรนั้นจะต้องไม่ถาวรตลอดไป แต่จะต้องมีการเปลี่ยนแปลงปรับปรุงอยู่เสมอ เพื่อไม่ให้ผู้เข้าชมเบื่อหน่าย และนอกจากการจัดแสดงถาวรแล้ว พิพิธภัณฑสถานจะต้องมีการจัดแสดงพิเศษหรือจัดแสดงชั่วคราว (temporary exhibition) หรือมีห้องซึ่งจัด

แสดงซึ่งเปลี่ยนแปลงเนื้อหาอยู่เป็นประจำ (changing exhibition) เพื่อเรียกร้องให้ประชาชนเข้าชมใช้บริการของพิพิธภัณฑ์สถานอยู่ตลอดเวลา

(7) หน้าที่ให้การศึกษา (museum education)

คำว่า “museum education” เป็นคำใหม่ เป็นเรื่องที่เพิ่งตื่นตัวรับเข้าเป็นหน้าที่ของพิพิธภัณฑ์สถานกันอย่างจริงจังเมื่อภายหลังสงครามโลกครั้งที่สองนี้เอง เมื่อสังคมเปลี่ยนแปลง และมีการเรียกร้องให้พิพิธภัณฑ์สถานมีบริการเพื่อการศึกษาแก่คนทุกระดับ ทุกประเภท ทุกวัย ขึ้นแล้ว พิพิธภัณฑ์สถานได้มีการปรับปรุงตัวเองกันอย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะการจัดแสดงที่จะต้องให้ทั้งความรู้และความเพลิดเพลินและเหมาะสมแก่คนทุกระดับการศึกษา จะต้องมีกิจกรรมและบริการด้านการศึกษา มีเจ้าหน้าที่การศึกษา (museum education officer) เป็นผู้รับผิดชอบดำเนินกิจกรรมการศึกษาแก่เยาวชน และประชาชน ชุมชนทุกประเภท นอกเหนือจากนั้นแล้ว ยังขยายกิจกรรมถึงบริการแก่บุคคลประเภทพิเศษ เช่น คนพิการ หนูนวก ตาบอด ตลอดจนมีการจัดกิจกรรมนำวัตถุในพิพิธภัณฑ์สถานออกไปแสดงให้ความรู้ความเพลิดเพลินแก่ชุมชนในชนบทที่ห่างไกลอีกด้วย

(8) หน้าที่ทางสังคม (social function)

เมื่อกล่าวว่าพิพิธภัณฑ์สถานมีหน้าที่รับผิดชอบต่อสังคม หมายความว่า พิพิธภัณฑ์สถานจะต้องเป็นสถาบันที่เปลี่ยนแปลงปรับตัวไปตามสภาพความเปลี่ยนแปลงของสังคม ดำเนินกิจกรรมตามความต้องการของสังคม จัดบริการแก่ชุมชนอย่างกว้างขวาง ซึ่งมีผลให้พิพิธภัณฑ์สถานได้กลายเป็นศูนย์ของชุมชน (community center) ดังเช่น พิพิธภัณฑ์สถาน บางแห่งได้คำนึงถึงปัญหาสังคมที่พิพิธภัณฑ์สถานมีส่วนช่วยได้ ดังเช่น พิพิธภัณฑ์สถานกรุงนิวยอร์ก (New York City Museum) ได้จัดนิทรรศการพิเศษ เรื่อง Drug Problem ซึ่งเป็นปัญหาหนักในกรุงนิวยอร์ก คือเรื่องยาเสพติด นิทรรศการพิเศษจะแสดงประวัติ สาเหตุยาเสพติดทุกชนิดทุกประเภทโทษ และผลอันสุดท้าย เพื่อให้ความรู้ความเข้าใจแก่ผู้รู้เท่าไม่ถึงการณ์ที่จะสามารถป้องกันตนเองและแก้ไขปัญหาดตนเอง

พิพิธภัณฑ์สถานส่วนมากในปัจจุบันได้พยายามพัฒนาบริการความสะดวกสบายแก่ผู้เข้าชม สร้างบรรยากาศให้ผู้เข้าชมรู้สึกว่าได้รับการต้อนรับ มีความสบายใจเพลิดเพลินอยู่ตลอดเวลา อาคารปรับอากาศ มีห้องจำหน่ายอาหารจำหน่ายเครื่องดื่ม ห้องจำหน่ายหนังสือและของที่ระลึก

มีบริการสาธารณะ เช่น โทรศัพท์ ไปรษณีย์ ห้องสุขา ห้องนั่งพักผ่อน มีห้องสมุดสำหรับผู้ต้องการอ่านค้นคว้า

นอกจากบริการความสะดวกสบายแล้ว พิพิธภัณฑ์สถานยังได้จัดกิจกรรมต่างๆ ที่อำนวยความสะดวกความรู้ความเพลิดเพลิน เช่น จัดให้มีการบรรเลงดนตรี จัดการแสดงละคร จัดการละเล่นตามเทศกาล จัด การแสดงพื้นเมืองหรืองานออกร้านต่างๆ เป็นต้น

นอกเหนือจากนั้นแล้ว โดยทั่วไปพิพิธภัณฑ์สถานจะมีแผนกประชาสัมพันธ์ (public relations) ที่จะติดต่อประสานงานกับสื่อมวลชน เพื่อเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารต่างๆ ของพิพิธภัณฑ์สถานไปสู่ประชาชนอีกด้วย

ในส่วนของประเทศไทยนั้น **สำนักพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ** (2548) ได้จำแนกภารกิจหน้าที่ของพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติไว้ 8 ประการด้วยกัน ได้แก่

- (1) ศึกษา ค้นคว้า วิเคราะห์ วิจัย สืบค้น รวบรวมและเก็บรักษา โบราณวัตถุศิลปวัตถุ และวัตถุทางชาติพันธุ์ที่เป็นฐานของมนุษย์และสิ่งแวดล้อม
- (2) จัดทำทะเบียนวัตถุทุกประเภทในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ เพื่อการควบคุมและการรักษาความปลอดภัย และเพื่อเป็นข้อมูลทางด้านวิชาการ
- (3) นำเสนอนิทรรศการถาวร ชั่วคราวและผลิตเอกสารทางวิชาการเพื่อเผยแพร่
- (4) บริการการศึกษาสำหรับผู้เข้าชมด้วยนวัตกรรมการและสื่อทุกสื่อ
- (5) ดำเนินการตรวจพิสูจน์ ประเมินคุณค่าของโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุและวัตถุทางชาติพันธุ์
- (6) ควบคุมและประสานการนำเข้าและส่งออกโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุเข้าหรือออกนอกราชอาณาจักร กำกับดูแลการประกอบการค้าโบราณวัตถุศิลปวัตถุที่อยู่ในข่ายการควบคุมตาม พ.ร.บ.โบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุและพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พ.ศ.2504(ฉบับปรับปรุง พ.ศ.2535)
- (7) ให้คำปรึกษา แนะนำ ตอบข้อหารือทางวิชาการ
- (8) การควบคุมการบริหารทั่วไปในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ

จากบทบาทและหน้าที่ดังกล่าว หากใช้เกณฑ์ความเก่า/ใหม่เข้ามาเทียบเคียงกับบทบาทและหน้าที่ของพิพิธภัณฑ์แล้ว เราอาจแบ่งบทบาทและหน้าที่ของพิพิธภัณฑ์ได้เป็น 2 ประเภท คือ หน้าที่เก่า (old/tradition function) และหน้าที่ใหม่ (new function)

สำหรับหน้าที่เก่านั้น คือ ภารกิจของพิพิธภัณฑ์ดั้งเดิมที่ผู้วิจัยได้ประมวลมาไว้ในข้างต้น ในขณะที่หน้าที่ใหม่นั้น ผู้วิจัยได้สรุปหน้าที่ใหม่ของพิพิธภัณฑ์จากการอ่านและทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับเรื่องพิพิธภัณฑ์ออกมาเป็น 2 ประเภท ดังนี้คือ

(1) หน้าที่ทางวัฒนธรรม

พิพิธภัณฑ์ภายใต้หน้าที่นี้ยึดหลักการสำคัญจากแนวคิด post-colonial และแนวคิดความหลากหลายทางวัฒนธรรม (cultural diversity) โดยพิพิธภัณฑ์จะเปรียบเสมือนกับ “sites of contested identity” หรือเครื่องมือในการให้ได้กลับคืนมาซึ่งอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชาติหรือชุมชนของตนเองที่สูญหายไปในช่วงการตกอยู่ภายใต้ลัทธิอาณานิคม (Kaepler, 1994) รวมถึงตลอดถึงกระบวนการทำพิพิธภัณฑ์และการนำเสนอนิทรรศการจะเป็นกระบวนการเปิดพื้นที่หรือสร้างความหลากหลายให้กับกลุ่มคนชายขอบหรือกลุ่มวัฒนธรรมย่อยต่างๆ อาทิ กลุ่มผู้หญิง กลุ่มคนแก่ กลุ่มชาติพันธุ์ โดยมีเป้าหมายให้กลุ่มคนเหล่านี้ได้มีโอกาสในการกำหนดและนิยามอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมด้วยตนเอง

ยกตัวอย่างเช่น พิพิธภัณฑ์บิชอป (Bishop museum) ที่จัดแสดง “ของศักดิ์สิทธิ์” ซึ่งส่วนใหญ่แล้วจะเป็นของเก่าแก่จากอดีตของชาวฮาวาย ที่ Hawaiian Hall การนำเสนอของศักดิ์สิทธิ์ของชาวฮาวายนี้ทำหน้าที่ในการนำเสนออัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชาวฮาวายและลูกครึ่งฮาวายในอเมริกา ที่ปรารถนาจะเทียบเคียงกับอัตลักษณ์ดั้งเดิมของตนเองแต่ไม่ต้องการที่จะกลับไปสู่อุดมคติที่มีความแตกต่างทางสังคมสูง พร้อมๆกับการส่งเสริมความเข้าใจและความเสมอภาคทางวัฒนธรรมในกลุ่มคนที่ไม่ใช่ฮาวายอีกด้วย (Kaepler, 1994)

(2) หน้าที่ทางการเมือง

พิพิธภัณฑ์ภายใต้หน้าที่นี้ประการหนึ่งมีความเกี่ยวข้องกับหน้าที่ทางการศึกษาในรูปแบบเดิมแต่เปลี่ยนจากการให้ความรู้ตามหลักสาขาวิชาต่างๆ มาเป็นการให้ความรู้หรือสอนผู้ดู/ผู้ชมว่าชีวิตของผู้อื่น/กลุ่มอื่นเป็นเช่นไรและชีวิตของเราเป็นเช่นไร ด้วยการให้นิยามแห่งความเป็น

ชาติ ผ่านกระบวนการ “คัดออก” และ “เลือกเข้า” ของวัตถุสิ่งของที่นำมาจัดแสดง ตลอดจนการ สอดแทรกอุดมการณ์ทางการเมืองของภาครัฐในขณะนั้นผ่านรูปแบบและเทคนิควิธีการนำเสนอ หรือการจัดนิทรรศการภายในพิพิธภัณฑ์ โดยมีวัตถุประสงค์ในการเปลี่ยนแปลงทัศนคติและ พฤติกรรมของผู้เข้าชมพิพิธภัณฑ์ ยกตัวอย่างเช่น พิพิธภัณฑ์สถานในกลุ่มประเทศสังคมนิยมและ คอมมิวนิสต์ที่นำเสนอ นิทรรศการในพิพิธภัณฑ์ โดยใช้ประเด็นเรื่องความแตกต่างระหว่างสังคม ทาสและสังคมนักคิด (นิคม มุสิกคามะ กุลพันธาดา จันทรโพธิ์ศรี และมณีรัตน์ ท้วมเจริญ, มปป.)

นอกเหนือจากนั้นแล้ว นักวิชาการพิพิธภัณฑ์สายวิพากษ์ส่วนใหญ่ยังให้ความเห็นว่า หน้าที่ทางการเมืองของพิพิธภัณฑ์นี้ยังมีลักษณะพิเศษในแบบของ “ลูกแฝด” โดย “แฝดผู้พี่” นั้น ทำหน้าที่นำเสนอความสามารถทางอำนาจของชาติจากการแสดงทรัพยากรทางวัฒนธรรมของ ชาติอื่น และ “แฝดผู้น้อง” นั้น หมายถึง การแสดงพลังอำนาจของชาติจากการนำเสนอวัตถุทาง วัฒนธรรมของชาติตน (Newton, 1994)

2.1.4 ประโยชน์/คุณค่าของพิพิธภัณฑ์

ในที่นี้ ผู้วิจัยจะขอสรุปประโยชน์และคุณค่าของพิพิธภัณฑ์ โดยเทียบเคียงจากมุมมองของ ผู้สร้างและผู้ชมพิพิธภัณฑ์ต่อพิพิธภัณฑ์ในบทบาทต่างๆ (museum as a) ในกรณีคุณค่าและ ประโยชน์ของกระบวนการมีส่วนร่วมในพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น โปรดดูรายละเอียดเพิ่มเติมได้จาก แนวคิดเรื่องการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมเพื่อการพัฒนา

จากมุมมองของผู้สร้างหรือผู้ชมต่อพิพิธภัณฑ์นั้น อาจยกตัวอย่างประโยชน์และคุณค่า ของพิพิธภัณฑ์เข้ากับมิติด้านต่างๆ ตัวอย่างเช่น มิติทางเศรษฐกิจ ในการจ้างงานบุคลากรเข้า ทำงานในพิพิธภัณฑ์ การเป็นแหล่งท่องเที่ยวและแหล่งพักผ่อนของบุคคลทั้งภายในและภายนอก ชุมชน หรือ มิติทางด้านสังคมและวัฒนธรรม เช่นการได้รู้จักรากเหง้าความเป็นมาของตนเอง การ เปลี่ยนภาพพจน์ของเมืองหรือชุมชน การให้การศึกษาหรือ enlightenment ตลอดจน มิติทาง การเมือง เช่นการเป็นเครื่องมือในการสอดแทรกหรือถ่ายทอดอุดมการณ์ทางการเมือง การเป็นตัว ช่วยในการเปลี่ยนแปลงทัศนคติและความคิดเห็นของผู้ชม

ทั้งนี้ อาจสรุปประโยชน์และคุณค่าของพิพิธภัณฑ์ในบทบาทต่างๆ โดยเปรียบเทียบกับ สถานที่ต่างๆได้ดังนี้ คือ การเป็นห้างสรรพสินค้า การเป็นตลาดนัดทางภูมิปัญญา การเป็นโรง

ละคร การเป็นศูนย์ศิลปะ การเป็นห้องสมุดสาธารณะ การเป็นเครื่องมือทางการเมือง การเป็นตัวช่วยในการเปลี่ยนแปลง การเป็นศูนย์การศึกษาออกโรงเรียน การเป็นศูนย์วัฒนธรรมของชาติและชุมชน รวมตลอดถึงการเป็นห้องรับแขกหรือห้องพักผ่อน เป็นต้น

2.1.5 องค์ประกอบของพิพิธภัณฑ์

จากการอ่านและทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับพิพิธภัณฑ์ อาจแบ่งองค์ประกอบของพิพิธภัณฑ์ออกได้ดังนี้คือ อาคารและสถานที่ วัตถุสิ่งของ การจัดแสดงหรือกลยุทธ์ในการนำเสนอ และบุคคลที่เกี่ยวข้องกับพิพิธภัณฑ์

2.1.5.1 สถานที่และอาคารพิพิธภัณฑ์สถาน

นิคม มุสิกคามะ กุลพันธาดา จันทรโพธิ์ศรี และมณีรัตน์ ท่วมเจริญ (มปป.)
กล่าวว่า สิ่งสำคัญที่สุดในการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์นั้น คือ อาคารสำหรับจัดแสดง เพราะอาคารพิพิธภัณฑ์เป็นการสรุปจินตนาการที่สูงสุดในกระบวนการงานทุกสาขา มีเทคนิคที่สัมพันธ์กับงานบริหารและวิชาการ ตลอดจนบริการต่างๆ

สำหรับอาคารพิพิธภัณฑ์สถานต่างๆแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ

(1) อาคารทางประวัติศาสตร์หรือโบราณสถาน การใช้อาคารทางประวัติศาสตร์มาจัดเป็นพิพิธภัณฑ์สถานนั้นมีทั้งข้อดีและข้อเสีย เช่น ในส่วนของข้อดีนั้นก็จะเป็นการประหยัดรายจ่าย ได้บรรยากาศและสภาพแวดล้อมของอาคารที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ สำหรับข้อเสียนั้นเกี่ยวข้องกับการพัฒนาปรับปรุงอาคารเพื่อให้เข้ากับประโยชน์ใช้สอยและการดูแลรักษาความปลอดภัย หากไม่ได้สถาปนิกและช่างที่มีความชำนาญพออาจเป็นการทำลายบรรยากาศและคุณค่าของตัวอาคารได้

(2) อาคารพิพิธภัณฑ์สถานที่กำลังสร้างขึ้นใหม่ สำหรับการออกแบบอาคารพิพิธภัณฑ์สถานในปัจจุบันได้มีแนวคิดแยกออกเป็น 2 ทาง คือ ประการแรกนั้นเห็นว่ารูปแบบของอาคารมีความสำคัญที่สุด และควรมีแบบอย่างตามสภาพแวดล้อมของสถาปัตยกรรมพื้นเมือง ส่วนประการที่สองนั้นเห็นว่า องค์ประกอบและประโยชน์ใช้สอยสำคัญกว่ารูปแบบของอาคาร

2.1.5.2 วัตถุสิ่งของ

กชพร หัสติน (2547) จำแนกประเภทของวัตถุที่ใช้เป็นสื่อในการถ่ายทอดเนื้อหาให้ผู้จัดนิทรรศการต้องการ ซึ่งผู้วิจัยถือว่าวัตถุต่างๆสำหรับการจัดแสดงนี้เป็น “สัญญาณ” หรือสิ่งที่ให้ความหมายตามแนวคิดเรื่องภาพตัวแทน ดังนี้

- วัตถุ (object, artifact) สำหรับวัตถุหรือสิ่งของต่างๆนี้จะต้องมีความหมายหรือบอกเล่าเรื่องราวได้ (information contained)
- คำบรรยาย (label) ปรากฏในรูปของแผงหรือป้ายประกอบขนาดหลากหลาย อาจเป็นการอธิบายภาพประกอบ รายละเอียดวัตถุ บอกเล่าเหตุการณ์ แสดงหัวข้อหรือใจความสำคัญ
- หุ่นจำลองสามมิติ (three-dimensional model/scaled model) เป็นการจำลองสถานการณ์ เหตุการณ์ช่วงใดช่วงหนึ่ง ลักษณะภูมิประเทศ สถาปัตยกรรม ฯลฯ อาจมีขนาดย่อส่วนเท่าจริงหรือขนาดขยายส่วนให้ใหญ่กว่าของจริง เพื่อให้เห็นรายละเอียดที่ชัดเจนด้วยตาเปล่า
- วัตถุจำลองที่ทำเลียนแบบของจริง (replica) หุ่นจำลองคนหรือสัตว์ขนาดเท่าจริง (life-sized figure) และ ไดโอรามา (diorama) เป็นหุ่นจำลองที่มีลักษณะเหมือนจริง ให้รายละเอียดที่สมจริงทุกประการ ในขนาดที่เท่าจริง (1:1) โดยมากมักนำเสนอในสภาพแวดล้อมปิด (จัดวางในตู้กระจก กำหนดมุมมองจากด้านหน้า)
- การสร้างบรรยากาศจำลอง (setting) เพื่อให้ผู้ชมรู้สึกถึงความสมจริงของสถานที่ตามเนื้อหาในนิทรรศการ สามารถจินตนาการและรู้สึกว่าตนเองมีส่วนร่วมในสถานที่นั้นจริง มี 3 รูปแบบ คือ ฉากที่สร้างเลียนแบบของจริง (recreation settings) ฉากที่มีลักษณะเหมือนจริง (theatrical environment) และฉากที่ประกอบขึ้นจากสิ่งที่มีอยู่ในสถานที่จริง (restoration settings)
- เครื่องเสียงและวีดิทัศน์ (audio-visual) และ คอมพิวเตอร์ (computer multimedia) เป็นโปรแกรมการใช้งานเฉพาะด้านจะทำงานได้โดยการแตะ

ต้องสัมผัส และการมีส่วนร่วมของผู้เข้าชม อาจอยู่ในรูปของเกมเพื่อให้ น่าสนใจยิ่งขึ้น

- สื่อที่ผู้ชมสามารถมีกิจกรรมร่วมได้ (hand-on/interactive) เพื่อให้ผู้ชม สามารถมีส่วนร่วมด้วยได้การสัมผัส และต้อง เรียนรู้ได้ด้วยตนเอง ด้วยการ ร่วมกิจกรรมการเล่น หรือมีปฏิสัมพันธ์กับสื่อที่จัดเตรียมไว้ในนิทรรศการ
- การแสดงและผู้นำชมที่จัดเป็นพิเศษ (dramatic performance/interpreter) โดยใช้ผู้นำชมเป็นเล่าเรื่องราวเนื้อหาต่างๆในนิทรรศการ ผู้นำชมอาจแสดง เป็นบุคคลที่เคยมีชีวิตอยู่ในช่วงเวลาที่ผ่านมาดำเนินอยู่ในนิทรรศการ แต่งกายด้วย เสื้อผ้าย้อนยุค
- สื่อที่กระตุ้นการรับรู้ของประสาทสัมผัสทั้งห้า (multi-sensory system) เช่น ใช้เสียงนกร้อง เสียงแมลง ใช้กลิ่นรูป ควันเทียน หรือการสาธิตและสอนวิธีทำ ขนมโดยเปิดโอกาสให้ผู้ชมแต่ละต้องสัมผัสกับเครื่องครัวและเครื่องปรุง และ ได้ชมรสเมื่อปรุงเสร็จแล้ว เป็นต้น

2.1.5.3 การจัดแสดง/กลยุทธ์ในการนำเสนอ

แต่เดิมนั้นพิพิธภัณฑ์สถานมีการจัดแสดงประเภทของนิทรรศการถาวร (permanent exhibition) แต่เพียงอย่างเดียว แต่หากมีนิทรรศการถาวรอยู่อย่างเดียวตลอดไป ผู้เข้าชมเมื่อได้ชม แล้วครั้งหนึ่งหรือสองครั้งก็จะไม่มาพิพิธภัณฑ์สถานอีก ด้วยเหตุนี้การจะดึงดูดให้ประชาชนเข้าชม พิพิธภัณฑ์สถานอยู่เสมอๆ จะทำได้ก็ด้วยการจัดนิทรรศการพิเศษหรือนิทรรศการชั่วคราว (temporary exhibition) ขึ้นเพื่อดึงดูดความสนใจของผู้ชมกลุ่มใหม่ ตลอดจนการจัดทำนิทรรศการ เคลื่อนที่ (traveling exhibition) เพื่อให้ไปจัดแสดงตามสถานที่ต่างๆได้

สำหรับเทคนิคในการจัดแสดงนิทรรศการเพื่อให้เป็นสื่อที่ใช้ในการสื่อสารเนื้อหาที่ผู้จัด ต้องการจะประกอบด้วยวิธีการและเทคนิคต่างๆ (จิรา จงกล, 2532; กชพร หัสดิน, 2547) ซึ่งถือเป็น “สัญญาณ” หรือสิ่งที่ให้ความหมายตามแนวคิดเรื่องภาพตัวแทน ดังนี้

(1)เทคนิคในการจัดแสดง ประกอบด้วย

- **การจัดแสดงเพื่อความงาม** (aesthetic presentation) เทคนิคนี้อยู่ที่การจัดวางรูปห้อง ให้สีพื้นหลัง ให้แสงสว่างแก่วัตถุ แบบตู้และแท่นฐานที่เหมาะสม ประณีตสวยงาม
- **การจัดแสดงเพื่อให้ความรู้** (instructional presentation) เป็นการจัดแสดงที่ใช้คำบรรยาย ภาพถ่าย ภาพเขียน แผนที่ แผนภูมิ หรือองค์ประกอบอื่นๆ ที่จะให้เรื่องราวเกี่ยวกับเรื่องที่จัดแสดงนั้นๆ เทคนิคของการใช้องค์ประกอบเพื่อบรรยายให้เรื่องราวมีวิธีการต่าง ๆ เช่น การใช้ภาพถ่ายขนาดใหญ่มากเป็นพื้นหลัง ใช้ graphic art ตกแต่งประกอบการจัดแสดงวัตถุ การจัดแสดงด้วยเทคนิคนี้บางที่เรียกว่า explanatory exhibit
- **การจัดแสดงตามธรรมชาติ** (natural context presentation) หลักการสำคัญ คือ การจัดแสดงให้เหมือนจริงตามธรรมชาติมากที่สุด การใช้ diorama technique หรือการจำลองภาพเหมือนจริงสามมิติทั้งขนาดจริงและขนาดย่อ (miniature diorama) หรือเทคนิคฉากละคร ตัวอย่างเช่น การจัดแสดงสัตว์เป็นกลุ่มตามสภาพที่อยู่ของสัตว์นั้นๆ ที่เรียกว่า “habitat group” หลักสำคัญของการจัดแสดงแบบ habitat group ก็คือ ต้องแสดงข้อเท็จจริงที่ถูกต้องและละเอียดประณีตเหมือนจริงที่สุด
- **การจัดแสดงตามสภาพจริง** (authentic setting presentation) หรือ “period technique” ยกตัวอย่างเช่น พิพิธภัณฑ์สถานหรือบ้านของบุคคลสำคัญ ทุกอย่างภายในบ้านจะรักษาไว้ในสภาพเดิมเหมือนเมื่อยังมีชีวิตอยู่อาศัย ในบ้านนั้นๆ แต่ละห้องเคยอยู่สภาพใดก็คงไว้ในสภาพจริงทั้งหมด ห้องอาหารก็ตั้งโต๊ะไว้ ทุกห้องเป็นตามสภาพจริง เทคนิคการจัดแสดงตามสภาพเป็นจริง ทำให้ผู้ชมสนุกเพลิดเพลินและเรียนรู้ได้โดยง่าย โดยไม่ต้องบรรยายด้วยข้อความยืดยาว
- **เทคนิคกดปุ่ม** (push button presentation) หลักการนี้ได้พิจารณาความต้องการทางด้านจิตวิทยาของเด็ก ธรรมชาติของเด็กต้องจับต้อง และถ้าได้ฟังเสียงก็จะตื่นเต้นสนใจ พิพิธภัณฑ์สถานสำหรับเด็กจึงจะต้องใช้การจัดแสดงที่ให้เคลื่อนไหว จับต้องได้ อาจจะกดปุ่ม ใช้มือหมุน ตาดู หูฟังด้วย

เครื่องปรับฟังและอาจจะกดปุ่มหน้าตู้จัดแสดงเพื่อให้เครื่องย่นทำงาน ยกหูโทรศัพท์ได้ตอบกันได้ หรือให้ดูจากถ้ำมอง (peep-holp) สำหรับวัตถุชิ้นเล็กๆ

(2)เทคนิคการจัดแสง ประกอบด้วย

- แสงธรรมชาติ (natural light)
- แสงประดิษฐ์ (artificial light) เป็นแสงที่มาจากโคมไฟและหลอดประดิษฐ์ มีหลายชนิด หลายสี และหลายระดับความร้อน

(3)การจัดเส้นทางเข้าชม เป็นการกำหนดเส้นทางเดินสำหรับผู้ชมว่าต้องการให้เริ่มต้น ดำเนินไป และจบลงอย่างไร ตามวัตถุประสงค์และขั้นตอนในการดำเนินเรื่อง ประกอบด้วย

- เส้นทางเดินแบบทางเดียว (direct plan) การกำหนดเส้นทางเดินแบบตายตัว เป็นการกำหนดให้เดินจากจุดหนึ่งไปยังอีกจุดหนึ่งตามลำดับจนกระทั่งจบนิทรรศการ
- เส้นทางเดินแบบเปิดกว้าง (open plan) การกำหนดเส้นทางเดินที่เปิดโอกาสให้ผู้ชมสามารถมองเห็นองค์ประกอบของนิทรรศการทั้งหมดในคราวเดียว
- เส้นทางเดินแบบเป็นวงกลม (radial plan) การกำหนดเส้นทางเดินที่กำหนดทางเข้าออกเป็นทางเดียวกันที่บริเวณส่วนกลางของพื้นที่ เพื่อให้ผู้ชมเข้าไปวนโดยรอบและย้อนกลับมายังทางออกซึ่งเป็นจุดเดียวกับทางเข้า
- เส้นทางเดินแบบอิสระ (random plan) การกำหนดเส้นทางเดินแบบไม่ตายตัว เป็นการเปิดโอกาสให้ผู้ชมเลือกเดินได้อย่างอิสระ โดยการจัดกลุ่มของเนื้อหาที่แตกต่างกันลงในพื้นที่แต่ละส่วนของนิทรรศการ โดยแต่ละพื้นที่จะมีจุดสนใจของตนเองเฉพาะเรื่อง ผู้ชมไม่จำเป็นต้องเดินตามลำดับเพื่อไม่มีการกำหนดไว้

2.1.5.4 บุคคลที่เกี่ยวข้อง

หากจำแนกบุคคลที่เกี่ยวข้องกับพิพิธภัณฑ์โดยใช้องค์ประกอบของการสื่อสารแล้วนั้น จะพบว่า พิพิธภัณฑ์มี “ผู้ส่งสาร” หรือ “encoder” เนื่องจาก งานวิจัยครั้งนี้ ถือว่า พิพิธภัณฑ์ก็เป็นเช่นเดียวกับ “ภาษา” วัตถุ สิ่งของ รวมถึงวิธีการจัดวางสิ่งของนั้นๆ ได้ถูกใช้เพื่อที่จะให้สื่อความหมาย (encode) ในประเด็นหรือเรื่องราวที่ผู้จัดหรือภัณฑารักษ์ต้องการสื่อหรือแสดงออกมา และยังเป็นผู้ตัดสินใจอีกด้วยว่า “จะเล่าเรื่องใด” และ “ไม่เล่าเรื่องใด” และมี “ผู้รับสาร” หรือ “decoder/audience” และผู้รับสารของพิพิธภัณฑ์นี้มีความสำคัญเช่นเดียวกับผู้ส่งสาร เพราะความหมายที่ผู้รับสารได้รับมานั้นไม่จำเป็นจะต้องเป็นชุดเดียวกันกับที่ผู้ส่งส่งมาเสมอไป จะมีความเลื่อนไหลในการแปลและรับความหมายเกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลา

แต่หากเราจำแนกบุคลากรในพิพิธภัณฑ์ตามภารกิจหน้าที่จะจำแนกได้ดังนี้ (สมลักษณ์ เจริญพจน์, 2547) คือ

- ภัณฑารักษ์ (curator) ทำหน้าที่เป็นนักวิชาการประจำพิพิธภัณฑ์ที่ต้องดำเนินงานในทุกกระบวนการของงานพิพิธภัณฑ์ นับแต่การเสาะแสวงหา รวบรวมวัตถุ ที่เป็นหลักฐานที่เกี่ยวข้องกับสาระวิชาการที่พิพิธภัณฑ์นั้นกำหนดไว้ เป็นผู้ประสานงานกับนักอนุรักษ์หรือนักวิทยาศาสตร์ ในขั้นตอนของการอนุรักษ์ ให้ความร่วมมือกับเจ้าหน้าที่ทะเบียนในการจำแนกและให้คำอธิบายทางวิชาการเกี่ยวกับวัตถุ ประสานกับสถาปนิกในการออกแบบสถาปัตยกรรม กับฝ่ายจัดนิทรรศการคือภัณฑนากรหรือนักวิชาการฝ่ายช่างศิลป์หรือฝ่ายเทคนิคอื่นๆในการจัดแสดง
- นักวิทยาศาสตร์หรือนักอนุรักษ์ (conservator) ทำหน้าที่ในการอนุรักษ์วัตถุที่นำมาเก็บรวบรวมและจัดแสดงไว้ในพิพิธภัณฑ์
- เจ้าหน้าที่ฝ่ายนิทรรศการ (exhibition staff) ทำหน้าที่ในการจัดนิทรรศการและบำรุงรักษานิทรรศการนั้น หมายรวมถึงภัณฑนากร นักวิชาการช่างศิลป์ ช่างไม้ และช่างทั่วไป
- เจ้าหน้าที่บริการการศึกษา (education staff) เป็นผู้ที่ทำหน้าที่นำชมเนื้อหาภายในพิพิธภัณฑ์

- เจ้าหน้าที่ธุรการ (administrative staff) ดูแลด้านธุรการ ด้านบุคลากร และการเงิน
- เจ้าหน้าที่รักษาความปลอดภัย (security staff) ดูแลในเรื่องของความปลอดภัยของวัตถุที่จัดเก็บ รวมถึงความปลอดภัยของผู้ชม

จากบุคลากรในพิพิธภัณฑ์ดังได้กล่าวมาในข้างต้น เราอาจตั้งข้อสังเกตได้ว่า พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติหรือพิพิธภัณฑ์โดยทั่วไปที่มีงบประมาณในการบริหารจัดการอย่างพอเพียงเท่านั้น จึงจะสามารถมีบุคลากรในตำแหน่งต่างๆ ได้อย่างครบถ้วน ซึ่งแตกต่างไปจากงานพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นอันเกิดจากหลักปรัชญาในการทำงานแบบมีส่วนร่วมของชุมชน และข้อจำกัดเรื่องงบประมาณและเวลาของคนในชุมชน จึงไม่อาจมีบุคลากรปฏิบัติหน้าที่ดังได้กล่าวมาแล้วได้อย่างครบถ้วน และอาจไม่จำเป็นขึ้นอยู่กับปัจจัยของแต่ละพิพิธภัณฑ์ชุมชนนั้นๆ อย่างไรก็ตาม การทำงานพิพิธภัณฑ์ชุมชนจะต้องอาศัยความร่วมมือร่วมใจของคนในชุมชน และฐานสนับสนุนทางวิชาการและความรู้ในด้านต่างๆ จากทั้งภายในและภายนอกชุมชน

ในงานวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาพิพิธภัณฑ์สถานในประเทศไทย โดยเลือกศึกษาจากพิพิธภัณฑ์ที่ก่อกำเนิดภายใต้กระบวนการที่ต่างกัน คือ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติและพิพิธภัณฑ์ชุมชน เพื่อวิเคราะห์ถึงปฏิบัติการจัดแสดงภายในพิพิธภัณฑ์ภายใต้กระบวนการที่ต่างกัน และปฏิบัติการบริหารจัดการพิพิธภัณฑ์ ที่ส่งผลถึงความยั่งยืนของการดำเนินงานพิพิธภัณฑ์ โดยเฉพาะในกรณีของกระแสการเกิดพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นที่เกิดขึ้นเป็นจำนวนมากภายในประเทศไทยกว่า 800 แห่งทั่วประเทศ

2.2 แนวคิดเรื่องภาพตัวแทน (representation)

ผู้วิจัยได้ประยุกต์ใช้แนวคิดเรื่องภาพตัวแทนของ S. Hall (1997a, 1997b) เพื่อที่จะใช้เป็นแนวทางในการศึกษาถึงปฏิบัติการจัดแสดงหรือกระบวนการสร้างภาพตัวแทนในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร และพิพิธภัณฑ์บ้านเขาเยี่สสาร เพื่อแสดงให้เห็นว่าการสื่อสารเข้ามาเกี่ยวข้องกับการสร้างภาพตัวแทนอย่างไร

สำหรับการศึกษาเรื่องภาพตัวแทนนั้น สำนักวัฒนธรรมศึกษาได้ยึดถือแนวทางของสำนักปรากฏการณ์นิยมในเรื่อง "การประกอบสร้างความเป็นจริงทางสังคม" (social construction of reality) มาอธิบายว่า "ภาพตัวแทน" มิใช่สิ่ง/ผลผลิตที่เคยเป็นอยู่/มีอยู่ หากแต่เป็นผลผลิตที่มี

การประกอบสร้างขึ้นมาใหม่อยู่ตลอดเวลา (reproduce) ไม่ว่าจะเป็นรูปภาพ ข้อเขียน หลักฐาน ซึ่งภาพตัวแทนนั้นจะออกมาเป็นอย่างไร ก็ย่อมแล้วแต่ว่าภาพตัวแทนนั้นจะถูกนำเสนออย่างไร และหากพูดในแง่ของภาษา ก็อาจกล่าวได้ว่า ภาพตัวแทนนั้นจะออกมาเป็นอย่างไรก็แล้วแต่การให้คำนิยาม การเล่าเรื่อง หรือการพูดถึงสื่อที่นั่นนั่นเอง (กาญจนา แก้วเทพ, 2545 ก)

2.2.1 ภาษากับการสร้างความหมาย

ภาพตัวแทน คือ การผลิตความหมายผ่านทางภาษา ดังนั้น แนวคิดพื้นฐานของเรื่อง “ภาพตัวแทน” คือ ความเกี่ยวข้องระหว่างคำว่า “ภาษา” กับ “การสร้างความหมาย”

เมื่อพูดถึงคำว่า “ภาษา” เรากำลังพูดถึงการใช้สัญลักษณ์และสัญลักษณ์ต่างๆ ซึ่งหมายถึง รวมถึง ภาษาพูด ภาษาเขียน ภาษาภาพ ภาษาท่าทาง และทุกสิ่งทุกอย่างที่มีการให้ความหมาย เพื่อที่จะเป็นตัวแทนในการสื่อสารถึงความคิดและความรู้สึกอย่างมีความหมายกับผู้อื่นถึงสิ่งที่มีอยู่ในโลก “จริง” รวมตลอดถึงสิ่งที่อยู่ในจินตนาการหรือแนวความคิดที่เป็นนามธรรม

การที่วัตถุสิ่งของ บุคคล หรือเหตุการณ์ต่างๆ จะมีความหมายได้นั้นก็ขึ้นอยู่กับวิธีการที่เราใช้ ที่เราพูดถึง การให้คุณค่า การจัดหมวดหมู่จำแนกประเภท หรือคิดและรู้สึกกับสิ่งๆ นั้น คนๆ นั้น หรือวิธีการนำเสนอภาพตัวแทนของสิ่งๆ นั้นหรือคนๆ นั้นออกมา ยกตัวอย่างเช่น ความรู้สึกที่เรามีให้กับ “บ้าน” ว่า การที่บ้านหรือ “house” สิ่งที่ถูกสร้างขึ้นมาจากก้อนหินและอิฐ จะกลายเป็น “home” หรือเป็นบ้านที่มีความหมายขึ้นมามากกว่าจะเป็นเพียงวัตถุสิ่งของนั้นก็ต้องสร้างด้วยความรักของคนในบ้านเท่านั้น การให้ความหมายของเราต่อคน วัตถุสิ่งของ หรือเหตุการณ์ต่างๆ ดังได้กล่าวมาแล้วนั้น เรียกว่า “**ปฏิบัติการทางวัฒนธรรม**” (cultural practice)

ความหมายถูกผลิตขึ้นมาจากหลายแหล่งและหมุนเวียนแพร่กระจายไปทั่วทุกกระบวนการหรือปฏิบัติการในวงจรของวัฒนธรรม (circuit of culture) เช่น Woodward ใน “*identity and difference*” (1997 อ้างใน Hall, 1997a) ได้กล่าวไว้ว่า ความหมายทำให้เราได้รู้สึกถึงอัตลักษณ์ของเรา ว่าเราเป็นใคร เราเป็นของกลุ่มใด นั่นคือ ความหมายเกิดขึ้นในปฏิบัติการสร้างอัตลักษณ์ (identity site) หรือความหมายในแบบของ Dugay ใน “*production of culture/cultures of production*” (1997 อ้างใน Hall, 1997a) ที่ถูกผลิตและแลกเปลี่ยนในปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคล สังคม และสื่อ โดยเฉพาะในสื่อสมัยใหม่ นั่นคือ ความหมายเกิดขึ้นในปฏิบัติการของการผลิตวัฒนธรรม (production site)

นอกจากนั้นแล้ว Mackey ใน “consumption of everyday life” (1997 อ้างใน Hall, 1997a) ยังได้กล่าวถึงความหมายในปฏิบัติการของการบริโภค (consumption site) ไว้ว่า ความหมายถูกผลิตขึ้นมาทุกครั้งที่เราแสดงออกมาซึ่งตัวตน ทุกครั้งที่เราใช้หรือบริโภคสิ่งของทางวัฒนธรรม ขณะเดียวกัน ความหมายยังเกี่ยวข้องกับปฏิบัติการของการควบคุม (regulation site) ความหมายตามนัยยะนี้ Thompson ใน “media and cultural regulation” (1997 อ้างใน Hall, 1997a) ได้กล่าวว่า เป็นตัวที่ช่วยควบคุม จัดการพฤติกรรมและปฏิบัติการต่างๆของมนุษย์ ช่วยวางกฎ บรรทัดฐาน และชนบประเพณีในสังคม

อาจกล่าวโดยสรุปได้ว่า ความหมายเกิดขึ้นในทุกวงจรวัฒนธรรม และสิ่งสำคัญที่ควรคำนึงถึงนั้น คือ มันถูกผลิตและแพร่กระจายผ่านทาง “ภาษา” ภาษาเป็นพาหะหรือสื่อที่นำพาความหมายได้ เพราะมันปฏิบัติการในฐานะ “สัญลักษณ์” ซึ่งสร้างความหมายหรือยืนยันแทนที่เพื่อนำเสนอความคิด ความรู้สึกของเราในวิธีที่จะทำให้คนอื่นสามารถ “อ่าน” ถอดรหัสหรือแปลความหมายได้

การนำเสนอภาพตัวแทนของสิ่งๆหนึ่ง ในช่วงเวลาหนึ่งๆ ในกระบวนการประกอบสร้างความหมายนั้นจะไม่ได้มีเพียงหนึ่งเดียว แต่มีได้หลากหลาย และแต่ละภาพตัวแทนนั้นต่างแข่งขันกันเพื่อให้ภาพของตนขึ้นมาอยู่เหนือกว่าหรือจริงกว่าภาพอื่นๆ (Taylor & Willis, 1999) ยกตัวอย่างเช่น ในกรณีของ ‘Stonehenge’ (Hetherington, 1992 อ้างถึงใน Bennett, 2000) ‘Stonehenge’ เป็นสถานที่ทางโบราณคดีที่ได้รับความสนใจจากนักท่องเที่ยวอย่างมาก โดยเชื่อกันว่า ณ ที่แห่งนี้เป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมของนักบวช Druid ในแคว้นไกลและอังกฤษโบราณ แต่ในช่วงทศวรรษ 1970 และ 1980 เป็นต้นมา ‘Stonehenge’ เริ่มได้รับความนิยมในหมู่นักจัดเทศกาลและกลายมาเป็นพื้นที่สำหรับการแสดงดนตรีและจัดงานต่างๆ จนกระทั่งได้รับความกดดันจากตำรวจท้องถิ่น และมีการล้อมรั้วเพื่อบังคับให้ผู้จัดงานเทศกาลไปหาสถานที่อื่นในการแสดงดนตรี

ตามความคิดของ Hetherington แล้ว ทั้งนักท่องเที่ยวและผู้จัด/ผู้เข้าชมงานเทศกาลล้วนแปลความหมายและสร้างภาพของ ‘Stonehenge’ ภายใต้อำนาจความรู้เดียวกันในการเป็นสถานที่แห่งความทรงจำ แต่การแปลความหมายของทั้งสองฝ่ายต่างแตกต่างกันไป ขณะเดียวกัน ทั้งสองฝ่ายต่างก็ประกอบสร้างเรื่องเล่าของฝ่ายตนขึ้นมาเพื่อใช้อ้างความชอบธรรมในการต่อสู้เพื่อครอบครองพื้นที่ โดยที่เรื่องเล่าและวิธีการเล่าเรื่องที่ถูกร่างขึ้นมานั้นก็จะขึ้นอยู่กับการคิดเห็นของแต่ละฝ่ายว่า ‘Stonehenge’ นั้นเป็นภาพตัวแทนของอะไร

จากกรณีของ ‘Stonehenge’ เราจะเห็นได้ว่าความหมายที่ถูกผลิตและแพร่กระจายผ่านทางภาษานั้น ไม่ได้เป็นสิ่งที่ติดตัวมาก่อนหรือฝังแน่นอยู่กับตัววัตถุ คน หรือสิ่งของ ความหมายเกิดจากการประกอบสร้าง เกิดจากการที่เราทำให้ทุกสิ่งมีความหมาย สร้างความหมายทางสัญญาให้กับมัน ทำให้ความหมายนั้นเป็นสิ่งที่เลื่อนไหลแปรเปลี่ยนไปตามผู้รับรู้แต่ละคน ตามบริบททางวัฒนธรรม สังคม และช่วงเวลาหนึ่งๆ เป็นผลลัพธ์ของ**ปฏิบัติการทางสัญญา** ปฏิบัติการที่ผลิตความหมายและทำให้สิ่งต่างๆ มีความหมาย นอกจากนั้นแล้ว ระบบความคิดร่วม ระบบภาษาร่วม และรหัสในวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นจากชุดความตกลงร่วมกันของสังคม จะเป็นตัวควบคุมการแปลความหมาย และจัดตั้งความสัมพันธ์ระหว่างระบบความคิดและระบบภาษา ตัวอย่างเช่น ทำให้ทุกครั้งที่เราคิดถึงคำว่า “ต้นไม้” ในภาษาไทย เราก็จะนึกถึงตัวอักษรและสระที่ประกอบกันขึ้นเป็นคำดังกล่าว

ประเด็นสำคัญในที่นี้จึงอยู่ที่เมื่อความหมายเป็นสิ่งที่เลื่อนไหลและแปรเปลี่ยนอยู่ตลอดเวลา ในการผลิตความหมายจึงขึ้นอยู่กับปฏิบัติการแปลความหมาย และการแปลความหมายนั้นขึ้นอยู่กับการเล่นของรหัสของผู้ส่งและผู้รับสารที่อยู่ท้ายสุดของการแปลความหมายที่จะถอดรหัสนั้น

รหัสในวัฒนธรรมดังกล่าวเป็นเรื่องที่มีความสำคัญสำหรับการสื่อสาร ถ้าหากการสื่อสารคือการใส่รหัส (encode) การเข้าใจ/การรับสารก็คือการถอดรหัส (decode) ดังนั้น **หัวใจของการสื่อสารจึงอยู่ที่เรื่องของรหัส** ส่วนสาระสำคัญของสิ่งที่เรียกว่า “รหัส” เพื่อให้เข้าใจในสารที่ถูกส่งออกมาโดยผู้ส่งสาร ในทฤษฎีการสื่อสารจะประกอบด้วย (ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร, 2545 ก)

- (1) รหัสต้องมีมาก่อนผู้ส่งสารและก่อนข้อความที่สื่อ เพราะรหัสเป็นตัวกำหนดว่าจะส่งสารอย่างไร ส่วนคนรับสารก็ต้องเรียนรู้ ทำความเข้าใจรหัสดังกล่าว จึงจะรับสารได้หรือเข้าใจสารที่ส่งมา
- (2) รหัสเป็นอิสระจากข้อความที่ส่ง การสื่อสารมิใช่เป็นการส่งข้อความ แต่เป็นการส่งสัญญาณภายใต้การกำกับของรหัสชุดหนึ่งเท่านั้น และ
- (3) รหัสเป็นอิสระจากผู้ส่งสาร และเป็นตัวกำกับว่าผู้ส่งสารจะต้องส่งอย่างไร พูดอย่างไร ผู้รับจึงจะรู้เรื่อง เมื่อผู้ส่งสารและผู้รับสารเข้าใจรหัสร่วมกันก็สามารถสื่อสารกันได้ และในระดับนี้เองที่รหัสถูกเก็บไว้ในระดับของจิตไร้สำนึกจนมองไม่เห็น กลายเป็น

เรื่องปกติธรรมดาไป และทำให้ข้อความหรือสารที่ส่งมีความสำคัญขึ้นมาแทนที่ว่าจะส่งอะไรมิใช่ส่งอย่างไรอีกต่อไป

สำหรับงานวิจัยครั้งนี้ ถือว่า **พิพิธภัณฑท์ก็เป็นเช่นเดียวกับ “ภาษา”** เนื่องจาก วัตถุ สิ่งของ หรือสิ่งประดิษฐ์ทางวัฒนธรรมต่างๆ รวมถึงวิธีการจัดวางสิ่งของนั้นๆ ตัวอย่างเช่น จะจัดอย่างไร จะใช้เทคนิคอย่างไร ถูกใช้เพื่อที่จะให้สื่อความหมายในประเด็นหรือเรื่องราวที่ผู้จัดหรือภัณฑารักษ์ต้องการสื่อหรือแสดงออกมา และในทางกลับกัน วิธีการจัดวาง การออกแบบ การเลือก วัตถุสิ่งของมานำเสนอนั้นก็สามารถสะท้อนให้เห็นถึงวิถีคิดของผู้จัดได้เช่นกัน

ยกตัวอย่างเช่น การใช้วัตถุสิ่งของ ภาพถ่าย แผนที่ หุ่นจำลอง การจำลองเหตุการณ์จริง การออกแบบพื้นที่ การใช้แสง/สี/เสียง ฯลฯ ในการตกแต่งห้องนิทรรศการเพื่อที่จะนำเสนอเรื่องราวเกี่ยวกับชีวิตและความเปลี่ยนแปลงของชาวชนเผ่าพื้นเมืองกลุ่มหนึ่งในพิพิธภัณฑท์แห่งมนุษยชาติของ British Museum (Lidchi, 1997) หรืออีกตัวอย่างหนึ่งที่ผู้จัดพิพิธภัณฑท์ได้พยายามออกแบบให้สิ่งของที่ตัวเองนำมาแสดงนั้นมีความหมายได้แก่ การที่พระครูโกวิทธรรมโสภณจากพิพิธภัณฑท์วัดร่องเม้ง อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่ พยายามที่จะออกแบบให้มัมมี่ชาวเตาไฟที่อยู่ในพิพิธภัณฑท์สื่อความหมายให้อนุชนรุ่นหลังได้รำลึกถึงวิธีการหุงหาอาหารของคนแต่ละรุ่น นั่นคือจากหม้อข้าวหม้อแกงที่ใช้เตาไฟ ต้องคอยพัดไฟ เร่งไฟ เผาหม้อข้าวหม้อแกงของคนรุ่นก่อน จนมาถึงการใช้เตาแกส เตาไฟฟ้าของคนในรุ่นปัจจุบัน (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2545 ก)

เนื่องจาก แนวทางการศึกษาแบบสัญวิทยานี้ให้ความสนใจกับวิธีการนำเสนอภาพตัวแทน และภาษาว่าสามารถสร้างความหมายได้อย่างไร และ “ภาษา” สำหรับงานวิจัยครั้งนี้ก็คือ รูปแบบหรือวิธีการจัดแสดงนิทรรศการ การจัดวางวัตถุ สิ่งของ รูปภาพ ฯลฯ รวมถึงบริบทของพิพิธภัณฑท์ ซึ่งทั้งหมดนี้ล้วนยืนยันแทนที่ความหมายที่ต้องการจะสื่อออกมา หรือเรียกกว่าเป็นการนำเสนอภาพตัวแทนของอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชุมชน

การทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในส่วนของการออกแบบพิพิธภัณฑท์นี้แสดงให้เห็นเป็นอย่างดีถึงวิธีการทำงานของผู้ผลิตหรือผู้ส่งสาร ในการควบคุมวิธีการถอดรหัสหรือควบคุมความหมายผ่านสัญลักษณ์ต่างๆ ในบริบทของพิพิธภัณฑท์ เพื่อให้การอ่านความหมายในขั้นตอนของผู้รับสารตรงกับความหมายที่ผู้ส่งต้องการส่งไป

งานวิจัยของ **อารีย์ อศวุนภาพ** (2531) ต้องการศึกษารูปแบบการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ การจัดนิทรรศการ และการจัดกิจกรรมของพิพิธภัณฑ์หรือศูนย์วัฒนธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยใช้แบบสอบถามความคิดเห็นทั้งปลายปิดและปลายเปิดจากผู้บริหาร นักวิชาการ ภัณฑารักษ์ เจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานในพิพิธภัณฑ์ ศูนย์วัฒนธรรม และศูนย์การศึกษา นอกโรงเรียน สถาปนิก มัณฑนากร ที่เคยศึกษาหรือออกแบบพิพิธภัณฑ์ ผู้ชำนาญการทาง วิทยาศาสตร์หรือศิลปวัฒนธรรม และประชาชนที่มาเข้าชมพิพิธภัณฑ์หรือศูนย์วัฒนธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

สามารถสรุปผลการวิจัยในส่วนของ การจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือได้ดังนี้คือ อาคารและสถานที่ตั้งนั้นควรเป็นอาคารพิพิธภัณฑ์ที่ออกแบบใน รูปของสถาปัตยกรรมอีสานที่สร้างขึ้นโดยเฉพาะและตั้งอยู่ในที่ที่เป็นศูนย์กลางของชุมชน สำหรับเนื้อหาในการจัดแสดงควรจัดแสดงสิ่งที่เป็นเอกลักษณ์ ลักษณะเด่นของแต่ละจังหวัดอย่าง ชัดเจน มีเรื่องราวที่แสดงถึงวิถีทางการดำเนินชีวิตและพัฒนาการความเป็นมาของท้องถิ่น และ เทคนิคในการจัดแสดงนั้นควรใช้วัตถุที่เป็นของจริง มีคำบรรยายประกอบ มีการใช้แสง สี เสียงที่จะ มาช่วยเสริมให้วัตถุที่นำมาจัดแสดงนั้นดูเด่น มีความสำคัญ และจัดกิจกรรมที่ให้ผู้ชมได้มีส่วนร่วม

ผลการวิจัยของ **อารีย์** นั้นหากเทียบเคียงเข้ากับแนวคิดเรื่องภาพตัวแทนและอัตลักษณ์แล้ว จะเห็นได้ว่า ความต้องการให้มีนำเสนอเนื้อหาเกี่ยวกับชีวิตศิลปวัฒนธรรมของท้องถิ่นเฉพาะ และรูปแบบสถาปัตยกรรมที่ต้องเป็นแบบอีสานนั้น ทำให้พิพิธภัณฑ์เปรียบเสมือนกับการเป็นสื่อ นำเสนอภาพตัวแทนของท้องถิ่นออกมา โดยนำตัวตน วิถีชีวิต และประวัติศาสตร์ของท้องถิ่นมา ประกอบสร้างเพื่อสื่อความหมายว่า เราคือใคร เรามองตัวของเราเองอย่างไร

นอกจากนั้นแล้ว ยังมีงานวิจัยของ **สวรรค์ ตั้งตรงสิทธิกุล** ในการนำเสนอโครงการ ออกแบบพิพิธภัณฑ์กรุงเทพฯ (2540, 2545 ข) และโครงการออกแบบศูนย์ประวัติศาสตร์กรุง รัตนโกสินทร์ (2540 ก) ความคล้ายคลึงของงานวิจัยทั้งสองชิ้นนี้อยู่ที่การถอดเรื่องราวทาง ประวัติศาสตร์หรือความเป็นนามธรรมมาสู่รูปธรรมหรือการใช้ที่ว่างทางสถาปัตยกรรมและ องค์ประกอบของสิ่งแสดงต่างๆที่สอดคล้องกับเนื้อหาดังกล่าว

สำหรับรูปแบบพิพิธภัณฑ์กรุงเทพฯที่ **สวรรค์** เสนอนั้น ในส่วนของการจัดกิจกรรมนั้น ประกอบด้วย การจัดนิทรรศการทั้งถาวรและชั่วคราว กิจกรรมห้องสมุดเพื่อบริการเอกสารหนังสือ

และโสตทัศนวัสดุต่างๆ กิจกรรมทางการแสดงและดนตรี กิจกรรมการฉายภาพยนตร์สไลด์ และกิจกรรมสันทนากาต่างๆ อาทิ การจัดมุมพักผ่อนภายในบริเวณโดยรอบพิพิธภัณฑ์

ในส่วนของการออกแบบพิพิธภัณฑ์นั้นจะเริ่มต้นจากการวิเคราะห์เนื้อหาทางประวัติศาสตร์เพื่อนำมาสู่เนื้อหาการจัดแสดงที่ถูกต้องตรงตามข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ โดยใช้วิธีการอธิบายเนื้อหาดังกล่าวด้วยที่ว่างทางสถาปัตยกรรม (space in architecture) พร้อมด้วยองค์ประกอบของสิ่งแสดงที่สอดคล้องกับเนื้อหาในแต่ละช่วงเวลาเพื่อให้ผู้ชมได้รู้สึก (feel) เข้าใจ และจดจำเหตุการณ์ต่างได้โดยง่าย

ยกตัวอย่างเช่น การจัดแสดงเนื้อหาเรื่องการฉลองพระนครครบ 150 ปี พ.ศ. 2475 (การสร้างสะพานพุทธยอดฟ้าเพื่อเชื่อมสู่ฝั่งตะวันตก) องค์ประกอบของสิ่งที่จะนำมาแสดงนั้นก็ประกอบไปด้วย ภาพแสดงบรรยากาศการเปิดสะพานปฐมบรมราชานุสรณ์ (แสดงรูปแบบเอกลักษณ์ของสถาปัตยกรรมสมัยใหม่) และแผนที่ ฝั่งแสดงการเชื่อมเมืองของสองฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา

ในส่วนของการใช้ที่ว่างทางสถาปัตยกรรมเพื่อให้ผู้ชมได้รู้สึกในเชิงจิตวิทยานั้นจะยกตัวอย่างจากการนำเสนอเนื้อหาความวุ่นวายในพระนคร มีความสับสน ไม่มีใครหาคำตอบได้ในเวลานั้นว่าจะเกิดอะไรขึ้น เนื้อหาที่เป็นนามธรรมดังกล่าวถูกถ่ายทอดสู่ความเป็นรูปธรรมของการจัดแสดงด้วยการใช้ทางเดินที่เริ่มบีบแคบลง การเปลี่ยนระดับให้ต่ำลงทั้งทางด้านแนวโค้ง แนวตรง ทางเดินที่เปลี่ยนทิศทางอย่างฉับพลันครั้งแล้วครั้งเล่า ทำให้ยังไม่สามารถเห็นแสงสว่างที่ปลายทาง และสำหรับการใช้ที่ว่างทางสถาปัตยกรรมนั้น ผู้วิจัยออกแบบให้เป็นการลงที่ทำให้เกิดความรู้สึกตกต่ำ บรรยากาศมืดสลัวลงเรื่อยๆ จากที่ว่างขนาดใหญ่เป็นที่ว่าง (space) ที่กระชับแนวฟ้าเพดานที่กดระดับสายตาที่ลดลงตลอดเวลา และการสร้างที่ว่าง (space) นั้นต้องมีระยะมุมมองที่ประจันกับสายตาและเปลี่ยนทิศทางฉับพลัน

สำหรับงานของ**สวรรค์**นั้น ทำให้เราเห็นได้อย่างชัดเจนว่า การใช้ที่ว่างทางสถาปัตยกรรมหรือองค์ประกอบสิ่งแสดงต่างๆ เช่น เอกสารพงศาวดาร ภาพแสดงเหตุการณ์ หุ่นจำลอง ฝั่งเมืองจำลอง วัตถุ เสียงและหลักฐานจากเหตุการณ์จริง ฯลฯ เปรียบเสมือนสัญลักษณ์นาชนิดที่ถูกนำมาร้อยเรียงเพื่อสื่อความหมายที่ผู้ออกแบบต้องการให้ผู้ชมได้รู้สึก คล้อยตาม และยอมรับความหมายนั้น

นอกเหนือจากนั้นแล้ว ยังมีงานวิจัยและบทความที่ผู้วิจัยได้อ่านพบทวนมาที่ได้นำมาแสดงให้เห็นถึงการใช้องค์ความรู้หรือวัตถุ สิ่งของ วิธีการจัดแสดง แสง เสียง ฯลฯ เพื่อสร้างหรือสื่อความหมายที่ภัณฑารักษ์หรือผู้จัดแสดงต้องการในบริบทของพิพิธภัณฑ์ ดังต่อไปนี้

ในการศึกษาพิพิธภัณฑ์สมัยใหม่และการผลิตความหมายผ่านการจัดแสดงวัตถุของ “วัฒนธรรมอื่น” เพื่อยืนยันการเป็นระบบภาพตัวแทนของพิพิธภัณฑ์ในเรื่อง “*The poetics and the politics of exhibiting other cultures*” ของ Lidchi (1997) ผู้วิจัยใช้วิธีการศึกษาใน 2 แนวทาง คือ (1) สัมภาษณ์ หรือ the poetics of exhibiting เพื่อศึกษาว่า พิพิธภัณฑ์ได้ทำให้วัตถุต่างๆมีความหมายและสามารถสื่อความหมายออกมาได้อย่างไร และ (2) วาทกรรม หรือ the politics of exhibiting โดยศึกษาพิพิธภัณฑ์ว่าเป็นตัวเชื่อมระหว่างความรู้และอำนาจโดยดูที่วาทกรรมที่ถูกสร้างขึ้นผ่านการจัดแสดงวัตถุและภาพต่างๆ

ผู้วิจัยพบว่า หากศึกษาโดยใช้แนวคิดเรื่องสัมพันธวิทยาจะพบว่า การจัดแสดงนิทรรศการในพิพิธภัณฑ์นั้นเป็นการทำงานร่วมกันของภัณฑารักษ์ นักออกแบบ และฝ่ายเทคนิคเสียงและแสง เพื่อสร้างสิ่งที่มีความหมายในการเล่าเรื่องด้วยการทำงานในระบบภาพตัวแทน นั่นคือ เลือกเอาวัตถุ ตัวบท ภาพถ่าย หุ่นจำลอง แผ่นผ้า เสียงประกอบ การจัดไฟ ข้อมูลหรือคำอธิบายต่างๆ ฯลฯ มารวมเข้ากับวิธีการจัดวาง เพื่อ “ชี้ชวน” ให้ผู้ชมแปลความหมายหรือเข้าใจในสิ่งที่ผู้จัดต้องการสื่อ

ตัวอย่างเช่น การจัดแสดงนิทรรศการชีวิตของชนเผ่า Wahgi ในพิพิธภัณฑ์แห่งมนุษยชาติที่กรุงลอนดอน ภัณฑารักษ์และนักออกแบบได้เลือกใช้ “ภาพถ่าย” ในระหว่างการพบกันของภัณฑารักษ์หรือนักมานุษยวิทยาที่ลงไปศึกษาชนพื้นเมือง และภาพการใช้ชีวิตประจำวันของชนเผ่า Wahgi เพื่อนำเสนอหรือ “สะท้อน” ภาพความเป็นจริงในการดำเนินชีวิตของชนกลุ่มนี้ อย่างไรก็ตาม อาจตั้งข้อสังเกตได้ว่า การนำเสนอภาพถ่ายดังกล่าวเป็นปฏิบัติการในการสร้างภาพตัวแทน เนื่องจาก ความหมายที่ถูกซ่อนอยู่ภายใต้ภาพถ่ายดังกล่าว คือ ความพยายามที่จะทำให้ผู้ชมได้รู้สึกว่าการถ่ายภาพและภัณฑารักษ์ได้อยู่ที่นั่นด้วยจริง มีความคุ้นเคยและมีความรู้เกี่ยวกับชนเผ่าที่จริง

หากศึกษาโดยใช้แนวคิดเรื่องวาทกรรมนั้น การนำเสนอภาพตัวแทนเหล่านั้นจะเป็นเรื่องของความสัมพันธ์ทางอำนาจที่แตกต่างกันระหว่างผู้จัดแสดง เช่น ภัณฑารักษ์และนักออกแบบ กับเจ้าของวัฒนธรรมที่ถูกนำเสนอเรื่องราวหรือวัตถุสิ่งของมาแสดง โดยที่การจัดแสดงเป็นระบบหรือปฏิบัติการของภาพตัวแทน เช่น การเลือกและการคัดออกของสิ่งของต่างๆ การนำสิ่งนั้นมาแสดง

แทนสิ่งนี้ ใช้สิ่งนั้นมาจับคู่กับสิ่งนี้ ฯลฯ หรืออาจกล่าวได้ว่าเป็นการลดรูปของวัฒนธรรมสู่วัตถุ และผลของการจัดแสดงนิทรรศการที่เกิดขึ้นนี้ทำให้เราได้รับรู้ว่า ความรู้เป็นสิ่งที่ถูกผูกมัดกับคำว่า อำนาจ และ “อำนาจ” ในที่นี้คืออำนาจของสถาบันพิพิธภัณฑ์ที่เป็นตัวกำหนดว่า วัตถุ (หรือคน) ที่นำมาจัดแสดงจะถูกรับรู้อย่างไร

งานวิจัยของ Lidchi ยังได้แสดงให้เห็นอีกด้วยว่า ความนิยมในการจัดให้มีพิพิธภัณฑ์หรือการจัดแสดงนิทรรศการต่าง ๆ นี้ขยายตัวอย่างรวดเร็วในช่วงศตวรรษที่ 19 โดยเป็นผลผลิตของอำนาจจักรวรรดินิยม และพิพิธภัณฑ์เกิดจากความสัมพันธ์ทางอำนาจระหว่างความรู้ทางวิทยาศาสตร์ (มานุษยวิทยา) วัฒนธรรมประชานิยม ภูมิศาสตร์แห่งอำนาจ (จักรวรรดินิยม) และการมองเห็น (ภาพถ่าย การจัดวางวัตถุ ฯลฯ)

บทความเรื่อง “*Ritual space in the Canadian museum of civilization : consuming Canadian identity*” ของ Delaney (1992) ซึ่งศึกษาการจัดแสดงประวัติศาสตร์ชาวแคนาดาใน the new Canadian Museum of Civilization เพื่อแสดงให้เห็นถึงบทบาทใหม่ของพิพิธภัณฑ์ในการเป็นสถานที่สำหรับการบริโภคอัตลักษณ์แห่งความเป็นชาติที่ถูกกำหนดมา

Delaney พบว่า เนื้อหาที่ห้องแสดงประวัติศาสตร์นี้ต้องการจะบอกเล่า คือ เรื่องราวของประเทศแคนาดาที่ย้อนกลับไปตั้งแต่ยุคบุกเบิกและพัฒนาประเทศจากผู้อยู่อาศัยดั้งเดิมและการเข้ามาของชาวยุโรปจนกระทั่งถึงปัจจุบัน ทั้งนี้ การบอกเล่าเรื่องราวดังกล่าวใช้การจัดพื้นที่ทางเดินเป็นสัญญาณในการควบคุมความหมาย นั่นคือ ผู้ชมจะต้องเดินไปตามทางผ่านช่วงเวลาตามลำดับเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์แคนาดาที่เกิดขึ้น ยกตัวอย่างเช่น เริ่มต้นห้องแสดงด้วยการเล่าเรื่องราวถึงการบุกเบิกและตั้งถิ่นฐานของพวก Norse ต่อด้วยจุดเริ่มต้นของการกลายเป็นเมืองการค้าและอุตสาหกรรมที่นำความรุ่งเรืองมาสู่ประเทศ และจบลงด้วยการบอกเล่าถึงเรื่องราวของแคนาดาในยุคปัจจุบัน

ภายในพื้นที่ห้องจัดแสดงดังกล่าว Delaney ตั้งข้อสังเกตว่า พิพิธภัณฑ์ได้กลายเป็นพื้นที่แห่งพิธีกรรม เป็นพื้นที่สัญลักษณ์ในการเปลี่ยนผ่านเข้าสู่ความเป็นแคนาดา และเป็นกระบวนการพัฒนาความเป็นพลเมือง “ดี” ของแคนาดา อย่างไรก็ตาม การสร้างสรรค์พื้นที่พิเศษแห่งความรู้เช่นนี้ได้ก่อให้เกิดคำถามตามมาถึงประเด็นการนำเสนอ เก็บกอดและปิดกั้น (inclusion/exclusion) จากการเก็บรวบรวมสิ่งของและการปิดล้อมกาลเวลาให้เข้ามาอยู่ภายในสถานที่หนึ่งๆ จากการจัดแสดงที่ต้องได้รับอนุญาตจากภาครัฐก่อนว่าจะนำเสนอเนื้อหาอะไรและ

นำเสนออย่างไร และการสร้างความรู้ถึง “ความเป็นอื่น” จากบรรยากาศที่เกิดขึ้นภายในห้องจัดแสดง

นอกจากนั้นแล้ว หากเราใช้แนวคิดเกี่ยวกับการอ่านความหมายของผู้รับสารมาพิจารณา งานของ Delaney เราจะพบว่า ลักษณะของการอ่านความหมายของผู้ชมในพื้นที่ห้องจัดแสดง ประวัติศาสตร์แคนาดาจะเกิดขึ้นได้อย่างหลากหลาย สำหรับปัจจัยที่เป็นตัวกำหนดให้ผู้ชม/ผู้ดู อ่านความหมายในแบบต่อรองหรือแตกต่างจากที่ผู้ส่งต้องการหรือแปลความหมายต่อสิ่งที่ได้รับ แตกต่างกันออกไป คือ ระยะห่างระหว่างผู้ชมกับบริบททางกายภาพของการจัดแสดง เนื่องจาก ผู้ชมแต่ละคนแต่ละกลุ่มจะยึดเอาประสบการณ์หรือความรู้ที่ตนเองเคยมีมาเป็นหลักในการอ่าน ความหมาย

ในส่วนของปัจจัยที่เป็นตัวกำหนดให้ผู้ชมอ่านความหมายในแบบที่ผู้ส่งต้องการคือ ธรรมชาติของผู้ชมที่มีลักษณะโหยหาอดีต เป็นผลให้ผู้ชมบริบทประวัติศาสตร์แคนาดาได้ง่ายและไม่ตั้งคำถามใด ประกอบกับการใช้เทคโนโลยีในการจัดแสดงที่เป็นตัวช่วยในการทำลายระยะห่างทางกายภาพที่เกิดขึ้นในบริบทของการจัดแสดง และควบคุมการรับความรู้และประสบการณ์ใน บริบทของพิพิธภัณฑ์ของผู้ชมให้เป็นแบบ passive โดยการทำให้ผู้ชมรู้สึกตัวเองว่า ตนเองเป็นส่วนหนึ่งของอำนาจในการเป็น “ผู้รู้” ประวัติศาสตร์เหล่านั้น

งานวิจัยทั้ง 2 เรื่องนี้แสดงให้เห็นว่า การ “จัดแสดง” การ “ทำให้เห็น” ตลอดจนการ “ถูกเห็น” หรือ “ถูกมอง” ไม่ใช่เรื่องที่เกิดขึ้นแบบเป็นไปเองและไม่ใช่ว่าเรื่องธรรมชาติ แต่มัน เชื่อมโยงกับอำนาจ/ความรู้ที่นำทางทั้งการนำเสนอและการมองหรือการเห็น

จากบทความเรื่อง “*Exhibiting National Identity at the Turn of the Millennium*” ของ Edensor (2002) ผู้วิจัยได้เลือกศึกษาบริเวณจัดนิทรรศการส่วนหนึ่งในมิลเลนเนียมโดมที่มีชื่อว่า “National Identity Zone” และได้รับการเปลี่ยนชื่อใหม่ในภายหลังว่า “self-portrait” สำหรับ บริเวณจัดนิทรรศการแห่งนี้ได้รับการอุปถัมภ์เงินโดย Marks and Spencer ซึ่งโดยตัวของบริษัทนี้เองแล้วก็นับได้ว่าเป็นสัญลักษณ์ถึงประเทศอังกฤษ และสื่อความหมายถึงสินค้าที่มีคุณภาพสูง

Edensor พบว่า องค์ประกอบของบริเวณจัดนิทรรศการแห่งนี้มีอยู่ 5 องค์ประกอบด้วยกัน ได้แก่

- (1) การจัดบอร์ดนิทรรศการ โดยยกคำพูด/คำกล่าวที่เป็นที่คุ้นเคยอย่างดีมาติดไว้ภายใต้ประเด็น “ความหลากหลาย” “การประดิษฐ์คิดค้น” “ความสร้างสรรค์” “ความยุติธรรม” “อารมณืขัน” “จิตวิญญาณสาธารณะ” และ “ภาษา”
- (2) รูปปั้นไฟเบอร์กลาสขนาดยักษ์เพื่อเสียดสีด้านมืดของอังกฤษ “ที่เราไม่ยอมยอมรับ” จัดทำโดยนักเขียนการ์ตูนล้อการเมือง
- (3) มุมเสาดัดตั้งเทปบันทึกเสียงของเด็กซึ่งผู้เข้าชมนิทรรศการจะได้รับการเชิญชวนให้มาเปิดฟัง ภายในเทปจะเป็นเสียงของเด็กๆเล่าเรื่องราวถึงความหวัง ความปรารถนา และความต้องการถึงอนาคต และเสียงต่างๆที่มีในประเทศอังกฤษ เช่น เสียงเพลงชาติ เสียงเปิด เสียงนาฬิกาบิ๊กเบน เสียงพากษ์กีฬาทางโทรทัศน์ เสียงการรายงานพยากรณ์อากาศ ฯลฯ
- (4) ผ้าสักหลาดขนาดใหญ่ที่ใช้ภาพถ่ายและภาพวาดจากโบรชัวร์แจกนักท่องเที่ยวมาประกอบกันขึ้นเป็นฉากหลัง ฉากหน้าจะเป็นภาพของคนอังกฤษที่ติดไว้ด้วยวิธีการสลับลวดลายแบบโมเสค และในองค์ประกอบสุดท้ายที่ Edensor เลือกวีเคราะห์ คือ
- (5) “Andscape” เป็นคอลเลคชั่นภาพขนาดใหญ่กว่า 400 ภาพ ที่แสดงถึงความเป็นคนอังกฤษ โดยภาพที่นำมาแสดงนี้คัดเลือกมาจากการสุ่มสอบถามคนอังกฤษว่า อะไรที่จะนำเสนอภาพความเป็นคนอังกฤษได้ดีที่สุดในสายตาของคุณและเพราะอะไร

โดยที่ Edensor ได้วิเคราะห์ความหมายในส่วนของ “Andscape” ไว้ดังนี้คือ อัตลักษณ์แห่งความเป็นชาติของอังกฤษถูกปรับให้เข้ากับและถูกยืนยันผ่านระบบท้องถิ่น อัตลักษณ์แห่งชาติเป็นเรื่องที่แสดงออกมาได้ภายในบ้าน อยู่ในกิจวัตรประจำวันที่คุ้นชิน เช่นเดียวกันกับที่แสดงออกผ่านสถานที่แห่งความทรงจำหรือการประกอบพิธีกรรมต่างๆ นอกจากนั้นแล้ว ภาพตัวแทนของอัตลักษณ์ยังแสดงให้เห็นถึงการแข่งขันแย่งชิงความหมาย ความเลื่อนไหล ความหลากหลายที่คนอังกฤษจะใช้เพื่อยืนยันความเป็น “คนอังกฤษ” ของตัวเองออกมา

2.2.2 ภาพตัวแทนและอัตลักษณ์

แนวคิดเรื่องภาพตัวแทนมีความเกี่ยวพันอย่างใกล้ชิดกับแนวคิดเรื่องอัตลักษณ์ เนื่องจากอัตลักษณ์ถูกสร้างความหมายผ่านทางระบบสัญลักษณ์ของภาพตัวแทน หรือเป็นการนำเสนอภาพตัวแทนว่า อะไรบ้างที่คือเรา และเรามีความแตกต่างจากคนอื่นอย่างไร ดังเช่น การให้นิยามต่อคำว่าอัตลักษณ์ของ F. Barth (นิติ, 2542 อ้างใน กาญจนา แก้วเทพ, 2545 ก) ว่า อัตลักษณ์เป็นความพยายามที่จะสร้างขอบเขตที่ชัดเจนของบุคคล คือการตอบคำถามให้ได้ว่า "เราเป็นใคร และเราแตกต่างจากคนอื่นอย่างไร ตรงไหน"

จากนิยามดังกล่าวแสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่า คำว่า "อัตลักษณ์" นั้นถูกกำหนดไว้ด้วย "ความแตกต่าง" อะไรที่ใช่/อะไรที่ไม่ใช่ อะไรที่เหมือนกัน/อะไรที่ตรงกันข้าม อะไรที่เข้าพวก/อะไรที่ไม่เข้าพวก เป็นคนในหรือเป็นคนนอก และ "เรา" หรือ "เขา"

เมื่ออัตลักษณ์เป็นเรื่องของการถูกหล่อหลอมผ่านทางความแตกต่างภายใต้การกำหนดสัญลักษณ์ในความสัมพันธ์กับสิ่งอื่นๆ ในช่วงเวลาและสถานที่หนึ่งๆ เราจึงต้องมุงมอมมายังความสัมพันธ์ระหว่างวัฒนธรรมและความหมาย ดังได้กล่าวมาแล้วว่า ความหมายเป็นสิ่งที่ถูกสร้าง และจะมีความหมายขึ้นมาได้นั้น มีเงื่อนไขอยู่ว่า จะต้องผ่านการเรียนรู้และทำความเข้าใจ ดังนั้น ในกรณีของอัตลักษณ์ ความหมายจะมีความหมายขึ้นมาได้ก็ต่อเมื่อเราได้รับรู้ถึงตำแหน่งแห่งที่ของปัจเจกที่ถูกสร้างขึ้น และเราจะเทียบเคียงตัวเองหรือวางตัวตนภายในตำแหน่งแห่งที่ที่ถูกสร้างขึ้นมาได้อย่างไร

อย่างไรก็ตาม ข้อที่ควรคำนึงก็คือ ข้อจำกัดในการวางตัวตนหรือเลือกสวมบทบาทของเรา นั้น นอกจากจะเกิดขึ้นจากการต้องเลือกในชุดของความเป็นไปได้ที่วัฒนธรรมจัดให้แล้วนั้น ยังเกิดขึ้นจากความสัมพันธ์ของระบบภาพตัวแทนกับบริบทต่างๆ อีกด้วย ยกตัวอย่างเช่น ความสัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและการเมือง เป็นต้น นั่นแสดงให้เห็นว่าอัตลักษณ์สามารถแปรเปลี่ยนได้อยู่ตลอดเวลา

เมื่ออัตลักษณ์นั้นถูกสร้างหรือผลิตขึ้นมาโดยระบบภาพตัวแทน ภาพตัวแทนซึ่งหมายรวมถึงปฏิบัติการสร้างความหมายสัญลักษณ์และระบบสัญลักษณ์ ที่ซึ่งความหมายถูกผลิตและจัดวางเราในฐานะตัวตนภายใต้ความหมายนั้น ภาพตัวแทนในฐานะกระบวนการทางวัฒนธรรมได้

สร้างอัตลักษณ์ของบุคคลและของกลุ่ม และระบบสัญลักษณ์ได้ช่วยให้เราสามารถตอบคำถามได้ว่า เราคือใคร เราจะเป็นอะไรได้ หรือเราอยากจะเป็นใคร

ดังนั้นแล้ว คำถามถึงอำนาจของภาพตัวแทนจึงได้เกิดขึ้น “ทำไม” และ “อย่างไร” บางความหมายจึงได้ถูกสถาปนาขึ้นมาเป็นความหมายหลัก เราพบว่า ปฏิบัติการทางสัญลักษณ์ที่สร้างความหมายนั้นมีความเกี่ยวข้องกับอำนาจ อย่างเช่น อำนาจของการสร้างความไม่เท่าเทียมรวมถึงอำนาจที่จะนิยามว่าใครคือพวกเรา และใครที่ไม่ใช่พวกเรา การประท้วงหรือการกีดกันคนบางกลุ่มบางพวกให้ไร้ความหมายหรือไร้ตัวตนในสังคม (Woodward, 1997)

ตัวอย่างต่อไปนี้จะช่วยแสดงให้เห็นว่า อัตลักษณ์นั้นถูกสร้างความหมายผ่านทางระบบสัญลักษณ์ของภาพตัวแทนว่า อะไรบ้างที่คือเรา และเรามีความแตกต่างจากคนอื่นได้อย่างไร ดังเช่น ในการจัดงานเทศกาลอาหารของชุมชนแห่งหนึ่ง อาหารที่นำมาจัดเลี้ยงภายในงาน วิธีการเตรียมอาหาร เครื่องปรุงที่ใช้ วิธีการกิน กินกับอะไรได้ อะไรที่กินไม่ได้หรือห้ามกิน สิ่งเหล่านี้ล้วนแล้วแต่เป็นการสื่อความหมาย “ความเป็นเรา” ออกมา พร้อมๆกันนั้น วิธีการที่คนในชุมชนกินอาหารบางอย่างในบางช่วงเวลาเหมือนกัน ยังสามารถใช้เป็นเครื่องยืนยันความเป็นพวกเดียวกัน ยืนยันอัตลักษณ์ของกลุ่มได้อีกด้วย (Stoelje, 1992)

หรือสัญลักษณ์ที่เห็นเด่นชัดในการแสดงถึงอัตลักษณ์แห่งความเป็นชาติมากที่สุดตามความคิดของ Edensor (2002) แล้วก็คือ “เสื้อผ้า” โดยเฉพาะเมื่อเสื้อผ้านั้นได้รับการสวมใส่ในบริบทของงานพิธีกรรม การแสดงพื้นบ้านประจำท้องถิ่น การแสดงให้นักท่องเที่ยวชม หรืองานที่จัดขึ้นโดยหน่วยงานราชการต่างๆ ขณะเดียวกัน การสวมใส่เสื้อผ้าบางชิ้นยังแสดงให้เห็นถึงอุดมการณ์ของชาติที่แฝงฝังมาด้วย ยกตัวอย่างเช่น เสื้อของประธานเหมา ประเทศจีน ที่มีนัยถึงความเป็นหนึ่งเดียวกันของพลเมืองจีน หรือกางเกงยีนส์ของคนอเมริกันที่แสดงความหมายถึงประชาธิปไตยและเสรีภาพ

Edensor กล่าวว่า การที่ความหมายดังกล่าวจะสามารถโน้มน้าวใจผู้รับได้นั้น “เสื้อผ้า” หรือการนำเสนอภาพตัวแทนอัตลักษณ์ของชาติ/กลุ่มจะต้องถูกสวมใส่ในบริบทเฉพาะและผู้ใส่จะต้องแสดงหรือกระทำการบางอย่างเฉพาะ เช่น วิธีการเคลื่อนไหวร่างกาย หรือการแสดงอารมณ์ความรู้สึก เป็นต้น

บทความของ Edensor บ่งชี้ให้เราเห็นว่า การที่เสื้อผ้าหรือวัตถุ สิ่งของ เหตุการณ์ ฯลฯ จะเป็นภาพแทนอัตลักษณ์แห่งชาติได้นั้นก็ต้องถูกให้ความหมาย ซึ่งในกรณีนี้ก็คือการให้ความหมายของความเป็นชาติร่วมกัน ภายใต้กฎเกณฑ์หนึ่งๆ ขณะเดียวกัน กฎเกณฑ์ดังกล่าวอาจเปลี่ยนแปลงไปตามแต่ละบริบททางวัฒนธรรม เช่น การจำแนกโดยใช้เกณฑ์ระดับพื้นที่ ในระดับชาติ ระดับภูมิภาค และระดับท้องถิ่น และประเด็นสำคัญที่ Edensor มิได้กล่าวถึงในบทความนี้คืออำนาจในการให้ความหมายหรือนิยามความเป็นชาติดังกล่าวมาจากกลุ่มใดในสังคม

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าอัตลักษณ์ที่ถูกสถาปนาผ่านความแตกต่างจะสะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างกลุ่มคนที่มีอำนาจมากกว่าหรือเป็นกลุ่มหลักในสังคม (dominant group) กับกลุ่มคนที่ด้อยกว่า (subordinate group) แต่ภายใต้ความสัมพันธ์นั้นได้สะท้อนออกมาเช่นกันว่า มีการต่อสู้ ปรับปรน และต่อรองต่ออำนาจทางอัตลักษณ์ดังกล่าว อัตลักษณ์จึงเป็นเรื่องของความหลากหลาย เลื่อนไหล และกลายเป็นเวทีของการต่อรองทางอำนาจที่ทำให้กลุ่มที่ด้อยกว่าสามารถนิยามหรือเป็นผู้กำหนดวาทกรรมและความหมายของอัตลักษณ์ได้เอง โดยที่ไม่ต้องเป็นฝ่ายถูกกำหนดอีกต่อไป (วิลสัน พิตทูล, 2545) ยกตัวอย่างเช่น อัตลักษณ์ของ “คนขาว” และ “คนดำ” ที่ถูกให้ความหมายโดยใช้ความแตกต่างของสีผิวมาเป็นตัวกำหนดว่า “ผิวขาว” เหนือกว่า “ผิวดำ” แต่อย่างไรก็ตาม กลุ่มที่ถูกให้ความหมายว่าด้อยกว่านั้นอาจนำเอาความแตกต่างดังกล่าวมาต่อรองและกำหนดความหมายอัตลักษณ์ของตนเองได้

ทั้งนี้ เมื่ออัตลักษณ์ถูกนำเสนอผ่านภาพตัวแทน การต่อรองทางอำนาจของกลุ่มที่ด้อยกว่าจึงเกิดขึ้นผ่านทางภาพตัวแทนได้เช่นเดียวกัน และหนึ่งในวิธีการต่อรองทางอัตลักษณ์ของคน “ดำ” ผ่านทางการผลิตภาพยนตร์ที่มีคนผิวดำได้รับบทบาทเป็นตัวเอกในเรื่อง ตัวอย่างเช่น ภาพยนตร์เรื่อง Shaft, Superfly หรือ New Jack City แม้ว่าในมุมมองหนึ่งนั้น ภาพยนตร์ดังกล่าวจะถูกมองว่าเป็นการล้างแค้นทางสัญลักษณ์ของคนผิวดำในการได้เป็นผู้ชนะบ้าง แต่ในอีกมุมมองหนึ่งนั้นก็ได้แสดงภาพการต่อรองให้เห็นด้วยว่า คนผิวดำก็คือคน และคนดำเองก็ไม่ได้ดีหรือไม่ได้เลวกว่าคนขาวเสมอไป ไม่ว่าจะเป็นผิวสีอะไรก็เป็นมนุษย์เช่นเดียวกัน มีทั้งดีและร้ายปะปนกันไป (Hall, 1997c)

2.2.3 วิธีการศึกษาเรื่องภาพตัวแทน

ในการศึกษาเรื่องภาพตัวแทนนั้นจะตอบคำถามหลักๆ 2 ประการ คือ (1) ภาพที่ถูกประกอบสร้างนั้นคือภาพอะไร (what is) (2) กระบวนการประกอบสร้างภาพนั้นเป็นอย่างไร (how

to) (กาญจนา แก้วเทพ, 2545 ก: 24) สำหรับการวิจัยครั้งนี้จะศึกษาเรื่องภาพตัวแทนตาม 2 แนวทาง คือ **สัญวิทยา** (semiology approach) และ**วาทกรรม** (discourse approach)

สำหรับความแตกต่างของการศึกษาใน 2 แนวทางนี้อยู่ที่แนวทางการศึกษาแบบสัญวิทยานั้นให้ความสนใจกับวิธีการนำเสนอภาพตัวแทนและภาษา ว่าสามารถสร้างความหมายได้อย่างไร ในขณะที่แนวทางการศึกษาแบบวาทกรรมนั้นให้ความสนใจในเรื่องของอำนาจและอุดมการณ์ผ่านปฏิบัติการทางวาทกรรมหรือ “การเมืองเรื่องภาพตัวแทน”

2.2.3.1 การศึกษาตามแนวทางสัญวิทยา

สัญวิทยา (semiology) หรือศาสตร์ว่าด้วยการศึกษาสัญลักษณ์ (sign) เป็นศาสตร์ที่ต้องการจะทำความเข้าใจว่าสัญลักษณ์คืออะไร ความหมายของสัญลักษณ์ต่าง ๆ นั้นถูกสร้างขึ้นมาได้อย่างไร ทำหน้าที่อะไรบ้าง และสนใจการวิเคราะห์ที่ตัวของผู้รับสารมากกว่าผู้ส่งสาร รวมทั้งยังเรียกผู้รับสาร (receiver) ของตนในคำศัพท์ใหม่ว่า “a reader” นอกจากนี้แล้ว นักทฤษฎีทางด้านสัญวิทยายังมองว่ามนุษย์เราเป็น “sign-making” และ “sign-interpreting” อีกด้วย (Berger, 1995)

สำหรับมุมมองของเรื่องการประกอบสร้างทางสังคมต่อเรื่องของภาษาและการสร้างภาพตัวแทนของ S. Hall นั้นได้รับอิทธิพลส่วนหนึ่งมาจาก Saussure

สำหรับ Saussure แล้วนั้น การผลิตหรือสร้างความหมายขึ้นอยู่กับภาษา และ “**ภาษาคือระบบของสัญลักษณ์**” การที่สัญลักษณ์ (sign) ของ Saussure จะประกอบสร้างความหมายได้นั้นจะต้องอาศัยความสัมพันธ์ที่ถูกกำหนดโดยรหัสทางวัฒนธรรมและภาษาของเรา ระหว่างองค์ประกอบ 2 ตัว คือ **รูปสัญลักษณ์** (signifier) และ**ความหมายสัญลักษณ์** (signified) ความสัมพันธ์ในรูปแบบดังกล่าวทำให้สัญลักษณ์เป็นสิ่งที่ถูกกำหนดขึ้น ไม่ได้มีความหมายที่ฝังตรึงหรือแน่นอนติดตัวมา และมีได้เกิดขึ้นเองโดยธรรมชาติ แต่จะต้องมีการเรียนรู้

เราได้กล่าวมาแล้วว่า หัวใจของการสื่อสารอยู่ที่ “รหัส” สัญวิทยาก็ใช้หลักการเดียวกันกับการสื่อสาร กล่าวคือให้ความสำคัญกับเรื่องของรหัส โดยมองว่าภาษาของมนุษย์ก็คือการสื่อสาร/ระบบการสื่อสารแบบหนึ่ง เพียงแต่มีการปรับเปลี่ยนศัพท์บางคำเพื่อให้สอดคล้องกับการรับรู้ทางภาษาศาสตร์ ความสำคัญของรหัสช่วยให้เราเข้าใจว่าไม่มีสิ่งที่เรียกว่าความหมายบริสุทธิ์หรือความหมายในตัวเอง จะมีก็แต่ความหมายที่ถูกกำหนด/กำกับด้วยรหัสเสมอ

ส่วนหลักการของสัญวิทยา ก็ประกอบไปด้วย (1) รูปสัญลักษณ์ต้องมาก่อนความหมาย สัญลักษณ์, (2) ความหมายเกิดจากสิ่งที่ไม่มีความหมาย กล่าวคือ ความหมายเป็นเรื่องของรหัส/กฎเกณฑ์ ซึ่งในตัวเองไม่มีความหมาย แต่เป็นตัวกำหนดความหมาย ความหมายมิใช่เกิดจากเนื้อในของข้อความที่ส่ง และ (3) ผู้พูด/ผู้ใช้สัญลักษณ์ก็ตกอยู่ภายใต้อาณัติ กฎเกณฑ์ว่าด้วยการสร้างความหมายแบบหนึ่ง (ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร, 2545 ก)

สำหรับคำนิยามของคำว่ารหัสนั้น Berger (1982 อ้างถึงใน กาญจนา แก้วเทพ, 2547) ได้กล่าวไว้ว่า รหัสเป็นแบบแผนขั้นสูงที่ซับซ้อนของความสัมพันธ์ระหว่างสัญลักษณ์ต่างๆ ในการนำสัญลักษณ์ย่อยๆ มาสัมพันธ์กันนั้น แบบแผนนี้จะทำหน้าที่เป็นโครงสร้างที่อยู่ในหัวสมองของเขา และจะทำงานในการรับรู้และตีความเมื่อเราเปิดรับสัญลักษณ์ต่างๆ เช่น รหัสเรื่องการนับญาติที่แฝงอยู่ในหัวสมองของคนไทย และเป็นตัวกำหนดว่าเมื่อเราเจอญาติคนใหม่สายพ่อที่เป็นผู้หญิง เราจะขนานนามของญาติว่าอย่างไร

ขณะเดียวกัน Barker (2000) ได้ตั้งข้อสังเกตไว้ว่า รหัสทางวัฒนธรรมที่เป็นตัวกำหนดความหมายของสัญลักษณ์แต่ละตัวที่ถูกนำมาประกอบกันเข้าจนกระทั่งเราทุกคนต่างคุ้นชินยกตัวอย่างเช่น สัญลักษณ์ไฟจราจร ที่สีเขียวหมายถึงให้ไปได้ และสีแดงคือต้องหยุดนั้น ส่งผลให้ปฏิบัติการเข้ารหัสทางวัฒนธรรมกลายเป็นเรื่องที่ถูกมองข้าม ทำให้เรารู้สึกว่าสัญลักษณ์เหล่านั้นได้รับความหมายมาโดยธรรมชาติ และความหมายนั้นเป็นเรื่องโปร่งใส ไม่มีเบื้องหน้าเบื้องหลัง

จุดสำคัญประการหนึ่งที่ Saussure ได้เน้นนั่นคือ สัญลักษณ์ตัวหนึ่งๆ นั้นหากยืนอยู่โดยลำพังก็จะไม่มีความหมายใดๆ จนกว่าจะนำไปเปรียบเทียบกับโครงสร้างกับสัญลักษณ์ตัวอื่นๆ เหตุที่เป็นดังนี้เพราะสัญลักษณ์เป็นสมาชิกในสังคมที่ถูกนิยามโดยความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับสมาชิกอื่นๆ ในสังคม โดยใช้ความแตกต่างหรือวิธีการเปรียบเทียบแบบจับคู่ตรงข้าม (binary opposition) เป็นตัวสร้างความหมายที่เห็นได้โดยง่ายและชัดเจนที่สุด เช่น กลางวัน/กลางคืน ดำ/ขาว เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม วิธีการเปรียบเทียบแบบจับคู่ตรงข้าม หรือ binary opposition นี้ได้รับการวิจารณ์ว่าเป็นวิธีการให้ความแตกต่างที่ง่ายเกินไป เนื่องจาก ความแตกต่างระหว่างสีขาวกับสีดำสามารถแยกออกไปละเอียดยังได้อีก อย่างเช่น สีดำ สีเทา ดำ ไปจนถึงสีขาวหม่นและสีขาวสดใส เป็นต้น

สำหรับส่วนสำคัญของวิธีการศึกษาสัญญาณนี้อยู่ที่เรื่องของการติดต่อสื่อสาร (communication) การสื่อสารจะเป็นไปได้ต้องประกอบด้วย การส่งสาร การรับสาร การเข้าใจในสารที่ส่ง ผ่านการเข้าใจรหัสที่เป็นตัวกำหนด/กำกับความหมายอีกต่อ (ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร, 2545 ก) ดังนั้น การวิจัยครั้งนี้จึงจะศึกษาให้ครบทุกองค์ประกอบของกระบวนการสื่อสาร อันได้แก่ การศึกษาผู้สร้างความหมายหรือผู้เข้ารหัส การศึกษาการควบคุมหรือวิธีการเข้ารหัส การศึกษาธรรมชาติของตัวสื่อ และการอ่านความหมายหรือขั้นตอนของการถอดรหัสของผู้รับสาร

2.2.3.1.1 การศึกษาผู้สร้างความหมายหรือผู้เข้ารหัส

S. Hall (กาญจนา แก้วเทพ, 2545 ข) ได้ให้ทัศนะใหม่แก่ผู้ส่งสารว่า ผู้ส่งสารมิใช่ “ผู้ที่ทำหน้าที่ส่งผ่านข่าวสารเท่านั้น (transmitter) หากทว่าเป็น “ผู้ที่ได้เข้ารหัส” (encode) ข่าวสารที่ส่งไปให้ด้วย การเปลี่ยนแปลงทัศนื่อดังกล่าว มีนัยต่อไปว่า ดังนั้น เมื่อเวลาที่ผู้ส่งสารได้ “ส่งสาร” ถึงผู้รับนั้น เขาได้ทำงาน 2 อย่างไปพร้อมๆกัน อย่างแรกที่เขาส่งไปคือ “ข่าวสาร” และอีกอย่างหนึ่งคือ “การติดตั้งรหัสการถอดความหมายจากสาร” ให้แก่ผู้รับ

นอกเหนือจากการติดตั้งรหัสมาไว้ในข่าวสารแล้ว กลไกอีกตัวหนึ่งที่ทำให้ผู้รับสารถอดความหมายได้ตามความต้องการของผู้ส่งที่ S. Hall ได้นำเอาทัศนะของ U. Eco มาใช้ก็คือเรื่อง “เงื่อนไขของการรับรู้” (condition of perception) U. Eco ได้ตั้งข้อสังเกตว่า บรรดาสัญญาณที่เป็นภาพเหมือน (icon sign) นั้น จะทำให้ผู้รับสารสามารถมองเห็นตัววัตถุได้เหมือนกับในโลกแห่งความจริง ดังนั้น บรรดาภาพจริงและเสียงจริงในโทรทัศน์ ซึ่งล้วนแต่เป็น icon sign ทั้งนั้นจึงสามารถโน้มน้าการรับรู้ของผู้รับสารได้มาก อย่างไรก็ดี สิ่งที่ไม่ควรจะลืมเลือนก็คือ ผู้รับสารจะมองเห็นภาพได้เหมือนของจริงก็ต่อเมื่อถูกกำหนดจุดยืนที่จะมองดู ถูกตั้งมุมมองให้มีทิศทางเฉพาะอันหนึ่ง **จุดยืนของการดู มุมมองและทิศทางของการมองเห็นนี้ คือกลไกที่เรียกว่า “เงื่อนไขของการรับรู้” นั้นเอง**

อาจยกตัวอย่างประกอบได้จากงานวิจัยของ Tsang & Wong (2004) ที่ได้ศึกษาวิจัยว่า ในรายการแสดงตลกเดี่ยวของ C.W. Wong ในปีค.ศ. 1993 นั้น วาทกรรมของผู้แสดงตลกสามารถใช้เป็นเครื่องมือในการประกอบสร้างอัตลักษณ์ร่วมของชาวฮ่องกงได้ ฮ่องกงสถานที่ซึ่งนักวิจัยหลายคนได้นิยามว่า เป็นสถานที่ที่ปราศจากประวัติศาสตร์ ไม่มีอดีต และดำรงอยู่เพียงในปัจจุบัน “ขาดอัตลักษณ์” ของตนเอง ขณะเดียวกัน ฮ่องกงยังเป็นชาติที่มีภาษาพูดถึง 3 ภาษาด้วยกันคือ ภาษากวางตุ้ง ภาษาจีนสมัยใหม่หรือแมนดาริน และภาษาอังกฤษ หลายคนในฮ่องกงปัจจุบัน

นิยมใช้ภาษากวางตุ้งและภาษาอังกฤษในลักษณะของการผสมกัน เพื่อแสดงภาพลักษณ์ของตนเองให้ดูเป็นตะวันตก เป็นคนทันสมัย อันแสดงให้เห็นถึงความซับซ้อนในความสัมพันธ์ระหว่างฮ่องกง ทั้งกับจีน ไต้หวัน และอังกฤษ

ผู้วิจัยทั้งสองพบว่า เนื้อหาของรายการตลกของ C.W. Wong ที่เลือกมานั้นเต็มไปด้วยประเด็นด้านการเมือง สังคม และวัฒนธรรม โดยผู้แสดงใช้วิธีการประกอบสร้างอัตลักษณ์ร่วมของความเป็นชาวฮ่องกงด้วยการตั้งให้ผู้ชมเข้ามามีส่วนร่วมในรายการ พร้อมทั้งใช้วิธีการพูดในลักษณะของอารมณ์ขัน เสียดสี เหน็บแนม อุปมาอุปไมย ฯลฯ รวมถึงการที่ผู้แสดงตลกใช้สรรพนามเรียกแทนทั้งตัวเองและผู้ชมว่า “เรา” หรือตลกย้ำความแตกต่างของคำให้เห็นกันอย่างชัดเจนว่าระหว่าง “คนจีน” “ความเป็นคนจีน” และ “คนฮ่องกง” นั้นเป็นอย่างไร นอกจากนั้นแล้ว ผู้แสดงตลกยังแสดงตนออกมาในฐานะของโฆษกของสังคมและผู้วิพากษ์วิจารณ์ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นทั้งทางสังคมและวัฒนธรรมในฮ่องกง ตัวอย่างเช่น การใช้คำพูดแบบตลกเหน็บแนมว่าคนฮ่องกงเป็นพวก “ประชากรอาณานิคม” ที่ไม่สนใจประวัติศาสตร์ รากเหง้าความเป็นมาของตน ไม่สนใจประเทศของตนเอง

วิธีการพูด ลักษณะการใช้คำสรรพนาม และการแสดงตัวตนของผู้แสดงตลก และธรรมชาติของความเป็นรายการตลกที่ใช้ความบันเทิงเคลือบแฝงเนื้อหาการวิพากษ์วิจารณ์ประเด็นต่างๆของสังคมนั้น หากนำแนวคิดของ S. Hall มาพิจารณาแล้ว จะเป็นเสมือนกับการติดตั้งรหัสการถอดความหมายและกำหนดจุดยืนให้แก่ผู้รับหรือผู้ชมรายการให้รู้สึกว่าคุณมีส่วนรวมและเป็นอันหนึ่งอันหนึ่งเดียวกับผู้แสดง จนกระทั่งยอมรับในอัตลักษณ์ “ฮ่องกง” ที่มีร่วมกัน

2.2.3.1.2 การศึกษาวิธีการควบคุมหรือการเข้ารหัส

S. Hall ได้กล่าวสรุปว่ากระบวนการเข้า/ถอดรหัสนั้นจะต้องถูกควบคุมในทุกขั้นตอนของการสื่อสาร เพื่อให้ความหมายสุดท้ายในขั้นตอนของผู้รับสารตรงกับความหมายแรกของผู้ส่งสาร อย่างไรก็ตาม ในกรณีส่วนใหญ่วิธีการควบคุมนั้นจะไม่ปรากฏตัวให้เห็นอย่างเด่นชัด

ยกตัวอย่างเช่น ในช่วงขั้นตอนของการผลิต (production) หรือตอนของการสร้างข่าวสารที่ผู้ส่งสารต้องดำเนินการปฏิบัติการด้านวาทกรรม (discursive practice) ซึ่งต้องอาศัยองค์ประกอบหลายประการ เช่น การรู้จักจัดกรอบของความหมายและความคิด (framing meaning & ideas) ต้องมีความรู้ในเรื่องที่ต้องใช้งาน (knowledge-in-use) มีทักษะทางเทคนิค

(technical skill) มีอุดมการณ์ทางวิชาชีพ มีความรู้เกี่ยวกับสถาบันต่างๆ มีความเข้าใจในค่านิยมและความเชื่อต่างๆของสังคม มีภาพของผู้รับสารอยู่ในใจ เป็นต้น

ในเอกสารประกอบการบรรยาย “ว่าด้วยเรื่องสัญศาสตร์” ของนพพร ประชากุล (2546) ได้กล่าวถึงวิธีการที่ใช้ในการประกอบสร้างความเข้าใจและความรู้สึกของผู้ชมหรือผู้รับสารให้ตอบสนองต่อสิ่งต่างๆที่เกิดขึ้นในภาพยนตร์ราวกับว่าทุกอย่างเป็นเรื่องจริงนั้น เกิดขึ้นจากการใช้ข้อตกลง ขนบ กติกา หรือแบบแผนที่ยึดถือร่วมกัน (ทั้งโดยรู้ตัวและไม่รู้ตัว) ในหมู่ผู้สร้างและผู้เสพย์งาน ซึ่งเรียกในภาษาวិชาการว่า “**สัญญานิยม**” (conventions) อันได้แก่ **สัญญานิยมที่สัมพันธ์กับสื่อภาพยนตร์** **สัญญานิยมที่สัมพันธ์กับแนวเรื่อง** และ**สัญญานิยมที่สัมพันธ์กับรายละเอียดของเรื่อง** (หรือ**สัญญานิยมทางวัฒนธรรม**) ทั้งนี้ สัญญานิยมทั้งสามประเภทมีบทบาทกำหนดการสื่อความหมายและการสร้างอารมณ์ความรู้สึกในระดับพื้นผิวของเนื้อเรื่อง โดยทำงานประสานกันทุกขั้นตอน

สัญญานิยมที่สัมพันธ์กับสื่อภาพยนตร์ (cinematographic conventions) หมายถึง กติกาข้อตกลงที่เกี่ยวข้องโดยเฉพาะกับกระบวนการใช้ภาพเคลื่อนไหวเป็นสื่อการเล่าเรื่อง **สัญญานิยมประจำแนว** (generic conventions) เป็นสัญญานิยมที่ขึ้นต่อ “แนว” (genre) ของเรื่องเล่า สัญญินิยมดังกล่าวประกอบด้วยระบบตรรกะที่วางไว้ล่วงหน้าด้วยการสั่งสมมาจากเรื่องเล่าอื่นๆในแนวเดียวกัน สัญญินิยมประเภทนี้มีบทบาทกำหนดทิศทางการเดินเรื่องและความสมจริงของรายละเอียดต่างๆ สำหรับประเภทสุดท้ายคือ **สัญญานิยมทางวัฒนธรรม** (cultural conventions) ซึ่งหมายถึง เครือข่ายของคติ ความเชื่อ ค่านิยมต่างๆที่ถูกระดมมาใช้ในการสร้างและรับรู้ความหมายทางวัฒนธรรมของภาพที่ปรากฏบทจอ ความหมายทางวัฒนธรรมนี้ (ซึ่งบางทีเรียกความหมายแฝง หรือ connotation) คือนัยที่ผู้ชมรับรู้ควบคู่ไปกับความหมายเบื้องต้นที่สื่อโดยตรงจากภาพ ที่เรียกว่าความหมายตรง หรือ denotation สัญญินิยมประเภทนี้จึงเกี่ยวข้องกับนัยของความหมายของสถานที่และยุคสมัย ตลอดจนพฤติกรรมและการแสดงออกของตัวละคร ซึ่งล้วนผูกพันกับอุดมการณ์ของแต่ละยุคสมัยด้วย

ในบทความของนพพร ยังได้เสนอถึงวิธีการวิเคราะห์ “ความหมายในเรื่องเล่า” อีกด้วยว่า อาจเริ่มต้นด้วย (1) การสังเกตคุณสมบัติต่างๆขององค์ประกอบการเล่าเรื่อง เช่น ฐานะทางสังคมของตัวละคร วิธีการที่ตัวละครใช้กันอันที่จะบอกลักษณะของตัวคุณลักษณะเด่นของสถานที่ที่เกิดเหตุการณ์ ฯลฯ และ (2) วิเคราะห์ดูปฏิสัมพันธ์ระหว่างข้อมูลในแง่ที่ต่างร่วมกันเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการผลิตความหมายของเรื่องเล่า โดยจะต้อง “ประมวล” หรือเรียบเรียงจัดระเบียบบางอย่างให้กับข้อมูลเหล่านั้น เช่น จัดตัวละครเป็นพวกๆตามคุณสมบัติที่มีร่วมกัน และดูว่าแต่ละ

พวกสัมพันธ์กับพวกอื่นๆ ในลักษณะอย่างไร แต่ละสถานที่ที่มีคุณลักษณะที่สัมพันธ์กับเหตุการณ์อย่างไร

หรือในบทความเรื่อง “Festival” ของ Stoele (1992) ที่ได้แสดงให้เห็นถึงวิธีการควบคุมการเข้ารหัสของผู้ส่งสารเพื่อให้ผู้รับสารอ่านความหมายตามที่ต้องการ และยังสามารถแอบซ่อนความหมายแฝงที่ผู้ส่งสารต้องการจะสื่อไว้ได้อย่างแนบเนียนอีกด้วย ในบทความนี้ Stoele ได้วิเคราะห์การประกอบสร้างบรรยากาศหรือดึงดูดผู้คนให้คนสนใจเข้าร่วมงานเทศกาลในรูปแบบของสัญลักษณ์ และได้พบหลักการหรือวิธีการเข้ารหัสที่ผู้จัดงานเทศกาลต่างๆ ใช้เพื่อให้สัญลักษณ์ในหลากหลายรูปแบบมาทำงานร่วมกัน เช่นอาจใช้วิธีการพลิกกลับ (reversal) การทำซ้ำ (repetition) การจับมาวางเคียงกัน (juxtaposition) และใช้วิธีการย่อความ (condensation) เป็นต้น หลักการดังได้กล่าวมานี้สามารถนำไปประยุกต์ใช้กับสื่ออื่นๆ ได้เช่นเดียวกัน

ยกตัวอย่างเช่น การเข้ารหัสด้วยวิธีการทำซ้ำ ในงานเทศกาลก็จะประกอบไปด้วย เสียงกลองที่ตีดังระรัวตลอดงาน การจุดพลุ/จุดดอกไม้ไฟอย่างไม่ขาดสาย การร้องหรือเปิดเพลงตลอดวันงาน รวมถึงการใช้ถังเบียร์ หรือแบบจำลองผักข้าวโพดมายืนแทนที่เป็นสัญลักษณ์ของงาน เป็นต้น ในขณะที่ การเข้ารหัสด้วยวิธีการพลิกกลับ ในงานเทศกาลสังคมที่มีความเหลื่อมล้ำต่ำสูง ก็อาจจะเลือกใช้วิธีการสร้างโลกจำลองโดยที่ผู้ต่ำต้อย (ในโลกจริง) จะได้ขึ้นมาอยู่เบื้องบน และผู้ที่สูงส่ง (ในโลกจริง) จะต้องลงไปอยู่ด้านล่างที่ต่ำกว่า วิธีการดังกล่าวนี้อาจสื่อให้เห็นถึงคุณลักษณะของความเป็นงานเทศกาลได้ว่า ธรรมชาติของงานเทศกาลจะไม่เกรงกลัวต่อการควบคุมอุดมการณ์ต่างๆ และจะต้องเปิดโอกาสให้แก่ทุก “เสียง” และสะท้อนภาพของทุกกลุ่มในชุมชนออกมา

นอกจากนั้นแล้ว ยังมีตัวอย่างของงานวิจัยที่เกี่ยวข้องการออกแบบพื้นที่ การใช้สัญลักษณ์ต่างๆ เพื่อควบคุมความหมายที่ผู้ส่งต้องการให้ผู้อ่านหรือผู้รับถอดความหมายในแบบที่ต้องการนั้น ในบริบทที่สามารถเทียบเคียงกับพิพิธภัณฑ์ได้ นั่นคือ “ศูนย์การค้า” เนื่องจาก ทุกรายการนี้ของศูนย์การค้า ไม่ว่าจะเป็นร้านน้ำดื่ม ทางเดิน การจัดตกแต่งหน้าร้าน การออกแบบพื้นที่ ฯลฯ ล้วนถูกออกแบบมาเพื่อสร้างอารมณ์ในการช้อปปิ้งทั้งสิ้น

ตัวอย่างแรกนั้นเป็นการวิพากษ์ตัวบทหรือ “ศูนย์การค้า” ของ Brummett & Duncan (1994 อ้างถึงใน อรรถวณิช วัฒนโธวาท, 2547) นักวิชาการทั้งสองได้อธิบายว่าเหตุที่ศูนย์การค้า

สามารถดึงดูดใจผู้คนและชักจูงให้ลูกค้ากลับมาอีกได้บ่อยๆนั้น เป็นเพราะศูนย์การค้าเป็นตัวบทมโหฬารที่ถูกออกแบบมาเพื่อเปลี่ยนคนให้เป็นผู้บริโภคชนิดที่จะทำให้ลัทธิทุนนิยมเข้มแข็งอยู่ได้

วิธีการออกแบบศูนย์การค้าดังกล่าวถูกกระทำผ่านการกระตุ้นเร้าประสาทสัมผัสทั้งห้าของมนุษย์ ยกตัวอย่างเช่น การไปเดินศูนย์การค้าเพื่อให้เราได้สนุกกับการทอดสายสายตาไปทั่ว ได้เดินฝ่าฝูงชน สัมผัสสิ่งของ ได้กลิ่นหอมของอาหาร ดอกไม้ ฯลฯ เวลาเดินไปตามระเบียบหรือทางเดินก็จะกว่นเชื้อเชิญให้เดินไปเรื่อยๆ เป็นต้น

และอีกตัวอย่างหนึ่งนั้นเป็นของ **กุลภา วจนสาระ** (2546) ที่แสดงให้เห็นถึงวิธีการที่ใช้เพื่อควบคุมความหมายสัญลักษณ์ผ่านพื้นที่ในบริเวณเซ็นเตอร์พ้อยท์ นั่นคือ บริเวณองค์ประกอบฉากทางกายภาพที่ถือว่าเป็นฉากหน้าของเวทีการแสดงของ preteen จะมีลักษณะของการจัดให้เป็นลานโล่ง มีน้ำพุอยู่ตรงกลาง มีรูปโลโก้ของพื้นที่อยู่ใจกลางของน้ำพุ มีต้นไม้ใหญ่และต้นไม้เล็กปลูกเป็นระเบียบเรียบร้อย และจัดที่นั่งรอบบริเวณน้ำพุและใต้ต้นไม้ใหญ่ มีลานว่างๆ การออกแบบดังกล่าวเป็นไปเพื่อสร้างความรู้สึกของ preteen ให้คล้ายกับว่าตัวเองกำลังอยู่ในบรรยากาศของสวนสาธารณะ ทุกอย่างเป็นธรรมชาติ ให้ความรู้สึกที่ผ่อนคลาย เป็นอิสระ เพื่อจะได้ปลดปล่อยตัวเองออกจากข้อผูกมัดหรือบทบาทหน้าที่ทุกอย่าง

ตัวอย่างบทความดังกล่าวมานั้น สามารถนำมาพิจารณาเทียบเคียงกับวิธีการเข้ารหัสหรือควบคุมความหมายผ่านสัญลักษณ์ต่างๆในบริบทของพิพิธภัณฑ์ เพื่อให้การอ่านความหมายในขั้นตอนของผู้รับสารตรงกับความหมายที่ผู้ส่งสารต้องการส่งไป ตลอดจนประยุกต์ใช้วิธีการวิเคราะห์ความหมายดังกล่าวได้อีกด้วย

2.2.3.1.3 การศึกษาธรรมชาติของตัวสื่อ

ธรรมชาติของตัวสื่อ (media) รวมทั้งรูปแบบการนำเสนอก็เป็นส่วนหนึ่งของการเข้ารหัสและถอดรหัสด้วย และเนื่องจาก งานวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาสื่อ “พิพิธภัณฑ์สถาน” ดังนั้น ผู้วิจัยจึงจะได้นำคุณลักษณะและธรรมชาติของความเป็นสื่อพิพิธภัณฑ์มาเทียบเคียงเข้ากับธรรมชาติของสื่อโทรทัศน์ ที่ S. Hall ได้ตั้งข้อสังเกตเอาไว้ ดังนี้

[1] สื่อโทรทัศน์นั้นเป็น icon sign (เป็นภาพ) ซึ่งเมื่อนำเสนอแล้ว ผู้รับสารจะต้องมองเห็นคุณลักษณะบางอย่างของ object นั้นทันที

เช่นเดียวกันกับสื่อพิกัดที่ผู้เข้าชมจะได้มองเห็นของจริงจากวัตถุที่นำมาแสดง เช่น เอกสารพงศาวดาร ดาบ หอก เครื่องปั้นดินเผา ใบลาน โลงศพ ฯลฯ หรือมองเห็นภาพเหมือนจริง เช่น ภาพถ่าย ภาพวาด หรือการจำลองจากสภาพแวดล้อมของจริง เช่น หุ่นจำลองใส่เสื้อผ้าของจริง ชุมบ้านที่อยู่อาศัย เล้าไก่ หรือผังเมืองจำลอง เป็นต้น

[2] ผลต่อเนื่องจากการที่สื่อโทรทัศน์นั้นเป็นภาพแบบ icon sign ทำให้การใช้รหัสนั้นดูเป็นธรรมชาติ (naturalized code) ทำให้สื่อโทรทัศน์มีลักษณะเป็นสื่อที่โปร่งใส (transparency) เพราะมีอะไรก็เอามาเสนอให้เห็นกันกระจ่างตา ความโปร่งใสของสื่อจึงทำให้ดูคล้ายกับว่าสื่อเป็นเพียงตัวนำเอา “สิ่งที่เกิดขึ้น” มานำเสนอ ทั้งที่อันที่จริงภาพที่เห็นในจอโทรทัศน์นั้นมิใช่ “ภาพที่เกิดขึ้นจริงๆ เท่านั้น” หากแต่เป็น “ภาพจริงที่ถูกสร้างขึ้น” โดยผ่านมุกกล้องบ้าง ระยะห่างบ้าง แสงสีบ้าง ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว

ผลที่เกิดขึ้นกับสื่อโทรทัศน์นี้เกิดขึ้นเช่นเดียวกับพิกัดที่ดูโปร่งใส ดูเป็นของจริง แต่ทว่าทั้งหมดล้วนแล้วเป็นการ “ประกอบสร้าง” จากสัญญาณหลากหลายที่นำมาร้อยเรียงกันเพื่อส่งผ่านความหมายที่ภัณฑารักษ์และนักออกแบบต้องการสื่อออกมา สัญญาณหรือองค์ประกอบของสิ่งแสดงทุกอย่างที่ถูกนำมาใช้นั้นจึงผ่านการถูกแปลความ การเลือกใช้และคัดทิ้ง เพื่อให้มาเป็นภาพตัวแทนของความเป็นชุมชน

[3] “ภาพแห่งความเป็นจริง” ที่ปรากฏในสื่อโทรทัศน์นั้นจึงได้ผ่านกลยุทธของกระบวนการใส่รหัสต่างๆ มากมายในการผลิต เพราะฉะนั้น ในขณะที่ภาพที่ปรากฏในจอโทรทัศน์ดูโปร่งใสเหมือนจริงอย่างยิ่ง แต่ความจริงแล้ว ภาพในโทรทัศน์ได้ผ่านการปรุงแต่งมาอย่างหนักหน่วงที่สุด

ในบริบทของพิกัดที่ก็ไม่ได้แตกต่างกันเลย “ปฏิบัติการการจัดแสดง” หรือวิธีการจัดวาง วัสดุที่ใช้หรืออุปกรณ์ประกอบ เทคนิคการเล่าเรื่อง การจัดไฟ/แสง/สี/เสียง การใช้พื้นที่/ที่ว่าง (space) ได้ถูกออกแบบและวางโครงสร้างทางสถาปัตยกรรมมาอย่างดีเพื่อสร้างความรู้สึกให้มันดูเหมือนจริง

[4] กลยุทธ์อีกประการหนึ่งที่เป็นคุณลักษณะเฉพาะของสื่อโทรทัศน์ คือ แบบวิธีในการสร้างความสัมพันธ์กับผู้ชม (mode of address) เนื่องจากรายการในบางรายการของโทรทัศน์ เช่น

รายการข่าว รายการทอล์คโชว์ ผู้ที่ปรากฏตัวในจอโทรทัศน์จะสร้างความสัมพันธ์โดยตรงกับผู้ชม และเรียกร้องการมีส่วนร่วมจากผู้ชมอย่างสูง

แม้ว่าพิพิธภัณฑ์บางแห่งจะมีระยะห่างระหว่างผู้ชมและตัวบท เช่น การจัดวางในตู้กระจก การกันเชือก การเขียนป้ายห้ามจับและดูคลำ แต่ความสัมพันธ์ระหว่างผู้รับและตัวบทในการจัดแสดงนั้นอาจเกิดขึ้นในหลายประการเช่น การเขียนป้ายบอกเล่าความเป็นมาที่เชื่อมโยงอารมณ์ระหว่างตัวบทนั้นกับผู้อ่าน การจำลองวัตถุแทนของจริงมาให้ได้สัมผัสสัมผัส จับต้อง หรือทดลองใช้ พิพิธภัณฑ์บางแห่งจะมีเวทีการแสดงประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับสิ่งของหรือเรื่องราวที่นำมาจัดแสดง โดยที่ผู้ชมสามารถนั่งติตชอบเวทีได้และมีการเล่นเกมตอบคำถามหรือซักถามข้อสงสัยอื่นๆ ได้หลังจากรอบการแสดงจบลงแล้ว ฯลฯ

[5] ความเหมือนในธรรมชาติของความเป็นพิพิธภัณฑ์กับโทรทัศน์ยังมีให้เห็นอีกดังนี้คือ

- พิพิธภัณฑ์ต้องการความสดใหม่ของเนื้อหา ทำให้มีการจัดนิทรรศการถาวรและกิจกรรมหมุนเวียนใหม่ๆ อยู่ตลอดเวลา เช่นเดียวกับโทรทัศน์ที่แม้จะมีรายการประจำแต่ก็จะมีการปรับเปลี่ยนเนื้อหาไม่ให้ซ้ำ หรือมีการเปลี่ยนผู้นำเสนอเปลี่ยนฉากเช่นเดียวกับการจัดกิจกรรมในพิพิธภัณฑ์
- ในการสร้างละครโทรทัศน์ ผู้จัดต้องการนวนิยายหรือการเขียนเรื่องราวที่จะนำมาสร้างเป็นบทโทรทัศน์ และเลือกดารา เลื่อนผ้า สถานที่ให้เข้ากับเนื้อหาที่จะแสดง ในการจัดทำพิพิธภัณฑ์ ผู้จัดต้องการแหล่งข้อมูลหรือเนื้อหาที่จะมานำเสนอ เพื่อผูกเป็นเรื่องราวหรือบทสำหรับการจัดแสดงในพิพิธภัณฑ์ และผู้จัดหรือภัณฑารักษ์ทำงานร่วมกับนักออกแบบ ช่างเทคนิค ในการเลือกสื่อหรือองค์ประกอบของสิ่งแสดงต่างๆ มานำเสนอให้สอดคล้องกับเรื่องราวหรือบทที่ได้เขียนไว้
- เนื้อหาในโทรทัศน์นั้นมีหลากหลายความหมายและผู้รับสามารถแปลความหมายได้หลากหลายแบบ ที่เป็นดังนี้เพราะเนื้อหาในโทรทัศน์ประกอบสร้างด้วยระบบของสัญลักษณ์ที่มียอดประกอบของหลากหลายสำเนียง หรือ polysemic มารวมกัน เนื้อหาในพิพิธภัณฑ์ก็เช่นเดียวกัน การเลือกองค์ประกอบของสิ่งแสดงต่างๆ มานำเสนอเป็นภาพแทนของเนื้อหาเปรียบเสมือนกับการร้อยเรียงสัญลักษณ์ต่างๆ ที่มี

ความหลากหลายของความหมายเข้าด้วยกัน ทำให้ผู้เข้าชมในพิพิธภัณฑ์แต่ละคนหรือแต่ละกลุ่มนั้นสามารถแปลความหมายได้หลากหลายแบบเช่นเดียวกัน ยกตัวอย่างเช่น การแปลความหมายที่สอดคล้อง ต่อร่อง หรือแตกต่างกันไปในทางตรงกันข้ามกับที่ผู้ส่งสารต้องการ

[6] นอกจากนั้นแล้ว พิพิธภัณฑ์ยังมีธรรมชาติหรือคุณลักษณะที่มากกว่าโทรทัศน์
ดังนี้คือ

- พิพิธภัณฑ์ได้รับการยอมรับว่าเป็นสถาบันแห่งความรู้หรือการเรียนรู้ของระบบของชาติ การยอมรับดังกล่าวเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้เกิดอำนาจของพิพิธภัณฑ์ในการโน้มน้าวใจผู้รับสารหรือผู้ชมให้เกิดความเชื่อถือ ยอมรับหรือคล้อยตามในสิ่งที่พิพิธภัณฑ์ต้องการสื่อหรือนำเสนอออกมาได้โดยง่าย
- หน้าที่พิเศษของพิพิธภัณฑ์ในการเป็นเครื่องแทนความทรงจำถึงอดีต และพิพิธภัณฑ์ยังเป็นสถานที่ในการสร้างจิตสำนึก และเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการขัดเกลาทางสังคม (socialization) อนุรักษ์และสืบทอดมรดกทางวัฒนธรรม ภูมิปัญญาให้คงอยู่สืบต่อไป
- สิ่งของที่ถูกเก็บรวบรวมและนำมาเสนอในพิพิธภัณฑ์นั้นถือเป็นภาพสะท้อนให้เห็นถึงภูมิปัญญาและวัฒนธรรมที่สัมพันธ์กับประวัติศาสตร์และวิถีชีวิตของผู้คนในแต่ละช่วงเวลา และนำมาซึ่งการรู้จักตนเอง ชุมชนของตนเอง และรู้จักผู้อื่นอีกด้วย

[7] อย่างไรก็ตาม พิพิธภัณฑ์ยังมีธรรมชาติหรือคุณลักษณะที่ต่างไปจากสื่อโทรทัศน์ นั่นคือการที่พิพิธภัณฑ์เป็นสื่อที่ผู้ชมจะต้องเดินทางไปถึงที่ก่อนถึงจะดูได้ พิพิธภัณฑ์บางแห่งต้องจ่ายค่าเข้าชมในอัตราที่แพงมาก แต่โทรทัศน์นั้นเราเสียค่าใช้จ่ายในการซื้อตัวเครื่องเพียงครั้งเดียว พิพิธภัณฑ์ยังเป็นสื่อที่ไม่มีความต่อเนื่องเมื่อเปรียบเทียบกับโทรทัศน์ เพราะพิพิธภัณฑ์บางแห่งอาจเปิดทำการเฉพาะบางเวลาหรือบางวันเท่านั้น นอกจากนั้นแล้ว พิพิธภัณฑ์ยังเป็นสื่อที่ให้ความรู้ลึกถึงความเป็นวิชาการมากกว่าโทรทัศน์ที่ถูกมองว่าเป็นสื่อบันเทิง

2.2.3.1.4 การศึกษาการอ่านความหมายหรือขั้นตอนของการถอดรหัส

ในการศึกษาตามแนวทางสัญวิทยา กระบวนการแปลและรับความหมายนั้นเป็นกระบวนการที่เรียกได้ว่า “active process” นั่นคือ ไม่ว่าเราจะเป็นผู้ดู/ผู้ชม/ผู้อ่าน/ผู้รับสาร ความหมายที่เราได้รับมานั้นไม่จำเป็นจะต้องเป็นชุดเดียวกันกับที่ผู้พูด/ผู้เขียน/ผู้ส่งให้มาเสมอไป จะมีความเลื่อนไหลในการแปลและรับความหมายเกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลา ความหมายบางอย่างอาจจะถูกแอบซ่อนไว้ในประโยคหรือตัวบท และความหมายบางอย่างแม้ว่าผู้ส่งจะไม่ได้ตั้งใจ แต่ก็อาจจะถูกผู้รับอ่านความหมายในแบบนั้นออกมาได้ ดังนั้น ผู้รับสารจึงมีความสำคัญเช่นเดียวกับผู้ส่งสาร เพราะสัญญาณที่ถูกให้ความหมายหรือเข้ารหัสมาจะต้องถูกถอดรหัสหรือแปลความหมายโดยผู้รับเสียก่อน และสัญญาณใดที่ผู้รับไม่สามารถอ่านออกหรือแปลความหมายได้ สัญญาณนั้นก็จะไม่มีความหมายใดๆ

เมื่อกระบวนการรับและแปลความหมายของผู้รับสารเป็นไปในแบบ active ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยจึงได้ทบทวนแนวคิดเกี่ยวกับการอ่านและถอดรหัสสารของ S. Hall ไว้ด้วย เพื่อให้สามารถศึกษากระบวนการสร้างภาพตัวแทนได้ครบทั้งฝ่ายผู้ผลิต/สร้างความหมายและผู้อ่านหรือถอดรหัสความหมายดังกล่าว นอกเหนือจากนั้นแล้ว ผู้วิจัยยังมีจุดยืนว่า มีลักษณะของความหลากหลายในการ “อ่าน” และแปลความหมายสาร (decode) ของผู้รับสาร หรือมองผู้รับสารในแบบ active audience คือมองว่า ผู้รับสารแต่ละคนแต่ละกลุ่มนั้นอาจมีลักษณะของการรับสารโดยปราศจากการตีความหมาย หรือมีลักษณะของการตอบรับในแบบตีความ การแปลความหมายไปในทิศทางตรงกันข้าม และการปฏิเสธความหมายที่ถูกส่งมาโดยสิ้นเชิง

เพื่อจะอธิบายแนวคิดในเรื่องการอ่านความหมายของสาร S. Hall ได้ปูพื้นฐานแนวคิดใหม่ๆเกี่ยวกับ “ผู้รับสาร” โดยเปรียบเทียบให้เห็นอย่างชัดเจนถึงจุดร่วมและจุดต่างระหว่างแนวคิดของตนเองกับแนวคิดที่มีอยู่ (กาญจนา แก้วเทพ, 2545 ข) ดังนี้คือ

[1] การเปรียบเทียบรหัสของผู้ส่งสารและผู้รับสาร S. Hall มีจุดยืนว่าระบบรหัส (code system) ของผู้ส่งสารและผู้รับสาร ไม่จำเป็นต้องเป็นรหัสเล่มเดียวกันหรือชุดเดียวกันเสมอไป (กรณีส่วนใหญ่แล้วมักจะแตกต่างกัน) มีเหตุผลมากมายที่จะทำให้รหัสคู่มือในการส่งความหมายและถอดรหัสระหว่างผู้ส่งสารและผู้รับสารไม่ตรงกัน ไม่สอดคล้องกัน จนถึงขั้นขัดแย้งกัน เช่น ภูมิหลัง ประสบการณ์ ระดับการศึกษา อาชีพ ผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ จุดยืนทางการเมือง เพศชนชั้น อุดมการณ์ ฯลฯ

ด้วยความแตกต่างจากแง่มุมต่างๆของผู้ส่งสารและผู้รับสารที่กล่าวมา ทำให้การตีความหมายของผู้รับสารมักจะผิดเพี้ยนไปจากความหมายที่ผู้ส่งสารเข้ารหัสไว้ คำอธิบายดังกล่าวอาจคล้ายคลึงกับแนวทางของการใช้และความพึงพอใจจากสื่อ (uses and gratification approach) อย่างไรก็ตาม ความแตกต่างระหว่างแนวคิดของ S. Hall กับแนวทางของการใช้และความพึงพอใจจากสื่อก็คือ **เรื่องหน่วยของการวิเคราะห์** (unit of analysis) ในขณะที่แนวทางเรื่อง “การใช้สื่อ” นั้นจะใช้หน่วยการวิเคราะห์เป็นปัจเจกบุคคลแต่ละราย (ที่มีความต้องการเฉพาะตัวที่แตกต่างกัน) S. Hall กลับใช้หน่วยการวิเคราะห์เป็น “กลุ่มคน” ที่ถูกจัดระบบจากโครงสร้างเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองให้มารวมกลุ่มกันตามประเด็นต่างๆ

[2] ผู้รับสารไม่ใช่กลุ่มคนที่มีลักษณะเนื้อเดียวกันหมด (homogeneous group) นอกเหนือจากความแตกต่างระหว่างผู้ส่งสารกับผู้รับสารแล้ว แม้แต่ในระหว่างกลุ่มผู้รับสารเองก็ยังคงมีความแตกต่างกัน ในส่วนที่เกี่ยวกับการถอดรหัสนั้น Hall มีทัศนะว่าการจับกลุ่มของผู้รับสารนั้นมีลักษณะพลวัต (dynamic) และแปรเปลี่ยนอย่างสัมพันธ์ไปกับรูปแบบและความหมายของสาร (forms and meaning)

[3] ความสำคัญของการตีความ แนวความคิดที่ให้ความสำคัญกับการตีความนั้นเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มที่เชื่อเรื่องการเลือกรับรู้ (selective perception) ซึ่งกล่าวว่าผู้รับสารนั้นจะมีกระบวนการเลือกรับรู้ ตั้งแต่ขั้นตอนของการเลือกเข้าถึง เลือกเปิดรับ เลือกตีความ และเลือกจดจำ ดังนั้น เรื่องการรับรู้จึงมีปัจจัยด้านอัตวิสัย (subjective capacity) ของผู้รับสารเข้ามาเกี่ยวข้องอย่างมาก และสิ่งที่ผู้ส่งสารควรจะทำให้ความสนใจมากที่สุด คือเรื่องการเลือกตีความของผู้รับสาร

ในขณะที่ S. Hall ก็มีทัศนะที่ให้ความสำคัญกับปัจจัยด้านอัตวิสัยของผู้รับสารในเรื่องการตีความเช่นเดียวกัน แต่ทว่าความแตกต่างระหว่าง S. Hall กับแนวทางการเลือกรับรู้นั้นก็คือ กลุ่มที่เชื่อเรื่องการเลือกรับรู้ จะให้เหตุผลว่าการที่ผู้รับสารได้ตีความเนื้อหาสารอย่างแตกต่างกันนั้นเนื่องจากภูมิหลังและปัจจัยทางด้านจิตวิทยาของผู้รับสารแต่ละราย (หน่วยการวิเคราะห์เป็นระดับปัจเจก) แต่ S. Hall ตั้งคำถามว่า ในกรณีที่ผู้รับสารตีความเบี่ยงเบน (distort) ออกจากความตั้งใจของผู้ส่งนั้น เพราะเหตุใดการเบี่ยงเบนดังกล่าว จึงมีลักษณะเป็นแบบเดียวกันอย่างเป็นระบบ (systematically distorted communication) กล่าวอย่างง่ายก็คือ เหตุใดจึงมีความเข้าใจผิดเหมือนกันหมดในกลุ่มผู้รับสารบางกลุ่ม

ซึ่ง S. Hall ได้ให้คำอธิบายว่า กลุ่มที่เชื่อเรื่องการเลือกรับรู้ นั้นคิดว่ากระบวนการถอดรหัส จากตัวสารออกมาเป็นความหมายนั้น เป็นเรื่องของปัจเจกบุคคลที่เกิดขึ้นอย่างเป็นธรรมชาติ (natural) แต่ S. Hall คิดว่ากระบวนการนี้เป็นเรื่องที่ถูกสร้างขึ้น (being constructed) จากระบบ การสื่อสารในสังคมนั้นๆ ดังนั้น ความหมายที่ถูกตีความอย่างผิดๆ จึงมิใช่ความหมายที่ไร้ทิศทาง สะเปะสะปะไปคนละทิศละทาง หากทว่าเป็นการตีความหมายอย่างเบี่ยงเบนที่เป็น choices อยู่ ชุดหนึ่ง (ไม่ได้ตีความว่าเป็น (ก) แบบที่ผู้ส่งสารต้องการ แต่ก็ตีความเป็น (ข) (ค) (ง) เท่านั้น) ที่ เรียกว่าเป็นกลุ่มของความหมายอันหลากหลายชุดหนึ่ง (polysemic)

นอกจากนั้นแล้ว S. Hall ยังให้ความสนใจกับ **ขั้นการใช้/การบริโภคสาร (use/consumption)** อย่างมาก เนื่องจากเขามีแนวคิดที่ว่า ข่าวสารนั้นมีได้สำคัญเพียงแค่ว่า ได้ผลิต ขึ้นมาอย่างไรเท่านั้น (how it is produced) แต่ยังสำคัญต่อไปอีกว่า “**ข่าวสารนั้นถูกรับรู้ อย่างไร**” (how it is received) โดยเสนอทัศนะใหม่เกี่ยวกับขั้นตอนของการรับสารหรือการ บริโภคข่าวสารว่า ในขั้นตอนนี้จะใช่อีกช่วงเวลาหนึ่งเช่นกันที่ความหมายจะถูกผลิตขึ้นมาอีก ครั้งหนึ่ง กล่าวคือ **สิ่งที่ผู้รับสารกระทำไม่เพียงแต่จะ “อ่านความหมาย” ที่อยู่ในสารของผู้ส่ง เท่านั้น หากแต่ผู้รับสารจะนำเอา “ตัวเอง” (ผู้รับสาร) เข้าไปสร้างความหมายในสารด้วย** กล่าวอย่างง่าย ๆ ก็คือ S. Hall มีความเห็นว่าความหมายในข่าวสารเมื่ออยู่ในช่วงเวลาผลิตก็เป็น เรื่องความสัมพันธ์ระหว่างผู้ส่งสารกับสาร และในขั้นตอนของการบริโภคก็เป็นเรื่องความสัมพันธ์ ระหว่างผู้รับสารกับสารเช่นกัน ซึ่งหมายความว่าช่วงเวลาแห่งการถอดรหัส (decoding) ก็เป็น ช่วงเวลาที่มีอิสระในตัวเอง และไม่จำเป็นต้องไปขึ้นต่อช่วงเวลาแห่งการเข้ารหัส (encoding) เสมอไป

ในขณะที่กลุ่มวัฒนธรรมศึกษาให้ความสำคัญกับผู้รับสารในขั้นตอนของการบริโภคสาร พิพิธภัณฑสถานในช่วงทศวรรษที่ 21 นี้ก็เริ่มหันมาให้ความสนใจกับการศึกษาผู้รับสารของพิพิธภัณฑ สถานด้วยเช่นกัน โดยกระแสที่เข้ามากดดันให้การดำเนินงานของพิพิธภัณฑสถานเปลี่ยนแปลงจาก product-led มาเป็น audience-centered นั้น Black (2005) ได้กล่าวไว้ว่าเป็นแรงกดดันที่เข้ามาทั้งจาก ข้างบนและข้างล่างด้วยกัน ตัวอย่างเช่น แรงกดดันจาก “ข้างบน” หรือภาครัฐและแหล่งเงินทุน เพื่อให้พิพิธภัณฑสถานขยาย/เพิ่มบทบาททั้งในมิติด้านการศึกษา เศรษฐกิจ รวมถึงชุมชนให้มากยิ่งขึ้น กว่าเดิม และแรงกดดันจาก “ข้างล่าง” ตัวอย่างเช่น การที่พิพิธภัณฑสถานต้องแข่งขันกับคู่แข่งประเภท แหล่งพักผ่อนหย่อนใจอื่นๆ เช่น โรงภาพยนตร์ สวนสนุก ฯลฯ หรือแรงกดดันจากกลุ่มประชาชนที่ ต้องการเข้ามามีส่วนร่วมกับพิพิธภัณฑสถานมากกว่าเดิม เป็นต้น

นอกเหนือจากแรงกดดันทั้งจากข้างบนและข้างล่างดังกล่าวมาแล้วนั้น แนวคิดเกี่ยวกับผู้รับสารยังหนุนนำให้พิพิธภัณฑมอญผู้รับสารด้วยสายตาเปลี่ยนไปจากเดิม นั่นคือ พิพิธภัณฑมอญไม่ได้มองว่าผู้รับสารของตนเองเป็นหนึ่งในตัวอีกต่อไป แต่มีความหลากหลาย และต่างการรับรู้ต่างความต้องการ การปรับเปลี่ยนแนวคิดที่หันมาให้ความสำคัญกับผู้รับสารนี้ยังทำให้พิพิธภัณฑมอญหันมาให้ความสำคัญกับข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับผู้รับสารอีกด้วย อาทิ ธรรมชาติของผู้รับสารแต่ละกลุ่ม ความต้องการ ความคาดหวัง แรงจูงใจที่ทำให้มาพิพิธภัณฑมอญ อุปสรรคอะไรบางอย่างที่ทำให้ไม่สามารถมาหรือไม่อยากมาพิพิธภัณฑมอญ รวมตลอดถึงประสบการณ์และความคิดดั้งเดิมที่ติดตัวมาก่อนเข้าพิพิธภัณฑมอญ ข้อมูลดังกล่าวนี้ถูกนำมาใช้ประโยชน์ใน 2 ประการที่สำคัญ คือ เพื่อสร้างความสัมพันธ์ที่ยั่งยืนกับผู้รับสารเก่า และเพื่อให้ได้มาซึ่งผู้รับสารรุ่นใหม่ของผู้พิพิธภัณฑมอญ

สำหรับการถอดรหัสในการอ่านความหมายของสารนั้น จะพบว่าผู้รับสารสามารถจะมีจุดยืนได้ 3 แบบ (หรือใช้รหัสได้ 3 รหัส) อันจะทำให้การอ่านความหมายได้ 3 แบบตามมาเช่นกัน คือ

(1) จุดยืนแบบที่ผู้ส่งสารต้องการ (dominant-hegemonic position) จุดยืนแบบนี้ผู้รับสารจะยืนอยู่ที่เดียวกับผู้ส่งสารและจะใช้รหัสของผู้ส่งสารเช่นกัน ดังนั้น ความหมายที่ผู้รับสารอ่านได้จึงเป็นแบบที่ผู้ส่งสารต้องการเท่านั้นที่เรียกว่า preferred reading

(2) จุดยืนแบบที่ผู้รับสารจะต่อรองความหมายเสียใหม่ (negotiated position) จุดยืนแบบนี้ แม้ว่าผู้รับสารจะอ่านความหมายหลักๆตามที่ต้องการของผู้ส่งสาร แต่ทว่าภายในขอบเขตความหมายดังกล่าว ผู้รับสารจะยังคงต่อรองรายละเอียดปลีกย่อย ตัวอย่างเช่น “การยอมรับว่าเห็นด้วยกับที่ผู้ส่งสารกล่าวมา แต่ก็มีเงื่อนไขว่า จะเป็นจริงก็ต่อเมื่อ” หรือ “อาจจะมีส่วนยกเว้นเหมือนกัน...” หรือ “ที่พูดนั้นอาจจะจริงในที่อื่นๆ แต่ในที่นี้อาจจะไม่เป็นจริง” การตีความหมายแบบต่อรองนี้เป็นการพบกันครึ่งทาง หรือเป็นสูตรผสมระหว่าง preferred reading กับ opposite reading

(3) จุดยืนที่ผู้รับสารจะตีความคัดค้านต่อต้านความหมายที่ผู้ส่งสารใส่รหัสมา (opposite position) ยกตัวอย่างเช่น การรับรู้ว่าคุณธรรมหลักที่ปรากฏในสื่อนั้นคืออะไรแต่ก็ปฏิเสธคุณธรรมเหล่านั้นเสีย หรือการปฏิเสธอัตลักษณ์ของผู้หญิงอีสานที่ปรากฏในสื่อ และสร้างอัตลักษณ์ขึ้นมาใหม่ตามแบบฉบับของผู้หญิงอีสานที่ชุมชนคลองเตย (วิลาสินี พิพิธกุล, 2544)

การอ่านความหมายดังกล่าว Barker (2000) ได้อธิบายไว้ว่า ผู้อ่านหรือผู้รับสารแต่ละคน นั้นต่างถูกรับรู้ว่าเป็นปัจเจกชนที่อยู่ภายใต้สังคมหนึ่งๆ ที่ซึ่งการอ่านความหมายจะถูกกำหนดโดย ปฏิบัติการต่างๆ และความหมายทางวัฒนธรรมที่มีร่วมกัน ยิ่งผู้อ่านมีรหัสทางวัฒนธรรมร่วมกับ ผู้ผลิตหรือผู้เข้ารหัสมากเท่าใด พวกเขาก็จะสามารถถอดรหัสสารภายใต้กรอบความคิดเดียวกันได้ มากเท่านั้น อย่างไรก็ตาม หากว่าผู้รับสารหรือผู้อ่านอยู่ในสถานะทางสังคมที่แตกต่างกันออกไป เช่น มีความแตกต่างทางชนชั้นหรือเพศสภาพ ฯลฯ ก็อาจจะทำให้มีการแปลความหมายสาร ดังกล่าวไปในแบบอื่นๆ ได้

จากจุดยืนในการอ่านความหมายทั้ง 3 แบบนั้น Fiske (1984 อ้างถึงใน Crane, 1992: 95-96) ได้กล่าวไว้เช่นกันว่า ความหมายของตัวบทนั้นไม่ได้เกิดจากความตั้งใจของผู้เขียนที่จะ ส่งออกมา แต่เกิดจากผู้อ่านในระหว่างการใช้ตัวบทดังกล่าวในช่วงของกาลและเทศะหนึ่งๆ ดังนั้นตัวบทหนึ่งจึงมีได้หลากหลายความหมายขึ้นอยู่กับผู้อ่านแต่ละคน ซึ่งก็จะแตกต่างกันไป ตามบริบททางวัฒนธรรมในขณะอ่านตัวบทดังกล่าว

ดังเช่น Morley (1980 อ้างถึงใน Kidd, 2002: 108) ที่สนใจประเด็นเกี่ยวกับผู้รับสารใน การเปิดรับสื่อโทรทัศน์ ว่าใช้อย่างไรและทำไม โดยเลือกศึกษาจากรายการ Nationwide ซึ่งเป็น รายการนิตยสารทางอากาศเกี่ยวกับข่าวและสถานการณ์ปัจจุบัน Morley ค้นพบว่า กลุ่มผู้รับสาร ในการศึกษาของเขาใช้และตีความรายการดังกล่าวแตกต่างกันไปตามลักษณะหรือภูมิหลังของแต่ละ บุคคล ยกตัวอย่างเช่น ชนชั้น เพศสภาพ ชาติพันธุ์ อายุ อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม มุมมองทาง การเมือง และประสบการณ์ส่วนบุคคล ซึ่งสิ่งต่างๆ เหล่านี้ล้วนแล้วแต่เป็นเครื่องกรองเนื้อหาสารที่ บรรจุอยู่ในแต่ละรายการ

หรืองานวิจัยของ Philo (1990 อ้างถึงใน Kidd, 2002: 109) ซึ่งเป็นสมาชิกหนึ่งในกลุ่ม GUMG (Glasgow University Media Group) ที่พบว่า ประวัติส่วนบุคคล เรื่องราวในชีวิตและ ประสบการณ์ของแต่ละบุคคล ล้วนแต่เป็นเครื่องกรองและมีอิทธิพลต่อมุมมองในการเปิดรับสื่อ แบบประชานิยมเช่นกัน

เช่นเดียวกับที่ Lull (2000) ได้ตั้งข้อสังเกตต่อการรับวัฒนธรรมประชานิยมของผู้รับสารใน ยุคโลกาภิวัตน์ไว้ว่า ถึงแม้ว่า รูปแบบของวัฒนธรรมประชานิยมต่างๆ เช่น จากระายการในโทรทัศน์ ภาพยนตร์ และเพลงป๊อปต่างๆ จะแสดงออกถึงค่านิยมทางวัฒนธรรมเฉพาะบางประการ แต่ รูปแบบและค่านิยมเหล่านี้ก็มิได้ถูกผู้รับสารของโลกาภิวัตน์รับ ย่อมซึม และกระทำตามไปใน

แบบเดียวกัน และอาจเป็นไปได้ว่าการแปลความและการใช้นั้นตรงกันข้ามกับสิ่งที่ผู้ส่งสารตั้งใจส่งออกมา

กระแสการไหลบ่าของวัฒนธรรมประชานิยมจากส่วนหนึ่งของโลกไปสู่อีกส่วนหนึ่งนั้น สร้างความคล้อยคลึงในบางส่วน แต่ความแตกต่างที่ฝังรากลึกอยู่ภายในนั้นก็ยังคงอยู่ ผลของการปฏิสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมในระบบโลกาภิวัตน์นั้นได้ทำให้เกิดการรูปแบบการสร้างสรรคที่ผสมผสาน ถูกปรับอย่างพิถีพิถันและทำให้เหมาะสมกับสังคมและวัฒนธรรมในบริบทที่มันถูกส่งเข้าไป

นอกเหนือจากการเสนอแนวคิดใหม่ของผู้รับสารในฐานะที่เป็น active audience แล้ว การศึกษาการอ่านความหมายของผู้รับสารยังนำไปสู่การเสนอกลยุทธ์การต่อรองทางอัตลักษณ์ โดยนักทฤษฎีแนววัฒนธรรมศึกษาใน 3 รูปแบบ (Hall, 1997 อ้างถึงใน วิลาสินี พิพิธกุล, 2444) คือ

1. การกลับทิศทางของอัตลักษณ์ชั่วคราว (ที่ถูกสร้างภาพเหมารวม) มาสู่อีกชั่วคราวที่เป็นด้านตรงข้าม เช่น การที่คนจีนอพยพพญูรังเกียจว่ายากจน และพึงพิงคนไทยในยุคสมัยหนึ่งนั้น ก็มาสู่อัตลักษณ์อีกชั่วคราว คือ คนจีนเป็นเศรษฐกิจตัวจริงที่คุมระบบการเงินของชาติไทยอยู่
2. การใส่ภาพบวกลงแทนที่ลงในภาพลบเพื่อให้อัตลักษณ์เชิงลบนั้น สามารถตีความในแง่บวกได้ด้วย เช่น “fat is beautiful” เป็นต้น
3. การอยู่กับอัตลักษณ์ในเชิงลบนั้นให้ได้และทำให้อัตลักษณ์มีคุณค่าขึ้นมา โดยการสร้างอัตลักษณ์ของตนให้เป็นจุดเด่น ให้เป็นที่จับจ้องของสายตาต่างๆ และแม้แต่เป็นที่เรียกเสียงหัวเราะ เพราะ S. Hall เชื่อว่า การควบคุม (command) สายตาหรือเสียงหัวเราะของคนอื่น ก็คือ “อำนาจ” ที่บุคคลนั้นได้รับ จากการเปิดพื้นที่ทางอัตลักษณ์ของตัวเองให้กลายเป็นผู้กระทำหรือผู้สร้าง (representer) ไม่ใช่ผู้ถูกสร้าง (represented)

กระบวนการแปลและการรับความหมายนั้นเป็นกระบวนการที่เรียกได้ว่า “active process” ผลจากการทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องนี้ได้แสดงให้เห็นว่า มีความเคลื่อนไหวในการแปล

และรับความหมายเกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลา และความหมายบางอย่างแม้ว่าผู้ส่งจะไม่ได้ตั้งใจ แต่ก็อาจจะถูกผู้รับอ่านความหมายในแบบนั้นออกมาได้ ในการศึกษาเรื่องการสื่อสารกับกระบวนการสร้างภาพตัวแทนจึงจำเป็นต้องให้ความสำคัญต่อผู้รับสารเช่นเดียวกับผู้ส่งสาร

ดังเช่นงานวิจัยของ Radway (กาญจนา แก้วเทพ, 2541) ได้สาธิตให้เห็นว่า เมื่อผู้วิจัยได้วิเคราะห์บรรดาคุณสมบัติที่ล้าหลังต่างๆ ในละครโทรทัศน์ออกมาแล้ว เมื่อมาสัมภาษณ์ผู้รับสารสตรีที่ดูละครโทรทัศน์เหล่านั้น ผู้วิจัยก็กลับได้พบว่า ผู้รับสารมิได้มองเห็นคุณสมบัติต่างๆ ในแง่มุมเดียวกับผู้วิจัย หากทว่าผู้รับสารสตรีได้เลือกเฟ้นและเลือกเห็นลักษณะที่ก้าวหน้า ต่อรอง และท้าทายในละครโทรทัศน์

ผลการวิจัยของ Radway สอดคล้องกับงานศึกษาวิจัยของ Ballaster et al. (1991 อ้างถึงใน Kidd, 2002: 186-187) ที่ได้แสดงให้เห็นว่า ถึงแม้ว่าเนื้อหาในนิตยสารของสตรีจะแสดงภาพผู้หญิงในแบบที่จำกัด แต่ผู้หญิงที่เป็นผู้รับสารนั้นต่างก็มีวิธีการ “อ่าน” ตั๋วบทหรือการถอดรหัสความหมายอย่างหลากหลายในแบบของตนเอง

ในบทความเรื่อง “The color purple: Black women as cultural readers” ของ Bobo (1994) ยังได้แสดงให้เห็นว่า กลุ่มผู้รับสารซึ่งเป็นผู้หญิงผิวดำกลุ่มหนึ่งได้สร้างความหมายจากตัวย่อและสัญลักษณ์จากภาพยนตร์เรื่อง The color purple เพื่อสร้างความหมายใหม่ให้กับชีวิตของตนเอง Bobo พบว่า สาเหตุที่ทำให้การอ่านความหมายของผู้หญิงผิวดำแตกต่างไปจากความหมายในกระแสหลักนั้น เป็นเพราะความแตกต่างทางประสบการณ์ในชีวิตจริงในอดีตของแต่ละคน และได้สรุปให้เห็นว่า “ในขณะที่ชมภาพยนตร์หรือ “อ่านตัวย่อ” นั้น ทั้ง “เธอและเขา” ต่างก็ไม่ได้ทิ้งเรื่องราวในอดีต ไม่ว่าจะเป็นทางสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ เชื้อชาติ หรือเพศของตนไว้ที่หน้าประตูแต่อย่างใด”

นอกจากนั้นแล้ว ยังมีงานวิจัยอื่นๆ ที่แสดงให้เห็นว่าการถอดรหัสความหมายของผู้รับสารนั้นอาจเป็นไปในรูปแบบอื่นได้ โดยเฉพาะในกลุ่มของเด็กและเยาวชนซึ่งจะเป็นหนึ่งในกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักของผู้วิจัย

ยกตัวอย่างเช่น การศึกษาการใช้ดนตรี $Ra \in$ แบบดั้งเดิมมาปรับประยุกต์โดยใช้เครื่องดนตรีตะวันตกของกลุ่มวัยรุ่นชาวอัลจีเรียผู้อพยพเข้าสู่ยุโรปในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เพื่อสร้างเป็นภาพตัวแทนอัตลักษณ์ของกลุ่มตนเอง ของ Achade-Povlsen (Bennett, 2000) ผู้วิจัย

พบว่า นอกจากดนตรี $Ra \in$ จะถูกสร้างความหมายใหม่ในบริบทใหม่แล้ว เนื้อหาของดนตรี $Ra \in$ สมัยใหม่ยังถูกสร้างขึ้นเพื่อต่อรองต่อวิถีชีวิตตะวันตกที่ถูกส่งมาทางเพลงป๊อปและภาพยนตร์ รวมถึงช่วยให้เด็กวัยรุ่นได้ต่อรองต่อความปรารถนาทางเพศอันเกิดจากข้อจำกัดจากสถาบันทางสังคม วัฒนธรรม และศาสนาของชาวอัลจีเรียอีกด้วย

หรืออีกตัวอย่างหนึ่งนั้นเป็นการศึกษากลุ่มวัยรุ่นและดนตรีพังค์ของ Szemere (1992, อ้างถึงใน Bennett, 2000) กลุ่มพังค์ในอังกฤษใช้ทุกอย่างที่ดูแปลกประหลาดเพื่อเป็นสัญลักษณ์แทน การล้อเลียนกลุ่มชนชั้นอำนาจในสังคม และเพื่อที่จะต่อต้านพวกเผด็จการชาตินิยม แต่กลุ่มวัยรุ่น อังกฤษพังค์ได้หยิบยืมอุดมการณ์ความเป็นชายขอบจากเนื้อหาเพลงของขบวนการเคลื่อนไหวของกลุ่มพังค์ในอังกฤษมาเติมความหมายใหม่ให้กับอุดมการณ์ของกลุ่มตนเอง เนื้อหา ดนตรี และการแสดงตัวตนของขบวนการเคลื่อนไหวของกลุ่มพังค์อังกฤษจึงเป็นสัญลักษณ์ถึงการต่อรอง ต่อความแปลกแยกที่เกิดขึ้นจากผลกระทบของเศรษฐกิจที่ตกต่ำและความล้มเหลว เสื่อมโทรมของ ระบบสังคมอังกฤษ รวมถึงเพื่อปฏิเสธการสร้างภาพในทางลบของกลุ่มพังค์โดยทางการอีกด้วย

ตัวอย่างของวัยรุ่นกับเพลงดังกล่าวได้แสดงให้เห็นว่า ไม่ว่ารูปแบบหรือความหมายดั้งเดิม ของเพลงและดนตรีนั้น ผู้ผลิตจะตั้งใจหรือจะควบคุมความหมายไว้อย่างไรก็ตาม แต่ผลที่เกิดขึ้น และความหมายของเพลงและดนตรีนั้นจะเกิดขึ้นหรือถูกสร้างใหม่ในขั้นตอนสุดท้ายในบริบทของ การบริโภคเพลงของผู้ใช้หรือผู้บริโภคมากกว่า และการสร้างความหมายใหม่ดังกล่าวนี้จะเกิดขึ้น ภายใต้บริบททางสังคมและวัฒนธรรม ภูมิหลังหรือความเป็นมา ความแตกต่างทางชนชั้น เพศสภาพ หรือคุณลักษณะทางประชากรศาสตร์ ฯลฯ ของแต่ละบุคคลแต่ละกลุ่ม

สำหรับงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเรื่องของพิพิธภัณฑ์โดยตรงนั้น ผู้วิจัยได้พบว่า มีงานวิจัย ของ Dicks (2000) ซึ่งศึกษาวิจัยเรื่อง “Encoding and decoding the people: circuits of communication at a local heritage museum” โดยใช้แนวคิดเรื่อง encoding/decoding ของ S. Hall เพื่อศึกษาและทำความเข้าใจถึงเงื่อนไข กระบวนการ และปฏิบัติการประกอบสร้าง “ความเป็นคนในชุมชนเมืองดั้งเดิม Rhondda” จากพิพิธภัณฑ์ “The Rhondda Heritage Park” ใน South Wales ซึ่งก่อนหน้านั้น ตึกดังกล่าวเป็นที่อยู่อาศัยของชุมชนในหุบเขา Rhondda เพื่อการทำเหมือง แล้วได้ปิดตัวลงไปในปี ค.ศ. 1983

Dicks ใช้วิธีการศึกษาวิเคราะห์ตัวบทภายในพิพิธภัณฑ์ ซึ่งประกอบด้วย อุปกรณ์โสตทัศน เพื่อบรรยายเรื่องราวตลอดทางเดินภายในพิพิธภัณฑ์ การนำชมบริเวณภายในพิพิธภัณฑ์ (ซึ่งทำ

เลียนแบบบรรยากาศดั้งเดิม) โดยอดีตคนงานเหมือง รวมตลอดถึงการจัดแสดงนิทรรศการภายในพิพิธภัณฑ์ดังกล่าว

สำหรับการวิเคราะห์ผู้รับสารเพื่อศึกษาว่าการประกอบสร้างความเป็นคนในชุมชน Rhondda ถูกจินตนากรรมโดยผู้เข้าชมพิพิธภัณฑ์อย่างไร Dicks ใช้วิธีการศึกษาจากสัมภาษณ์ผู้เข้าชมจำนวน 20 กลุ่ม ซึ่งก่อนการเข้าชมพิพิธภัณฑ์ กลุ่มผู้ให้ข้อมูลในการทำวิจัยจะได้รับการขอร้องให้เล่าเรื่องราวอย่างสั้นๆเกี่ยวกับ Rhondda ที่ได้เคยยินมาก่อนที่จะมาที่พิพิธภัณฑ์แห่งนี้ และภายหลังจากที่ได้เข้าเยี่ยมชมภายในบริเวณพิพิธภัณฑ์แล้ว จะถูกขอร้องให้นับจำนวนสิ่งที่ได้เห็นและได้ยินในระหว่างการเข้าชมพิพิธภัณฑ์ และอธิบายถึงลักษณะของคนในชุมชน Rhondda

Dicks พบว่าผลที่ได้รับจากการวิจัยนั้น เป็นไปตามแนวคิดของ S. Hall ที่ว่า “production constructs the message” และกระบวนการเข้ารหัสหรือประกอบสร้างความเป็นคนในชุมชน Rhondda ถูกนำเสนอผ่านอุปกรณ์โสตทัศนเพื่อบรรยายตลอดทางเดินภายในพิพิธภัณฑ์

2.2.3.2 การศึกษาตามแนวทางวาทกรรม

การศึกษากำหนดภาพตัวแทนตามแนวคิดเรื่องวาทกรรมของ Foucault อีกแนวทางหนึ่งนี้เป็นไปเพื่อให้ทั้งสองแนวคิดต่างเป็นส่วนเสริมซึ่งกันและกัน เหตุผลประการหนึ่งนั้นเนื่องจาก ในการศึกษาภาพตัวแทนตามแนวทางสัญญาวิทยาของ Saussure ได้ละเลยหรือไม่ให้ความสำคัญต่ออำนาจของภาษา เช่น ระหว่างผู้พูดที่อยู่ในสถานะและตำแหน่งที่แตกต่างกัน นอกจากนั้นแล้ว ภาพตัวแทนในฐานะแหล่งของการผลิตความรู้ทางสังคมจะมีลักษณะของการเป็นระบบความหมายเปิดที่เชื่อมโยงกับปฏิบัติการทางสังคม และเกี่ยวพันกับเรื่องของอำนาจอีกด้วย

อำนาจของภาพตัวแทนเป็นอำนาจทางสัญญา เป็นอำนาจในการกำหนด การมอบหมาย การจัดประเภท หรือการนำเสนอภาพตัวแทนของบางคนหรือบางสิ่งออกมาในบางแบบ อำนาจในรูปแบบนี้มีความเกี่ยวพันกับความรู้หรือปฏิบัติการที่ Foucault เรียกว่า “ความรู้/อำนาจ” (Hall, 1997c)

ดังที่ Taylor & Willis (1999) ได้กล่าวว่า ไม่มีภาพตัวแทนทางวัฒนธรรมใดที่จะเปิดทางให้เข้าสู่ความจริงเกี่ยวกับสิ่งที่ถูกนำเสนอได้ แต่สิ่งที่ภาพตัวแทนให้ก็คือการบ่งชี้ถึงความสัมพันธ์

ทางอำนาจ การถูกสร้าง ถูกจัดตั้งขึ้นมาภายในระบบสังคมในขณะช่วงเวลานึงๆ ยิ่งไปกว่านั้นแล้ว ปฏิบัติการสร้างภาพตัวแทนยังชี้ให้เห็นว่า ผู้ที่ถูกนำเสนอภาพนั้นไม่มีอำนาจในการนิยามตนเอง แต่ถูกนิยามโดยผู้ที่เหนือกว่าหรือมีอำนาจทางสังคมมากกว่า

และประเด็นที่ Taylor & Willis ได้นำเสนอนั้นก็คือ **การทำงานของสื่อและตัวบทต่างๆ อาจเป็นการสร้างภาพตัวแทนให้กลายเป็น “ภาพเหมารวม” (stereotype)** เพราะการสร้างภาพเหมารวมก็คือการนำเอาสัญลักษณ์ต่างๆ มาประกอบสร้างความหมาย และนำเสนอคุณค่าทัศนคติ พฤติกรรม และเบื้องหลังของกลุ่มที่ถูกเลือกมา ภาพเหมารวมดังกล่าวถูกใช้เป็นเครื่องมือเพื่อชี้บ่งว่าใครที่อยู่ “ใน” และใครอยู่ “นอก” กลุ่ม และปัจจัยที่ใช้ในการตัดสินว่าใครจะอยู่ในกลุ่มหรือไม่นั้นเป็นเรื่องของอำนาจ คนที่มีอำนาจคือ “คนใน” และคนที่ขาดอำนาจทางสังคมคือ “คนนอก”

ประเด็นที่ Taylor & Willis ได้นำเสนอมานั้นสอดคล้องกับการนำเสนอภาพตัวแทนแบบเหมารวมของคนผิวดำในหนังสือพิมพ์อังกฤษของ Jackson (1992) นั่นคือ ภาพตัวแทนของคนผิวดำในหนังสือพิมพ์อังกฤษถูกนำเสนอในแบบเหมารวมว่าเป็น “กลุ่มคนที่มีปัญหา” ยกตัวอย่างเช่นหนังสือพิมพ์ Picture Post ที่ได้ลงบทความติดต่อกันในชื่อว่า “30,000 ปัญหาจากพวกสีผิว” และ “จะปล่อยให้ลูกสาวของคุณแต่งงานกับพวกนิโกรหรือ?” ทั้งนี้ Jackson ได้อ้างอิงถึงผลการศึกษาวิจัยของ S. Hall ที่วิจัยเกี่ยวกับภาพที่ถูกนำเสนอในหนังสือพิมพ์ Picture Post ในช่วงปีค.ศ. 1950 และได้พบว่า กระบวนการคัดเลือกรูปภาพเพื่อมานำเสนอนั้นห่างไกลจากความ “ไร้เดียงสา” ดังเช่นในบทความ “จะปล่อยให้ลูกสาวของคุณแต่งงานกับพวกนิโกรหรือ?” ภาพประกอบที่เลือกมาจัดวางให้ดูเด่นกว่าภาพอื่นๆ นั้นจะเป็นภาพของผู้หญิงชาวท่าทางอมทุกข์ยืนอุ้มลูกน้อยผิวดำอยู่คนเดียว โดยมีตัวอักษรบรรยายใต้ภาพว่า “ดูนี่สิ น่าละอายใจไหม”

อำนาจในการสร้างภาพตัวแทนแบบเหมารวมในบทความของ Jackson ทำให้เราสามารถตั้งข้อสังเกตได้ว่า เกิดขึ้นจากวิธีการทำงานและอคติส่วนตัวของนักข่าวและบรรณาธิการซึ่งเป็นคนผิวขาว ดังนั้นคือ การใช้วิธีการรายงานที่เลือกเฉพาะบางประเด็นมานำเสนอ วิธีการใช้คำบรรยาย วิธีการเลือกภาพประกอบ ขนาดและการจัดวางรูปภาพ ขณะเดียวกัน อำนาจดังกล่าวเกิดขึ้นจากคุณลักษณะประการหนึ่งของภาพเหมารวม นั่นคือ ปฏิบัติการ “ปิด” และ “กีดกัน” อันมีนัยถึงการปิดกั้นพรมแดนโดยใช้ความแตกต่างเป็นตัวกำหนด ผังตรึง และกีดกันให้สิ่งที่มีได้อยู่ภายในออกไป (Hall, 1997c)

วาทกรรมสำหรับ Foucault (ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร, 2545 ข) เป็นมากกว่าเรื่องของ ภาษา คำพูดหรือการตีความ แต่เป็นเรื่องของอำนาจและความรุนแรงที่แสดงออกมาในรูปของ ภาวปฏิบัติภารกิจจริงของวาทกรรมในสังคม (discursive practices) ในตอนหนึ่งของปาฐกถาของ Foucault เมื่อวันที่ 2 ธันวาคม ค.ศ. 1970 ว่า “ในทุกสังคม การผลิตวาทกรรมจะถูกควบคุม คัดสรร จัดระบบและแจกจ่ายภายใต้กฎเกณฑ์ชุดหนึ่ง ซึ่งมีหน้าที่พลิกแพลงเพื่อให้เรามองไม่เห็น ถึงอำนาจ และอันตราย รวมตลอดถึงความน่าเกลียด น่าสะพรึงกลัวของวาทกรรม เพื่อให้ วาทกรรมดังกล่าวดำรงความเหนือกว่า/ความเป็นเจ้าในสังคม สำหรับสังคมปัจจุบันของเรา กฎเกณฑ์ที่รู้จักกันดีคือการกีดกัน/ปิดกั้น ในรูปแบบที่เราเสนอจะคุ้นเคยและเคยชินอย่างมาก นั่นคือ การห้าม[ทำ/พูดสิ่งนั้น/สิ่งนี้]

ยกตัวอย่างเช่น ในงานศึกษาถึงประวัติศาสตร์ว่าด้วยเรื่องเพศ Foucault เปิดประเด็น คำถามที่ยากแก่การปฏิเสธถึงการดำรงอยู่ของอำนาจในสังคมว่า อำนาจเป็นที่ยอมรับก็เพราะ สามารถปกปิดธาตุแท้/ความหยาบกร้านของมัน ความสำเร็จของอำนาจอยู่ที่ความสามารถในการ ปกปิดอำพรางกลไกในการทำงาน และกลไกที่สำคัญในการทำงานของอำนาจก็ไม่ใช่นิยาม อย่างที่มักนิยมเข้าใจกัน แต่เป็นกฎเกณฑ์และจารีตปฏิบัติต่างๆในสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง กฎเกณฑ์และจารีตปฏิบัติของบรรดาผู้เชี่ยวชาญทั้งหลายในรูปของวาทกรรมเฉพาะ/วาทกรรม วิชาการว่าด้วยเรื่องนั้น เพราะฉะนั้น อำนาจจึงมีใช้วัตถุธรรมที่เราสามารถเข้าไปจับต้อง/ยึดถือไว้ ได้ เช่น สถาบัน โครงสร้าง หรือกำลัง แต่อำนาจคือป้ายหรือฉลากที่ให้เราติดให้กับ “สถานการณ์ที่ สลับซับซ้อนของการต่อสู้ช่วงชิงยุทธศาสตร์ในสังคม” (a complex strategies situation in a particular society)

สำหรับ Foucault แล้ว ความโดดเด่นของอำนาจอยู่ที่การผลิตหรือการสร้าง และสิ่งสำคัญ ที่อำนาจสร้างคือความรู้ เอกลักษณ์ และความจริง

“อำนาจ” ตามแนวคิดเรื่องวาทกรรมของ Foucault นั้น “มีอยู่ในทุกหนทุกแห่ง ใน ปฏิบัติการทางสังคมทุกชนิด แม้แต่ในกิจวัตรประจำวันที่เราทำอยู่เป็นประจำ” นอกจากนั้นแล้ว Foucault ยังนำเสนอความสัมพันธ์ระหว่าง “อำนาจ” กับ “สิ่งอื่นๆ” แม้แต่สิ่งที่เรียกว่า “ความรู้” ว่า ความรู้ไม่ใช่สิ่งที่เราได้รู้ หากทว่าเป็นเรื่องของอำนาจในแต่ละยุคสมัยของแต่ละสังคมที่จะบอกว่า “อะไรคือความรู้ อะไรไม่ใช่ความรู้” (กาญจนา แก้วเทพ, 2544:283)

ดังนั้น ทุกความรู้จึงเป็นเรื่องของการประกอบสร้างทางสังคม ภาษาต่างๆ อาทิ ภาษาภาพ ภาษาเขียน ฯลฯ จึงไม่ใช่แค่เพียงภาพตัวแทนแห่งความเป็นจริงที่แท้จริงของวัตถุที่นำมานำเสนอในทางกลับกัน ภาษากลับสร้างมุมมองเฉพาะเกี่ยวกับความเป็นจริงนั้น อีกทั้งทุกภาษาล้วนมีไวยากรณ์ วิธีการเล่าเรื่อง และโครงสร้างทางวาทศิลป์ที่จะสร้างคุณค่า ให้ความหมาย และสถาปนา (อันมีนัยถึงการบังคับหรือยึดเยียดจากเบื้องบน) ตัวตนและวัตถุในระหว่างกระบวนการสร้างความรู้นั้นอีกด้วย (Richardson, 1995)

สิ่งที่ Foucault ศึกษา นั่น คือ วิธีการที่วาทกรรมพัฒนาและถูกนำมาใช้ในเงื่อนไขทางประวัติศาสตร์เฉพาะผ่านทางปฏิบัติการทางอำนาจ โดย Foucault เลือกศึกษาจากคุก โรงเรียน และโรงพยาบาล เพื่อที่จะแสดงให้เห็นถึงปฏิบัติการของอำนาจและระเบียบวินัยในการก่อรูปและใช้ความรู้ รวมถึงการประกอบสร้างตัวตนในฐานะที่เป็นผลจากวาทกรรม และผลที่เกิดขึ้นจากวาทกรรมนั้น ไม่ได้เพียงแค่ควบคุมว่า “อะไร” ที่จะสามารถพูดได้ภายใต้เงื่อนไขทางสังคมและวัฒนธรรมเท่านั้น แต่ยังรวมไปถึงว่า “ใคร” ที่จะสามารถพูดได้ พูด “เมื่อไร” และ “ที่ไหน” อีกด้วย (Barker, 2000)

ส่วนการวิเคราะห์วาทกรรม (discourse analysis) โดยสาระสำคัญแล้วก็คือ การพยายามศึกษาและสืบค้นกระบวนการ ขั้นตอน ลำดับเหตุการณ์ และรายละเอียดปลีกย่อยต่างๆ ในการสร้างเอกลักษณ์และความหมายให้กับสรรพสิ่งที่ห่อหุ้มเราอยู่ในสังคมในรูปของวาทกรรม และภาคปฏิบัติการของวาทกรรมว่าด้วยเรื่องนั้นๆ ว่ามีความเป็นมาอย่างไร มีการต่อสู้เพื่อช่วงชิงการนำ (hegemony) ในการกำหนดกฎเกณฑ์ว่าด้วยเรื่องนั้นๆ อย่างไรบ้าง มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับบุคคล สถาบัน สถานที่ เหตุการณ์อะไรบ้าง และผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการสร้าง รวมตลอดถึงการเก็บกด/ปิดกั้นสิ่งเหล่านี้ของวาทกรรมมีอย่างไร กล่าวอีกนัยหนึ่ง **หัวใจของการวิเคราะห์วาทกรรมอยู่ที่การพิจารณาค้นหาว่า ด้วยวิธีการหรือกระบวนการใดที่สิ่งต่างๆ ในสังคมถูกทำให้กลายเป็นวัตถุเพื่อการศึกษา/เพื่อการพูดถึงของวาทกรรม หรือก็คือภาคปฏิบัติการจริงของวาทกรรมนั่นเอง** ฉะนั้น การพูดถึงการก่อตัวของวัตถุธรรมของวาทกรรม/หรือสิ่งที่วาทกรรมพูดถึง ก็คือการพิจารณาศึกษาถึงชุดของความสัมพันธ์ที่เป็นตัวกำหนดภาคปฏิบัติการของวาทกรรมนั่นเอง

โดยหากจะพิจารณาภารกิจหลักของนักวิเคราะห์วาทกรรมแล้วนั้น จะพบว่าภารกิจของนักวิเคราะห์วาทกรรมมีดังนี้ ประการแรก การชี้ชวนหรือแสดงให้เห็นถึงกระบวนการในการสร้างหรือสถาปนาความเป็นเจ้า (hegemony) ของวาทกรรมชุดหนึ่งจนกลายสภาพเป็นวาทกรรมหลัก

(hegemonic/dominant discourse) ว่ามีรายละเอียดขั้นตอน ความสลับซับซ้อน และความเป็นมาอย่างไรบ้าง และประการที่สอง ได้แก่การชี้ชวนให้เห็นถึงความแยบยลของอำนาจและการครอบงำที่แฝงเร้นเข้ามาในรูปของ “ความรู้” “ความจริง” หรือการก่อเกิดของภาคปฏิบัติการของวาทกรรมชุดหนึ่งจากรายละเอียดขั้นตอน ความสลับซับซ้อน และความเป็นมาของเงื่อนไขต่างๆ รวมตลอดถึงผลกระทบหรือผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นจากการกระทำจากภาคปฏิบัติการจริงของวาทกรรมชุดนั้นด้วย (ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร, 2545 ข)

ในบริบทของพิพิธภัณฑ์ การจัดแสดงนิทรรศการ การตกแต่งห้อง กำแพง การจัดแสดงวัตถุหรือภาพถ่ายและป้ายข้อความต่างๆล้วนมีส่วนในการผลิตและนำพาความรู้ โดยเฉพาะความรู้ที่มาจากอำนาจของสถาบันพิพิธภัณฑ์ เนื่องจาก การเก็บรวบรวมซ้ำของสิ่งของหรือวัตถุต่างๆเพื่อนำมาจัดแสดงนั้นไม่ได้เกิดขึ้นเองโดยธรรมชาติ แต่สิ่งประดิษฐ์ทางวัฒนธรรมเหล่านั้นจะต้องถูกทำขึ้นเพื่อเก็บรวบรวมและถูกรวบรวมมาเพื่อจัดแสดง

ดังเช่น การจัดแสดงอาวุธและสิ่งประดิษฐ์ต่างๆในพิพิธภัณฑ์ Pitt Rivers ที่ซึ่งนำเสนอภาพตัวแทนทางวัฒนธรรมผ่านวาทกรรมวิวัฒนาการ สิ่งของต่างๆที่นำมาแสดงผ่านการทำงานอย่างเป็นระบบเพื่อรวบรวม คัดเลือก จัดวาง และจัดหมวดหมู่แยกประเภทตามชั้นบันไดแห่งความเจริญ เพื่อแสดงให้เห็นถึงความเจริญก้าวหน้าในวิวัฒนาการของมนุษย์ และความเจริญดังกล่าวก็จะแตกต่างกันไปตามวัฒนธรรม ตามสถานที่ทางภูมิศาสตร์ ยกตัวอย่างเช่น การจัดแสดงอาวุธของมนุษย์ตั้งแต่สมัยโบราณจนถึงปัจจุบัน (Lidchi, 1997)

วาทกรรมอีกประการหนึ่งที่ครอบงำวิธีการคัดเลือกสิ่งของมานำเสนอที่พิพิธภัณฑ์ Pitt Rivers ก็คือวาทกรรมวิทยาศาสตร์ ที่วัตถุหรือสิ่งประดิษฐ์ต่างๆทางวัฒนธรรมนั้นถูกใช้เป็นเสมือน “หลักฐาน” หรือ “ข้อพิสูจน์” ถึงตัวตนแห่งสังคมและวัฒนธรรม “อื่น”

ยิ่งไปกว่านั้นแล้ว วาทกรรมในบริบทของพิพิธภัณฑ์ Pitt Rivers ที่นำเสนอภาพตัวแทนของ “วัฒนธรรมอื่น” (other cultures) ยังเกิดขึ้นจากการสะท้อนภาพความสัมพันธ์ทางอำนาจระหว่างเจ้าของวัฒนธรรมที่ต้องยอมตนต่อการจัดจำแนกประเภท การถูกลดรูปวัฒนธรรมให้เหลือเพียงวัตถุสิ่งของ ต่ออำนาจของผู้จัดหรือการทำงานร่วมกันระหว่างภัณฑารักษ์ นักออกแบบ และฝ่ายเทคนิคการจัดแสดงในวิธีการคัดเลือก การนำเสนอ และการจัดวาง เป็นอำนาจของสถาบันพิพิธภัณฑ์ที่กำหนดว่าวัตถุที่นำมาแสดงนั้นจะถูกรับรู้อย่างไร

ดังนั้น ลักษณะท่าทางหรือวิธีที่วัตถุหรือตัวตน (ในกรณีที่มีการนำเอาคนจริงๆมาจัดแสดง ให้เห็นถึงวิถีในการดำเนินชีวิตประจำวัน) ถูกนำมาจัดแสดง หรือ“การมองเห็น” สิ่งของต่างๆใน พิพิธภัณฑ์ จึงไม่ใช่เรื่องที่เป็นไปเองหรือเป็นกระบวนการทางธรรมชาติ แต่มันเชื่อมโยงกับอำนาจ/ความรู้ ที่นำทางการมองของเรา (Rajchman, 1988 อ้างใน Lidchi, 1997)

อำนาจและความรู้ดังกล่าวถูกซ่อนไว้ภายใต้บริบทของพิพิธภัณฑ์และวาทกรรมการนำเสนอความรู้ในชุดของมานุษยวิทยาและชาติพันธุ์วรรณาว่า ภัณฑารักษ์มีหน้าที่ในการที่จะต้องติดตามข้อมูลสิ่งของหรือวัตถุต่างๆที่นำมาจัดแสดงในพิพิธภัณฑ์ และนำเสนอข้อมูลความรู้นี้ประกอบกับการจัดแสดง ซึ่งอาจอยู่ในรูปของป้ายอธิบาย เทปเสียง หนังสือ หรือมีเจ้าหน้าที่อธิบาย ฯลฯ เพื่อแสดงให้เห็นว่า วัตถุชิ้นนี้ถูกนำมาเก็บรวบรวมเมื่อไร โดยใคร จากที่ไหน เก็บมาด้วยวัตถุประสงค์อะไร วัฒนธรรมดั้งเดิมของวัตถุชิ้นนี้คืออะไร ใครคือผู้ผลิต ทำเพื่ออะไร วัตถุชิ้นนี้ใช้ทำอะไร ใช้เมื่อไร มีหน้าที่เฉพาะหรือใช้ดัดแปลงทำสิ่งอื่นได้ เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม หากนำเอาประเด็นเรื่อง “การเมืองเรื่องการนำเสนอ” มาพิจารณาความรู้ในพิพิธภัณฑ์ดังกล่าว เราจะพบว่า การนำเสนอข้อมูลเหล่านี้ไม่เพียงพอ เพราะวัตถุเหล่านี้เข้ามาสู่การเก็บรวบรวมของชาวตะวันตกอันเป็นผลลัพธ์มาจากความสัมพันธ์ทางอำนาจที่ไม่เท่าเทียมกันระหว่างชาติจักรวรรดิและชาติอาณานิคม

สำหรับงานศึกษาวิจัยของไทยนั้น พบในงานของ **เยาวนุช เวศร์ภาดา** (2546) ที่ศึกษา “วาทกรรมความรู้ในการฟื้นฟูวัฒนธรรม” จากหมู่บ้านเขาขุนศรี ตำบลบ้านเกาะ อำเภอพรหมคีรี จังหวัดนครศรีธรรมราช หมู่บ้านแห่งนี้มีความโดดเด่นในแง่ของเอกลักษณ์ความเป็นมาอันเก่าแก่และความสามารถของชาวบ้านในการรักษาวิถีชีวิต ภูมิปัญญาพื้นบ้าน และขนบธรรมเนียมประเพณีดั้งเดิมไว้ได้ จนกระทั่งได้รับการคัดเลือกให้เป็นหมู่บ้านวัฒนธรรม นอกจากนั้นแล้ว หมู่บ้านวัฒนธรรมแห่งนี้ยังเป็นส่วนหนึ่งของ “อุทยานการศึกษา” ศูนย์กลางการเรียนรู้ของชุมชนอีกด้วย

คำถามหลักของเยาวนุชในการศึกษาหมู่บ้านแห่งนี้อยู่ที่ว่า **อะไรที่เป็นตัวกำหนดให้เรา “เห็น” ภาพในลักษณะนี้ และมีอะไรอีกหรือเปล่าที่เรา “ไม่เห็น”** โดยใช้แนวคิดเรื่องวาทกรรม แนวคิดเรื่องพื้นที่แห่งความทรงจำ และแนวคิดเรื่องการประดิษฐ์ประเพณีเป็นกรอบในการวิเคราะห์หมู่บ้านในฐานะภาคปฏิบัติการของการฟื้นฟูวัฒนธรรม

เยาวนุชพบว่า วาทกรรมความรู้เป็นวาทกรรมหลักในการประกอบสร้างอัตลักษณ์ของหมู่บ้านแห่งนี้ วาทกรรมหลักดังกล่าวประกอบด้วย วาทกรรมประวัติศาสตร์ วาทกรรมชุมชนเข้มแข็ง และวาทกรรมวิทยาศาสตร์ วาทกรรมชุดดังกล่าวได้รับการนำเสนอในรูปของปฏิบัติการทางสังคมแบบต่างๆ ทั้งการจัดระเบียบพื้นที่ ได้แก่ การวางผังหมู่บ้าน การจัดระเบียบสังคมผ่านการประดิษฐ์ประเพณี การจัดตั้งเครือข่ายกลุ่มบ้าน และการจัดระเบียบข้อมูลหลักฐานอ้างอิงต่างๆเกี่ยวกับหมู่บ้าน ได้แก่ การผลิตข้อเขียนที่ให้ความรู้ ข้อมูลเกี่ยวกับหมู่บ้าน ทั้งประวัติศาสตร์ วิถีชีวิต ผู้คน ภูมิปัญญา ประเพณี เศรษฐกิจ

การวิเคราะห์ปฏิบัติการทางวาทกรรมในรูปแบบต่างๆเผยให้เห็นว่า อัตลักษณ์ของชุมชนที่ได้รับการนิยามความหมายว่าเป็น “อุทยานการศึกษา” และ “หมู่บ้านวัฒนธรรม” นั้น แท้ที่จริงเกิดจากการประกอบสร้างอย่างเป็นกระบวนการและอย่างเป็นเหตุเป็นผล ก่อให้เกิดภาพตัวแทนของชุมชนที่มี “เอกลักษณ์” ในการมีอดีตเก่าแก่ มีความเข้มแข็งทางวัฒนธรรม มีความเจริญ ทันสมัย แต่ก็ยังรักษารากเหง้าดั้งเดิมไว้ได้

งานวิจัยของ**เยาวนุช**นี้ มีประโยชน์ต่อการศึกษาระบวนการสร้างภาพตัวแทนความเป็นไทยผ่านพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติของผู้วิจัยเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะผลการวิจัยที่แสดงให้เห็นถึงอำนาจที่ไม่เท่าเทียมกันของกลุ่ม/บุคคลผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการเลือกสรร และสถาปนาอัตลักษณ์ของหมู่บ้านเพื่อสร้างขึ้นเป็นภาพตัวแทนของชุมชน ตลอดจนเทคนิควิทยาการหรือปฏิบัติการทางวาทกรรมในการสร้างอัตลักษณ์ดังกล่าว

ดังนั้น การศึกษาระบวนการสร้างภาพตัวแทนความเป็นตัวตนในพิพิธภัณฑ์ ระหว่างผู้ผลิตหรือผู้สร้างภาพตัวแทนที่มาจากสถานะและตำแหน่งที่แตกต่างกัน เช่น ภัณฑารักษ์ นักออกแบบ นักประวัติศาสตร์ และชาวบ้านในชุมชน ฯลฯ ในการวิจัยครั้งนี้จะสามารถสะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ทางอำนาจระหว่างฝ่ายต่างๆ ตลอดจนวิธีคิดของผู้นำเสนอภายใต้วาทกรรมชุดต่างๆ ที่ส่งผลต่อการนำเสนอภาพตัวแทนของความเป็นตัวตน และกระบวนการต่อรองหรือช่วงชิงอำนาจในผ่านทางภาพตัวแทนได้

2.3 แนวคิดเรื่องการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมเพื่อการบริหารงานพิพิธภัณฑ์

2.3.1 แนวคิดเรื่องการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม

ที่มาของแนวคิดเรื่องการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม

ย้อนหลังกลับไปในช่วง 5-6 ทศวรรษที่ผ่านมา แนวคิดเรื่องการสื่อสารเพื่อการพัฒนาได้มีการเปลี่ยนแปลงมาโดยตลอด โดยเฉพาะการเปลี่ยนแปลงอันเนื่องมาจากการค้นพบข้อจำกัดและปัญหาของการสื่อสารเพื่อการพัฒนาตามกระบวนการทัศน์กระแสหลัก ทั้งในระดับแนวคิดทฤษฎี ในระดับของการวางกลยุทธ์และการดำเนินงานพัฒนา

กระบวนการทัศน์การสื่อสารเพื่อการพัฒนากระแสหลักที่ปรากฏชัดเจนในช่วงทศวรรษ 1960-1970 นั้นเน้นในเรื่องของการพัฒนาพื้นที่ชนบท พัฒนาเพื่อให้เจริญก้าวหน้าและมีความทันสมัย โดยมีผู้นำในการพัฒนาคือเจ้าหน้าที่ของรัฐบาล รูปแบบการสื่อสารเป็นแบบบนลงล่าง ชาวบ้านเป็นผู้รองรับโครงการพัฒนา และนักพัฒนาต่างให้ความเชื่อมั่นต่ออิทธิพลอันมหาศาลของสื่อมวลชนที่จะเปลี่ยนแปลงทัศนคติ ความรู้ความเข้าใจ และพฤติกรรมของประชาชน ทว่าผลของการพัฒนาตามกระบวนการนี้กลับไม่เป็นไปดังที่ได้คาดหมายไว้ แต่กลับกลายเป็นว่า “สังคมชนบทอาจจะทันสมัยแต่ไม่พัฒนา”

เมื่อมีการทบทวนตรวจสอบข้อจำกัดและปัญหาของกระบวนการทัศน์กระแสหลักดังกล่าว กระบวนการทัศน์การพัฒนาทางเลือกหรือกระบวนการทัศน์แห่งความหลากหลายจึงได้ก่อกำเนิดขึ้นมาเป็น “ทางเลือก” พร้อมทั้งเสนอทัศนะและแนวทางการสื่อสารเพื่อการพัฒนาขึ้นมาใหม่โดยให้ความสำคัญถึงความต้องการของคนในชุมชนเป็นสำคัญ เน้นการสื่อสารในแนวนราบ (horizontal) พร้อมทั้งเห็นว่า ในบริบทของระบบการสื่อสารที่แท้จริงของชุมชนนั้น จะต้องเป็นการสื่อสารเพื่อประชาชน ของประชาชน และโดยประชาชน ด้วยเหตุนี้เองการสื่อสารเพื่อการพัฒนาตามกระบวนการทัศน์ทางเลือกจึงให้ความสำคัญสูงสุดกับ “การมีส่วนร่วมของประชาชนในการสื่อสาร” (participatory communication) (กาญจนา แก้วเทพ กิตติ กันภัย และปาริชาติ สถาปิตานนท์, 2543; กาญจนา แก้วเทพ, 2548 ก)

นอกเหนือจากเหตุผลในประการข้างต้นนั้น อาจกล่าวได้ว่า “การสื่อสารแบบมีส่วนร่วม” เป็นหัวใจสำคัญของการพัฒนา เพราะการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมจะเป็นเครื่องมือในการสร้าง

อำนาจหรือสร้างศักยภาพให้กับบุคคลที่เคย “ไร้เสียง” หรือ “powerless” ในสังคม ยิ่งไปกว่านั้นแล้ว เป้าหมายของการมีส่วนร่วมนั้นถือเป็นสิทธิมนุษยชนประเภทหนึ่ง และด้วยวิธีการ “มีส่วนร่วมที่แท้จริง” เท่านั้นจึงจะประสบผลสำเร็จในการพัฒนาดังเป้าหมายที่คาดหวังไว้ได้

เป้าหมายของการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม

กาญจนา แก้วเทพ กิตติ กันภัย และปาริชาติ สถาปิตานนท์ (2543) ได้ประมวลข้อสรุปเกี่ยวกับเป้าหมายของการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมไว้ดังนี้ คือ

- (1) เพื่อกระตุ้นให้ชุมชนมองเห็นคุณค่าของตนเอง เช่น การนำเอาภูมิปัญญาของชาวบ้านมาเผยแพร่ในวงกว้าง
- (2) เพื่อสร้างความมั่นใจให้กับชาวบ้านที่เข้ามามีส่วนร่วมและเพื่อให้เห็นคุณค่าความคิดและความเชื่อของเขา ตัวอย่างเช่น เมื่อมีการนำเอาแนวคิดเรื่องเศรษฐกิจแบบพอเพียงมาเผยแพร่ในวงกว้างและคนทั่วไปให้การยอมรับผ่านการแสดงทัศนะผ่านสื่อ (เป็น feedback) ก็จะทำให้ชุมชนมีความมั่นใจในคุณค่าของตนเอง
- (3) เพื่อพิสูจน์ความเชื่อของชุมชนที่เคยคิดว่าตนเองไม่สามารถใช้เทคโนโลยีทันสมัยใหม่ที่ซับซ้อนได้ การเข้ามาร่วมฝึกฝนอบรมการผลิตสื่อจะพิสูจน์ให้ชาวบ้านเห็นว่าพวกเขาสามารถจะใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ได้หากมีโอกาส
- (4) เพื่อสร้างทักษะในการสร้างสื่อให้กับชุมชน เพื่อเป็นช่องทางที่ชุมชนจะส่งข่าวสารออกไปจากจุดยืน มุมมองและทัศนะของตนเอง
- (5) เพื่อให้ชุมชนได้แสดงความรู้สึก ปัญหา วิธีการวิเคราะห์ปัญหา รวมทั้งวิธีการแก้ปัญหาจากทัศนะของตนเอง
- (6) ผลจากการสื่อสารของชุมชนที่อาจจะเกิดจากการริเริ่มของบางส่วนเลี้ยวของชุมชนหรือจากชุมชนใดชุมชนหนึ่ง จะช่วยยกระดับความมีสติและความรับผิดชอบให้กับทั้งชุมชนหรือชุมชนอื่นๆ เพื่อร่วมกันแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น ทั้งนี้ เราต้องยอมรับว่า ผลจากการใช้กระบวนการพัฒนาแบบบนลงล่างนั้นไม่เพียงแต่จะไม่ได้ผลตามที่

คาดหวังเอาไว้เท่านั้น หากทว่ายังทิ้งร่องรอยแห่งความสูญเสียในเชิงภูมิปัญญาและวัฒนธรรมเอาไว้ด้วย กล่าวคือ ชาวบ้านจะเกิดวัฒนธรรมแห่งการพึ่งพา การรอคอย ความช่วยเหลือจากภายนอก และไม่เชื่อมั่นว่าตนเองจะแก้ไขปัญหาต่างๆ ได้ด้วยความสามารถของตนเอง

- (7) เนื่องจากเนื้อหาของการสื่อสารชุมชนเน้นเรื่องราวที่มีสาระประโยชน์ต่อชีวิตของชุมชนเอง ดังนั้น สื่อประเภทนี้จึงช่วยเพิ่มสัดส่วนของการสร้างสื่อที่มีสาระให้แก่ชุมชนให้มีปริมาณเพิ่มมากขึ้นเพื่อถ่วงดุลกับการสื่อสารที่มุ่งเน้นแต่ความบันเทิงและการหลีกหนีปัญหา (escapist) ที่สื่อจากภายนอกอัดฉีดเข้าไปในชุมชน

รูปแบบของการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม

ดังได้กล่าวไว้ในข้างต้นแล้วว่า ปฏิบัติการต่อต้านแนวคิดแห่งความทันสมัยได้ก่อให้เกิดแนวคิดแห่งการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมที่หลากหลาย แต่ในความหลากหลายนั้น หลักการสำคัญของการมีส่วนร่วม คือ การดึงประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนามีใช้รูปแบบของการสื่อสารแบบจากบนลงล่างเช่นเดิม และการมีส่วนร่วมนั้นต้องมีลักษณะแบบครบวงจร ยกตัวอย่างเช่น ร่วมระบุปัญหา ร่วมวิเคราะห์ปัญหา ค้นหาแนวทางในการแก้ไขปัญหาเหล่านั้นๆ และเลือกวิธีการแก้ไขร่วมกัน รวมตลอดถึงร่วมกันในการดำเนินการแก้ไขปัญหาและรับผลประโยชน์ด้วยกัน ซึ่งในที่นี้ Uphoff (1985 cited in Yoon, 2006) ได้สรุปรูปแบบของการมีส่วนร่วมไว้ 4 รูปแบบด้วยกัน คือ

- participation in implementation การมีส่วนร่วมในรูปแบบนี้ ชาวบ้านในชุมชน จะได้รับการกระตุ้นและเรียกร้องให้เข้ามามีส่วนร่วมในแผนการพัฒนาชุมชนของตนเอง อาจได้รับมอบหมายภาระหน้าที่หรืออาจได้รับการขอร้องให้บริจาคหรือเสียสละทรัพยากรบางอย่างของตนเพื่อการดำเนินงานตามแผนนั้นๆ
- participation in evaluation หลังจากที่ได้ดำเนินการตามแผนงานพัฒนาชุมชนไปเรียบร้อยแล้ว การมีส่วนร่วมในรูปแบบนี้คือการเชิญชวนให้ชาวบ้านในชุมชนเข้ามาวิพากษ์วิจารณ์ว่าโครงการนี้สำเร็จหรือล้มเหลวอย่างไร

- **participation in benefit** การมีส่วนร่วมในรูปแบบนี้ คือ การเข้ามามีส่วนร่วมหรือได้รับประโยชน์จากผลสำเร็จของโครงการ ยกตัวอย่างเช่น ได้ใช้ประโยชน์จากรถบรรทุกที่จะส่งสินค้าของชาวบ้านในชุมชนเข้าไปขายในตลาดร่วมกัน
- **participation in decision-making** สำหรับการมีส่วนร่วมในรูปแบบนี้ ชาวบ้านในชุมชนจะมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนของการทำงาน ชาวบ้านจะเป็นผู้ริเริ่มและเลือกที่จะทำโครงการอะไรด้วยตนเอง ประชุมวางแผนงานร่วมกัน ดำเนินงานและประเมินผลงานที่ได้ทำไปแล้ว การมีส่วนร่วมในขั้นตอนนี้เน้นนับว่ามีความสำคัญมากที่สุดเพราะเป็นการเปิดโอกาสให้ชาวบ้านได้มีโอกาสในการควบคุมชีวิตและสิ่งแวดล้อมของชุมชน ได้เรียนรู้ที่จะพัฒนาทักษะในการแก้ไขปัญหา ตลอดจนการเรียนรู้ที่จะเป็นเจ้าของโครงการพัฒนาชุมชนของตนเอง อันเป็นองค์ประกอบสำคัญของความเข้มแข็งและยั่งยืนของชุมชน

อย่างไรก็ตาม รูปแบบการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมดังได้กล่าวมาแล้วนี้ มีทั้งผู้ที่ไม่เห็นด้วยและเห็นด้วย ในส่วนของผู้ที่ไม่เห็นด้วยนั้น ได้ตั้งข้อสังเกตกับการมีส่วนร่วมใน 3 แบบแรก โดยเห็นว่าการมีส่วนร่วมใน 3 รูปแบบดังกล่าวเป็นลักษณะของการมีส่วนร่วมแบบจอมปลอม หรือการมีส่วนร่วมแบบทำเทียมหรือเลียนแบบ หรือที่เรียกว่า pseudo-participation เนื่องจากชาวบ้านอาจจำต้องยอมรับและเข้าไปมีส่วนร่วมในโครงการพัฒนาที่จัดทำขึ้นโดยผู้อื่นหรือคนนอกชุมชนที่มีอำนาจเหนือกว่า

ในขณะที่ ในส่วนของผู้ที่เห็นด้วยนั้น กลับเห็นว่ารูปแบบของการมีส่วนร่วมใน 3 รูปแบบแรกจะเป็นการบ่มเพาะ พัฒนาและสร้างทักษะ สร้างศักยภาพให้กับชาวบ้านในชุมชน เป็นการเตรียมพร้อมก่อนที่จะไปถึงการมีส่วนร่วมในรูปแบบสุดท้าย หรือการมีส่วนร่วมในทุกกระบวนการ เพราะหากว่าชาวบ้านได้รับการกระตุ้นให้มีส่วนร่วมในการตัดสินใจอย่างรวดเร็วโดยไม่มีการเตรียมตัวหรือเตรียมพร้อมมาก่อนแล้วนั้น ผลที่ได้รับนั้นอาจตรงข้ามกับที่ได้คาดหมายไว้และอาจส่งผลเสียอย่างร้ายแรงต่อชุมชนนั้นได้

จากรูปแบบของการมีส่วนร่วมในการพัฒนาของ Uphoff ในช่วงต้น หากเราใช้เกณฑ์องค์ประกอบของการสื่อสารเข้ามาจัดแบ่งรูปแบบหรือระดับของการสื่อสารเพื่อการพัฒนาแบบที่ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมแล้วนั้น เราอาจแบ่งรูปแบบหรือระดับของการมีส่วนร่วมได้ดังนี้ คือ (กาญจนา แก้วเทพ กิตติ กันภัย และปาริชาติ สถาปิตานนท์, 2543)

- **การมีส่วนร่วมในฐานะผู้รับสาร/ใช้สาร** (audience/receiver/user) เป็นขั้นตอนของการมีส่วนร่วมในระดับที่ล่างที่สุด กล่าวคือ ในกระบวนการสื่อสารตั้งแต่ต้นยังอยู่ในการกำหนดของผู้ส่งสาร ไม่ว่าจะเป็นการเลือกประเด็นเนื้อหาวิธีการนำเสนอ ไปจนกระทั่งถึงการเลือกช่องทางสื่อที่จะเผยแพร่ และผู้รับสารก็ยังคงมีฐานะเป็นเพียงผู้รับสารแต่อย่างเดียว แต่สิ่งที่เปลี่ยนแปลงไปในฐานะของผู้รับสารในการสื่อสารชุมชนแบบมีส่วนร่วม คือ มีการทำความเข้าใจให้ผู้รับสารได้ตระหนักถึงสิทธิที่จะรู้และบอกเล่าข้อมูลข่าวสารของตนสู่สาธารณะ มีการสร้างหลักประกันในการมีส่วนร่วมของผู้รับสารทั้งในช่วงขาเข้าและขาออก และที่สำคัญคือมีการเพิ่มช่องทางการสื่อสารให้ทั่วถึงในชุมชน
- **การมีส่วนร่วมในฐานะผู้ส่ง/ผู้ผลิต/ผู้ร่วมผลิต/ผู้ร่วมแสดง** (sender/producer/co-producer/performance) เป็นขั้นตอนของการมีส่วนร่วมในระดับที่สูงขึ้นมาและจำเป็นต้องสร้างเงื่อนไขใหม่ๆเพิ่มเติม หรือต้องมีการปฏิรูปเปลี่ยนแปลงโครงสร้างเก่าๆที่มีอยู่ การเข้ามามีส่วนร่วมในฐานะผู้ผลิตหรือผู้ร่วมผลิตนั้น ยังแบ่งออกได้เป็นหลายขั้นตอนตามหลักแนวคิดของการผลิตสื่อ คือ ในขั้นตอนก่อนการผลิต ขั้นตอนการผลิต และขั้นตอนหลังการผลิต ซึ่งชุมชนอาจจะเข้ามามีส่วนร่วมในการผลิตขั้นตอนใดขั้นตอนหนึ่งก็ได้ แต่ในแต่ละขั้นตอนนั้นจะต้องมีการสร้างเงื่อนไขใหม่กำกับไว้ด้วย เช่น หากต้องการให้ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในขั้นตอนการผลิตก็จำเป็นต้องมีการอบรมให้ชาวบ้านได้เรียนรู้การใช้อุปกรณ์เสียก่อน เป็นต้น
- **การมีส่วนร่วมในฐานะผู้วางแผนและกำหนดนโยบาย** (policy maker/planner) การมีส่วนร่วมในรูปแบบนี้ถือได้ว่าเป็นรูปแบบสูงสุดของการมีส่วนร่วม มีข้อสังเกตประการหนึ่ง คือ ยิ่งระดับของการมีส่วนร่วมสูงขึ้นมาเท่าใด สัดส่วนของชุมชนที่จะเข้ามามีส่วนร่วมได้ก็จะเล็กลง กล่าวคือ ในระดับของผู้รับสาร คนในชุมชนทุกคนสามารถมีส่วนร่วมได้ แต่เมื่อขึ้นมาถึงขั้นตอนการผลิต ก็อาจจะมีคนบางกลุ่มในชุมชนเท่านั้นที่จะเข้ามามีส่วนร่วมจนกระทั่งถึงขั้นตอนสุดท้าย คือ ระดับการวางแผนและนโยบายนี้ก็จะมีตัวแทนบางคนเท่านั้นจากชุมชนที่จะเข้ามาดำเนินกิจกรรมในระดับนี้ สำหรับการมีส่วนร่วมในระดับนี้นั้นหมายถึง การวางแผนและนโยบายการใช้สื่อที่รวมเอาชุมชนเข้ามาอยู่ใน

โครงสร้างการสื่อสารของชุมชน หรือในระดับที่แคบลงมาอาจจะหมายถึง การมีส่วนร่วมในการกำหนดแผนและนโยบายของสื่อบางประเภทที่จะเข้ามาในชุมชน

จากรูปแบบการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมดังกล่าวมาแล้วนั้น **ปาริชาติ สถาปิตานนท์ และคณะ** (2549) ได้กล่าวถึงหลักการสำคัญของการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมไว้ 7 ประการ คือ ความหลากหลายของผู้เข้าร่วม การเข้าถึงสื่อ ความเชื่อมั่นในศักยภาพของประชาชน ความโดดเด่นของการสื่อสาร การปรึกษาหารือร่วมกัน การสนับสนุน และกระบวนการเชิงประชาธิปไตย เช่นเดียวกับที่ **Dragon (2001)** ได้กล่าวถึงปัจจัยที่ทำให้การสื่อสารแบบมีส่วนร่วมเพื่อการพัฒนาชุมชนแตกต่างไปจากการพัฒนาชุมชนในรูปแบบอื่นๆ ดังนี้

- **horizontal vs. vertical** ในการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนานั้น ชาวบ้านในชุมชนล้วนกระตือรือร้นที่จะเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการเปลี่ยนแปลงสังคม ชาวบ้านในชุมชนเป็นผู้ควบคุมเครื่องมือและเนื้อหาในการสื่อสาร มากกว่าที่จะอยู่ในฐานะของผู้รับสารที่ passive ในการรับข่าวสาร รวมตลอดถึงการรับรู้คู่มือปฏิบัติงานต่างๆ ในขณะที่มีผู้อื่นเป็นคนคอยตัดสินใจในเรื่องต่างๆ เกี่ยวกับชีวิตให้แทน
- **process vs. campaign** ความแตกต่างระหว่างการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมกับการพัฒนาในรูปแบบอื่นๆ นั้น จะอยู่ที่ในการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม ชาวบ้านในชุมชนจะได้เป็นผู้กำหนดอนาคตของตนเองด้วยการเข้ามามีส่วนร่วมในการวางแผนโครงการและกิจกรรมต่างๆ มากกว่าที่จะรอรับโครงการรณรงค์ที่กำหนดมาแล้วจากเบื้องบน ซึ่งมีค่าใช้จ่ายสูงและมีลักษณะของความไม่ยั่งยืน
- **long-term vs. short-term** การสื่อสารแบบมีส่วนร่วมในการพัฒนาเป็นกระบวนการที่ใช้เวลาระยะยาว ต้องอาศัยเวลาในการปรับ/เปลี่ยนกระบวนการให้เหมาะสมกับคนในชุมชน มากกว่าที่จะเป็นการวางแผนดำเนินงานในระยะสั้น ที่จะให้เห็นผลที่เกิดขึ้นในเวลาอันรวดเร็ว เพื่อตอบสนองต่อความต้องการประณินผลของคนนอกชุมชนหรือเจ้าของโครงการรณรงค์มากกว่า

- **collective vs. individual** ในการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมเพื่อการพัฒนาชุมชนนั้น ชาวบ้านในชุมชนจะดำเนินงานร่วมกันเพื่อผลประโยชน์ของคนส่วนใหญ่ในชุมชน มากกว่าที่จะมุ่งเป้าหมายไปยังผลประโยชน์ของปัจเจกบุคคล
- **with vs. for** ความแตกต่างอีกประการหนึ่งนั้นอยู่ที่การสื่อสารแบบมีส่วนร่วมจะมีการวางแผนการวิจัย การออกแบบ และเผยแพร่ข้อมูลข่าวสาร “ด้วยกัน” ซึ่งจะไม่ใช้ลักษณะของการมีส่วนร่วมในการทดสอบแผนรณรงค์ เข้าร่วมดำเนินการ และร่วมประเมินผลในโครงการที่ออกแบบมา “สำหรับ” คนในชุมชน
- **specific vs. massive** ในการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม กระบวนการทางการสื่อสารต่างๆจะถูกออกแบบมาให้เหมาะสมและสอดคล้องกับแต่ละชุมชน เช่น เรื่องของ เนื้อหา ภาษา วัฒนธรรม และสื่อที่มีอยู่ในชุมชน มากกว่าที่จะเป็นการสื่อสารที่ใช้เทคนิคเดียวกันหมดกับทุกชุมชน หรือใช้สื่อและเนื้อหาข่าวสารแบบเดียวกันกับชุมชนที่มีบริบททางวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน
- **people's needs vs. donor's must** ในการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมนั้น เครื่องมือที่ใช้สำหรับการสื่อสารจะเป็นตัวช่วยในการจำแนกแยกแยะ ตลอดจนชี้ให้เห็นถึงความแตกต่างระหว่าง “ความรู้สึกว่าต้องการ” กับ “ความต้องการที่แท้จริง” ของคนในชุมชน ซึ่งจะแตกต่างไปจากเครื่องมือในการสื่อสารที่ถูกออกแบบหรือริเริ่มมาโดย “ผู้บริจาค” หรือเจ้าของทุน เพื่อดำเนินงานต่างๆตามความต้องการของเจ้าของทุน
- **ownership vs. access** กระบวนการสื่อสารซึ่งเกิดจากการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนได้ก่อให้เกิดโอกาสที่เท่าเทียมกันของคนในชุมชนในการเป็นเจ้าของ “สื่อของชุมชน” มากกว่ารูปแบบการพัฒนาอื่นๆที่คนในชุมชนจะได้เพียง “การเข้าถึงสื่อ” ยิ่งไปกว่านั้น การเข้าถึงนี้อาจมีอุปสรรคที่เกิดขึ้นจากเงื่อนไขทางสังคม ทางการเมือง หรือทางศาสนา
- **consciousness vs. persuasion** การพัฒนาชุมชนโดยใช้รูปแบบของการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมจะช่วยยกระดับจิตสำนึกของชุมชน ยกกระดับความรู้ความเข้าใจอย่างลึกซึ้งถึงความจริงทางสังคม ปัญหาและหนทางในการแก้ไขปัญหา มากกว่า

จะเป็นเพียงการโน้มน้าวใจเพื่อให้เกิดผลแห่งการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของคนในชุมชนในระยะเวลาดสั้น ซึ่งการที่จะให้ได้ผลอย่างแท้จริงนั้นจำเป็นต้องมีโครงการอย่างต่อเนื่องและยั่งยืน

ข้อจำกัดของการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม

ถึงแม้ว่าการได้เข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการสื่อสารเพื่อการพัฒนาชุมชนของชาวบ้านในชุมชนจะส่งผลดีมากกว่าผลเสีย แต่ก็มีข้อจำกัดของการมีส่วนร่วมที่ White (1994 cited in Yoon, 2006) ได้ประมวลไว้ และผู้วิจัยคิดว่าเป็นประเด็นที่ควรตระหนักเช่นเดียวกัน ดังนี้

- กระบวนการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมของภาคประชาชนนั้นมิใช่ยารักษาโรคแบบเอนกประสงค์ มิใช่สูตรสำเร็จที่จะใช้ได้กับทุกชุมชนและทุกเวลา
- ปัญหาของมุมมองที่หลากหลายในการนิยามการดำเนินงานโครงการต่างๆ จะเป็นการ “มีส่วนร่วม” ของชาวบ้านในชุมชน หรือว่าชาวบ้านในชุมชนถูก “ควบคุม บังการ” ให้มีส่วนร่วมในการดำเนินงาน
- ในปฏิบัติการการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนนั้น สิ่งสำคัญที่มักถูกมองข้ามหรือละเลยไปได้แก่ “ราคา” ที่ต้องจ่ายของชาวบ้านในชุมชนในการเข้าร่วมกิจกรรมนั้นๆ

นอกเหนือจากนั้นแล้ว ในการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม นั้น สิ่งสำคัญยิ่งที่ควรคำนึงในที่นี้ คือนอกจากจะร่วม “ใช้” การสื่อสารมาพัฒนาชุมชนแล้ว ยังจะต้องมีการร่วมกัน “บำรุงรักษา” และร่วมกัน “พัฒนา” การสื่อสารนั้นในทุกองค์ประกอบด้วยเช่นเดียวกัน

2.3.2 การสื่อสารแบบมีส่วนร่วมกับการบริหารงานพิพิธภัณฑ

พิพิธภัณฑกับการมีส่วนร่วมของประชาชน

จากเอกสาร “แบบเรียนเบื้องต้น: การสื่อสารกับงานพัฒนาท้องถิ่น” ที่เกิดขึ้นจากการประมวลองค์ความรู้จากงานวิจัยในชุดโครงการการสื่อสารเพื่อชุมชนของ กาญจนา แก้วเทพ (2548 ข) นั้น ได้ให้คำตอบประการหนึ่งว่า เหตุผลที่สื่อหลากหลายประเภทในชุมชนต้องล้มหาย

ตายจากไปหรือไม่ได้รับการดูแลรักษาและพัฒนาขึ้น เป็นเพราะการ “ขาดความรู้สึกเป็นเจ้าของ” (sense of belonging) ของคนในชุมชน และหนทางที่จะทำให้เกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของได้นั้น สามารถกระตุ้นให้เกิดขึ้นได้ด้วยการใช้การสื่อสารแบบพิเศษเฉพาะชนิดหนึ่งที่เรียกว่า “การสื่อสารแบบมีส่วนร่วม”

ในกรณีของพิพิธภัณฑ์นั้น ผู้วิจัยได้พบว่ารูปแบบและระดับของการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมที่จะเป็นปัจจัยสำคัญในการสร้างความรู้สึกรู้สึกเป็นเจ้าของ หรือ sense of belonging เกิดขึ้นกับทั้งพิพิธภัณฑ์ในระดับชาติและในระดับชุมชน ดังตัวอย่างจากการทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับพิพิธภัณฑ์ต่อไปนี้ คือ

(1) การมีส่วนร่วมในฐานะผู้รับสาร/ใช้สาร อาจกล่าวได้ว่า การสื่อสารในรูปแบบนี้ ผู้รับสารของพิพิธภัณฑ์จะยังคงสถานะของการเป็นเพียงผู้รับสารหรือผู้เข้าชมการจัดแสดงแต่เพียงอย่างเดียว โดยที่การมีส่วนร่วมนั้นจะปรากฏอยู่ในกลยุทธ์การนำเสนอเนื้อหาของพิพิธภัณฑ์ ยกตัวอย่างเช่น การจัดแสดงนิทรรศการ “ระหว่างสดับและวณะฯ” ของอนุสรณ์สถานโซอาห์ ที่มีจุดประสงค์เพื่อเป็นอนุสรณ์ถึงการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์และเหตุการณ์เลวร้ายต่างๆที่เกิดขึ้นกับชาวยิว หรือ “โซอาห์” ซึ่งส่วนหนึ่งของนิทรรศการได้จัดฉายภาพยนตร์ที่บันทึกการสัมภาษณ์ เรื่องราวจากการบอกเล่าความทรงจำของพยานในเหตุการณ์ครั้งนั้น จำนวน 60 กว่าชีวิต ผู้ชมจะเข้ามามีส่วนร่วมในการเลือกฟังบันทึกการสัมภาษณ์ แม้ตัวเลือกนั้นจะถูกจำกัดจากผู้จัดทำก่อนแล้วก็ตาม (ชีวสิทธิ์ บุญเกียรติ, 2548 ก) สำหรับอีกตัวอย่างหนึ่งนั้นได้แก่ พิพิธภัณฑ์เหมืองทอง Shanty Town ที่นิวซีแลนด์ ที่ให้ผู้เข้าชมพิพิธภัณฑ์ได้ทดลองร่อนแร่ทองด้วยเครื่องมือในสมัยโบราณด้วยมือของตนเอง

(2) การมีส่วนร่วมในฐานะผู้ส่ง/ผู้ผลิต/ผู้ร่วมผลิต/ผู้ร่วมแสดง ในกรณีนี้ ผู้วิจัยได้ยกตัวอย่างเฉพาะจากการอ่านบทพจนานุกรมที่เกี่ยวกับการดำเนินงานพิพิธภัณฑ์ชุมชนท้องถิ่นเท่านั้น

ตัวอย่างแรกนั้นเป็นงานวิจัยของ **สายันต์ ไพรชาญจิตร์** (2547 ก) ซึ่งมีประโยชน์อย่างยิ่งต่อการศึกษากการมีส่วนร่วมของชุมชนในพิพิธภัณฑ์ชุมชนของผู้วิจัย เช่นการมีส่วนร่วมของชุมชนในบริเวณพื้นที่ศึกษาวิจัยและทดลอง แหล่งเตาโบราณคดีบ้านบ่อสวก ในบริเวณบ้านของจำสิบตำรวจมนัส ดิคำ จังหวัดน่าน ด้วยการเข้าร่วมกิจกรรมการขุดค้นล้างเศษภาชนะดินเผาและโบราณวัตถุที่พบ หรือในการก่อสร้างพิพิธภัณฑ์เฮือนบ้านสวกแสนชื่น ที่ผู้สูงอายุในชุมชน

ได้มาเข้าร่วมระดมความรู้ ร่วมแสดงความคิดเพื่อออกแบบอาคารพิพิธภัณฑ์ที่จำลองแบบบ้านเรือนของชาวตำบลสวกสมัยโบราณ และมีการใช้สื่อกิจกรรมเป็นเครื่องมือ นั่นคือ การจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้เรื่องบ้านโบราณและวิถีชีวิตสมัยก่อน โดยให้เยาวชนในชุมชนและกลุ่มนักศึกษาของอาจารย์สายนต์เป็นผู้ซักถามและจดบันทึก

อีกตัวอย่างหนึ่งของการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมในสื่อพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นนั้นเป็นงานของ **อาจารย์รุจิรา เชาวน์ธรรม จากพิพิธภัณฑ์จันเสน จังหวัดนครสวรรค์** (รุจิรา เชาวน์ธรรม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2549) การมีส่วนร่วมในรูปแบบนี้เป็นลักษณะการทำงานแบบเครือข่ายระหว่างโรงเรียนและพิพิธภัณฑ์ นั่นคือ การใช้พิพิธภัณฑ์เป็นพื้นที่ในการเรียนการสอน ครูเป็นผู้จัดการเรียนการสอนให้กับเด็กโดยอิงหลักสูตรเข้ากับประวัติศาสตร์และความรู้ท้องถิ่น นอกเหนือจากนั้นแล้ว เด็กนักเรียนยังได้เข้าไปมีส่วนร่วมกับพิพิธภัณฑ์ด้วยการเป็นมัคคุเทศก์ นำชมพิพิธภัณฑ์ โดยมีพระสงฆ์ ครู และปราชญ์ชาวบ้านในท้องถิ่นเข้ามาช่วยอบรมเรื่องเนื้อหาข้อมูล

(3) การมีส่วนร่วมในฐานะผู้วางแผนและกำหนดนโยบาย สำหรับตัวอย่างในกรณีนี้ เป็นตัวอย่างของการมีส่วนร่วมในพิพิธภัณฑ์ชุมชนของประเทศอินโดนีเซีย Kreps (2003) ได้เล่าถึงการทำงานของเธอและชาวบ้านในชุมชน Long Pujungan ในโครงการก่อสร้างพิพิธภัณฑ์ชุมชนเพื่อให้พิพิธภัณฑ์เป็นเครื่องมือในกระบวนการอนุรักษ์และสงวนรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ในปีค.ศ. 1990 ของโครงการ The World Wide Fund for Nature (or WWF) Indonesia Programme's Kayan Mentarang Culture and Conservation Project ซึ่งผู้วิจัยสรุปเทียบเคียงเข้ากับกระบวนการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม ได้ดังนี้

โครงการก่อสร้างพิพิธภัณฑ์ชุมชนนี้เป็นจุดเริ่มต้นจาก “คนนอก” หรือหน่วยงานภายนอกชุมชน นั่นคือ ริเริ่มจาก WWF และมีนักวิชาการด้านพิพิธภัณฑ์ชุมชนเข้าร่วมดำเนินงานในช่วง pilot project วัตถุประสงค์หลักของโครงการนี้ คือ ความต้องการที่จะบริหารจัดการทรัพยากรแห่งชาติในเขตป่าสงวน Kayan Mentarang National Park และหัวใจสำคัญของโครงการ คือ การที่ชาวบ้านในชุมชนจะได้เข้ามามีส่วนร่วมในการออกแบบและดำเนินโครงการสร้างพิพิธภัณฑ์เพื่อให้เป็นเครื่องมือในการให้ความรู้เกี่ยวกับประเด็นเรื่องสิ่งแวดล้อม รวมถึงตลอดถึงเพื่อให้พิพิธภัณฑ์เป็นศูนย์วัฒนธรรม ทำหน้าที่เก็บ อนุรักษ์และสงวนรักษาขนบธรรมเนียมและวัฒนธรรมของชุมชน

หลังจากการเก็บข้อมูลของนักวิชาการพิพิธภัณฑสถานร่วมกับคนพื้นเมืองที่เป็นเจ้าหน้าที่ของ WWF กับชาวบ้านในชุมชนพื้นที่บริเวณโดยรอบเขตป่าสงวน เพื่อเก็บข้อมูลเรื่องชุมชน สิ่งแวดล้อม มรดกทางวัฒนธรรม และความต้องการของคนในชุมชน ในที่สุดชุมชน Long Pujungan ได้ถูกคัดเลือกให้เป็นพื้นที่ตั้งพิพิธภัณฑสถาน

กระบวนการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมนี้ เกิดขึ้นตั้งแต่ขั้นตอนของการวางแผนก่อสร้างพิพิธภัณฑสถาน โดยเริ่มต้นจากการทำความเข้าใจเกี่ยวกับคำว่า “พิพิธภัณฑสถาน” รวมตลอดถึงหน้าที่และประโยชน์ของพิพิธภัณฑสถานที่จะมีต่อชุมชน เนื่องจากชาวบ้านที่ชุมชน Long Pujungan แห่งนี้ บางคนไม่เคยได้ยินและรู้จักคำว่าพิพิธภัณฑสถานมาก่อนเลย หลังจากการประชุมเพื่อทำความเข้าใจในเบื้องต้น กระบวนการทำความเข้าใจร่วมกันนี้ ทำให้ชาวบ้านเห็นคุณค่าของพิพิธภัณฑสถานและมองออกว่าจะใช้พิพิธภัณฑสถานเพื่อทำหน้าที่อะไรได้บ้างในชุมชน จากนั้นจะเป็นการประชุมวางแผนทำงานร่วมกันเพื่อออกแบบรูปแบบอาคาร โดยชาวบ้านเป็นผู้ตัดสินใจว่าจะสร้างพิพิธภัณฑสถานในรูปแบบของยุงข้าวดั้งเดิมของชุมชน ซึ่งต้องประยุกต์ใช้องค์ความรู้และภูมิปัญญาชาวบ้านในการจัดการด้านทรัพยากรธรรมชาติเข้ามาช่วยในกระบวนการก่อสร้าง เพื่อให้วัตถุที่เก็บอยู่ภายในนั้นไม่เสียหาย นอกเหนือจากนั้นแล้ว ชาวบ้านในชุมชนยังรวมตัวกันในรูปแบบของคณะกรรมการเพื่อตัดสินใจวางแผนดำเนินกิจกรรมต่างๆที่เกี่ยวข้องกับพิพิธภัณฑสถาน การนำสิ่งของมาจัดแสดงและเก็บรักษา รวมถึงกิจกรรมอื่นๆในอนาคตของพิพิธภัณฑสถานแห่งนี้

หรืออีกตัวอย่างหนึ่งนั้นได้แก่ การรวมตัวของแกนนำในชุมชนบ้านโคกสูง จังหวัดลพบุรี อย่างไม่เป็นทางการ โดยความร่วมมือจากนักวิจัยจากภายนอก เพื่อก่อตั้งพิพิธภัณฑสถานบ้านไทยเบ็ง โคกสูง จังหวัดลพบุรี เพื่อที่จะให้พิพิธภัณฑสถานเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการรื้อฟื้นวัฒนธรรมท้องถิ่น โดยเฉพาะที่แสดงออกถึง “ความเป็นไทยเบ็ง” ที่เริ่มหดหายหรือเปลี่ยนแปลงอันเกิดมาจากผลกระทบจากสภาพความเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจและสังคม

สำหรับการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมในระดับของการร่วมกำหนดและวางแผนของคนในชุมชนที่เกิดขึ้นกับพิพิธภัณฑสถานท้องถิ่นแห่งนี้ พบว่า เริ่มต้นตั้งแต่การตัดสินใจร่วมกันผ่านตัวแทนของชุมชนที่จะมีพิพิธภัณฑสถานของท้องถิ่น ต่อจากนั้นก็คือการพูดคุยและเลือกร่วมกันว่าจะก่อสร้างอาคารพิพิธภัณฑสถานอย่างไรผ่านประชาคมของชุมชน ซึ่งข้อสรุปก็คือการเลือกใช้เรือนผาค้อซึ่งเป็นเอกลักษณ์ของชุมชนแห่งนี้เพื่อใช้เป็นอาคารพิพิธภัณฑสถาน (ชาญวิทย์ ตีรประเสริฐ, 2549)

การสื่อสารแบบมีส่วนร่วมกับการบริหารงานภายในพิพิธภัณฑ์

จากตัวอย่างของรูปแบบและระดับของการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมภายในพิพิธภัณฑ์ และคุณประโยชน์ของการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมกับการงานพิพิธภัณฑ์ ดังที่ได้กล่าวมาในข้างต้นนี้ ผู้วิจัยจึงให้ความสนใจกับการมีส่วนร่วมในทุกระดับกับ “พิพิธภัณฑ์” ทั้งในระดับของการเป็นผู้รับสารหรือผู้ใช้ การเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการผลิตหรือการทำงานพิพิธภัณฑ์ โดยเฉพาะในเรื่องที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับ “ปฏิบัติการบริหารจัดการ” ของพิพิธภัณฑ์ เนื่องจาก การบริหารจัดการพิพิธภัณฑ์โดยที่ประชาชนหรือชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมนั้น จะเป็นเงื่อนไขที่สำคัญต่อการทำหน้าที่ในด้านของการเป็น “แหล่งเรียนรู้ตลอดชีวิต” และการดำรงอยู่ได้อย่างยั่งยืนของพิพิธภัณฑ์

เนื่องจาก พิพิธภัณฑ์ที่ผู้วิจัยเลือกมาเป็นพื้นที่ในการศึกษานี้เป็นพิพิธภัณฑ์ที่มีความแตกต่างกันอย่างชัดเจนในเรื่องของกระบวนการทัศน์การดำเนินงาน และสถานะของความเป็นเจ้าของ คือ ระหว่างพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร ซึ่ง “บริหารงานโดยรัฐ เป็นของรัฐ แต่ทำเพื่อประชาชน” และพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร จังหวัดสมุทรสงคราม ซึ่ง “เป็นของชุมชน บริหารงานโดยชุมชน เพื่อการทำหน้าที่ให้กับชุมชน” ดังนั้น ผู้วิจัยจึงจะสรุปมาเฉพาะองค์ประกอบของการบริหารจัดการ ที่ผู้รับสารของพิพิธภัณฑ์จะได้เข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องหรือมีส่วนร่วมในรูปแบบและระดับต่างๆ เพื่อแก้ไขปัญหาของพิพิธภัณฑ์ โดยเฉพาะองค์ประกอบในเรื่องของคนหรือบุคลากร ซึ่งการขาดคนส่งผลต่อการปฏิบัติงานในด้านต่างๆของพิพิธภัณฑ์ และองค์ประกอบในเรื่องของเงินหรืองบประมาณ ซึ่งส่งผลกระทบที่สำคัญต่อการขาดบุคลากร การขาดการพัฒนาบุคลากร การพัฒนางานของพิพิธภัณฑ์ในด้านต่างๆ ดังรายละเอียดต่อไปนี้ คือ

[1] การมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการในเรื่องของคน/บุคลากรของพิพิธภัณฑ์

จิรา จงกล (2532) ได้จำแนกเจ้าหน้าที่ของพิพิธภัณฑ์ตามภารกิจหน้าที่ไว้ดังนี้ คือ เจ้าหน้าที่ฝ่ายวิชาการหรือภัณฑารักษ์ เจ้าหน้าที่ฝ่ายธุรการ เจ้าหน้าที่รักษาความปลอดภัย เจ้าหน้าที่ฝ่ายทะเบียน เจ้าหน้าที่ฝ่ายซ่อมสงวนรักษา เจ้าหน้าที่ฝ่ายเทคนิคงานช่าง และเจ้าหน้าที่ฝ่ายการศึกษา

อาจตั้งข้อสังเกตได้ว่า พิพิธภัณฑ์ที่มีงบประมาณในการบริหารจัดการอย่างพอเพียงเท่านั้น จึงจะสามารถมีบุคลากรเพื่อปฏิบัติงานในตำแหน่งดังกล่าวได้อย่างครบถ้วน แต่ในกรณีของพิพิธภัณฑ์ในระดับชาติที่มีปัญหาในเรื่องของงบประมาณสนับสนุนที่มีอยู่อย่างจำกัด หรือ

พิพิธภัณฑสถาน/ท้องถิ่นที่เกิดมาจากหลักปรัชญาในการทำงานแบบมีส่วนร่วมของชุมชน และมีข้อจำกัดในเรื่องของการขาดงบประมาณสนับสนุนจากภาครัฐ หรือรายได้ไม่เพียงพอต่อการจัดหาบุคลากรมาดำเนินงานตามภารกิจต่างๆ รวมถึงปัญหาทางด้านเวลาหรือความพร้อมของคนในชุมชน ทำให้ไม่สามารถหรือไม่อาจที่จะมีบุคลากรเพื่อปฏิบัติหน้าที่ดังได้กล่าวมาแล้วในช่วงต้นได้อย่างครบถ้วน

ดังนั้น การขยับบทบาทของกลุ่มประชาชนหรือผู้รับสารทั่วไปดังกล่าว ให้เข้ามามีส่วนร่วมกับการดำเนินงานของพิพิธภัณฑสถาน ต่อการดำเนินงานในฝ่ายวิชาการ หรือฝ่ายธุรการ และฝ่ายเทคนิค อาจโดยทางตรงหรือโดยทางอ้อม หรือที่เรียกว่า “อาสาสมัครของพิพิธภัณฑสถาน” หรือ “เครือข่ายของพิพิธภัณฑสถาน” ก็จะส่งผลให้การปฏิบัติงานของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ รวมถึงพิพิธภัณฑสถาน ให้เป็นไปได้อย่างคล่องตัวและมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะการได้ “คน” ที่จะเข้ามาช่วยเหลือพิพิธภัณฑสถาน ซึ่งกำลังประสบปัญหาเร่งด่วนในกรณีของการดูแลรักษาวัตถุที่เก็บรวบรวมอยู่ที่กำลังอยู่ในภาวะเสื่อมสภาพ เพราะการจัดเก็บหรือการจัดแสดงไม่ถูกวิธี และขาดการดูแลเอาใจใส่ ซึ่งต้องดำเนินการโดยเจ้าหน้าที่ที่มีความรู้และความเชี่ยวชาญเป็นพิเศษ รวมถึงปัญหาการโจรกรรมและการรักษาความปลอดภัยของวัตถุพิพิธภัณฑสถาน (ประภัสสร โพธิ์ศรีทอง, 2548)

สำหรับการสร้างการมีส่วนร่วมของกลุ่มประชาชนหรือผู้รับสารทั่วไป เพื่อการบริหารงานของพิพิธภัณฑสถาน มีดังนี้คือ

- ช่องทางในการสร้างอาสาสมัครหรือการมีส่วนร่วมของภาคประชาชน ยกตัวอย่าง เช่น การประชาสัมพันธ์ข่าวสารผ่านสื่อมวลชน เช่น โทรทัศน์ วิทยุ หนังสือพิมพ์ นิตยสาร อินเทอร์เน็ต ฯลฯ หรือสื่อประชาสัมพันธ์ของพิพิธภัณฑสถาน (ถ้ามี) เช่น เว็บไซต์ของพิพิธภัณฑสถาน จดหมายข่าว บ้ายประกาศ ฯลฯ หรือสื่อของชุมชน เช่น วิทยุชุมชน หอกระจายข่าว บอร์ดประชาสัมพันธ์ของชุมชน/อบต./โรงเรียน ฯลฯ หรือการประชาสัมพันธ์ผ่านทางสถาบันและหน่วยงานองค์กรต่างๆ หรือการแจ้งข่าวสารแบบปากต่อปาก เป็นต้น
- คุณสมบัติที่สำคัญสำหรับกลุ่มอาสาสมัครของพิพิธภัณฑสถานหรือประชาชนที่จะเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานกับพิพิธภัณฑสถาน ก็คือ *การมีใจรักและเข้าใจในพิพิธภัณฑสถาน การมีความพร้อมทั้งในเรื่องของเวลาและ/หรือการเงิน และมีความ*

เต็มใจที่จะมาเข้าร่วมในการดำเนินงาน ดังที่ **นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์** (2527) ได้กล่าวไว้ว่า เงื่อนไขสำคัญต่อความสำเร็จของการมีส่วนร่วมนั้น ประกอบด้วย (1) การมีเวลาที่จะมีส่วนร่วม (2) การไม่ต้องเสียเงินทองหรือค่าใช้จ่ายในการมีส่วนร่วมมากเกินไป (3) ความสนใจที่สัมพันธ์สอดคล้องกับการมีส่วนร่วม (4) ต้องสามารถสื่อสารกันรู้เรื่อง และ (5) ต้องไม่รู้สึกกระทบกระเทือนต่อตำแหน่ง หน้าที่ หรือสถานภาพ หากว่าจะเข้าร่วม

- เงื่อนไขที่สำคัญต่อกลุ่มอาสาสมัครของพิพิธภัณฑสถานหรือประชาชนที่จะเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานกับพิพิธภัณฑสถาน มีดังนี้คือ

(1) การติดตั้งความรู้ความเข้าใจร่วมกันในเบื้องต้น โดยเฉพาะความรู้และความเข้าใจที่เกี่ยวข้องกับหลักและปรัชญาในการดำเนินงานของพิพิธภัณฑสถานแต่ละประเภท ซึ่งในทัศนะของผู้วิจัยแล้วนั้น ความรู้ในส่วนนี้เป็นสิ่งสำคัญที่สุด โดยเฉพาะกับผู้ที่เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานของพิพิธภัณฑสถานชุมชน เนื่องจาก “ขั้นตอนการอบรมบ่มเพาะสมาชิก” นี้ถือเป็นขั้นตอนที่สำคัญ ทั้งในเรื่องของการพัฒนาและเสริมศักยภาพของกลุ่มประชาชนผู้เข้ามามีส่วนร่วม และในเรื่องของการสร้าง “ความเข้าใจร่วมกัน” (shared understanding) ที่จะเป็นหลักประกันในเรื่องของความยั่งยืน (กาญจนา แก้วเทพ, 2549 ค) นอกเหนือจากนั้นแล้ว ความรู้ที่สำคัญอีกประการหนึ่งที่จะต้องติดตั้งร่วมกัน ก็คือ ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับเนื้อหาของวัตถุหรือสิ่งแสดงที่มาจัดเป็นนิทรรศการภายในพิพิธภัณฑสถาน รวมถึงความรู้เบื้องต้นในด้านของการดูแลรักษาและจัดเก็บวัตถุของพิพิธภัณฑสถานสำหรับบุคลากรและอาสาสมัครของพิพิธภัณฑสถานชุมชน

(2) การติดตั้งกลไกในการสื่อสารร่วมกันระหว่างพิพิธภัณฑสถานและกลุ่มประชาชนที่เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานอย่างสม่ำเสมอ เพื่อสร้างทั้งความรู้ความเข้าใจและการรับรู้การดำเนินงานของพิพิธภัณฑสถาน ตลอดจนเป็นกลไกในการบริหารงานของพิพิธภัณฑสถาน โดยใช้สื่อและช่องทางในการสื่อสารทุกประเภทที่มีอยู่ของพิพิธภัณฑสถาน ทั้งแบบที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ที่สำคัญคือสื่อหรือช่องทางที่เลือกมาใช้ในการส่งข้อมูลข่าวสารนั้น จะต้องเป็นสื่อที่เปิดช่องทางหรือเปิดโอกาสให้ผู้รับสารหรือภาคประชาชนที่เข้ามามีส่วนร่วม ได้มีโอกาสในการสื่อสารข้อมูลของตนเองกลับมายังผู้ส่งสารหรือพิพิธภัณฑสถานได้

(3) การสร้างเงื่อนไขหรือแรงจูงใจในการเข้ามามีส่วนร่วมกับพิพิธภัณฑ์ แม้ว่างานอาสาสมัครนี้จะเป็นงานที่ไม่มีค่าตอบแทนหรือได้รับค่าตอบแทนน้อย แต่พิพิธภัณฑ์สามารถสร้างแรงจูงใจ เพื่อให้ประชาชนที่เข้ามามีส่วนร่วมกับการดำเนินงานของพิพิธภัณฑ์มีความตั้งใจและมีความอดุติศตว์มากยิ่งขึ้น การสร้างแรงจูงใจนี้อาจกระทำได้โดยการให้สิทธิพิเศษในด้านต่างๆต่ออาสาสมัครของพิพิธภัณฑ์ ยกตัวอย่างเช่น การยกเว้นการเก็บค่าธรรมเนียมการเข้าชมพิพิธภัณฑ์ รวมถึงการให้บริการต่างๆของพิพิธภัณฑ์ หรือการเข้าร่วมกิจกรรมพิเศษที่จัดขึ้นโดยพิพิธภัณฑ์ทั้งครอบครัวของกลุ่มอาสาสมัคร เป็นต้น

[2] การมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการในเรื่องของเงินหรืองบประมาณของพิพิธภัณฑ์

จิรา จงกล (2532) อดีตผู้อำนวยการกองพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ได้กล่าวไว้ว่า การเงินของพิพิธภัณฑสถาน (museum fiance) เป็นเรื่องที่มีความสำคัญอย่างยิ่งที่จะต้องนำมาพิจารณาเนื่องจาก “เงิน” เป็นปัจจัยสำคัญในการบริหารงานทุกอย่าง ตัวอย่างเช่น งบประมาณสำหรับการดูแลอาคารสถานที่ การดูแลรักษาวัตถุ การจัดการแสดงนิทรรศการและการจัดกิจกรรมพิเศษต่างๆของพิพิธภัณฑ์ เป็นต้น และในกรณีของพิพิธภัณฑสถานแล้วนั้น หากว่าขาดเงินในการดำเนินงานก็จะกลายเป็นเพียงโกดังในการเก็บวัตถุเท่านั้น หรือในกรณีของพิพิธภัณฑ์ชุมชนที่ **ปรีดา เฉลิมเผ่า กอนันต์กุล** (2548) ได้พบว่า พิพิธภัณฑ์ชุมชนหลายแห่งในประเทศไทยต้องตกอยู่ในสภาพที่เสื่อมโทรม เป็นเพราะปัญหาในด้านการเงิน โดยเฉพาะเงินหรืองบประมาณสำหรับการบำรุงและดูแลรักษาอาคารพิพิธภัณฑ์และวัตถุหรือสิ่งแสดง

ความสำคัญของ “เงิน” ต่อการแสดงบทบาทหน้าที่และความยั่งยืนของสื่อพิพิธภัณฑ์ดังกล่าว เมื่อนำมาพิจารณาร่วมกับพิพิธภัณฑ์กับการมีส่วนร่วมกับประชาชนแล้วนั้น จะได้พบว่ามีหนทางหนึ่งในการป้องกันและแก้ไขปัญหาในเรื่องของการเงินก็คือ การสร้างความรู้สึกร่วมให้เกิดขึ้นกับประชาชนทั่วไปหรือผู้เข้าชมการจัดแสดงนิทรรศการของพิพิธภัณฑ์ ว่าตนเองเป็นส่วนหนึ่งหรือเป็นเจ้าของของพิพิธภัณฑ์

โดยที่แหล่งรายได้ของพิพิธภัณฑ์ที่อาจเกิดขึ้นจากการสร้างความรู้สึกร่วมทางการเงินมีดังนี้ (จิรา จงกล, 2532; นิคม มุสิกะคามะ และคณะ, มปป) คือ

- แหล่งรายได้ของพิพิธภัณฑสถานจากการขอรับบริจาคหรือเงินช่วยเหลือจากเอกชน องค์กร สมาคม กองทุน หรือมูลนิธิต่างๆ
- แหล่งรายได้ของพิพิธภัณฑสถานจากการเก็บค่าธรรมเนียมการเข้าชม การจำหน่ายของที่ระลึก และอื่นๆ เช่น การตั้งตู้รับบริจาคเพื่อบำรุงค่าน้ำ-ค่าไฟ เป็นต้น
- แหล่งรายได้ของพิพิธภัณฑสถาน “ค่าบำรุงสมาชิก” ของ “สมาชิกพิพิธภัณฑสถาน” ที่เกิดขึ้นจากการรวมกลุ่มของบุคคลที่สนใจและเข้าใจในบทบาทของพิพิธภัณฑสถาน
- แหล่งรายได้ของพิพิธภัณฑสถานจากการจัดกิจกรรมหารายได้ (fund-raising activities) ในกรณีนี้ สามารถยกตัวอย่างได้จากการจัดกิจกรรมทอดผ้าป่าเพื่อการก่อตั้งพิพิธภัณฑสถานเขายี่สาร เป็นต้น

ทั้งนี้ หากเปรียบเทียบการบริหารจัดการงบประมาณหรือการเงินของพิพิธภัณฑสถานกับสื่อวิทยุชุมชนแล้วนั้น ก็จะได้พบว่า ในส่วนของวิทยุชุมชนนั้น การมีแหล่งรายได้ส่วนใหญ่จากผู้ฟัง จะเป็นเสมือนกับกลไกที่ใช้ตรวจสอบว่า วิทยุชุมชนนั้นยังคงให้บริการ/ยังทำหน้าที่ที่เป็นประโยชน์แก่ชุมชนอยู่หรือไม่ เพราะตราบไต่ที่วิทยุชุมชนยังคงมีบทบาทหน้าที่สำคัญต่อชุมชนเหมือนสถาบันอื่นๆ ในชุมชน เช่น วัด โรงเรียน เครือญาติ ฯลฯ ชุมชนก็จะธำรงรักษาวิทยุชุมชนเอาไว้ (กาญจนา แก้วเทพ, 2549 ค)

ข้อที่ควรคำนึงในกรณีของการแสวงหารายได้จากประชาชนทั่วไปหรือผู้รับสารของพิพิธภัณฑสถานก็คือหลักการด้านงบประมาณที่ควรนำมาใช้ควบคู่กัน ก็คือ “หลักการกระจายแหล่งรายได้” ดังเช่นการแสวงหาแหล่งรายได้จาก 4 แนวทางที่ได้กล่าวมาในช่วงต้น ที่สำคัญที่สุดคือการจัดทำระบบบัญชีที่สามารถเปิดให้ตรวจสอบ เพื่อแสดงความโปร่งใส เพื่อสร้าง “ความน่าไว้วางใจ” ให้เกิดขึ้น (กาญจนา แก้วเทพ, 2549 ค)

เนื่องจาก ผู้วิจัยจำกัดการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องไว้เพียงเฉพาะองค์ประกอบในการบริหารงานของพิพิธภัณฑสถานที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม หรือองค์ประกอบที่ผู้รับสารของพิพิธภัณฑสถานจะได้เข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องหรือมีส่วนร่วมในรูปแบบและระดับต่างๆ แต่ในกรณีของการบริหารจัดการพิพิธภัณฑสถานนี้ ยังมีการเรื่องของการจัดรูปองค์กรและการบริหารพิพิธภัณฑสถานที่เกี่ยวข้องกับวิชาการของพิพิธภัณฑสถานโดยเฉพาะ ผู้สนใจสามารถอ่านเพิ่มเติมได้ใน จิราจกมล (2532) นิคม มุสิกคามะ (มปป.) หรือหนังสือคู่มือพิพิธภัณฑสถานท้องถิ่น ของสำนักงานพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม เป็นต้น

คุณประโยชน์ของการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมต่อพิพิธภัณฑ์

โดยทั่วไปแล้ว จะได้ว่าประโยชน์ที่สำคัญของการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมนี้ นอกจากจะทำให้ชุมชนมีความเข้มแข็งเกิดขึ้นและเกิดการเปลี่ยนแปลงพัฒนาชุมชนไปในทางที่ดีแล้วนั้น การพัฒนาชุมชนหรือการดำเนินกิจกรรมต่างๆ โดยยึดหลักการของการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมยังก่อให้เกิดคุณประโยชน์อีกมาย เช่น

- การสร้างความรู้สึกร่วมกันเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน
- ช่วยให้ผู้ชมที่แตกสลายไปแล้วกลับพลิกฟื้นคืนชีวิตกลับมาได้
- สร้างอัตลักษณ์ของชุมชนผ่านการฟื้นฟูภูมิปัญญาชุมชน
- สร้างเสริมศักยภาพและพัฒนาทักษะในด้านต่างๆของชาวบ้านในชุมชน
- เสริมความมั่นใจ คุณค่า และศักดิ์ศรีให้กับชาวบ้านในชุมชน

และเนื่องจากพิพิธภัณฑ์ชุมชนจะเป็นพื้นที่หนึ่งในการศึกษาวิจัยของผู้วิจัย ดังนั้นผู้วิจัยจึงจะขอยกตัวอย่างรูปธรรมของคุณค่าและประโยชน์จากการที่ชาวบ้านในชุมชนบ้านก้อด และบ้านนาขาว จังหวัดน่าน ที่ได้เข้ามามีส่วนร่วมใน “โครงการวิจัยเชิงปฏิบัติการพัฒนาชุมชนแบบมีส่วนร่วมเพื่อเสริมสร้างความสามารถของชุมชนท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมในจังหวัดน่าน” ของ **สายันต์ ไพเราะญจิตร** (2547 ก) เพื่อให้เห็นถึงมหัศจรรย์ของการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมในการทำงานพิพิธภัณฑ์ชุมชน ที่ก่อให้เกิดคุณค่าอย่างมากมายต่อชุมชน ดังนี้คือ

- พิพิธภัณฑ์ชุมชนช่วยสร้างศักยภาพและฟื้นฟูพลังของชุมชนท้องถิ่นให้สามารถจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมในชุมชนของตนเอง จากการส่งเสริมให้ชาวบ้านสมาชิกของชุมชน ได้เข้าไปมีส่วนร่วมในกระบวนการจัดการ ตั้งแต่การศึกษาวิจัย การสำรวจค้นหา ทำแผนที่และทะเบียนทรัพยากรวัฒนธรรม การประเมินคุณค่า และศักยภาพของทรัพยากรวัฒนธรรม การวางแผนการจัดการ การอนุรักษ์ การสงวนและบูรณะปฏิสังขรณ์ การจัดแสดงพิพิธภัณฑ์/นิทรรศการ การเผยแพร่ การฟื้นฟู และการจัดการเชิงธุรกิจ
- การมีส่วนร่วมในงานพิพิธภัณฑ์ชุมชนก่อให้เกิดกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างคนในชุมชนกับนักวิชาการและนักพัฒนาจากภายนอก และระหว่าง

สมาชิกในชุมชนที่มีความรู้และประสบการณ์เรื่องทรัพยากรวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน

- ก่อให้เกิดความเสียสละ เชื้อเพื่อเกื้อกูลแก่กันและกันในกลุ่มสมาชิกของชุมชน นอกจากนั้นแล้ว ผลที่เกิดขึ้นอีกประการหนึ่งคือ การช่วยยืดโยงสายใยสัมพันธ์ทางเครือญาติของคนในชุมชนให้เข้มแข็งและยาวนานต่อไปได้อีก ดังเช่นที่ได้เกิดขึ้นแล้วกับชาวบ้านในชุมชนที่ได้การเข้าร่วมการวิจัยและพัฒนาพิพิธภัณฑ์บ้านนาชาวสามัคคี
- ก่อให้เกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของพิพิธภัณฑ์ชุมชนร่วมกัน ทำให้ชาวบ้านมีความภาคภูมิใจในชุมชน รักถิ่นฐานบ้านเกิด
- พิพิธภัณฑ์ชุมชนเป็นพื้นที่แสดงตัวตนของชุมชนให้คนภายนอกได้เห็นและยอมรับ ทำให้คนในชุมชนมีศักดิ์ศรี
- พิพิธภัณฑ์ชุมชนเป็นเครื่องมือสำคัญในการสร้างความรู้และฟื้นฟูภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่นำไปสู่การพัฒนาชุมชนให้สามารถพึ่งตนเองได้ในทุกๆ มิติได้อย่างแท้จริง
- นอกเหนือจากนั้นแล้ว ในกรณีของพิพิธภัณฑ์วัดบ้านนาชาวสามัคคี พิพิธภัณฑ์ยังกลายเป็นพื้นที่และกระบวนการในการบำบัดผู้สูงอายุในชุมชน (museum therapy) ทำให้ผู้สูงอายุรู้สึกว่ามีคุณค่า ด้วยกระบวนการทำพิพิธภัณฑ์ที่ให้ผู้สูงอายุเข้ามามีบทบาทสำคัญในการให้ข้อมูลความรู้ และสร้างเป็นเนื้อหาที่จัดแสดงให้พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น รวมถึงการเข้ามามีบทบาทในการดำเนินงานการเป็นผู้อธิบาย นำชมพิพิธภัณฑ์แก่เด็กๆ ในชุมชนและบุคคลจากต่างถิ่นที่มายุ่ยมชม (สายันต์ ไพเราะญจิตร, 2547 ข)

สิ่งสำคัญอีกประการหนึ่งของคุณูปการแห่งพิพิธภัณฑ์ชุมชนต่อชาวบ้านในชุมชน ได้แก่ การพัฒนาและสร้างศักยภาพแก่ “ตัวบุคคล” ในชุมชน ที่จะเป็นพลังสำคัญในการดำเนินงานพัฒนาชุมชนในด้านต่างๆต่อไป ดังเช่น การที่ชาวบ้านในชุมชน Long Pujungan ประเทศอินโดนีเซียที่ได้เข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการเก็บข้อมูลเพื่อดำเนินการ

ก่อสร้างพิพิธภัณฑ์ชุมชน ที่ได้กลายเป็นผู้เชี่ยวชาญในด้านของประวัติศาสตร์ชุมชน เป็น “village historian” หรือ “ethnographer” (Kreps, 2003)

นอกเหนือจากนั้นแล้ว ผู้วิจัยยังได้พบอีกด้วยว่า การสื่อสารแบบมีส่วนร่วมในการบริหารงานพิพิธภัณฑ์นั้น ยังก่อให้เกิดประโยชน์ที่สำคัญกับพิพิธภัณฑ์แห่งชาติด้วยเช่นกัน ทั้งในแง่ของการทำหน้าที่ด้านการศึกษา ยกตัวอย่างเช่น การเรียนรู้ด้วยความเพลิดเพลิน หรือ edutainment ในระหว่างการมีส่วนร่วมกับกลยุทธ์ในการนำเสนอเนื้อหาของพิพิธภัณฑ์ ยกตัวอย่างเช่น การมีส่วนร่วมด้วยการเปิดฟังเทปบันทึกเสียงของเด็กๆ ในบริเวณจัดนิทรรศการ เรื่อง “*Exhibiting National Identity at the Turn of the Millennium*” ของพิพิธภัณฑ์ในประเทศอังกฤษ (Edensor, 2002) หรือประโยชน์ในแง่ของการบริหารบุคลากร เพื่อช่วยสนับสนุนการดำเนินงานในภารกิจที่มีบุคลากรไม่เพียงพอ หรือการบริหารจัดการในเรื่องของเงินหรืองบประมาณ ตัวอย่างเช่น การที่กลุ่มผู้รับสารของพิพิธภัณฑ์ได้เข้ามามีส่วนร่วมในฐานะสมาชิกของพิพิธภัณฑ์ และร่วมบริจาคหรือระดมเงินให้กับพิพิธภัณฑ์ เพื่อให้พิพิธภัณฑ์แห่งชาติสามารถทำหน้าที่หรือปฏิบัติงานของพิพิธภัณฑ์ได้อย่างมีประสิทธิภาพมากที่สุด เป็นต้น

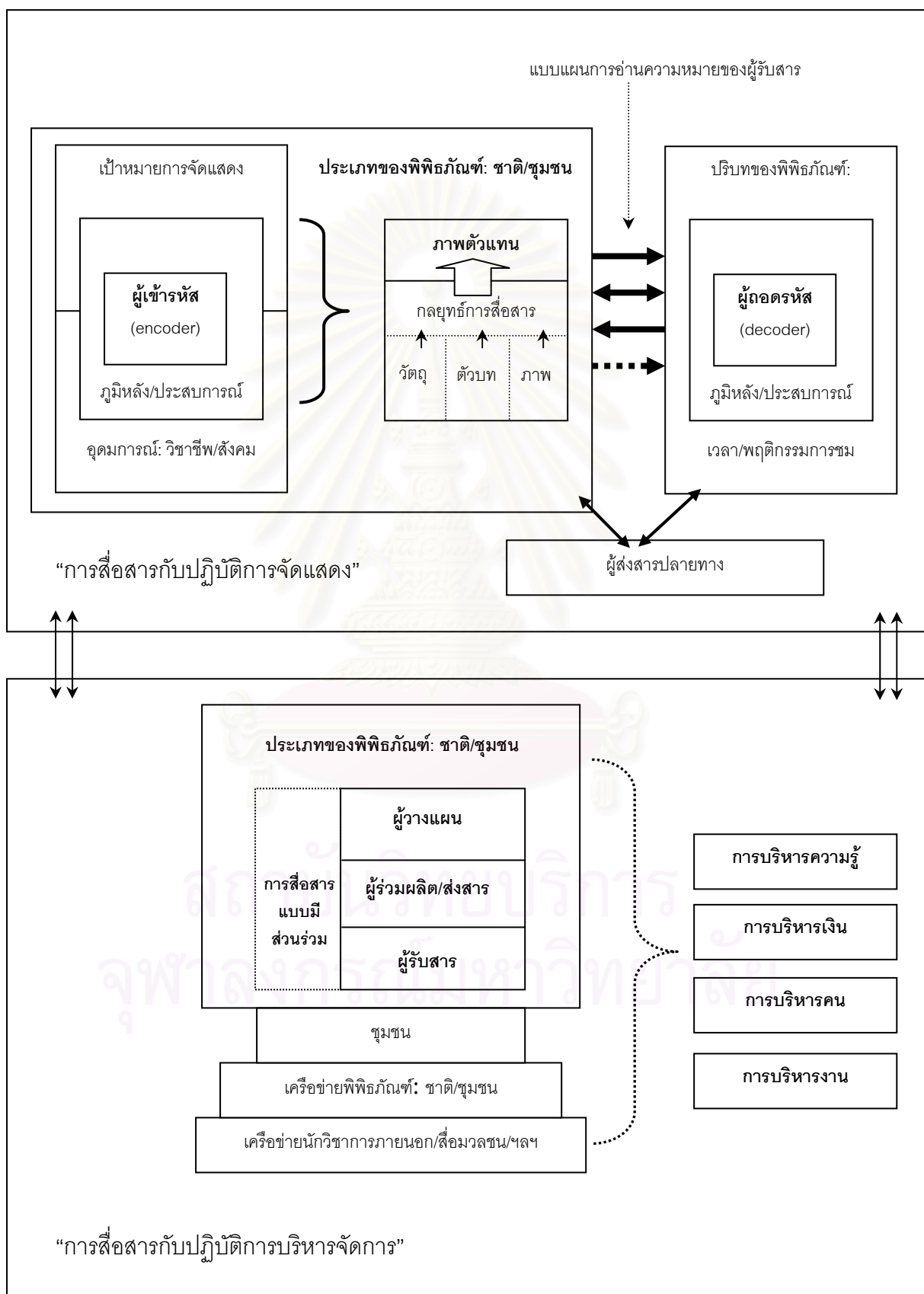
สรุปกรอบแนวคิดในการศึกษา

การศึกษาวิจัยเรื่อง “การสื่อสารกับปฏิบัติการสร้างภาพตัวแทนผ่านสื่อพิพิธภัณฑ์สถานในประเทศไทย” นี้ ผู้วิจัยนำแนวคิดเรื่องภาพตัวแทนของ S. Hall มาประยุกต์ใช้เป็นแนวทางในการวิเคราะห์ปฏิบัติการจัดแสดงหรือกระบวนการสร้างภาพตัวแทนความเป็นชาติและชุมชนของพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร และพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร จังหวัดสมุทรสงคราม ที่ศึกษาเรื่องภาพตัวแทนโดยใช้แนวทางสัญวิทยาและแนวทางวาทกรรม ในขณะเดียวกัน ผู้วิจัยยังได้ประยุกต์ใช้แนวคิดเรื่องของการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมเพื่อการบริหารงานพิพิธภัณฑ์ เพื่อเป็นแนวทางในการศึกษาปฏิบัติการบริหารจัดการเพื่อการอนุรักษ์หรือหรือกระบวนการสร้างความยั่งยืนของพิพิธภัณฑ์ โดยเฉพาะพิพิธภัณฑ์ชุมชนหรือพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นในประเทศไทย

จากแนวคิดและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องที่ได้อ่านทบทวนมา ทำให้สามารถสรุปกรอบแนวคิดในการศึกษา (conceptual framework) เรื่อง “การสื่อสารกับปฏิบัติการสร้างภาพตัวแทนผ่านสื่อพิพิธภัณฑ์สถานในประเทศไทย” ได้ดังนี้

กรอบแนวคิดในการศึกษา

“การสื่อสารกับปฏิบัติการสร้างภาพตัวแทนผ่านสื่อพิพิธภัณฑสถานในประเทศไทย”

บทที่ 3 ระเบียบวิธีวิจัย

การศึกษาเรื่อง “การสื่อสารกับปฏิบัติการสร้างภาพตัวแทนผ่านสื่อพิพิธภัณฑสถานในประเทศไทย” ใช้การวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) เพื่ออธิบายว่าการสื่อสารเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องกับปฏิบัติการจัดแสดงภาพตัวแทน (the practice of representation) ของความเป็นชาติหรือความเป็นชุมชนผ่านสื่อพิพิธภัณฑสถานอย่างไร โดยการศึกษาถึงภาพตัวแทนที่ปรากฏและกระบวนการสร้างภาพตัวแทนนั้น กลวิธีในการเข้ารหัสของกลุ่มผู้สร้างความหมายหรือผู้เข้ารหัสของพิพิธภัณฑ (encoder) และการถอดรหัสหรือการอ่านความหมายของกลุ่มผู้รับสารหรือผู้ถอดรหัสของพิพิธภัณฑ (decoder) ตลอดจนศึกษารูปแบบและระดับของการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมกับการบวนการบริหารจัดการของพิพิธภัณฑ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

3.1 แหล่งข้อมูลและการเก็บรวบรวมข้อมูล

[1] แหล่งข้อมูลประเภทสำมะโนที่ใช้ในปฏิบัติการจัดแสดง

ผู้วิจัยเลือกศึกษาสำมะโนหรือทุกสิ่งทุกอย่างที่มีการให้ความหมายในพระที่นั่งศิวโมกชพิมาน พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร และพิพิธภัณฑที่บ้านเขายี่สาร จังหวัดสมุทรสงคราม โดยลงพื้นที่พิพิธภัณฑทั้ง 2 แห่งเพื่อเก็บข้อมูลด้านสำมะโนในระหว่างเดือนกรกฎาคม 2548 – เดือนมกราคม 2550 เพื่อที่จะแสดงให้เห็นว่า ภาพตัวแทนความเป็นตัวตนของชาติและชุมชนผ่านสื่อพิพิธภัณฑทั้ง 2 แห่งนั้นมีอะไรบ้าง และถูกประกอบสร้างขึ้นมาอย่างไร

สำหรับสำมะโนในการวิจัยครั้งนี้ประกอบด้วย วัตถุสิ่งของหรือสิ่งแสดงต่างๆ รวมถึงวิธีการนำเสนอสิ่งของและการออกแบบตกแต่งพื้นที่ภายในพระที่นั่งศิวโมกชพิมาน พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร และพิพิธภัณฑที่บ้านเขายี่สาร จังหวัดสมุทรสงคราม ซึ่งผู้วิจัยจะนำมาจำแนกประเภทของสำมะโน และแปลความหมายที่ได้รับจากสำมะโนดังกล่าว

สำหรับ การศึกษาสำมะโนดังกล่าว ผู้วิจัยจะแยกบทบาทของตนออกเป็น 2 บทบาท คือ

- (1) ในฐานะของนักท่องเที่ยวหรือผู้รับสารโดยทั่วไป คือได้รับความหมายเฉพาะสัญลักษณ์หรือทุกสิ่งทุกอย่างที่มีการให้ความหมายที่ปรากฏให้เห็นในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร และพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร จังหวัดสมุทรสงคราม
- (2) ในฐานะผู้วิจัย เพื่อให้เห็นวิธีการที่ผู้ส่งสารใช้เพื่อที่จะควบคุมความหมายหรือติดตั้งการถอดรหัสของผู้รับสารผ่านทางคุณลักษณะและวิธีการจัดวางของสัญลักษณ์และพื้นที่การจัดแสดง ตลอดจนอำนาจที่เกิดจากเทคนิคและวิธีในการจัดแสดงดังกล่าว

[2] แหล่งข้อมูลประเภทบุคคล

สำหรับกลุ่มผู้ให้ข้อมูลในครั้งนี้จะแบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม ได้แก่ ผู้ให้ข้อมูลจากพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติพระนคร และผู้ให้ข้อมูลจากพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร จังหวัดสมุทรสงคราม

[2.1] กลุ่มผู้ให้ข้อมูลจากพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร ผู้วิจัยเลือกกลุ่มผู้ให้ข้อมูลจาก 2 ฝ่าย คือ

- **กลุ่มผู้ผลิตหรือผู้สร้างความหมาย (encoder)** ด้วยการใช้วิธีการสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการ สัมภาษณ์แบบเจาะลึก และการสังเกต ทั้งนี้ ผู้ให้ข้อมูลกลุ่มนี้ผู้วิจัยใช้วิธีการเลือกแบบเฉพาะเจาะจง (purposive sampling) โดยจะศึกษาข้อมูลจากผู้ที่มีบทบาทและมีส่วนร่วมในการจัดแสดงเนื้อหาในพระที่นั่งศิวโมกษพิมาน อาทิ ข้าราชการในระดับผู้บริหาร ข้าราชการจากฝ่ายวิชาการ ฝ่ายบริการการศึกษา ฝ่ายเทคนิคและศิลปกรรม และกลุ่มอาสาสมัครพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ

กลุ่มผู้ให้ข้อมูลจากพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร ในฐานะของกลุ่มผู้ผลิตหรือผู้สร้างความหมายที่ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์เจาะลึก มีดังนี้คือ

กลุ่มผู้ให้ข้อมูลในฐานะของผู้ส่งสารคนใน

- คุณสมชาย ณ นครพนม ผู้อำนวยการพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร สัมภาษณ์วันที่ 2 พฤษภาคม 2549
- คุณสิรินทร์ ย้วนไยดี ภัณฑารักษ์ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร

สัมภาษณ์วันที่ 2 พฤษภาคม 2549

-คุณมณฑนา ยุกุล เจ้าหน้าที่ฝ่ายการศึกษา พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร

สัมภาษณ์วันที่ 24 พฤศจิกายน 2549

กลุ่มผู้ให้ข้อมูลในฐานะของผู้ส่งสารคนนอก

-คุณอุไร นิศาณีนวงศ์ อาสาสมัครนำชมพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร

สัมภาษณ์วันที่ 3 ธันวาคม 2549

-คุณสุจิตต์ แขวงโสภา อาสาสมัครนำชมพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร

สัมภาษณ์วันที่ 3 ธันวาคม 2549

-คุณจรรยา จงจิตงาม อาสาสมัครนำชมพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร

สัมภาษณ์วันที่ 3 ธันวาคม 2549

ในกรณีของอาสาสมัครนำชมพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนครนี้ รวมถึงมัคคุเทศก์ทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติ ผู้พานักท่องเที่ยวเข้ามาเข้าชมการจัดแสดงภายในอาคารพระที่นั่งศิวโมกษพิมานนี้ ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วมในระหว่างการปฏิบัติงานนำชมการจัดแสดงภายในพิพิธภัณฑ์ เพื่อเป็นข้อมูลประกอบการวิเคราะห์กระบวนการสื่อสารความหมายของกลุ่มผู้ส่งสารประกอบด้วย

สำหรับประเด็นหลักที่ใช้ในการสัมภาษณ์กลุ่มผู้ผลิตหรือสร้างความหมายดังกล่าวจะเกี่ยวข้องกับกระบวนการสร้างภาพตัวตนและวิถี ตัวอย่างเช่นเป้าหมายในการจัดแสดง ขั้นตอนการออกแบบและการดำเนินงานจัดแสดงปัจจัยที่เกี่ยวข้องต่อการกำหนดแนวทางจัดแสดง การมีส่วนร่วมในขั้นตอนต่างๆของผู้เข้าชมหรือผู้รับสาร และการดำเนินกิจกรรมต่างๆของพิพิธภัณฑ์ เป็นต้น

- **กลุ่มผู้รับสารหรืออ่านความหมาย (decoder)** สำหรับผู้ให้ข้อมูลหรือผู้เข้าชมพิพิธภัณฑ์กลุ่มนี้ ผู้วิจัยจะใช้วิธีการสังเกตอย่างไม่มีส่วนร่วมในระหว่างการเข้าชมพิพิธภัณฑ์ และอาจใช้การสัมภาษณ์หรือสนทนากลุ่มประกอบ

กลุ่มผู้ให้ข้อมูลจากพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร ในฐานะของกลุ่มผู้รับสารหรือผู้อ่านความหมายนี้ ผู้วิจัยใช้วิธีการสนทนากลุ่ม ในวันที่ 30 พฤศจิกายน

2549 โดยเลือกผู้ให้ข้อมูลแบบเจาะจงจากผู้ที่เคยมีประสบการณ์ในการเข้าชมการจัดแสดงประวัติศาสตร์ชาติไทย ณ อาคารพระที่นั่งศิวโมกขพิมาน พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร และผู้ที่ยังไม่มีประสบการณ์ในการเข้าชมพิพิธภัณฑ์แห่งนี้มาก่อนเลย ทั้งนี้ก่อนดำเนินการสนทนากลุ่ม ผู้วิจัยได้ขอร้องให้ผู้ให้ข้อมูลกลุ่มนี้เดินทางมาจัดแสดงภายในห้องจัดแสดงประวัติศาสตร์ชาติไทย อาคารพระที่นั่งศิวโมกขพิมาน พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร ก่อน พร้อมทั้งเก็บข้อมูลด้วยการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วมเพื่อวิเคราะห์ข้อมูลประกอบด้วย สำหรับผู้ให้ข้อมูลในการสนทนากลุ่มมีดังนี้คือ

ผู้รับสารที่มีประสบการณ์ในการเข้าชมมาก่อน ประกอบด้วย

- คุณปิยะมณ ปัญญา
- คุณวารุณี อาสาประกิต
- คุณกรรณิการ์ เพ็งปรางค์

ผู้รับสารที่ไม่มีประสบการณ์ในการเข้าชมมาก่อน ประกอบด้วย

- คุณสายทอง บุญปัญญา
- คุณอุมาพร สัยงาม

สำหรับผู้ให้ข้อมูลผู้รับสารที่อนุญาตให้ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์ โดยใช้วิธีการตอบคำถามทางอีเมล คือ คุณจิรปติ เตชะเสน สัมภาษณ์เมื่อ 20 เมษายน 2549

สำหรับคำถามหลักในการสัมภาษณ์ ยกตัวอย่างเช่น ความหมายหรือสิ่งที่พิพิธภัณฑ์ต้องการนำเสนอคืออะไร ความคิดเห็นต่อการนำเสนอเนื้อหาผ่านวัตถุสิ่งของต่างๆที่นำมาจัดแสดงในพิพิธภัณฑ์ ฯลฯ

นอกเหนือจากนั้นแล้ว ผู้วิจัยยังได้ใช้วิธีการเก็บข้อมูลด้วยการสังเกตพฤติกรรมและการใช้เวลาในการเข้าชมการจัดแสดง ของกลุ่มผู้เข้าชมชาวไทย ทั้งนักท่องเที่ยวทั่วไป รวมถึงนักเรียนและนิสิตนักศึกษา และกลุ่มนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศ ที่มาแบบเป็นหมู่คณะ ณ อาคารพระที่นั่งศิวโมกขพิมาน พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร แบบไม่มีส่วนร่วม ในระหว่างเดือนกรกฎาคม

2548 – เดือนธันวาคม 2549 เพื่อเป็นข้อมูลประกอบในการวิเคราะห์ข้อมูลกลุ่ม
ผู้รับสารของพิพิธภัณฑ์อีกด้วย

[2.2] กลุ่มผู้ให้ข้อมูลจากพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร จังหวัดสมุทรสงคราม ผู้วิจัยเลือกกลุ่ม
ผู้ให้ข้อมูลจาก 2 ฝ่าย คือ (1) กลุ่มผู้ที่มีบทบาทและมีส่วนร่วมในการจัดแสดงเนื้อหา รวมตลอดถึง
การบริหารจัดการพิพิธภัณฑ์ และ (2) กลุ่มผู้รับสารของพิพิธภัณฑ์ ได้แก่ เยาวชนและชาวบ้านใน
ชุมชนบ้านเขายี่สาร คณะกรรมการพิพิธภัณฑ์ นักวิชาการจากหน่วยงานภายนอกผู้เข้ามามีส่วน
สนับสนุนในการดำเนินงาน นักท่องเที่ยวจากภายนอกชุมชน

กลุ่มผู้ให้ข้อมูลจากพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร ในฐานะของกลุ่มผู้ผลิตหรือผู้สร้าง
ความหมายที่ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์เจาะลึก ประกอบด้วย

- อาจารย์สิริอาภา รัชตะหิรัญ ประธานคณะกรรมการดำเนินงานพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร
สัมภาษณ์วันที่ 3 ธันวาคม 2549
- คุณธัญ พยงค์ยัม รองประธานคณะกรรมการดำเนินงานพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร
สัมภาษณ์วันที่ 7 มกราคม 2549 และวันที่ 6 มกราคม 2550
- คุณโสมนัส พยงค์ยัม นายกองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านเขายี่สาร
สัมภาษณ์วันที่ 30 เมษายน 2549
- อาจารย์มณฑา พยงค์ยัม คณะกรรมการดำเนินงานพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร
สัมภาษณ์วันที่ 6 มกราคม 2550
- คุณอภิญา ตันทวิวงศ์ อดีตนักศึกษาปริญญาโท คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัย
ศิลปากร ในฐานะของกลุ่มผู้สนับสนุนภายนอกที่มีส่วนร่วมในระหว่างดำเนินการก่อตั้ง
พิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร สัมภาษณ์วันที่ 28 สิงหาคม 2549

ในกรณีของผู้ส่งสารกลุ่มคนนอก โดยเฉพาะรศ.ศรีศักร วัลลิโภดม ผู้วิจัยใช้วิธีการรวบรวม
ข้อมูลจากหนังสือและเอกสารต่างๆ อาทิ เอกสารการสัมมนาทางวิชาการพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นใน
ประเทศไทย หนังสือรายงานการสัมมนาพิพิธภัณฑ์ไทยในศตวรรษใหม่ และหนังสือสังคมและ
วัฒนธรรมชุมชนคนยี่สาร เป็นต้น

สำหรับตัวอย่างประเด็นหลักที่ใช้ในการสัมภาษณ์กลุ่มผู้ที่มีบทบาทในการดำเนินงาน
พิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร จังหวัดสมุทรสงคราม ดังเช่น จุดมุ่งหมายในการนำเสนอวัตถุต่างๆที่

นำมาจัดแสดงภายในพิพิธภัณฑ์ ขั้นตอนการออกแบบและดำเนินงานจัดแสดงในพิพิธภัณฑ์ การมีส่วนร่วมในขั้นตอนต่างๆ อาทิ การตัดสินใจ การวางแผน ฯลฯ

สำหรับกลุ่มผู้ให้ข้อมูลจากพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร จังหวัดสมุทรสงคราม ในฐานะของกลุ่มผู้รับสารหรือผู้อ่านความหมายนี้ ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการสัมภาษณ์เจาะลึก รวมถึงการพูดคุยแบบไม่เป็นทางการ มีดังนี้คือ

ผู้รับสารกลุ่มคนในหรือชาวบ้านเขายี่สาร

- พระสมุทรสมพงษ์ เขมธโม สัมภาษณ์วันที่ 2 กรกฎาคม 2549
- คุณฉลอง หิรัญวงศ์ สัมภาษณ์วันที่ 2 กรกฎาคม 2549
- คุณปราณี หาญณรงค์ สัมภาษณ์วันที่ 2 กรกฎาคม 2549
- คุณมาลี พยนต์ยัม สัมภาษณ์วันที่ 2 กรกฎาคม 2549
- คุณประกอบ ลักษณะพรณ สัมภาษณ์วันที่ 5 พฤศจิกายน 2549

ผู้รับสารกลุ่มคนนอกหรือนักท่องเที่ยวโดยทั่วไป

- คุณวรพจน์ หิรัญวุฒิกุล สัมภาษณ์วันที่ 7 มกราคม 2549
- คุณอภิรัฐ เจ๊ะเหล่า สัมภาษณ์วันที่ 7 มกราคม 2549
- คุณปริฉัตร แสงศิริกุลชัย สัมภาษณ์วันที่ 8 มกราคม 2549
- คุณสารัท ชลอสันติสกุล สัมภาษณ์วันที่ 14 มกราคม 2549
- คุณดำรง หรุ่นเกษม สัมภาษณ์วันที่ 6 มกราคม 2550

ในกรณีของกลุ่มผู้ให้ข้อมูลผู้รับสารคนนอกนี้ ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม ต่อพฤติกรรมและการใช้เวลาในระหว่างการเข้าชมการจัดแสดง ณ พิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร ทั้งกับกลุ่มผู้ให้ข้อมูลที่ยินดีให้สัมภาษณ์ และกับกลุ่มผู้รับสารที่ไม่ยินยอมให้เวลาในการขอสัมภาษณ์ ข้อมูลของผู้วิจัย เพื่อประกอบการวิเคราะห์ข้อมูลการอ่านความหมายของผู้รับสารของพิพิธภัณฑ์ ในระหว่างเดือนกรกฎาคม 2548 – เดือนมกราคม 2550

สำหรับตัวอย่างคำถามหลักที่ใช้ในการสัมภาษณ์กลุ่มผู้รับสารของพิพิธภัณฑ์ มีดังนี้คือ ภาพของความเป็นชาวเขายี่สารที่เคยได้รับรู้ก่อนและหลังจากการเข้าชมพิพิธภัณฑ์คืออะไร และรับรู้ความหมายดังกล่าวนั้นได้อย่างไร การได้มีส่วนร่วมในการดำเนินงานกับพิพิธภัณฑ์เฉพาะในกรณีของผู้รับสารกลุ่มคนใน รวมถึงข้อเสนอแนะและข้อคิดเห็นต่อพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร

[3] แหล่งข้อมูลประเภทเอกสารและงานเขียนต่างๆ

เพื่อเป็นข้อมูลประกอบการวิเคราะห์การสร้างความหมายหรือภาพตัวแทน จากเอกสาร หนังสือ หนังสือพิมพ์ บทความ แผ่นพับ ฯลฯ รวมถึงเว็บไซต์ต่างๆที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้อง และการจัดประชุมสัมมนาต่างๆที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานพิพิธภัณฑ์ ยกตัวอย่างเช่น ก้าวไปด้วยกัน: จุลสารเพื่อชุมชนพิพิธภัณฑ์ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน) จดหมายข่าวมูลนิธิเล็ก-ประไพ วิริยะพันธุ์ หรือเว็บไซต์ของพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร เว็บไซต์ของศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน) เว็บไซต์ของมูลนิธิเล็ก-ประไพ วิริยะพันธุ์ เป็นต้น

[4] แหล่งข้อมูลประเภทพิพิธภัณฑ์

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยจะใช้วิธีการทัศนศึกษาหรือเข้าศึกษาดูงานพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พิพิธภัณฑ์สถานในระดับเมืองและท้องถิ่น ตลอดจนพิพิธภัณฑ์ของเอกชน ทั้งจากภายในประเทศไทยและของประเทศอื่นๆประกอบด้วย เพื่อจะได้เรียนรู้และเปรียบเทียบกลยุทธ์การสื่อสารความหมาย และการบริหารจัดการพิพิธภัณฑ์ เพื่อให้เป็นประโยชน์ต่อการวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลของผู้วิจัยมากที่สุด

สำหรับพิพิธภัณฑ์สถานที่ผู้วิจัยได้มีโอกาสทัศนศึกษาดูงานในระหว่างดำเนินการวิจัย เพื่อเปรียบเทียบกลยุทธ์ในการสื่อสารความหมายของพิพิธภัณฑ์เหล่านั้น กับพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร และพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร จังหวัดสมุทรสงคราม มีดังต่อไปนี้คือ

พิพิธภัณฑ์ในประเทศไทย

- พิพิธภัณฑ์ชาวบางกอก จังหวัดกรุงเทพมหานคร
- พิพิธภัณฑ์หุ่นขี้ผึ้ง จังหวัดนครปฐม
- พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ จังหวัดอุบลราชธานี
- พิพิธภัณฑ์ชุมชนบ้านหนองขาว จังหวัดกาญจนบุรี
- พิพิธภัณฑ์ของสถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล จังหวัดนครปฐม

พิพิธภัณฑ์ในต่างประเทศ

- พิพิธภัณฑ์ประวัติศาสตร์เมืองยอร์ก ประเทศอังกฤษ

- พิพิธภัณฑ์อาวุธเมืองลี้ดส์ ประเทศอังกฤษ
- พิพิธภัณฑ์ประวัติศาสตร์เมืองเซี่ยงไฮ้ ประเทศจีน
- พิพิธภัณฑ์วัฒนธรรมเมืองหยางชว่ ประเทศจีน
- พิพิธภัณฑ์ประวัติศาสตร์มาเก๊า ประเทศจีน
- พิพิธภัณฑ์ประวัติศาสตร์เมืองโฮจิมินห์ ประเทศเวียดนาม
- พิพิธภัณฑ์ประวัติศาสตร์เมืองฮานอย ประเทศเวียดนาม
- พิพิธภัณฑ์ความทรงจำแห่งสงคราม ประเทศเวียดนาม

3.2 การวิเคราะห์ข้อมูลและการนำเสนอข้อมูล

ผู้วิจัยจะใช้แนวคิดและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในบทที่ 2 เป็นกรอบในการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้ไปพร้อมๆกับการศึกษา เพื่อเป็นการตรวจสอบว่าข้อมูลด้านใดที่ยังไม่เพียงพอ และมีประเด็นใดที่ควรศึกษาให้ละเอียดลึกซึ้งยิ่งขึ้น หลังจากเก็บข้อมูลเรียบร้อยแล้ว ผู้วิจัยจะนำเสนอข้อมูลในรูปแบบของการบรรยายและพรรณนาเชิงวิเคราะห์ตามลำดับของการนำเสนอข้อมูล ดังต่อไปนี้

บทที่ 4: การสื่อสารกับการเมืองเรื่องภาพตัวแทน ณ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร

- จะใช้แนวทางการศึกษาเรื่องภาพตัวแทนตามแนวคิดของ S. Hall เพื่อที่จะแสดงให้เห็นถึง “ปฏิบัติการจัดแสดงหรือการนำเสนอภาพตัวแทน” ภายในห้องจัดแสดงประวัติศาสตร์ชาติไทย พระที่นั่งศิวโมกษพิมาน พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร พร้อมกับการสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่ม และการสังเกตผู้รับสาร เพื่อศึกษาลักษณะการอ่านความหมายของผู้รับสาร หรือรับรู้เรื่องที่เล่านั้นออกมาอย่างไร
- พร้อมกับศึกษารูปแบบและระดับของการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมในปฏิบัติการบริหารจัดการของพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร และผลที่เกิดขึ้นจากการสื่อสารในรูปแบบนั้น โดยจะใช้แนวคิดเรื่องพิพิธภัณฑ์และแนวคิดเรื่องของการมีส่วนร่วมเพื่อการพัฒนา

บทที่ 5: การสื่อสารกับการเมืองเรื่องภาพตัวแทน ณ พิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร

- จะใช้แนวทางการศึกษาเรื่องภาพตัวแทนตามแนวคิดของ S. Hall เพื่อที่จะแสดงให้เห็นถึง “ปฏิบัติการจัดแสดงหรือการนำเสนอภาพตัวแทน” ภายในอาคารพิพิธภัณฑสถานบ้านเขายี่สาร จังหวัดสมุทรสงคราม พร้อมกับการสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่ม และการสังเกตผู้รับสาร เพื่อศึกษาลักษณะการอ่านความหมายของผู้รับสาร หรือรับรู้เรื่องที่เล่านั้นออกมาอย่างไร
- พร้อมกับศึกษารูปแบบและระดับของการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมในปฏิบัติการบริหารจัดการของพิพิธภัณฑสถานบ้านเขายี่สาร จังหวัดสมุทรสงคราม และผลที่เกิดขึ้นจากการสื่อสารในรูปแบบนั้น โดยจะใช้แนวคิดเรื่องพิพิธภัณฑสถานและแนวคิดเรื่องของการมีส่วนร่วมเพื่อการพัฒนา

บทที่ 6: สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะในการดำเนินงาน

ในบทนี้จะเป็นการประมวลผลการวิจัย โดยเฉพาะการสรุปเปรียบเทียบระหว่างพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร และพิพิธภัณฑสถานบ้านเขายี่สาร จังหวัดสมุทรสงคราม ทั้งในประเด็นของจุดร่วมจุดต่าง นอกเหนือจากนั้นแล้ว ผู้วิจัยจะใช้ข้อมูลที่ได้รับจากการศึกษาแหล่งข้อมูลจากเอกสารและการเข้าศึกษาดูงานพิพิธภัณฑสถานอื่นๆ ทั้งในประเทศและต่างประเทศประกอบด้วย ในส่วนของการนำเสนอข้อเสนอแนะของผู้วิจัยต่อการสื่อสารกับปฏิบัติการสร้างภาพตัวแทนและปฏิบัติการบริหารจัดการของสื่อพิพิธภัณฑ

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 4

การสื่อสารกับปฏิบัติการสร้างภาพตัวแทน ณ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร

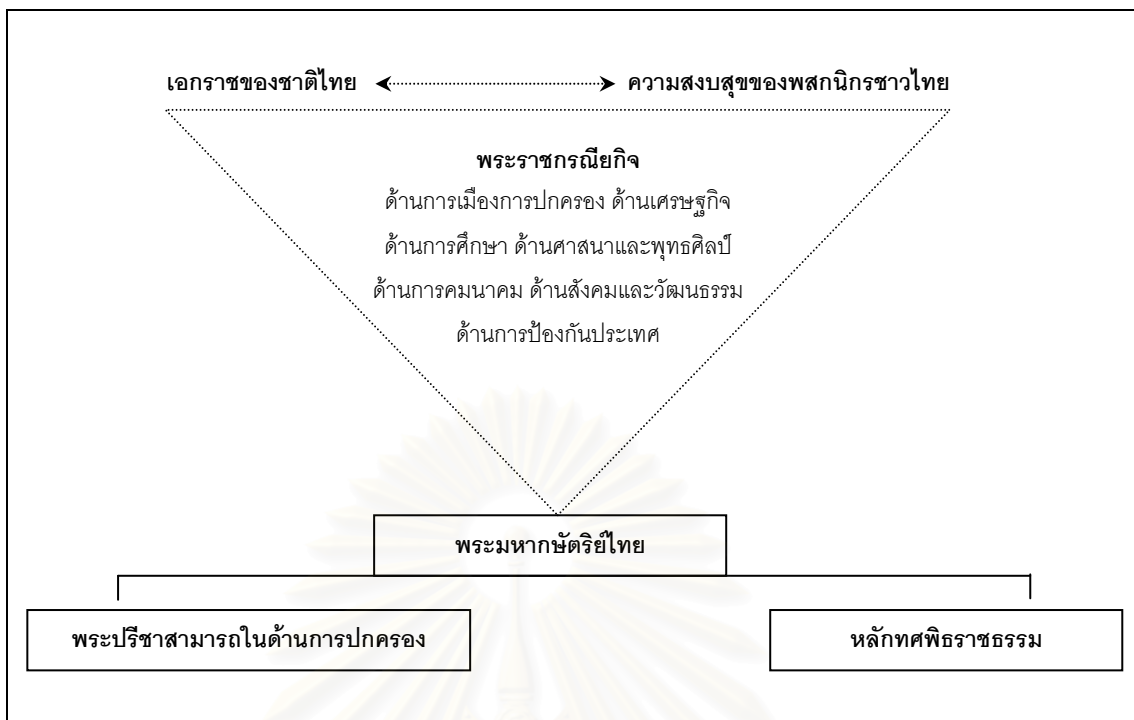
สำหรับส่วนแรกในบทนี้ ผู้วิจัยต้องการจะศึกษาถึง “ปฏิบัติการจัดแสดง” หรือวิธีการสร้างภาพตัวแทนประวัติศาสตร์ชาติไทย ที่ปรากฏเชื่อมโยงสัมพันธ์กับอำนาจแห่งการสื่อสารในการเล่าเรื่อง ภายในพระที่นั่งศิวโมกขพิมาน พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร ตลอดจนการวิเคราะห์ลักษณะการอ่านความหมายของผู้ชมหรือผู้รับสารภายในพิพิธภัณฑ์ว่าเป็นอย่างไร รวมตลอดถึงนำเสนอข้อมูลการสื่อสารกับปฏิบัติการบริหารจัดการของพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร ในส่วนที่สอง

ในการศึกษาเรื่องปฏิบัติการสร้างภาพตัวแทนภายในห้องแสดงประวัติศาสตร์ชาติไทยนี้ ผู้วิจัยได้แยกบทบาทของตนเองออกเป็น 2 บทบาท คือ (1) ในฐานะของนักท่องเที่ยวหรือผู้เข้าชมโดยทั่วไป เพื่อรับความหมายที่สะท้อนให้เห็นจากสัญลักษณ์หรือทุกสิ่งทุกอย่างที่ปรากฏให้เห็นภายในห้องจัดแสดงประวัติศาสตร์ ชาติไทย อาคารพระที่นั่งศิวโมกขพิมาน พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร เพื่อให้เห็นว่า ภาพตัวแทนหรือเรื่องที่เล่าภายในพิพิธภัณฑ์ที่กลุ่มผู้เล่าเรื่องต้องการสื่อหรือแสดงออกมาคืออะไร และ (2) ในฐานะของผู้วิจัย เพื่อให้เห็นถึงสัญลักษณ์และกลยุทธ์การสื่อสารที่ถูกใช้เพื่อประกอบสร้างความหมายโดยผู้ส่งสาร ที่มีความมุ่งหมายจะกำหนดวิธีการถอดรหัสแห่งความหมายของผู้รับสาร ตลอดจนอำนาจหรือพลังของการเล่าเรื่องที่เกิดจากปฏิบัติการจัดแสดงดังกล่าวว่าอยู่ที่ไหน ทำงานอย่างไร

4.1 การสื่อสารกับปฏิบัติการสร้างภาพตัวแทน

4.1.1 ภาพตัวแทน “ได้ร่วมพระบารมี: โชคดีของชาติไทย”

เมื่อได้เข้าชมการจัดแสดงเรื่องราวแห่งประวัติศาสตร์ชาติไทย ณ ห้องแสดงประวัติศาสตร์ชาติไทย อาคารพระที่นั่งศิวโมกขพิมาน พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร ผู้วิจัยพบว่า ภาพที่ห้องแสดงเรื่องราวทางประวัติศาสตร์นี้ต้องการจะชี้ชวนให้เห็นก็คือ **ภาพแห่งความโชคดีของปวงชนชาวไทยที่ได้เกิดมาภายใต้ร่มพระบารมีของสมเด็จพระบูรพมหากษัตริยาธิราชเจ้าแห่งผืนแผ่นดินไทย** ดังแผนภาพตัวแทนดังต่อไปนี้คือ

แผนภาพที่ 1: ภาพตัวแทนประวัติศาสตร์ชาติไทย ผ่านอาคารพระที่นั่งวิมาลงพิมาน พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร

การเดินทางเข้าสู่ช่วงเวลาแห่งอดีต ทำให้ผู้วิจัยได้พบว่า เรื่องราวแห่งความโชคดี ความสงบสุขร่มเย็นของชาวไทย ผู้ที่เกิดบนผืนแผ่นดินไทยและอาศัยอยู่ในประเทศไทย ได้ถูกผูกเรื่องราวเข้ากับความเป็นเอกราชของชาติไทย โดยมี “พระมหากษัตริย์” เป็นหัวใจสำคัญที่สุดในการปกป้องประเทศชาติและความสงบสุขแห่งประชาชน

ผู้วิจัยได้พบว่า เนื้อหาที่ถูกร้อยเรียงเข้าด้วยกันผ่านสัญลักษณ์ต่างๆภายในห้องจัดแสดง ประวัติศาสตร์ชาติไทย ได้แสดงนัยยะแห่งความโชคดีของปวงชนชาวไทยที่ผูกเรื่องราวเข้ากับ พระมหากษัตริย์ไทยให้ได้เห็นอย่างชัดเจน นั่นคือ พระมหากษัตริย์เป็นผู้ทรงแบกรับพระราชภาระ เพื่อความเป็นเอกราช ความเจริญรุ่งเรืองของชาติ รวมถึงทรงเสียสละทุ่มเทพระวรกายเพื่อความ ผาสุกร่มเย็นของพสกนิกรของพระองค์

ในขณะเดียวกัน ความโชคดีของชาวไทย ยังเกิดขึ้นจากการที่เราได้อยู่ได้เบื้อง พระยุคลบาทของพระมหากษัตริย์ผู้ทรงมีพระปรีชาสามารถในการปกครองประเทศ และทรง ปกครองประเทศด้วยหลักทศพิธราชธรรม หรือหลักธรรมของพระราชา นอกเหนือจากนั้นแล้ว พระมหากษัตริย์ของประเทศไทยมิได้เพียงแต่ “ครองแผ่นดิน” แต่ตลอดระยะเวลาการครองราชย์ ของพระมหากษัตริย์แต่ละพระองค์แต่ละยุคสมัย ทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจในด้านต่างๆ เพื่อที่จะปกป้องทะนุบำรุงประเทศชาติและดูแลทุกข์สุขของราษฎร โดยเฉพาะพระราชกรณียกิจใน

ด้านการป้องกันอาณาเขตแห่งชาติ ที่เรื่องเล่าภายในพิพิธภัณฑ์ได้ทำให้เห็นภาพการรบเพื่อปกป้องเอกราชและความสงบสุขรุ่งเรืองของชาติของพระมหากษัตริย์ไทย ที่ “ทั้งรบด้วยกำลังสมอง และรบด้วยกำลังกาย” ซึ่งภาพสะท้อนดังกล่าวได้ปรากฏออกมาในทุกยุคทุกสมัยของประวัติศาสตร์ชาติไทย

อย่างไรก็ตาม ภาพที่พบภายในห้องจัดแสดงประวัติศาสตร์ชาติไทย ยังได้ปรากฏภาพในทางกลับกันให้เห็นด้วยเช่นกัน และภาพนั้นแสดงออกมาให้เห็นว่า พระมหากษัตริย์ก็ทรงเป็นสาเหตุแห่งความโชคร้ายของชาติได้ด้วยเช่นกัน โดยที่สาเหตุแห่งความล่มสลายของชาตินั้นจะเกิดขึ้นภายใต้เงื่อนไขใน 2 ประการ คือ โดยตัวของพระมหากษัตริย์เองที่ทรงมีพระปรีชาสามารถในการปกครองไม่เพียงพอ ไม่ตั้งอยู่ในทศพิธราชธรรม และเหล่าขุนนางที่ไม่มีความซื่อสัตย์ เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตัว และพร้อมที่จะโอนเอียงไปฝากใฝ่ฝ่ายที่มีอำนาจมากกว่าตลอดเวลา

เป็นที่น่าสังเกตว่า เพราะเหตุใดจึงต้องมี การนำเสนอภาพตัวแทนของพระมหากษัตริย์ในแง่ลบดังกล่าวให้ปรากฏออกมาด้วย ในทัศนะของผู้วิจัยแล้วนั้นคาดว่า สาเหตุดังกล่าวนั้นอาจมีที่มาจาก 2 ประการหลักด้วยกันคือ

- (1) เป็นการแสดงอำนาจของปฏิบัติการจัดแสดง เพื่อให้ภาพของพระมหากษัตริย์ที่ดีและไม่ดีได้ปรากฏขึ้นมาควบคู่กัน เนื่องจาก การเทียบเคียงด้วยหลักการชั่วคราวกันข้ามนี้ จะทำให้ผู้รับความหมายได้เห็นในสิ่งที่แตกต่างกันอย่างชัดเจน ผลก็คือ ผู้เข้าชมการจัดแสดงจะรู้สึกถึงความหมายหรือภาพความโชคร้ายของตนเองมากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะความหมายของความโชคร้ายที่ว่า การที่เราได้อยู่อย่างสงบสุข อยู่อย่างมีอิสรภาพ เป็นเพราะเราได้อยู่ภายใต้ร่มพระบารมีของพระมหากษัตริย์ของชาติไทยผู้ทรงทศพิธราชธรรม และทรงพระปรีชาสามารถในการปกครอง
- (2) เป็นการแสดงอำนาจของสถาบันพิพิธภัณฑ์ ในประการแรกนั้นเป็นการแสดงอำนาจทางวิชาการพิพิธภัณฑ์ เพื่อให้ได้เห็นว่ พิพิธภัณฑ์กำลังแสดงโฉมหน้าของประวัติศาสตร์ชาติไทยอย่างโปร่งใส ตรงไปตรงมา และไม่มีบิดเบือน ด้วยการเลือกที่จะแสดงให้เห็นถึงภาพของพระมหากษัตริย์ที่ทรงเป็นสาเหตุแห่งความล่มสลายของประเทศชาติ แทนที่จะเลือกด้วยการไม่พูดถึง และในประการที่สองนั้น เป็นการแสดงอำนาจของสถาบันพิพิธภัณฑ์ ในฐานะของการเป็นเครื่องมือกำกับคุณธรรม/

พฤติกรรม โดยเฉพาะกับกลุ่มเป้าหมายคนไทยผู้เข้าเยี่ยมชมพิพิธภัณฑ์ในช่วงเวลาปัจจุบัน ในฐานะ “ข้าของแผ่นดิน” ด้วยการแสดงให้เห็นภาพแบบอย่างของพฤติกรรมความประพฤติที่ควรกระทำ และจะ “ต้องไม่กระทำ” ที่เชื่อมโยงกับภาพความโชคร้าย เพราะขาดความสงบสุข และที่แย่งไปกว่านั้นคือ การหมดสิ้นซึ่งเอกราชของชาติไทย

ภาพที่ผู้วิจัยได้เห็นและได้รู้สึกนี้เป็นไปตามเป้าหมายของพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร ที่มุ่งหมายให้การปรับปรุงส่วนการจัดแสดงประวัติศาสตร์ของชาติ ณ อาคารพระที่นั่งศิวโมกษพิมาน เป็นห้องจัดนิทรรศการประวัติศาสตร์ชาติไทยแบบนิทรรศการถาวร เพื่อน้อมรำลึกถึงพระมหากษัตริย์ในสมเด็จพระบรมชนกนาถพระมหากษัตริย์ราชแห่งพระบรมมหาราชวงศ์จักรี เนื่องในวโรกาสฉลองกรุงรัตนโกสินทร์ครบ 200 ปี เมื่อปี พ.ศ.2525

ข้อที่น่าสังเกตคือ เมื่อผู้วิจัยวิเคราะห์ตนเองว่า ความรู้สึกถึงความหมายหรือภาพตัวแทนดังกล่าวนี้เกิดขึ้นมาได้อย่างไร คำตอบที่ได้ก็คือ ความรู้สึกดังกล่าวเกิดขึ้นด้วยสาเหตุสำคัญ 2 ประการ คือ

ประการแรกนั้น เกิดขึ้นมาจากประสบการณ์ดั้งเดิมของตนเองจากการรับรู้ภาพของประวัติศาสตร์ชาติไทยที่ส่วนใหญ่จะเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ของชาติ การรับรู้ประวัติศาสตร์ในรูปแบบดังกล่าวนี้ เป็นผลมาจากการสร้างและผลิตซ้ำขึ้นในหลากหลายรูปแบบหลากหลายช่องทางเผยแพร่ ตลอดวันเวลาที่ผ่านไป ตัวอย่างเช่น การเรียนประวัติศาสตร์ในชั้นเรียน รวมถึงการอ่านหนังสือในประวัติศาสตร์ นวนิยาย การชมละครโทรทัศน์ ภาพยนตร์ ที่มีเนื้อหาเกี่ยวเนื่องและเทิดทูนพระมหากษัตริย์มหาราชพระองค์ต่างๆ หรือการได้มีโอกาสเข้าชมเหตุการณ์แสงสีเสียงในวันสำคัญต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับพระมหากษัตริย์ไทย เช่น การแสดงแสงสีเสียงเรื่องของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชของจังหวัดสุพรรณบุรี ฯลฯ จนกระทั่งเป็นประสบการณ์และความรู้สึกเชิงบวกที่ติดตัวมากับผู้วิจัย และเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อการอ่านความหมายในระหว่างการเข้าชมสิ่งแสดงต่างๆ ภายในพิพิธภัณฑ์

ประการที่สอง เป็นการอ่านความหมายจากสิ่งแสดงต่างๆ ผ่านการชมภาพ/ข่าวของ และอ่าน/ฟังตัวบทจัดแสดงต่าง ภายในห้องจัดแสดงประวัติศาสตร์ชาติไทย ทั้งนี้ ผู้วิจัยได้พบว่าสาเหตุในประการแรกนั้นเอื้อให้ผู้วิจัยในฐานะของนักท่องเที่ยวทั่วไป อ่านภาพความหมายจากนิทรรศการประวัติศาสตร์ชาติไทยออกมาเป็นภาพแห่งความโชคดีของปวงชนชาวไทยได้อย่างง่ายดาย

ข้อค้นพบดังกล่าวมีความหมายว่า ปัจจัยที่ทำให้ผู้วิจัยในฐานะผู้รับสารของสื่อพิพิธภัณฑสถานสามารถอ่านความหมายได้ตรงตามที่ต้องการนั้น เป็นเพราะเนื้อหาของประวัติศาสตร์ชาติไทย “ของเดิม” ที่ได้รับมาจากประสบการณ์ผ่านสื่อและภูมิหลังด้านการเรียนนั้น สอดคล้องและสอดคล้องกับเนื้อหาประวัติศาสตร์ “ของใหม่” ที่นำเสนอผ่านสื่อพิพิธภัณฑสถาน ดังนั้น เมื่อถูกกระตุ้นเร้าผ่านช่องทางการมอง การฟัง และการสัมผัสกับสื่อหรือสัญลักษณ์ภายในห้องจัดแสดงประวัติศาสตร์ อย่างซ้ำๆ ตามจำนวนที่เข้าศึกษาข้อมูล สารใหม่กับสารเก่าจึงผนวกเข้าด้วยกันเป็นอย่างดี

ผู้วิจัยได้พบอีกด้วยว่า ประวัติศาสตร์ “ของเก่า/ของใหม่” ในการรับรู้ของผู้วิจัยดังกล่าวนั้น อาจกล่าวได้ว่าเป็นประวัติศาสตร์ในแบบกระแสหลักหรือแบบอุดมการณ์กษัตริย์นิยม ตามคำศัพท์จากแวดวงของกลุ่มนักวิชาการประวัติศาสตร์ไทย อาทิ ศ.ดร.นิธิ เอียวศรีวงศ์ หรือ ร.ศ.สายชล สัตยานุรักษ์ เป็นประวัติศาสตร์แห่งชาติที่ถูกสร้างขึ้นให้เป็นของคนไทยทุกคน/ทุกกลุ่ม โดยจินตนาการผ่านพระมหากษัตริย์หรือผู้นำของชาติ

การรับรู้ประวัติศาสตร์กระแสหลักที่จารึกเรื่องราวของกลุ่มผู้นำและชนชั้นนำของประเทศ โดยโยงเข้ากับการสร้างชาติรวมถึงความสงบสุขของบ้านเมืองดังกล่าว ผ่านช่องทางการเผยแพร่ต่างๆ อาทิ สถาบันการศึกษา สถาบันสื่อมวลชน ฯลฯ ได้ส่งผลต่อภาพการรับรู้และความรู้สึกนึกคิดทั้งของผู้วิจัยและของคนไทยทั่วไป ต่อกลุ่มผู้นำและชนชั้นนำของประเทศ โดยเฉพาะความรู้สึกเคารพรักและเทิดทูนต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ ดังเช่นตัวอย่างที่ **สายชล สัตยานุรักษ์** (2549:120) ได้วิเคราะห์ภาพแทนความเป็นไทยจากนวนิยายเรื่องสี่แผ่นดินของม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ไว้ว่า

“ในสี่แผ่นดินที่ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์สร้างให้เป็นภาพแทนความจริง (representation) ของ “ความเป็นไทย” นี้ เป็น “ความจริง” เกี่ยวกับ “ความเป็นไทย” และ “ความเป็นไทย” อันแท้จริงนี้ทำให้คนไทยเกิดความรู้สึกนึกคิดที่สำคัญหลายประการ ซึ่งยังคงเป็นความรู้สึกนึกคิดในสังคมกระแสหลักในสังคมไทยสืบมา เช่น ความเชื่อมั่นในการปกครองแบบไทยและผู้นำแบบไทย ความถูกต้องของความสัมพันธ์ทางสังคมที่แบ่งคนออกเป็นลำดับชั้น ความจงรักภักดีของราษฎรต่อองค์ประมุขของแผ่นดิน ความภาคภูมิใจและความซาบซึ้งในคุณธรรมอันน่านิยมที่เราได้สั่งสมกันมา”

อย่างไรก็ตาม ในงานวิจัยชิ้นนี้ ผู้วิจัยมิได้มุ่งหมายที่จะวิพากษ์ประวัติศาสตร์กระแสใดๆ แต่ประเด็นสำคัญนั้นอยู่ที่การศึกษากระบวนการสร้างภาพตัวแทนประวัติศาสตร์ชาติไทยในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ และประวัติศาสตร์ของชุมชนในพิพิธภัณฑ์ชุมชน เนื่องมาจาก ความสนใจของผู้วิจัยต่อธรรมชาติความเป็น “สื่อ” ของพิพิธภัณฑ์ที่สำคัญ ตัวอย่างเช่น การเป็นเครื่องแทนความทรงจำถึงอดีต การเป็นเครื่องมือสร้างจิตสำนึกและตอกย้ำอัตลักษณ์ ฯลฯ ธรรมชาติหรือคุณสมบัติของพิพิธภัณฑ์ดังกล่าว มีนัยยะอย่างชัดเจนต่อการสร้างตัวตนของความเป็นชาติหรือชุมชนว่า สิ่งที่เราควรจดจำ ควรระลึกถึง และควรยึดถือเป็นอัตลักษณ์ร่วมกันนั้นคืออะไร และสิ่งที่ได้เห็นหรือไม่ได้เห็นภายในพิพิธภัณฑ์นั้นมีความหมายเสมอ

ในขณะเดียวกัน ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่า แม้ว่ากลุ่มผู้ส่งสารของพิพิธภัณฑ์จะมีได้คิดว่าเรื่องราวที่ตนได้นำเสนอตกอยู่ภายใต้อุดมการณ์ใด นอกเหนือจากลักษณะของการนำเสนอตามบทบาทและอุดมการณ์ทางวิชาชีพพิพิธภัณฑ์ ดังที่ **ดร.โสมสุตา ลียะวณิช** รองอธิบดีกรมศิลปากร ให้สัมภาษณ์ทางรายการสารคดีพิเศษหนึ่งในพระราชดำริ “นักเรียนทุนอานันทมหิดล” ทางสถานีโทรทัศน์ช่อง 9 อสมท. เมื่อวันที่ 10 กุมภาพันธ์ 2550 ไว้ว่า

“(พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร)...แสดงให้เห็นถึงเอกลักษณ์ความเป็นไทย แสดงถึงประวัติศาสตร์การเมืองของชนชาติไทย และก็มีภูมิปัญญาของบรรพบุรุษของเรา ตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์จนถึงสมัยปัจจุบัน เพราะฉะนั้น โบราณวัตถุที่จัดแสดงอยู่ในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ นักเรียนเมื่อเข้ามาเรียนแล้วเนี่ย ก็จะทำให้เกิดความภาคภูมิใจ แล้วก็ยังสามารถที่จะเรียนรู้ประวัติศาสตร์ของชาติเราอย่างลึกซึ้งได้ในระยะเวลาอันจำกัด ในช่วงที่เข้ามาเดินทางท่องเที่ยวอยู่ภายในพิพิธภัณฑ์สถาน”

หรือตามคำให้สัมภาษณ์ของคุณสมชาย ณ นครพนม ผู้อำนวยการพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร ดังต่อไปนี้

“...เพราะพิพิธภัณฑ์ปัจจุบันนี้มันมีฟังก์ชัน นอกจากหน้าที่อนุรักษ์เผยแพร่แล้วมันยังมีหน้าที่อีก 2-3 อย่างที่ค่อยๆ เพิ่มขึ้นมา เช่น เศรษฐกิจ การท่องเที่ยว เรื่องที่เรามองเห็นก็คือเรื่องของความมั่นคง คือ ถ้าหากเรานำเสนอลำเอียงไปด้านใดด้านหนึ่งมันก็อาจส่งผลลำเอียงกับชนกลุ่มน้อย ชนเฉพาะด้านอะไรอย่างเนี่ย เพราะฉะนั้นมันต้องเป็นกลาง รวมทั้งพยายามสร้างความภูมิใจให้คนรักแล้วก็หวงแหนในชาติ คือเราไม่ได้พูดว่า

เชื้อชาติอะไรต่างๆ มันก็เป็นชาติของตัวเอง ถ้าเราทำตรงนั้นได้สังคมก็เกิดความสุข”
(สมชาย ณ นครพนม, สัมภาษณ์ 4 พฤษภาคม 2549)

แต่ทว่า หากพิจารณาด้วยแนวคิดเกี่ยวกับขั้นตอนในการผลิตความหมายของ Hall (อ้างถึงใน กาญจนา แก้วเทพ, 2544) แล้วนั้น ก็จะได้พบว่า ไม่ว่าจะรู้ตัวหรือไม่ก็ตาม อย่างไรก็ตาม ในขั้นตอนของการเข้ารหัสนี้ก็จะมียุทธศาสตร์หลักของสังคมในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่ง มาเป็นพลังเบื้องหลังที่จะกำหนดวิธีการทำงานของผู้ผลิตหรือผู้ส่งสารของพิพิธภัณฑสถานว่า “จะเล่า/ไม่เล่าในเรื่องอะไร/เรื่องของใคร” และ “เล่าอย่างไร” และเมื่อย้อนกลับไปพิจารณาหัตถ์คำให้สัมภาษณ์และเป้าหมายของการปรับปรุงการจัดแสดงนิทรรศการภายในอาคารพระที่นั่งศิวโมกษพิมานในข้างต้น แล้วนั้น ทำให้อาจจะกล่าวได้ว่ายุทธศาสตร์เบื้องหลังของกลุ่มผู้ส่งสารภายในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร ก็คือยุทธศาสตร์กษัตริย์นิยมนั่นเอง

ยุทธศาสตร์ดังกล่าวนี้ เมื่อย้อนกลับไปทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับพิพิธภัณฑสถาน ก็จะได้พบอีกด้วยว่า พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติไทยได้ถูกใช้โดยสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ เพื่อเป็นช่องทางในการสร้างอัตลักษณ์ของความเป็นไทยในนิยามของพระองค์ ข้อมูลที่ได้รับได้แสดงให้เห็นว่า การเปลี่ยนแปลงของการจัดแสดงในพิพิธภัณฑสถานได้เริ่มตั้งแต่นั้นในปีพ.ศ.2469 เมื่อสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ และศาสตราจารย์ ยอร์ช เซเดส์ ได้ปรับปรุงการจัดแสดง ทำให้พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเปลี่ยนจากพิพิธภัณฑสถานประเภททั่วไป มาเป็นพิพิธภัณฑสถานที่รวบรวมสงวนรักษาโบราณศิลปวัตถุ ซึ่งเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชาติ

อัตลักษณ์แห่งความเป็นไทยที่กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงใช้พิพิธภัณฑสถานเป็นอีกหนึ่งช่องทางในการแสดงออกและประกอบสร้างนั้น คือ (1) ความรักในอิสริภาพ เสรีภาพ ทั้งอิสระและเสรีในระดับของประเทศชาติ ระดับสังคม และระดับของปัจเจกบุคคล (2) ความรักสงบ เกลี้ยขัด ความรุนแรง และ (3) การรู้จักประสานประโยชน์ในความหมายถึง ความฉลาดรู้ที่จะนำเอาสิ่งที่ดีมีคุณค่าและมีประโยชน์จากแหล่งต่างๆ เพื่อมาปรับประยุกต์ใช้กับประเทศชาติบ้านเมือง สังคม หรือกับตนเอง (Sivaraksa, 2002)

ในทัศนะของผู้วิจัยแล้วนั้น กรอบอัตลักษณ์ดังกล่าวเป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่ได้ส่งผลต่อปฏิบัติการสร้างภาพตัวแทนของกลุ่มผู้ส่งสารของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ในการปรับปรุงส่วนการจัดแสดงนิทรรศการประวัติศาสตร์ชาติไทย ให้เป็นนิทรรศการแบบถาวร ณ อาคาร

พระที่นั่งศิวโมกษพิมานด้วยเช่นกัน เนื่องจาก ภาพตัวแทนที่ผู้วิจัยได้ค้นพบนั้นปรากฏออกมาอย่าง คล้ายคลึงตามอัตลักษณ์ที่ถูกวางไว้โดยกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ผู้ที่ทรงเป็นส่วนหนึ่งของการ ดำเนินงานพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติในอดีต โดยเฉพาะเนื้อหาที่เกี่ยวพันกับอิสรภาพของชาติ การ ประยุกต์ความรู้และสิ่งต่างๆเพื่อประโยชน์ของประเทศชาติ เป็นต้น แม้ว่าถ้อยคำให้สัมภาษณ์ของ คุณสมชาย ณ นครพนม ผู้อำนวยการพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ จะมีได้ปรากฏให้เห็นถึงเลยก็ตาม

[1] ตัวอย่างของภาพตัวแทนประวัติศาสตร์ชาติไทยในแต่ละยุคสมัย

สำหรับภาพตัวแทนแห่งความโชคดีของคนไทยที่ได้อยู่ภายใต้ร่มพระบารมีของพระมหา กษัตริยาธิราชแห่งชาติไทย ดังได้แสดงให้เห็นในแผนภาพตัวแทนประวัติศาสตร์ชาติไทยในข้างต้น นั้น สามารถยกตัวอย่างผ่านการจัดแสดงประวัติศาสตร์ในแต่ละยุคสมัย โดยเริ่มต้นจากยุคสมัย จากอดีตอันห่างไกลที่สุดจนถึงอดีตที่ใกล้กับปัจจุบันที่สุด คือ สมัยกรุงสุโขทัย สมัยกรุงศรีอยุธยา และสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ดังต่อไปนี้ คือ

การจัดแสดงนิทรรศการในสมัยสุโขทัย ในสมัยการปกครองของพ่อขุนรามคำแหง มหาราช สิ่งแสดงต่างๆในนิทรรศการประวัติศาสตร์สมัยนี้ สามารถทำให้ผู้ชมเกิดจินตนาการถึง ชีวิตที่สงบสุขของประชาชนในยุคสมัยนั้น ที่เกิดขึ้นจากความสงบสุขปลอดภัยจากลักษณะของการ ปกครองแบบพ่อปกครองลูก ความสงบสุขจากภาวะไร้ศึกของแผ่นดิน และความสงบสุขจาก พระปรีชาสามารถของพระองค์ในด้านต่างๆ

ผู้วิจัยได้พบว่า พระปรีชาสามารถของพ่อขุนรามคำแหงมหาราช ทั้งในเรื่องของการรบด้วย สมอและรบด้วยกำลังปัญญาแบบ “บู๊และบุ๋น” ได้ถูกนำเสนอผ่านสิ่งแสดงต่างๆเพื่อให้เห็นเป็น รูปธรรม ตัวอย่างเช่น

- (1) ภาพของแผนที่แสดงตำแหน่งของหัวเมืองในสมัยอาณาจักรสุโขทัย และภาพ สถานที่ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของหัวเมืองนั้นๆ อันแสดงให้เห็นอาณาเขตของสุโขทัยที่แผ่ขยายออกไปอย่างกว้างขวางในสมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราช
- (2) ศิลาวรรคจำลองหลักที่ 1 ยกแผ่นสูงจากทางเดิน ล้อมรอบด้วยแท่นอธิบายที่มา ของศิลาวรรคดังกล่าว พร้อมทั้งคำอธิบายการยกย่องจากองค์การศึกษา วิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (ยูเนสโก) ให้ศิลาวรรคหลักนี้ให้

เป็นเอกสารมรดกไทย เอกสารมรดกโลก และจดทะเบียนให้เป็นเอกสารมรดกแห่งความทรงจำของโลก (memory of the world) เมื่อวันที่ 16 ตุลาคม 2546

(3) ในขณะที่ภาพพื้นหลังเป็นรูปอักษรลายสือไทยพร้อมคำแปลประวัติของพ่อขุนรามคำแหง เพื่อเน้นการยกย่องพระอัจฉริยภาพในการประดิษฐ์และคิดค้นตัวอักษรไทยขึ้นมาเพื่อใช้สำหรับชาติไทยของพระองค์ เนื่องด้วย ตัวหนังสือจบลงด้วยประโยคที่ว่า “เมื่อก่อนลายสือไทนี้มี 1205 ศกปีมะแม พ่อขุนรามคำแหงหาใคร่ใจในใจแลใส่ลายสือไทนี้ ลายสือไทนี้จึงมี”

(4) พร้อมด้วยตู้จำลองเหตุการณ์การประดิษฐ์อักษรไทยในสมัยพ่อขุนรามคำแหง และรูปแบบการปกครองในสมัยของพระองค์ พร้อมตัวบทอธิบายโดยย่อทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ ดังนี้ “พ.ศ.1826 พ่อขุนรามคำแหงโปรดให้ประดิษฐ์อักษรไทยขึ้น เรียกว่า ลายสือไท ดังปรากฏเป็นศิลาจารึกหลักที่ 1 การปกครองในรัชสมัยของพระองค์ เป็นการปกครองแบบพ่อปกครองลูก ประชาชนสามารถร้องทุกข์ได้โดยตรง ชาวสุโขทัยนับถือศาสนาพุทธนิกายหินยาน ดังปรากฏศาสนสถานในกรุงสุโขทัยเป็นจำนวนมาก”

ภาพที่ 1: ศิลาจารึกจำลองหลักที่ 1 จัดแสดงในส่วนนิทรรศการสมัยสุโขทัย

สำหรับภาพเหตุการณ์การประดิษฐ์ตัวอักษรไทยในสมัยสุโขทัย ภายในอาคารพระที่นั่งศิวิไลภูมิมาน พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนครนี้ นอกจากจะแสดงให้เห็นถึงพระปรีชาสามารถในค้นหาวิถีในการรวมคนเพื่อสร้างชาติไทยของพ่อขุนรามคำแหง ด้วยปฏิบัติการสร้างอัตลักษณ์ไทยหรือผูกสำนึกร่วมของความเป็นไทยร่วมกันผ่านภาษาไทยและตัวอักษรไทยแล้ว ยังซ่อนภาพประวัติศาสตร์ในการบิเอดความเป็นไทยของคนไทยอีกด้วย นั่นคือ **ความเป็นคนไทย** ได้ถูกผลิตและแพร่กระจายผ่านทางภาษาพูดและภาษาเขียน ทุกครั้งที่เราพูดและใช้

ภาษาไทยจึงทำให้เราได้รู้สึกถึงอัตลักษณ์ไทย และเป็นตัวชี้วัดว่าเราเป็นคนไทย และเราบริโภคความเป็นไทยของเรานับตั้งแต่วันที่เราได้พูดและเขียนด้วยภาษาไทยในวันที่พ่อขุนรามคำแหงมหาราชทรงประดิษฐ์คิดค้นขึ้นมา ดังที่ Mackey (1997 cited in Hall, 1997a) ได้กล่าวถึงปฏิบัติการของการบริโภคอัตลักษณ์ไว้ว่า ความหมายถูกผลิตขึ้นมาทุกครั้งที่เราแสดงออกมาซึ่งตัวตน ทุกครั้งที่เราใช้หรือบริโภคสิ่งของทางวัฒนธรรม

หรือตัวอย่างในส่วนของภาพแห่งความทรงจำต่ออดีตสมัยกรุงศรีอยุธยา ที่ความโชคดีของปวงชนชาวไทยถูกเลือกนำเสนอผ่านตัวบทอธิบายประวัติความเป็นมาของกรุงศรีอยุธยา เรื่องที่เลือกนำมาเล่านี้ได้แสดงให้เห็นว่าผู้อ่านได้รับรู้ถึงพระปรีชาสามารถของ**สมเด็จพระเจ้าอู่ทองหรือสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1** ในการดำเนินกุศโลบายทางการเมือง ด้วยทรงเลือกใช้วิธีการ “แต่งงาน” (the politics of wedding) เพื่อขยายอาณาเขต ด้วยทรงสานสัมพันธ์ไมตรีกับขุนหลวงพะงั่วแห่งราชวงศ์สุพรรณภูมิ โดยการอภิเษกกับพระชนินุสาของขุนหลวงพะงั่ว ทำให้พระองค์สามารถควบคุมเส้นทางน้ำ 2 สาย คือ แม่น้ำเจ้าพระยาและแม่น้ำแม่กลอง ซึ่งเป็นเส้นทางการค้าที่สำคัญของสุโขทัยได้ จนทำให้อาณาจักรสุโขทัยเสื่อมอำนาจลง

ภาพที่ 2: ภาพกราฟฟิคตกแต่งกำแพง จัดแสดงในส่วนนิทรรศการสมัยอยุธยา

ภาพของความยิ่งใหญ่ของอาณาจักรกรุงศรีอยุธยาที่สมเด็จพระเจ้าอู่ทองทรงสถาปนาเป็นราชธานี ถูกนำเสนอผ่านการจัดแสดงตู้แสดงแบบจำลองเกาะเมืองอยุธยา ซึ่งเมื่อมองเข้าไปในตู้กระจก ผู้ชมจะได้เห็นภาพของแม่น้ำ 3 สายที่ไหลโอบล้อมตัวเมือง ได้แก่ แม่น้ำเจ้าพระยา แม่น้ำลพบุรี และแม่น้ำป่าสัก โดยมีลำคูที่ขุดขึ้นใหม่ทางด้านทิศตะวันออกเพื่อเชื่อมแม่น้ำ 3 สายนี้เข้าด้วยกันในสมัยของพระองค์ นอกเหนือจากนั้นแล้ว ยังมีภาพแผนที่ตั้งอาณาจักรอยุธยาและการสร้างบ้านแปงเมือง เพื่อเป็นหลักฐานถึงความยิ่งใหญ่ในอีกด้วย

และเมื่อถึงสมัยการปกครองของ**สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ** ความสำเร็จจากการผนวกอาณาจักรสุโขทัย อีกทั้งการปฏิรูปการปกครอง การขยายตัวทางการค้ากับชาติต่างๆในแถบ

เอเชีย เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้บ้านเมืองในสมัยกรุงศรีอยุธยาเจริญรุ่งเรืองขึ้นทุกๆด้าน ทั้งด้าน เศรษฐกิจ ศิลปะ และการเฟื่องฟูพระศาสนา เพื่อแสดงหลักฐานของความเจริญรุ่งเรืองและการ ฟูเฟื่องพระศาสนา ผู้ชมจึงได้เห็นถึงตู้กระจกแสดงโบราณวัตถุจำลองเกี่ยวกับพระเจ้า 500 ชาติ ที่ พบในเจดีย์วัดพระศรีสรรเพชญ์ โดยมีภาพพื้นหลังเป็นภาพถ่ายและคำอธิบายประกอบ ว่าสมเด็จพระ บรมไตรโลกนาถ ได้โปรดเกล้าให้หล่อรูปพระโพธิสัตว์ 500 ชาติด้วยสำริดชิ้นชุดหนึ่ง เมื่อ พ.ศ. 2001 และได้เห็นตู้แสดงเครื่องทองจากกรุพระปรางค์วัดราชบูรณะ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ภาพที่ 3: ตู้จัดแสดงสิ่งของและกราฟฟิคตัวบทบรรยายความเจริญรุ่งเรืองของบ้านเมือง จัดแสดงในส่วนนิทรรศการสมัยอยุธยา

ประวัติศาสตร์ในสมัยกรุงศรีอยุธยายังได้แสดงให้เห็นถึงพระมหากษัตริย์ผู้ซึ่งเป็น “มหाराช” ของปวงชนชาวไทยในปัจจุบัน 2 พระองค์ มหาราชพระองค์แรก คือ **สมเด็จพระนเรศวรมหาราช** ผู้ “ยกอิสรภาพคืนเมือง” ด้วยวีรกรรมที่ยิ่งใหญ่ที่สุดของพระองค์ คือ สงคราม ยุทธหัตถีในปีพ.ศ. 2136 เป็นผลให้กรุงศรีอยุธยาเป็นไทจากเมืองหงสาวดีอย่างเด็ดขาด และ มหาราชพระองค์ที่สอง คือ **สมเด็จพระนารายณ์มหาราช** รัชสมัยอันยาวนานถึง 32 ปีของ พระองค์เป็นยุคของการ “เฟื่องฟูอารยะประเทศ” รวมถึงศิลปวิทยาการด้านต่างๆของไทย เจริญรุ่งเรืองเป็นอย่างยิ่ง ภาพสะท้อนจากประวัติศาสตร์ในช่วงเวลาดังกล่าวทั้งเน้นและย้ำให้เรา คนไทยสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณที่ทรงนำพาประเทศเป็นเอกราชและอยู่ได้อย่างร่มเย็น

หากเทียบเคียงกับอัตลักษณ์ไทยที่ถูกนิยามโดยกรมพระยาดำรงราชานุภาพแล้วนั้น จะได้ พบว่า ภาพตัวแทนที่พบของประวัติศาสตร์ชาติไทยใน 2 ช่วงเวลาดังกล่าวนี้นี้เป็นการแสดงให้เห็น ถึงวิธีการที่แตกต่างของพระมหากษัตริย์ไทย ในการนำพาซึ่งความสงบสุข อิสระและเสรีภาพมาสู่ พสกนิกรชาวไทยของพระองค์ จะสังเกตได้ว่า ในขณะที่รัชสมัยของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชนั้น สถานการณ์บีบบังคับให้ทรงต้องเลือกวิธีการกู้ชาติ เพื่อสร้างอิสรภาพให้กับชาวไทย และสร้าง ความเป็นปึกแผ่นให้กับอาณาเขตของชาติไทยด้วยการศึกสงคราม อันแสดงออกผ่านตู้จัดแสดง เหตุการณ์จำลองการศึกสงครามในสมัยของพระองค์ ตัวอย่างเช่น ตู้จำลองเหตุการณ์สมเด็จพระ นเรศวรมหาราชทรงพระแสงปืนต้นข้ามแม่น้ำสะโตง ตู้จำลองเหตุการณ์ที่สมเด็จพระนเรศวร

มหाराชทรงประกาศอิสรภาพ หรือผู้จำลองเหตุการณ์สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงปีนค่ายพม่า เป็นต้น

แต่รัชสมัยของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช เมื่อทรงมีทางเลือกเพราะขณะนั้นประเทศชาติตั้งอยู่ในความเป็นไทยแล้ว จึงทรงเลือกวิธีการปกป้องเอกราชของประเทศชาติด้วยการประสานประโยชน์ที่เรียกว่าวิธีการ “เปิดประตูสู่ตะวันตก” แทน เพื่อที่การสร้างความสัมพันธ์กับต่างประเทศนั้น นอกเหนือจากจะได้ปรับประยุกต์เอาสิ่งที่ดีที่มีประโยชน์มาใช้กับประเทศไทยแล้ว ยังจะได้หลีกเลี่ยงการทำความสงครามอีกด้วย ดังที่ผู้เข้าชมจะได้เห็นตู้แสดงเหตุการณ์จำลองการรับราชทูตฝรั่งเศสที่พระที่นั่งสรรเพชญ์ปราสาท หรือภาพวาดเหตุการณ์จำลองในเหตุการณ์ที่ราชทูตไทยนำโดยออกพระญาวิสูตรสุนทร หรือ โกษาธิบดี (ปาน) นำพระราชสาส์นไปถวายพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 เป็นต้น

ความแตกต่างของวิธีการในการปกป้องเอกราชของชาติดังกล่าว ยังเป็นภาพสะท้อนให้เห็นถึงกระแสโลกาภิวัตน์ของเทคโนโลยีการคมนาคมในอดีต ในการเป็นตัวแปรเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ทางการเมืองระหว่างประเทศในประวัติศาสตร์ของชาติไทย ที่ขยายขยายจากประเทศในภูมิภาคเดียวกันมาสู่การติดต่อกับชาติตะวันตกมากยิ่งขึ้นอีกด้วย ตัวอย่างเช่น ญี่ปุ่น ฮอลันดา อังกฤษ และฝรั่งเศส ในขณะเดียวกัน ตัวบทที่บอกเล่าเรื่องราวในรัชสมัยของสมเด็จพระนารายณ์มหาราชนี้ยังได้แสดงให้เห็นถึงภาพของการปะทะสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมของชาติตะวันตกกับวิถีชีวิตชาติไทย โดยสิ่งที่เห็นได้อย่างชัดเจนที่สุดก็คือ ตัวบทที่บอกเล่าเรื่องราวในหัวข้อ “พื้นฟูอารยะประเทศ”

“นอกจากความรู้ด้านต่างๆแล้ว วัฒนธรรมของชาวตะวันตกยังได้เข้าแทรกซึมและผสมผสานกันอย่างกลมกลืนกับวัฒนธรรมไทย จนกลายเป็นส่วนหนึ่งในวิถีชีวิตของชาวไทยตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาจนถึงปัจจุบัน อันได้แก่ วัฒนธรรมทางด้านภาษา เช่นคำว่า “ปัง” ในภาษาโปรตุเกสซึ่งแปลว่า ขนมปัง ได้กลายมาเป็นคำในภาษาไทย ด้านอาหารการกิน อันได้แก่ขนมหวาน แบบโปรตุเกสก็ได้กลายมาเป็นขนมไทยประเภททองหยิบ ทองหยอด และฝอยทอง เป็นต้น”

ผู้เข้าชมการจัดแสดงยังจะได้พบอีกด้วยว่า ประวัติศาสตร์ของชาติไทยสมัยกรุงศรีอยุธยาได้นำเสนอภาพในด้านที่ตรงกันข้ามกับความโชติของปวงชนชาวไทย ผ่านภาพความล่มสลายของประเทศชาติอีกด้วย โดยที่สาเหตุแห่งความล่มสลายของชาตินี้เกิดขึ้นภายใต้เงื่อนไขใน 2

ประการ คือ โดยตัวของพระมหากษัตริย์เองที่ทรงมีพระปรีชาสามารถในการปกครองไม่เพียงพอนำตั้งอยู่ในทศพิธราชธรรม และเหล่าขุนนางที่ไม่มีความซื่อสัตย์ เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตัว และพร้อมที่จะโอนเอียงไปฝักใฝ่ฝ่ายที่มีอำนาจมากกว่าตลอดเวลา

ภาพแห่งความโชคร้ายที่ปรากฏขึ้นมาให้เห็นท่ามกลางภาพแห่งความโชคดีดังกล่าว นั้น อาจเป็นรูปแบบหนึ่งของกลวิธีในการสร้างภาพตัวแทนแบบคู่ตรงข้าม เพื่อให้ภาพแห่งความโชคร้ายและสูญเสียเหล่านั้นมาเน้นภาพแห่งความโชคดีให้เกิดขึ้นในใจของผู้รับสาร โดยเฉพาะผู้รับสารชาวไทยในยุคสมัยปัจจุบันที่ประเทศไทยตั้งอยู่ในความเป็นไท เพื่อจะได้รู้สึกถึงความหมายแห่งความโชคดีของตนเองที่ได้อยู่ใต้ร่มพระบารมีของพระมหากษัตริย์ผู้ทรงปกครองบ้านเมืองด้วยหลักทศพิธราชธรรม และเห็นแก่ประโยชน์สุขของราษฎรมากยิ่งขึ้นกว่าประโยชน์สุขของพระองค์เองได้อย่างชัดเจนมากยิ่งขึ้น

ในขณะเดียวกันที่เพื่อให้ความหมายนั้นเป็นกลไกในการกำกับและควบคุมจริยธรรมของผู้เข้าชมในฐานะ “ข้าของแผ่นดิน” มิให้กระทำความผิดเช่นตัวละครผู้จุดดิ่งให้ชะตาของบ้านเมืองตกต่ำมากยิ่งขึ้น เนื่องด้วย ในการนำเสนอภาพแห่งความโชคร้ายอันเกิดจากพระมหากษัตริย์ที่ไม่มีพระปรีชาสามารถในการปกครองประเทศชาติแล้วนั้น ยังมีภาพของเหล่าขุนนางที่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตนมากกว่าประโยชน์ของชาติบ้านเมือง ด้วยการเห็นแก่ตัว ด้วยการขาดความจงรักภักดีทำให้พร้อมจะโอนเอียงไปฝักใฝ่ต่อฝ่ายที่มีอำนาจมากกว่าได้ตลอดเวลา ยกตัวอย่างเช่น ภาพของพระยาจักรีผู้กระทำการในแบบที่เรียกว่า “ชักน้ำเข้าลึก ชักศึกเข้าบ้าน”

ตัวอย่างเช่นตัวบทบรรยายในหัวข้อ “ชะตาเมืองตก” ที่แสดงให้เห็นถึงความอ่อนแอและไร้พระปรีชาสามารถในการปกครองประเทศของผู้ครองบ้านเมือง ตัวบทได้เน้นให้เห็นว่าการเสียเอกราชของชาติไทยใน 2 ครั้ง 2 คราวจนถึงแก่กาลอวสานนั้น เกิดจากศึกภายในมิใช่ศึกภายนอก

“ปัจจัยทางภูมิศาสตร์ที่ตั้งอุดมสมบูรณ์เป็นอู่ข้าวอู่น้ำ ทำให้กรุงศรีอยุธยาพัฒนาขึ้นกลายเป็นศูนย์กลางทางเศรษฐกิจในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ พระมหากษัตริย์ผู้ปกครองราชอาณาจักรอยุธยาจึงเป็นตำแหน่งที่มีพระราชอำนาจอย่างยิ่ง กลุ่มชนชั้นปกครองในช่วงเวลานั้น ได้แก่ เจ้านายราชวงศ์สุโขทัย เจ้านายราชวงศ์สุพรรณภูมิ เจ้านายราชวงศ์สุโขทัย และเจ้านายราชวงศ์ศรีธรรมราชโคกกราช ซึ่งมีความผูกพันกันในลักษณะเครือญาติ ได้สลับเปลี่ยนกันเข้ามาปกครองกรุงศรีอยุธยา ซึ่งเป็นเหตุ

ให้เกิดความบาดหมางทางการเมืองภายในราชอาณาจักร แต่อย่างไรก็ตามในด้านการทหารก็ยังมีความเข้มแข็งพร้อมที่จะขยายอำนาจออกไปยังดินแดนอื่นๆ

กรุงศรีอยุธยาได้แผ่อำนาจเข้าไปทางตะวันตกทางดินแดนมอญ และทางด้านเหนือเข้าไปยังอาณาจักรล้านนา การขยายอาณาเขตเข้าไปยังดินแดนดังกล่าวทำให้กรุงศรีอยุธยาต้องเผชิญกับพม่า ซึ่งขณะนั้นเป็นอาณาจักรที่มีแสนยานุภาพทัดเทียมกับอาณาจักรอยุธยาและกำลังแผ่อำนาจเข้ามาในดินแดนมอญและล้านนาเช่นเดียวกัน สงครามระหว่างไทยกับพม่าครั้งแรกเกิดขึ้นที่เมืองเชียงไกรเชียงกรานเมื่อปีพุทธศักราช 2081 ตรงกับแผ่นดินสมเด็จพระไชยราชาธิราช (ครองราชย์ระหว่างปีพุทธศักราช 2077-2089)

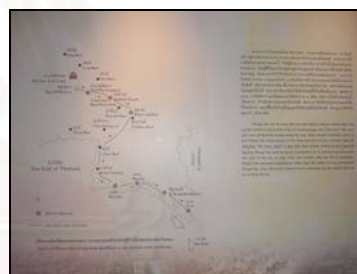
หลังสงครามเมืองเชียงกรานอยุธยากับพม่าได้ทำสงครามกันหลายครั้ง จนกระทั่งปลายปีพุทธศักราช 2111 ในรัชสมัยสมเด็จพระมหินทราธิราช พม่าได้ยกกองทัพเข้ามาโจมตีกรุงศรีอยุธยา ครั้งนั้นสมเด็จพระมหินทราธิราชไม่สนพระทัยในการศึก อีกทั้งยังทรงแต่งตั้งให้พระยาจักรี ซึ่งเป็นคนไทยที่เป็นไส้ศึกของฝ่ายพม่า เป็นผู้บัญชาการรักษาพระนคร พระยาจักรีได้ดำเนินการทุกวิถีทางที่จะทำให้กรุงศรีอยุธยาอ่อนแอลง จนในที่สุดกรุงศรีอยุธยาได้ตกเป็นเมืองขึ้นของพม่า เมื่อวันอาทิตย์ เดือน 9 แรม 11 ค่ำ ปีมะเส็ง พุทธศักราช 2112”

หรือตัวอย่างของตัวบทบรรยายในหัวข้อ “เหตุแห่งความล่มสลาย” ที่ปรากฏย้ำให้เห็นอีกครั้งหนึ่งว่า ศักยภาพในเป็นสาเหตุสำคัญแห่งความล่มสลายของกรุงศรีอยุธยา ครั้งที่ 2

“การปกครองกรุงศรีอยุธยาขึ้นอยู่กับกลุ่มบุคคลที่มีอำนาจในการปกครองโดยมีพระมหากษัตริย์เป็นผู้นำ ความมั่นคงทางการเมืองของพระมหากษัตริย์จึงขึ้นอยู่กับคณะขุนนางของพระองค์ เมื่อกษัตริย์พระองค์ใดมีพระปรีชาสามารถในการปกครองไม่เพียงพอจะถูกโค่นราชบัลลังก์ได้โดยง่าย ประสบการณ์อันเลวร้ายในการแย่งชิงราชบัลลังก์จึงเกิดขึ้นบ่อยครั้ง และไม่ได้รับการแก้ไขจนกระทั่งในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย ด้วยเหตุนี้คณะผู้ปกครองจึงเกิดความหวาดระแวงที่จะสูญเสียอำนาจของตนเอง ผักไผ่แต่การศึกภายในละเลยศึกจากภายนอกราชอาณาจักร อีกทั้งพวกบรรดาขุนนางทั้งหลายมิได้มีความซื่อสัตย์ต่อพระมหากษัตริย์พระองค์ใดพระองค์หนึ่ง หากแต่พร้อมที่จะโอนเอียงไปผักไผ่ฝ่ายที่มีอำนาจมากกว่าได้ตลอดเวลาเพื่อผลประโยชน์ของตนเอง จึงทำให้ราชสำนักอยุธยาขาดความเป็นปึกแผ่น บ้านเมืองเสื่อมโทรม นับเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลให้กรุงศรีอยุธยาต้องเสียอำนาจแก่พม่าในรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าเอกทัศ ซึ่งนับเป็นการสิ้นสุดอำนาจราชธานีศรีอยุธยาที่มีมานานถึง 417 ปี”

ในยุคกรุงธนบุรี ผู้จัดแสดงเหตุการณ์และตัวบทบรรยายเหตุการณ์ในรัชสมัยของ**สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช**ได้แสดงให้เห็นการเสียสละตนเองเพื่อชาติตลอดรัชสมัยของพระองค์ และพระปรีชาสามารถหรือความฉลาดในการศึกสงคราม ทั้งการปราบข้าศึกภายนอกและข้าศึกภายใน นับตั้งแต่ยังทรงเป็นพระยาวชิรปราการ ที่สามารถตีฝ่าวงล้อมของข้าศึกก่อนที่กรุงศรีอยุธยาจะเสียเอกราชให้แก่พม่า รวมถึงการที่พระองค์สามารถรวบรวมสมัครพรรคพวกไพร่พลทั้งไทยและจีน และนำการรบที่เข้มแข็ง จนกระทั่งสามารถปราบปรามผู้ที่ตั้งตนเป็นใหญ่และกอบกู้เอกราชของกรุงศรีอยุธยาคืนจากพม่าได้

ยกตัวอย่างเช่น ภาพจำลองเหตุการณ์และผู้จำลองเหตุการณ์พระยาตากตีฝ่าวงล้อมพม่าออกจากกรุงศรีอยุธยา พร้อมแผนที่แสดงเส้นทางการเดินทางในสงครามไทย-พม่า พุทธศักราช 2309-2310 และแผนที่แสดงเส้นทางการเดินทางทัพของพระยาตาก จากพระนครศรีอยุธยาสู่หัวเมืองชายทะเลตะวันออก ผู้วิจัยพบว่า ความหมายที่พบจากสัญลักษณ์เหล่านี้เป็นไปในทิศทางเดียวกัน คือ เพื่อที่จะแสดงให้เห็นถึงคุณสมบัติที่โดดเด่นในการขึ้นมาเป็น “ผู้นำชาติไทย” ของสมเด็จพระเจ้าตากสิน

ภาพที่ 4-5: ภาพกราฟฟิคตกแต่งกำแพงแสดงให้เห็นตัวบทโคลงยอพระเกียรติสมเด็จพระเจ้าตากสิน และภาพแผนที่เส้นทางการเดินทางทัพของพระองค์ จัดแสดงในส่วนนิทรรศการสมัยกรุงธนบุรี

ข้อที่น่าสนใจก็คือ ตัวบทที่บอกเล่าเรื่องราวถึงเหตุการณ์ต่างๆที่เกิดขึ้นในรัชสมัยของพระองค์นั้น มิได้กล่าวถึงความเป็นมาหรือ “ชาติกำเนิด” ของพระองค์ ที่ทรงเป็น “ลูกจีน” และเป็น “สามัญชน” แต่จะเน้นมาที่การบอกเล่าพระราชกรณียกิจของพระองค์แทน และด้วยวิธีการนี้ เราจึงได้เห็นภาพสะท้อนทางความคิดของกลุ่มผู้ส่งสาร ถึงความคิดเกี่ยวกับภาพคุณสมบัติของ “สามัญชน” ผู้ที่จะก้าวขึ้นมาดำรงตำแหน่งของพระมหากษัตริย์แห่งชาติในสมัยก่อนได้ว่าจะต้องเป็นเช่นไร และในกรณีนี้คือการมีคุณสมบัติของการเป็นผู้กอบกู้เอกราชของชาติหรืออิสรภาพของผืนแผ่นดินไทย

ข้อสังเกตนี้มีความหมายว่า ด้วยการกระทำนี้ ทำให้พิพิธภัณฑ์กำลังสะท้อนให้เห็นภาพของการเมืองเรื่องประวัติศาสตร์ของชาติไทย และอำนาจของความเป็นสถาบันพิพิธภัณฑ์ผ่านปฏิบัติการจัดแสดง เนื่องด้วยสิ่งที่พิพิธภัณฑ์กำลังทำอยู่ในขณะนี้ก็คือ นอกจากจะแสดงให้เห็นว่าอำนาจนั้นถูกแสดงผ่านปฏิบัติการเลือกหรือไม่เลือกเรื่องของใครมาแล้วแล้วนั้น ยังแสดงออกผ่านการออกแบบวิธีการเล่าเรื่องประวัติศาสตร์ของใคร และเล่าถึงประวัติศาสตร์ในช่วงเวลาใดอีกด้วย นั่นคือ เมื่อได้เลือกมาแล้วว่าจะเล่าเรื่องของใคร ก็จะมีการเลือกต่อว่าจะเล่าอย่างไรหรือด้วยท่าทีเช่นใดต่อตัวบุคคล/เหตุการณ์นั้นๆ และในกรณีของการเล่าเรื่องประวัติของสมเด็จพระเจ้าตากสินก็คือ การเลือกที่จะเชิดชูพระองค์ในฐานะของผู้กอบกู้เอกราชของชาติไทย โดยจงใจที่จะลืมเลือนหรือทำให้ประวัติศาสตร์ชาติกำเนิดของพระองค์ไม่ปรากฏขึ้นมาภายในตัวบทของพิพิธภัณฑ์

ตัวบทภายในห้องจัดแสดงประวัติศาสตร์ชาติไทย ในการจัดนิทรรศการสมัยกรุงธนบุรี ในหัวข้อ “การทํานุบำรุงแผ่นดิน” ได้แสดงให้เห็นประจักษ์ว่า แม้ว่าตลอดระยะเวลาแห่งการขึ้นครองราชย์ สมเด็จพระเจ้าตากสินจะต้องใช้ระยะเวลาเกือบตลอดรัชสมัยของพระองค์เพื่อปราบข้าศึกทั้งจากภายในและภายนอกประเทศ ตัวอย่างเช่น ทรงทำสงครามขับไล่พม่าถึง 9 ครั้ง ทรงปราบชุมนุมต่างๆ 4 ครั้ง ทำสงครามกับลาว 3 ครั้ง เขมร 3 ครั้งและรบเพื่อชิงนครเชียงใหม่ 3 ครั้ง แต่ในช่วงที่ว่างเว้นจากการสงคราม พระองค์ได้ทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจต่างๆ เพื่อการทํานุบำรุงแผ่นดินควบคู่ไปด้วย ตัวบทดังกล่าวนั้นบอกเล่าเรื่องราวถึงพระราชกรณียกิจของพระองค์ไว้ดังนี้

“ด้านการทํานุบำรุงขวัญประชาชน โปรดฯให้แจกจ่ายข้าวสาร อาหารและพระราชทานเสื้อผ้า เครื่องนุ่งห่มแก่ราษฎร ซึ่งประสบกับความอดอยากขาดแคลนภายหลังจากภาวะสงคราม

ด้านเศรษฐกิจ ทรงส่งเสริมการค้า สนับสนุนให้มีการต่อเรือเพื่อทำการค้ากับต่างประเทศ ที่สำคัญทรงสานสัมพันธ์ไมตรีทางการทูตกับประเทศจีนเพื่อผลประโยชน์ทางการค้า และเพื่อให้จีนยอมรับอำนาจทางการเมืองของพระองค์ รวมทั้งได้มีการติดต่อกับชาติตะวันตก เช่น อังกฤษ ฮอลันดาและโปรตุเกส เพื่อซื้ออาวุธปืน

ด้านศาสนาและศิลปวัฒนธรรม ทรงฟื้นฟูพระพุทธศาสนาให้เจริญขึ้นตามแบบแผนโบราณราชประเพณี ทรงจัดระเบียบสงฆ์สมณทูล และโปรดฯให้มีการรวบรวมพระธรรมคัมภีร์มาชำระสร้างเป็นพระไตรปิฎกฉบับหลวงที่วัดบางว่าใหญ่ (วัดระฆังโฆสิตารามวรมหาวิหาร) ทั้งโปรดให้มีการบูรณปฏิสังขรณ์พระอารามหลายแห่ง เช่น วัดบางยี่เรือเหนือ (วัดราชคฤห์วรวิหาร) วัดแจ้ง (วัดอรุณราชวรารามวรมหาวิหาร) วัดบางว่า

ใหญ่ และทรงสถาปนาพระอารามหลวง 2 แห่งคือ วัดบางยี่เรือใต้ (วัดอินทารามวรวิหาร) และวัดหงส์อาวาสวิหาร (วัดหงส์รัตนาราม)

ด้านวรรณกรรม ทรงพระราชนิพนธ์วรรณคดีเรื่องรามเกียรติ์ขึ้น 4 ตอนด้วยกัน และในรัชสมัยของพระองค์ยังมีผู้แต่งกวีนิพนธ์ขึ้นอีกหลายเรื่อง เช่น ลิลิตเพชรมงกุฎ อิเหนาคำฉันท์ และนิราศกวางตุ้ง

ด้านการฟื้นฟูพระนคร ทรงทำนุบำรุงบ้านเมือง ทั้งในด้านการปกครอง เศรษฐกิจ สังคม และศิลปวัฒนธรรม อาทิ โปรดฯให้มีการชำระกฎหมาย ขุดคูคลองเพื่อผลประโยชน์ทางการค้า คมนาคมและด้านยุทธศาสตร์ นอกจากนี้ยังโปรดฯ ให้บำรุงการศึกษาตามวัดวาอารามต่างๆ รวมทั้งจัดตั้งหอหนังสือรวบรวมตำราที่กระจัดกระจายไปในคราวเสียกรุง”

ตัวบทดังได้กล่าวมาในข้างต้นนี้ได้ถูกนำเสนอควบคู่ไปกับรูปถ่ายของวัดต่างๆที่สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงบูรณปฏิสังขรณ์ พร้อมด้วยการนำเสนอประวัติของวัดนั้นๆโดยย่อ

นอกเหนือจากนั้นแล้ว การสถาปนากรุงธนบุรีเป็นที่ตั้งของราชธานีแห่งใหม่ รวมถึงการทำนุบำรุงแผ่นดินในรัชสมัยของพระองค์ กลุ่มผู้ส่งสารยังได้ใช้ตัวบทบรรยายที่ทำให้เราได้รับรู้ถึง “ความเป็นผู้นำ” ของพระองค์ รวมถึงพระวิสัยทัศน์ทางด้านต่างประเทศของพระองค์ เนื่องจาก ผลจากการสถาปนาทางการทูตกับจีนอย่างเป็นทางการในสมัยกรุงธนบุรี ได้ส่งผลต่อเนื่องที่เป็นประโยชน์มาจนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ นั่นคือ จีนได้ให้การยอมรับการสถาปนาขึ้นใหม่ของกรุงรัตนโกสินทร์ โดยไทยไม่ต้องส่งทูตไปเปิดสัมพันธ์ไมตรีอีก ตัวบทนี้ถูกนำเสนอควบคู่กับภาพราชทูตไทยจากจดหมายเหตุจีน ในสมัยของพระเจ้าเจียนหลงแห่งราชวงศ์ชิง (พศ.2279-2339) ซึ่งโปรดเกล้าฯให้จิตรกรเขียนขึ้นเมื่อ พ.ศ.2305

ภาพที่ 6: ตัวบทอธิบายพระราชกรณียกิจด้านการทำนุบำรุงแผ่นดิน จัดแสดงในส่วนนิทรรศการสมัยกรุงธนบุรี

ในสมัยบรมราชจักรีวงศ์ เมื่อเข้าชมการจัดแสดงประวัติศาสตร์ชาติไทยนี้ จะสังเกตได้ว่า เรื่องที่เลือกมาเล่านั้นมีเรื่องราวของพระมหากษัตริย์ทุกพระองค์ นับตั้งแต่รัชกาลที่ 1 จนถึงรัชกาลที่ 9 อันเป็นรัชกาลปัจจุบัน ซึ่งเมื่อย้อนกลับไปพิจารณาถึงเป้าหมายในการจัดแสดงนิทรรศการประวัติศาสตร์ชาติไทยแล้ว ซึ่งมุ่งหมายจะให้การจัดแสดงนิทรรศการนี้เป็นเครื่องระลึกถึงพระมหากรุณาธิคุณในสมเด็จพระบูรพมหากษัตริยาธิราชแห่งพระบรมมหาราชวงศ์จักรี ก็จะทำให้เข้าใจเหตุผลของกลุ่มผู้สร้างได้ว่า เป้าหมายของการจัดแสดงนิทรรศการนี้เองที่เข้ามาจำกัดการเลือกและการนำเสนอประวัติศาสตร์ของชาติไทยในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ให้เป็นการเลือกเฉพาะบางเหตุการณ์มานำเสนอมิใช่การเลือกที่ตัวบุคคล ดังเช่นการจัดแสดงนิทรรศการประวัติศาสตร์ในสมัยกรุงสุโขทัยและกรุงศรีอยุธยาที่เลือกทั้งตัวบุคคล คือการนำเสนอเหตุการณ์ของพระมหากษัตริย์บางพระองค์เท่านั้น และเลือกที่จะนำเสนอเหตุการณ์ได้ในช่วงระยะเวลาการปกครองของพระมหากษัตริย์พระองค์นั้น

ตัวบทที่บอกเล่าเรื่องราวต่างๆถึงปฐมกษัตริย์แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์ ทำให้ผู้เข้าชมได้รับรู้ถึงพระปรีชาสามารถในการจัดการปกครองบ้านเมือง อีกทั้งทางด้านการทำสงคราม ทั้งเพื่อปกป้องและเพื่อขยายอาณาเขตของประเทศชาติ ตลอดจนการฟื้นฟูพระพุทธศาสนา ขนบธรรมเนียมประเพณีดั้งเดิมซึ่งสืบเนื่องมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา ของ**พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช** ผ่านภาพกราฟฟิกและตัวบทอธิบายต่างๆในเหตุการณ์ที่เป็นรู้จักดีของคนไทย ตัวอย่างเช่น ตัวบทอธิบายเหตุการณ์สงครามเก้าทัพและแผนที่แสดงเส้นทางเดินทัพไทยและพม่าในสงครามเก้าทัพ พ.ศ. 2328 หรือตัวบทบอกเล่าเรื่องราวและจัดแสดงเหตุการณ์จำลองสงครามทุ่งลาดหญ้า

ภาพที่ 7-8: ภาพแผนที่เส้นทางการเดินทัพไทยในสงครามกับพม่าครั้งที่ 1 พ.ศ. 2328 และครั้งที่ 2 พ.ศ. 2329

จัดแสดงในส่วนนิทรรศการสมัยกรุงรัตนโกสินทร์

หรือตัวอย่างของตัวบทที่บอกเล่าเรื่องราวการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาและ
ศิลปวัฒนธรรมในรัชสมัยรัชกาลที่ 1 รัชกาลที่ 2 และรัชกาลที่ 3 ดังต่อไปนี้คือ

“สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น เป็นยุคแห่งการฟื้นฟูขนบธรรมเนียมประเพณีและ
ศิลปวัฒนธรรม เนื่องจากมีช่วงเว้นว่างจากการสงครามเป็นเวลานาน พระมหากษัตริย์
ทรงเป็นผู้นำในการเร่งรัดฟื้นฟูขนบธรรมเนียมประเพณี ตลอดจนสร้างศิลปวัฒนธรรมให้
เจริญรุ่งเรืองขึ้นเหมือนเมื่อครั้งบ้านเมืองยังดี เพื่อเกื้อกูลขวัญและกำลังใจของอาณา
ประชาราษฎร์ให้กลับฟื้นคืนดีดังเดิม

ด้านอาณาจักร ทรงฟื้นฟูโบราณราชประเพณี พิธีกรรมอันเป็นสวัสดิมงคลแก่
พระราชวงศ์และบ้านเมือง อาทิ พระราชพิธีถือน้ำพิพัฒน์สัตยา พิธีจรดพระนังคัลแรก
นาขวัญ พระราชพิธีโสกันต์ เป็นต้น

นอกจากนี้ โปรดฯ ให้ชำระรวบรวมเรื่องตำนานพงศาวดารของชาติ ทรงปรับปรุง
และทำนุบำรุงการนาฏศิลป์ คีตศิลป์ ดุริยดนตรีและกวีนิพนธ์ จนกระทั่งมีความรุ่งเรืองถึง
ขีดสุดในสมัยนี้

ด้านพุทธจักร พระมหากษัตริย์ทรงเป็นองค์เอกอัครศาสนูปถัมภก ทรงเร่งการ
ทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาที่เคร่งครัดมาแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยาเสียแก่พม่ากลับเจริญขึ้น
โดยลำดับ ดังที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชโปรดฯ ให้ทำการ
สังคายนาพระไตรปิฎกและสร้างพระไตรปิฎกฉบับหลวงขึ้น พระบาทสมเด็จพระ
พุทธเลิศหล้านภาลัยทรงส่งสมณทูตไปยังลังกา เพื่อสืบข่าวพระพุทธศาสนา ชำระ
ตรวจสอบพระไตรปิฎกที่ชำรุดสูญหายไปและสืบทอดความสัมพันธ์ที่ต่อเนื่องมาจากเมื่อ
ครั้งกรุงศรีอยุธยา ในสมัยนี้มีการแก้ไขหลักสูตรการเรียนพระปริยัติธรรมจากเปรียญตรี โท
เอก มาเป็นเปรียญธรรม 3 ถึง 9 ประโยค และยังได้ทรงกำหนดให้วันวิสาขบูชาเป็น
วันสำคัญทางพุทธศาสนา และในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมี
พระราชศรัทธาบูรณปฏิสังขรณ์พระอารามน้อยใหญ่เป็นจำนวนมาก มีการสถาปนา
พระอารามหลวงประจำรัชกาลสืบเนื่องมาทุกรัชกาล การสร้างสรรคสถาปัตยกรรมในการ
พระศาสนายังส่งผลต่อการช่างของชาติ ทำให้การช่างศิลปะไทยเจริญสืบต่อกันมาจนถึง
ทุกวันนี้”

ข้อสังเกตประการหนึ่ง คือ ประวัติศาสตร์ของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก
มหาราชนี้ ภาพของการเสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติของพระองค์ที่เน้นภาพของบุญบารมี และภาพ
ของพระปรีชาสามารถของพระองค์ในการจัดการบ้านเมืองที่กำลังอยู่ในสภาพที่ระส่ำระสายได้ ซึ่ง

เมื่อพิจารณาอย่างลึกซึ้งแล้วจะได้พบว่า ภาพดังกล่าวนี้เป็นภาพที่ปรากฏขึ้นซ้ำในช่วงการกอบกู้เอกราชและตั้งกรุงธนบุรีเป็นราชธานีของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช

ข้อสังเกตดังกล่าวได้แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของพิพิธภัณฑสถานกับอำนาจอีกครั้งหนึ่ง แต่เป็นความสัมพันธ์ทางอำนาจระหว่างพิพิธภัณฑสถานกับกลุ่มผู้ส่งสารมิใช่ผู้รับสาร เนื่องด้วย เหตุผลที่ถูกนำมาเล่าซ้ำหรือใช้ซ้ำดังได้กล่าวมาในช่วงต้นนั้น ทำให้ได้เห็นถึงวาทกรรมความเป็นพิพิธภัณฑสถานและวาทกรรมแห่งกษัตริย์นิยมที่เข้ามากำกับวิธีการที่จะพูดถึงหรือการนำเสนอภาพของการเปลี่ยนอำนาจในการปกครอง ปฏิบัติการนี้ได้ทำพิพิธภัณฑสถานเปรียบเสมือนกับ “backteller” หรือเบื้องหลังของการทำให้ “อดีต” ขึ้นมาปรากฏให้เห็นภายใต้อำนาจในการสถาปนาประวัติศาสตร์ (ความรู้) ให้เป็นความจริงผ่านวิธีการเล่าหรือวิธีการพูดถึง (Bennett, 1995)

และหากเทียบเคียงกับการศึกษาการสร้างวาทกรรมความรู้ในการฟื้นฟูวัฒนธรรมท้องถิ่นของ **เยาวนุช เวศร์ภาดา** (2545) แล้ว การกระทำเช่นนั้นเท่ากับพิพิธภัณฑสถานกำลังกระทำในสิ่งที่เรียกว่า “ชำระ” หรือขจัดพื้นที่ที่คลุมเครือถึงสาเหตุหรือเบื้องหลังที่ทำให้เกิดการปราบดาภิเษกของพระองค์ รวมตลอดถึงความคลุมเครือในกรณีการสวรรคตของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ที่ผู้รับสารชาวไทยได้อ่านพบในต้วบอื่นๆ ที่นำเสนอเรื่องราวนี้ ในอีกหลายท่าที่ต่อเหตุการณ์ดังกล่าว ยกตัวอย่างเช่น ความคลุมเครือในประวัติศาสตร์ในช่วงนี้ทำให้เกิดสิ่งที่เรียกว่า การเป็น “เอกประวัติศาสตร์” ของสังคมไทย นั่นคือ แท้จริงแล้วนั้น พระองค์ทรงวิกลจริตหรือว่าทรงถูกชิงราชสมบัติ (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2545) หรือตัวอย่างของต้วบเล่าเรื่องจากเว็บไซต์ของหอสมุดไทย (www.heritage.thaigov.net) จัดทำโดยสำนักงานปลัดกระทรวงกลาโหม¹ ได้เล่าถึงเรื่องของ “เจ้าตากเดินทัพ” แต่ไม่ปรากฏชื่อผู้เขียนบทความและวันเวลาในนำเสนอบทความนั้นทางเว็บไซต์ไว้ว่า “สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี มิได้สิ้นพระชนม์ตามคำสั่งของรัฐบาลชุดใหม่ เมื่อต้นเดือนเมษายน พ.ศ.2325 ณ ป้อมวิชัยประสิทธิ์ ตามที่เราเคยเชื่อกันในประวัติศาสตร์ แต่ได้มีคนกลุ่มหนึ่งมาช่วยท่านไว้แล้วนำไปซ่อนไว้ที่อื่นช่วยไว้เกือบ 3 ปี จึงได้สิ้นพระชนม์ ณ เพชรบุรี ส่วนคนที่ถูกประหารที่ป้อมวิชัยประสิทธิ์นั้นเป็นคนอื่นไม่ใช่สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี”

โดยผู้ส่งสารของพิพิธภัณฑสถานได้ทำการขจัดพื้นที่ที่คลุมเครือดังกล่าวนี้ ด้วยการเลือกที่จะนำเสนอเหตุการณ์ของการเปลี่ยนแปลงอำนาจในการปกครองด้วยสิ่งที่ปลอดภัยกว่า ก็คือ การพูดถึงกรณีการสวรรคตของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชแต่เพียงว่า “เมื่อสิ้นรัชกาลสมเด็จพระเจ้า

¹ <http://www.tv5.co.th/service/mod/heritage/nation/tour/tourm.htm>

ตากสินมหาราช” และเมื่อ “ปลายรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช กรุงธนบุรีเกิดความเจริญ รุ่งเรืองเป็นจลาจล” ในขณะที่พูดถึงการขึ้นครองราชย์ของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชเป็นพระปฐมกษัตริย์แห่งพระบรมมหาราชวังด้วยภาพแห่งการกระทำเพื่อความสงบสุขของชาติด้วยการเข้าระงับเหตุและจัดการบ้านเมือง และการถึงพร้อมด้วยบุญบารมีของพระองค์แทน

ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยนี้ ถึงแม้ว่าพื้นที่ในการจัดแสดงนิทรรศการในรัชสมัยของพระองค์จะมีน้อย แต่ตัวบทที่บอกเล่าเรื่องราวและจัดแสดงวัตถุสิ่งของในรัชสมัยของพระองค์ได้บ่งบอกความหมายว่า กรุงรัตนโกสินทร์ในขณะช่วงเวลานั้นมีความผาสุกร่มเย็นของประเทศเป็นอย่างมาก จนกระทั่งงานด้านศิลปวัฒนธรรมของไทยมีความเจริญถึงขั้นเยี่ยมยอด สำหรับตัวอย่างของสัญญาณที่ถูกนำมาใช้เพื่อถ่ายทอดความหมายดังกล่าว นั้น ได้แก่ ภาพของบานประตูไม้ที่มีคำอธิบายใต้ภาพว่า “บานประตูไม้จำหลักพระวิหารวัดสุทัศน์เทพวรารามราชวรมหาวิหาร เชื่อว่าพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ 2 ทรงร่วมแกะสลักด้วย” หรือตัวอย่างบางส่วนของตัวบทอธิบายพระราชประวัติของพระองค์ดังต่อไปนี้

“พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงเป็นศิลปินผู้สามารถในทุกๆ ด้าน ทรงเชี่ยวชาญทางกวีนิพนธ์ นาฏศิลป์ ดุริยางคศิลป์ ตลอดจนการละคร พระองค์ทรงพระราชนิพนธ์วรรณคดี รวมทั้งโปรดให้เจ้านายและขุนนางผู้ชำนาญการกวี ร่วมแต่งบทประพันธ์ต่างๆ ขึ้นใหม่หลายเรื่อง เช่น บทละครเรื่องอิเหนา รามเกียรติ์ คาวิ สังข์ทอง ไกรทองและเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน นอกจากนี้ยังโปรดการช่างอื่นๆ เช่น ช่างแกะสลัก ช่างทอง เป็นต้น ดังนั้นงานวรรณกรรม นาฏดุริยางคศิลป์และงานศิลปกรรมด้านอื่นๆ ของไทยจึงเจริญถึงขั้นเยี่ยมยอดในรัชสมัยของพระองค์”

ภาพที่ 9: ตู้แสดงวัตถุและภาพที่เกี่ยวข้องพระราชกรณียกิจด้านศิลปวัฒนธรรมในสมัยรัชกาลที่ 2

สำหรับตัวบทและสิ่งแสดงต่างๆ ที่แสดงให้เห็นถึงพระราชปรีชาญาณ พระวิสัยทัศน์ รวมตลอดถึงพระปรีชาของ**พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว** ที่ทรงสามารถรอบรู้ในศาสตร์หลายแขนง โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านการพาณิชย์ พระปรีชาสามารถในด้านนี้ของพระองค์ถูกแสดงผ่านตัวบทบอกเล่าพระราชประวัติ ที่พระองค์ทรงแต่งสำเนาค้าขายมีกำไรจำนวนมาก จนสมเด็จพระบรมชนกนาถตรัสเรียกว่า “เจ้าสัว”

ในรัชสมัยของพระองค์ ประเทศคู่สงครามอย่างพม่าเริ่มหมดบทบาทลง เป็นการเข้ามาของชาติตะวันตกมากยิ่งขึ้น โดยอาศัยการติดต่อทางการค้า การเผยแพร่ศาสนาและวิทยาการต่างๆ เข้ามาเผยแพร่ แต่เนื่องจากพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระวิสัยทัศน์ถึงภัยของชาติที่จะเกิดจากการรุกรานของชาติมหาอำนาจตะวันตกในอนาคต พระองค์จึงทรงมุ่งหมายให้คนไทยได้เรียนรู้วิทยาการต่างๆ ของต่างประเทศไว้ ทั้งนี้เพื่อนำมาประยุกต์ใช้ แต่มิให้เลื่อมใสเชื่อถือนจนเกิดการเลียนแบบและรับความรู้มาใช้โดยมิได้ผ่านการคิดใคร่ครวญ ภาพดังกล่าวนี้ได้ถูกแสดงให้เห็นผ่านทางตัวบทบรรยายในหัวข้อ “ความสัมพันธ์ต่างประเทศ” ไว้ว่า

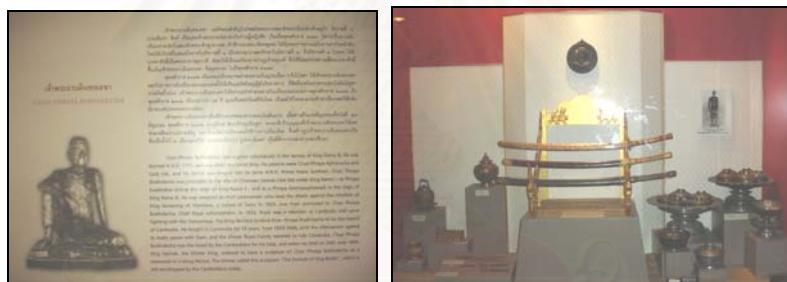
“...ทรงตระหนักดีถึงภัยที่จะเกิดจากการรุกรานของชาติมหาอำนาจตะวันตกในอนาคต ดังได้พระราชทานพระราชกระแสเป็นแนวทางในการติดต่อกับต่างประเทศไว้เมื่อปลายรัชกาลว่า ...การศึกสงครามข้างญวน พม่า ก็เห็นจะไม่มีแล้ว จะมีอยู่ก็แต่ข้างพวกฝรั่ง ให้ระวังให้ดี อย่าให้เสียที่แก่เขาได้ การงานสิ่งใดของเขาที่คิดควรจะเรียนเอาไว้ก็เอาอย่างเขา แต่อย่าให้นับถือเลื่อมใสไปทีเดียว...”

นอกเหนือจากจะแสดงให้เห็นพระวิสัยทัศน์ที่จะเฝ้าระวังศึกที่ยังมาไม่ถึงนั้น ตัวบทยังได้แสดงให้เห็นว่า ในรัชสมัยของพระองค์นั้นเป็นรัชสมัยที่พระมหากษัตริย์ทรงอุปถัมภ์บำรุงการพระศาสนายิ่งกว่าสมัยอื่นใด ในทัศนะของผู้วิจัยแล้วนั้นนี่คือการสอดแทรกความหมายของกลุ่มผู้สงสารว่า ในช่วงเวลาดังกล่าวเป็นช่วงเวลาที่คนไทยได้สุขสงบด้วยธรรมะของพระองค์

“พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงประกอบพระราชกรณียกิจนานัปการ เป็นการสร้าง ความเจริญมั่นคงทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม ในรัชสมัยของพระองค์ทรงอุปถัมภ์บำรุงการพระศาสนายิ่งกว่าสมัยอื่นใด โดยทรงสร้างและปฏิสังขรณ์พระอารามต่างๆ เป็นจำนวนมาก เช่น วัดราชโอรสารามราชวรวิหาร วัดเทพธิดารามวรวิหาร พระปรางค์วัดอรุณราชวรารามวรมหาวิหาร นอกจากนี้พระองค์ยังทรงทำนุบำรุงศิลปวิทยาการ และเผยแผ่ความรู้แก่ประชาชนทั่วไปอย่างกว้างขวาง”

ข้อที่น่าสังเกตคือการปรากฏตัวของตัวละครสำคัญ ในฐานะของ “มือขวา” หรือแม่ทัพคนสำคัญของพระองค์ คือ **เจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์ สิงหเสนี)** จะพบว่า ผู้ส่งสารให้พื้นที่กับการจัดแสดงนิทรรศการประวัติและวัตถุของจริงประเภทเครื่องยศและเครื่องใช้ของเจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์ สิงหเสนี) อาทิ ดาบอาญาสิทธิ์ ที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชทานให้ ดาบประจำตำแหน่งแม่ทัพ และดาบประจำตัว โดยที่จะไม่พบลักษณะการจัดแสดงเช่นนี้กับตัวละครสำคัญในฐานะของมือขวากับตัวละครอื่นๆ ที่จะมีเพียงการปรากฏตนในตัวบทอธิบายหรือปรากฏเป็นภาพถ่ายในหมวดเรื่องราวที่เกี่ยวข้องเท่านั้น

ทั้งนี้ เมื่อวิเคราะห์ตัวบทที่บอกเล่าเรื่องราวของเจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์ สิงหเสนี) แล้วจะพบว่า “ตัวละคร” ในเรื่องราวนี้นับบทบาทสำคัญต่อการรักษาเอกราชของชาติ ซึ่งมีใช่เฉพาะแต่เพียงชาติไทยเท่านั้น ในขณะเดียวกัน การจัดแสดงเรื่องราวดังกล่าวยังซ่อนนัยยะที่จะให้เรื่องราวความทุ่มเทและตรากตรำทำงานถวายพระเจ้าอยู่หัวของท่าน ช่วยกระตุ้นเตือนใจผู้เข้าชมย้อนกลับมาทบทวนถึงหน้าที่ที่มีต่อชาติของคนไทยทุกคน

ภาพที่ 10-11: ภาพกราฟฟิคแสดงตัวบทบอกเล่าเรื่องราวและตู้แสดงวัตถุของจริงของเจ้าพระยาบดินทรเดชา

การจัดแสดงและตัวบทที่บอกเล่าเรื่องราวของเจ้าพระยาบดินทรเดชา แม้จะมีให้เห็นเจตนาที่แท้จริงของผู้ส่งสารหรือผู้เล่าเรื่อง แต่เนื่องจากการให้พื้นที่นำเสนอที่เห็นว่า “มาก” เมื่อเปรียบเทียบกับ “ตัวละครประกอบ” ในยุคสมัยอื่นๆ ทำให้ภาพของเจ้าพระยาบดินทรเดชาปรากฏขึ้นมาอย่างเด่นชัดในลักษณะของ “คู่ตรงข้าม” กับพระยาจักรีผู้เป็นไส้ศึกและทำลายบ้านเมืองให้ล่มสลาย เช่นเดียวกับการนำเสนอภาพของพระมหากษัตริย์ในลักษณะของ binary opposition เช่นเดียวกัน โดยที่ตัวละครแบบพระยาจักรีจะบ่งบอกชัดว่า ข้าราชการที่ดีหรือคนไทยที่ดีนั้น “ห้ามทำแบบนี้” แต่ต้องทำ “เพื่อชาติ” ในแบบของเจ้าพระยาบดินทรเดชา

สำหรับการจัดแสดงประวัติศาสตร์ในสมัยบรมราชจักรีวงศ์นี้ ผู้เข้าชมจะเห็นถึงการแบ่งหัวข้อในการจัดแสดงออกตามพระราชกรณียกิจในด้านต่างๆ อย่างชัดเจน นับจากรัชสมัยรัชกาลที่

4 เป็นต้นมา อาทิ พระราชกรณียกิจด้านการเมืองการปกครอง ด้านเศรษฐกิจ ด้านการศึกษา ด้านการศาสนา ด้านการคมนาคม ด้านสังคมและวัฒนธรรม และด้านการป้องกันประเทศ อาจเป็นไปได้ว่า ประวัติศาสตร์ในช่วงระยะเวลาดังกล่าวนี้นับเป็นประวัติศาสตร์ใกล้ตัว มีหลักฐานประเภทต่างๆ ปรากฏให้เห็นและสอบทวนได้เป็นอันมาก โดยเฉพาะหลักฐานประเภทตัวบุคคลที่ผ่านแผ่นดินมาถึง “สี่แผ่นดิน” หรือมากกว่านั้น พิพิธภัณฑสถานที่จะนำเสนอข้อมูลหรือเรื่องราวสำหรับการจัดแสดงได้มากกว่าประวัติศาสตร์ที่อยู่ห่างไกลตัวออกไป และประวัติศาสตร์หรือหลักฐานบางชิ้นก็ยังเป็นที่ถกเถียงกันอยู่ในปัจจุบัน ดังเช่น เรื่องของผู้สร้างหลักศิลาจารึก ที่จัดแสดงในรัชสมัยของพ่อขุนรามคำแหง เป็นต้น

ในการจัดแสดงนิทรรศการสมัยกรุงรัตนโกสินทร์รัชสมัย**พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว** ตัวบทที่บอกเล่าแสดงให้เห็นความรอบรู้ทางวิชาการต่างๆ ของพระองค์ เช่น โหราศาสตร์ ภาษาอังกฤษ ดาราศาสตร์ ทรงสามารถคำนวณการเกิดสุริยุปราคาได้อย่างแม่นยำ ดังปรากฏที่ตำบลหัวกอก จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ เมื่อพุทธศักราช 2411 เพื่อให้เห็นประจักษ์ถึงความรอบรู้ดังกล่าว ผู้ส่งสารของพิพิธภัณฑสถานได้ใช้สัญญาณประกอบด้วยวัตถุของจริง คือ โต๊ะทรงพระคำนวณเลขผานาฬิกาของพระองค์ พร้อมด้วยผู้จัดแสดงวัตถุขรรษาภิธานศรับท์ โดยดร.แดนนิช แบรดลีย์ พุทธศักราช 2416 ที่องค์การคำคุณสุภาจัดพิมพ์ขึ้นมาใหม่เมื่อ 1 ธันวาคม 2514 พร้อมด้วยภาพประกอบการสอนหนังสือของพระสงฆ์ ภาพของนางแอนนา เลียวโนเวนส์ ที่ทรงจ้างมาเพื่อสอนภาษาอังกฤษแก่พระบรมราชโอรส รวมถึงตัวบทอธิบายในเรื่องพระราชกรณียกิจทางด้านการศึกษา ที่แสดงให้เห็นว่า ทรงสนพระทัยในการศึกษาตั้งแต่ยังทรงผนวช

“พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสนพระทัยในการศึกษาตั้งแต่ทรงผนวช เมื่อเสด็จขึ้นครองราชย์ทรงเริ่มรับวิทยาการแบบใหม่จากต่างประเทศมากขึ้น รวมทั้งทางด้านการศึกษา ทรงเล็งเห็นความสำคัญของการศึกษาภาษาอังกฤษ เนื่องจากทรงเห็นประโยชน์แก่การติดต่อสื่อสารกับชาวต่างประเทศ จึงทรงเริ่มจ้างครูชาวต่างประเทศเข้ามาสอนภาษาอังกฤษให้แก่พระราชโอรสและพระราชธิดา เช่น เมื่อพุทธศักราช 2394 ทรงจ้างสตรีในคณะมิชชันนารีอเมริกันและภรรยาของหมอบรัดเลย์เข้าไปสอนพระราชโอรสและพระราชธิดาถึงพระราชฐานชั้นใน เมื่อพระราชโอรสและพระราชธิดาทรงพระเจริญวัยขึ้นจึงทรงจ้างนางแอนนา เลียวโนเวนส์ เข้ามาถวายพระอักษรภาษาอังกฤษ และส่งเสริมให้เจ้านายและข้าราชการได้เรียนภาษาอังกฤษด้วย

โรงเรียนหลวงแห่งแรกสร้างในสมัยรัชกาลที่ 2 อยู่ด้านข้างประตูศรีสุนทร โรงเรียนนี้สอนทั้งการอ่านการเขียนภาษาไทย ต่อมาได้มีการสร้างโรงเรียนขึ้นมากขึ้นและขยายไปตามสถานที่ต่างๆ

ในสมัยนี้บาทหลวงปาลเลอกัวซ์เป็นผู้พิมพ์หนังสือเรียนเป็นภาษาไทยออกมาหลายเล่ม รวมทั้งพจนานุกรมอังกฤษ-ไทย และพิมพ์หนังสือให้ความรู้เกี่ยวกับเมืองไทยอีกหลายเล่ม นอกจากนี้ยังมีมิชชันนารีชาวอเมริกันเริ่มเข้ามาตั้งโรงเรียนเพื่อเผยแผ่ศาสนา พร้อมกับสอนวิชาภาษาไทย ภูมิศาสตร์และเลขคณิต เช่น โรงเรียนคริสเตียนไฮสคูล โรงเรียนกุลสตรีวังหลัง เป็นต้น”

นอกเหนือจากนี้แล้ว ความแตกฉานของพระองค์ในพระไตรปิฎกเป็นอย่างมาก ทำให้ทรงตั้งธรรมยุติกนิกายขึ้นใหม่ เพื่อเป็นแบบอย่างแก่พระสงฆ์ที่เคร่งครัดการปฏิบัติตามพระวินัย ในขณะเดียวกัน พระองค์ได้ทรงอุปถัมภ์ศาสนาทุกนิกาย ทั้งพุทธศาสนานิกายมหายาน ศาสนาคริสต์นิกายโปรเตสแตนต์ นิกายโรมันคาทอลิก ทำให้มีมิชชันนารีและบาทหลวงอาสาเข้ามาช่วยราชการในด้านต่างๆเป็นจำนวนมาก

ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว การจัดแสดงนิทรรศการในหัวข้อพระราชกรณียกิจทั้งทางด้านการเมืองและการปกครองของพระองค์ ทำให้ผู้เข้าชมได้เห็นถึงพระปรีชาสามารถของพระองค์ทางด้านการเมืองการปกครองประเทศ ทั้งเพื่อป้องกันศึกภายในที่อาจจะเกิดขึ้นและศึกภายนอกจากการคุกคามของชาติมหาอำนาจ ทั้งอังกฤษและฝรั่งเศส ตัวอย่างของสัญญาที่ถูกรื้อใช้เพื่อประกอบการจัดแสดงในพระราชกรณียกิจหัวข้อนี้ ประกอบด้วยตัวบทบรรยายถึงการปฏิรูปการปกครองในรัชสมัยของพระองค์ ใน 2 ระยะ หรือแผนภูมิการปกครองส่วนกลางในสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นต้น

นอกเหนือจากนั้นแล้ว ยังมีตัวบทและสิ่งแสดงต่างๆที่เกี่ยวข้องกับพระราชกรณียกิจที่สำคัญของพระองค์ เพื่อพัฒนาประเทศไทยมิให้ “ล้าหลัง” ในสายตาของชาวต่างชาติ ดังเช่น การจัดแสดงภาพกราฟฟิคพร้อมด้วยตัวบทอธิบายเรื่องราวในพระราชกรณียกิจทางด้านสังคมและวัฒนธรรมของพระองค์ เพื่อพัฒนาประเทศไทย จะสังเกตได้ว่า พระราชกรณียกิจดังกล่าวนี้ของพระองค์ นับเป็นกลยุทธ์เดียวกันกับพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 ที่จะผสมผสานและดัดแปลงวัฒนธรรมตะวันตกให้เข้ากับวัฒนธรรมไทย ตามความ “ศิวิไลซ์” ที่ชาติตะวันตกเป็นผู้ตั้งดัชนีชี้วัดขึ้น การดำเนินกลยุทธ์ดังกล่าวนี้เพื่อป้องกันมิให้ชาติตะวันตกอ้างเป็นสาเหตุเข้ายึดครองพื้นที่ เนื่องจากบรรดาประเทศตะวันตกที่เดินทางเข้าสู่ดินแดนแถบเอเชียใน

สมัยของรัชสมัยรัชกาลที่ 4 และของพระองค์นั้น มักจะใช้สาเหตุของความล่าช้าเพื่อเข้ายึดครองประเทศในเอเชียให้เป็นอาณานิคมของตน

อาจกล่าวได้ว่า พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร ซึ่งเป็นพิพิธภัณฑสถานแห่งแรกของประเทศไทย ที่เกิดขึ้นจากสายพระเนตรอันยาวไกลและพระปรีชาสามารถของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 5 นั้น เป็นส่วนหนึ่งของการดำเนินกลยุทธ์เพื่อสร้างความศิวิไลซ์ให้กับประเทศไทยด้วยเช่นกัน โดยที่ **ตรึงใจ หุตางกูร (2549)** นักวิชาการประจำศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร ได้สรุปพัฒนาการของ “พิพิธภัณฑสถานแห่งกรุงสยาม” ไว้ว่า แต่เดิมนั้นกำเนิดของพิพิธภัณฑสถานหรือพิพิธภัณฑสถานแห่งกรุงสยามนี้ มาจากพระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่จะ “เก็บสะสมสิ่งของนานาชนิดไว้เพื่อเที่ยวชมเป็นการส่วนพระองค์ หรือพาแขกบ้านแขกเมืองมาเที่ยวชม” และเริ่มเปลี่ยนแปลงเป็นพิพิธภัณฑสถานสำหรับประชาชน ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ประชาชนทั่วไปได้มีโอกาสเข้าชม “มุเสียมของวังหลวง”

สำหรับสัญญาณในการจัดแสดงในรัชสมัยของพระองค์มีตัวอย่างเช่น ตัวบทบอกเล่าเรื่องราวและภาพของแผนที่ที่แสดงให้เห็นถึงการเสด็จประพาสยังต่างแดน เพื่อศึกษาวิทยาการต่างๆ ที่จะนำมาพัฒนาประเทศ หรือพระราชกรณียกิจทางการศึกษาที่แสดงให้เห็นถึงวิธีการสร้างคนด้วยการสร้างปัญญาของพระองค์ ด้วยการจัดตั้งโรงเรียนและส่งนักเรียนไทยไปศึกษาต่อยังทวีปยุโรป หรือพระราชกรณียกิจทางด้านการคมนาคมที่แสดงให้เห็นถึงการสร้างทางรถไฟในสายยุทธศาสตร์เพื่อประโยชน์ในการปกครองและการเคลื่อนกำลังทหาร เป็นต้น

ข้อสังเกตต่อการจัดแสดงนิทรรศการประวัติศาสตร์ในสมัยรัชกาลที่ 4 และรัชกาลที่ 5 ก็คือสิ่งที่ปรากฏให้เห็นอย่างโดดเด่นชัดเจนนั้นคือ เรื่องของความใส่ใจในการศึกษาหาความรู้ และการให้ความสำคัญกับการเรียนรู้วิชาการต่างๆ โดยวิธีการต่างๆ เช่น ทรงศึกษาเล่าเรียนโดยจ้างครูมาสอน เสด็จประพาสต่างประเทศเพื่อดูงานและดูแบบอย่างการพัฒนาของประเทศนั้น เป็นต้น รวมถึงการสนับสนุนทางด้านการศึกษาของพระองค์ เช่น การตั้งโรงเรียน มหาวิทยาลัย เป็นต้น ภาพแห่งความใฝ่ศึกษาดังกล่าวได้แสดงให้เห็นอีกด้วยว่า “วิชาความรู้ที่ได้มานั้นเปรียบเสมือนอาวุธ” ทำให้นำมาปรับใช้กับช่วงเวลาประเทศไทยกำลังก้าวเข้าสู่ความเปลี่ยนแปลงได้อีกด้วย

นอกเหนือจากนั้นแล้ว ภาพในการจัดแสดงประวัติศาสตร์ของทั้ง 2 พระองค์ยังแสดงให้เห็นถึงการเริ่มปรับตัวและเปลี่ยนแปลงความเป็นไทย โดยผสมผสานกับอารยธรรมตะวันตก

“เพื่อให้เป็นที่ยอมรับของอารยประเทศ” ภาพที่ปรากฏผ่านพิพิธภัณฑ์นี้ได้แสดงให้เห็นว่านิยามแห่งความเป็นไทยกำลังถูกนิยามใหม่ผ่านความทันสมัยและความศิวิไลซ์แบบตะวันตก โดยมีจุดเริ่มต้นจากราชสำนักแล้วจึงขยายไปสู่ประชาชน ผ่านช่องทางการแสดงออกต่างๆ

ยกตัวอย่างเช่น การเปลี่ยนแปลงขนบธรรมเนียมและประเพณีในการเข้าเฝ้าพระมหากษัตริย์ในรัชสมัยรัชกาลที่ 4 ด้วยทรงพระมหากฤษฎาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ข้าราชการสวมเสื้อเวลาเข้าเฝ้า ยกเลิกประเพณีห้ามราษฎรมาเฝ้าตามทางเสด็จผ่านเปลี่ยนไปเป็นให้เข้าเฝ้าอย่างใกล้ชิด และโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ชาวต่างประเทศเข้าเฝ้าในงานพระราชพิธีได้ หรือการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมในรัชสมัยรัชกาลที่ 5 ยกตัวอย่างเช่น พระองค์ทรงปรับปรุงวัฒนธรรมการแต่งกายและการไว้ผมของคนไทย โดยให้บุรุษในราชสำนักเลิกไว้ผมทรงมหาดไทยเปลี่ยนเป็นไว้ผมแบบฝรั่ง สตรีให้เลิกไว้ผมปีกมาไว้ผมยาวตัดเป็นทรงดอกกระพุ่ม ให้บุรุษสวมเสื้อราชปะแตน ให้ข้าราชการทหารแต่งเครื่องแบบนุ่งกางเกงและยุโรปแทนการนุ่งโจงกระเบน และยกเลิกการโกนผมไว้ทุกข์เมื่อพระมหากษัตริย์สวรรคต เป็นต้น

ในรัชสมัยรัชกาลที่ 6 และรัชกาลที่ 7 เป็นช่วงที่ประเทศไทยเข้าสู่ภาวะการเปลี่ยนแปลง ทั้งที่เกิดขึ้นจากปัจจัยภายใน และที่เกิดขึ้นจากปัจจัยภายนอก แต่การจัดแสดงนิทรรศการในรัชสมัยของ**พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว**ได้แสดงให้เห็นว่า พระองค์ทรงมีพระวิสัยทัศน์ โดยการเตรียมรับต่อภาวะความเปลี่ยนแปลงดังกล่าว หนึ่งในพระราชกรณียกิจทางด้านการปกครองของพระองค์ จึงทรงโปรดเกล้าฯ ให้สร้างเมืองดุสิตธานีในบริเวณพระราชวังสวนดุสิตให้เป็นเมืองทดลองประชาธิปไตย ในขณะเดียวกันที่ทรงปรับปรุงประเทศเพื่อให้เข้าสู่ความเป็นสากลมากยิ่งขึ้น ตัวอย่างเช่น โปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ใช้พุทธศักราช (พ.ศ.) แทนรัตนโกสินทร์ศก (ร.ศ.) และเปลี่ยนแปลงระบบการนับเวลาให้ เป็นสากลโดยถือเอามาตรฐานทั่วประเทศไทยก่อนเวลาที่กรีนิชประเทศอังกฤษ 8 ชั่วโมง หรือการที่ทรงมีพระราชนิยมให้ผู้ชายสวมเสื้อราชปะแตนหรือเสื้อคอตั้ง ติดกระดุม 5 เม็ด นุ่งผ้าโจงสีต่างๆ ผู้หญิงโปรดให้ไว้ผมยาว สวมเสื้อมีแขน นุ่งขึ้นทรงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ตราพระราชบัญญัตินามสกุลขึ้นเมื่อพุทธศักราช 2456 เป็นต้น

ในกรณีของนามสกุลพระราชนานี้ เราจะได้พบว่า ประวัติศาสตร์ในการบริโภคความเป็นไทยของคนไทยได้ปรากฏขึ้นมาอีกครั้งหนึ่ง หากเปรียบเทียบกับการที่เราคนไทยได้พูดและได้เขียนด้วยภาษาไทยในวันที่พ่อขุนรามคำแหงมหาราชทรงประดิษฐ์คิดค้นขึ้นมา ดังที่ **ธนิย เจริญกุล** (2547) ได้กล่าวไว้ว่า “นามสกุล” เปรียบเสมือนสายสัมพันธ์หรือสะพานเชื่อมโยงอุดมการณ์ของรัฐ

ลงไปสู่ประชาชน เพื่อประกอบสร้างจินตนาการผ่านความผูกพันทาง “สายโลหิต” ด้วยการกล่อมเกล่าให้ประชาชนรู้สึกถึงความเป็นพวกพ้องเดียวกัน

พระราชกรณียกิจในรัชสมัยรัชกาลที่ 6 นี้สะท้อนให้เห็นความพยายามในการสร้างความเป็นศิวิไลซ์ให้กับคนไทยมากยิ่งขึ้น ทั้งนี้ หากมองในมุมของการนำเสนอภาพตัวแทนประวัติศาสตร์เพื่อน้อมรำลึกถึงพระมหากษัตริย์คุณแห่งพระมหากษัตริย์ราชแห่งพระบรมมหาราชจักรีวงศ์ของพิพิธภัณฑสถานแล้วนั้น ก็จะได้พบว่า ความพยายามเหล่านี้เป็นกุศโลบายในการประสานประโยชน์ของพระองค์เพื่อให้ชาติไทยอยู่ได้ด้วยเสรีภาพ ปราศจากการอ้างอำนาจและหาสาเหตุเพื่อคุกคามอิสรภาพของประเทศไทย

อย่างไรก็ตาม ในการเปลี่ยนแปลงความเป็นไทยเพื่อก้าวเข้าสู่ความศิวิไลซ์นี้ **ธงชัย วินิจจะกุล** (อ้างถึงใน ชาทรี ประกิตนันทการ, 2547) ได้กล่าวไว้ว่า ความเป็นศิวิไลซ์แบบตะวันตกนี้ก็เหมือนตะวันตกเสียเลยทีเดียว

“.....ความ “ศิวิไลซ์” ในสยาม มิใช่การลอกเลียนตะวันตกหรือยกเอาความคิดและพฤติกรรมจากยุโรปเข้ามาไว้ในสยามอย่างง่าย ๆ วาทกรรม “ศิวิไลซ์” ในสยามเป็นการรับเอาวาทกรรมดังกล่าวในโลกตะวันตกเข้ามาโดยผ่านการดัดแปลง ปรับตัดต่อ และตีความตามที่คนไทยเข้าใจ และเพื่อให้โดดเด่นมีชีวิตในสังคมวัฒนธรรมไทย.....”

ภาพที่ 12: ภาพกราฟฟิคแสดงตัวบทบอกเล่าเรื่องราวพระราชกรณียกิจด้านสังคมและวัฒนธรรมรัชสมัยรัชกาลที่ 6

นอกเหนือจากนั้นแล้ว พระวิสัยทัศน์ของพระองค์ในการบำเพ็ญพระราชกรณียกิจทางด้านเศรษฐกิจ ยังเป็นประวัติศาสตร์ที่สืบทอดมาจนถึงช่วงเวลาปัจจุบัน โดยเฉพาะหลักฐานของสยามรัฐพิพิธภัณฑสถานที่ปรากฏเป็นพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร

“ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ตั้งคลังออมสินขึ้น เมื่อวันที่ 1 เมษายน พ.ศ. 2456 เพื่อให้ประชาชนรู้จักการออมทรัพย์และเพื่อความมั่นคงทางเศรษฐกิจ

ทรงริเริ่มให้ก่อตั้งบริษัทปูนซีเมนต์ไทยขึ้นในปีพุทธศักราช 2456 และนับเป็นกิจการอุตสาหกรรมขนาดใหญ่แห่งแรกของประเทศ

โปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ตราพระราชบัญญัติขังตวงวัด และจัดสร้างสวนลุมพินีให้เป็นที่แสดงสยามรัฐพิพิธภัณฑ์ เพื่อเป็นการส่งเสริมการค้าและอุตสาหกรรม”

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว แม้ว่า รัชสมัยของพระองค์จะเป็นช่วงที่ประเทศไทยมีการเปลี่ยนแปลงการปกครอง จากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นระบอบประชาธิปไตยในพุทธศักราช 2475 และพระองค์ทรงตัดสินพระราชหฤทัยสละราชสมบัติ ในวันที่ 2 มีนาคม พุทธศักราช 2477 และประทับพร้อมด้วยสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ณ ตำบลเวอร์จิเนียวอดเคอร์ ประเทศอังกฤษ จนถึงช่วงปลายแห่งพระชนม์ชีพ แต่การจัดแสดงประวัติศาสตร์ตลอดรัชสมัยของพระองค์ได้แสดงให้เห็นว่า ตลอดระยะเวลาการครองราชย์ของพระองค์ ทรงเสด็จพระราชดำเนินเยือนท้องถิ่นต่างๆในประเทศไทย อาทิ หัวเมืองภาคเหนือ ภาคใต้ ฯลฯ เพื่อทรงรับทราบถึงปัญหาและสภาพการดำรงชีวิตของพลนิกรของพระองค์ อีกทั้งยังเสด็จพระราชดำเนินไปทรงเยือนต่างประเทศ เพื่อเจริญพระราชไมตรี และทรงศึกษาความก้าวหน้าของประเทศนั้นๆ เพื่อทรงนำวิทยาการที่ก้าวหน้ามาประยุกต์ใช้กับประเทศในวิถีที่เหมาะสม

นอกเหนือจากนั้นแล้ว ตัวบทยังได้บอกเล่าเรื่องราวพระราชภารกิจด้านศิลปวัฒนธรรมที่สำคัญของพระองค์ 2 ประการ ประการหนึ่ง คือ การที่ทรงสละพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ในการสร้างโรงภาพยนตร์ศาลาเฉลิมกรุง เพื่อเป็นสถานบันเทิงที่ติดตั้งเครื่องปรับอากาศแห่งแรกของประเทศแก่ผู้คนในพระนคร ในโอกาสเฉลิมฉลองพระนคร 150 ปี

ต่อกรณีของโรงภาพยนตร์เฉลิมกรุงนี้ **ชาติรี ประกิตนันทการ (2547)** ได้ตั้งข้อสังเกตไว้ว่า เป็นการแสดงสัญลักษณ์แห่งความเป็นศิวิไลซ์ของชาติออกมา

“ค่านิยมในเรื่องการสร้างหรือนำความทันสมัย ตลอดจนเทคโนโลยีที่ก้าวหน้า มากๆเข้ามาในสังคมไทยนั้น เป็นเสมือนค่านิยมและอุดมคติหลักอย่างหนึ่งที่ใช้แสดงความชอบธรรมแห่งความเป็นผู้นำในสังคมไทยมาโดยตลอด แม้กระทั่งในปัจจุบัน และเมื่อเป็นเช่นนี้ศาลาเฉลิมกรุงจึงน่าจะต้องแสดงสัญลักษณ์บางอย่างในการเป็นผู้นำความ

เจริญสมัยใหม่มาสู่สยามของรัชกาลที่ 7 แทรกไว้บ้างไม่มากนักน้อย เพื่อให้เป็นที่รับรู้และยืนยันสภาพภาพแห่งความเป็นผู้นำทางสังคมดังกล่าว”

ในขณะที่ประการที่สอง มีความเกี่ยวข้องกับพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร โดยตรง นั่นก็คือ พระองค์ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมพระราชทานพระราชวังบวรสถานมงคล เพื่อจัดตั้งเป็นพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร พร้อมทั้งพระราชทานสิ่งของที่สำคัญๆ จากพระบรมมหาราชวังเพื่อจัดแสดง นับเป็นการวางรากฐานให้กับกิจการพิพิธภัณฑ์สถานเพื่อประชาชนเป็นครั้งแรก เมื่อพุทธศักราช 2468 ทั้งยังทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมตราพระราชบัญญัติการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พุทธศักราช 2468 เพื่อกำหนดแนวทางการจัดการด้านศิลปวัฒนธรรมของประเทศเป็นครั้งแรก

สิ่งแสดงต่างๆ ในรัชสมัยของพระองค์ที่เกี่ยวข้องกับพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร ก็คือ ตู้แสดงแบบเรือจำลองเรือพระที่นั่งมหาจักรีลำที่ 2 ที่ทรงพระราชทานให้จัดแสดงในพิพิธภัณฑ์ เมื่อพ.ศ.2470 รวมถึงภาพถ่ายเหตุการณ์ทรงเปิดพิพิธภัณฑ์สถาน สำหรับพระนคร เมื่อพ.ศ.2469 เป็นต้น

ภาพที่ 13: ตู้จำลองแบบเรือจำลองเรือพระที่นั่งมหาจักรีลำที่ 2 จัดแสดงในรัชสมัยรัชกาลที่ 7

ส่วนในสมัยรัชสมัย **พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล พระอัฐมรามาธิบดินทร** เนื่องจากตัวบทได้แสดงให้เห็นว่า “พระองค์ทรงด่วนสวรรคต” เมื่อวันที่ 9 มิถุนายน พุทธศักราช 2489 ด้วยระยะเวลาการครองสิริราชสมบัติเพียง 12 ปีเศษ ทำให้พื้นที่สำหรับการจัดแสดงประวัติศาสตร์ในสมัยของพระองค์มีน้อย แต่ทว่าตัวบทประเภทของภาพกราฟฟิคก็ได้แสดงให้เห็นว่า ในช่วงระยะเวลาการครองราชย์ของพระองค์นั้นได้ทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจต่างๆ เพื่อชาติไทยในหลากหลายด้าน ยกตัวอย่างเช่น พระราชกรณียกิจทางด้านสังคมที่แสดงให้เห็นว่า ทรงเสด็จพระราชดำเนินไปยังชุมชนชาวจีน ย่านสำเพ็ง หรือทรงหว่านข้าวในแปลงนาเพื่อชาวเกษตรกลาง บางเขน เมื่อวันที่ 5 มิถุนายน 2489 เป็นต้น

ข้อสังเกตประการหนึ่งต่อการจัดแสดงในรัชสมัยรัชกาลที่ 7 และรัชกาลที่ 8 ก็คือ ในขณะที่เรื่องราวทางประวัติศาสตร์ของชาติไทยนั้นถูกผลิตผ่านช่องทางต่างๆ อย่างหลากหลาย พร้อมกับเนื้อหาของประวัติศาสตร์แต่ละช่วงแต่ละตอนนั้นก็แตกต่างกันหลากหลายไปตามมุมมองหรือจุดยืนของผู้เขียนแต่ละท่านด้วย ดังนั้น เราจึงจะสังเกตได้ว่าการจัดแสดงในรัชสมัยของทั้ง 2 พระองค์นี้ “ทำไม” จึงไม่มีหลายๆ เหตุการณ์ที่ปรากฏในตัวตนที่ผลิตผ่านสื่อต่างๆ ยกตัวอย่างเช่น กรณีของวิกฤติเศรษฐกิจและสภาพฝืดเคืองทางการเงิน ปัญหาทางด้านการเมืองภายในประเทศ และกระแสทางการเมืองของตะวันตกที่ส่งอิทธิพลกระทบถึงไทย จนกระทั่งนำมาสู่การเปลี่ยนแปลงการปกครองของประเทศไทยในรัชสมัยรัชกาลที่ 7 หรือพระมหากษัตริย์กษัตริย์ในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์พระองค์สุดท้าย จากข้อเขียนของเบนจามิน เอ. บัทสัน (2543) หรือความขัดแย้งระหว่างผู้นำเก่ากับผู้นำใหม่ในช่วง 2-3 ปีภายหลัง 2475 จนกระทั่งนำไปสู่การสละราชสมบัติของรัชกาลที่ 7 จากข้อเขียนของ ชาญวิทย์ เกษตรศิริ (2543) หรือในกรณีสวรรคตของรัชกาลที่ 8 จากข้อเขียนของคุณสุพจน์ ด้านตระกูลหรือของคุณไข่มุกด์ ชูโต เป็นต้น

ผลสืบเนื่องจากการผลิตตัวตนดังกล่าวที่แตกต่างไปจากเรื่องราวที่ถูกพูดถึงภายนอก พิพิธภัณฑสถานดังกล่าว จึงแสดงให้เห็นถึงว่า ประวัติศาสตร์ชาติไทยและพิพิธภัณฑสถานเป็นผลผลิตแห่งยุคสมัยหรือประวัติศาสตร์แห่งความทรงจำ ที่แสดงให้เห็นถึงพลังอำนาจในการเล่าเรื่อง โดยเฉพาะเมื่อช่วงเวลาของการปรับปรุงการจัดแสดงประวัติศาสตร์ชาติไทยนี้ อยู่ในช่วงเวลาของการฉลองกรุงรัตนโกสินทร์ครบ 200 ปี และเป้าหมายของการปรับปรุงการจัดแสดงพิพิธภัณฑสถานก็เพื่อน้อมรำลึกถึงพระมหากษัตริย์ในสมเด็จพระบรมมหาราชวังแห่งพระบรมมหาราชวงศ์จักรี บริบทและเป้าหมายดังกล่าวจึงเป็นอำนาจเบื้องหลังที่เข้ามากำกับ “อำนาจในการเลือกเรื่อง” และ “อำนาจในการออกแบบการเล่าเรื่อง” หรือการทำหน้าที่ของกลุ่มผู้ส่งสารคนในหรือภัณฑารักษ์/คณะทำงานออกแบบการจัดแสดงของพิพิธภัณฑสถานอีกหนึ่ง เพื่อที่จะเก็บกด/ปิดกั้นด้วยการเลือกที่จะไม่นำเสนอเหตุการณ์ที่ “ไม่ต้องการจดจำ” ภายในพื้นที่แห่งนี้

สำหรับสัญลักษณ์ที่ใช้ในการจัดแสดงเพื่อนำเสนอภาพความโชคดีของคนไทยที่ได้อยู่ภายใต้ร่มพระบารมีของพระมหากษัตริย์ไทย ในรัชสมัยของพระมหากษัตริย์รัชกาลที่ 9 อันเป็นรัชกาลปัจจุบัน พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ประกอบด้วย สิ่งของและผลิตภัณฑ์จากโครงการที่เกิดขึ้นจากกระแสพระราชดำริของพระองค์ ผู้จำลองบรรยากาศของวิถีชีวิตเกษตรที่ยึดแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง และภาพกราฟิกตกแต่งผนังกำแพงที่เลือกใช้ภาพในระหว่างที่พระองค์ทรงรับดอกบัวจากหญิงชราที่นำมาถวายในระหว่างทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจ พร้อมตัวบทบรรยายประกอบว่า

“ตลอดระยะเวลาที่ทรงครองราชย์ รัชกาลที่ 9 ทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจต่าง ๆ นานัปการ เพื่อความผาสุกแห่งพสกนิกรชาวไทย ทรงมีพระราชวินิจฉัยอันก่อประโยชน์ต่อการบรรเทาปัญหาและอุปสรรคต่างๆ ทำให้พสกนิกรแห่งพระองค์สามารถดำรงชีวิตได้อย่างเป็นสุขและมีคุณภาพชีวิตที่ดี อีกทั้งยังทรงมีพระราชดำริเกี่ยวกับสมาชิกในพระราชวงศ์ทุกพระองค์ในการเป็นแบบอย่างอันดีที่จะทรงบำเพ็ญกิจต่างๆ เพื่อประเทศชาติและประชาชน ซึ่งแสดงถึงความสามัคคีและความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน สมดังพระปฐมบรมราชปณิธานว่า ...เราจะครองแผ่นดินโดยธรรม เพื่อประโยชน์สุขแห่งมหาชนชาวสยาม...”

ภาพของการครองแผ่นดินโดยธรรม เพื่อประโยชน์สุขแห่งมหาชนชาวสยามนี้ได้ถูกตอกย้ำอีกครั้ง ผ่านตัวบทบอกเล่าเรื่องราวถึงโครงการที่เกิดขึ้นจากกระแสพระราชดำริของพระองค์ ดังนี้

“การมีพลานามัยที่ดี มีการศึกษาที่เอื้อต่อการพัฒนาตนเอง การทำมาหาเลี้ยงชีพที่พอเพียงแก่อัตภาพ เป็นสิ่งที่พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ต้องพระราชประสงค์ที่จะให้พสกนิกรทุกเพศทุกวัยประสบโดยถ้วนหน้า ดังนั้นพระราชกรณียกิจที่ทรงประกอบเพื่อประโยชน์สุขแห่งมหาชนชาวสยาม ล้วนเป็นการทรงปฏิบัติเพื่อบำบัดทุกข์บำรุงสุขของราษฎรทั่วภูมิภาค

โครงการพัฒนาต่างๆที่เกิดขึ้นจากกระแสพระราชดำริ จึงเป็นการพระราชทานกระแสพระราชดำรินำมาซึ่งโครงการเพื่อให้ทั้งผู้รับและผู้ให้หรือหน่วยงานราชการของรัฐได้ประโยชน์สูงสุด ซึ่งแบ่งออกเป็นดังนี้

ด้านการสาธารณสุข คือ การพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้แพทย์ประจำพระองค์ แพทย์หลวง แพทย์อาสาสมัคร แพทย์พยาบาลจากสถานื่อนามัย หรือจากโรงพยาบาลประจำจังหวัดที่เสด็จพระราชดำเนินไปทรงเยี่ยมราษฎรในแต่ละท้องถิ่น ได้ทำการตรวจรักษาผู้เจ็บป่วยในท้องถิ่น หรือนำส่งคนไข้ยังโรงพยาบาลในกรุงเทพมหานคร โดยทรงรับไว้เป็นคนไข้ในพระบรมราชานุเคราะห์

ด้านการศึกษา คือการพระราชทานเครื่องแบบนักเรียน อุปกรณ์การศึกษา อุปกรณ์การกีฬาให้แก่แก่นักเรียนในท้องถิ่นทุรกันดารตลอดจนพระราชทานทุนทรัพย์เพื่อการจัดตั้งโรงเรียน อาทิ โรงเรียนเจ้าพ่อหลวงอุปถัมภ์ ที่มีครูเป็นตำรวจตระเวนชายแดนในท้องถิ่นที่ห่างไกลความเจริญ โรงเรียนราชประชาสวัสดิ์ สำหรับบุตรหลานของผู้ป่วยที่เป็นโรคเรื้อน ฯลฯ รวมไปถึงการจัดการโครงการสารานุกรมสำหรับเยาวชน ที่มีบทความซึ่งเขียนขึ้นโดยนักวิชาการในแขนงวิชาหลากหลาย ซึ่งผู้ที่สนใจสามารถหาความรู้โดยการ

อ่านด้วยตนเอง เนื่องจากทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมพระราชทานห้องสมุด
แก่โรงเรียน ห้องสมุดประชาชน และศาลารวมใจตามภูมิภาคต่างๆ

ด้านสังคมสงเคราะห์ ทรงรับมูลนิธิและโรงเรียนที่ช่วยเหลือนักเรียนตาบอด
หูหนวกหรือโรงเรียนสำหรับผู้ด้อยโอกาสอื่นๆไว้ในพระบรมราชูปถัมภ์ พร้อมทั้ง
พระราชทานพระบรมราชานุเคราะห์ต่อทหาร ตำรวจและอาสาสมัครที่ทุพพลภาพที่เข้ารับ
การรักษาในโรงพยาบาลของทางราชการแล้ว และยังส่งเสริมให้บุคคลดังกล่าวฝึกอาชีพที่
สามารถจะช่วยเหลือครอบครัวเมื่อออกจากโรงพยาบาลและปลดจากราชการ

ด้านการคมนาคม ได้มีพระราชดำริให้มีการสร้างถนนทางที่เข้าไปในหมู่บ้านที่
ห่างไกลนับตั้งแต่เริ่มรัชสมัย เพื่อความสะดวกของราษฎรในการนำผลผลิตการเกษตรมาสู่
ตลาด หรือความสะดวกในการเดินทางมารับการรักษาที่สถานอนามัย เป็นต้น

ด้านการเกษตร แนวพระราชดำริที่สำคัญ คือทรงเน้นเรื่องการค้นคว้าทดลอง
และการวิจัยหาพันธุ์พืชต่างๆ ทั้งพืชเศรษฐกิจ พืชบำรุงดินและพืชสมุนไพร รวมทั้งพันธุ์
สัตว์ต่างๆ ที่เหมาะสมกับสภาพสังคมและสภาพแวดล้อมของท้องถิ่นนั้นๆ เพื่อแนะนำให้
เกษตรกรสามารถนำไปปฏิบัติได้ด้วยราคาถูกลงและใช้เทคโนโลยีที่ง่าย ไม่สลับซับซ้อน
นอกจากนั้นยังทรงให้ความสำคัญกับการพัฒนาและการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ทั้ง
ป่าไม้ ที่ดิน และแหล่งน้ำให้อยู่ในสภาพที่จะมีประสิทธิผลต่อจากผลผลิตมากที่สุด

ด้านสิ่งแวดล้อม ได้มีพระราชดำริให้มีการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ
ทั้งในด้านการพัฒนาแหล่งน้ำ การฟื้นฟูที่ดินทำกิน ที่มีสภาพเสื่อมโทรม รวมทั้งการปลูก
ป่าและการอนุรักษ์ป่าไม้เพื่อรักษาต้นน้ำลำธาร และป้องกันการพังทลายของดิน
นอกจากนั้นยังมีพระราชดำริให้แก้ไขปัญหาน้ำท่วม การบำบัดน้ำเสีย และการแก้ไข
ปัญหาจราจรในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑล”

นอกเหนือจากนั้นแล้ว ตัวบทและสัญญาประเภทต่างๆที่ใช้ในการจัดแสดงในรัชสมัย
รัชกาลที่ 5 และรัชกาลที่ 9 อันเป็นรัชกาลปัจจุบันนี้ ยังมีความคล้ายคลึงกันในประการที่ได้สะท้อน
ให้เห็นแบบอย่างของพระมหากษัตริย์ผู้เป็นที่รักยิ่งของประชาชน นั่นคือ ไม่เพียงคนไทยจะโชคดี
เพราะมีพระมหากษัตริย์ที่ทรงปกครองประเทศด้วยหลักทศพิธราชธรรม และทรงบำเพ็ญพระราช
กรณียกิจนานัปการเพื่อบำบัดทุกข์บำรุงสุขของพสกนิกรของพระองค์เท่านั้น แต่ความโชคดีของ
คนไทยยังเกิดมาจากการมีพระมหากษัตริย์ที่งดงามทั้งภายนอกและภายใน ดังเช่นตัวอย่างของ
พระราชอัธยาศัยและพระราชจริยวัตรอันงดงามของทั้งสองพระองค์ ที่แสดงผ่านภาพถ่ายขณะ
เสด็จประพาสต้นหรือทรงบำเพ็ญพระราชภารกิจที่เกี่ยวข้องกับทุกข์สุขของราษฎร ดังต่อไปนี้

ภาพที่ 14: รัชกาลที่ 5 ขณะเสด็จประพาสต้น

ภาพที่ 15: รัชกาลที่ 9 ขณะเสด็จพระราชกรณียกิจต่างจังหวัด

จัดแสดงในส่วนนิทรรศการสมัยกรุงรัตนโกสินทร์

[2] ภาพตัวแทนระหว่างพระมหากษัตริย์กับการสงคราม

ในขณะที่ได้นำเสนอภาพแห่งความโชคดีที่คนไทยได้รับจากพระบารมีของพระมหากษัตริย์ ในประวัติศาสตร์ของประเทศทั้งสมัยสุโขทัย สมัยกรุงศรีอยุธยา สมัยกรุงธนบุรี และสมัยปัจจุบันคือกรุงรัตนโกสินทร์ดังได้กล่าวมาแล้วนั้น ภาพตัวแทนหนึ่งที่ปรากฏขึ้นมาให้ผู้วิจัยได้สังเกตพบอย่างเด่นชัด ก็คือ **ภาพของพระปรีชาสามารถในการบำเพ็ญพระราชกรณียกิจในด้านปกป้องประเทศชาติด้วยการทำศึกสงคราม** ทั้งการรบด้วยสมอและการรบด้วยกำลังกาย เพื่อการปกป้องอธิปไตยและขยายอาณาเขตของประเทศไทย

เรื่องที่เล่าภายในห้องจัดแสดงประวัติศาสตร์ชาติไทย อาคารพระที่นั่งศิวโมกขพิมานได้แสดงให้เห็นถึงประวัติศาสตร์ของประเทศไทยที่โดดเด่นด้วยภาพการสู้รบอย่างกล้าหาญและเสียสละของจอมทัพและทหารหาญคู่ใจ และภาพของบรรพบุรุษไทยในฐานะวีรบุรุษ/สตรีที่ปกป้องผืนแผ่นดิน

ตัวอย่างเช่น เหตุการณ์ที่ทำให้**สมเด็จพระสุริโยทัย**สิ้นพระชนม์ ผู้ส่งสารได้ใช้วิธีการควบคุมความหมายด้วยการนำเสนอภาพวาดจำลองเหตุการณ์เพื่อนำทางการรับรู้ความหมายในขณะเดียวกับที่ทำการควบคุมผ่านตัวบท เมื่ออ่านตัวบทควบคู่กับการมองเห็นภาพวาด ผู้เข้าชมจะรู้สึกถึงความกล้าหาญ ความรักในพระสวามีมากกว่าพระองค์เอง ตัวบทบรรยายเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในใจความว่า เมื่อทัพของสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ พระเจ้าหงสาวดีตะเบ็งชเวตี้มาล้อมกรุงศรีอยุธยา สมเด็จพระสุริโยทัยได้แต่งพระองค์เป็นชายทรงพระศากราตามเสด็จออกทัพ และเมื่อช้างทรงของสมเด็จพระมหาจักรพรรดิเสียที่ช้างทรงของพระเจ้าแปร สมเด็จพระศรีสุริโยทัยจึงทรงขับช้างขวางพระเจ้าแปรไว้ จึงถูกพระเจ้าแปรฟันด้วยขอจ้าวต้องพระอึ่งสาขาดสะพายแล่งสิ้นพระชนม์กับคอช้าง

หรือพระปรีชาสามารถในการรบของ**สมเด็จพระนเรศวรมหาราช** พระองค์ทรงนำทัพสู้รบกับข้าศึกด้วยพระองค์เองจนกระทั่งสามารถที่จะ “ยกอิสรภาพคืนเมือง” ได้ ด้วยบทที่ใช้ในการจัดแสดงประวัติศาสตร์ในรัชสมัยของพระองค์ได้เน้นย้ำให้ชาวไทยได้เห็นถึง威武ของชาติที่สามารถได้ความเป็นไทกลับคืนมา พร้อมกับความเป็นปึกแผ่นมั่นคงจากการอุทิศพระองค์เพื่อปกป้องประเทศชาติ

“...ขณะที่ทรงดำรงตำแหน่งวังหน้า สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงมีส่วนร่วมกับการสงครามป้องกันกรุงศรีอยุธยาเป็นอย่างมาก พระองค์ทรงประกาศอิสรภาพเป็นไทจากพม่าในปีพุทธศักราช 2127 หลังจากนั้นพระองค์ต้องทรงตรากตรำทำศึกอยู่กับพม่าหลายครั้งหลายคราว เมื่อทรงขึ้นครองราชย์แล้ว วีรกรรมที่ยิ่งใหญ่ที่สุดของพระองค์ คือ สงครามยุทธหัตถี ในปีพุทธศักราช 2136 เป็นผลให้กรุงศรีอยุธยาเป็นไทจากเมืองหงสาวดีอย่างเด็ดขาด...”

เหตุการณ์ในรัชสมัยของพระองค์ได้ถูกเลือกนำเสนอผ่านผู้จัดแสดงเหตุการณ์จำลองพร้อมตัวบทอธิบายประกอบทั้งตัวบทที่เป็นตัวอักษรบรรยายและตัวบทที่เป็นเสียงบรรยาย เหตุการณ์ที่เลือกมานั้นล้วนเกี่ยวพันกับการศึกสงครามเพื่อประกาศอิสรภาพของประเทศไทย ประกอบด้วยเหตุการณ์ดังต่อไปนี้ คือ

- สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงพระแสงปืนต้นข้ามแม่น้ำสะโตง
- สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงประกาศอิสรภาพ
- สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงปืนค่ายพม่า
- สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงรบกับลักไวทำมู
- สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงกระทำยุทธหัตถี

เสียงของตัวบทบรรยายเหตุการณ์ในตู้จำลองเหล่านี้ ถูกนำเสนอในลักษณะคล้ายคลึงกับรายการละครทางวิทยุ เนื่องจาก น้ำเสียงในการเล่าเรื่องของผู้บรรยายที่เน้นหนักเบาและใสอารมณ์ มีเสียงเพลงและเสียงประกอบ เช่น เสียงดาบฟาดฟัน เสียงโห่ร้องของเหล่าทหารหาญ แม้ในความเป็นจริง ผู้เข้าชมจะมองเห็นเหตุการณ์เพียงในตู้กระจก แต่เสียงดังกล่าวสามารถนำจินตนาการย้อนกลับไปในช่วงเวลาดังกล่าวด้วย

ไม่เพียงแต่เรื่องของเสียงที่สามารถนำพาจินตนาการได้เท่านั้น ผู้วิจัยได้พบด้วยว่า การที่ผู้รับสารสามารถมองเห็นภาพแห่งวีรกรรมพระมหากษัตริย์ในอดีตของไทย ได้อย่างสอดคล้องตรงตามกับผู้เล่าเรื่องต้องการ เป็นเพราะ**เหตุการณ์สงครามดังกล่าวนั้นเป็นดับทที่ถูกผลิตซ้ำอย่างสม่ำเสมอทั้งในแง่ของช่องทางและในแง่ของกาลเวลา** ทำให้กลายเป็นประสบการณ์ผ่านสื่อที่ผู้รับสารนำติดตัวมาด้วยในขณะชมการจัดแสดงภายในห้องแสดงประวัติศาสตร์ชาติไทย ตัวอย่างเช่นการนำเสนอทั้งในลักษณะทางวิชาการ เช่น ผ่านการเรียนรู้ในสถาบันการศึกษา และโดยเฉพาะอย่างยิ่งการผูกเรื่องราวมานำเสนอผ่านสื่อบันเทิงในประเภทต่างๆ เช่น นวนิยาย ละครทางโทรทัศน์ ภาพยนตร์ หรือการแสดงแสงสีเสียง เช่น ภาพยนตร์เรื่องสุริโยทัย (พ.ศ. 2544) ก้านกล้วย (พ.ศ.2549 นอกเหนือจากผลิตเป็นภาพยนตร์แล้ว ยังนำมาผลิตซ้ำเป็นละครแอนิเมชันทางช่อง 7 อีกด้วย) หรือการแสดงแสงสีเสียงของจังหวัดสุพรรณบุรีในเรื่องสมเด็จพระนเรศวรมหาราช หรือภาพยนตร์เรื่องตำนานสมเด็จพระนเรศวรมหาราช (2550) เป็นต้น

ตัวอย่างเช่น จากการสังเกตพฤติกรรมการเข้าชมการจัดแสดงนิทรรศการประวัติศาสตร์ชาติไทยของผู้รับสารนักเรียนชายในระดับมัธยมต้นกลุ่มหนึ่งแบบไม่มีส่วนร่วมของผู้วิจัย เมื่อวันที่ 13 กรกฎาคม 2549 เมื่อเข้าชมการจัดแสดงประวัติศาสตร์ชาติไทยจนกระทั่งถึงผู้จัดแสดงเหตุการณ์จำลองสมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงกระทำยุทธหัตถี ก็จะชี้ชวนกันดู “ข้างทรง” ของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชว่า “นี่ไง นี่ไง ก้านกล้วย”

หรือตัวอย่างตัวบทบรรยายเหตุการณ์**พระเจ้าตากสินมหาราช**ตีเมืองจันทบุรีที่ถูกนำเสนอผ่านสื่อและช่องทางอื่นๆจนเป็นที่รับรู้กันทั่วไปถึงกลยุทธ์ในการกระตุ้นพลังใจเหล่าทหารของพระองค์ ดังต่อไปนี้

“...เราจะตีเอาให้จงได้ แล้วตรัสสั่งโยธาทหารทั้งปวงให้หุงอาหาร รับพระราชทานแล้ว เหลือนั้นสั่งให้เทเสีย ต่อยหม้อข้าวหม้อแกงให้จงสิ้น ในเพลากลางคืนวันนี้ตีเอาเมืองจันทบุรีให้ได้ ไปหาข้าวกินเข้าเอาในเมือง ถ้ามิได้ก็ให้ตายเสียด้วยกันเถิด...”

ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตด้วยว่า เมื่อดับทต้องพูดถึงคู่สงครามระหว่างประเทศหรือ “ข้าศึก” ของชาติไทยในอดีต ผู้ส่งสารหรือกลุ่มภักทวาทักษ์ของพิพธิภณท์มีความจำเป็นต้องระมัดระวังท่าทีในการพูดถึงในอดีตถึงเหตุแห่งสงครามดังกล่าว พร้อมกับลดทอนความรุนแรงของถ้อยคำต่อชาติคู่สงคราม เพื่อมิให้ส่งผลกระทบตอความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในปัจจุบัน โดยผู้ส่งสารเลือกที่จะเล่าเรื่องด้วยการเน้นถึงพระปรีชาสามารถของพระมหากษัตริย์ไทย โดยมุ่งมาที่**สาเหตุภายใน**

มากกว่าโจมตีชาติคู่สงคราม ทั้งนี้อาจด้วยความมุ่งหมายเพื่อจะปรามสาเหตุแห่ง “ศึกภายใน” มิให้เกิดขึ้นอีกเช่นในอดีต โดยเฉพาะหากพิจารณาจากความมุ่งหวังที่จะให้ “อดีตเป็นบทเรียน” สำหรับประวัติศาสตร์การเมืองการปกครองร่วมสมัย ดังนั้น เพื่อมิให้ชาติไทยล่มสลายนับตั้งแต่อดีตสมัยกรุงศรีอยุธยา ในหัวข้อสาเหตุแห่งความล่มสลายของชาติที่ผู้วิจัยได้กล่าวถึงมาแล้วนั้น ตัวบทจึงเลือกที่จะเล่า โดยเน้นถึงเงื่อนไขสำคัญประการหนึ่งของความเป็นเอกราชของชาติไทย ที่นอกเหนือจากการที่พระมหากษัตริย์ของไทยจะต้องมีพระปรีชาสามารถทางด้านการปกครองแล้ว นั้น ก็คือ เหล่าขุนนางหรือประชาชนคนไทยจะต้องมีความซื่อสัตย์ ไม่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตน มากกว่าประโยชน์ของประเทศชาติ

ซึ่งข้อสังเกตดังกล่าวนี้จะเห็นได้อย่างชัดเจน เมื่อเปรียบเทียบกับความรู้สึกของผู้วิจัยที่ได้เข้าชมการจัดแสดง ณ พิพิธภัณฑ์แห่งชาติ/ระดับชาติของประเทศอื่น ยกตัวอย่างเช่น พิพิธภัณฑ์ที่ระลึกถึงเหตุการณ์สงคราม (war memorial) ของประเทศเวียดนาม ที่มีชื่อเดิมว่า “พิพิธภัณฑ์อาชญากรรมสงคราม” เรื่องราวการจัดแสดงภายในพิพิธภัณฑ์แห่งนี้ ได้แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่า ประเทศอเมริกาเป็นต้นเหตุของความสูญเสียซึ่งชีวิตเลือดเนื้อ และจิตใจของคนเวียดนาม ด้วยการแสดงให้เห็นถึงภาพเหตุการณ์สงคราม ภาพของคนเวียดนามทั้งเด็ก/ผู้ใหญ่ ทั้งผู้ชายและผู้หญิงที่ได้รับผลกระทบจากฝนเหลือง การจัดแสดงโหลเด็กดองที่ร่างกายพิกัดพิกล ฯลฯ หรือพิพิธภัณฑ์ประวัติศาสตร์แห่งชาติที่เมืองฮานอยและที่เมืองโฮจิมินห์ซิตี้ ที่การเล่าเรื่องผ่านทั้งตัวบท ภาพเหตุการณ์และภาพถ่ายของตัวบุคคลที่เกี่ยวข้องในอดีต ฯลฯ ภายในพิพิธภัณฑ์ทั้ง 2 แห่งได้ชี้ถึงประเทศฝรั่งเศสในฐานะ “ศัตรูของชาติ” ที่ส่งผลถึงการไร้ซึ่งอิสระเสรีภาพของคนเวียดนามอย่างชัดเจน

[3] ภาพตัวแทนระหว่างพระมหากษัตริย์กับการศาสนา

นอกเหนือจากนั้นแล้ว ภายในพื้นที่ของห้องจัดแสดงประวัติศาสตร์ชาติไทย ยังแสดงให้เห็นถึงความโชคดีของชาติในเรื่องราวอันเกิดจากความสัมพันธ์ระหว่าง**พระมหากษัตริย์กับศาสนา** อีกด้วย การจัดแสดงนิทรรศการภายในได้แสดงให้เห็นว่า นอกจากพระมหากษัตริย์ของไทยจะทรงผนวชในศาสนาพุทธตามขัตติยราชประเพณีแล้ว ยังเป็นองค์อุปถัมภ์ในการพระศาสนาทั้งพุทธศาสนาและศาสนานิกายอื่นๆภายในประเทศ รวมถึงมีพระบรมราชานุญาตให้มีการเผยแพร่ศาสนาอื่นๆในประเทศไทยได้อย่างเสรี ให้อิสระประชาชนในการเลือกนับถือศาสนา ประเทศไทยในอดีตจึงรอดพ้นจากการเข่นฆ่ากันเองด้วยความคิดเห็นแตกต่างทางศาสนา

ผู้วิจัยขอยกตัวอย่างจากตัวบทในการจัดแสดงประวัติศาสตร์หัวข้อการเฟื่องฟูพระศาสนาในสมัยกรุงศรีอยุธยา เพื่อให้เห็นถึงเสรีภาพทางศาสนาของประเทศไทยนับตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ดังต่อไปนี้ คือ

“นอกจากนี้ พระมหากษัตริย์ทุกพระองค์ยังทรงมีพระบรมราชานุญาตให้มีการเผยแพร่ศาสนาอื่นๆในขอบเขตที่สมควรของพระองค์ได้อย่างเสรี รวมทั้งทรงให้อิสระต่อชาวอยุธยาในการเลือกนับถือศาสนา ไม่ว่าจะเป็นศาสนาคริสต์ ศาสนาอิสลาม และศาสนาพราหมณ์ ดังจะเห็นได้จากร่องรอยของศาสนสถานเนื่องในศาสนาเหล่านี้ปรากฏอยู่จนถึงปัจจุบัน...”

และเพื่อแสดงหลักฐานยืนยันถึงความเป็นจริงของตัวบทดังกล่าว เราจึงได้เห็นภาพถ่ายของศาสนสถานของศาสนาอื่นๆที่สร้างขึ้นในอดีตในช่วงเวลาของปัจจุบัน อาทิ ภาพโบสถ์วัดนักบุญยอแซฟ ภาพศาลเจ้าแม่สร้อยดอกหมากในวัดพนัญเชิง มัสยิดเจ้าพระคุณตะเกีย เป็นต้น

ภาพที่เด่นชัดระหว่างพระมหากษัตริย์ของชาติไทยกับการพระศาสนานี้ ยังเชื่อมโยงให้เห็นถึงภาพของการปกครองประเทศและปกครองประชาชนด้วยหลักทศพิธราชธรรม ที่นำมาซึ่งความสงบสุขร่มเย็นของประชาชนคนไทยและประเทศชาติอีกด้วย เนื่องจาก หลักทศพิธราชธรรมนี้เป็น “หลักธรรมสำหรับพระราชา” ที่เข้ามากำกับการใช้พระราชอำนาจและการบำเพ็ญพระราชกรณียกิจของพระมหากษัตริย์แต่ละพระองค์ ประกอบด้วย (1) ทาน ได้แก่ การให้ทาน (2) ศีล ได้แก่ การรักษาศีล การมีศีล (3) บริจาค ได้แก่ การบริจาค และการเสียสละประโยชน์ส่วนตน (4) อาชวระ ได้แก่ ความซื่อตรง ความจริงใจ ความเที่ยงธรรม (5) มัททวะ ได้แก่ ความสุภาพ อ่อนโยน (6) ตบะ ได้แก่ ความเพียร (7) อโภธะ ได้แก่ การระงับความโกรธ (8) อวิหิงสา ได้แก่ ความไม่เบียดเบียน (9) ขันติ ได้แก่ ความอดทน (10) อวิโรธนะ ได้แก่ การหนักแน่นในธรรมและความถูกต้อง

ผู้วิจัยได้พบว่าหลักธรรมะในแต่ละข้อนี้ถูกสอดแทรกผ่านตัวบทที่ใช้ในการเล่าเรื่องพระราชกรณียกิจเกือบทุกด้านของพระมหากษัตริย์แต่ละพระองค์ ยกตัวอย่างเช่น สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงโปรดฯให้แจกจ่ายข้าวสาร อาหาร และพระราชทานเสื้อผ้า เครื่องนุ่งห่มแก่ราษฎร ซึ่งประสพกับความอดอยากขาดแคลนภายหลังจากภาวะสงคราม หรือในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ที่การประกอบพระราชกรณียกิจของพระองค์ ล้วนเป็นไปเพื่อการบำบัดทุกข์บำรุงสุขของราษฎรไทยทั่วภูมิภาค รวมถึงทรงมีกระแสพระราชดำริ

ริเริ่มโครงการพัฒนาต่างๆที่เกิดขึ้นจากกระแสพระราชดำริ เช่น ด้านสังคมสงเคราะห์ ที่ทรงรับผู้ด้อยโอกาส เช่น ผู้บกพร่องทางการเห็นและการได้ยินหรืออื่นๆ ไว้ในพระบรมราชูปถัมภ์ พร้อมทั้งพระราชทานพระบรมราชานุเคราะห์ต่อทหาร ตำรวจและอาสาสมัครที่ทุพพลภาพให้เข้ารับการรักษาในโรงพยาบาลของทางราชการ รวมถึงส่งเสริมให้บุคคลดังกล่าวฝึกอาชีพ ที่สามารถจะช่วยเหลือครอบครัวเมื่อออกจากโรงพยาบาลและปลดจากราชการ เป็นต้น

อาจกล่าวโดยสรุปในที่นี้ได้ว่า เนื้อหาหรือเรื่องที่น่าสนใจและพร้อมด้วยสัญลักษณ์ที่ใช้ในการถ่ายทอดความหมาย ในแต่ละยุคสมัยและแต่ละรัชกาลดังได้กล่าวมาข้างต้นนั้น เมื่อผนวกเข้ากับประสบการณ์ผ่านสื่อรวมถึงภูมิหลังด้านการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ชาติไทยของผู้วิจัยแล้วนั้น ทำให้การจัดแสดงนิทรรศการประวัติศาสตร์ชาติไทย มีพลังที่จะโน้มน้าให้เกิดความรู้ลึกถึงความหมายของความโชคดีของพสกนิกรชาวไทยอย่างที่ไม่อาจมีชนชาติใดเปรียบเทียบได้ และเบื้องหลังแห่งความโชคดียิ่งกว่าชนชาติใดๆนั้น ก็เพราะเรามีพระมหากษัตริย์ที่ทรงปกครองประเทศด้วยหลักทศพิธราชธรรม และอุทิศพระองค์เพื่อประโยชน์และเพื่อความสุขของพสกนิกรของพระองค์อย่างเสมอมา

การจัดแสดงภายในพิพิธภัณฑ์ยังได้แสดงให้เห็นอีกด้วยว่า อาคารพระที่นั่งศิวโมกขพิมาน พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร กำลังเป็นช่องทางแห่งการผลิตซ้ำและส่งผ่านอุดมการณ์กษัตริย์นิยมที่ทรงพลังอีกครั้งในประวัติศาสตร์ชาติไทย ภาพที่นำเสนอภายในพื้นที่ห้องจัดแสดงประวัติศาสตร์ชาติไทยนี้ ได้แสดงให้เห็นผู้รับสารได้เห็นประจักษ์ชัดว่า พระมหากษัตริย์ของชาติไทยทรงเป็นศูนย์กลาง ทรงเป็นพลังแห่งชาติที่จะขับเคลื่อนภาคส่วนต่างๆของประเทศให้ดำเนินก้าวหน้า ผ่านการบำเพ็ญพระราชกรณียกิจของพระองค์ ตัวอย่างเช่น ด้านสาธารณสุข ด้านการศึกษา ด้านการปกครอง ด้านสังคมและวัฒนธรรม ด้านเศรษฐกิจ ด้านการศาสนา เป็นต้น

[4] ภาพตัวแทนสู่แบบอย่างความประพฤติ

นอกเหนือจากการนำเสนอภาพตัวแทน “ได้ร่มพระบารมี ความโชคดีของปวงชนชาวไทย” ให้ได้เห็นแล้วนั้น การจัดแสดงนิทรรศการพระราชภารกิจของพระเจ้าอยู่หัวแต่ละพระองค์ภายในพื้นที่ห้องแสดงประวัติศาสตร์ชาติไทย ยังได้ทำให้ผู้ชมแต่ละคนได้คิดได้พิจารณาตลอดจนจินตนาการถึงความคิดและการกระทำที่อาจนำมาประพฤติปฏิบัติตามในชีวิตจริง เป็นกระบวนการเปลี่ยนผ่านและหล่อหลอมบุคคลให้ดำเนินรอยตามแนวทางที่พระมหากษัตริย์ทุกพระองค์ได้ทรงวางไว้ พร้อมกับที่ให้เห็นพฤติกรรมตัวอย่างที่ไม่ควรประพฤติ โดยเฉพาะที่จะเป็น

สาเหตุให้เอกราชของชาติถึงแก่ความล่มสลาย ภาพตัวแทนในพิพิธภัณฑ์จึงเป็นภาพที่สองสะท้อนให้เห็นแบบอย่างแห่งความประพุดติหรือค่านิยมทางจริยธรรมในสังคมที่เราควรปฏิบัติ “ตามรอยเบื้องพระยุคลบาท”

ดังเช่น แบบอย่างแห่งความประพุดติด้านความใฝ่รู้ใฝ่ใจในการศึกษาในด้านต่างๆ **อยู่ตลอดเวลาทั้งในและนอกห้องเรียน** ซึ่งถูกเข้ารหัสความหมายผ่านการจัดแสดงประวัติศาสตร์สมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ด้วยการจัดแสดงของจริงที่แสดงให้เห็นถึงความใฝ่รู้ของพระองค์ นั่นคือ โต๊ะทรงคำนวณเป็นกระดานชนวนเพื่อทรงใช้คำนวณทางดาราศาสตร์และโหราศาสตร์ นอกเหนือจากนั้นแล้ว ยังมีการใช้ตัวบทบรรยายในหัวข้อพระราชกรณียกิจทางด้านการศึกษาของพระองค์ในใจความหลักว่า ทรงสนพระทัยในการศึกษาด้านต่างๆ รวมทั้งการศึกษารัฐศาสตร์ตั้งแต่ทรงผนวช พร้อมภาพประกอบ ได้แก่ ภาพของนางแอนนา เลียวโนเวนส์ เป็นครูที่ทรงจ้างมาเพื่อสอนภาษาอังกฤษแก่พระราชโอรสในพระบรมมหาราชวัง และภาพการสอนหนังสือของพระสงฆ์ เป็นต้น การจัดแสดงหนังสืออักษรอาทิอักษรขอม อักษรเขมร โดย ดร.แดนนิช แบรดเลย์ พุทธศักราช 2416 ที่องค์การคำของครุสภาได้จัดพิมพ์ขึ้นใหม่ เมื่อวันที่ 1 ธันวาคม 2514 และตู้อิเล็กทรอนิกส์ระบบสัมผัสหน้าจอให้เสียงบรรยายข้อมูลเกี่ยวกับประวัติของพระองค์

หรือ**ความรู้รักสามัคคี** ดังแสดงให้เห็นจากการจัดแสดงประวัติศาสตร์สมัยกรุงศรีอยุธยา ในเหตุการณ์ระบอบเจ้าเมืองตลกหรือการเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 1 และเหตุแห่งความล่มสลายหรือการเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2 การนำเสนอเหตุการณ์ในช่วงนี้ถูกเน้นผ่านทางตัวบทบรรยาย ภาพถ่ายสถานที่ซึ่งเคยดงมาในอดีต ภาพวาดจำลองเหตุการณ์การสู้รบ และตู้จำลองเหตุการณ์สำคัญในช่วงเวลาดังกล่าว การดำเนินเรื่องราวโดยใช้สัญลักษณ์ดังกล่าวมาแล้วนั้น ผู้เข้าชมอาจตีความโดยใช้บริบทเวลาในปัจจุบันเป็นกรอบในการอ่านความหมายได้ว่า หากไร้ซึ่งความสามัคคีในชาติ ก็จะส่งผลร้ายแรงถึงความเสื่อมโทรม และการแพ้สงครามอันนำมาซึ่งความไร้เอกราชของชาติ และในทางตรงกันข้ามนั้น ความรู้รักสามัคคีของคนในชาติจะส่งผลให้ประเทศชาติเจริญรุ่งเรือง มีความมั่นคงเป็นปึกแผ่น และความสงบสุขร่มเย็นของประชาชนผู้อาศัยอยู่ในประเทศนั้นๆ

ไม่เพียงแต่เท่านั้น แบบอย่างแห่งความประพุดติที่สำคัญที่ผู้วิจัยได้พบ คือ **การรู้จักประมาณตนและความพอเพียงในการดำรงชีวิต** โดยเห็นได้อย่างชัดเจนจากการจัดแสดงตู้จำลองบรรยากาศขนาดย่อของเกษตรกรที่ใช้ชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียง ที่ใช้เสียงประกอบเป็นบทสัมภาษณ์ดร.สุเมธ ตันติเวชกุล เลขาธิการมูลนิธิชัยพัฒนา ในใจความหลักว่า เศรษฐกิจ

พอเพียงนั้น คือ แนวทางการดำเนินชีวิตของชาวไทยที่อาจนำมาประยุกต์ใช้ได้ทั้งในระดับบุคคล ครอบครัว ชุมชน และรัฐ และเศรษฐกิจพอเพียง คือ ความพอประมาณ ความมีเหตุผล การสร้างระบบภูมิคุ้มกันต่อการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายใน ความระมัดระวังรอบคอบในการนำวิชาการต่างๆมาใช้ และคือการดำเนินชีวิตด้วยความมีเหตุผล ความเพียร และอดทน

ทั้งนี้ ผู้วิจัยมีข้อสังเกตพิเศษต่อการสร้างบรรทัดฐานแห่งความประพฤติที่ควรปฏิบัติผ่านภาพตัวแทนในพิพิธภัณฑ์ เนื่องจาก การทำหน้าที่ในลักษณะนี้ของพิพิธภัณฑ์ ได้ทำให้พิพิธภัณฑ์กลายเป็นพื้นที่ที่ “ปฏิรูปตัวตนของมนุษย์” หรือการปรับปรุงพฤติกรรมมารยาท คุณธรรมและจริยธรรมของกลุ่มผู้เข้าชม รวมถึงเป็นหนึ่งในพื้นที่ที่ฟูโกต์เรียกว่าแบบแผนพิเศษสำหรับการสอดส่องระวังระไวและความคุมของรัฐอีกด้วย (Bennett, 1995)

ในกรณีของพื้นที่ภายในห้องจัดแสดงประวัติศาสตร์ชาติไทย อาคารพระที่นั่งศิวโมกษพิมาน พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร ผู้วิจัยได้พบว่า นอกจากพื้นที่แห่งนี้จะได้นำเสนอแบบแผนแห่งความประพฤติผ่านโลกแห่งสัญลักษณ์หรือผ่านภาพตัวแทน ดังที่ผู้วิจัยได้ค้นพบและได้กล่าวมาในข้างต้นแล้วนั้น พื้นที่แห่งนี้ยังทำการควบคุมผู้เข้าชมในโลกแห่งชีวิตจริงให้เป็น “พลเมืองดี” อีกด้วย

การควบคุมนี้กระทำผ่านปฏิบัติการที่สำคัญดังต่อไปนี้คือ

(1) การติดป้ายระเบียบปฏิบัติในการเข้าชมไว้ที่บริเวณทางเข้าพื้นที่จัดแสดง รวมถึงการติดตั้งกล้องวงจรปิดและมีเจ้าหน้าที่ประจำอาคารและเจ้าหน้าที่รักษาความปลอดภัยเดินสอดส่องดูแลอย่างเป็นระยะๆ ในทัศนะของผู้วิจัย ปฏิบัติการดังกล่าวทำให้ผู้เข้าชมระมัดระวังและตรวจสอบตัวเองโดยอัตโนมัติ ในระหว่างการเข้าชมการจัดแสดงภายในพื้นที่แห่งนี้ เนื่องจากมีความรู้สึกว่าจะถูกจับตามองอยู่โดยตลอด โดยที่พฤติกรรมและมารยาทของผู้เข้าชมที่พิพิธภัณฑ์แห่งชาติต้องการก็คือ เรื่องของการแต่งกายให้เรียบร้อย ไม่ก่อความรำคาญด้วยประการใดๆ แก่เจ้าหน้าที่และผู้เข้าชมคนอื่นๆ ไม่สูบบุหรี่ ไม่ขีดเขียนจารึก หรือทำความสกปรกแก่ข้าวของที่นำมาจัดแสดงรวมถึงอาคารและสถานที่

(2) การบอกเล่าเรื่องราวของพระมหากษัตริย์ไทยในฐานะวีรบุรุษของชาติ ที่ทรงอุทิศพระองค์เพื่อความเป็นเอกราช ความเจริญรุ่งเรืองของชาติ และความผาสุกร่มเย็นของพสกนิกรของพระองค์ รวมถึงแบบแผนแห่งความประพฤติที่เราควร “ตามรอยเบื้องพระยุคลบาท” เรื่องที่เล่าภายในพิพิธภัณฑ์นี้สอดคล้องกับเนื้อหาในรายวิชาประวัติศาสตร์ภาคบังคับในสถาบันการศึกษา

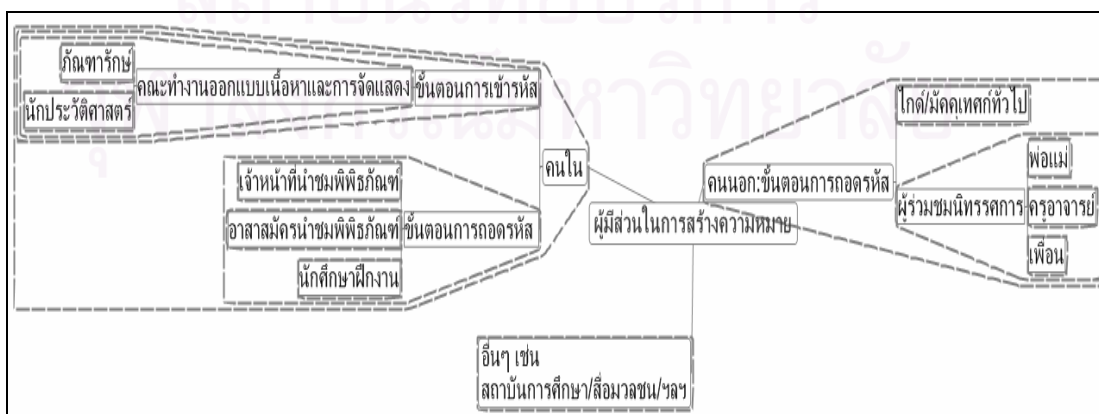
ระดับต่างๆ ผลที่เกิดขึ้นก็คือ เรื่องที่เล่าในการจัดแสดงนิทรรศการประวัติศาสตร์ชาติไทยภายในช่องทางพิพิธภัณฑ์ จึงเท่ากับเป็นการตอกย้ำและยืนยันต่อบรรทัดฐานทางสังคมหรือค่านิยมหลักที่ประเทศต้องการให้ประชาชน “ที่ดี” คิดตามนั้นและกระทำตามนั้น

4.1.2 ข้างหลังภาพ

การศึกษาในส่วนนี้เปรียบเสมือนกับการพลิกดูเพื่อให้เห็นถึง “ข้างหลังภาพ” หรือเบื้องหลังการถ่ายทำของพิพิธภัณฑ์ที่เปรียบเสมือนกับ “backteller” ในการเล่าเรื่อง โดยผู้วิจัยจะเริ่มต้นจากการศึกษาว่าผู้เล่าเรื่อง/ผู้ส่งสาร/ผู้เข้ารหัสความหมาย หรือ encoder นี้คือใคร และเมื่อได้เห็นถึงผู้สร้างภาพแล้วนั้น สิ่งที่จะขาดไม่ได้เลยก็คือการศึกษาถึงกลวิธีหรือกลยุทธ์ในการสื่อสารกับการสร้างภาพตัวแทนดังกล่าว

4.1.2.1 ผู้ส่งสารคือใคร

ผลจากการศึกษาแสดงให้เห็นว่า กลุ่มผู้ส่งสารหรือผู้ที่ทำหน้าที่ทั้งในการส่ง “ข่าวสาร” และ “การติดตั้งรหัสการถอดความหมายจากสาร” จะประกอบไปด้วย กลุ่มบุคคล 2 กลุ่มใหญ่ๆ โดยอาจใช้ความเกี่ยวข้องกับพิพิธภัณฑ์เป็นเกณฑ์ โดยกลุ่มแรกคือกลุ่มคนใน และกลุ่มที่สองคือกลุ่มคนนอกพิพิธภัณฑ์ ทั้งนี้ แม้ว่ากลุ่มคนนอกจะมีได้มีส่วนในการติดตั้งรหัสความหมายโดยตรงแต่เนื่องจากในทัศนะของ Hall แล้วนั้น ในขั้นตอนของการรับสารก็จะเป็นอีกขั้นตอนหนึ่งที่มีความหมายได้ถูกผลิตขึ้นมาอีกครั้ง ดังนั้น กลุ่มคนนอกนี้จึงเป็นทั้งผู้รับสารและนับเป็นอีกรูปแบบหนึ่งของผู้ส่งสาร ด้วยการช่วยถอดรหัสและเชิญชวน/ชี้แนะความหมายให้กับกลุ่มผู้รับสารด้วย ดังแผนภาพต่อไปนี้ คือ

แผนภาพที่ 2: ผู้มีส่วนในการเข้ารหัสความหมายภายในอาคารพระที่นั่งศิวโมกขพิมาน

[1] ผู้ส่งสารกลุ่มคนใน: ต้นทางแห่งความหมาย

สำหรับกลุ่มคนในนี้ จะมีลักษณะพิเศษ คือ มีทั้งผู้ที่มีส่วนในการเข้ารหัสความหมายและ ผู้ที่มีส่วนในระหว่างขั้นตอนการถอดรหัสความหมาย ทั้งสองกลุ่มนี้จะทำงานร่วมกันเพื่อสร้างทั้ง ความจริงและความสมจริงให้กับภาพตัวแทนประวัติศาสตร์ชาติไทย

ในส่วนการทำงานของ “คนใน” กลุ่มแรกหรือผู้ซึ่งเป็นต้นทางแห่งความหมายที่ทำงานใน ขั้นตอนการเข้ารหัสนี้ ข้อมูลที่ได้รับจากการศึกษาแสดงให้เห็นว่า การทำงานของกลุ่มคนในใน ขั้นตอนนั้นจะมีลักษณะคล้ายคลึงทั้งกับการเป็นนายทวารข้าหลวง หรือ gatekeeper ขององค์กร สื่อมวลชน และคล้ายคลึงกับการเป็นผู้อำนวยความสะดวกสร้างภาพยนตร์หรือละครทางโทรทัศน์ โดย เปรียบเทียบจากขั้นตอนในการทำงานของคณะทำงานพิพิธภัณฑ์ ซึ่งผู้วิจัยเรียกว่าคณะทำงาน ออกแบบเนื้อหาและการจัดแสดงดังรายละเอียดต่อไปนี้ คือ

ขั้นตอนที่หนึ่ง: ขั้นตอนการกำหนดเป้าหมาย คัดเลือกเนื้อหาและคัดเลือกองค์ประกอบ การจัดแสดง หรือ “ชุดของสัญญาณ” (message selection) จะพบว่า ในขั้นตอนนี้จะเริ่มต้นจากการกำหนดเป้าหมายของการจัดแสดง ซึ่งในที่นี้มีการกำหนดจุดมุ่งหมายไว้อยู่แล้ว นั่นคือ ความต้องการขององค์กรที่จะปรับปรุงส่วนจัดแสดงประวัติศาสตร์ของชาติ ณ อาคารพระที่นั่ง ศิวโมกษพิมาน เพื่อให้เป็นห้องจัดแสดงนิทรรศการประวัติศาสตร์ชาติไทยแบบนิทรรศการถาวร เพื่อน้อมรำลึกถึงพระมหากษัตริย์คุณในสมเด็จพระบรมชนกนาถหรือพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช เนื่องในวโรกาสฉลองกรุงรัตนโกสินทร์ครบ 200 ปี เมื่อปี พ.ศ.2525

เมื่อเป้าหมายของการจัดแสดงเป็นที่แน่ชัดแล้วนั้น ก็จะมีการคัดเลือกเข้าหรือออกใน เรื่องราวที่จะจัดแสดง หรือชุดของเนื้อหาเรื่องและชุดของตัวละคร และคัดเลือกเข้าหรือคัดออกในส่วน ของสิ่งแสดงต่างๆหรือชุดของอุปกรณ์ประกอบฉาก อาทิ วัตถุ ภาพ หรือตัวบท เป็นต้น

“ตั้งแต่เริ่มทำกิจกรรมปี 2525 เรามีดำริว่าน่าจะทำห้องใดห้องหนึ่งหรืออะไรสักอย่างเพื่อให้คนมาดูแล้วเข้าใจว่าทำไมเราถึงมีวัดโพธิ์ มีเกาะรัตนโกสินทร์อะไรมากมาย ...ในช่วงหลังเมื่อปี 45 ที่มันโหมแล้วก็เลยปรับใหม่ เราก็ตั้งคณะกรรมการ ขึ้นมาประกอบด้วยผู้เชี่ยวชาญ แล้วก็ภัณฑารักษ์ ก็ต้องดูความถนัดของภัณฑารักษ์แต่ละคน แล้วก็มาประชุมกัน อยู่ที่คณะกรรมการว่าควรเลือกเรื่องอะไร เมื่อได้ตรงนั้นมาก็มาดู

ว่าจะออกมาแบบไหน เช่น จะมี Text มากน้อยแค่ไหนกับเนื้อหาตรงนี้ จะมีโมเดล มีเนื้อหาอะไร

...พยายามสร้างความภูมิใจให้คนรักแล้วก็หวงแหนในชาติ คือเราไม่ได้พูดว่าเชื้อชาติอะไรต่างๆ มันก็เป็นชาติของตัวเอง ถ้าเราทำตรงนั้นได้สังคมก็เกิดความสุข” (สมชาย ณ นครพนม, ผู้อำนวยการพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร, สัมภาษณ์ 4 พฤษภาคม 2549)

ตามที่ได้กล่าวมาในตอนต้นแล้วว่า ไม่ว่าผู้ส่งสารของพิพิธภัณฑ์จะรู้ตัวหรือมีเจตนารมณ์ที่แน่ชัดหรือไม่ก็ตาม อย่างไรก็ตาม ในขั้นตอนของการเข้ารหัสนี้ กลุ่มผู้ส่งสารก็จะมีอุดมการณ์หลักของสังคมในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่ง มาเป็นพลังเบื้องหลังที่จะกำหนดวิธีการทำงานหรือการส่งสารเสมอว่า “จะเล่า/ไม่เล่าในเรื่องอะไร/เรื่องใคร” และ “เล่าอย่างไร” และเมื่อพิจารณาให้ถ้อยคำให้สัมภาษณ์และเป้าหมายของการปรับปรุงการจัดแสดงนิทรรศการภายในอาคารพระที่นั่งศิวโมกษพิมานแล้ว ทำให้อาจจะกล่าวได้ว่าอุดมการณ์เบื้องหลังของกลุ่มผู้ส่งสารภายในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร ก็คืออุดมการณ์กษัตริย์นิยมนั่นเอง

ในขณะเดียวกัน ผู้วิจัยสังเกตพบอีกด้วยว่า อุดมการณ์หลักดังกล่าวยังสอดคล้องและไปด้วยกันได้ดีกับหลักปรัชญาการจัดแสดงของพิพิธภัณฑ์สถานสมัยใหม่ ซึ่งยึดถือหลักการว่า นิทรรศการที่จะจัดแสดงนั้นจะต้องเร้าหรือส่งเสริมให้เกิดผลในทางดีงาม ส่งเสริมทัศนคติที่ดี ส่งเสริมรสนิยมสูง เกิดความเข้าใจเห็นคุณค่า เกิดความรู้สึกรักใคร่จิตตินาการ มีชีวิตชีวา เกิดความรื่นรมย์เพลิดเพลิน (จิรา จงกล, 2532)

เมื่ออุดมการณ์หลักทางสังคมกับอุดมการณ์ทางวิชาชีพพิพิธภัณฑ์ผนวกเข้ากันอย่างสอดคล้องกลมกลืนนั้น ผลก็คือ เรื่องที่เล่าภายในห้องจัดแสดงประวัติศาสตร์ชาติไทย จึงเป็นเรื่องราวของการน้อมรำลึกต่อพระมหากษัตริย์คุณของพระมหากษัตริย์ ผ่านกรอบการกระทำการบำเพ็ญพระราชกรณียกิจนานัปการของพระองค์ ในขณะเดียวกับที่ยกย่องเชิดชูหลักการปกครองด้วยทศพิธราชธรรมของพระองค์ เป็นกรอบการจัดแสดงตามแบบ Great Man Theory หรือทฤษฎีมหาบุรุษ/ราชาชาตินิยม ตามศัพท์ของดร.ชาญวิทย์ เกษตรศิริ (ธี บุญยโกศล, 2548) เพื่อให้การจัดแสดงประวัติศาสตร์ชาติไทยในแต่ละยุคสมัยนั้น สามารถบอกย้ำความหมายหรือนิยามภาพแห่งความโชคดีของชาวไทยที่ได้อยู่ภายใต้ร่มพระบารมีให้ได้ชัดเจนมากที่สุด

ขั้นตอนที่สอง: ขั้นตอนการออกแบบการนำเสนอเนื้อหาข่าวสาร (message design and presentation) เพื่อการนำเสนอเนื้อหาหรือ content ที่ผ่านการคัดเลือกให้เหมาะสมกับการนำเสนอภายในช่องทางแบบพหิพภณท์ ทำให้อาจกล่าวได้ว่า ในขั้นตอนนี้ กลุ่มผู้ส่งสารจะย่อเนื้อหาที่จะนำเสนอ หรือเรียกว่าการลดทอนความเป็นวิชาการของเนื้อหา เพื่อให้ผู้รับสารทั่วไป ซึ่งมีพื้นฐานความรู้ที่แตกต่างกันสามารถรับรู้เนื้อหาได้ง่ายขึ้น พร้อมทั้งมีการตีความข้อมูลเนื้อหาจากนามธรรมสู่รูปธรรมและคัดเลือกรูปแบบของการนำเสนอเนื้อหาดังกล่าว โดยคำนึงถึงเนื้อหา สิ่งแสดงประกอบ และขนาดของพื้นที่ที่จะให้ (จิรา จงกล, 2532) ตัวอย่างเช่น การจัดเรียงลำดับเรื่องราวที่จะนำเสนอโดยเริ่มต้นจากยุคกำเนิดประวัติศาสตร์ชาติไทย ยุคกรุงสุโขทัย ยุคกรุงศรีอยุธยา และยุครัตนโกสินทร์ หรือการแปลงเนื้อหาการสู้รบในประวัติศาสตร์สมัยสมเด็จพระนเรศวรสู่การจัดแสดงด้วยตุ๊กตาสัตว์เหตุการณ์ เป็นต้น

“...เมื่อได้ (เนื้อหา) ตรงนั้นมาก็ดูว่าจะออกมาแบบไหน เช่น จะมี Text มากน้อยแค่ไหนกับเนื้อหาตรงนี้ จะมีโมเดล มีเนื้อหาอะไร

...คนที่เข้ามาหาเรามีทั้งข้างล่างข้างบนหรือเท่ากับเรา เค้จะรับของเราไม่เต็มที ดังนั้น การนำเสนอต้องออกมาในรูปแบบอื่นไม่ใช่แค่ตำรา ไม่ใช่แค่ป้ายวัตถุจัดแสดง

...เช่น ฉากสมเด็จพระนเรศวรชนช้าง ตัวภักทวาทักษ์ก็ต้องไปศึกษาว่ามีเนื้อหาอะไร เช่น บอกว่าผู้เฒ่าบอก บอกว่าพลายต้องใช้ท้ายันตอไม้เราก็ดึงไปทำตอไม้ขึ้น” (สมชาย ณ นครพนม, ผู้อำนวยการพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร, สัมภาษณ์ 4 พฤษภาคม 2549)

สำหรับวิธีการในการนำเสนอหรือกระบวนการประกอบสร้างความหมายนี้ ผลจากการศึกษาทำให้ได้พบว่า หลักในการเลือกเนื้อหามานำเสนอของผู้ส่งสารของพิพิธภัณฑท์ โดยที่ **หลักของการเลือกนั้นจะดูเลือกจากจุดเด่นของเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ของแต่ละรัชกาล** เมื่อได้เรื่องแล้วก็จะเป็นการเลือกที่จะนำเสนอเรื่องหรือเนื้อหานั้นๆ โดยพิจารณาจากวัตถุหรือข่าวของที่มีอยู่ควบคู่ไปกับการพิจารณาถึงขนาดของพื้นที่ที่มีอยู่ภายในห้องจัดแสดงนิทรรศการด้วย ในขณะเดียวกันก็จะพิจารณาอีกด้วยว่า สัญลักษณ์/วัตถุสิ่งแสดงที่เลือกมานำเสนอนั้น จะร้อยเรียงสัญลักษณ์หรือวัตถุเหล่านั้นเข้าไว้ด้วยกันอย่างไร เพื่อให้เกิดพลังในการสื่อความหมายตามที่ต้องการออกมาให้ได้มากที่สุด

“ตอนที่เค้าเขียนครั้งแรกนะ เค้จะเขียนสคริปต์ว่าอะไรคือจุดเด่นของแต่ละรัชกาล ก็จะมาดูว่าแต่ละรัชกาลเนี่ยอะไรที่มันจะสอดคล้องสืบเนื่องกัน ตัวอย่างเช่น

รัชกาลที่ 1 พื้นที่ของท่านก็จะเยอะ รัชกาลที่ 2 นี้น้อยหน่อย รัชกาลที่ 3 จะมากขึ้นมา เพราะรัชกาลที่ 1 ท่านอยู่ในช่วงการก่อสร้างสร้างเมือง เพราะฉะนั้นมันจะมีเรื่องของ การเมือง แผนที่มีอะไรต่างๆ เคื่อก็จะมองประเด็นนี้ ส่วนอันอื่นที่พูดถึงการดำรงรักษา ประเทศเรื่องวัดวาอาราม ซึ่งมันอาจจะไม่สามารถเออลงไปได้ เราจะมาพูดเรื่องรัชกาลที่ 2 ว่าท่านเริ่มจะมีประเทศชาติ เริ่มสงบสุข และเริ่มพัฒนาประเทศแต่พัฒนาในแง่ วรรณกรรม ศิลปกรรม รัชกาลที่ 3 ยิ่งเปิดประเทศเป็นเรื่องของการค้า เราทำเรือสำเภาทำ อะไรต่างๆ คือเราทำให้เห็นว่าประเทศไม่เคยลำบาก เรามีการพัฒนาตัวเองขึ้นมาโดย พัฒนาจากของดั้งเดิมที่เรามีอยู่ วัฒนธรรมดั้งเดิมต่างๆ มาเป็นวัดวาอาราม ต่อจากนั้นก็ เป็นเรื่องของเศรษฐกิจเรื่องการต่อเรือไปค้าขาย แต่เรายังไม่ทิ้งเรื่องของการดูแลประเทศ เพราะเรายังกระทบกระทั่งกับเขมรก็ยังมีอยู่

พอมารัชกาลที่ 4 เราให้พื้นที่มากขึ้นเพราะนั่นเป็นเรื่องของการเปิดประเทศไปสู่ โลกตะวันตก เราก็ต้องคำนึงถึงเรื่องเนื้อหาเกี่ยวกับวัตถุก่อน เรามีอะไรบ้างที่จะนำเสนอ มี ลูกโลกขนาดใหญ่เราก็ต้องดูว่าก็เปอร์เซ็นต์ที่จะให้ตรงนี้ได้ มีภาพรัชกาลที่ 4 ขนาดใหญ่ เราก็ต้องดูว่ามันอยู่ตรงไหนถึงจะเหมาะ ถ้าไปรัชกาลที่ 5 เราพูดถึงว่าประเทศเริ่ม เจริญรุ่งเรือง คนรู้จักทั่วโลก เพราะฉะนั้นมันมีเรื่องราวของต่างประเทศเข้ามาประกอบ มี เรื่องของประเพณี เรื่องการพัฒนาคมนาคมต่างๆ เราก็ต้องดูตัววัตถุของเราเป็นหลัก เราก็ต้อง ดูว่าเนื้อหาตรงนี้มีวัตถุอะไรบ้าง วัตถุกว้างยาวขนาดไหน สัมพันธ์กับอันไหน วัตถุอะไร เเด่นอะไรด้วย จะแสดงคู่กับอะไร” (สมชาย ณ นครพนม, ผู้อำนวยการพิพิธภัณฑ์สถาน แห่งชาติ พระนคร, สัมภาษณ์ 4 พฤษภาคม 2549)

[2] ผู้ส่งสารกลุ่มคนในและคนนอก: ปลายทางแห่งความหมาย

ในส่วนการทำงานของ “คนใน” กลุ่มที่สองนี้ จะประกอบด้วย ภัณฑารักษ์หรือเจ้าหน้าที่ ฝ่ายการศึกษาของพิพิธภัณฑ์ที่มีภาระหน้าที่ในการนำชมพิพิธภัณฑ์ รวมถึง อาสาสมัครนำชม พิพิธภัณฑ์ทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติ ตลอดจนนักศึกษาฝึกงาน ณ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ทั้งนี้ ในการทำงานของผู้ส่งสารที่อยู่ปลายทางแห่งความนี้ ผู้วิจัยจะได้อธิบายร่วมกับ “กลุ่มคน นอก” ซึ่งประกอบด้วย กลุ่มไกด์/มัคคุเทศก์ ตลอดจนกลุ่มผู้ที่เข้าชมพิพิธภัณฑ์ร่วมกัน ซึ่งอาจ เป็นได้ทั้งพ่อแม่ ครูอาจารย์ หรือเพื่อนร่วมสถาบันการศึกษา/ร่วมชั้นเรียนนี้ เนื่องจาก ทั้ง 2 กลุ่มนี้ จะมีส่วนร่วมในการ “ผลิตความหมาย” หรือช่วยประกอบสร้างภาพตัวแทนประวัติศาสตร์ชาติไทย ในขั้นตอนการสร้างความหมายของผู้รับสารในระหว่างการเข้าชมการจัดแสดงภายในพิพิธภัณฑ์ หรือปลายทางแห่งความหมาย ในฐานะของ “ผู้เล่าเรื่อง”

ทั้งนี้ ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการศึกษาข้อมูลของกลุ่มผู้เล่าเรื่องที่อยู่ปลายทางแห่งความหมายนี้ ด้วยวิธีการสัมภาษณ์ การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วมหรือการเฝ้าฟังถ้อยสนทนาในระหว่างชมการจัดแสดง รวมตลอดถึงศึกษาบทพจนานุกรมวรรณกรรมต่างๆประกอบ เนื่องด้วย ผู้ส่งสารในกลุ่มนี้ส่วนใหญ่จะมีข้อจำกัดทางด้านเวลาและความไม่สะดวกที่จะพูดคุย เนื่องจากอยู่ในช่วงเวลาของการปฏิบัติหน้าที่

ผลจากการศึกษาการสื่อสารในการเล่าเรื่องเฉพาะผู้เล่าเรื่องกลุ่มคนในที่มีส่วนในการสร้างความหมายในช่วงปลายทางนี้ ทำให้พบว่า แม้ว่าผู้ส่งสารกลุ่มนี้จะไม่ได้มีส่วนร่วมกับขั้นตอนในการกำหนดเป้าหมาย คัดเลือกเนื้อหาและองค์ประกอบของสิ่งแสดง แต่ก็จะได้มีส่วนร่วมในขั้นตอนของการนำเสนอเนื้อหาข่าวสาร โดยที่ขั้นตอนในการสื่อสารหรือเล่าเรื่องที่พบมี 3 ขั้นตอนด้วยกัน ดังนี้คือ

(1) ขั้นตอนการเลือกที่จะสื่อสารอย่างไร

สำหรับการเลือกที่จะบรรยายหรือนำชมการจัดแสดงภายในพิพิธภัณฑ์ หรือเลือกที่จะสื่อสารอย่างไรมัน เป็นขั้นตอนที่เกิดขึ้นจากการมีประสบการณ์กับปัญหาและอุปสรรคต่างๆในการบรรยายและนำชมของกลุ่มผู้เล่าเรื่อง กับกลุ่มผู้รับสารที่มีความแตกต่างทั้งจำนวนของผู้เข้าชม วิทยุ ทัศนคติ และความสนใจเฉพาะเรื่อง/เฉพาะกลุ่มของผู้เข้าชม ดังตัวอย่างของถ้อยคำให้สัมภาษณ์ต่อไปนี้

"...อย่างครูพาเด็กมาป.1 ถึงป.6 กว่า 200 คน ปกติเราจะมีวิทยากรแค่สองคน เราก็จะมีปัญหาในการนำชม สิ่งหนึ่งก็ต้องพูดช้าๆกับเด็ก แต่เด็กพอหาก็จะเริ่มเบื่อ มันจะเป็นเรื่องสำหรับเด็กมีวุฒิภาวะต่างกัน

...ได้สัมผัสกับเด็กมากขึ้น เราจะรู้ว่าเด็กต้องการอะไร" (มณฑนา ยุกุล, เจ้าหน้าที่ฝ่ายการศึกษา พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร สัมภาษณ์ 24 พฤศจิกายน 2549)

"ประชาชนที่เข้ามาชมก็จะเป็นประชาชนที่ทำงานแล้ว ก็เพียงแต่อยากรู้นิดหน่อย ไม่ต้องการเจาะลึกมาก นักเรียนก็อยากจะมีพื้นฐานที่เขา กำลังเรียนอยู่" (อุไร นิศาณณวงศ์, อาสาสมัคร พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร สัมภาษณ์ 3 ธันวาคม 2549)

ดังนั้น การเลือกที่จะสื่อสารอย่างไรจึงเทียบเท่ากับการทำ audience analysis หรือ การศึกษาและวิเคราะห์กลุ่มผู้รับสารของตนเอง เพื่อให้เรื่องที่จะนำไปเล่าในขั้นตอนของการ บรรยายและการนำเสนอพิพิธภัณฑน์นี้ สามารถที่จะดึงดูดและเรียกร้องความสนใจของผู้รับสารแต่ละ กลุ่มในแต่ละครั้งของการนำเสนอได้

(2) ขั้นตอนการนำเสนอหรือการเล่าเรื่อง

หลังจากได้ข้อมูลของกลุ่มผู้รับสารแล้ว กลุ่มผู้เล่าเรื่องปลายทางนี้ก็จะเลือกที่จะเล่าเรื่อง อะไร จะเลือกรูปแบบในการสื่อสารกับผู้รับสารกลุ่มนั้นๆอย่างไร เจ้าหน้าที่ฝ่ายการศึกษา และ อาสาสมัครนำชมพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ได้เล่าถึงประสบการณ์ในการนำเสนอพิพิธภัณฑน์ของ ตนเองให้กับผู้วิจัยได้รับฟัง ดังต่อไปนี้

“ในการนำเสนอสิ่งหนึ่งคือความถูกต้องและก็ความรู้ แต่ก็จะมีเกร็ด เพราะในการ นำชม ถ้าเราให้วิชาการอย่างเดียวก็ค่อนข้างที่จะไม่สนุกสำหรับการเข้าชมพิพิธภัณฑน์ซึ่ง มันเป็นเรื่องของที่อยู่กับที่ แล้วเด็กเค้าสัมผัสไม่ได้ มาในเนี้ยแล้วเด็กทุกคนเค้าก็รู้สึกว่าจะ เล่น ก็ไม่ได้ จับก็ไม่ได้ ต้องมี relax อะไรให้เขา หรือเกร็ดในเรื่องประวัติศาสตร์ เกร็ดเกี่ยวกับ สถานที่ตรงนี้ หรือมีเรื่องเล่าในอดีตให้น้องๆเค้าได้ฟังว่า เออ... บรรพบุรุษเหล่านี้เค้าว่าเค้า จะได้ผืนแผ่นดินอยู่ตรงนี้ หรือจะเล่าอะไรก็ได้ หยิบมาหนึ่งชิ้น เราก็สามารถเล่าย้อนกลับ ไปในอดีต หรืออะไรก็ตามให้น้องๆเค้าได้รู้สึกถึงสิ่งของเหล่านี้หนึ่งชิ้นเนี้ยเค้าเค้าได้ตั้ง หลายเรื่อง” (มณฑนา ยูปบล, เจ้าหน้าที่ฝ่ายการศึกษา พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร สัมภาษณ์ 24 พฤศจิกายน 2549)

“ถ้ามาเป็นครอบครัวบางที่ผู้ใหญ่สนใจแต่เด็กจะไม่ค่อยสนใจ แล้วมันก็ตึงยาก เพราะว่าต่างวัยกันมาก ให้ความรู้เยอะเด็กก็เบื่อ ถ้าไม่ให้พ่อแม่ก็อยากรู้ บางทีก็มันก็เลย ต้องกลางๆ” (จรรยา จงจิตงาม, อาสาสมัคร พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร สัมภาษณ์ 3 ธันวาคม 2549)

“สำหรับเด็กอนุบาล ผมจะเล่าเป็นนิทานเพื่อดึงความสนใจ...

...เวลาที่ผมนำชมผมก็พยายามที่จะปรับกับเด็ก เวลามาพิพิธภัณฑน์ ผมอยากฝึก ให้เด็กใช้ความคิด ...แต่สิ่งสำคัญที่ผมบอกเด็กเสมอ คือ สิ่งที่ผมพูดสิ่งที่วิทยากรพูด คุณ ไม่จำเป็นต้องเชื่อ เพราะว่าผมไม่ได้เป็นพหูสูตรอะไรที่รู้ทุกอย่าง ถูกทุกอย่าง แต่คุณฟัง

แล้วคุณเอากลับไปคิดเท่านั้นเอง” (สุจิต แหวงโสภา, อาสาสมัคร พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร สัมภาษณ์ 3 ธันวาคม 2549)

อาจกล่าวได้ด้วยว่า ในขั้นตอนของการนำเสนอโดยคำนึงถึงผู้รับสารเป็นหลักนี้ นอกจากจะสามารถดึงดูดความสนใจของกลุ่มผู้รับสารได้แล้ว ยังเป็นขั้นตอนที่สามารถกำจัดจุดอ่อนของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร ในแง่ของการได้เห็นแต่เพียง “วัตถุ” แต่ไม่เห็นเรื่องราว ไม่มีชีวิตชีวา หรือข้อจำกัดของการสื่อสารในแบบทางเดียว ที่ทำให้ผู้ชมเกิดความรู้สึกถึงความแบ่งแยกกระหว่างคนหรือผู้ชมกับ “ของ” ออกจากกันอย่างชัดเจนได้อีกด้วย ด้วยการทำให้เกิดการมีส่วนร่วมระหว่างตัวแทนของพิพิธภัณฑสถานกับผู้รับสาร โดยวิธีการดึงผู้รับสารเข้ามามีส่วนร่วมในระหว่างการบรรยายหรือการนำชมนั้นๆ

“บางครั้งก็เจอผู้เข้าชมที่มีความรู้มาก ถ้าเป็นอย่างนี้ปุ๊บเราจะมีการถ่ายทอดแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกันละ เป็นการคุยกันมากกว่า เขาก็พูดคุยเสริมประเด็นให้เรา บางทีเราอาจจะพูดผิด เขาก็อาจจะแย้งมา ก็ถ้อยมีถ้อยอาศัยกัน” (อุไร นิศาณณังค์, อาสาสมัคร พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร สัมภาษณ์ 3 ธันวาคม 2549)

(3) ขั้นตอนการประเมินผล

ผลจากการศึกษาได้พบว่า ในขั้นตอนของการประเมินผลนี้จะมีเป้าหมายเพื่อปรับปรุงทั้งบริการการนำชมและปรับปรุงรูปแบบการสื่อสาร โดยวิธีการที่ใช้ประเมินจะมีทั้งการทำแบบสอบถามของทางพิพิธภัณฑสถาน การทำแบบสอบถามและการพูดคุยกันภายในกลุ่มของกลุ่มอาสาสมัครพิพิธภัณฑสถาน และการประเมินผลโดยการสังเกตปฏิกิริยาของผู้เข้าชมในระหว่างการนำชม ซึ่งวิธีการหลังนี้ ทำให้กลุ่มผู้เล่าเรื่องปลายทางในกลุ่มคนในสามารถที่จะปรับปรุงการสื่อสารหรือเนื้อหาและรูปแบบของการเล่าของตนเองได้ในทันที

ตัวอย่างของการประเมินผลแบบการสื่อสารสองทางกับผู้เข้าชม

“ครั้งหนึ่งที่เราเจอผู้ใหญ่มากกว่า ที่เขามีความรู้ เขาก็ฟังเราจนจบไม่ว่าเราซักนิดเดียว นำชมไปจนจบเสร็จแล้วเค้าก็แนะนำตัวเอง ตายตายเป็นอาจารย์สอนในระดับมหาวิทยาลัยแล้ว สอนทางประวัติศาสตร์ เขาก็มาเสริมให้ว่า จุดนี้คุณควรจะเสริมแบบนี้ อะไรอย่างนี้ เราก็ถือว่าเราได้รับความรู้เพิ่มเติมมา ภาษาที่พูดเนี่ยถ้าเจอเด็กโตหน่อยพูดเป็นราชาศัพท์หน่อยได้ม๊าย เขาก็จะแนะนำเราขึ้นมา เราก็..เออ จริงนะ ตอนเราอบรมมา

ครูเขาก็บอกว่า ควรพูดให้ถูกต้องตามหลักตามศัพท์ เพื่อให้คนรู้ว่าศัพท์นี้ใช้กันยังไง เรียกว่าอะไรยังไง ไม่ใช่ภาษาพูด ถ้าเป็นเด็กนักเรียนควรจะพูดราชาศัพท์ อย่างเช่น พูดว่าโสกันต์ แล้วก็แปลว่าการโกนจุกเข้าไปด้วย เขาบอกว่าควรจะแทรกเพื่อให้เด็กรู้คำศัพท์ รู้คำพูดที่ถูกต้อง ไม่อย่างนั้นเดี๋ยวภาษาอะไรอะไรจะสูญหายไป” (อุไร นิศามณีวงศ์, อาสาสมัครพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร สัมภาษณ์ 3 ธันวาคม 2549)

หรือตัวอย่างของการประเมินผลโดยการสังเกตพฤติกรรมของผู้เข้าชม

“บางทีเราต้องดู อย่างเช่น ถ้าเราพูดไปสักพักก็รู้แล้วว่าเขาสนใจหรือไม่สนใจ ถ้าเขาไม่สนใจเราก็ต้องเปลี่ยนแล้ว แม้ว่าตรงจุดนั้นจะเป็นจุดที่เราชอบหรือเราเข้าใจจริงๆ แต่เราก็อยู่ไม่ได้ เพราะถ้าเราขึ้นอยู่ต่อไป เขาก็ไม่สนใจแล้วนะครับ ในขณะที่บางครั้งบางจุดเราก็อาจจะไม่เชี่ยวชาญ ไม่คล่อง แต่ปรากฏว่าเขาสนใจ เราก็ต้องอธิบาย” (สุจิต แหวงโสภา, อาสาสมัครพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร สัมภาษณ์ 3 ธันวาคม 2549)

[3] การเปรียบเทียบระหว่างผู้ส่งสารกลุ่มคนในและคนนอก

ผู้วิจัยได้ทำการเปรียบเทียบข้อมูลการเล่าเรื่องของกลุ่มผู้เล่าเรื่องทั้งคนในและคนนอก ที่อยู่ในช่วงปลายทางแห่งความหมายเช่นเดียวกัน และได้พบว่า **ข้อที่คาดว่าจะเป็นความแตกต่างกันมากที่สุด คือ กฎที่เข้ามาจำกัดการเล่าเรื่อง** โดยที่กลุ่มผู้ส่งสารคนในปลายทางนั้น จะพบว่ากฎที่เข้ามาจำกัดการเล่าเรื่องจะเป็นหลักวิชาการการพิพิธภัณฑสถาน ทำให้เมื่อเล่าเรื่องก็จะยึดหลักเรื่องความถูกต้องของข้อมูล ต้องพยายามให้เรื่องที่เล่ามีลักษณะเป็นกลาง ยกตัวอย่างเช่น ในกรณีที่เล่าถึงประวัติศาสตร์ในช่วงที่ยังมีข้อโต้แย้งถกเถียงกันอยู่หลายมุม ผู้เล่าก็จะเล่าโดย “ไม่ฟันธง” ว่าหลักฐานใดหรือของใครถูกต้องมากกว่ากัน เป็นต้น ในขณะที่เดียวกับที่การเล่าเรื่องส่วนใหญ่ก็จะตกอยู่ในอุดมการณ์ของกษัตริย์นิยมเช่นเดียวกัน กฎและความคิดดังกล่าวจึงเป็นปัจจัยหลักในการเล่าเรื่อง และท่าทีของการเล่าก็จะออกมาในลักษณะของการชี้ชวนให้เห็นถึงพระมหากรุณาธิคุณของพระมหากษัตริย์ไทย เป็นต้น

ในขณะที่กลุ่มผู้เล่าเรื่องปลายทางกลุ่มคนนอกนั้น อาจจะมีด้วยลักษณะของอาชีพที่เข้ามาจำกัดคือการเล่าเรื่องเพื่อประกอบการนำเสนอ ทำให้เรื่องที่เล่าภายในพิพิธภัณฑสถานนั้น มีการเสริมเติมเกร็ดต่างๆเข้ามาแม้กระทั่งการเล่าเรื่องในประเภทของ “โครงกระดูกในตู้” ดังเช่นที่ผู้วิจัยได้พบข้อมูลจากการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วมต่อการนำชมการจัดแสดงของกลุ่มไกด์อาชีพหรือไกด์สมัครเล่นต่างๆ เรื่องที่เล่านี้มักจะก่อให้เกิดการบิดเบือนภาพความหมายที่ผู้ส่งสารต้องการ เช่น

การเล่าเรื่องของรัชกาลที่ 5 ด้วยการเล่าถึงจำนวนของพระมเหสี จำนวนของ พระราชโอรสและพระราชธิดาของพระองค์ แต่ไม่เล่าถึงบริบททางสังคมและวัฒนธรรมของไทยในอดีต และไม่เล่าถึงเรื่องอื่นๆเลยในรัชสมัยของพระองค์ หรือการเน้นเฉพาะบางจุดของการจัดแสดง เช่น การพานักท่องเที่ยวชาวต่างชาติชมเฉพาะเสื้อยันต์และตำราพิชัยสงคราม ในส่วนการจัดแสดงในรัชสมัยรัชกาลที่ 3 เป็นต้น

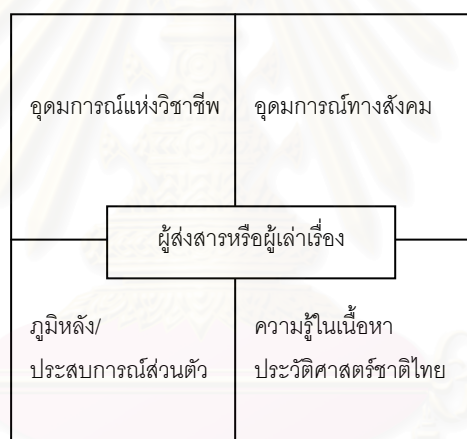
นอกเหนือจากนั้นแล้ว ยังมีความแตกต่างในด้านอื่นๆ ดังจะได้แสดงในตารางเปรียบเทียบความแตกต่างระหว่างผู้เล่าเรื่องกลุ่มคนในและกลุ่มคนนอกที่อยู่ปลายทางแห่งความหมายต่อไปนี้

ผู้เล่าเรื่องกลุ่มคนใน	ผู้เล่าเรื่องกลุ่มคนนอก
1. กฎที่เข้ามากำกับกับการเล่าเรื่องเกิดจาก หลักวิชาการพิพิธภัณฑ และหลักจินตนาการ (การคำนึงถึงความถูกต้องของข้อมูล และลักษณะของการเล่าเรื่องที่ต้องมาจากมุมมองที่เป็นกลางและเล่าเรื่องในสถานะมิใช่ผู้รอบรู้เนื้อหาภายในหมดทุกอย่าง เป็นข้อกำหนด/ข้อบังคับ)	1. กฎที่เข้ามากำกับกับการเล่าเรื่องเกิดจาก หลักวิชาการท่องเที่ยว และหลักจินตนาการ (การคำนึงถึงความถูกต้องของข้อมูล และลักษณะของมุมมองในการเล่าเรื่อง เป็นความรับผิดชอบหรือสำนึกส่วนบุคคล)
2. แหล่งที่มาของเรื่องเล่า ประกอบด้วย การจัดอบรมในเนื้อหาที่เกี่ยวข้องจากพิพิธภัณฑ การเข้ากิจกรรมของพิพิธภัณฑในรูปแบบของการสัมมนา/ประชุม/ฯลฯ สื่อและตัวบทต่างๆ การเรียนหนังสือ และประสบการณ์ส่วนตัว	2. แหล่งที่มาของเรื่องเล่า ประกอบด้วย การเรียนหนังสือ สื่อและตัวบทต่างๆ กิจกรรมพิเศษต่างๆเช่นการสัมมนา/การประชุม/ฯลฯ และประสบการณ์ส่วนตัว
3. การออกแบบการเล่าเรื่อง ขึ้นอยู่กับคู่มือการนำชมพิพิธภัณฑ เนื้อหาภายในพิพิธภัณฑ อาคารจัดแสดงและความสนใจ/ความต้องการของกลุ่มผู้รับสาร รวมถึงความสนใจเฉพาะตน	3. การออกแบบการเล่าเรื่อง ขึ้นอยู่กับเนื้อหาภายในพิพิธภัณฑ อาคารจัดแสดง และความสนใจเฉพาะตนและความสนใจของกลุ่มผู้รับสาร
4. เป้าหมายของการเล่าเรื่อง คือ การให้ความรู้ การบอกเล่าเรื่องราว และการให้ความเพลิดเพลิน	4. เป้าหมายของการเล่าเรื่อง คือ การบอกเล่าเรื่องราว และการให้ความเพลิดเพลิน
5. ผลของการประกอบสร้างความหมาย อาจเกิดชุดของความหมายที่หลากหลายเกิดขึ้น แต่ก็จะต้องคล้องกับความหมายที่ผู้ส่ง “คนในกลุ่มแรก” ต้องการ อันเป็นผลมาจากข้อ 1-4	5. ผลของการประกอบสร้างความหมาย อาจเกิดชุดของความหมายที่หลากหลาย และมีทั้งที่สอดคล้องและแตกต่างไปจากความหมายที่ผู้ส่ง “คนในกลุ่มแรก” ต้องการ อันเป็นผลมาจากข้อ 1-4

ตารางที่ 1: ความแตกต่างของ “ผู้เล่าเรื่องปลายทาง” คนในและคนนอก

ในขณะที่ความเหมือนหรือคล้ายคลึงกันของกลุ่มผู้เล่าเรื่องปลายทางดังกล่าวจะอยู่ที่รูปแบบของการเล่าเรื่อง นั่นคือ เรื่องที่เลือกมาเล่าของผู้เล่าเรื่องทั้งสองกลุ่มจะคำนึงถึงความสนใจของกลุ่มผู้รับสารเป็นหลัก รวมถึงปัจจัยอื่นๆ ตัวอย่างเช่น อายุ ระดับการศึกษา เป็นต้น รูปแบบของการเล่าเรื่องจะมีลักษณะของการบรรยายเป็นช่วงๆ มีการเล่าเกร็ดประวัติศาสตร์หรือเล่านิทานประกอบ มีการเปิดโอกาสให้ซักถามรวมถึงการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นภายในกลุ่ม

ข้อมูลที่ได้รับมานั้น นอกเหนือจะทำให้ผู้วิจัยได้เห็นถึงความเหมือนหรือความแตกต่างของกลุ่มผู้เล่าเรื่องที่อยู่ช่วงปลายทางแห่งความหมายของกลุ่มคนในและคนนอกดังกล่าวแล้ว ผู้วิจัยยังได้พบอีกด้วยว่า ไม่ว่าผู้ส่งสารหรือผู้เล่าเรื่องจะอยู่ในช่วงต้นทางหรือปลายทาง แต่ทุกกลุ่มก็จะมีปัจจัยหรือมี “รหัส” ที่เข้ามากำกับ ทำให้การเข้ารหัสแห่งความหมายหรือการเล่าเรื่องของตนเองนั้นเป็นไปในรูปแบบหนึ่งเสมอ สามารถสรุปออกมาแผนภาพปัจจัยกำกับผู้ส่งสารได้ดังต่อไปนี้คือ

แผนภาพที่ 3: ปัจจัยที่เข้ามากำกับกับการเข้ารหัสแห่งความหมายของผู้ส่งสาร

กล่าวโดยสรุปสำหรับกรณีของกลุ่มผู้ส่งสารหรือกลุ่มผู้เล่าเรื่องได้ว่า ผู้ส่งสารหรือผู้เข้ารหัสภายในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนครนี้ มี 2 กลุ่มใหญ่ๆด้วยกัน โดยกลุ่มแรกเป็นกลุ่มผู้ส่งสารที่จะอยู่ในขั้นตอนของการเข้ารหัสหรือขั้นตอนของการประกอบสร้างความหมายโดยตรง ซึ่งผู้ส่งสารในกลุ่มนี้จะเทียบเท่ากับบรรณาธิการหรือผู้อำนวยการสร้างภาพยนตร์/ละคร ในขณะที่กลุ่มผู้ส่งสารกลุ่มที่ 2 ก็จะมีทั้งกลุ่มคนในและกลุ่มคนนอกของพิพิธภัณฑ์ ซึ่งเป็นกลุ่มผู้เล่าเรื่องปลายทางแห่งความหมายหรือเทียบเท่ากับผู้อ่านข่าว/พิธีกรเดินเรื่อง

แม้ว่าผู้ส่งสารที่อยู่ในปลายทางแห่งความหมายกลุ่มนี้ จะมีได้มีส่วนในการออกแบบและคัดเลือกเนื้อหา รวมถึงองค์ประกอบของสิ่งแสดงต่างๆภายในห้องจัดแสดงประวัติศาสตร์แห่งชาติ

อาคารพระที่นั่งศิวิไลภูมิมาน โดยตรง แต่ในทัศนะของผู้วิจัยโดยอ้างอิงจากแนวคิดของ Hall แล้วนั้น ผู้เล่าเรื่องกลุ่มนี้ถือเป็นกลุ่มผู้ส่งสารที่สำคัญที่ผู้เข้ารหัสหรือผู้ส่งสารในกลุ่มแรกต้องคำนึงถึง เนื่องจาก ผู้ส่งสารในกลุ่มนี้จะเป็นผู้ชี้นำหรือชี้ชวนความหมายบางอย่างให้ปรากฏขึ้นมาในขั้นตอนการอ่านความหมายของผู้รับสาร และส่งผลให้ความหมายที่เกิดจากการประกอบสร้างความหมายของผู้ส่งสารหรือผู้เล่าเรื่องกลุ่มนี้ เกิดได้อย่างหลากหลายทั้งสอดคล้องและแตกต่างไปจากที่ผู้ส่งสารกลุ่มแรกต้องการ

4.1.2.2 สัญญา: พลังแห่งการเล่าเรื่อง

จากการศึกษาวิธีการสร้างภาพตัวแทนประวัติศาสตร์ชาติไทย ผ่านตัวบทและสิ่งแสดงต่างๆ ภายในอาคารศิวิไลภูมิมาน พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร ผู้วิจัยได้พบว่า เหตุที่ภาพแห่งความโชคดีของพสกนิกรชาวไทยที่ได้อยู่ภายใต้ร่มพระบารมีของพระมหากษัตริย์ไทยดังกล่าวถูกนำเสนอออกมา จนกระทั่งผู้รับสารสามารถเกิดความรู้สึกสอดคล้องตรงตามจุดประสงค์ของผู้เล่าเรื่อง หรือเชื่อในเรื่องที่ผู้เล่าสื่อสารออกมานั้น เป็นเพราะผู้เล่าเรื่องได้ใช้วิธีการเลือกสัญญะมาใช้ และร้อยเรียงสัญญะเหล่านั้นเข้าด้วยกันดังได้กล่าวมาแล้วในขั้นตอนการทำงานของผู้ส่งสารในข้างต้น ดังนั้น ในลำดับแรกนี้ ผู้วิจัยจึงจะจำแนกสัญญะที่ถูกเลือกจากชุดของสัญญะ หรือ paradigm และวิธีการที่สัญญะเหล่านั้นถูกประกอบเข้าไว้ด้วยกันเพื่อถ่ายทอดความหมายหรือความคิดของผู้ส่งสาร หรือ syntagm ตามวิธีการของ Saussure (Fisk, 1982)

ผู้วิจัยพบว่า สัญญาที่ถูกเลือกมาใช้นั้นเกิดจากชุดของสัญญะ (paradigm) ที่เทียบเคียงได้กับกระบวนการเล่าเรื่องหรือการสร้างภาพยนตร์ ดังต่อไปนี้ คือ (1) ชุดของเนื้อเรื่องหรือเทียบเคียงได้กับบทภาพยนตร์ (2) ชุดของตัวละครหลักและตัวละครประกอบ (3) ชุดของฉาก และ (4) ชุดของอุปกรณ์ประกอบฉาก ชุดของสัญญะดังกล่าวเป็นไปดังที่ **พนมบุตร จันทรโชติ (2545)** ได้เปรียบเทียบการจัดแสดงเนื้อหาในพิพิธภัณฑ์เข้ากับการจัดสร้างภาพยนตร์ว่า ในการสร้างภาพยนตร์เรื่องหนึ่ง ผู้สร้างจะต้องมีการคัดเลือกนิยายที่จะมาใช้เพื่อดัดแปลงเป็นบทภาพยนตร์ มีการเลือกดารานำแสดง เช่นเดียวกับการจัดแสดงในพิพิธภัณฑ์ที่ผู้จัดจะต้องมีเนื้อหาและแปลงเนื้อหาดังกล่าวมาเป็นบทจัดแสดง และการเลือกดารานำเปรียบได้กับการเลือกสื่อประเภทต่างๆ เพื่อนำมาใช้ในการจัดแสดง

การประกอบกันขึ้นของชุดสัญญะต่างๆนี้สะท้อนให้เห็นว่า สัญญาแต่ละตัวนั้นไม่มีพลังเพียงพอมากโดยตัวเองที่จะ fix หรือควบคุมความหมาย หรือประกอบสร้างภาพตัวแทนผ่าน

พิพิธภัณฑสถานที่ผู้เข้าชมต้องสามารถได้ แต่ความหมายหรือภาพตัวแทนที่ผู้วิจัยได้พบจากการเข้าชม การจัดแสดงภายในพิพิธภัณฑสถานนั้นเกิดขึ้นจากการเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันกับชุดของสัญญาณต่างๆ ซึ่ง จะทำการส่งหรือควบคุมความหมายที่ผู้ส่งต้องการด้วยกรรมวิธีการเข้ารหัสหรือกลยุทธ์การสื่อสาร ซึ่งจะได้ขยายความให้เห็นต่อไป

สำหรับสัญญาณในแต่ละชุดของสัญญาณใหญ่นั้นจะประกอบไปด้วยกลุ่มของสัญญาณ และสัญญาณย่อยที่ถูกจัดเข้าประเภทของชุดและกลุ่มของสัญญาณดังกล่าว ดังแบบจำลองชุด ของสัญญาณในแผนภาพต่อไปนี้

แผนภาพที่ 4: แบบจำลองชุดของสัญญาณภายในห้องจัดแสดงประวัติศาสตร์ชาติไทย

อาคารพระที่นั่งศิวโมกขพิมาน พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร

[1] ชุดของเนื้อหาเรื่อง

สำหรับเนื้อหาเรื่องในการจัดแสดงเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ ณ อาคารพระที่นั่ง ศิวโมกขพิมานนี้ จะเห็นได้ว่าถูกนำเสนอผ่านการเล่าเรื่อง 2 ชุด คือ กรอบแห่งเวลาและกรอบ แห่งการกระทำ โดยที่กรอบแห่งการกระทำจะเป็นกรอบหลักที่สำคัญของการสร้างภาพตัวแทน ประวัติศาสตร์ชาติไทย

สำหรับกรอบแห่งกาลเวลานี้จะเริ่มต้นตั้งแต่จุดเริ่มต้นของประเทศไทย โดยใช้กรอบการ นำเสนอตามการเรียงลำดับของกาลเวลา ผลจากการศึกษาทำให้ได้พบว่า การเรียงลำดับของ เวลาใน ประการแรกคือเรียงลำดับเวลาตามยุคสมัย เริ่มต้นการจัดแสดงนับตั้งแต่ครั้งที่ชนชาติไทย ยังรวมตัวกันอยู่ในลักษณะชุมชนย่อยๆ จนรวมตัวตั้งอาณาจักรไทยขึ้นเป็นครั้งแรก ในปลาย พุทธศตวรรษที่ 18 คือ อาณาจักรสุโขทัย ในปีพุทธศักราช 1893 ชนชาติไทยอีกกลุ่มหนึ่งในลุ่ม แม่น้ำเจ้าพระยาได้รวมตั้งอาณาจักรขึ้นอีกแห่งหนึ่ง มีศูนย์กลางที่กรุงศรีอยุธยา และได้รวม อาณาจักรสุโขทัยไว้ด้วยกันและได้เป็นปึกแผ่นสืบทอดตลอดมาถึงกรุงธนบุรีและกรุงรัตนโกสินทร์

(กรมศิลปากร, 2525) และการเรียงลำดับของเวลาในประการที่สองคือการเรียงลำดับเวลาตามการปกครองของแต่ละรัชกาล โดยที่ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ การแสดงนิทรรศการในส่วนสุดท้ายจะอยู่ที่การปกครองของพระมหากษัตริย์ในรัชกาลที่ 9 ซึ่งเป็นรัชกาลปัจจุบัน ดังจะได้อธิบายต่อในหัวข้อชุดของตัวละคร

เนื้อหาที่ถูกนำเสนอผ่านกรอบแห่งกาลเวลานี้ถูกเข้ารหัสเสริมผ่านการออกแบบเส้นทางการเดินแบบทางเดียว หรือ direct plan ในความหมายถึง การกำหนดเส้นทางการเดินแบบตายตัวเพื่อกำหนดให้ผู้เข้าชมการจัดแสดง ณ อาคารพระที่นั่งศิวโมกษพิมาน ที่ต้องเริ่มต้นเดินจากจุดหนึ่งหรือทางเข้าในช่วงเวลาแห่งอดีตที่ไกลที่สุด ไปยังอีกจุดหนึ่งตามลำดับของยุคสมัยและลำดับการปกครองของแต่ละราชวงศ์ จนกระทั่งจบนิทรรศการประวัติศาสตร์ชาติไทยด้วยอดีตที่ใกล้กับปัจจุบันที่สุด และเป็นทางออกจากพื้นที่การจัดแสดง ทั้งนี้ ผู้เข้าชมจะไม่สามารถมองเห็นองค์ประกอบของนิทรรศการทั้งหมดได้ในคราวเดียวกัน แต่จะได้เห็นนิทรรศการหรือประวัติศาสตร์ในแต่ละเฉพาะช่วงเวลาที่กำลังเดินผ่านเท่านั้น

ในขณะที่กรอบแห่งการกระทำได้นั้นเนื้อเรื่องมาที่การบำเพ็ญพระราชกรณียกิจในด้านต่างๆของพระมหากษัตริย์ชาติไทย คือ ด้านการเมืองการปกครอง ด้านเศรษฐกิจ ด้านการศึกษา ด้านศาสนาและพุทธศิลป์ ด้านการคมนาคม ด้านสังคมและวัฒนธรรม และด้านการป้องกันประเทศ

ข้อสังเกตของผู้วิจัย คือ การเล่าเรื่องประวัติศาสตร์ชาติไทยโดยใช้กรอบแห่งการบำเพ็ญพระราชกรณียกิจนี้ สามารถตอบสนองหัวใจสำคัญอันเป็นเป้าหมายของโครงการจัดนิทรรศการประวัติศาสตร์ชาติไทย เพื่อให้เป็นเครื่องแสดงถึงความน้อมรำลึกต่อพระมหากรุณาธิคุณในสมเด็จพระบูรพมหากษัตริยาธิราชแห่งพระบรมมหาราชวงศ์จักรี ในโอกาสที่ครบรอบการสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี ได้เป็นอย่างดี เนื่องจาก การใช้วิธีการเล่าเรื่องการบำเพ็ญพระราชกรณียกิจนานัปการของพระมหากษัตริย์ไทยควบคู่ไปกับการให้ความสำคัญกับการคัดเลือกสัญญาณย่อยภายในชุดของอุปกรณ์ประกอบฉาก เป็นปฏิบัติการสร้างภาพตัวแทนที่ใช้แนวคิดเข้ามาเกี่ยวข้องกับสัญญาณกับสัญญาณจนกระทั่งก่อให้เกิดผลกระทบต่อความรู้สึกของผู้เข้าชม ทั้งความรู้สึกที่เกิดจากการมองเห็นสัญญาณต่างๆภายในพิพิธภัณฑ์ในขณะเวลาปัจจุบัน และความรู้สึกจากเรื่องราวของพระมหากษัตริย์ที่ได้รับรู้มาจากทั้งสถาบันการศึกษาและสื่อมวลชนในอดีต จนกระทั่งมองเห็นถึงภาพแห่งความทุ่มเทและความเหน็ดเหนื่อยของพระมหากษัตริย์ไทยแต่ละพระองค์เพื่อเอกราชของประเทศชาติและเพื่อความอยู่ดีกินดีและความผาสุกร่มเย็นของพสกนิกรของพระองค์

และแม้ว่าการเล่าเรื่องภายในพิพิธภัณฑสถานโดยจัดแบ่งหัวข้อในกรอบแห่งการกระทำออกมาตามพระราชกรณียกิจแต่ละประเภทออกมาอย่างชัดเจนนี้ จะปรากฏตั้งแต่ในประวัติศาสตร์สมัยรัชกาลที่ 4 ในพระบรมราชจักรีวงศ์เป็นต้นมา เนื่องจากเป็นประวัติศาสตร์อันใกล้มีรายละเอียดเนื้อหาและสิ่งแสดงต่างๆ ที่เป็นบันทึกและหลักฐานที่คงเหลืออยู่มาก แต่หากพิจารณาย้อนกลับไปพิจารณากรอบแห่งการกระทำของพระมหากษัตริย์ในประวัติศาสตร์ในแต่ละยุคสมัยก่อนหน้านี้ คือ ในสมัยกรุงสุโขทัย สมัยกรุงศรีอยุธยา และสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ก็จะได้พบว่าหัวข้อในการบำเพ็ญพระราชกรณียกิจในด้านต่างๆ นั้นล้วนครอบคลุมการกระทำของพระมหากษัตริย์ทุกพระองค์เช่นเดียวกัน

นอกจากนั้นแล้ว ก็จะได้พบอีกด้วยว่า เนื้อเรื่องในพระราชกรณียกิจแต่ละด้านนั้นก็จะเป็นเรื่องเล่าที่รู้จักกันดีอยู่แล้วผ่านช่องทางอื่นๆ ยกตัวอย่างเช่น วีรกรรมสงครามยุทธหัตถีของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช การรับราชทูตฝรั่งเศสที่พระที่นั่งสรรเพชญ์ปราสาทในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช การปราชญ์ชุมนุมหรือกักตักต่างๆ ในสมัยสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช หรือพระราชกรณียกิจในการป้องกันประเทศของรัชกาลที่ 1 ในการจัดแสดงนิทรรศการหัวข้อสงครามเก้าทัพหรือสงครามทุ่งลาดหญ้า เป็นต้น

ข้อที่น่าสนใจในด้านเจตนาของผู้ส่งสารในกรณีของการเรียงลำดับตามกรอบกาลเวลาและกรอบแห่งการกระทำนี้ หากพิจารณาตามหนังสือเรื่อง “พิพิธภัณฑสถานวิทยา” ของ **จิรา จงกล** (2532) อดีตผู้อำนวยการพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร แล้วนั้น จะได้พบอีกด้วยว่า กรอบของเนื้อหาดังกล่าวที่ผู้วิจัยค้นพบ เป็นกรอบที่สอดคล้องกับหลักวิชาการออกแบบของพิพิธภัณฑสถานที่มีการวางแผนไว้ โดยมีจุดประสงค์เพื่อการให้ความรู้ความเข้าใจของผู้เข้าชมการจัดแสดง นั่นคือ จะต้องมีการเรียงลำดับเรื่องราวก่อนหลัง โดยการย่อยออกเป็นตอนๆ หรือย่อยออกเป็นหัวข้อย่อยๆ โดยเรียงตามลำดับเรื่องที่จะดูก่อนดูหลัง รวมถึงกรอบแห่งจินตนาการที่จะออกแบบการจัดแสดง ขนาดของพื้นที่ที่จะให้ ตามเนื้อหาที่ต้องการเรียงลำดับตามกาลเวลาก่อนหลังนั้น

[2] ชุดของตัวละคร

ผู้วิจัยได้พบว่า เนื้อเรื่องประวัติศาสตร์ชาติไทยในช่วงต้นนั้นมี**ตัวละครหลัก** คือ พระมหากษัตริย์/พระเจ้าแผ่นดินของชาติไทยในแต่ละยุคสมัย และมีพระบรมวงศานุวงศ์ ขุนนาง/ข้าราชการทั้งชั้นสูงและชั้นธรรมดา และประชาชนหรือชาวบ้านทั่วไป ที่ปรากฏตนในฐานะ

องค์ประกอบหนึ่งของการบำเพ็ญพระราชกรณียกิจต่างๆของพระมหากษัตริย์ เป็น**ตัวละคร**ประกอบในเรื่อง

สำหรับพระมหากษัตริย์/พระเจ้าแผ่นดินในแต่ละยุคสมัยที่พบในเรื่องนี้ มีจำนวน 19 พระองค์ด้วยกัน คือ

- สมัยกรุงสุโขทัย ได้แก่ พ่อขุนศรีอินทราทิตย์ พ่อขุนรามคำแหงมหาราช และพระมหาธรรมราชาที่ 1
- สมัยกรุงศรีอยุธยา ได้แก่ สมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (พระเจ้าอู่ทอง) สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ สมเด็จพระสุริโยทัยในแผ่นดินสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ สมเด็จพระมหินทราธิราช สมเด็จพระนเรศวร สมเด็จพระนารายณ์มหาราช และสมเด็จพระเจ้าเอกทัศ
- สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ รวม 9 รัชกาล คือ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล และพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช

ในกรณีของพระมหากษัตริย์ชาติไทยนี้ เมื่อสังเกตควบคู่กับชุดของเนื้อเรื่องในส่วนของการก่อการกระทำหรือพระราชกรณียกิจ ก็จะพบว่าหลักในการเลือกพระมหากษัตริย์ โดยเฉพาะในสมัยกรุงสุโขทัยและกรุงศรีอยุธยานั้นก็คือ พระมหากษัตริย์พระองค์นั้นจะต้องเป็นที่รู้จักกันดีในประวัติศาสตร์ชาติไทยในฐานะของผู้สร้างชาติไทย ผู้กอบกู้เอกราชของชาติไทย หรือผู้ที่ทำให้เมืองไทยในยุคสมัยนั้นเป็นยุคสงบสุขร่มเย็นและรุ่งเรือง

ผู้วิจัยพบว่า สำหรับ**เงื่อนไขของการเลือกตัวละครนั้น (law of selection)** ก็คือการเลือกจากความ “ดี” และความ “เด่น” แต่หลักในการเลือกนี้จะยกเว้นในสมัยกรุงธนบุรี เนื่องจากมีกษัตริย์เพียงพระองค์เดียว คือ สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช และในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ที่เลือกเรื่องของพระมหากษัตริย์มาทุกพระองค์ เนื่องจาก เป้าหมายของการปรับปรุง

การจัดแสดงภายในห้องแสดงประวัติศาสตร์ชาติไทยนี้ คือการเป็นเครื่องแสดงถึงความน้อมรำลึกต่อพระมหากษัตริย์ในสมเด็จพระบูรพมหากษัตริยาธิราชแห่งพระบรมมหาราชวงศ์จักรี ดังได้กล่าวมาแล้วในข้างต้น

เมื่อเงื่อนไขจากการเลือกมาจากการเลือกด้วยความดี ทำให้ “ตัวละครหลัก” หรือพระมหากษัตริย์จาก 3 ยุคสมัยที่ผู้ส่งสาร เกือบทุกพระองค์จะเป็นผู้กระทำเหตุการณ์ที่ส่งผลต่อความเป็นปึกแผ่น ความเจริญรุ่งเรืองของชาติ และความสงบสุขของราษฎรของพระองค์ อย่างไรก็ตาม เพื่อให้เห็นภาพแห่งความดีชัดเจนยิ่งขึ้น สมเด็จพระมหินทราธิราช และสมเด็จพระเจ้าเอกทัศ ในสมัยกรุงศรีอยุธยา จึงเป็นตัวละครสองใจที่ถูกเลือกขึ้นมาเพื่อเทียบเคียงให้เห็นเป็นตัวอย่างของพระมหากษัตริย์ที่ไม่ทรงตั้งอยู่ในทศพิธราชธรรม ไม่สนพระทัยในการศึกสงคราม และทรงมีพระปรีชาสามารถในการปกครองไม่เพียงพอ จนเป็นเหตุให้ต้องสูญเสียเอกราชของชาติไทย

ทั้งนี้ หากเราเทียบเคียงเข้ากับแนวคิดคู่ตรงข้าม หรือ binary opposition ก็จะได้เห็นว่าชุดของตัวละครหลักนี้ถูกเลือกขึ้นมาทั้ง 2 แบบ เพื่อควบคุมการรับรู้ข้อมูลของผู้รับสารหรือประชาชนชาวไทยในห้วงเวลาแห่งปัจจุบัน ให้ได้รับรู้ถึงความแตกต่างทางความประพฤติระหว่าง “ตัวละครสำคัญ” (หรือเทียบได้กับบทบาทของตัวละครแบบพระเอก/นางเอก) และ “ตัวละครสองใจ” (หรือเทียบได้กับบทบาทของตัวละครแบบผู้ร้าย) เพื่อให้เกิดความสำนึกในพระมหากษัตริย์ของพระมหากษัตริย์ ที่ทรงใช้หลักทศพิธราชธรรมเข้ากำกับการปกครองประเทศและประชาชนของพระองค์ให้อยู่อย่างมีอิสระเสรีภาพและอยู่ได้อย่างสงบสุขร่มเย็น และได้ข้อเตือนใจจากแบบอย่างแห่งความประพฤติที่นำไปสู่ความล่มสลายของชาติ ดังตารางเปรียบเทียบต่อไปนี้

ตารางการเปรียบเทียบพฤติกรรมของตัวละครโดยใช้แนวคิดคู่ตรงข้าม		
ตัวละคร	ตัวละครสำคัญ	ตัวละครสองใจ
พฤติกรรม/หน้าที่	- ยึดมั่นในทศพิธราชธรรม - อุทิศพระองค์เพื่อประโยชน์สุขของพสกนิกร - บำเพ็ญพระราชกรณียกิจในด้านต่างๆ ประกอบด้วย - ด้านการเมืองการปกครอง ด้านเศรษฐกิจ ด้านการศึกษา - ด้านศาสนาและพุทธศิลป์ ด้านการคมนาคม ด้านสังคม - และวัฒนธรรม และด้านการป้องกันประเทศ	- ไม่ทรงตั้งมั่นในทศพิธราชธรรม - อ่อนแอและมีพระปรีชาสามารถในการปกครองไม่เพียงพอ - ไม่สนพระทัยในการบำเพ็ญพระราชกรณียกิจในด้านต่างๆ โดยเฉพาะในด้านการป้องกันประเทศหรือการทำศึกสงคราม
ผลที่เกิดขึ้น	ความเป็นปึกแผ่นและความรุ่งเรืองของชาติ	สูญเสียเอกราชของชาติไทย

ตารางที่ 2: ตารางการเปรียบเทียบพฤติกรรมของตัวละครโดยใช้แนวคิดคู่ตรงข้าม

และเมื่อเลือกด้วย “ความเด่น” ซึ่งในกรณีนี้ผู้วิจัยพบว่า ความเด่นดังกล่าว คือ การที่มีการนำเสนอเรื่องราวของพระมหากษัตริย์พระองค์นี้ซ้ำๆ อย่างสม่ำเสมอ ทั้งผ่านช่องทางทางสถาบันการศึกษาหรือสื่อมวลชน ทำให้ตัวละครที่ไม่ค่อยเป็นที่รู้จักในหน้าประวัติศาสตร์จะไม่ถูกเลือกมานำเสนอ แม้ว่าพระมหากษัตริย์พระองค์นั้นอาจจะเป็นผู้ที่กระทำเหตุการณ์ที่ส่งผลต่อความเป็นปึกแผ่นของชาติ และความสงบสุขของชาวไทยด้วยกัน ยกตัวอย่างของการเลือกในแบบนี้เช่น เลือกที่จะนำเสนอเหตุการณ์การประวัติศาสตร์ชาติไทยในช่วงเวลาของพ่อขุนรามคำแหงมหาราชในสมัยกรุงสุโขทัย แต่ไม่เลือกพระยาเลอไทย หรือพระยาร่วงนำถม ที่ครองราชย์ในลำดับต่อจากพ่อขุนรามคำแหง เป็นต้น

สำหรับตัวละครประกอบในเรื่อง ก็จะได้พบว่า พระบรมวงศานุวงศ์ ขุนนาง/ข้าราชการ ทั้งชั้นสูงและชั้นธรรมดา และประชาชนหรือชาวบ้านทั่วไป **จะเป็นตัวละครในฝ่ายที่เรียกได้ว่า “คู่ใจ” “มือขวา” หรือ “ผู้เสียสละเพื่อชาติ”** หรือเป็นตัวละครที่ช่วยเสริมให้การบำเพ็ญพระราชกรณียกิจของพระเจ้าอยู่หัวแต่ละพระองค์โดดเด่นขึ้นมา นอกเหนือจากนั้นแล้ว ตัวละครประกอบในลักษณะนี้ก็ยังมีการปรากฏให้เห็นภาพของตัวละครแบบผู้ร้าย เพื่อให้ตัวละครในลักษณะนี้เป็นการกระตุ้นเตือนให้กลุ่มบุคคลผู้เข้าชมการจัดแสดง โดยเฉพาะคนไทย กำกับดูแลความประพฤติของตนเองให้สอดคล้องต่อพระมหากษัตริย์ ให้ทำเพื่อประเทศชาติมากกว่าผลประโยชน์ส่วนตัวของตนเอง เพื่อมิให้ประเทศชาติขาดความเป็นปึกแผ่น เสื่อมโทรม และอาจสิ้นแผ่นดินสิ้นชาติได้ในที่สุดเหมือนเช่นในสมัยกรุงศรีอยุธยา

ยกตัวอย่างเช่นของตัวละครในแบบ “มือขวา” เช่น สมเด็จพระบรมราชาเจ้ามหาสุรสิงหนาท วัจนในรัชสมัยรัชกาลที่ 1 กำลังสำคัญของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชในการทำสงครามเก้าทัพและสงครามรบพม่าที่ท่าดินแดง หรือเจ้าพระยาบดินทรเดชา ในฐานะของแม่ทัพคนสำคัญในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นต้น

หรือตัวละครในแบบของวีรบุรุษชาวบ้าน เช่น การจัดแสดงประวัติศาสตร์วีรกรรมของชาวบ้านค่ายบางระจัน โดยเฉพาะผู้นำในครั้งนั้น ได้แก่ นายจันทร์หนองเขียว นายโชติ นายดอก นายทองแก้ว นายทองเหม็น นายทอง นายแสงใหญ่ นายเมือง นายพันเรือง ขุนสรรค์ นายอิน และพระอาจารย์ธรรมโชติ ที่สามารถระดมพลชาวบ้านบางระจันต้านกองทัพพม่าไว้ได้ถึง 8 ครั้ง แม้ว่าในที่สุดแล้วค่ายบางระจันจะถูกพม่าตีแตกไปได้

ในขณะที่ตัวละครของข้าราชการธรรมดาหรือชาวบ้านทั่วไป รวมถึงตัวละครชาวต่างชาติที่มีปรากฏภายในพิพิธภัณฑ์ด้วย จะปรากฏตัวในพิพิธภัณฑ์ในรูปแบบของภาพวาดหรือภาพถ่ายเหตุการณ์ หรือในตู้จำลองเหตุการณ์ ข้อที่น่าสนใจก็คือ ตัวละครเหล่านี้ส่วนใหญ่แล้วจะปรากฏเป็นส่วนหนึ่งในการแสดงบทบาทของตัวละครหลัก โดยเฉพาะในด้านการป้องกันประเทศ หรือตัวละครในลักษณะของผู้มีส่วนเสริมสร้างคุณลักษณะของผู้นำ

ตัวอย่างเช่น ตัวละครประกอบชาวไทย ในฐานะผู้ช่วยด้านการป้องกันประเทศ ก็จะมีพบในลักษณะของหุ่นจำลองของทหารที่เข้าร่วมการศึกสงครามในตู้จำลองเหตุการณ์สมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราช หรือสมัยของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช หรือภาพของนายทหารนักบินไทยชุดแรก 3 คนที่สำเร็จหลักสูตรด้านการบินจากประเทศฝรั่งเศส ในสมัยรัชกาลที่ 6 เป็นต้น

สำหรับตัวอย่างในกรณีของตัวละครประกอบชาวต่างชาติ ก็จะเป็นตัวอย่างของตัวละครที่เสริมคุณลักษณะของความเป็นผู้นำ เช่น ความใฝ่ใจในการศึกษา หรือความมีวิสัยทัศน์ในการใช้ประโยชน์จากที่ปรึกษาชาวต่างชาติ ตัวอย่างเช่น ภาพถ่ายของนางแอนนา เลียวโนเวนส์ ครูที่รัชกาลที่ 4 ทรงจ้างมาสอนภาษาอังกฤษแก่พระราชโอรส หรือ ดร.ทายามะ กะมะทะโร ชาวญี่ปุ่นผู้เชี่ยวชาญด้านการปลูกหม่อนและเลี้ยงไหม ที่รัชกาลที่ 5 โปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ว่าจ้างมาเป็นที่ปรึกษาของกรมช่างไหม เป็นต้น ในการจัดแสดงนิทรรศการประวัติศาสตร์สมัยรัชกาลที่ 5 เป็นต้น

ในกรณีของตัวละครประกอบชาวต่างชาติ โดยเฉพาะที่มาจากมหาอำนาจชาติตะวันตกนั้น การเลือกตัวละครประกอบมานำเสนอนี้ อาจมีนัยยะที่มากเกินไปกว่าการเป็นตัวละครประกอบเพื่อเสริมคุณลักษณะของความเป็นผู้นำของพระมหากษัตริย์ไทย เพราะการบอกเล่าเรื่องราวถึงความสามารถในการว่าจ้างคนต่างชาติมาใช้ประโยชน์ในด้านต่างๆ ที่ประเทศไทยต้องการนั้น เปรียบเสมือนกับการสร้างจินตนาการของความเหนือกว่าทางสัญลักษณ์ เนื่องจากชาติตะวันตกในขณะนั้นมีอำนาจทางการทหารที่ “เหนือกว่า” และอยู่ในสถานะที่น่ากลัวต่อการคุกคามอิสรภาพของชาติไทย

น่าสนใจอีกด้วยว่า เนื่องจากการจัดแสดงในครั้งนี้ได้ถูกกำหนดแนวหลักของเรื่องไว้แล้ว เพื่อจัดแสดงเรื่องราวที่ว่าด้วยการบำเพ็ญพระราชกรณียกิจของพระมหากษัตริย์ไทยในแต่ละยุคสมัย เพื่อประโยชน์สุขของประเทศชาติและพสกนิกรของพระองค์ ดังนั้น ภาพของตัวละครประกอบจึงไม่มีภาพวิถีชีวิตของคนธรรมดาทั่วไปปรากฏให้เห็นภายในพิพิธภัณฑ์ และมีเพียงตัวละคร

ประกอบที่มีบทบาทในการป้องกันประเทศ หรือเสริมความโดดเด่นของตัวละครหลักดังได้กล่าวมาแล้วในข้างต้น

[3] ชุดของสถานที่

สำหรับชุดของสถานที่นี้ หากมองโดยอาศัยความเชื่อมโยงสัมพันธ์กับชุดของเนื้อเรื่องแล้วนั้น จะสามารถแบ่งพื้นที่ออกเป็น 2 ชุดความสัมพันธ์ด้วยกัน คือ ชุดแรกคือความสัมพันธ์ระหว่างสถานที่กับเนื้อหาในห้องจัดแสดงหรืออาคารพระที่นั่งศิวโมกขพิมานนี้ และชุดที่สองคือความสัมพันธ์ระหว่างพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร กับอาคารพระที่นั่งศิวโมกขพิมาน อาคารจัดแสดงนิทรรศการอื่นๆภายในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร รวมถึงสถานที่สำคัญภายนอกพิพิธภัณฑ์

ประการแรก ชุดความสัมพันธ์ระหว่างเนื้อหากับอาคารพระที่นั่งศิวโมกขพิมาน ประวัติศาสตร์ความเป็นมาของชาติไทยที่ถูกแบ่งแยกออกตามกรอบกาลเวลานี้ ได้ถูกจัดแบ่งลงบนพื้นที่ในลักษณะของกาลเวลาแบบเส้นตรง นั่นคือ เส้นทางเดินของผู้เข้าชมภายในตัวอาคารจะเป็นการจัดเส้นทางเดินแบบทางเดียว (direct plan) ผู้ส่งสารได้กำหนดเส้นทางเดินแบบตายตัวให้ผู้เข้าชมเดินทางในจุดเริ่มต้นด้วยการย้อนกลับไปสู่เวลาแห่งอดีต จาก ณ ครั้งที่ชนชาติไทยยังรวมตัวกันอยู่ในลักษณะชุมชนย่อยๆ จนรวมตัวตั้งอาณาจักรสุโขทัย ต่อด้วยเรื่องราวในสมัยกรุงศรีอยุธยา กรุงธนบุรี จนกระทั่งจบนิทรรศการในยุคสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ถึงทางออกของอาคารด้วยกาลเวลาแห่งรัชสมัยรัชกาลที่ 9 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวของชาติไทยพระองค์ปัจจุบัน โดยมีตัวบทหรือตัวอักษรบนภาพกราฟิกผืนกำแพงเป็นตัวบ่งบอกถึงจุดเปลี่ยนแห่งกาลเวลาในแต่ละยุคสมัย

ทว่าการจัดเส้นทางเดินชมภายในห้องจัดแสดงประวัติศาสตร์นี้ แม้จะกำหนดเส้นทางการเดินไว้แบบเดียว แต่ผู้เข้าชมก็ยังมีอิสระในการเลือกเดิน คือ ย้อนกลับไปกลับมาได้ หรือจะเลือกเดินทวนเหตุการณ์จากสมัยปัจจุบันไปยังเหตุการณ์ในอดีตก็ได้ โดยเข้าจากประตูทางออก แต่ก็จะมีน้อยกรณีที่เป็นอย่างนี้ เพราะหลังจากการตรวจบัตรจะมีเจ้าหน้าที่ของพิพิธภัณฑ์เป็นผู้ชี้ทางเข้าออกให้กับผู้เข้าชม อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยได้ทดลองการเลือกเดินทวนเหตุการณ์และทดลองเดินแบบไม่เรียงตามลำดับยุคสมัย ก็พบว่าความหมายที่ได้รับนั้นออกมาไม่แตกต่างกัน เพราะการนำเสนอเนื้อหาประวัติศาสตร์ชาติไทยในทุกยุคสมัยนี้มีแนวคิดหลักที่ควบคุมวิธีการนำเสนอเนื้อหาอยู่ นั่นคือ การรำลึกถึงพระมหากษัตริย์คุณของพระมหากษัตริย์ไทยนั่นเอง

ผู้วิจัยได้พบว่า การเดินทางผ่านพัฒนาการของประเทศไทยผ่านการจัดแสดงที่โครงสร้างของเนื้อหาถูกร้อยเรียงไปตามกรอบแห่งลำดับกาลเวลานี้ เป็นส่วนหนึ่งของปฏิบัติการเพื่อการควบคุมความหมาย ผลที่เกิดขึ้นกับผู้เข้าชมจึงเป็นเรื่องของการรู้สึกได้มีส่วนร่วมในเรื่องราวและความเป็นมาของเหตุการณ์ต่างๆที่เกิดขึ้นในประวัติศาสตร์ของชาติไทย และความรู้สึกร่วมเป็นส่วนหนึ่งของเรื่องราวนี้อเองที่ทำให้ในระหว่างการเดินทางท่องอดีตภายในพิพิธภัณฑ์ ผู้เข้าชมหรือผู้รับสารของพิพิธภัณฑ์จะไม่ได้เพียงแค่เห็นสิ่งแสดงต่างๆเท่านั้น แต่ยังได้รับการบอกเล่าเรื่องราวบอกถึงหน้าที่ และความสำคัญของเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ต่างๆอีกด้วย (Baxandall cited in Lewi, 2003)

ประการที่สองคือ ชุดความสัมพันธ์ระหว่างพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนครกับอาคารพระที่นั่งศิวโมกขพิมาน อาคารจัดแสดงนิทรรศการอื่นๆภายในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร และสถานที่สำคัญภายนอก ข้อที่น่าสังเกตก็คือ ความสัมพันธ์ในชุดของพื้นที่และสถานที่นี้เป็นส่วนหนึ่งที่ช่วยหนุนเสริมให้การสร้างภาพตัวแทนของประวัติศาสตร์ชาติไทยให้ดูสมจริงมากยิ่งขึ้นอีกด้วย

ภาพที่ 16-17: บริเวณด้านหน้าห้องจัดแสดงประวัติศาสตร์ชาติไทย อาคารพระที่นั่งศิวโมกขพิมาน

ผลจากการศึกษาทำให้ได้พบว่า แต่เดิมบริเวณที่ตั้งของพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนครนี้คือ พระราชวังบวรสถานมงคล ซึ่งเป็นที่ประทับของพระมหาอุปราชา ในสมัยรัตนโกสินทร์ สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ.2325 พร้อมกับการสร้างพระบรมมหาราชวัง มีคำเรียกสามัญว่า “วังหน้า” เมื่อกรมพระราชวังบวรวิชัยชาญ ทิวงคต และได้มีการประกาศยกเลิกตำแหน่งวังหน้า ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สถานที่ในพระราชวังบวรสถานที่ยังว่างลง รัชกาลที่ 5 จึงโปรดเกล้าฯ ให้ย้ายพิพิธภัณฑ์สถานส่วนพระองค์ ไปตั้งจัดแสดงที่พระราชวังบวรสถานมงคล เฉพาะด้านหน้า 3 องค์ คือ พระที่นั่งศิวโมกขพิมาน พระที่นั่งพุทไธสวรรย์ และพระที่นั่งอิศราวินิจฉัย

สำหรับพระที่นั่งศิวโมกขพิมานเป็นอาคารตั้งอยู่ทางด้านหน้าของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนครนี้ สร้างขึ้นในปี พ.ศ. 2325 ในปี พ.ศ. 2469 หลังจากที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ พระราชทานพระราชสมณเฑียรในพระราชวังบวรสถานมงคลทั้งหมด ให้จัดตั้งเป็นพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร พระที่นั่งศิวโมกขพิมานได้ถูกใช้เป็นสถานที่สำหรับจัดแสดง ศิลาจารึก คัมภีร์ใบลาน สมุดไทย ตำราโบราณ เรียกว่าหอสมุดวชิรญาณ และในปี พ.ศ. 2525 พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนครได้ดำเนินการปรับปรุงพระที่นั่งศิวโมกขพิมาน เป็นห้องจัดนิทรรศการประวัติศาสตร์ชาติไทยแบบนิทรรศการถาวร โดยสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ได้เสด็จพระราชดำเนินทรงเปิดห้องประวัติศาสตร์ชาติไทย เมื่อวันที่ 22 เมษายน 2525 (กรมศิลปากร, 2525; สำนักโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ, 2542)

อาคารและพื้นที่ภายในพิพิธภัณฑสถานจึงมิได้มีแต่เพียงนัยยะของการเป็นอาคารและสถานที่ทางประวัติศาสตร์เท่านั้น แต่ยังเป็น “ข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์” ของอดีตของชาตินอกเหนือจากนั้นแล้ว อาคารและพื้นที่แห่งนี้ยังอาจนับเป็นหนึ่งในสัญลักษณ์ของพระมหากษัตริย์คุณของพระมหากษัตริย์ไทยอย่างมากที่สุดอีกด้วย โดยเฉพาะความต้องการที่จะให้พิพิธภัณฑสถานนี้เป็นแนวทางในการศึกษาหาความรู้ของประชาชนจากสิ่งของที่นำมาจัดแสดงภายใน

ผู้วิจัยได้ตั้งข้อสังเกตกับตนเองว่า สาเหตุของการที่ผู้รับสารจะสามารถรับความหมายที่ผู้จัดหรือผู้ส่งสารของพิพิธภัณฑสถานต้องการจะนำเสนอได้อย่างง่ายดาย เป็นเพราะการนำเสนอภาพตัวแทนประวัติศาสตร์ชาติไทยนี้ อยู่ภายในพื้นที่ซึ่งถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์แห่งชาติที่เกิดขึ้นจริง ใช่หรือไม่ เมื่อได้นำความรู้สึกนี้ไปสอบถามกับผู้รับสารคนอื่นๆในการทำสนทนากลุ่ม ผู้วิจัยได้พบข้อมูลว่า แม้ว่าผู้เข้าชมทั่วไปจะไม่รู้ว่า พื้นที่คืออะไรหรือมีความสำคัญอย่างไรในทางประวัติศาสตร์ แต่ก็รู้สึกตรงกันว่า เมื่อพิพิธภัณฑสถานตั้งอยู่ใน “โซนพิเศษ” แล้ว ตัวอาคารและสถานที่ก็ย่อมจะมีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ของชาติไทยด้วยเช่นกัน ดังเช่นตัวอย่างของถ้อยคำให้สัมภาษณ์ดังต่อไปนี้คือ

“ถ้าสังเกตดูในบริเวณนี้จะมีความรู้สึกว่าเป็นสถานที่ที่สำคัญๆ ทั้งนั้น ส่วนใหญ่จะเป็นสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ วัดที่เก่าแก่ ซึ่งมีความสัมพันธ์กันทางความเป็นอยู่ของคนในสมัยก่อน และเป็นสถานที่ที่เป็นเมืองเก่าของไทย จะเห็นได้ว่ามีศาลหลักเมืองอยู่ด้วย ดังนั้นในส่วนของพิพิธภัณฑสถานนี้จึงมีความสำคัญและสัมพันธ์กันอย่างยิ่งกับประวัติศาสตร์ชาติไทย” (สายทอง บุญปัญญา, สนทนากลุ่ม 30 พฤศจิกายน 2549)

ในขณะเดียวกัน ผู้วิจัยได้พบอีกด้วยว่า มีความพยายามใช้พื้นที่ทางกายภาพเข้ามาเป็นตัวควบคุมความหมายที่ต้องการนำเสนอผ่านพิพิธภัณฑ์ด้วยเช่นกัน ยกตัวอย่างเช่น การเลือกพื้นที่ที่จะก่อสร้างอาคารพิพิธภัณฑ์ศิลปะของประเทศเยอรมัน ที่ในที่สุดแล้วผลจากการค้นหาและเลือกเมืองเพื่อจะก่อสร้างพิพิธภัณฑ์ดังกล่าวนั้น ผู้สร้างได้เลือกเมือง Nuremberg เป็นสถานที่ก่อสร้างพิพิธภัณฑ์ โดยให้เหตุผลว่า เป็นเพราะพื้นที่ของเมืองนี้เป็นเมืองที่สามารถแสดงให้เห็นถึงลักษณะของความเป็นเยอรมันได้มากที่สุดกว่าเมืองอื่นๆ (Hoffmann, 1994)

กล่าวโดยสรุปได้ว่า บรรยากาศและสภาพแวดล้อมทั้งภายในและภายนอกพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนครนี้ นับเป็นบริบทในด้านสถานที่ (place/space context) ที่สำคัญในการช่วยประกอบสร้างความหมายของภาพตัวแทนประวัติศาสตร์ชาติไทย เนื่องด้วยสภาพแวดล้อมทางด้านพื้นที่ ได้มีส่วนช่วยทำให้ภาพบรรยากาศและเหตุการณ์ในอดีตที่ผ่านมาของชาติไทยภายในห้องจัดแสดงประวัติศาสตร์ชาติไทย ดูสอดคล้องและสมจริงมากยิ่งขึ้น จนกระทั่งสามารถนำทางการอ่านความหมายและความรู้สึกที่เกิดขึ้นของผู้ชม ให้ยอมรับ ภาพตัวแทนความโชคดีของปวงชนชาวไทย ที่ได้อยู่ภายใต้ร่มพระบารมีที่ปรากฏขึ้นดังได้กล่าวมาแล้วได้

[4] ชุดของอุปกรณ์ประกอบฉาก

ผู้วิจัยพบว่า สาเหตุประการสำคัญที่ภาพแห่งความโชคดีดังกล่าวถูกนำเสนอออกมาจนกระทั่งผู้เข้าชมสามารถเกิดความรู้สึกสอดคล้องตรงตามจุดประสงค์ของผู้เล่าเรื่องนี้ เกิดขึ้นเพราะการเลือก/และไม่เลือกใช้สิ่งแสดงต่างๆ เพื่อให้สื่อสารความหมายที่ผู้ส่งสารของพิพิธภัณฑ์ต้องการ ซึ่งผู้วิจัยจัดจำแนกชุดของอุปกรณ์ประกอบฉากภายในห้องจัดแสดงประวัติศาสตร์ชาติไทย อาคารพระที่นั่งศิวโมกษพิมาน ออกมาเฉพาะประเภทที่สำคัญๆ ดังนี้ คือ

(4.1) วัตถุ (object/artifact) สำหรับวัตถุในชุดของอุปกรณ์ประกอบฉากที่ถูกใช้เป็นสื่อในการถ่ายทอดความหมายภายในห้องจัดแสดงประวัติศาสตร์ชาติไทยนั้น มีทั้งวัตถุที่เป็นของจริงที่พระมหากษัตริย์ในอดีตพระราชทานให้กับพิพิธภัณฑ์หรือองค์กรและบุคคลทั่วไปมอบให้ วัตถุที่ทำเลียนแบบของจริง และวัตถุประเภทจำลองเหตุการณ์ขนาดเล็ก

(4.1.1) วัตถุของจริงจากประวัติศาสตร์ วัตถุประเภทนี้ได้ถูกเลือกใช้เพื่อแสดงจุดเด่นของเหตุการณ์ในแต่ละยุคสมัยและแต่ละรัชกาล ยกตัวอย่างเช่น เครื่องสังคโลกในสมัยอาณาจักรสุโขทัย โต๊ะทรงค่านวนทางดาราศาสตร์และโหราศาสตร์ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า

เจ้าอยู่หัว หนังสือพระราชนิพนธ์ของรัชกาลที่ 6 หรือสิ่งของและผลิตภัณฑ์จากโครงการที่เกิดขึ้นจากกระแสพระราชดำริของรัชกาลที่ 9 เป็นต้น

ภาพที่ 18-19: ตู้แสดงสิ่งของในหัวข้อพระราชกรณียกิจทางด้านการสื่อสาร ในส่วนจัดแสดงนิทรรศกาลของรัชกาลที่ 5

ภาพที่ 20-21: ตู้แสดงสิ่งของจากมูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพในสมเด็จพระบรมราชินีนาถ ในส่วนจัดแสดงนิทรรศกาลของรัชกาลที่ 9

ประเด็นที่น่าสนใจในการใช้ของจริงช่วยสร้างภาพตัวแทนก็คือ การที่ผู้วิจัยในฐานะของนักท่องเที่ยวหรือผู้รับสารยอมรับความหมาย รวมถึงไม่ทันคิดและไม่ทันตั้งคำถามต่อความหมายที่ถูกส่งมานั้น เป็นเพราะคุณลักษณะพิเศษที่เกิดขึ้นจากการใช้ “ของจริง” นั่นคือ นอกจาก วัตถุของจริงจะสามารถดึงดูดใจของผู้เข้าชมนิทรรศการได้มากแล้ว **“วัตถุของจริงจากประวัติศาสตร์”** ยังก่อให้เกิดความรู้สึกถึงความโปร่งใส โดยเฉพาะความหมายของความโปร่งใสในด้านของการเป็นพยานหลักฐานแห่งประวัติศาสตร์ที่ต่อเนื่องระหว่างกาลเวลาแห่งอดีตกับปัจจุบันที่ถูกซ่อนอยู่ภายใต้ของจริงเหล่านั้น ดังนั้น วัตถุของจริงจึงมิใช่เป็นเพียงวัตถุธรรมดาแต่ซ่อนนัยถึงประวัติศาสตร์ของชาติไทยและลักษณะเฉพาะของความเป็นไทยอีกด้วย

(4.1.2) วัตถุที่ทำเลียนแบบของจริง สำหรับวัตถุเลียนแบบนี้อาจมีทั้งกรณีี่ของจริงถูกจัดแสดงอยู่ที่อื่น หรือวัตถุของจริงนั้นอยู่ในสภาพผุพังหรือกร่อนทำลายไปตามกาลเวลา หรือหาวัตถุของจริงนั้นไม่ได้ ตัวอย่างเช่น โบราณวัตถุจำลองเกี่ยวกับพระเจ้า 500 ชาติ ที่พบในเจดีย์วัดพระศรีสรรเพชญ์ ในสมัยสมเด็จพระเจ้าบรมไตรโลกนาถ เรือสำเภาจำลองในสมัยรัชกาลที่ 3 แพลงธงจำลองในพระราชพิธีโสกันต์สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ รัชสมัยรัชกาลที่ 5 ฯลฯ

ผู้วิจัยได้พบว่า แม้จะเป็นเพียงการทำเลียนแบบของจริง แต่วัตถุเหล่านี้มิได้สูญเสียความสามารถในการผลิตความหมายไปแต่อย่างใด เนื่องด้วย วิธีการเลือกนำเสนอวัตถุเลียนแบบ ควบคู่ไปกับสัญลักษณ์อื่น ๆ ที่มีหน้าที่ในการให้รายละเอียดหรือทำหน้าที่เป็นบริบทของวัตถุ อย่างเช่น ตัวบทในลักษณะของป้ายชื่อวัตถุและป้ายอธิบายรายละเอียดของวัตถุ เป็นต้น

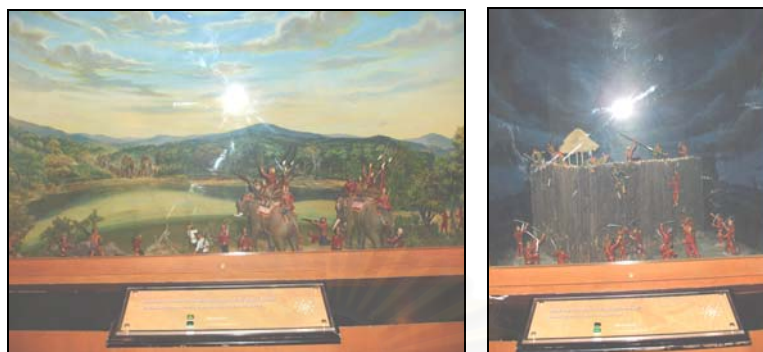

ภาพที่ 22: เรือสำเภาจำลองในสมัยรัชกาลที่ 3 จะเห็นด้านหลังเป็นภาพกราฟฟิคเพื่อให้ผู้เข้าชมได้จินตนาการถึงช่วงเวลาขณะที่เรือกำลังแล่นอยู่ในทะเล ในส่วนจัดแสดงนิทรรศกาลของรัชกาลที่ 3

(4.1.3) ตู้กระจกจำลองเหตุการณ์ (diorama) ตู้กระจกจำลองเหตุการณ์ได้ถูกเลือกขึ้นมาเพื่อแสดงจุดเด่นของเหตุการณ์ในแต่ละยุคสมัยและแต่ละรัชกาลเช่นเดียวกับการเลือกใช้วัตถุของจริง ตู้กระจกจำลองเหตุการณ์นี้จะจำลองภาพการกระทำของเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในขณะนั้นแบบสมจริง ในลักษณะของการใช้หุ่นคนจำลอง ฉากจำลอง และอุปกรณ์ประกอบฉากแบบย่อส่วน โดยกำหนดมุมมองจากด้านหน้าคล้ายลักษณะของการชมละครเวที และมีตัวบทบรรยายประกอบทั้งในลักษณะของตัวอักษรและในลักษณะของเสียงอธิบาย ที่สำคัญคือ เมื่อผู้เข้าชมพิจารณาเหตุการณ์ที่จำลองมา รวมถึงดูที่ใบหน้าและกิริยาท่าทางของหุ่นคนจำลองอย่างใกล้ชิดก็จะมองเห็นถึงสีหน้าและท่าทางของแต่ละคนที่บ่งบอกถึงความรู้สึกและอารมณ์ที่แตกต่างกันด้วย ผลก็คือ ผู้ชมสามารถจินตนาการและรู้สึกว่าได้ “เห็น” และรับรู้ในสิ่งที่เกิดขึ้นจริง

ยกตัวอย่างเช่น ตู้จำลองเหตุการณ์สมัยประวัติศาสตร์สุโขทัยในเหตุการณ์พ่อขุนรามคำแหงชนช้างกับขุนสามชนเจ้าเมืองฉอด ตู้จำลองเหตุการณ์จำลองประวัติศาสตร์สมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราชตอนทรงพระแสงปืนต้นข้ามแม่น้ำสะโตง ตอนทรงประกาศอิสรภาพ ตอนทรงปืนค่ายพม่า ตอนทรงรบกับลักไวกำมู และตอนทรงกระทำยุทธหัตถี ตู้แสดงเหตุการณ์จำลองประวัติศาสตร์สมัยสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ตอนตีเมืองจันทบุรี ตอนทรงรวบรวมกำลังพล ณ หัวเมืองตะวันออก ตู้จำลองเหตุการณ์สงครามทุ่งลาดหญ้าในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธ

ยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ตู้จำลองบรรยากาศเกษตรกรที่ยึดการดำเนินชีวิตแบบ “เศรษฐกิจพอเพียง” ในส่วนจัดแสดงนิทรรศการสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชฯ ฯลฯ

ภาพที่ 23-24: ตู้กระจกจำลองเหตุการณ์ศึกสงคราม พร้อมตัวบรยายและคอมพิวเตอร์อิเล็กทรอนิกส์ให้เสียงบรรยายเหตุการณ์ ทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ ในการจัดแสดงนิทรรศการในสมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราช

ข้อสังเกตประการหนึ่งต่อเหตุการณ์ที่ถูกเลือกมานำเสนอในลักษณะของตู้จำลองเหตุการณ์ นั่นคือ เหตุการณ์จำลองในแต่ละยุคสมัยนั้นสามารถแสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงบทบาทของพระมหากษัตริย์ไปตามบริบทและกาลเวลา จากอดีตที่พระเจ้าแผ่นดินของประเทศไทยทรงเน้นบำเพ็ญพระราชกรณียกิจในด้านการป้องกันประเทศด้วยการทำศึกสงครามระหว่างประเทศและสงครามการเมืองในประเทศ มาเป็นการเน้นสร้างความสัมพันธ์ทางการทูต และเน้นพระราชกรณียกิจทางด้านการพัฒนาประเทศในมิติของเศรษฐกิจ สังคม และการศึกษา หรือการทำสงครามกับเศรษฐกิจและความยากจน ดังเช่นตู้จำลองเหตุการณ์เศรษฐกิจพอเพียงในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบัน

ภาพที่ 25: ตู้กระจกจำลองวิถีชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียง พร้อมคอมพิวเตอร์อิเล็กทรอนิกส์ให้เสียงอธิบาย ทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ ในการจัดแสดงนิทรรศการในสมัยรัชกาลที่ 9

เพื่อจะวิเคราะห์ว่าวัตถุทั้ง 3 ประเภทในข้างต้นนั้นสามารถแสดงความหมายและความคิดของผู้ส่งได้อย่างไร ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการวิเคราะห์ที่ธรรมชาติของวัตถุ และได้พบว่า “วัตถุ” หรือ object มีบทบาทหรือหน้าที่ที่สำคัญในการสร้างสรรค์ความหมายภายในพิพิธภัณฑ์ คือ

- **หน้าที่ในการบอกย้ำและแสดงให้เห็นถึงการมีอยู่จริงของ “อดีต” หรือ เหตุการณ์สำคัญทางประวัติศาสตร์ที่เกิดขึ้น** โดยวัตถุทั้งของจริงและของที่ทำเลียนแบบของจริงเหล่านี้ ล้วนถูกใช้ให้แสดงตนในฐานะของการเป็นหลักฐานของประวัติศาสตร์ของแต่ละยุคสมัยหรือแต่ละรัชกาล ยกตัวอย่างเช่น พระเก้าอี้พับของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชและกรมพระราชวังบวรมหาดสูรสิงหนาท ที่สันนิษฐานว่า เป็นการอัญเชิญไปใช้ในระหว่างการทำสงครามรบกับพม่าที่ทาดินแดง หรือจัดแสดงโบราณวัตถุในประวัติศาสตร์สมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ประกอบด้วย ตำราพิชัยสงครามที่พระองค์โปรดฯ ให้สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาศักดิพลเสพทรงชำระ กระบอกลีอกสาร รวมถึงเสื้อและหมวกลงยันต์ที่สร้างขึ้นเมื่อปี พ.ศ.2358 หรือคิมเหล็กที่ใช้ในการสร้างอนุสาวรีย์ประชาธิปไตยเมื่อ พ.ศ.2482 เป็นต้น
- นอกจากนั้นแล้ว วัตถุทั้ง 2 ประเภทยังถือเป็น “มรดกทางวัฒนธรรม” ที่ช่วย**ทำหน้าที่ทั้งในด้านการตอบสนองความอยากรู้อยากเห็นของผู้เข้าชมถึงความทรงจำแห่งอดีต ความรุ่งเรืองและความเสื่อมของชาติในยามศึกสงคราม** เพื่อจะได้รู้สึกด้วยว่าตัวเองก็เป็นผู้รู้เรื่องราวทางประวัติศาสตร์ ตัวอย่างเช่น เครื่องสังคโลกในสมัยอาณาจักรสุโขทัย เครื่องมือที่รัชกาลที่ 5 และสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถทรงใช้ในพิธีวางศิลาฤกษ์สร้างทางรถไฟ พ.ศ.2435 หนังสือพระราชนิพนธ์ของรัชกาลที่ 6 เช่น ศกุนตลา มัทนะพาธา ท้าวแสนปม ประมวลสุภาสิต และโรเมโอและจูเลียต เครื่องมือและอุปกรณ์ต่างๆที่ใช้ในการก่อสร้างอนุสาวรีย์ประชาธิปไตย เมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2482 เป็นต้น รวมถึง**หน้าที่ในด้านการตอบสนองความต้องการทางการเรียนรู้หรือศึกษาค้นคว้าของผู้เข้าชมพิพิธภัณฑ์ โดยเฉพาะกับกลุ่มนักเรียนนักศึกษาอีกด้วย**

(4.2) **ภาพ (picture)** สำหรับสัญลักษณ์ประเภทรูปภาพภายในห้องจัดแสดงประวัติศาสตร์ชาติไทยนี้ นอกจากจะสามารถแสดงให้เห็นเหตุการณ์สำคัญหรือบุคคลสำคัญในประวัติศาสตร์ความเป็นมาของชาติแล้ว ยังเป็นที่น่าสังเกตอีกด้วยว่า ภาพประเภทต่างๆที่นำมาจัดแสดงนั้นได้

ถูกเลือกใช้เพื่อให้ทำหน้าที่ควบคุมความหมายด้วยการดึงดูดผู้ชมให้เชื่อว่าทุกสิ่งเป็นความจริง และความจริงเช่นนั้นมีความหมายว่าอย่างไรตามที่ผู้จัดต้องการ อาจจำแนกประเภทของภาพที่จัดแสดงออกได้เป็น 4 ประเภท คือ

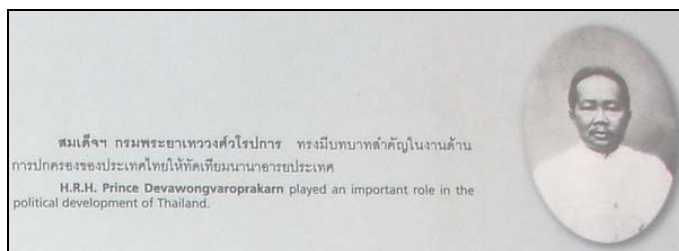

ภาพที่ 26-27: พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ภาพซ้ายในดวับทหวัข้อพระราชนิธิยกิจด้านการศาลยติธรรม และภาพขวาในดวับทหวัข้อพระราชนิธิยกิจด้านสังคมและวัฒนธรรม

(4.2.1) พระบรมสาทิสลักษณ์ พระบรมฉายาลักษณ์ และพระบรมรูปของพระมหากษัตริย์ และภาพวาดในเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้อง ยกตัวอย่างเช่น ภาพวาดพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชเสด็จกลับจากเมืองเขมร พระบรมสาทิสลักษณ์พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเขียนด้วยสีน้ำมัน หรือภาพของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวขณะทรงพระสำราญอิริยาบถในระหว่างเสด็จประพาสต้นยังต่างจังหวัด ฯลฯ

(4.2.2) ภาพถ่ายและภาพวาดทั่วไป ได้แก่ ภาพวาดและภาพถ่ายของบุคคลทั่วไป ภาพวาดและภาพถ่ายเหตุการณ์ ภาพวาดและภาพถ่ายของสถานที่ที่ ณ ช่วงเวลาปัจจุบันและ/หรือช่วงเวลาในอดีต ดังตัวอย่างต่อไปนี้ คือ

- ภาพบุคคล เช่น ภาพของเจ้าพระยาสุรวงศ์ไวยวัฒน์ (วร บุนนาค) ผู้บังคับบัญชาการต่อเรือและตักแต่งเรือรบ เรือพระที่นั่งกลไฟ และเรืออื่นๆ ในรัชสมัยรัชกาลที่ 4 ภาพของแม่ทัพคนสำคัญในการปราบฮ่อในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้แก่ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงประจักษ์ศิลปาคม และจอมพล เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี (เจิม แสงชูโต) ซึ่งถือเป็นตัวละครสำคัญในชุดเหตุการณ์ของการบำเพ็ญพระราชกรณียกิจทางด้านการป้องกันประเทศของพระมหากษัตริย์ เป็นต้น หรือภาพของชาวต่างชาติที่มีบทบาทสำคัญในด้านของการศึกษาสมัยใหม่ในสมัยรัชกาลที่ 4 อย่างเช่น นางแอนนา เลียวโนเวนส์ และหมอบรัดเลย์

ภาพที่ 28: สมเด็จพระยาเทววงศ์วโรปการ

ในส่วนจัดแสดงนิทรรศการหัวข้อพระราชกรณียกิจด้านการปกครอง สมัยรัชกาลที่ 5

- ภาพเหตุการณ์ เช่น ภาพวาดจำลองเหตุการณ์ราชทูตไทยนำโดยออกพระวิสุทธรสุนทร หรือโกษาธิบดี (ปาน) นำพระราชสาส์นไปถวายพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 ฝรั่งเศส ในการจัดแสดงประวัติศาสตร์สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ซึ่งภาพนี้สามารถแสดงให้เห็นถึงพระอัจฉริยภาพของพระมหากษัตริย์ไทยในการมองการณ์ไกลเพื่อป้องกันสงครามด้วยการใช้กลยุทธ์การเมืองเรื่องการทูตกับประเทศมหาอำนาจที่มีกำลังและอุปกรณ์ที่เหนือกว่าในการรบได้เป็นอย่างดีด้วย
- ภาพสถานที่ เช่น ภาพถ่ายในสมัยปัจจุบันของวัดบางยี่เรือใต้ วัดท้ายตลาด วัดบางขว้าน้อย และวัดบางขว้าใหญ่ ในการจัดแสดงหัวข้อ “การทํานุบำรุงแผ่นดิน” ประวัติศาสตร์สมัยสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ฯลฯ หรือภาพวาดจำลองของวัดสันเปาโลและหอดูดาวที่เมืองลพบุรี ในการจัดแสดงประวัติศาสตร์สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

ภาพที่ 29: ภาพถ่ายสถานที่ต่างๆในช่วงเวลาปัจจุบัน ในส่วนจัดแสดงนิทรรศการสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

(4.2.3) ภาพแผนที่ ยกตัวอย่างเช่น ภาพแผนที่ไฟแสดงที่ตั้งของชุมชนในกลุ่มวัฒนธรรมเริ่มแรก ก่อนพุทธศตวรรษที่ 18 ในการจัดแสดงนิทรรศการพัฒนาการบ้านเมืองเมื่อเข้าสู่สมัยประวัติศาสตร์กลุ่มวัฒนธรรมแรกเริ่มในแผ่นดินไทยและประวัติศาสตร์กรุงสุโขทัย ภาพแผนที่ไฟแสดงตำแหน่งหัวเมืองในอาณาจักรสุโขทัย หัวเมืองชั้นใน หัวเมืองชั้นนอก และหัวเมืองประเทศ

ราช ในการจัดแสดงสมัยประวัติศาสตร์สุโขทัย ภาพแผนที่ตั้งอาณาจักรอยุธยาและการสร้างบ้านแปงเมือง ภาพแผนที่แสดงอาณาเขตกรุงธนบุรีและที่ตั้งของชุมชนต่างๆ ในการจัดแสดงสมัยประวัติศาสตร์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ภาพแผนที่แสดงเส้นทางเดินทัพไทยและพม่าในสงครามเก้าทัพ พ.ศ.2328 และแผนที่สังเขปแสดงเส้นทางเดินทัพในสงครามพม่าที่ทาดินแดง พ.ศ. 2329 ในการจัดแสดงประวัติศาสตร์สมัยรัชกาลที่ 1 ฯลฯ

ภาพที่ 30-31: ตัวอย่างภาพกราฟิกเส้นทางเดินทัพในสงครามพม่า ในส่วนจัดแสดงนิทรรศการสมัยรัชกาลที่ 1

(4.2.4) ภาพกราฟิกติดกำแพง (wall display) ยกตัวอย่างเช่น ภาพกราฟิกกำแพงวังที่มีรอยอิฐร้าวในการจัดแสดงหัวข้อ “ชะตาเมืองตก” ในประวัติศาสตร์สมัยกรุงศรีอยุธยา และภาพกราฟิกติดฉากปรั๊กหักพังของกำแพง ในส่วนจัดแสดงนิทรรศการประวัติศาสตร์สมัยการเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2 ภาพกราฟิกกำแพงในส่วนจัดแสดงนิทรรศการสมัยกรุงธนบุรีเป็นภาพอนุสาวรีย์พระเจ้าตากสินซ้อนพื้นภาพหลังด้วยภาพเขียนลายไทยแสดงการสู้รบของชาวบ้านกับพม่า ภาพกราฟิกติดกำแพงผนังกำแพงในการจัดแสดงประวัติศาสตร์สมัยรัชกาลที่ 9 ซึ่งใช้รูปถ่ายขนาดใหญ่ของพระองค์ขณะทรงรับดอกไม้จากหญิงชราทางด้านขวามือของผู้มอง ในขณะที่ด้านซ้ายมือจะเป็นรูปภาพปฏิทินเดือนพฤษภาคม พ.ศ.2493 ในแต่ละช่องของวัน ยกเว้นวันที่ 5/15/27 จะเป็นภาพถ่ายขณะบำเพ็ญพระราชกรณียกิจต่างๆของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ และสมาชิกในพระราชวงศ์ ฯลฯ

ภาพที่ 32: ภาพกราฟฟิคตกแต่งกำแพง ในส่วนจัดแสดงนิทรรศการสมัยรัชกาลที่ 9

เพื่อจะวิเคราะห์ว่าประเภทของภาพในข้างต้นนั้น ทั้งภาพถ่าย ภาพวาด และภาพแผนที่ สามารถแสดงความหมายและความคิดของผู้ส่งได้อย่างไร ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการวิเคราะห์ที่ธรรมชาติของภาพ และได้พบว่า “ภาพ” หรือ picture มีบทบาทหรือหน้าที่ที่สำคัญในการสร้างสรรค์ความหมายภายในพิพิธภัณฑ์ คือ

- ภาพช่วยทำหน้าที่ให้ “สาร” ที่ผู้จัดต้องการจะสื่อนั้นสามารถเห็นได้โดยง่าย และชัดเจน ตัวอย่างเช่น ภาพวาดเหตุการณ์ขณะพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชเสด็จกลับพระนครขณะบัญชาการรบอยู่ที่เมืองเขมร เพื่อแสดงให้เห็นและเป็นการยืนยันถึงความชอบธรรมของพระบารมีของพระองค์ในการเสด็จขึ้นเถลิงถวัลยราชสมบัติ เป็นพระปฐมกษัตริย์แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์

ด้วยภาพนั้นแสดงให้เห็นพร้อมด้วยบทอธิบายเหตุการณ์ว่า “ขณะที่ตรวจเตรียมพลก็บังเกิดศุภนิมิตรเป็นอัศจรรย์ ปราบกบฏันดาลให้พระรัศมีโชติช่วงแผ่ออกจากพระวรกาย บรรดาไพร่พลผู้ใหญ่ผู้น้อยแลเห็นด้วยกันทั้งสิ้น จึงพากันถวายบังคมด้วยพระบารมีจะได้เป็นถึงพระเจ้าแผ่นดิน” อย่างไรก็ตาม ภาพนี้มีได้ระบุที่มาว่าผู้ใดเป็นผู้วาดและวาดขึ้นในสมัยใด ซึ่งหากพิจารณาให้ลึกซึ้งลงไปอีก ก็จะได้เห็นภาพซ้อนในความเชื่อเรื่องบุญวาสนาของคนไทยอีกด้วยว่า ผู้ที่จะขึ้นครองราชย์ได้นั้นมิได้เป็นบุคคลธรรมดาเช่นบุคคลทั่วไป เนื่องจากจะต้องมีบุญบารมีและมีวาสนาเป็นต้นทุนหนุนหลังด้วยนั่นเอง

- ภาพยังทำหน้าที่ในการทดแทนวัตถุ ในกรณีที่ไม่สามารถนำวัตถุของจริงหรือสถานที่หรือเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในอดีต มาจัดแสดงได้ ในกรณีนี้ภาพจะทำให้ผู้ชมรู้สึก

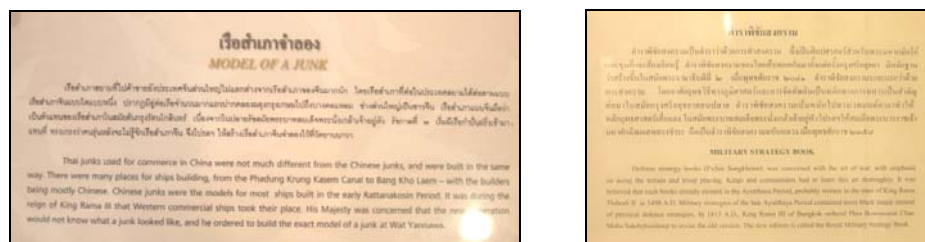
ได้ถึงการดำรงอยู่ของวัตถุหรือสถานที่ หรือรู้สึกได้ว่ามีเหตุการณ์นั้นเกิดขึ้นจริง แม้ไม่ได้มองเห็นในห้องจัดแสดงประวัติศาสตร์ชาติไทยนี้

ตัวอย่างเช่น ภาพในการจัดแสดงนิทรรศการหัวข้อพระราชกรณียกิจด้านการคมนาคม ประกอบด้วย ภาพถ่ายเหตุการณ์จริงในสมัยประวัติศาสตร์ทรงวางศิลาฤกษ์ทางรถไฟสายกรุงเทพฯ-อยุธยา พ.ศ.2439 ภาพของถนนที่ตัดขึ้นใหม่และที่ปฏิสังขรณ์รวมถึงภาพของสะพานที่ถูกสร้างขึ้นที่เชื่อมโยงกับสถานที่ที่ยังคงมีอยู่ให้เห็นในปัจจุบัน อันได้แก่ ถนนราชดำเนินนอก ถนนสุรวงศ์ ถนนอนุสาวรีย์ เช่น สะพานผ่านพิภพลีลา สะพานผ่านฟ้าลีลาศ สะพานมัฆวานรังสรรค์ และภาพของคลองที่ถูกขุด เช่น คลองรังสิตประยูรศักดิ์ และคลองประเวศบุรีรมย์

- **ภาพทำหน้าที่ในการเป็นปริบทให้กับวัตถุและเหตุการณ์จำลองต่างๆ** การทำหน้าที่ประเภทนี้ของภาพยังช่วยเอื้ออำนวยให้กระบวนการสร้างภาพตัวแทนเป็นไปได้ อย่างง่ายดายยิ่งขึ้น เพราะการมีภาพมานำเสนอประกอบวัตถุส่งผลให้เกิดความรู้สึก “เหมือนจริง” (as-it-really-is) ได้มากยิ่งขึ้น ตัวอย่างเช่น ภาพวาดพื้นหลังในตู้แสดงเหตุการณ์จำลองการหล่อพระพุทธรูปในสมัยพระมหาธรรมราชาที่ 1 ที่เป็นโบสถ์หรือศาลาวัด หรือภาพกราฟฟิคกำแพงวังที่มีรอยร้าวในการจัดแสดงหัวข้อชะตาเมืองตกในประวัติศาสตร์สมัยกรุงศรีอยุธยา เป็นต้น

(4.3) **ตัวบท (text)** สำหรับตัวบทหรือป้ายประกอบนิทรรศการภายในพิพิธภัณฑ์ ประกอบด้วยตัวบทที่เป็นตัวอักษรบรรยาย เช่น คำอธิบายรายละเอียดของวัตถุ คำอธิบายได้ภาพ และคำบอกเล่าเหตุการณ์ และตัวบทที่เป็นเสียงบรรยาย ตัวบททั้ง 2 ประเภทนี้จะปรากฏในแบบ 2 ภาษาควบคู่กันไป คือ ภาษาไทยและภาษาอังกฤษ

ผู้วิจัยพบว่า ประเภทของตัวบทในลักษณะของตัวอักษรนี้จะมีทั้ง (1) คำบรรยาย/คำอธิบายบนภาพกราฟฟิคทั้งขนาดใหญ่และเล็ก เพื่อบอกเล่าเหตุการณ์หรืออธิบายรายละเอียดในแต่ละหัวข้อของการจัดแสดง ตัวอย่างเช่น ตัวบทบรรยายพระราชประวัติและพระราชกรณียกิจของพระมหากษัตริย์ในราชวงศ์จักรี ตัวบทแสดงฝั่งพระราชโอรสและพระราชธิดาในรัชกาลที่ 4 และราชสกุลวงศ์ที่สำคัญในรัชกาลที่ 4 เป็นต้น และ (2) เป็นลักษณะของป้ายให้ข้อมูล เช่น ป้ายชื่อวัตถุ ป้ายอธิบายรายละเอียดของวัตถุ และคำอธิบายได้ภาพ ตัวบทในลักษณะของตัวอักษรนี้จะปรากฏแบบ 2 ภาษาควบคู่กันไป คือ ภาษาไทยและภาษาอังกฤษ

ภาพที่ 33-34: ตัวอย่างตัวบทประเภทคำอธิบายรายละเอียดของสิ่งแสดง ในส่วนจัดแสดงนิทรรศการสมัยรัชกาลที่ 3

ภาพที่ 35-36: ตัวอย่างตัวบทประเภทคำอธิบายรายละเอียดของเหตุการณ์ ในส่วนจัดแสดงนิทรรศการสมัยกรุงศรีอยุธยา

ผู้วิจัยได้พบว่า การนำเสนอสัญญาณประเภทตัวบทนี้เป็นภาพสะท้อนแห่งปฏิบัติการควบคุมความหมายได้เป็นอย่างดี เนื่องด้วยตัวบทจะผลิตและต่อยอดความรู้ที่สำคัญด้วยการให้รายละเอียดอธิบายตัววัตถุ อธิบายได้ภาพบุคคล/สถานที่ หรือบอกเล่าเหตุการณ์ ทั้งในแบบของตัวอักษรและแบบของเสียงบรรยาย โดยเฉพาะเมื่อตัวบทที่ถูกเลือกมานำเสนอในพิพิธภัณฑ์นี้มีความเกี่ยวข้องกับความรู้ที่ว่าด้วยประวัติศาสตร์ชาติไทยที่ถูกนำเสนอผ่านช่องทางอื่นๆด้วย อาทิ หนังสือเรียนวิชาประวัติศาสตร์ในสถาบันการศึกษา หรือผ่านช่องทางสื่อมวลชน อย่างเช่นละครเรื่องตากสินมหาราช หรือภาพยนตร์เรื่องสุริโยทัย ตำนานสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ภาพยนตร์แอนิเมชันเรื่องก้านกล้วย หรือตัวอย่างตัวบทบรรยายเหตุการณ์พระเจ้าตากสินมหาราชตีเมืองจันทบุรี ที่ก่อนจะบุกเมืองจันทบุรี พระองค์ได้ตรัสสั่งให้เหล่าทหารหุงหาอาหารแล้วทูปหม้อข้าวหม้อแกงทิ้งให้หมด แล้วไปหาข้าวเข้ากินในเมืองจันทบุรี ที่ได้รับการถ่ายทอดผ่านทางช่องทางต่างๆมากมายจนเป็นที่รับรู้กันทั่วไป เป็นต้น

หรือตัวบทบรรยายประกอบภาพกราฟฟิคตกแต่งผนังกำแพงในการจัดแสดงประวัติศาสตร์สมัยรัชกาลที่ 9 ซึ่งใช้รูปถ่ายขนาดใหญ่ของพระองค์ขณะทรงรับดอกไม้จากหญิงชราทางด้านขวามือของผู้มอง มีข้อความว่า

“ตลอดระยะเวลาที่ทรงครองราชย์ รัชกาลที่ 9 ทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจต่าง ๆ นานัปการ เพื่อความผาสุกแห่งพสกนิกรชาวไทย ทรงมีพระราชวินิจฉัยอันก่อประโยชน์ต่อการบรรเทาปัญหาและอุปสรรคต่างๆ ทำให้พสกนิกรแห่งพระองค์สามารถดำรงชีวิตได้อย่างเป็นสุข และมีคุณภาพชีวิตที่ดี อีกทั้งยังทรงมีพระราชดำริเกี่ยวกับสมาชิกในพระราชวงศ์ทุกพระองค์ในการเป็นแบบอย่างอันดีที่จะทรงบำเพ็ญกิจต่างๆ เพื่อประเทศชาติและประชาชน ซึ่งแสดงถึงความสามัคคีและความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน สมดังพระปฐมบรมราชปณิธานว่า “...เราจะครองแผ่นดินโดยธรรม เพื่อประโยชน์สุขแห่งมหาชนชาวสยาม...”

เพื่อจะวิเคราะห์ว่าตัวบททั้งในลักษณะของตัวอักษรบรรยายและเสียงบรรยายในข้างต้นนั้นสามารถแสดงความหมายและความคิดของผู้ส่งได้อย่างไร ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการวิเคราะห์ที่ธรรมชาติของตัวบท และได้พบว่า “ตัวบท” หรือ text มีบทบาทหรือหน้าที่ที่สำคัญในการสร้างสรรค์ความหมายภายในพิพินิทัศน์ คือ

- **หน้าที่ในการช่วยอำนวยความสะดวกในการสร้างความหมาย ความเข้าใจ** และยังช่วยในการแปลความหมายสัญลักษณ์วัตถุและสัญลักษณ์ประเภทภาพ ด้วยการอธิบายเรื่องราวที่ย่นย่อแต่ได้ใจความ รวมถึงการนำเสนอพล็อตเรื่องสนับสุนนหัวข้อย่อยของนิทรรศการนั้นๆที่ไม่กำหนดสืบสนอีกด้วย

ยกตัวอย่างเช่น การใช้ตัวบทอธิบายพระราชกรณียกิจทางด้านสังคมและวัฒนธรรมของการจัดแสดงประวัติศาสตร์สมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่แสดงให้เห็นว่าในช่วงเวลานั้นมีการเปลี่ยนแปลงชนบประเพณีแบบค่อยเป็นค่อยไป คือ เริ่มจากการรับอารยธรรมตะวันตกเข้ามาผสมผสานกับวัฒนธรรมไทย โดยเริ่มที่ราชสำนักก่อนและขยายไปสู่ประชาชน หรือการใช้สื่ออิเล็กทรอนิกส์ระบบสัมผัสหน้าจอซึ่งจัดเป็นตัวบทประเภทของการใช้ตัวอักษรบรรยายควบคู่กับเสียง ในการให้ข้อมูลทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษเกี่ยวกับพระประวัติและพระราชกรณียกิจในด้านต่างๆของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

- **การทำหน้าที่ของตัวบทในการสถาปนา “การอ่าน” เหตุการณ์หรือวัตถุต่างๆ** หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า การนำทางผู้รับสารให้ไปสู่การอ่านความหมายในแบบที่ผู้ส่งต้องการ ด้วยการเลือกและสร้างสรรค์ถ้อยคำที่จะนำมาใช้ วิธีการการเน้นคำเน้น

ตัวอักษร หรือที่เรียกว่า “การเข้ารหัสแห่งความหมาย” และด้วยวิธีการแบบนี้ ทำให้ผู้อ่านที่แม้จะอ่านความหมายได้อย่างหลากหลายแบบแต่ก็จะไม่เกินชุดแห่งความหมายของการอยู่ “ภายใต้ร่มพระบารมี” ที่ผู้ส่งสารกำหนดมา

ดังนั้น ในเรื่องของการใช้คำราชาศัพท์ ที่เป็นตัวกำหนดความแตกต่างทางสถานะที่สำคัญระหว่างผู้ที่อยู่ในตัวบทและผู้อ่านตัวบท ตัวอย่างเช่น ตัวบทบรรยายพระราชประวัติของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว “...ในสมัยต้นรัชกาลที่ 2 โปรดฯให้ว่าราชการกรมท่า กรมพระคลังมหาสมบัติ ทรงพระปรีชาสามารถรอบรู้ในศาสตร์หลายแขนง โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านการพาณิชย์ ทรงแต่งสำเภาค้าขายมีกำไรจำนวนมาก จนสมเด็จพระบรมชนกนาถตรัสเรียกว่า “เจ้าสัว” ในปลายรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทรงว่าราชการแผ่นดินต่างพระเนตรพระกรรณ ทรงอำนาจสิทธิ์ขาดในแผ่นดินเต็มที...”

สำหรับตัวบทที่หยิบยกมาเป็นตัวอย่างนี้จะเห็นได้ว่า ผู้อ่านมิได้มองเห็นและรับรู้ถึงความแตกต่างทางสถานะของตนในฐานะผู้อ่านอยู่ใต้ร่มพระบารมีเท่านั้น แต่ยังสามารถอ่านความหมายที่เสนอออกมาเชื่อมโยงไปถึงบุญของชาวไทยที่พระปรีชาสามารถของรัชกาลที่ 3 ทางด้านการพาณิชย์ ทำให้พระองค์ทรงมี “เงินถุงแดง” เก็บไว้ในท้องพระคลังเพื่อไถ่ประเทศในรัชสมัยรัชกาลที่ 5

- **ตัวบทช่วยทำหน้าที่ในการดึงความหมายบางอย่างให้ขึ้นมาเด่นและกีดกันบางความหมายออกไป** ผลของการทำหน้าที่แบบนี้ก็คือ ตัวบทกำลังแสดงบทในลักษณะของ “คู่ขนาน” ที่ซับซ้อน คือ ในขณะที่ตัวบทกำลังทำหน้าที่ในการถอดรหัสความหมาย (decoding) ให้ปรากฏออกมาต่อสายตาของผู้อ่าน ตัวบทก็กำลังทำหน้าที่ในการเข้ารหัส (encoding) ด้วยการเลือกในสิ่งที่ต้องการจะให้ผู้อ่านได้รับรู้และคิดถึงเหตุการณ์ที่ไม่ต้องการให้รับรู้ เพื่อให้บางความหมายปรากฏเด่นชัดและมีความสำคัญและบางความหมายลบล้างไป

ยกตัวอย่างในด้านของการลดทอนความสำคัญของเหตุการณ์ โดยเฉพาะกับกรณีของเหตุการณ์ที่ได้รับการผลิตซ้ำผ่านช่องทางอื่นๆอย่างมากมาย เช่น กรณีการสูญเสียเอกราชของแผ่นดินให้กับพม่าถึง 2 ครั้งในสมัยกรุงศรีอยุธยา ตามที่ผู้วิจัยได้สังเกตพบจากการอ่านตัวบทในหัวข้อที่เกี่ยวข้องกับการเสียกรุงทั้ง 2 ครั้งว่า หากพิจารณา

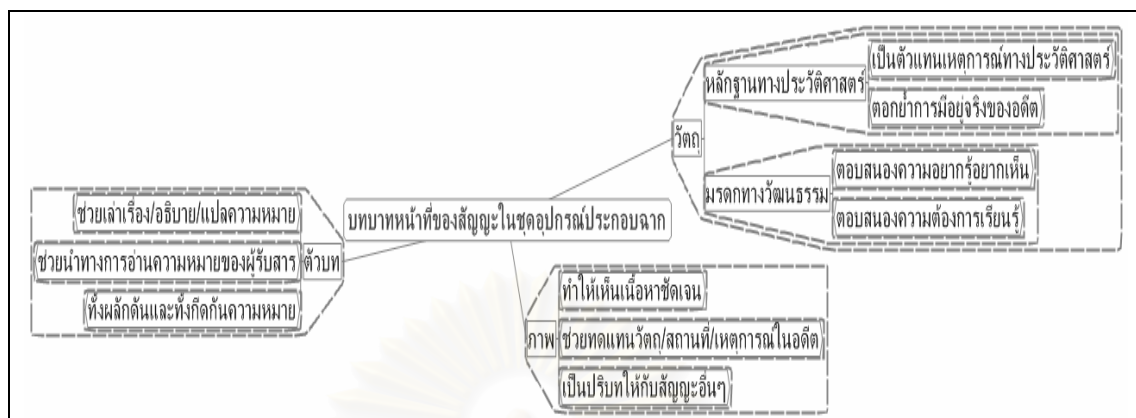
โดยใช้บริบทการเมืองปัจจุบันแล้ว เหตุที่การนำเสนอตัวบทในลักษณะนี้จะมุ่งมาที่สาเหตุภายในมากกว่าการโจมตีชาติคู่สงครามซึ่งเป็นสาเหตุภายนอกนั้น ก็เพื่อที่จะมุ่งปรามกลุ่มบุคคลที่จะแสวงหาอำนาจหรือการกระทำใดๆ เพื่อผลประโยชน์ของส่วนตนมากกว่า หรือตัวอย่างของการนำเสนอเหตุการณ์ในช่วงของพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล พระอัฐมรามาธิบดินทร รัชกาลที่ 8 ที่ตีบทอธิบายเหตุการณ์ในช่วงสิ้นสุดรัชกาลไว้เพียงว่า พระองค์ทรง “ด่วนสวรรคต” เท่านั้น

และตัวอย่างในด้านของการให้ความสำคัญกับเหตุการณ์ ตัวอย่างเช่น เหตุการณ์ที่การจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ในสมัยของรัชกาลที่ 6 และรัชกาลที่ 7 ซึ่งมีความเกี่ยวพันกับพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร โดยตรง

นอกเหนือจากการเลือกที่จะนำเสนอเหตุการณ์ใดเพื่อตีความหมายบางอย่างขึ้นมาเด่น และลดทอนบางความหมายให้ด้อยลงหรือไม่เป็นที่สังเกตแล้วนั้น ตัวบทยังทำหน้าที่ในการเข้ารหัสในระดับชั้นที่ลึกลงไปด้วยการเลือกที่จะนำเสนอเหตุการณ์ของใคร นำเสนอในรูปแบบใดหรือทำที่แบบไหน ตลอดจนลักษณะของประเภทในการนำเสนอ เช่น เป็นเพียงคำอธิบายใต้ภาพหรืออธิบายทั้งเหตุการณ์ประกอบด้วย เป็นต้น และที่เด่นชัดคือการนำเสนอการจัดแสดงด้วยความมาน้อยของพื้นที่ที่จัดให้แตกต่างกันเพื่อให้เห็นถึงความสำคัญหรือความโดดเด่นของแต่ละรัชกาลอีกด้วย

ยกตัวอย่างเช่น การที่ผู้วิจัยได้นับจำนวนหัวข้อของเหตุการณ์ที่ผู้จัดเลือกมานำเสนอ และได้พบว่าผู้จัดเลือกนำเสนอเหตุการณ์ในแต่ละรัชสมัยไม่เท่ากัน เช่น สมัยของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชเป็นจำนวน 5 หัวข้อ นำเสนอเหตุการณ์ในสมเด็จพระนารายณ์มหาราชจำนวน 3 หัวข้อ และเหตุการณ์ในสมัยของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยเพียง 1 หัวข้อเท่านั้น และผู้วิจัยได้พบว่า หากเทียบเคียงการนำเสนอเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ในแต่ละยุคสมัยแล้ว ประวัติศาสตร์สมัยสุโขทัยจะนำเสนอเหตุการณ์ในสมัยของพ่อขุนรามคำแหงมหาราชมากที่สุด ในสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นเหตุการณ์สมัยของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชมากที่สุด ในสมัยกรุงธนบุรีจะนำเสนอเรื่องราวของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชตั้งแต่ตอนปลายสมัยกรุงศรีอยุธยา ที่พระองค์ในขณะดำรงพระยศเป็นพระยาวชิรปราการตีฝ่าวงล้อมเข้าศึกไปตั้งชุมชนพระยาตากสินที่เมืองจันทบุรี และในสมัยพระบรมราชจักรีวงศ์ ผู้วิจัยพบว่า เหตุการณ์ในสมัยของรัชกาลที่ 1 รัชกาลที่ 4 รัชกาลที่ 5 และรัชกาลที่ 9 ได้รับพื้นที่ในการนำเสนอเหตุการณ์ใกล้เคียงกัน โดยให้พื้นที่ในการนำเสนอเหตุการณ์ในสมัยรัชกาลที่ 2 น้อยที่สุด

ทั้งนี้ ผู้วิจัยได้สรุปแผนภาพหน้าที่ของสัญญาณย่อยในชุดอุปกรณ์ประกอบฉากไว้ดังนี้ คือ

แผนภาพที่ 5: หน้าที่ของสัญญาณย่อยในชุดอุปกรณ์ประกอบฉาก

จากชุดของอุปกรณ์ประกอบฉาก ได้แก่ วัตถุ/ภาพ/ตัวบทประเภทต่างๆดังได้กล่าวมาในข้างต้น เพื่อประกอบการเล่าเรื่องภาพแห่งความโชคดีของปวงชนชาวไทยนี้ อาจกล่าวโดยสรุปได้ว่า สัญญาณเหล่านี้ได้ถูกควบคุมความหมายผ่านปฏิบัติการ 2 ขั้นตอนด้วยกัน คือ

[1] ทางเลือกกระหว่างการเลือกสิ่งของ/สิ่งแสดงต่างๆในแต่ละชุดของอุปกรณ์ประกอบฉากหรือหรือเนื้อเรื่องในชุดของเนื้อเรื่องตามกรอบกาลเวลาและกรอบการกระทำ เพื่อนำมาเสนอหรือจัดแสดงและไม่เลือกนำมาเสนอ

[2] ตัวช่วยหรือวิธีการควบคุมความหมายสิ่งของและเนื้อเรื่องที่ผ่านการเลือกเพื่อนำมาออกแบบการจัดแสดง ประกอบด้วย

○ การให้พื้นที่ที่มากน้อยสำหรับการจัดแสดงเนื้อหาและสิ่งแสดงสำหรับแต่ละหัวข้อและสำหรับแต่ละรัชกาล ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงภาพที่ชัดเจนของการเป็น “การเมืองเรื่องของภาพตัวแทน” อีกด้วย นั่นคือ ไม่ใช่ว่าการจัดแสดงนิทรรศการประวัติศาสตร์ชาติไทย ณ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร จะคำนึงถึงแต่เฉพาะว่าจะออกแบบการจัดแสดงหรือนำเสนอภาพตัวแทนประวัติศาสตร์ของชาติไทยออกมาอย่างไร ภายใต้พื้นที่ที่มากน้อยเท่าไรเท่านั้น แต่ยังมีประเด็น “เรื่องของใคร” และ “เรื่องอะไร” ที่จะถูกนำเสนอออกมาด้วย

- การใช้คำและตัวบทบรรยาย ดังเช่น การพูดหรือไม่พูดถึง การใช้คำราชาศัพท์ หรือคำธรรมดาซึ่งแสดงให้เห็นถึงลำดับสูงต่ำและความแตกต่างระหว่าง “ตัวละคร” ทั้งหมดที่มีอยู่ในชุดของตัวละคร และความแตกต่างระหว่าง “ตัวละคร” ในฐานะพระมหากษัตริย์ของชาติกับผู้เข้าชมซึ่งเป็นประชาชนในปกครอง เป็นต้น
- การเข้าถึงตัววัตถุในการจัดแสดง เช่น การติดป้ายห้ามจับ มีเชือกกั้น หรืออยู่ในตู้กระจกทำให้ไม่สามารถเข้าถึงตัววัตถุนั้นได้ หรือวัตถุนั้นตั้งอยู่บนแท่นฐานที่มีการยกระดับให้สูงขึ้นจากพื้นทางเดินปกติ ซึ่งสามารถแปลความหมายได้ว่าวัตถุนั้นมีความสำคัญหรือ “เป็นของสูง” เป็นต้น

ผลจากปฏิบัติการควบคุมความหมายดังกล่าวทำให้เห็นได้ว่า วัตถุ/ภาพ/ตัวบทเหล่านี้ได้เปลี่ยนสถานะของตัวเองจากการเป็นเพียงสิ่งแสดงธรรมดา แต่เป็น “สัญลักษณ์” ที่สถาปนาความหมายตามผู้ส่งสารต้องการ ทำให้กลุ่มผู้ส่งสารสามารถที่จะควบคุมความหมายที่ต้องการสื่อสาร (intended message) ออกมายังกลุ่มผู้รับสาร มิให้เลื่อนไหลผันแปรไปตามการรับรู้และประสบการณ์หรือภูมิหลังของผู้เข้าชมแต่ละคนแต่ละกลุ่มได้ การจัดเรียงสัญลักษณ์เหล่านี้เข้าด้วยกันเพื่อแทนความหมายที่ต้องการสื่อ นั้น จึงเป็นปฏิบัติการที่เรียกว่าการทำงานของกระบวนการการสร้างภาพตัวแทน

ผลจากการศึกษาจึงได้แสดงให้เห็นว่า ในขั้นตอนของการผลิตความหมายหรือสร้างภาพตัวแทนได้ร่วมพระบารมีนี้ วัตถุ/ภาพ/ตัวบทต่างๆ ได้ผ่านเข้าสู่ผ่านกระบวนการเลือก จัดจำแนกประเภท และการออกแบบการจัดวาง โดยความมุ่งหมายที่จะให้สิ่งแสดงต่างๆ เหล่านี้เป็นประจักษ์พยานแห่งเรื่องราวที่ต้องการจะถ่ายทอด และเพื่อปลูกฝังความทรงจำแห่งอดีต ให้เห็นเหตุการณ์สำคัญที่เกิดขึ้นในแต่ละยุคสมัยของชาติไทย จนกระทั่งผู้เข้าชมสามารถที่จะรู้สึก รับรู้ คล้อยตาม และยอมรับความหมายแห่งความโชคดีของปวงชนชาวไทยที่ได้เกิดมาภายใต้ร่มพระบารมีของสมเด็จพระบูรพมหากษัตริยาธิราชเจ้าแห่งผืนแผ่นดินไทย ที่ถูกส่งมาได้ตรงตามผู้เล้าต้องการ

4.1.2.3 กลวิธีการสร้างภาพตัวแทน

ผลจากการศึกษานิทรรศการการจัดแสดงประวัติศาสตร์ชาติไทยภายในอาคารพระที่นั่งศิวโมกขพิมาน พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร ทำให้ผู้วิจัยได้พบว่า “กลยุทธ์การสื่อสาร/

กลวิธีการเล่าเรื่อง” หรือเรียกว่า “วิธีการเข้ารหัสแห่งความหมาย” เพื่อเปลี่ยนแปลงชุดของสัญลักษณ์ต่างๆให้สามารถประกอบสร้างภาพตัวแทนได้ร่วมพระบารมี ภายในช่องทางพิพิธภัณฑน์นี้มี 2 กลยุทธ์หลัก ประกอบด้วย (1) กลยุทธ์ในเรื่องของการใช้เวลา และ (2) กลยุทธ์ในเรื่องของการใช้บริบทจัดแสดง โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้ คือ

(1) กลยุทธ์ในเรื่องของการใช้ “เวลา”

กลยุทธ์ในเรื่องของเวลา หรือ *specific time management strategy* นี้ประกอบไปด้วยเวลาที่ถูกรวบรวมไว้จากการมอง เวลาที่ถูกเปิดเผยออกมา และการเรียงลำดับของการเวลา ทั้งหมดนี้เกิดขึ้นจากการจัดเรียงลำดับหัวข้อการจัดแสดงภายในห้องแสดงประวัติศาสตร์ชาติไทย นับตั้งแต่การแสดงนิทรรศการกำเนิดชนชาติไทยและก่อนประวัติศาสตร์ในประเทศไทย การจัดแสดงนิทรรศการพัฒนากาบ้านเมืองเข้าสู่สมัยประวัติศาสตร์ในประเทศไทย การก่อตั้งอาณาจักรสุโขทัย การสร้างบ้านแปงเมืองและการสถาปนากรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี มาจนกระทั่งถึงการสิ้นสุดอาณาจักรอยุธยาให้แก่มอญ การตั้งกรุงธนบุรีเป็นราชธานี และการสถาปนาราชวงศ์จักรีและสถาปนากรุงเทพมหานครเป็นราชธานี จนกระทั่งถึงรัชกาลปัจจุบัน พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช รวมถึงการเรียงลำดับเวลาตามลำดับการปกครองของพระมหากษัตริย์แต่ละพระองค์ในยุคสมัยนั้นๆ

จากเวลาที่ใช้เป็นกรอบหลักในการนำเสนอในข้างต้นจะทำให้เราเห็นได้ว่า เวลาของทุกยุคสมัยของประวัติศาสตร์ชาติไทยถูกนำมารวมกันภายในพระที่นั่งศิวโมกษพิมาน พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร และในขณะที่เราเห็นเวลาของแต่ละยุคแต่ละสมัยที่มารวมตัวกันอยู่ภายในพิพิธภัณฑสถานอย่างเปิดเผยเช่นนี้ เราจะได้พบไปพร้อมๆกันว่า เราได้เห็น “เวลา” ที่ถูกรวบรวมไว้จากการมองของผู้เข้าชมด้วย ตัวอย่างเช่นในการจัดแสดงประวัติศาสตร์สมัยกรุงศรีอยุธยา เราจะได้เห็นเวลาในช่วงรัชสมัยของสมเด็จพระเจ้าอู่ทอง สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ สมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 2 สมเด็จพระสุริเยทศ สมเด็จพระนเรศวรมหาราช และสมเด็จพระนารายณ์มหาราช แต่เราจะไม่เห็น “เวลา” ของกษัตริย์ผู้ครองอาณาจักรกรุงศรีอยุธยาพระองค์อื่นๆ หรือการนำเสนอ “เวลา” ด้วยรูปธรรมผ่านพื้นที่การจัดแสดงที่ผู้วิจัยได้พบว่า ในสมัยพระบรมราชาจักรีวงศ์นั้น เหตุการณ์ในสมัยของรัชกาลที่ 1 รัชกาลที่ 4 รัชกาลที่ 5 และรัชกาลที่ 9 ได้รับพื้นที่ในการนำเสนอเหตุการณ์เป็นจำนวนมากใกล้เคียงกัน เมื่อเปรียบเทียบกับพื้นที่ในการนำเสนอเหตุการณ์ในสมัยรัชกาลที่ 2 และรัชกาลที่ 8 เป็นต้น

ทั้งนี้ หากว่าเราพิจารณาในเรื่องกลยุทธ์การใช้เวลา ซึ่งประกอบไปด้วยเวลาที่ถูกซ่อนไว้จากการมอง เวลาที่ถูกเปิดเผยออกมา และการเรียงลำดับของการเวลานี้ จะพบว่า กลยุทธ์ดังกล่าวถูกควบคุมด้วยกฎของการเลือกเวลาอยู่ 2 ประการ

ประการแรก คือ **กฎว่าด้วยการเรียงตามลำดับของการมาก่อนมาหลังของยุคสมัย** เริ่มต้นด้วย ประวัติศาสตร์ในอดีตที่ไกลที่สุดคือกำเนิดของชนชาติไทย ต่อด้วยประวัติศาสตร์สมัยกรุงสุโขทัย ประวัติศาสตร์สมัยกรุงศรีอยุธยา ประวัติศาสตร์สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ในสมัยรัชกาลที่ 1 จนกระทั่งถึงช่วงเวลาปัจจุบันคือสมัยรัชกาลที่ 9 จะพบว่ากฎดังกล่าวนี้เป็นแบบแผนนิยมของพิพิธภัณฑ์โดยส่วนมาก ตัวอย่างเช่น การเข้าชมการจัดแสดงนิทรรศการ ณ พิพิธภัณฑ์ประวัติศาสตร์ของประเทศเวียดนาม เมืองโฮจิมินห์ซิตี้ หรือพิพิธภัณฑ์ประวัติศาสตร์เมืองเซี่ยงไฮ้ ประเทศจีน พิพิธภัณฑ์ประวัติศาสตร์ของเมืองยอร์ก ประเทศอังกฤษ เป็นต้น ทั้งนี้ อาจด้วยเหตุผลว่า เมื่อต้องการจะให้เกิดความรักและภาคภูมิใจต่อความเป็นประเทศชาติในปัจจุบันแล้ว ก็จะต้อง “ผลิตความรู้” ให้กับผู้รับสาร ด้วยการย้อนกลับไปในอดีต ให้เห็นถึงเหตุการณ์แห่งการต่อสู้และฝ่าฟันกว่าจะได้เป็นดังเช่นในปัจจุบัน เพื่อให้ผู้รับสารได้รับรู้และได้รู้สึก ว่าตนเองเป็นส่วนหนึ่งของพัฒนาการแห่งความเปลี่ยนแปลงของบ้านและเมืองด้วย

ในการใช้กลยุทธ์การเรียงลำดับของกาลเวลานี้ Lewi (2003) ได้กล่าวไว้ว่า ผู้รับสารหรือผู้เข้าชมพิพิธภัณฑ์ จะถูกนำทางผ่านโครงการสร้างของการจัดแสดงตามการเรียงลำดับของเวลาที่ติดต่อกัน จนกระทั่งมองไม่เห็นความตั้งใจหรือเจตนาที่จะเข้ารหัสความหมายของผู้ส่งสาร กลยุทธ์การสื่อสารความหมายผ่านวิธีการเรียง “ลำดับเวลาทางประวัติศาสตร์” ในห้องจัดแสดงประวัติศาสตร์ชาติไทย อาคารพระที่นั่งศิวโมกพิมาน จึงดูเป็นกลยุทธ์ที่โปร่งใส เป็นเรื่องสากล เป็นเรื่องธรรมชาติ ไม่มีอะไรที่ต้องปกปิด เพราะถูกนำเสนอภายใต้ข้อเท็จจริงในการเรียงลำดับเป็นเส้นตรงของกาลเวลาจากอดีตถึงปัจจุบัน

ทั้งนี้ **สิ่งที่เข้ามาสนับสนุนการใช้กลยุทธ์เรื่องกาลเวลา ก็คือการใช้สัญลักษณ์การจัดเส้นทางเข้าชมแบบให้เดินทางเดียวต่อเนื่องไปตามเวลาจากอดีตย้อนกลับมาถึงปัจจุบัน** นั่นคือ ภายในห้องแสดงจัดประวัติศาสตร์ชาติไทย ผู้เข้าชมจะต้องเดินชมนิทรรศการตามลำดับของกาลเวลาแบบเส้นตรงตามที่ผู้จัดได้วางโครงสร้างในการนำเสนอไว้ ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่า แม้ว่าการจัดเส้นทางเดินภายในห้องจัดแสดงประวัติศาสตร์นี้จะไม่เข้มงวดถึงขนาดที่ว่าไม่สามารถเดินย้อนกาลเวลากลับมาได้ แต่ผู้เข้าชมส่วนใหญ่ก็จะเดินไปตามลำดับของกาลเวลาตามที่ผู้ส่งต้องการ

ประการที่สอง คือ กฎว่าด้วยการเลือกช่วงเวลาที่ยุ่งโรจน์และช่วงเวลาที่ล่มสลาย และเจ็บปวดของบ้านเมืองตามชุดการกระทำของตัวละคร เรื่องราวภายในพิพิธภัณฑสถานแห่งนี้ได้เปรียบเทียบให้เห็นถึงผลที่เกิดขึ้นจากความแตกต่างระหว่างความประพฤติและการกระทำของพระมหากษัตริย์ชาติไทยในแบบของแบบคู่ตรงข้ามอย่างชัดเจน จนกระทั่งนำมาสู่ช่วงเวลาที่ยุ่งโรจน์และช่วงเวลาที่ล่มสลายของประเทศชาติ ในการนี้ ผู้วิจัยได้พบว่า “ชื่อของตัวบท” ภายในพิพิธภัณฑสถานให้เห็นถึง 2 ช่วงเวลาดังกล่าวอย่างชัดเจน

สำหรับช่วงเวลาที่ยุ่งโรจน์ของบ้านเมืองนี้ หากวิเคราะห์แล้วจะพบว่า สามารถแบ่งออกเป็น 2 ช่วงย่อยๆ ได้ ได้แก่ (1) ช่วงเวลาแห่งการกอบกู้อิสรภาพของบ้านเมือง และ (2) ช่วงเวลาแห่งการพัฒนาและฟื้นฟูบ้านเมืองหลังจากชนะศึกสงครามแล้ว ตัวอย่างเช่น ตัวบทที่มีชื่อว่า “ยกอิสรภาพคืนเมือง” จากวีรกรรมสงครามยุทธหัตถีของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ในปีพุทธศักราช 2136 เป็นผลให้กรุงศรีอยุธยาเป็นไทจากเมืองหงสาวดีอย่างเด็ดขาด หรือตัวบท “การทํานุบำรุงแผ่นดิน” ในรัชสมัยของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ที่แสดงให้เห็นว่า พระองค์ได้ทรงใช้ช่วงเวลาที่ว่างเว้นจากการทำสงครามเพื่อบำเพ็ญพระราชกรณียกิจต่างๆ อาทิ ด้านการทํานุบำรุงขวัญประชาชน ด้านเศรษฐกิจด้วยการส่งเสริมการค้ากับต่างประเทศ โดยเฉพาะกับประเทศจีน ด้านการศาสนาและศิลปวัฒนธรรมด้วยการฟื้นฟูพระพุทธศาสนา รวมถึงการชำระพระธรรมคัมภีร์เพื่อสร้างเป็นพระไตรปิฎกฉบับหลวง และการบูรณปฏิสังขรณ์พระอารามหลายแห่ง เป็นต้น

สำหรับช่วงเวลาแห่งความล่มสลายของบ้านเมืองนั้นจะอยู่ในประวัติศาสตร์สมัยกรุงศรีอยุธยา ได้แก่ ตัวบทที่มีชื่อว่า “ชะตาเมืองตก” ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่ยุทธยาที่เป็นศูนย์กลางทางเศรษฐกิจ ณ ขณะนั้นต้องตกเป็นเมืองขึ้นของพม่า อันเนื่องมาจากกษัตริย์ผู้ครองประเทศในขณะนั้น ไม่สนใจพระทัยในการศึก ไม่มีความสามารถในการปกครองด้วยการแต่งตั้งให้คนไทยที่เป็นไส้ศึกของพม่าเป็นผู้บัญชาการรักษาพระนคร หรือตัวบท “เหตุแห่งความล่มสลาย” ที่แสดงให้เห็นถึงการเห็นแก่ตัวเอง ความหวาดกลัวที่จะสูญเสียอำนาจของคณะปกครอง จนกระทั่งเกิดฝักใฝ่แต่ศึกภายในและละเลยศึกภายนอก เป็นเหตุให้บ้านเมืองขาดความเป็นปึกแผ่น และต้องเสียอำนาจให้แก่พม่าอีกครั้งในรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าเอกทัศ เป็นการสิ้นสุดความเจริญรุ่งเรืองของกรุงศรีอยุธยาที่มีมาอย่างยาวนาน

ในขณะที่ช่วงเวลาแห่งความเจ็บปวดของบ้านเมืองที่แม้ผู้ส่งสารจะมีได้สื่อสารออกมาตรงๆ แต่ก็จะได้พบได้ในประวัติศาสตร์สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ในรัชสมัยของรัชกาลที่ 4 และรัชกาลที่ 5

ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่ประเทศไทยต้องเผชิญกับการแผ่อำนาจของลัทธิล่าอาณานิคมของชาติตะวันตก ยกตัวอย่างเช่น การนำเสนอผ่านภาพแผนที่แสดงพื้นที่การเสียดินแดนให้แก่ประเทศฝรั่งเศสและ อังกฤษ รวมถึง 9 ครั้ง หรือการบอกเล่าเรื่องราวความเสียพระทัยของรัชกาลที่ 5 ในการเสียดินแดน เมื่อ รศ.112 ผ่านสื่ออิเล็กทรอนิกส์ระบบสัมผัสหน้าจอให้ตัวบทแบบเสียงบรรยายเกี่ยวกับ พระประวัติของพระองค์

นอกเหนือจากนี้แล้ว ยังมีการสื่อสารช่วงเวลาแห่งความเจ็บปวดดังกล่าวผ่านตัวบทแสดง เรื่องราวพระราชกรณียกิจทางด้านการเมืองการปกครองในสมัยรัชกาลที่ 6 และรัชกาลที่ 7 เพื่อสื่อให้เห็นว่าประเทศไทยต้องได้รับผลกระทบจากลัทธิล่าอาณานิคมอย่างไรบ้าง ยกตัวอย่างเช่น พระราชกรณียกิจทางด้านการเมืองในรัชสมัยรัชกาลที่ 6 ที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีประกาศกระแสพระบรมราชโองการเข้าร่วมสงครามกับฝ่ายพันธมิตร ในสงครามโลกครั้งที่ 1 เมื่อสงครามสิ้นสุดลง กองทัพไทยได้มีโอกาสเข้าร่วมประชุมสันติภาพที่กรุงปารีส และลงนามใน สนธิสัญญาแวร์ซายส์ด้วย หลังจากนั้นเยอรมนี และออสเตรีย-ฮังการี ซึ่งเป็นฝ่ายพ่ายแพ้ใน สงครามต้องยอมยกเลิกสนธิสัญญาไม่เสมอภาคกับไทย ตั้งแต่วันที่ไทยประกาศสงคราม หรือ ตัวอย่างของพระราชกรณียกิจในการเสด็จเยือนต่างประเทศของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้า เจ้าอยู่หัวที่เสด็จพระราชดำเนินไปทรงเยือนต่างประเทศ เพื่อเจริญพระราชไมตรีเป็นผลให้สัมพันธ ภาพระหว่างประเทศมีส่วนสำคัญต่อการลงนามในสนธิสัญญาความร่วมมือระหว่างประเทศ เช่น การทำสนธิสัญญาอินโดจีนกับฝรั่งเศสในเรื่องดินแดนแถบลุ่มแม่น้ำโขง เป็นต้น

ทั้งนี้ หากว่าเราจะพิจารณา “เวลา” ในแง่มุมของอำนาจแล้วนั้น ก็จะได้พบว่า กลยุทธ์เรื่อง ของการใช้เวลา เป็นเทคนิควิทยาทางด้านอำนาจที่สำคัญของสถาบันพิพิธภัณฑสถานในการสร้างหรือ เชิดชูบางความหมายให้โดดเด่นมากยิ่งขึ้น ด้วยอำนาจในการตัดสินใจเลือกที่จะนำเสนอเวลาของ ใครและไม่นำเสนอเวลาของผู้ส่งสาร ในขณะเดียวกัน ปฏิบัติการนี้ดูเหมือนว่าจะทำให้ผู้รับสารเป็น passive audience เนื่องจาก ถูกควบคุมการรับรู้ผ่านการจัดแสดงเนื้อหาและการใช้พื้นที่ตาม กรอบแห่งกาลเวลา

อย่างไรก็ตาม หากเรามองอำนาจนี้ในอีกมุมมองหนึ่ง ด้วยมุมมองจากกลุ่มผู้ส่งสารก็จะ เห็นได้ว่า การตัดสินใจเลือกนี้เป็นกลวิธีการเล่าเรื่องอดีตให้น่าสนใจ เป็นการปะติดปะต่อ เหตุการณ์และช่วงเวลา เพื่อตอบสนองต่อเป้าหมายหลักหรือ theme ของเรื่อง นอกเหนือจากนั้น แล้ว เรายังอาจกล่าวได้อีกด้วยว่า การ “เลือก” และ “ไม่เลือก” บางเวลามานำเสนอนี้ มิได้ทำให้ ผู้เล่าละทิ้งหรือบิดเบือนความจริง แต่เป็นเพียงการลดทอนรายละเอียดเพื่อให้เหมาะสมกับ

ลักษณะของการเล่าเรื่องภายในช่องทางพิพิธภัณฑสถาน และในฐานะของผู้รับสารผ่านสื่อพิพิธภัณฑสถาน แล้ว กลยุทธ์เรื่องของการใช้เวลานี้จึงเป็นบทเรียนว่าด้วยการนำเสนอประวัติศาสตร์ผ่านธรรมชาติของสื่อแต่ละประเภทที่ต้องตระหนักและรู้ให้เท่าทัน

(2) กลยุทธ์การใช้ “บริบทการจัดแสดง”

บริบทของการจัดแสดง (display context) เป็นกลวิธีสำคัญที่ช่วยทำให้จินตนาการของผู้ชมภายในห้องจัดแสดงประวัติศาสตร์ชาติไทย อาคารพระที่นั่งศิวโมกษพิมาน พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร ถูกเติมเต็มมากยิ่งขึ้น เหตุที่เป็นดังนี้ เพราะกลยุทธ์ของการใช้บริบทในการจัดแสดงนี้จะมีระดับความเข้มข้นของการประกอบสร้างความหมายสูงมาก จากการคัดเลือกวัตถุ ภาพ ตัวบท ฯลฯ ให้มาทำงานร่วมกันเพื่อประกอบสร้างภาพตัวแทนประวัติศาสตร์ชาติไทย ตัวอย่างเช่น การเลือกที่จะเลือกวัตถุของใครมานำเสนอ หรือนำเสนอวัตถุชิ้นนั้นในรูปแบบของวัตถุจำลองหรือภาพถ่าย หรือการเลือกตัวบทเช่นจะเลือกเรื่องของใคร เลือกนำเสนออย่างไรด้วยท่าทีแบบไหน เป็นต้น

การใช้สัญลักษณ์ย้อยที่มีหน้าที่พิเศษหรือมีธรรมชาติพิเศษที่ก่อให้เกิดความหมายเฉพาะตน ดังได้กล่าวอธิบายความมาแล้วในหัวข้อหน้าที่ของวัตถุ ตัวบท และภาพ ให้มาทำงานร่วมกันนี้ ทำให้เกิดพลังที่จะสามารถสื่อสารความหมายในแนวทางเดียวกันให้กับสัญลักษณ์ใหญ่หรือที่ผู้วิจัยเรียกว่า “บริบทของการจัดแสดง” ในความรู้สึกของผู้รับสารได้ ยกตัวอย่างเช่น เพื่อที่จะถ่ายทอดความหมายถึงความโชคดีของปวงชนชาวไทย ในช่วงเวลาปัจจุบัน ที่ได้อยู่ภายใต้การปกครองของพระมหากษัตริย์ผู้ทรงทศพิธราชธรรม ให้เห็นและรู้สึกได้อย่างชัดเจน ผู้ส่งสารได้ใช้วิธีการเปรียบเทียบกับความโชคดีของคนไทยที่ต้องอยู่ภายใต้การปกครองของผู้ปกครองที่อ่อนแอในการปกครองและไม่ตั้งมั่นอยู่ในทศพิธราชธรรม ด้วยการสร้างบริบทแห่งการจัดแสดงจากความสัมพันธ์ระหว่างตัวบท เสียง และกำแพงภาพกราฟิก นั่นคือ การใช้ตัวบทบรรยายสาเหตุแห่งความล่มสลายควบคู่เข้ากับเสียงเพลงยาวพยากรณ์กรุงศรีอยุธยา ซึ่งจะดังขึ้นเมื่อผู้เข้าชมเดินผ่านกำแพงผนังที่ได้ตกแต่งภาพกราฟิกบนกำแพงดังกล่าวให้เป็นสัญลักษณ์ว่า สภาพของกรุงศรีอยุธยาเมื่อถูกข้าศึกโจมตีเผาทำลายนั้นเป็นอย่างไร

ทั้งนี้ หากเราเปรียบเทียบการจัดทำพิพิธภัณฑสถานว่าเปรียบเสมือนกับการสร้างภาพยนตร์หรือละครทางโทรทัศน์แล้วนั้น ก็จะพบว่า ผู้ส่งสารของพิพิธภัณฑสถานได้ใช้วิธีการเข้ารหัสแห่งความหมายที่

ผู้จัดต้องการ ตามแบบที่ผู้สร้างภาพยนตร์หรือละครโทรทัศน์ใช้ในการสื่อสารความหมายผ่านฉาก แสง เสียง อุปกรณ์ประกอบ เนื้อเรื่องหรือบทละคร ฯลฯ นั่นเอง

สำหรับตัวอย่างของการสื่อสารด้วยการใช้กลยุทธ์นี้ ผู้วิจัยขอยกตัวอย่างด้วยบริบทในการ จัดแสดงในหัวข้อเหตุแห่งความล่มสลาย ซึ่งผลจากการศึกษาทำให้ได้พบว่า กลุ่มผู้เล่าเรื่องหรือ ผู้ส่งสารของพิพิธภัณฑ์ได้ใช้วิธีการกำหนดความหมายหลัก ผ่านบริบทในการจัดแสดง (display context) ถึง 3 ชั้นด้วยกัน โดยการเชื่อมโยงตัวบทหรือชุดของเนื้อเรื่องเข้ากับชุดของตัวละคร ตลอดจนสัญลักษณ์ย่อยต่างๆ เช่น เสียงเพลง ภาพถ่ายของบุคคล ภาพวาดแสดงจินตนาการถึง เหตุการณ์ขณะเพลิงกำลังเผาผลาญกรุงศรีอยุธยา เพื่อควบคุมความหมายให้ผู้ชมได้รู้สึก คล้อยตามและมองเห็นถึงความหมายแห่งความโชคร้ายจากการสูญเสียเอกราชของกรุงศรีอยุธยา และความโชคร้ายผ่านความรู้สึก “กรุงศรีอยุธยาไม่เคยสิ้นคนดี” ดังตารางต่อไปนี้

หัวข้อใหญ่: การจัดแสดงประวัติศาสตร์ชาติไทยสมัยกรุงศรีอยุธยา		
หัวข้อรอง: การจัดแสดงประวัติศาสตร์การเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2		
หัวข้อย่อย “เหตุแห่งความล่มสลาย”	หัวข้อย่อย “วีรกรรมชาวบ้านบางระจัน”	หัวข้อย่อย “พระยาวชิรปราการตีฝ่าวงล้อมเข้าศึกไปตั้งชุมนุมพระเจ้าตากสินที่เมืองจันทบุรี”
สัญลักษณ์ -เปิดเพลงยาวพยากรณ์กรุงศรีอยุธยาประกอบ -การตกแต่งกำแพงเป็นซากปรักหักพัง -ตัวบทบรรยายเหตุแห่งความล่มสลาย -ภาพถ่ายวัดที่สร้างขึ้นในสมัยอยุธยาในช่วงระยะเวลาที่บ้านเมืองเจริญรุ่งเรือง	สัญลักษณ์ -ผังแสดงลำดับกษัตริย์ผู้ครองอาณาจักรกรุงศรีอยุธยา -ตู้จำลองเหตุการณ์การสู้รบพม่าที่ค่ายบางระจัน -ตัวบทอธิบายเหตุการณ์และแสดงภาพถ่ายอนุสาวรีย์ค่ายบางระจันประกอบ	สัญลักษณ์ -ภาพเขียนแสดงการตีฝ่าวงล้อมของพระยาวชิรปราการ -ตัวบทอธิบายเหตุการณ์และแสดงภาพถ่ายอนุสาวรีย์การตีฝ่าวงล้อมประกอบ

ตารางที่ 3: ตัวอย่างการผูกเรื่องราวผ่านกลยุทธ์บริบทการจัดแสดง

จากตารางดังกล่าว จะได้พบว่า การใช้สัญลักษณ์ในบริบทการจัดแสดงประวัติศาสตร์การเสียกรุงศรีอยุธยาในครั้งนี้ มีลักษณะของการทำงานประสานกันของสัญลักษณ์ย่อยแบบซ้อนทับหน้าที่ในหลายระดับ จนกระทั่งทำให้ภาพที่ออกมาสามารถสะท้อนภาพความเศร้าโศกเสียใจและเสียดายบ้านเมืองที่ต้องแตกสลายได้อย่างสมบูรณ์แบบ ในขณะเดียวกัน ภาพตัวแทนที่ปรากฏขึ้นมานี้ยังเป็นภาพสะท้อนของอำนาจของสถาบันพิพิธภัณฑ์ ในการกำจัดการยะห่างระหว่างผู้เข้าชมกับพิพิธภัณฑ์ ที่อาจจะเกิดขึ้นด้วยการนำเอาประสบการณ์หรือภูมิหลังของตนเองเข้ามา

ถอดรหัสแห่งความหมายได้อีกด้วย ด้วยการประกอบสร้างความหมายซ้ำๆของสัญลักษณ์ย่อยประเภทต่างๆ

นอกเหนือจากนี้แล้ว ผู้วิจัยยังได้พบอีกด้วยว่า อำนาจดังกล่าวนี้มีความเกี่ยวข้องกับประเด็น inclusion/exclusion นับแต่การเลือก/ไม่เลือกเนื้อหาและเรื่องราว เพื่อให้ได้หัวข้อย่อยเพื่อนำเสนอความหมายย่อยที่สอดคล้องกับความหมายใหญ่ และการเลือก/ไม่เลือกสิ่งแสดง เพื่อให้ได้มาซึ่งภาพถ่าย/ภาพเขียน/ตู้จำลองเหตุการณ์/ตัวบท/เสียงประกอบ/การตกแต่งผนังกำแพง เพื่อนำมาเป็นตัวแทนแบบรูปธรรมของความหมายหลักดังกล่าว

ภาพที่ 37: ตัวอย่างการสร้างภาพตัวแทนด้วยกลยุทธ์บริบทการจัดแสดง
ในส่วนจัดแสดงนิทรรศการสมัยกรุงศรีอยุธยา

หรืออีกตัวอย่างหนึ่งนั้น เป็นกลยุทธ์การจัดแสดงเพื่อยืนยันถึงความชอบธรรมของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ในการเสด็จขึ้นเถลิงถวัลยราชสมบัติเป็นปฐมกษัตริย์แห่งพระบรมราชวงศ์จักรี สัญลักษณ์ที่ถูกนำมาใช้เพื่อให้ “สาร” ที่ผู้จัดต้องการจะสื่อ นั้นสามารถเห็นได้โดยง่ายและชัดเจน ประกอบด้วย

- ภาพวาดเหตุการณ์ขณะพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชเสด็จกลับพระนครขณะบัญชาการรบอยู่ที่เมืองเขมร เพื่อแสดงให้เห็นถึงพระบารมีของพระองค์ในการเสด็จขึ้นเถลิงถวัลยราชสมบัติ เป็นพระปฐมกษัตริย์แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์

- การนำเสนอตัวบทเพื่ออธิบายภาพเหตุการณ์ดังกล่าวว่า “ขณะที่ตรวจเตรียมพลก็บังเกิดศุภนิมิตเป็นอัศจรรย์ ปรากฏบันดาลให้พระรัศมีโชติช่วงแผ่ออกจากพระวรกาย บรรดาไพร่พลผู้ใหญ่ผู้น้อยแลเห็นด้วยกันทั้งสิ้น จึงพากันถวายบังคมด้วยพระบารมีจะได้เป็นถึงพระเจ้าแผ่นดิน” อย่างไรก็ตาม ภาพนี้มิได้ระบุที่มาว่าผู้ใดเป็นผู้วาดและวาดขึ้นในสมัยใด ตัวบทดังกล่าวนี้ตอกย้ำความหมายให้เห็นว่า ผู้ที่จะขึ้นครองราชย์ได้นั้นมิได้เป็นบุคคลธรรมดาเช่นบุคคลทั่วไป เนื่องจากจะต้องมีบุญบารมีและมีวาสนาเป็นต้นทุนหนุนหลังด้วยนั่นเอง
- การบอกเล่าเรื่องราวผ่านตัวบทการจัดแสดงในรัชสมัยของพระองค์ เพื่อแสดงให้เห็นว่า พระองค์ทรงเป็นผู้กอบกู้ชาติจากความระส่ำระสายของบ้านเมือง ตัวบทดังกล่าวนี้ยังมีความหมายที่ถูกซ่อนไว้ระหว่างบรรทัดอีกด้วยว่า พระมหากษัตริย์ของชาติไทยนั้นมิได้จะมีแต่บุญบารมีหรือวาสนาแต่เพียงอย่างเดียว แต่ทรงกอบกู้ไปด้วยคุณสมบัติที่พร้อมพร้อมกันสำหรับการก้าวขึ้นสู่ความเป็นผู้ปกครองประเทศ โดยเฉพาะคุณสมบัติด้านการศึกษสงคราม ซึ่งเป็นคุณสมบัติที่โดดเด่นของพระมหากษัตริย์ไทยในอดีต

ตัวอย่างของตัวบทในการบอกเล่าเรื่องราวในช่วงเวลาของการสถาปนากรุงเทพมหานครว่า “ปลายรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช กรุงธนบุรีเกิดความเจริญรุ่งเรืองเป็นจลาจล สมเด็จพระเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกซึ่งในขณะนั้นทำราชการสงครามอยู่ในเมืองเขมร จึงให้ยกทัพกลับพระนคร เมื่อระงับการจลาจลในกรุงธนบุรีราบคาบแล้ว ทรงรับอัญเชิญจากบรรดาเสนาพยุพมาตย์ราชบุตรทั้งหลายทั้งปวง ให้เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติในปีพุทธศักราช 2325 ทรงพระนามตามพระสุพรรณบัฏว่า “สมเด็จพระบรมราชาธิราชวราธิบดินทร์” (พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช) ทรงประดิษฐานพระราชนิเวศน์ และแต่งตั้งขุนนางตามตำแหน่ง แล้วโปรดฯให้ย้ายราชธานีมายังฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยา สร้างพระราชวังขึ้นใหม่ที่ตำบลบางกอก และโปรดฯให้พระราชทานนามพระนครแห่งใหม่ให้ต้องกับนามพระพุทธรูปนามเดิมรัตนปฏิมากรว่า “กรุงเทพมหานครบวรรัตนโกสินทร มหินทรายุธยาหมหาดิลกภพนพรัตน์ราชธานีบุรีรมย์ อุดมราชนิเวศน์มหาสถาน อมรพิมานอวตารสถิต สักกะทัตติยวิษณุกรรมประสิทธิ์”

หรือตัวอย่างของตัวบทในการบอกเล่าเรื่องราวประวัติของรัชกาลที่ 1 “ครั้น พุทธศักราช 2325 กรุงธนบุรีเป็นจลาจล ทรงระงับเหตุและจัดการบ้านเมือง เป็นปกติแล้ว ได้เสด็จขึ้นเถลิงถวัลยราชสมบัติ ณ กรุงเทพมหานคร เป็น พระปฐมกษัตริย์แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์ ระหว่างพุทธศักราช 2325 ถึง พุทธศักราช 2352 เป็นระยะเวลา 27 ปี ทรงประกอบพระราชกรณียกิจ สำคัญในการสถาปนาพระนคร การจัดการปกครองบ้านเมือง การทำ สงครามเพื่อป้องกันและขยายพระราชอาณาจักร ตลอดจนการฟื้นฟู พระพุทธศาสนา ขนบธรรมเนียมประเพณีอันสืบมาตั้งแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา”

จากตัวอย่างทั้งสองดังได้กล่าวมาในข้างต้นแล้วนั้น ทำให้อาจกล่าวโดยสรุปได้ว่า การใช้ บริบทจัดแสดง หรือ display context ด้วยการนำเอาสัญญาณย่อยมาเชื่อมโยงสัมพันธ์กับแนวคิด หรือความหมายหลักที่ต้องการนำเสนอ เป็นวิธีการเข้ารหัสที่ได้ผลในการกำหนดมุมมองของ ผู้รับสารหรือผู้เข้าชมการจัดแสดงของพิพิธภัณฑ์ เพราะเป็นการทำให้ได้เห็นและให้ได้ยิน และเกิด จินตนาการถึงช่วงเวลาที่เกิดเหตุการณ์ดังกล่าวในรหัสเดียวกันกับผู้ส่งสาร นอกจากนั้นแล้ว ความ เข้มข้นของการเลือกนำเสนอยังก่อให้เกิดความสมจริง เสียจนกระทั่งทำให้ผู้รับสารไม่ต้องใช้ความ พยายามในการแปลความหมาย เป็นผลให้ผู้รับสารนำตัวเองเข้าไปสร้างความหมายด้วย ถึงแม้ว่า อาจจะไม่ตรงตามความหมายที่ต้องการอย่างแท้จริง แต่ก็จะไม่เลือนไหลจนกระทั่งแตกต่างจากที่ ต้องการอย่างสิ้นเชิง ปฏิบัติการที่ทำให้ผู้รับสารหรือผู้เข้าชมการจัดแสดงสามารถอ่านความหมาย ได้อย่างที่ผู้ส่งสารต้องการ ที่เรียกว่า preferred reading นี้ เป็นไปตามแนวคิดของ S. Hall ที่ว่า “production constructs the message”

ดังนั้น ในกรณีของการศึกษาการสื่อสารกับปฏิบัติการจัดแสดงภาพตัวแทนนี้ จึงทำให้ได้ ข้อสรุปที่ว่า การที่เรามองเห็นสิ่งของหรือได้อ่านและได้ยินตัวบทต่างๆภายในพิพิธภัณฑ์ มิใช่เรื่องที่ เป็นไปเองหรือเป็นกระบวนการทางธรรมชาติ แต่มันเชื่อมโยงกับอำนาจ/ความรู้ที่นำทางการ มองเห็นหรือการได้ยินของเรา จนกระทั่งส่งผลทำให้เกิดความต่อเนื่อง เกาะเกี่ยว และตอกย้ำ ความหมายที่ผู้ส่งสารหรือผู้เล่าเรื่องต้องการ

4.1.3 ผู้รับสารกับการอ่านความหมายภายในพิพิธภัณฑ์

ตามที่ได้กล่าวมาในตอนต้นแล้วว่า ในการศึกษาเรื่องการสื่อสารกับการสร้างภาพตัวแทน ภายในพิพิธภัณฑ์นั้น ผู้วิจัยได้แยกบทบาทของตนเองออกเป็น 2 บทบาท คือ ในฐานะของผู้เข้าชม

โดยทั่วไปเพื่อเปิดรับทุกสิ่งทุกอย่างที่มีความหมายภายในพิพิธภัณฑ์ และในฐานะของผู้วิจัยเพื่อให้เห็นกระบวนการสร้างภาพตัวแทนของผู้ส่งสาร ดังนั้น สถานะการเป็นผู้เข้าชมพิพิธภัณฑ์ของผู้วิจัยจึงแตกต่างไปจากนักท่องเที่ยวอื่น ๆ อย่างเห็นได้ชัดชัดเจน เพื่อที่จะศึกษาและตรวจสอบว่า การเข้าชมการจัดแสดงภายในห้องจัดแสดงประวัติศาสตร์ชาติไทย ณ อาคารพระที่นั่งศิวโมกขพิมาน พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนครนี้ ได้มีแบบแผนความหมายหรือภาพตัวแทนอื่นๆ ได้ปรากฏขึ้นมาบ้างหรือไม่ ในการศึกษาผู้รับสารทั่วไปกับการอ่านความหมายภายในพิพิธภัณฑ์ จึงจะได้แบ่งออกเป็นหัวข้อย่อย ประกอบด้วย พฤติกรรมการอ่านความหมายของกลุ่มผู้รับสาร และรูปแบบของการถอดรหัสหรือแบบแผนของการอ่านความหมายที่เกิดขึ้น

4.1.3.1 ใครคือผู้รับสาร

ผลจากการศึกษาด้วยวิธีการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วมต่อผู้เข้าชมการจัดแสดงหรือผู้รับสาร ณ ห้องแสดงประวัติศาสตร์ชาติไทย อาคารพระที่นั่งศิวโมกขพิมาน พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร ทำให้พบว่าเกณฑ์ที่ใช้แบ่งกลุ่มผู้รับสารของห้องจัดแสดงประวัติศาสตร์ชาติไทยนี้มีอยู่อย่างมากมาย เช่น

- การใช้เกณฑ์ความเป็นคนไทยหรือคนต่างประเทศ ผู้วิจัยได้พบว่า ผู้เข้าชมการจัดแสดงประวัติศาสตร์ชาติไทย ณ อาคารพระที่นั่งศิวโมกขพิมานนี้มีนักท่องเที่ยวทั้งที่เป็นคนไทยและนักท่องเที่ยวต่างชาติ เช่น อังกฤษ ฝรั่งเศส เยอรมัน เกาหลี ญี่ปุ่น อินเดีย จีน ฯลฯ โดยสังเกตจากภาษาที่ใช้ในการพูดคุย
- หากใช้เกณฑ์ในเรื่องของเพศและอายุเข้ามาจำแนก ก็จะได้พบว่าผู้รับสารของพิพิธภัณฑ์แห่งนี้มีทั้งผู้หญิงและผู้ชาย ในขณะที่อายุของผู้รับสารก็จะมีตั้งแต่เด็กเล็กในระดับอนุบาล เด็กประถม เด็กมัธยม ผู้ใหญ่ไปจนกระทั่งถึงวัยผู้สูงอายุ ในกรณีของเด็กเล็กและเด็กนักเรียนในระดับชั้นต่างๆนี้ ผู้วิจัยพบว่าส่วนใหญ่แล้วจะเป็นลักษณะในการเข้าชมพิพิธภัณฑ์เพื่อทำงานตามที่ได้รับมอบหมายมา หรือมาทัศนศึกษาเป็นกลุ่มใหญ่
- นอกจากนั้นแล้วก็ได้พบอีกด้วยว่า ผู้เข้าชมพิพิธภัณฑ์อีกกลุ่มหนึ่งที่มีปริมาณมากและมีการเข้าชมการจัดแสดง ณ พิพิธภัณฑ์แห่งนี้ทุกวันก็คือ เด็กนักเรียน และนิสิตนักศึกษา ที่ได้รับมอบหมายงานโดยมีพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติเป็น

แหล่งข้อมูลสำคัญ โดยการทำบ้านหรือรายงานในรายวิชาต่างๆ เช่น การวาดเขียน การออกแบบ วิชาประวัติศาสตร์ เป็นต้น ลักษณะของการมาทำงานนี้จะมีทั้งการมาแบบเดี่ยว มาเป็นกลุ่มเล็กประมาณ 3-5 คน และมาเป็นกลุ่มใหญ่ประมาณ 10-15 คน เป็นต้น นอกเหนือจากนั้นแล้ว ยังมีลักษณะของการมาแบบทัศนศึกษา/ดูงานกับครูอาจารย์แบบเป็นหมู่คณะอีกด้วย

ข้อสังเกตที่น่าสนใจต่อกรณีผู้รับสารของพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร แห่งนี้มี 2 ประการสำคัญ ดังต่อไปนี้คือ

[1] คุณภาพในการชมการจัดแสดง

ในทัศนะของผู้วิจัยแล้วนั้น พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนครนี้ มิได้มีปัญหาในเชิงปริมาณของผู้เข้าชม หรือมีลักษณะเจียบเหวดังเช่นในกรณีของพิพิธภัณฑสถานบ้านเขายี่สาร จังหวัดสมุทรสงคราม ด้วยข้อมูลจากการสังเกตทำให้ได้พบว่า ปริมาณของนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติและนักท่องเที่ยวชาวไทย รวมถึงผู้เข้าชมทั่วไปนั้นจะมีอยู่อย่างไม่ขาดสายตลอดทั้งวัน แม้จะเป็นวันธรรมดา (พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร ปิดทำการเฉพาะวันจันทร์และวันอังคาร)

แต่ปัญหาของพิพิธภัณฑสถานแห่งนี้ น่าจะอยู่ที่คุณภาพของการชมมากกว่า ทั้งนี้ สำหรับคำว่า “คุณภาพของการชม” ของผู้วิจัยในที่นี้ หมายความว่า การชมที่ได้รับคุณค่าของพิพิธภัณฑสถานในแง่มุมต่างๆ ทั้งสาระและความบันเทิง อาทิ ได้คุณค่าของพิพิธภัณฑสถานในด้านการเป็นแหล่งเรียนรู้นอกโรงเรียน ในด้านการเป็นห้องพักผ่อน คุณค่าในด้านของตลาดนัดทางภูมิปัญญา ในด้านการเป็นโรงละคร หรือแม้แต่คุณค่าในด้านการเป็นห้างสรรพสินค้า (มิติของการให้ความบันเทิง) เป็นต้น โดยเฉพาะกับลักษณะการเข้าชมพิพิธภัณฑสถานประเภททัศนศึกษาแบบกลุ่มใหญ่ ดังคำให้สัมภาษณ์ของภัณฑารักษ์พิพิธภัณฑสถาน (สิรินทร์ ย้วนไยดี, ภัณฑารักษ์พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร สัมภาษณ์ 4 พฤษภาคม 2549) ดังนี้คือ

“...มันเป็นหลักสูตรที่เด็กจะต้องเรียนรู้เกี่ยวกับชาติไทย อีกอย่างการเข้าชมโดยโรงเรียนก็ไม่เสียค่าเข้าชมด้วย โรงเรียนก็จะพามากันเยอะ จนบางครั้งเจ้าหน้าที่เราเนี่ยก็ไม่พอให้เด็ก ตรงนี้ก็เป็นอีกจุดหนึ่ง

...ถึงแม้เราจะแบ่งกลุ่มเด็กมาแล้วแต่ความที่เด็กมากันเยอะเนี่ยแล้วคนพูดก็พูดอยู่ข้างหน้าปาวๆ แล้วเราโดนเพื่อนเบียดไปข้างหลังก็จะได้ยินคำพูดแล้ว สมาชิก

ที่ว่าสั้นอยู่แล้วเนี่ยพอไม่ได้ยืนปั๊บก็เตลิดไปใหญ่ ก็กลับไปคิดแล้วหุ้ย!! มาพิพิธภัณฑ
ไม่เห็นมีอะไรเลยร้อนก็ร้อน มันก็ทำให้โตขึ้นไปไม่ค่อยกลับมาเที่ยวอีกแล้ว เพราะมันเป็น
Bad Image ตั้งแต่เด็กแล้ว”

จากการสังเกตการทัศนศึกษาหรือดูงานของกลุ่มนักเรียน นักศึกษา ที่เป็นคนไทย หรือ
กลุ่มนักท่องเที่ยวต่างชาติ พบว่า มีนักท่องเที่ยวและกลุ่มนักเรียนนักศึกษาที่เข้าชมพร้อมกันเป็น
จำนวนมากและจำนวนหลายกลุ่มต่อวัน ที่กะประมาณด้วยสายตาแล้ว อย่างน้อยที่สุด คือกลุ่มละ
ไม่ต่ำกว่า 50 คน หรืออย่างมากที่สุด คือในปริมาณ 2-3 คันรถบัสในแต่ละกลุ่ม และในเวลาที่เรา
เข้าชมเนื่องจากเป็นกลุ่มใหญ่มาก ทำให้จะมีลักษณะของการแบ่งกลุ่มผู้เข้าชมโดยอัตโนมัติ
ตัวอย่างเช่น กลุ่มเด็กเรียนหรือเด็กที่ให้ความสนใจก็จะอยู่เป็นแถวหน้าใกล้กับวิทยากรผู้นำชมและ
ตั้งใจฟังด้วยความสนใจ ในขณะที่กลุ่มที่สนใจบ้างไม่สนใจบ้างก็จะมีลักษณะของการแอบเข้ามา
ฟังเป็นระยะและชวนกันเดินไปดูสิ่งอื่นๆโดยไม่สนใจฟังวิทยากรบรรยาย และมีกลุ่มปลายแถวที่ใช้
โอกาสช่วงเวลาที่ผู้เข้าชมดูอะไรและวุ่นวาย จับกลุ่มหลบมานั่งคุยกันบริเวณด้านหน้าพิพิธภัณฑ
เป็นต้น

ในทัศนะของผู้วิจัยแล้วนั้น ปัญหาจากคุณภาพที่จะได้รับจากการชมนี้จะส่งผลถึง
ภาพลักษณ์หรือนิยามของความเป็นพิพิธภัณฑที่ฝังใจต่อผู้ชม และส่งผลกระทบต่อพิพิธภัณฑทั้ง
ในทางตรงและทางอ้อม ดังเช่นผลกระทบในแง่ของการเข้าชมพิพิธภัณฑที่มีลักษณะของการหลุด
จากกลุ่มก็จะให้เกิดความไม่ประทับใจและไม่ต้องการมาพิพิธภัณฑอีกในลักษณะของ “ถ้าครูไม่สั่ง
รายงาน หนูก็ไม่ไป” ดังที่ผู้วิจัยได้สรุปไว้ในบทที่ 1 และเมื่อไม่มีคนรุ่นใหม่เข้าชมพิพิธภัณฑโดย
ไม่ถูกบังคับ หน้าที่ส่วนหนึ่งของพิพิธภัณฑในการถ่ายทอดความรู้ และการสร้างจิตสำนึกและ
หล่อหลอมกล่อมเกลาคคนรุ่นใหม่ เพื่อให้มรดกทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาของชาติสามารถคง
อยู่สืบต่อไปจึงอาจจะเป็นไปไม่ได้

ดังเช่นที่ผู้วิจัยได้พบว่า เมื่อสุ่มสอบถามข้อมูลจากผู้ที่อยู่ใกล้พื้นที่ของพิพิธภัณฑอย่าง
กลุ่มนักศึกษาจากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์แล้วนั้น จะได้พบว่า มีกลุ่มนักศึกษาที่
เคยเข้าชมพิพิธภัณฑเมื่อครั้งยังเป็นเด็ก แต่เมื่อโตแล้วก็ยังไม่เคยเข้าพิพิธภัณฑอีกเลย แม้ว่า
สถานที่เรียนกับอาคารพิพิธภัณฑจะตั้งอยู่ในบริเวณใกล้เคียงกัน ด้วยความรู้สึกลึกฝังใจต่อ
ภาพลักษณ์ของพิพิธภัณฑสถานที่แห่งชาติในสมัยเด็กจากสาเหตุดังได้กล่าวมาแล้วในช่วงต้น

จากการพูดคุยกับกลุ่มผู้เกี่ยวข้องในพิพิธภัณฑ์ ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่า ปัญหาดังกล่าวน่าจะเกิดมาจากรากปัญหาการศึกษาของประเทศไทย ที่รัฐบาลมีการออกนโยบายและแผนผังให้ มีการบรรจุกิจกรรมการพานักเรียนนักศึกษาเข้าทัศนศึกษา และเรียนรู้สถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ของประเทศไทย เป็นส่วนหนึ่งของหลักสูตรการเรียนการสอน พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร จึงเป็นสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์แห่งหนึ่งที่ถูกเลือกให้เป็นพื้นที่ ทัศนศึกษาภาคบังคับสำหรับการเรียนรู้ประวัติศาสตร์แห่งชาติ ทั้งในแง่ของพื้นที่และเนื้อหาการจัดแสดง แต่ทว่า ด้วยปัญหาของการมีงบประมาณในจำนวนจำกัดและระเบียบขั้นตอนในการขออนุญาตให้เด็กออกทัศนศึกษาที่ยุ่งยาก ดังนั้น การจะพาเด็กมาทัศนศึกษา ณ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร ก็ทำได้เพียงปีละครั้งเดียวและต้องพามาในจำนวนมากๆ เท่านั้น และในบางครั้งการมาเข้าชมพิพิธภัณฑ์มีจุดมุ่งหมายเพียงเพื่อให้บรรลุภารกิจด้านการพานักเรียน นักศึกษามาทัศนศึกษาเท่านั้น ปัญหาดังได้กล่าวมาในข้างต้นนี้เป็นส่วนสำคัญที่ทำให้คุณภาพในการชมพิพิธภัณฑ์หายไป พร้อมกับส่งผลให้คุณค่าของพิพิธภัณฑ์หายตามไปด้วย แม้แต่ในเรื่องของความบันเทิงและการพักผ่อนหย่อนใจ

อย่างไรก็ตาม แม้จะไม่สามารถแก้ไขปัญหานี้ในเรื่องของการมาชมเป็นหมู่คณะจำนวนมากได้ แต่จากการพูดคุยกับกลุ่มผู้เกี่ยวข้อง อาทิ ภัณฑารักษ์ เจ้าหน้าที่ฝ่ายวิชาการ และอาสาสมัคร นำชมพิพิธภัณฑ์ ทำให้ผู้วิจัยได้พบว่าได้มีความพยายามที่จะแก้ไขปัญหานี้ของพิพิธภัณฑ์ในรูปแบบนี้มาบ้างแล้ว เช่น การจัดอบรมกลุ่มครูผู้นำชมให้สามารถเป็นไกด์นำชมเองได้ในระดับหนึ่ง หรือการขอความร่วมมือในการแบ่งช่วงเวลาการเข้าชมพิพิธภัณฑ์ เป็นต้น

“เราจะมีภารกิจอบรมครูว่าถ้าพาเด็กมาพิพิธภัณฑ์แล้ว ครูจะต้องมีการเตรียมเด็กอย่างไร ต้องการให้เราแนะนำชมส่วนตรงไหน แต่เรายังขยายในการอบรมครูยังไม่ครบทั้งหมด ตอนนั้นเราจัดให้กับครูช่วงม.ต้น ม.ปลาย ครั้งละประมาณ 40 โรงเรียน อบรมไป 2 ครั้ง ประมาณเกือบ 80 โรงเรียน” (มณฑนา ยุบล, สัมภาษณ์ 24 พฤศจิกายน 2549)

[2] ความสำคัญของพฤติกรรมการเข้าชมการจัดแสดง

จากการเข้าสังเกตและติดตามการชมการจัดแสดงแบบไม่มีส่วนร่วมต่อการเข้าชมการจัดแสดงนิทรรศการประวัติศาสตร์ชาติไทย ตลอดระยะเวลาระหว่างเดือนกรกฎาคม 2548 จนกระทั่งถึงเดือนธันวาคม 2549 นั้น ผู้วิจัยได้พบว่า เชนด้านความเป็นคนในประเทศหรือต่างประเทศ รวมถึงเรื่องเรื่องความแตกต่างทางอายุหรือเพศสภาพนั้น มิได้เป็นตัวแปร

สำคัญต่อแบบแผนการอ่านความหมายของผู้เข้าชมการจัดแสดง ณ ห้องแสดงประวัติศาสตร์ชาติไทย อาคารพระที่นั่งศิวโมกขพิมาน พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร แต่ทว่าตัวแปรสำคัญต่อรูปแบบของการอ่านความหมายหรือการถอดรหัสความหมายออกมาในแบบต่างๆของผู้รับสารนั้น จะอยู่ที่พฤติกรรมในการเข้าชมและการให้เวลากับการชมการจัดแสดงนิทรรศการ รวมถึง “ประสบการณ์ส่วนตัวที่มีมาก่อน” ที่ผู้รับสารนำมาติดตัวเข้ามาด้วยในระหว่างชมการจัดแสดง ดังที่ผู้วิจัยจะได้ขยายความต่อในหัวข้อถัดไป

4.1.3.2 การแบ่งกลุ่มผู้รับสารตามพฤติกรรมการเข้าชม

จากการศึกษา พบว่าพฤติกรรมและการใช้เวลาภายในพื้นที่ห้องจัดแสดงประวัติศาสตร์ชาติไทย อาคารพระที่นั่งศิวโมกขพิมาน พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร สามารถแบ่งออกได้เป็นประเภทใหญ่ๆ ตามเกณฑ์หน้าที่หรือคุณค่าของพิพิธภัณฑ์ ดังต่อไปนี้ คือ

[1] กลุ่มที่ใช้พิพิธภัณฑ์ในด้านของการเป็นห้องพักผ่อนหรือโรงละครจะมีลักษณะการชมแบบ “ดูของ” จะเป็นกลุ่มที่เดินเข้าชมสิ่งแสดงภายในพิพิธภัณฑ์โดยเน้นดูที่สิ่งของที่นำมาจัดแสดงภายใน และอ่านตัวบทประเภทคำอธิบายได้ภาพมากกว่าอ่านตัวบทที่นำมาอธิบายหัวข้อและเรื่องราว และใช้เวลาอย่างรวดเร็วในการเดินชมการจัดการแสดง เมื่อเปรียบเทียบกับกลุ่มอื่นๆ เนื่องจากการชมเพียงผ่านๆ นอกจากนั้นแล้ว ผู้วิจัยยังได้พบอีกด้วยว่า มีกลุ่มผู้ชมที่มีลักษณะของการใช้พื้นที่ในห้องจัดแสดงในลักษณะของการเป็นห้องพักผ่อน คือ ให้เวลากับการนั่งพักกับพื้นภายในห้องจัดแสดงเป็นหลัก และดูของเป็นส่วนประกอบ

[2] กลุ่มที่ใช้พิพิธภัณฑ์ในด้านของการเป็นห้องสมุดสาธารณะหรือโรงเรียนนอกพื้นที่จะดูการจัดแสดงและตัวบทหรือคำอธิบายประกอบอย่างละเอียดและให้ความสนใจมาก สำหรับกลุ่มนี้ จะแบ่งออกได้เป็น 2 ประเภท คือ

ประเภทแรก ผู้วิจัยได้พบว่า กลุ่มนี้จะเป็นกลุ่มที่ใช้เวลาในการดูการจัดแสดงภายในพิพิธภัณฑ์อย่างมากที่สุด แต่กลุ่มนี้มีเป็นจำนวนน้อย ผลจากการสังเกตและเจียพหุพบว่า ส่วนใหญ่แล้วในกรณีของชาวไทยก็จะเป็นกลุ่มนักศึกษาที่ได้รับมอบหมายการบ้าน สังเกตได้จากการถือสมุดจดงาน ชีวกันดูข้อมูลในส่วนต่าง และจดข้อมูลต่างๆอย่างละเอียด หรือในกรณีของชาวต่างชาติที่ผู้วิจัยได้สังเกตพบคู่หญิงชายคู่หนึ่งที่ใช้เวลาในการดูสิ่งของมาก และดูแบบพิถีพิถัน และอ่านตัวบทภายในพิพิธภัณฑ์อย่างตั้งใจ เมื่อสอบถามข้อมูลอย่างไม่เป็นทางการจากมัคคุเทศก์ที่พามาได้ข้อมูลว่า ทั้งคู่เป็นนักประวัติศาสตร์ที่มีความสนใจในเรื่องราวทาง

ประวัติศาสตร์และพิพิธภัณฑ์ ดังนั้น ลักษณะของการเข้าชมการจัดแสดงจึงออกมาในแบบที่ให้ความสนใจอย่างมาก

ประเภทที่สอง เป็นกลุ่มนักเรียน นักศึกษา และนักท่องเที่ยว ที่เข้าชมการจัดแสดงแบบทัศนศึกษากลุ่มใหญ่ ทั้งในส่วนของ การนำชมโดยเจ้าหน้าที่และอาสาสมัครของพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร ผู้วิจัยได้พบว่า กลุ่มนี้จะมีทั้งคนที่ตั้งใจฟังการบรรยายและหยุดดูสิ่งของตามที่วิทยากรหรือไกด์ในกลุ่มของตนชี้ชวน หรือแตกกลุ่มการบรรยายออกมาดูตามความสนใจของตนเอง ในกรณีของการเข้าชมเป็นหมู่คณะใหญ่ของนักเรียนและนักศึกษาไทยนี้จะพบว่า มีลักษณะของการหลุดจากกลุ่ม ทั้งหลุดในลักษณะของการเดินตามกลุ่มแต่พูดคุยกันเองโดยมิได้สนใจในสิ่งที่อาสาสมัครนำชมบรรยาย หรือหลุดในลักษณะของการไม่เดินเข้าชมภายในแต่จับกลุ่มชื้อขนมนั่งรออยู่ภายนอก เป็นต้น

4.1.3.3 การอ่านความหมายของกลุ่มผู้รับสาร

ในการศึกษากระบวนการสร้างภาพตัวแทนโดยใช้วิธีการศึกษาตามแนวคิดการเข้ารหัสและถอดรหัสของ S. Hall (1997a,b,c; กาญจนา แก้วเทพ, 2544) นั้น จะพบว่า Hall ได้ให้ความสนใจกับ ขั้นการใช้/การบริโภคสาร (use/consumption) อย่างมาก เนื่องจากในทัศนะของ Hall แล้วนั้น การสร้างความหมายนั้นไม่ได้เกิดขึ้นเพียงในขั้นตอนของการส่งข่าวสารหรือเข้ารหัส แต่ในขั้นตอนของการรับสารหรือการบริโภคข่าวสารยังเป็นอีกช่วงเวลาหนึ่งที่ความหมายจะถูกผลิตขึ้นมาอีกครั้งหนึ่งด้วย กล่าวคือ สิ่งที่ผู้รับสารกระทำไม่เพียงแต่จะ “อ่านความหมาย” ที่อยู่ในสารของผู้ส่งเท่านั้น หากแต่ผู้รับสารจะนำเอา “ตัวเอง” เข้าไปสร้างความหมายในสารด้วย

สำหรับแบบแผนของการอ่านความหมายของผู้รับสารทั่วไปนั้น ผู้วิจัยได้ใช้ 2 วิธีการในการศึกษาข้อมูล ได้แก่ การสังเกตและเงี่ยหูรับฟังขณะการเข้าชมสิ่งแสดงภายในพิพิธภัณฑ์ของผู้รับสารทั่วไปอย่างไม่เป็นทางการ และการสนทนากลุ่มย่อยกับผู้รับสารคนไทย จำนวน 5 คน ที่ในจำนวน 3 คนนั้น เป็นนักศึกษามหาวิทยาลัยศิลปากรที่เคยเข้าชมการจัดแสดงภายในห้องจัดแสดงประวัติศาสตร์ชาติไทยมาก่อนแล้ว ในระหว่างการเรียนเพื่อศึกษาดูงาน หรือจัดกิจกรรมรับน้อง หรือเพื่อฝึกการนำชมพิพิธภัณฑ์ ในขณะที่ยังอีก 2 คนยังไม่เคยมาที่พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติพระนครมาก่อนเลย โดยการเก็บข้อมูลของกลุ่มหลังนี้ ผู้วิจัยได้ขอให้ผู้เข้าร่วมการสนทนากลุ่มย่อยเดินเข้าชมการจัดแสดงนิทรรศการประวัติศาสตร์ชาติไทย ภายในอาคารพระที่นั่งศิวโมกขพิมานก่อนดำเนินการสนทนากลุ่ม

[1] การอ่านความหมายแบบ preferred หรือตามที่คุณส่งสารต้องการให้เกิดขึ้น

ผลจากการศึกษาทำให้ได้พบว่า รูปแบบการถอดรหัสของผู้รับสารเป็นไปในทางเดียวกัน คือ ถอดรหัสความหมายตามที่คุณส่งสารใส่มา นั่นคือ “สำนึกความรักชาติ” ยกตัวอย่างเช่นถ้อยคำสนทนาดังต่อไปนี้คือ

“ชอบที่เรื่องราวเค้าแฝงความรักชาติให้คนที่เข้ามาดูได้มีความรู้สึกรักและหวงแหนชาติมากขึ้น เพราะว่าคนไทยที่เข้ามาดูได้เห็นว่ากว่าที่เราจะได้มาเป็นเมืองไทยนั้นยากลำบากแค่ไหน และมีการรบก็รอบกว่าจะมาเป็นเมืองไทยให้คนไทยได้อยู่อย่างสบายทุกวันนี้ ชอบที่สุดก็คือการปลุกฝังความรักชาติไว้ คนที่เข้ามาดูจะได้รักชาติยิ่งขึ้น” (วารุณี อาสาประภิต, ผู้รับสารที่มีประสบการณ์การเข้าชมพิพิธภัณฑ์มาก่อน, สนทนากลุ่ม 30 พฤศจิกายน 2549)

นอกเหนือจากนั้นแล้ว ยังได้พบอีกด้วยว่า การจัดแสดงนิทรรศภายในสามารถสะท้อนและถ่ายทอดแบบอย่างแห่งความประพฤติและค่านิยมทางจริยธรรมที่เราควรปฏิบัติตามรอยพระยุคลบาท ดังตัวอย่างคำให้สัมภาษณ์เช่น

“ส่วนมากที่เห็นจะมีเรื่องของความรักชาติ ความสามัคคี” (วารุณี อาสาประภิต, ผู้รับสารที่มีประสบการณ์การเข้าชมพิพิธภัณฑ์มาก่อน, สนทนากลุ่ม 30 พฤศจิกายน 2549)

“ส่วนที่ประหยัดก็จะมีรัชกาลที่ 9 เห็นถึงความเป็นอยู่อย่างพอเพียง

...ในช่วงของสงครามทุ่งลาดหญ้า ที่มีกองทัพพม่าเข้ามาโจมตีประเทศไทย และกองทัพพม่ามีจำนวนคนมากถึง 85,000คน แต่คนไทยมีแค่ไม่กี่พันคน แม่ทัพไทยใช้กลอุบายแยกกองทัพออกให้เป็นหลายฝ่ายเพื่อตบตาทหารพม่าให้เห็นว่าคนไทยมีเยอะจนพม่าใจไม่สู้ดีขวัญเสียทำให้ไทยได้รับชัยชนะในครั้งนี้นะ จะเห็นได้ว่า เค้าต้องการสื่อให้เราเห็นถึงกระบวนการสื่อสารและกระบวนการวางแผนการทำงานที่ดี ให้กับคนไทยสมัยนี้ว่า ถ้าหากว่าเราวางแผนดี มีทักษะการสื่อสารที่ดีแล้วงานของเราก็จะประสบความสำเร็จในไม่ช้า หรือที่เรียกว่าความสำเร็จอยู่แค่เอื้อม” (สายทอง บุญปัญญา, ผู้รับสารที่ไม่มีประสบการณ์การเข้าชมพิพิธภัณฑ์มาก่อน, สนทนากลุ่ม 30 พฤศจิกายน 2549)

ผู้วิจัยพบว่า ปัจจัยหนึ่งที่ส่งผลให้แบบแผนการอ่านความหมายของผู้รับสาร ออกมาตรงตามที่คุณต้องการนั้น เกิดขึ้นจากเทคนิคการจัดแสดงภายในพิพิธภัณฑ์ โดยเฉพาะตู้กระจกจัดแสดงเหตุการณ์ที่มีการให้เสียงบรรยายเหตุการณ์ประกอบ ซึ่งเสียงของตัวบทบรรยายเหตุการณ์ในตู้จำลองเหล่านี้ได้ถูกนำเสนอในลักษณะคล้ายคลึงกับการให้เสียงในรายการละครทางวิทยุ นั่นคือ น้ำเสียงในการเล่าเรื่องของผู้บรรยายจะมีการเน้นหนักเบาและใสอารมณ์ รวมถึงมีเสียงเพลงและเสียงประกอบ เช่น เสียงดาบฟาดฟัน เสียงโห่ร้องของเหล่าทหารหาญ ทำให้แม้ในความเป็นจริง ผู้เข้าชมจะมองเห็นเหตุการณ์เพียงในตู้กระจก แต่เสียงดังกล่าวสามารถนำจินตนาการย้อนกลับไปในช่วงเวลาดังกล่าวด้วย

“...จากที่ได้ไปกดปุ่มที่ภาคบรรยายเสียงแล้วมีความรู้สึกที่เราได้อยู่ในเหตุการณ์นั้นๆ ด้วย และคนที่บรรยายก็มีความรู้สึกว่ามีน้ำเสียงที่เข้มแข็งทำให้คนฟังคิดหรือมีส่วนร่วมในเหตุการณ์นั้นด้วย” (สายทอง บุญปัญญา, ผู้รับสารที่ไม่มีประสบการณ์การเข้าชมพิพิธภัณฑ์มาก่อน, สันทนา กลุ่ม 30 พฤศจิกายน 2549)

นอกเหนือจากเทคนิคการจัดแสดงแล้ว ผลจากการสังเกตการเข้าชมการจัดแสดงของกลุ่มผู้รับสารทั่วไปแบบไม่มีส่วนร่วม ทำให้ผู้วิจัยได้พบว่า การบรรยายและนำชมของเจ้าหน้าที่พิพิธภัณฑ์ รวมถึงกลุ่มอาสาสมัครพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร และไกด์หรือมัคคุเทศก์ รวมทั้งผู้เข้าชมร่วม เช่น เพื่อน ครู/อาจารย์ พ่อแม่ ยังเป็นปัจจัยร่วมในการประกอบสร้างความหมายของผู้รับสารอีกด้วย ยกตัวอย่างเช่น ในขณะที่ช่วงเวลาที่มีการฉายภาพยนตร์แอนิเมชันสามมิติเรื่องก้านกล้วยและผู้รับสารต่างก็พากันมาดู “ก้านกล้วย” แล้วนั้น ผู้ส่งสารของพิพิธภัณฑ์ก็ใช้กลยุทธ์นี้ในการเล่าเรื่องด้วยเช่นกัน

“เราก็ต้องทันเด็กเขาเหมือนกัน ช่วงนี้เด็กฮิตอะไรมากที่สุด อย่างช่วงนี้เป็นก้านกล้วย ระดับประถมก็จะพาไปดูก้านกล้วย เราก็จะบอกกับเขาว่า เราก็มีก้านกล้วยนะเดี๋ยวจะพาไปดูก้านกล้วย ให้เขาเปรียบเทียบดูระหว่างก้านกล้วยในนี้กับในหนัง เด็กเขาก็จะมีความรู้สึกตื่นเต้น...” (มณฑนา ยุกบล, เจ้าหน้าที่ฝ่ายการศึกษา พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร สัมภาษณ์ 24 พฤศจิกายน 2549)

หรือตัวอย่างของการชี้ชวนความหมาย เพื่อให้ผู้รับสารมองเห็นความหมายที่ต้องการสื่อออกมา ดังคำให้สัมภาษณ์ต่อไปนี้

“จะให้คนที่เข้ามารู้ความเป็นมาและรู้ว่าประวัติศาสตร์ชาติไทย ขั้นตอนหรือพัฒนาการของประเทศไทยมาอย่างไร

...ก็คืออยากให้ทราบขั้นตอนความเป็นมาของประเทศเรามากกว่า เพราะว่าประชาชนบางคนก็ยังไม่ทราบเลย มีเยอะที่ยังไม่ทราบเลย มาดูก็ เอ้อ ของเรามีอะไรบ้าง เสร็จ อะไรอย่างนี้ แล้วก็จะได้ทราบว่ากษัตริย์ในแต่ละยุคแต่ละสมัยต้องใช้ความสามารถในการบริหารประเทศอย่างไรเพื่อให้เราได้เป็นไทยขึ้นมาจนถึงขณะนี้แหละ

...น่าจะให้ทุกคนที่เข้ามารู้จักประเทศไทยได้ดีขึ้น รู้จักความเป็นมา รู้จักตัวตนของตัวเองให้ดีขึ้น” (อุไร นิคมฉวีวงศ์, อาสาสมัคร พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร สัมภาษณ์ 3 ธันวาคม 2549)

ในขณะเดียวกัน ผู้วิจัยยังได้พบอีกด้วยว่า ปัจจัยที่ทำให้ผู้รับสาร “ยืນอ่านความหมาย ในจุดเดียวกับผู้ส่ง” เกิดขึ้นจากปัจจัยภายนอก หรือลักษณะของการผลิตซ้ำประวัติศาสตร์ กระแสหลักอย่างสม่ำเสมอผ่านช่องทางที่หลากหลายทั้งแบบเป็นทางการ เช่น สถาบันการศึกษา และไม่เป็นทางการ เช่น สถาบันสื่อมวลชน อย่างภาพยนตร์ ละครโทรทัศน์ นวนิยาย เป็นต้น

“การเรียนประวัติศาสตร์ชาติไทยจะเริ่มต้นตั้งแต่สมัยสุโขทัย เราจะนับประวัติศาสตร์เริ่มต้นตอนนั้น ...ในช่วงสมัยสุโขทัยจะมีช่วงคาบเกี่ยวระหว่างสุโขทัยกับอยุธยา คือช่วงที่กรุงสุโขทัยกำลังจะล่มสลายนั้นกรุงอยุธยาก็กำลังจะเจริญรุ่งเรืองขึ้น และตามมาด้วยธนบุรี และสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ส่วนใหญ่จะแบ่งออกเป็น 4 ยุคใหญ่ๆ” (ปิยะมณ ปัญญา, ผู้รับสารที่มีประสบการณ์ในการเข้าชมพิพิธภัณฑสถานมาก่อน, สันทนาการกลุ่ม 30 พฤศจิกายน 2549)

“ส่วนใหญ่แล้วจะเป็นเรื่องพระมหากษัตริย์ และแบ่งยุคออกแต่ละยุคว่าใครปกครองบ้างและใครขึ้นครองราชย์แทน หรือแบ่งตามอาณาจักรว่าช่วงไหนที่ครองอำนาจ” (กรรณิการ์ เพ็งปรางค์, ผู้รับสารที่มีประสบการณ์ในการเข้าชมพิพิธภัณฑสถานมาก่อน, สันทนาการกลุ่ม 30 พฤศจิกายน 2549)

หรือตัวอย่างจากการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วมถึงพฤติกรรมในการเข้าชมการจัดแสดงนิทรรศการประวัติศาสตร์ชาติไทยของผู้รับสารนักเรียนชายในระดับมัธยมต้นกลุ่มหนึ่ง เมื่อวันที่ 13 กรกฎาคม 2549 ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่มีการฉายภาพยนตร์แอนิเมชันสามมิติเรื่องก้านกล้วย ที่สร้างขึ้น

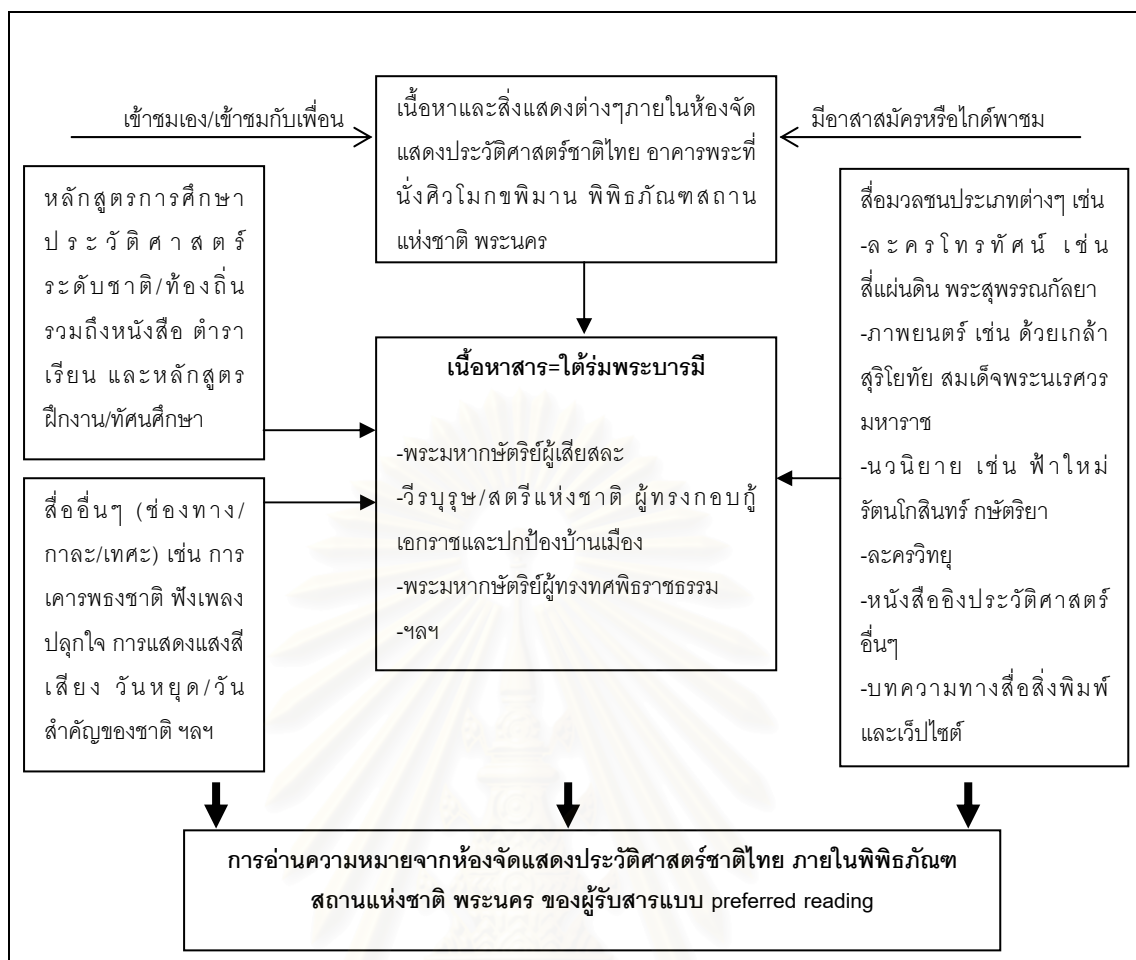
จากแรงบันดาลใจตามลักษณะของช้างทรงของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช โดยกันตนา แอนนิเมชั่น เมื่อเข้าชมการจัดแสดงประวัติศาสตร์ชาติไทยจนกระทั่งถึงผู้จัดแสดงเหตุการณ์จำลองสมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงกระทำยุทธหัตถี ก็จะชี้ชวนกันดู “ช้างทรง” ของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชว่า “นี่ไง นี่ไง ก้านกล้วย”

หรือในวันเดียวกันนั้น ที่ผู้วิจัยได้พบพ่อแม่คู่หนึ่งจูงลูกสองคนเข้ามาภายในพิพิธภัณฑ์ ดูวัยของลูกแล้วน่าจะอยู่ในช่วงของการศึกษาระดับประถมศึกษา โดยที่ผู้เป็นพ่อได้บอกกับลูกที่บริเวณด้านหน้าอาคารพระที่นั่งศิวโมกขพิมาน ก่อนที่จะเดินเข้าชมการจัดแสดงภายในห้องจัดแสดงประวัติศาสตร์ชาติไทยว่า “มาลูก มารู้จักประวัติศาสตร์กัน”

ทั้งนี้ จากข้อมูลการอ่านความหมายของผู้รับสารดังได้กล่าวมาในข้างต้นนั้น ผู้วิจัยสังเกตเห็นถึงปัจจัยร่วมระหว่างผู้วิจัยและผู้รับสารทั่วไปที่มีผลต่อการถอดความหมายภายในห้องจัดแสดงประวัติศาสตร์ชาติไทย อาคารพระที่นั่งศิวโมกขพิมาน นั่นคือ การมีส่วนร่วมกันในการผลิตซ้ำด้วยบทประวัติศาสตร์ในรูปแบบลักษณะต่างๆ ภายใต้ความคิดหรืออุดมการณ์หลักที่เรียกว่า “กษัตริย์นิยม” ทั้งภายในและภายนอกพิพิธภัณฑ์ ผ่านผู้ส่งสารและช่องทางการสื่อสารที่หลากหลาย ทั้งในสถาบันแบบทางการและไม่เป็นทางการ

ข้อมูลที่ได้รับนั้นแสดงให้เห็นว่า ความหมายที่ถูกอ่านในส่วนของผู้รับนั้นถูกอ้างอิงมาจากหลายแหล่งด้วยกัน แต่สาเหตุที่ทำให้ความหมายที่เกิดขึ้นไม่เลือนไหลและผันแปรไปนั้น เป็นเพราะความหมายที่ถูกนำเสนอออกมาส่วนใหญ่นั้นจะเป็นไปในทิศทางเดียวกัน ทำให้เมื่อมาเข้าชมการจัดแสดงภายในพิพิธภัณฑ์ก็จะเกิดความรู้สึกคล้ายตามและรับความหมายได้อย่างสอดคล้องตามกับผู้ส่งสารต้องการ โดยเฉพาะความรู้สึกสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณของพระมหากษัตริย์ที่ทำให้ชาติไทยและคนไทยในทุกวันนี้ได้อยู่อย่างสุขสบาย ไม่ต้องตกอยู่ใต้อาณานิคมของชาติอื่น

ดังนั้น อาจกล่าวโดยสรุปได้ว่า การอ่านหรือถอดความหมายจากเรื่องที่เล่าและสิ่งแสดงต่างๆ ภายในห้องจัดแสดงประวัติศาสตร์ชาติไทยของผู้รับสารที่ผู้วิจัยได้ศึกษานี้ เกิดจากการทำงานร่วมกันของภาคส่วนต่างๆ จนกระทั่งแสดงออกมาในชุดของความรู้สึกสำนึกรักชาติ หรือความโชคดีของปวงชนชาวไทยที่ได้อยู่ภายใต้ร่มพระบารมี ดังแสดงให้เห็นจากภาพต่อไปนี้

แผนภาพที่ 6: การผลิตซ้ำด้วยประวัติศาสตร์ผ่านช่องทางต่างๆ

[2] การอ่านความหมายแบบ negotiated หรือถอดรหัสแห่งความหมายแบบผสมผสานและต่อรอง

การอ่านความหมายแบบนี้เป็นการถอดรหัสที่แสดงให้เห็นถึงการรับความหมายที่ผู้ส่งสารต้องการ ในขณะที่ผู้รับสารได้ผสมผสานความคิดเห็นของตนเองเข้าไปด้วยในความหมายที่รับมานั้น

ยกตัวอย่างเช่น ความคิดเห็นของหนึ่งในอาสาสมัครนำชมพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร ซึ่งอยู่ในสถานะผู้รับสารของพิพิธภัณฑสถานฯ ได้แสดงความคิดเห็นว่า เรื่องราวที่นำมาเล่าภายในห้องจัดแสดงนี้มีได้ทำให้เห็นแต่ภาพของพระมหากษัตริย์แต่เพียงอย่างเดียว แต่มองเห็นภาพของคนในยุคสมัยนั้นด้วยเช่นกัน ดังเช่นตัวอย่างของถ้อยคำให้สัมภาษณ์ดังต่อไปนี้คือ

“...ถ้าศิลปะในสมัยของสุโขทัยสวย แสดงว่าคนสุโขทัยก็น่าจะมีความสุข แสดงออกมาทางผลงาน... ผมก็ไม่เห็นด้วยว่ามันเป็นเรื่องราวของพระมหากษัตริย์เท่านั้น” (สุจิต แหวงโสภา, อาสาสมัคร พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร สัมภาษณ์ 3 ธันวาคม 2549)

หรือตัวอย่างของข้อมูลที่ผู้วิจัยได้รับจากวิธีการเจียพึงถ้อยคำพูดคุยของผู้รับสารชาวไทย ผู้หญิงกลุ่มหนึ่งที่เข้ามาชมการจัดแสดงพร้อมกันจำนวน 4 คน เมื่อวันที่ 16 มิถุนายน 2549 ที่ได้แสดงความคิดเห็นต่อเนื้อหาภายในพิพิธภัณฑสถานจากภาพกราฟิกและตัวบทอธิบายถึงพระมหาลี พระราชโอรสและพระราชธิดาของรัชกาลที่ 5 ไว้ว่า การจัดแสดงนิทรรศการให้เห็นนี้มีเรื่องราวที่ดึงดูดความสนใจเยอะ แต่ว่าไม่ชอบการนำเสนอภาพแบบนี้เลย เพราะดูแล้วรู้สึกว่าจะเป็นตัวอย่างที่ไม่ดีให้กับคนไทยในสมัยนี้

ข้อค้นพบนี้มีความหมายว่า เนื้อหาที่ถูกส่งออกมาภายในพิพิธภัณฑสถานได้ถูกผู้รับสาร “อ่าน” ด้วยการผสมผสานระหว่างความหมายที่ผู้ส่งสารต้องการ ผ่านเทคนิคในการจัดแสดงด้วยกลยุทธ์ ในการร้อยเรียงสัญลักษณ์ย่อยต่างๆ ให้มาทำงานร่วมกันเพื่อสื่อสารความหมาย แต่ในขณะเดียวกัน นั้น ผู้รับสารของพิพิธภัณฑสถานซึ่งเป็นผู้หญิงไทยกลุ่มนี้ก็ได้ใช้บริบทของสังคมไทยในสมัยปัจจุบัน ที่มีชุดความคิดของการนิยมมีสามีหรือมีภรรยาเพียงคนเดียว เข้ามาแสดงความคิดเห็นในแบบต่อรอง ต่อเนื้อหาจากภาพกราฟิกดังกล่าว

[3] การอ่านความหมายแบบ oppositional หรือถอตรหัสแห่งความหมายแบบ ตรงกันข้ามกับที่ผู้ส่งสารต้องการให้เกิดขึ้น

แม้ว่าข้อมูลจากการสัมภาษณ์และสังเกตของงานวิจัยชิ้นนี้จะแสดงออกมาให้เห็นว่า ส่วนใหญ่แล้ว รูปแบบการอ่านความหมายของผู้รับสารนั้นจะตรงกันกับความหมายที่ผู้ส่งสาร ต้องการส่งออกมา แต่จากการที่ได้เจียพึงถ้อยคำพูดคุยในการเข้าชมการจัดแสดงด้วยวิธีการสังเกตพฤติกรรม การเข้าชมแบบไม่มีส่วนร่วม พร้อมกับอ่านบทพรรณนาพรรณกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับพิพิธภัณฑสถาน แห่งชาติ พระนคร ผู้วิจัยได้พบว่า มีการแสดงให้เห็นถึงรูปแบบของการอ่านความหมายใน แบบของการปฏิเสธความหมายที่ถูกส่งหรือสื่อสารออกมาด้วยเช่นกัน

ตัวอย่างเช่นการถอตรหัสแห่งความหมายที่เกิดขึ้นเนื่องมาจากความรู้สึกไม่แน่ใจต่อ เรื่องราวที่นำมาเล่า หรือการตั้งคำถามต่อ “ความจริง” ของประวัติศาสตร์ที่นำมาเสนอภายในห้อง

จัดแสดงแห่งนี้ ดังเช่นข้อมูลที่ได้รับจากการสังเกตการเข้าชมการจัดแสดงแบบไม่มีส่วนร่วม และใช้วิธีการเฝ้าฟังถ้อยคำพูดคุยของผู้รับสารผู้ชายชาวไทยกลุ่มหนึ่ง ซึ่งดูลักษณะแล้วเป็นกลุ่มนิสิตนักศึกษาที่เข้ามาเก็บข้อมูลจากพิพิธภัณฑ์เพื่อทำรายงาน ขณะเข้าชมการจัดแสดงนิทรรศการเมื่อวันที่ 4 พฤษภาคม 2549 โดยขณะที่ผู้รับสารกลุ่มนี้กำลังอยู่ในระหว่างการจดข้อมูลประเภทตัวบทบรรยายในการจัดแสดงนิทรรศการประวัติศาสตร์สมัยกรุงศรีอยุธยา ก็ได้มีการพูดคุยกันว่า ประวัติศาสตร์ที่นำมาเสนอในนิทรรศการนั้นเป็นความจริงทั้งหมดหรือเปล่า เป็นต้น

สำหรับตัวอย่างของการอ่านความหมายที่ได้พบจากการอ่านบทพจนานุกรมที่เกี่ยวกับพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร ยกตัวอย่างเช่น จากการอ่านเอกสารประกอบการสัมมนาพิพิธภัณฑ์ไทยในศตวรรษใหม่ และเอกสารประกอบการสัมมนาวิชาการพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นในประเทศไทย ฯลฯ ข้อมูลที่ได้รับนั้น พบว่ามีภาพความหมายหนึ่งที่ปรากฏขึ้นมาให้เห็น นั่นคือ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาตินั้น “เห็นของแต่มองไม่เห็นคน” เนื่องจากลักษณะของการจัดแสดงที่จะเน้นที่การนำเอาโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุต่างๆ มาตั้งแสดง โดยให้รายละเอียดความเป็นมาของวัตถุดังกล่าว เช่น อายุหรือความเก่าแก่ของวัตถุนั้น ผู้ค้นพบ สถานที่ที่ค้นพบ ฯลฯ แต่ไม่มีการกล่าวถึงวิถีชีวิตของผู้คนที่เกี่ยวข้อง หรือหากจะมีการกล่าวถึงบ้างก็จะเป็นลักษณะของการให้ความสำคัญต่อตัววัตถุเป็นหลักมากกว่า

หรืออีกตัวอย่างหนึ่งนั่น คือ การมองเห็นว่า พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาตินั้น “เน้นวัฒนธรรมหลวง มากกว่าวัฒนธรรมราษฎร์” ทำให้ภาพของความเป็นไทยมีลักษณะของการฝัง แข็งตัว และมีเพียงหนึ่งเดียวจากวัฒนธรรม “หลวง” แต่มองไม่เห็นความเป็นท้องถิ่น มองไม่เห็นความหลากหลายทางวัฒนธรรมที่มีอยู่ในประเทศไทย

ข้อค้นพบดังกล่าวนี้ได้แสดงให้เห็นว่า ผู้รับสารของพิพิธภัณฑ์ในกลุ่มนี้แม้จะเป็นกลุ่มที่สามารถถอดรหัสแห่งความหมายที่ผู้ส่งสารต้องการที่จะสื่อสารออกมาได้ แต่ก็ปฏิเสธที่จะรับความหมายนั้นด้วยการตีความตามความหมายที่คัดค้านหรือตรงกันข้ามกับความหมายในแบบดังกล่าว โดยเฉพาะในกรณีของภาพแห่งความหมายที่ได้รับจากการอ่านบทพจนานุกรมตัวอย่างในช่วงต้น เนื่องจากภาพที่ปรากฏนี้เกิดขึ้นมาจากการอ่านความหมายของกลุ่มผู้รับสารที่อยู่ในกระบวนการที่ให้ความสำคัญกับพิพิธภัณฑ์ของชุมชนหรือท้องถิ่น ตามแนวคิดแห่งความหลากหลายทางวัฒนธรรมและ/หรือแนวคิดของการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมของชุมชน เป็นต้น

[4] การที่ผู้รับสารไม่อ่านความหมายหรือไม่สามารถรับความหมายที่ผู้ส่งสารต้องการให้เกิดขึ้น

ข้อสังเกตที่สำคัญที่ผู้วิจัยได้พบจากการศึกษาการอ่านความหมายของผู้รับสารในครั้งนี้ก็คือ ในขั้นตอนการถอดรหัสแห่งความหมายของผู้รับสารหรือผู้เข้าชมการจัดแสดงนิทรรศการประวัติศาสตร์ชาติไทยนั้น พบว่า มีรูปแบบของการอ่านความหมายในแบบของการที่ไม่มีความหมายใดใดเกิดขึ้นกับผู้รับสาร หรือในความหมายถึงการที่ผู้ส่งสารไม่สามารถสร้างความหมายให้เกิดขึ้นในช่วงเวลาของการบริโภคความหมายของผู้รับสารได้เลย

ในประการแรกนั้นพบว่า เกิดขึ้นมาจากพฤติกรรมในการชมการจัดแสดงของกลุ่มผู้รับสารที่เดินเข้าชมสิ่งแสดงภายในพิพิธภัณฑ์ โดยดูวัตถุที่นำมาจัดแสดงเพียงผ่านๆ ไม่ได้อ่านตัวบท ไม่ได้มีส่วนร่วมใดๆกับสื่อโสตทัศนูปกรณ์ของพิพิธภัณฑ์ รวมถึงใช้เวลาอย่างรวดเร็วในการเดินชมการจัดแสดง หรือในลักษณะของการมาทัศนศึกษา แต่ไม่ได้ชมการจัดแสดงหรือไม่ได้ฟังการบรรยายของวิทยากร เป็นต้น ผลที่เกิดขึ้นก็คือ ทำให้เกิดสิ่งที่เรียกว่ามีการใช้สื่อพิพิธภัณฑ์แต่ไม่ได้มีการบริโภคความหมายเกิดขึ้น

ยกตัวอย่างเช่น การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วมต่อพฤติกรรมการเข้าชมการจัดแสดงของเด็กนักเรียนอนุบาลแห่งหนึ่ง เมื่อวันที่ 24 พฤศจิกายน 2549 ผู้วิจัยได้พบว่า มีเด็กนักเรียนอนุบาลกลุ่มหนึ่งประมาณ 7 คนที่แยกตัวออกมาจากกลุ่มเพื่อน มิได้รวมกลุ่มฟังการบรรยายของวิทยากร แต่จะให้ความสนใจกับกลุ่มนักท่องเที่ยวต่างชาติที่มาเข้าชมการจัดแสดง และพยายามที่จะชวนนักท่องเที่ยวกลุ่มนี้คุยด้วยภาษาอังกฤษ โดยมีได้สนใจที่จะชมนิทรรศการที่จัดแสดงอยู่ภายในเลย หรือนักเรียนอนุบาลกลุ่มหนึ่งที่วิ่งเล่นชนกบฏผู้บรรยายเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์สมัยสมเด็จพระนเรศวร โดยมีได้หยุดฟังเลยเสียงบรรยายของแต่ละตู้เลย พฤติกรรมการเข้าชมการจัดแสดงของกลุ่มนักเรียนอนุบาลทั้ง 2 กลุ่มนี้ ทำให้เนื้อหาสาระที่กลุ่มผู้ส่งสารของพิพิธภัณฑ์ต้องการให้เกิดขึ้นกับผู้รับสารนั้นมิอาจเป็นไปได้เลย เนื่องจาก ผู้รับสารเพียงแค่เข้ามาใช้พื้นที่ในห้องจัดแสดง แต่ไม่ได้เปิดรับสัญญาณใดๆที่ถูกนำมาใช้เพื่อสื่อความหมาย

หรือในกรณีของการลงพื้นที่เพื่อเก็บข้อมูลในช่วงเดือนกันยายน 2549 ที่ผู้รับสารชาวไทยคนหนึ่งให้ข้อมูลกับผู้วิจัยว่า ไม่ได้ตั้งใจเข้ามาชมการจัดแสดงนิทรรศการประวัติศาสตร์ชาติไทย แต่มาเพื่อเดินเล่น “ตากแอร์” ฆ่าเวลารอเพื่อนที่กำลังเรียนอยู่ที่ธรรมศาสตร์ หรือในกรณีของผู้รับสารผู้ชายชาวต่างประเทศคนหนึ่งและผู้วิจัยสังเกตว่า เมื่อเดินเข้าห้องจัดแสดงแล้ว ก็เดินตรงมา

นั่งพักลงกับพื้นในส่วนจัดแสดงประวัติศาสตร์สมัยสุโขทัย และเมื่อนั่งพักเป็นที่พอใจแล้ว ก็ลุกขึ้นและเดินออกจากห้องจัดแสดงประวัติศาสตร์ชาติไทย โดยใช้วิธีการกวาดสายตาดูนิทรรศการในส่วนอื่นๆ แต่เพียงผ่านๆ เป็นต้น

ประการที่สอง นั่นก็คือ อุปสรรคในการสื่อสารที่เกิดขึ้นจากเทคนิคในการจัดแสดงภายในห้องจัดแสดงประวัติศาสตร์ชาติไทยนั้น สามารถส่งผลต่อความรู้สึกในการรับสารหรือการไม่เกิดขึ้นของความหมายใดใดของผู้รับสารด้วยเช่นกัน อุปสรรคที่เกิดขึ้นนี้ส่วนหนึ่งมาจากการขาดการมีส่วนร่วมของผู้รับสาร แม้ด้วยข้อจำกัดของธรรมชาติความเป็นพิพิธภัณฑ์แห่งชาติที่จะทำให้เป็นเพียงการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมในบทบาทของผู้รับสาร แต่การมีส่วนร่วมในระดับต่ำสุดนี้ก็ยังมีอุปสรรคเกิดขึ้น อันเกิดขึ้นจากตัวอุปกรณ์ชำรุดและบรรยากาศภายในของพิพิธภัณฑ์เองที่ไม่เอื้ออำนวย

ดังเช่น ตัวอย่างจากการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วมของกลุ่มเด็กนักเรียนผู้เข้าชมในกรณีของการไม่ได้มีส่วนร่วมกับสิ่งแสดงภายในพิพิธภัณฑ์ ก็จะได้แสดงความรู้สึกว่า “ทำไมไม่ให้จับหละ” หรือกรณีที่ปุ่มกดเสียงบรรยายไม่ทำงานก็จะเอามือทุบๆ แล้วเดินบ่นแสดงความไม่พอใจไปยังนิทรรศการส่วนอื่นๆ หรือตุ๊กตะจกแสดงเหตุการณ์ไฟไหม้ติด ทำให้มองไม่เห็นการจัดแสดงเหตุการณ์ภายใน เป็นต้น

หากมองในมุมของการเป็น noise ของการสื่อสาร โดยเฉพาะกับกลุ่มผู้รับสารกลุ่มเด็กๆ ด้วยแล้วนั้น อุปสรรคที่เกิดขึ้นจากการชำรุดของอุปกรณ์เหล่านี้จะเข้ามาขัดขวางกระบวนการสื่อสารทั้งกระบวนการโดยตรง ด้วยการทำให้เนื้อหาที่ส่งออกไปนั้นไม่สมบูรณ์หรือเล่าเรื่องได้ไม่ครบถ้วน พร้อมกับที่ยังส่งผลกระทบในการลดแรงจูงใจในการรับความหมายจากแหล่งอื่นๆ เช่น จากการอ่านตัวบทหรือดูเหตุการณ์จากตุ๊กตะจกของผู้รับสารอีกด้วย และเมื่อเป็นดังนี้แล้ว การใช้กลยุทธ์การสื่อสารด้วยบริบทจัดแสดง (display context) ที่ต้องอาศัยการทำงานร่วมกันระหว่างสัญลักษณ์ย่อยต่างๆ จึงไม่อาจควบคุมความหมายหลักที่ผู้ส่งต้องการได้อย่างเต็มที่ ดังเช่นตัวอย่างของข้อมูลที่ได้รับจากการสนทนากลุ่ม เช่น

“การจัดเก็บ ซึ่งเห็นแล้วมีความรู้สึกเสียใจสลดใจ เช่น เครื่องเงินถ้าดูดีๆ จะเห็นฝุ่นเกาะเต็มไปหมด ซึ่งคิดว่าคนไทยน่าจะมีการจัดเก็บได้ดีกว่านี้ เนื่องจากว่าเป็นสิ่งของที่เป็นระดับชาติ และเป็นสิ่งที่ต้องชูหน้าชูตาให้กับชาวต่างชาติด้วย น่าจะมีกระบวนการจัดเก็บได้ดีกว่านี้ ซึ่งเค้าต้องการจะสื่อให้เรารักชาติ และเค้าไม่แสดงความรักวัตถุต่างๆ ที่

เป็นของชาติ เช่น พระแสงปืนที่ประธานาธิบดีให้มืปลวกขึ้นเห็นได้ชัดเจนมาก และบางจุดจะมีไฟเสีย และจะมีคนหลายคนสนใจจะอ่านในส่วนนั้นก็มองไม่เห็น อ่านไม่ได้ น่าเสียดายมาก น่าจะมีการจัดเก็บให้ดีกว่านี้ ซึ่งจะเห็นว่าเราไม่ให้ความสำคัญกับส่วนนี้เลย” (ปิยะมณ ปัญญา, ผู้รับสารที่มีประสบการณ์การเข้าชมพิพิธภัณฑ์มาก่อน, สนทนากลุ่ม 30 พฤศจิกายน 2549)

“ไม่ประทับใจในส่วนที่ไฟที่บรรยายส่วนมากจะใช้งานไม่ค่อยได้ แต่ก็ยังไม่มีมีการปรับปรุงซ่อมแซม ซึ่งบางอย่างเราสนใจจะเปิดฟังก็ฟังไม่ได้ เลยต้องหันไปอ่านแทน ถ้าหากว่าคนบางคนก็เกียจอ่านก็คงอดที่จะรู้เรื่องราวในส่วนนั้นๆ ซึ่งเป็นสิ่งที่น่าเสียดาย” (สายทอง บุญปัญญา, ผู้รับสารที่ไม่มีประสบการณ์การเข้าชมพิพิธภัณฑ์มาก่อน, สนทนากลุ่ม 30 พฤศจิกายน 2549)

“อุปกรณ์ต่าง ๆ น่าจะดีกว่านี้ และพิพิธภัณฑ์ค่อนข้างร้อน ทำให้เราไม่มีความสุขกับการอ่านกับการดูสิ่งต่าง ๆ เพราะคนเราพอเกิดอาการร้อนก็จะหงุดหงิดไม่สนใจอยากรู้ อยากเห็นแล้ว” (อุมาพร สียงาม, ผู้รับสารที่ไม่มีประสบการณ์การเข้าชมพิพิธภัณฑ์มาก่อน, สนทนากลุ่ม 30 พฤศจิกายน 2549)

“อากาศไม่ถ่ายเท ยิ่งร้อนมันก็ยิ่งขึ้น ซึ่งจะมีผลต่อการเก็บรักษาของด้วย เช่น บางอย่างไม่ต้องการความอบอุ่น เมื่อมีการอบอุ่นปลวกก็ถามหา” (วารุณี อาสาประภิต, ผู้รับสารที่มีประสบการณ์การเข้าชมพิพิธภัณฑ์มาก่อน, สนทนากลุ่ม 30 พฤศจิกายน 2549)

“คำอธิบายของที่จัดแสดงไม่ทันสมัย และมีน้อย คืออธิบายสั้นๆเท่านั้น เช่น ตีต่ายของยุคและเวลาที่สันนิษฐานว่าของนั้นๆสร้างขึ้น ไม่อธิบายให้ละเอียดชัดเจนและทันสมัย” (จิรบดี เตชะเสน, สัมภาษณ์ 20 เมษายน 2549)

ดังนั้น ในกรณีของการถอดรหัสของกลุ่มผู้รับสารซึ่งมีข้อจำกัดในแง่ของการไม่อาจเก็บข้อมูลได้อย่างครบถ้วนทุกกลุ่ม ทำให้ผู้วิจัยจึงไม่อาจสรุปผลในการอ่านความหมายของผู้รับสาร “ทั่วไป” ได้อย่างชัดเจน แต่อาจกล่าวในที่นี้ โดยอ้างอิงจากแนวคิด encoding-decoding ของ Hall ได้ว่า ชุดของอุดมการณ์ความคิด ประสบการณ์ในชีวิตที่ผ่านมา และช่วงเวลาในขณะที่มี การเปิดรับสื่อหรือการเข้าชมการจัดแสดงนิทรรศการภายในพิพิธภัณฑ์ จะเป็นทั้งปัจจัย

เสริมในการช่วยให้ผู้รับสารถอดความหมายได้ตรงตามกับผู้ส่งสารต้องการ ในขณะที่เดี๋ยวกับที่เป็นปัจจัยกำหนดให้เกิดการถอดความหมาย หรือรูปแบบของการอ่านความหมายที่ขัดแย้งหรือแตกต่างออกไปโดยสิ้นเชิง หรือแม้กระทั่งอาจไม่เกิดการสื่อสารหรือไม่มีการรับความหมายใดๆเลยก็เป็นได้

4.2 การสื่อสารกับปฏิบัติการบริหารจัดการ

การศึกษาเรื่องของการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมกับปฏิบัติการบริหารจัดการพิพิธภัณฑน์นี้ เกิดขึ้นจากความสนใจและห้วงโยของผู้วิจัย โดยเริ่มต้นจากพิพิธภัณฑน์บ้านเขายี่สาร ซึ่งเป็นพิพิธภัณฑน์ชุมชนในพื้นที่ศึกษาของผู้วิจัย ที่เริ่มเข้าสู่ในระยะที่อาจเรียกว่า ระยะถดถอยของพิพิธภัณฑน์ หรือการมีลักษณะของการเสื่อมจากความสนใจของผู้เข้าชมทั้งจากภายในและภายนอกชุมชน และเสื่อมจากการร่วมทะนุบำรุงรักษาดูแลพิพิธภัณฑน์ในด้านต่างๆของชาวบ้านในชุมชน ดังรายละเอียดเพิ่มเติมในบทที่ 5

ความถดถอยดังกล่าว ทำให้ผู้วิจัยมีความรู้สึกว่าการจะใช้พิพิธภัณฑน์เพื่อนำเสนอภาพตัวแทนของชาติหรือชุมชนนั้น อาจจะใช้ได้ต่อไปอย่างไม่ยั่งยืน หรือใช้ไม่ได้ดีเพราะไม่มีใครเข้าไปดู และเมื่อพิพิธภัณฑน์ได้ล้มหายตายไปจาก “ความสนใจ” แล้ว สิ่งที่น่ากังวลต่อก็คือ ความตายอย่างแท้จริงของพิพิธภัณฑน์ของชุมชนหรือของท้องถิ่น ซึ่งได้พิสูจน์ตนเองในช่วงเริ่มต้นให้เห็นถึงบทบาทและคุณค่าที่หลากหลายมาแล้วด้วยการ “ปิดตัวเอง” ลง ดังนั้น การศึกษาเรื่องของการสื่อสารกับปฏิบัติการบริหารจัดการพิพิธภัณฑน์จึงถูกเพิ่มเติมเข้ามา เพื่อให้เห็นแนวทางของการช่วยพัฒนาหรือช่วย “ต่ออายุ/ต่อลมหายใจ” ของพิพิธภัณฑน์ออกไปได้อีก

เพื่อที่จะตอบคำถามในเรื่องของการดำรงอยู่และความยั่งยืนของการดำเนินงานพิพิธภัณฑน์ การอ่านทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องในเบื้องต้น ได้ชี้แนวทางหนึ่งให้ผู้วิจัยได้เห็นว่า **การสื่อสารแบบมีส่วนร่วมเป็นปัจจัยหนึ่งที่จะช่วยต่ออายุและทะนุบำรุงสื่อประเภทต่างๆในชุมชนได้** คำถามของผู้วิจัยจึงเกิดขึ้นว่า เมื่อการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมสามารถที่จะเป็นหลักประกันต่อความดำรงอยู่หรือความยั่งยืนของพิพิธภัณฑน์ด้วยการสร้างความรู้สึแบบเป็นเจ้าของและผูกพันแล้วนั้น สื่อพิพิธภัณฑน์สถานในประเทศไทยที่ผู้วิจัยได้เลือกศึกษานั้นมีการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมในระดับใด

แต่ผู้วิจัยได้พบว่า เป็นการยากที่จะศึกษาปฏิบัติการบริหารจัดการของพิพิธภัณฑ์ในระดับชาติ อย่างเช่นพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร ในรูปแบบเดียวกับการศึกษาปฏิบัติการบริหารจัดการของพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร จังหวัดสมุทรสงคราม ทั้งนี้ เนื่องจาก ลักษณะของการดำเนินกิจกรรมหรือการบริหารงานพิพิธภัณฑ์ในระดับชาตินั้น จะมีทั้งหลักปรัชญาหรือกระบวนการของการดำเนินงานพิพิธภัณฑ์ที่แตกต่างจากพิพิธภัณฑ์ชุมชน รวมถึงธรรมชาติและระเบียบการบริหารงานก็แตกต่างกันโดยสิ้นเชิง โดยเฉพาะคุณลักษณะที่สามารถกล่าวโดยสรุปสั้นๆได้ว่า ในขณะทีพิพิธภัณฑ์ชุมชนนั้นจะ “เป็นของชุมชน โดยชุมชน และเพื่อชุมชน” แต่พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ จะ “เป็นของรัฐ โดยรัฐ แต่มีบทบาทและหน้าที่เพื่อประชาชน”

อย่างไรก็ตาม เมื่อย้อนกลับไปทบทวนแนวคิดในเรื่องการสื่อสารของแบบมีส่วนร่วม ผู้วิจัยพบว่า หากใช้เกณฑ์องค์ประกอบของการสื่อสารเข้ามาจัดแบ่งรูปแบบหรือระดับของการสื่อสารเพื่อการมีส่วนร่วมแล้วนั้น (กาญจนา แก้วเทพ กิตติ กันภัย และปาริชาติ สถาปิตานนท์, 2543) ก็จะสามารถศึกษาการสื่อสารเพื่อปฏิบัติการบริหารจัดการพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติได้

ทั้งนี้ ผู้วิจัยจะศึกษาเรื่องการมีส่วนร่วมจากพื้นที่ศึกษาหลัก คือ ห้องจัดแสดงประวัติศาสตร์ชาติไทย อาคารพระที่นั่งศิวโมกขพิมาน พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร ตามการศึกษาศึกษาปฏิบัติการจัดแสดง อย่างไรก็ตาม หากมีผู้สนใจและต้องการศึกษาเพิ่มเติมเกี่ยวกับเรื่องของการมีส่วนร่วมระหว่างเครือข่ายพิพิธภัณฑ์แห่งชาติกับเครือข่ายสนับสนุนภายนอก ก็สามารถที่จะทำได้ เนื่องจาก ผู้วิจัยได้รับข้อมูลว่า พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร ได้มีการร่วมมือกับพิพิธภัณฑ์แห่งชาติในระดับประเทศอื่นๆ เช่น การให้ยืมสิ่งแสดงต่างๆเพื่อนำไปจัดแสดงนิทรรศการเคลื่อนที่ ณ พิพิธภัณฑ์ของประเทศนั้นๆ หรือมีการร่วมมือกับหน่วยงานเอกชนภายในประเทศ เพื่อการจัดแสดงนิทรรศการชั่วคราว ตามวาระโอกาสพิเศษต่างๆ ในอาคารจัดแสดงนิทรรศการภายในพิพิธภัณฑ์ เป็นต้น

จากการอ่านทบทวนเอกสารและวรรณกรรมต่างๆที่เกี่ยวข้องกับพิพิธภัณฑ์ เพื่อติดตามสถานการณ์ปัจจุบันของพิพิธภัณฑ์ ทำให้ผู้วิจัยสามารถสรุปภาพที่เป็นปัญหาที่ผู้คนทั่วไปรับรู้และรู้สึกต่อพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติได้ว่า เป็นภาพแห่งความไร้ชีวิตชีวา ภาพที่มองเห็นแต่ของแต่ของไม่เห็นคน อันเป็นผลมาจากการดำเนินงานภายใต้รูปแบบของการสื่อสารแบบทางเดียว แต่ผลจากการศึกษาทำให้ได้พบว่า การบริหารงานพิพิธภัณฑ์โดยการสร้างการมีส่วนร่วมนั้นสามารถสร้างชีวิตชีวาคืนกลับมาให้พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร ได้

4.2.1 ระดับและรูปแบบของการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม

ผลจากการศึกษาพบว่า ปฏิบัติการบริหารจัดการของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร ซึ่งผู้วิจัยจำกัดเฉพาะภายในพื้นที่ห้องจัดแสดงนิทรรศการประวัติศาสตร์ชาติไทย ตามการศึกษา ปฏิบัติการจัดแสดง ได้เปิดโอกาสให้ประชาชนทั่วไปได้มีส่วนร่วมใน 2 รูปแบบ ดังนี้คือ

(1) การมีส่วนร่วมในฐานะของผู้รับสาร

แม้ว่าการมีส่วนร่วมของผู้รับสารของพิพิธภัณฑสถานในรูปแบบนี้ โดยเฉพาะกับผู้รับสารภายในห้องจัดแสดงประวัติศาสตร์ชาติไทย พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร จะมีสถานะเป็นเพียงผู้รับสารแต่อย่างใด โดยไม่ได้มีโอกาสเข้าร่วมในการเลือกประเด็นเนื้อหา รวมถึงวิธีการนำเสนอ แต่ก็พบว่า **การมีส่วนร่วมกับห้องแสดงประวัติศาสตร์ชาติไทย อาคารพระที่นั่งศิวโมกษพิมาน พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร ในฐานะของผู้รับสารนี้มีอยู่ 2 ประเภทด้วยกัน**

การมีส่วนร่วมในประเภทแรกนี้จะแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ **การมีส่วนร่วมแบบตั้งรับกับการมีส่วนร่วมกับกิจกรรมเชิงรุกของพิพิธภัณฑสถาน** สำหรับการมีส่วนร่วมในการนำเสนอเนื้อหาของพิพิธภัณฑสถานแบบตั้งรับนี้ คือ การมีส่วนร่วมกับเทคนิคการจัดแสดงแบบเทคนิคการกดปุ่ม ยกตัวอย่างเช่น การฟังเสียงบรรยายจากการกดปุ่มฟังตัวบทประเภทเสียงบรรยายจากตู้อิเล็กทรอนิกส์ให้เสียงประกอบในตู้จัดแสดงเหตุการณ์ต่างๆ ในการจัดแสดงนิทรรศการรัชสมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราช หรือตัวอย่างของการมีส่วนร่วมด้วยการกดปุ่มไฟเพื่อดูเส้นทางการเดินทางของไทยและพม่าในสงครามเก้าทัพ พ.ศ.2328 และแผนที่สังเขปแสดงเส้นทางทหารเดินทางในสงครามพม่าที่ท่าดินแดง พ.ศ. 2329 ในการจัดแสดงประวัติศาสตร์สมัยรัชกาลที่ 1 เป็นต้น

ผู้วิจัยพบว่า การมีส่วนร่วมในลักษณะนี้เป็นการสร้างหรือวางแผนให้เกิดขึ้นตามวิธีการหรือเทคนิคในการจัดแสดงภายในพิพิธภัณฑสถาน เพื่อกระตุ้นเร้าความสนใจของกลุ่มผู้เข้าชมหรือกลุ่มผู้รับสารของพิพิธภัณฑสถาน โดยเฉพาะกลุ่มเด็ก ให้ได้รับทั้งความรู้และความบันเทิงผ่านกับสื่อโสตทัศนูปกรณ์ด้วยการใช้ประสาทสัมผัส ตาหู หูฟัง มือสัมผัสหรือกดปุ่ม ดังตัวอย่างของถ้อยคำให้สัมภาษณ์ต่อไปนี้ คือ

“...จากที่ได้ไปกดปุ่มที่ภาคบรรยายเสียงแล้วมีความรู้สึกที่เราได้อยู่ในเหตุการณ์นั้นๆด้วย และคนที่บรรยายก็มีความรู้สึกว่ามีน้ำเสียงที่เข้มแข็งทำให้คนฟังคึกหรือมีส่วนร่วมในเหตุการณ์นั้นด้วย” (สายทอง บุญปัญญา, ผู้รับสารที่ไม่มีประสบการณ์ในการเข้าชมพิพิธภัณฑ์มาก่อน, สทนากลุ่ม 30 พฤศจิกายน 2549)

อย่างไรก็ตาม ผลจากการศึกษาทำให้ได้พบว่า แม้ว่ากลุ่มผู้ส่งจะสร้าง/ออกแบบ/ให้มีการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมผ่านเทคนิคการจัดแสดง แต่ก็ยังมีได้เชื่อมร้อยในทุกขั้นตอนของกระบวนการสื่อสาร นั่นคือ มิได้เข้าควบคุมในขั้นตอนระหว่างการรับสารหรือการเข้าชมการจัดแสดง เมื่อเป็นดังนี้ ลักษณะการมีส่วนร่วมของกลุ่มผู้เข้าชมในขั้นตอนดังกล่าวจึงเป็นขั้นตอนที่เกิดขึ้นแบบเป็นไปเองตามธรรมชาติ ขึ้นอยู่กับความสนใจและความต้องการของแต่ละคน ไม่ได้เกิดขึ้นกับทุกคน และอาจไม่ได้ผลตามที่หวังไว้ นั่นคือ เด็กจะมีแต่ความสนุกตื่นเต้นโดยไม่ได้เรียนรู้อะไรเลย จะกดปุ่มนี้วิ่งไปกดปุ่มโน้น หมุนนี้ บิดนั้น ชูลมุนไป โดยไม่ได้รับความรู้ (จิรา จงกล, 2532) ดังเช่น ในการสังเกตพฤติกรรมของผู้เข้าชมในกลุ่มเด็กนักเรียนของผู้วิจัยจะได้พบว่า เด็กๆจะวิ่งเล่นไปมาตามตู้จัดแสดงเหตุการณ์เพื่อกดปุ่ม และถ้าเสียงขึ้นมาไม่ทันตามต้องการหรือตู้ไหนเสียก็จะมีการกดปุ่มซ้ำๆ หรือเอากำปั้นทุบๆก็มี

ในขณะเดียวกัน ลักษณะของการบริหารจัดการแบบข้าราชการยังอาจส่งผลให้เทคนิคการกดปุ่มนี้อาจเป็นอุปสรรคในการสื่อสารหรือ noise ที่ส่งผลทั้งต่อเป้าหมายในการให้ความรู้และต่อการควบคุมความหมายของสารในกระบวนการประกอบสร้างภาพตัวแทนด้วย เมื่อสื่อไฮเทคอุปกรณ์หรืออุปกรณ์ในการจัดแสดงตามเทคนิคการกดปุ่มนี้เสีย แล้วไม่สามารถซ่อมได้ทันทีและอย่างเร่งด่วนรวดเร็ว เนื่องจากจะต้องดำเนินงานตามขั้นตอนเพื่อขอขบประมาณในการซ่อมบำรุง ซึ่งในบางครั้งก็ใช้ระยะเวลาในการดำเนินงานนานมาก

“ตีกประวัติศาตร์ชาติไทยจะใช้ระบบที่ทุกคนสามารถชมเองได้ มีคำบรรยายแล้วก็มีปุ่มกด แต่บางปุ่มก็เสีย บางคนก็กดเล่นบ้าง ผู้ใหญ่กดเล่นก็มี” (อุไร นิศาณีนวงศ์, อาสาสมัคร พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร สัมภาษณ์ 3 ธันวาคม 2549)

ส่วนการมีส่วนร่วมกับกิจกรรมเชิงรุกนี้ ผู้วิจัยพบว่า เป็นการมีส่วนร่วมในเชิงรุกกับการบริหารกิจกรรมด้านความรู้ อันเป็นภารกิจด้านการศึกษาส่วนหนึ่งของพิพิธภัณฑ์แห่งชาติ การมีส่วนร่วมในลักษณะนี้จะเป็นการเข้าร่วมในกิจกรรมพิเศษของพิพิธภัณฑ์ ที่จัดขึ้นเพื่อกลุ่ม

ประชาชนทั่วไปและกลุ่มเป้าหมายเฉพาะของพิพิธภัณฑ์ คือ กลุ่มครูและนักเรียน ยกตัวอย่างเช่น การจัดกิจกรรมสำหรับกลุ่มประชาชนเป้าหมายของพิพิธภัณฑ์ ดังต่อไปนี้คือ

- การจัดกิจกรรมบรรยายพิเศษในหัวข้อที่เกี่ยวข้องกับเนื้อหาการจัดแสดงต่างๆภายในพิพิธภัณฑ์ เช่น กิจกรรมการบรรยายประจำเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2449 เนื่องในวันพิพิธภัณฑ์สากล ในหัวข้อ “พิพิธภัณฑ์ไทยในแนวคิดของเด็กรุ่นใหม่” ฯลฯ
- การจัดบรรยายพิเศษให้กับกลุ่มครูระดับประถมและมัธยมศึกษา เพื่อให้มีความรู้และความเข้าใจมากขึ้นเกี่ยวกับวัตถุและเรื่องราวการจัดแสดงจะได้สามารถนำไปสื่อสารต่อนักเรียนของตน เช่น โครงการสัมมนาเชิงปฏิบัติการกลุ่มสาระการเรียนรู้ในเขตกรุงเทพมหานคร ในเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2449 และ
- การจัดนิทรรศการเคลื่อนที่โดยมีวิทยากรจากพิพิธภัณฑ์สถานไปให้ความรู้พร้อมด้วยเนื้อหาและองค์ประกอบของสิ่งแสดงต่างๆ ณ โรงเรียนต่างๆทั่วประเทศ เช่น ชุดนิทรรศการเคลื่อนที่เรื่อง “แนะนำพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร” หรือ “ประวัติศาสตร์ชาติไทย” ฯลฯ แต่ด้วยข้อจำกัดในเรื่องของงบประมาณทำให้การจัดนิทรรศการเคลื่อนที่นี้มีอาจทำได้บ่อยครั้งและทั่วถึง ทำให้พิพิธภัณฑ์ต้องเน้นสร้างการมีส่วนร่วมแบบเชิงรับมากกว่า

“จะมีภัณฑารักษ์ดูแลทางวิชาการ ผลิตนิทรรศการ โดยมีฝ่ายการศึกษาเป็นผู้เผยแพร่ นำไปสู่สถานศึกษาหรือชุมชน จะเป็นสิ่งหนึ่งที่ให้บุคคลภายนอกรู้จักพิพิธภัณฑ์ ...บางครั้งบางปีเราก็อาจจะจัดได้ไม่ทั่วถึง ส่วนใหญ่แล้วจะเป็นโรงเรียนที่ประสานเข้ามาแล้วเราก็นำนิทรรศการเคลื่อนที่ออกไป

...เราจะมีการฝึกอบรมครูว่า ถ้าพาเด็กมาพิพิธภัณฑ์แล้ว ครูจะต้องมีการเตรียมเด็กอย่างไร ต้องการให้เรานำชมส่วนตรงไหน แต่เรายังขยายในการอบรมครูยังไม่ครบทั้งหมด ตอนนั้นเราจัดให้กับครูช่วงม.ต้น ม.ปลาย ครั้งละประมาณ 40 โรงเรียน อบรมไป 2 ครั้ง ประมาณเกือบ 80 โรงเรียน” (มณฑนา ยุบล, เจ้าหน้าที่ฝ่ายการศึกษา พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร สัมภาษณ์ 24 พฤศจิกายน 2549)

ข้อสังเกตต่อการจัดกิจกรรมบรรยายพิเศษให้กับกลุ่มครูระดับประถมและมัธยมศึกษา รวมถึงกิจกรรมกับกลุ่มนักเรียน และการจัดกิจกรรมนิทรรศการเคลื่อนที่ ก็คือ กิจกรรมนี้มีลักษณะ

ของการเป็นกิจกรรมที่เทียบเท่ากับการสร้าง/ยกระดับ/และพัฒนาคุณภาพของผู้รับสารของพิพิธภัณฑ์ อีกทั้งยังช่วยสร้างความเข้าใจและสร้างความสัมพันธ์ระหว่างพิพิธภัณฑ์กับกลุ่มประชาชนเป้าหมายของพิพิธภัณฑ์ได้อีกด้วย

ในขณะเดียวกัน หากพิจารณาในมุมมองของการบริหารจัดการแล้วนั้น จะพบว่า การบริหารจัดการผู้รับสารด้วยการดำเนินกิจกรรมด้านความรู้ในเชิงรุก โดยเฉพาะกิจกรรมเชิงปฏิบัติการเพื่อเรียนรู้เกี่ยวกับเนื้อหาและวัตถุสิ่งแสดงภายในพิพิธภัณฑ์ รวมถึงฝึกการนำชมกับกลุ่มครูและนักเรียนนี้ สามารถที่จะเป็นส่วนหนึ่งในการช่วยแก้ปัญหาด้านคุณภาพของการเข้าชมการจัดแสดง เนื่องจาก ในกรณีที่มาเป็นกลุ่มใหญ่ และจำนวนของเจ้าหน้าที่ไม่เพียงพอ กลุ่มครูหรือเพื่อนนักเรียนที่เคยเข้าร่วมการอบรมนี้ก็จะสามารถเป็นผู้ช่วยบรรยายและนำชมร่วมกับวิทยากรของพิพิธภัณฑ์ได้ เป็นต้น ในขณะเดียวกัน การจัดกิจกรรมด้านความรู้ในเชิงรุกกับกลุ่มเด็กนักเรียนนี้ ยังเป็นการขยายกลุ่มผู้มีส่วนร่วมที่จะส่งผลต่อการสืบทอดหรือการระดมความร่วมมือจากกลุ่มผู้ช่วยงาน/อาสาสมัคร เพื่อให้เข้ามาช่วยเหลือกิจกรรมอื่นๆของพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร ในอนาคตได้อีกด้วย

อย่างไรก็ตาม ประสพการณ์ในการทำงานด้านการวางแผนและออกแบบกิจกรรมของผู้วิจัยที่ผ่านมาพบว่าการออกแบบเนื้อหาสำหรับกิจกรรมนี้จำเป็นต้องเกี่ยวข้องกับการเลือกเนื้อหาสาระและรูปแบบในการนำเสนอ เช่นเดียวกับการออกแบบการจัดแสดงหรือนิทรรศการ เนื่องจาก กลุ่มผู้รับสารที่จะเข้าร่วมกิจกรรมจะมีทั้งคุณวุฒิและวัยวุฒิ รวมถึงความต้องการและความสนใจที่แตกต่างกัน ดังนั้นแล้ว หากพิพิธภัณฑ์ดำเนินการจัดกิจกรรม โดยมีได้ “ถามผู้รับสารกลุ่มเป้าหมาย” เสียก่อน เพื่อวางแผนในการเลือกเนื้อหาและรูปแบบในการนำเสนอเนื้อหานั้น ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นก็อาจจะได้เพียงแต่ผลลัพธ์ในเชิงปริมาณของผู้เข้าร่วมกิจกรรมและจำนวนครั้งของการจัดกิจกรรม มากกว่าผลลัพธ์ในเชิงคุณภาพตามความมุ่งหมายที่ต้องการของพิพิธภัณฑ์ ยกตัวอย่างเช่น เสี่ยงสะท้อนกลับที่กลุ่มผู้ส่งสารของพิพิธภัณฑ์ในเรื่องที่เกี่ยวข้องปัญหาทางด้านเวลา ด้านเนื้อหา และด้านโอกาสในการเข้ามามีส่วนร่วมของกลุ่มเป้าหมายที่เกี่ยวข้อง เป็นต้น

การมีส่วนร่วมในประเภทที่สอง จะเป็นการมีส่วนร่วมแบบ active เพื่อปรับปรุงการดำเนินงานของพิพิธภัณฑ์ ดังเช่น การเป็นผู้รับสารแบบ active ด้วยการมีส่วนร่วมในการให้ข้อมูล ผ่านการตอบแบบสอบถามและวิธีการอื่นๆของพิพิธภัณฑ์ เพื่อที่จะสะท้อนความคิดเห็นต่อเนื้อหาและการปรับปรุงบริการต่างๆของพิพิธภัณฑ์ ผู้วิจัยพบว่า พิพิธภัณฑ์ได้แสดงให้เห็นว่าพยายามที่จะนำข้อมูลที่ได้รับมาปรับปรุงเนื้อหาและบริการของตนเองอยู่ตลอด ยกตัวอย่างเช่น

การปรับเปลี่ยนตัวบทประเภทให้คำอธิบายให้เพิ่มมากขึ้น หรือการปรับปรุงภูมิทัศน์ด้านหน้าและ การให้บริการด้านที่จอดรถ เป็นต้น การมีส่วนร่วมในกรณีนี้หากมองในระดับนโยบายของ พิพิธภัณฑสถานแล้วนั้น ก็จะได้พบว่า ผู้รับสารกำลังได้มีส่วนร่วมโดยทางอ้อมต่อการปรับปรุงและ พัฒนานโยบายในด้านต่างๆของพิพิธภัณฑสถาน

นอกเหนือจากนั้นแล้ว ยังเป็นการมีส่วนร่วมกับพิพิธภัณฑสถานด้วยการบริจาคเงิน ในกล่อง บริจาคเพื่อซ่อมบำรุงห้องน้ำสาธารณะของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร การมีส่วนร่วมนี้ แสดงให้เห็นถึงความพยายามหนึ่งของพิพิธภัณฑสถานในการแสวงหารายได้ เพื่อนำมาใช้ประโยชน์ใน การปรับปรุง หรือการดำเนินงานเร่งด่วนอื่นๆของพิพิธภัณฑสถาน ที่สำคัญคือการมีส่วนร่วมด้วยการ บริจาคเงินอย่างในกรณีของการซ่อมบำรุงห้องน้ำนี้ ยังก่อให้เกิดความรู้สึกถึงการได้เป็นส่วนหนึ่ง ในการร่วมดูแลพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ และทำให้มีความกระตือรือร้นในการใช้งานมากยิ่งขึ้นอีกด้วย และอาจกล่าวได้ว่าเป็นการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมเพื่อสร้าง “ความรู้สึกว่าเป็นเจ้าของ” หรือ sense of belonging ได้เป็นอย่างดี

ทั้งนี้ ข้อมูลที่ได้รับทำให้ได้พบว่าแม้ว่าพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติจะได้รับการดูแลหรือเงินอุดหนุน จากภาครัฐ แต่ทว่าเงินงบประมาณหรือเงินรายได้จากแหล่งอื่นๆ เช่น การขายบัตรเข้าชม ฯลฯ นั้น ยังไม่พอเพียงที่จะดำเนินงานให้ได้ดีสมกับที่เป็นพิพิธภัณฑสถาน “แห่งชาติ” หรือ “ระดับชาติ” ข้อมูลได้ สะท้อนให้เห็นอีกด้วยว่าปัญหาเรื่องของงบประมาณที่มีน้อยและไม่พอเพียงนี้ ได้ส่งผลกระทบใน รูปแบบการล้นของตัวโดมิโน ต่อ “องค์ประกอบในการบริหารงานอื่นๆ” ที่ทำให้การทำงานที่ด้าน การให้การศึกษา หรือเป็นแหล่งเรียนรู้นอกห้องเรียนของพิพิธภัณฑสถานที่ไม่สามารถทำได้อย่างดีและ อย่างเต็มที่ ซึ่งก็จะส่งผลถึงความรู้สึกของผู้รับสาร โดยเฉพาะกับกลุ่มเด็กและเยาวชนที่ถ้าครูไม่สั่ง รายงานแล้วหนูก็คงไม่นึกอยากจะเข้ามาชมการจัดแสดง หรือคงไม่มีโอกาสได้เข้ามาเยี่ยมชม พิพิธภัณฑสถานเลย

ยกตัวอย่างของการล้นแบบโดมิโนเช่น การที่ “เงินมีน้อย” ทำให้ไม่มีงบประมาณพอในการ จ้างบุคลากรเพื่อทำหน้าที่ในการให้บริการนำชม หรือไม่มีงบประมาณเพียงพอที่จะซ่อมแซมหรือ บำรุงรักษาวัตถุอุปกรณ์ที่นำไปใช้ในการจัดแสดง ดังเช่น ในกรณีของแผนที่ไฟกระพริบที่ไฟเสีย ตัวเซ็นเซอร์เสียงเพลงยาวพยากรณ์ไม่ทำงาน หรือตู้อิเล็กทรอนิกส์ให้เสียงบรรยายแต่ปุ่มกดฟัง แต่ ก็ไม่มีงบประมาณพอที่จะซ่อมแซม ต้องทิ้งรอไว้สำหรับงบประมาณในปีถัดไป เป็นต้น

(2) การมีส่วนร่วมในฐานะของผู้ร่วมผลิตเนื้อหาปลายทาง

การมีส่วนร่วมในรูปแบบนี้เป็นการขยายการบริการทางด้านการศึกษาของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร นั่นคือ การให้บริการนำชมแก่สถาบันการศึกษา หน่วยงานต่างๆ และประชาชนทั่วไปที่ติดต่อแจ้งความจำนงค์เข้ามายังพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ โดยเจ้าหน้าที่ของพิพิธภัณฑสถานเป็นผู้ดำเนินการ อย่างไรก็ตาม การให้บริการนี้ไม่สามารถทำได้เต็มที่ด้วยจำนวนบุคลากรในฝ่ายการศึกษาที่มีอยู่อย่างจำกัด รวมถึงไม่สามารถบรรยายและนำชมให้กับชาวต่างประเทศจากหลายชาติหลายภาษาได้ ดังนั้น พิพิธภัณฑสถานจึงริเริ่มให้ประชาชนทั่วไปหรือผู้รับสารของพิพิธภัณฑสถานเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมนี้ด้วย

ผลจากการศึกษาพบว่า กิจกรรมการจัดหาอาสาสมัครนำชมพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร หรือที่ผู้วิจัยเรียกว่าเป็นกิจกรรมการยกระดับสถานะของผู้รับสารสู่การเป็นผู้ร่วมผลิตเนื้อหาสารปลายทาง (คำว่าปลายทางนี้มีความหมายถึง การที่ได้มีส่วนร่วมตั้งแต่ต้นทางในการคัดเลือกเนื้อหา องค์ประกอบและเทคนิคการจัดแสดงของสิ่งแสดง แต่ได้มีส่วนร่วมในขั้นตอนของการนำเสนอเนื้อหานั้น เมื่อจัดแสดงเป็นนิทรรศการแล้ว) ทำให้กลุ่มประชาชนได้มีโอกาสเข้ามามีส่วนร่วมกับพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร ทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ

ในปัจจุบัน พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร มีการนำชมโดยกลุ่มอาสาสมัครพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร ชาวไทย ทุกวันอาทิตย์ และบริการนำชมโดยกลุ่มอาสาสมัครพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร เป็นภาษาอังกฤษ ภาษาฝรั่งเศส และภาษาญี่ปุ่น ทุกวันพุธและทุกวันพฤหัสบดี โดยที่กลุ่มอาสาสมัครทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศนี้จะมีลักษณะของการจัดแบ่งเวรทำงาน และมีกฎระเบียบในการนำชม ยกตัวอย่างจากถ้อยคำให้สัมภาษณ์ของอาสาสมัครพิพิธภัณฑสถานชาวไทยได้ดังนี้ คือ

“เราจะมีหลักเกณฑ์กฎระเบียบของเราด้วย จะมีประธานอาสาสมัคร แล้วก็แบ่งออกมาเป็น 2 ด้านก็คือประธานฝ่ายนำชมกับประธานฝ่ายกิจกรรม ฝ่ายกิจกรรมก็จะจัดกิจกรรมไปอย่างเช่นครอบครัวยุสสันต์หรืออาสาพาทำความดี ส่วนอาสาสมัครนำชมก็จะจัดการเรื่องนำชม อย่างการจัดกลุ่มนำชม มีปัญหาอะไรในการนำชมบ้างก็เอามาคุยกัน แล้วก็มีการระเบียบอย่างเช่น แต่งกายสุภาพใส่เสื้อฟอรั่ม คล้องบัตร เพื่อให้ทุกคนมองดูก็จะรู้ คั่นตา และการนำชมก็จะเริ่มสิบโมง รอผู้เข้าชมประมาณ 15-20 นาทีนะคะ การนำชมก็ใช้เวลาถึงเที่ยงแล้วก็พักการนำชม

ข้อห้าม (เรื่องการพูด) เราไม่มี เพราะว่าเท่าที่ทำมา ทุกคนก็พูดอยู่ในกรอบ เพราะตอนอบรมมา อาจารย์เค้าก็จะเน้น ถ้าจะพูดออกนอกกรอบก็ต้องมีหลักฐานที่พิสูจน์ได้แล้ว แล้วก็ใช้คำสุภาพ ไม่กระโชกโฮกฮากกับผู้เข้าชม อันนี้คือมารยาทที่ทุกคนต้องมีอยู่ในตัวอยู่แล้ว ต้องพูดจาสุภาพเรียบร้อยและให้ความเคารพกับผู้เข้าชม” (อุไร นิศาณีนวงศ์, อาสาสมัคร พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร สัมภาษณ์ 3 ธันวาคม 2549)

ข้อที่น่าสังเกตคือ การมีส่วนร่วมในขั้นตอนของการเป็นผู้ร่วมผลิตเนื้อหาสารหลายทางนี้ ทางพิพิธภัณฑสถานได้มีการติดตั้งเงื่อนไขในการสร้างความรู้และความเข้าใจร่วมกันก่อน โดยเงื่อนไขนี้ คือ การเข้าร่วมกิจกรรมการบรรยายและฝึกอบรมเกี่ยวกับภาคทฤษฎีในเนื้อหาและวัตถุจัดแสดงภายในพิพิธภัณฑสถาน รวมถึงฝึกภาคปฏิบัติการนำชม ซึ่งกิจกรรมนี้ ทางพิพิธภัณฑสถานได้จัดขึ้นให้กับผู้ที่สนใจได้เข้าร่วม โดยไม่มีค่าใช้จ่ายและไม่มีข้อผูกมัดใดๆ เพื่อให้ นำความรู้ที่ได้รับนี้ไปใช้กับการนำชม ยกตัวอย่างเช่น โครงการจัดบรรยายและอบรมอาสาสมัครนำชมพิพิธภัณฑสถาน โครงการอบรมมัคคุเทศก์พิพิธภัณฑสถาน เป็นต้น

“...เรามีแนวร่วมเรื่องอาสาสมัครเข้ามาด้วยส่วนหนึ่ง เรามีบริการเรื่องอาสาสมัครต่างชาติ วันพุธกับวันพฤหัสบดี ก็มีอังกฤษ ฝรั่งเศส เยอรมัน ญี่ปุ่น เป็นบริการให้นักท่องเที่ยวต่างชาติ ในส่วนของคนไทย เราก็เจอในกรณีที่คนไทยมาแล้วชมพิพิธภัณฑสถานไม่รู้เรื่องไม่เข้าใจ ก็จะมีการบ่นว่า ...เราก็เลยเปิดคอร์สการอบรมอาสาสมัครให้กับคนไทย ส่วนใหญ่ก็จะเป็นคนที่ชอบศิลปวัฒนธรรมส่วนหนึ่ง เป็นสมาชิกที่เข้ามาร่วมทำกิจกรรมกับเราในโครงการเผยแพร่ความรู้สู่ประชาชน มีการจัดบรรยายการจัดนำชม

...เราเปิดโอกาสให้เขาเข้ามาเป็นอาสาสมัคร โดยการอบรม มีพื้นฐานความรู้ในเรื่องของประวัติศาสตร์ศิลป์ หรือศิลปวัฒนธรรม ก็มาศึกษาเพิ่มเติมความรู้ มีอาจารย์จากศิลปากรมาช่วยในเรื่องการอบรม บูพื้นฐานในเรื่องประวัติศาสตร์ศิลป์ อบรมเป็นปีในวันเสาร์อาทิตย์ มีลดหย่อนว่าจะขาดชั่วโมงเรียนได้ก็ครั้ง

เราอบรมไปรุ่นเดียวในปี 45... ตอนนั้นยังไม่ได้มุ่งหวังว่าจะสำเร็จหรือไม่สำเร็จ มีคนเรียนเกือบเจ็ดสิบคน แต่เขาจะกลับมาหรือไม่ก็ยังไม่ได้ตั้งความหวัง แต่เป็นการสร้างแนวร่วมที่เราให้เขาก่อน เมื่อเรียนเสร็จก็就会有การสอยนำชมแต่ก็ไม่เข้มงวดมาก เป็นการฝึกนำชมก่อน” (มณฑนา ยุบล, เจ้าหน้าที่ฝ่ายการศึกษา พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร สัมภาษณ์ 24 พฤศจิกายน 2549)

“เริ่มอบรมกับทางพิษประมาณปี 45-46 อบรมกันทั้งปี พออบรมเสร็จปี 46 ก็มีการทดสอบ มีการสอบนำชม สอบข้อเขียน 47 ก็เริ่มตามเจ้าหน้าที่นำชมพิพิธภัณฑสถานพอปี 49 ก็เป็นการนำชมได้ด้วยตัวเอง ปัจจุบันจะนำชมทุกวันอาทิตย์ต้นเดือน

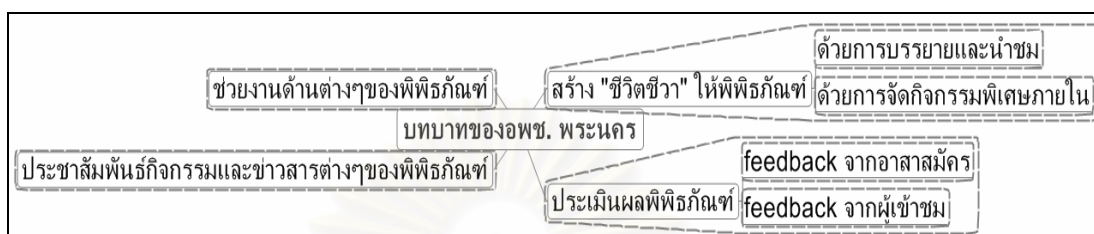
...นี่พิพิธภัณฑสถานอบรมให้เราฟรีนะค่ะ ทั้งปีเลย อบรมฟรีหมด เพียงแต่เราก็อาจจะมียาค่าใช้จ่ายในการเดินทางมาบ้าง ซื้ออาหารตอนเที่ยงทานบ้าง แต่ว่าการอบรมและหนังสือที่จัดมาให้ ฟรีทั้งนั้นเลยค่ะ ก็เลยคิดว่าเราลงทุนให้กับตัวเราขนาดนี้แล้ว เราก็ควรตอบแทนเขาหน่อยโดยการเป็นอาสาสมัครที่ดี” (อุไร นิศาณณังค์, อาสาสมัคร พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร สัมภาษณ์ 3 ธันวาคม 2549)

เป็นที่น่าสังเกตว่า การอบรมของพิพิธภัณฑสถานที่ได้จัดให้โดยไม่มีข้อผูกมัดนี้ ทำให้เห็นถึงคุณสมบัติพิเศษของกลุ่มคนที่เข้าร่วมอบรมแล้วกลับมาช่วยงานให้กับพิพิธภัณฑสถานที่มีดังนี้ คือ

- เป็นกลุ่มคนที่มีใจรักพิพิธภัณฑสถานอย่างจริงจัง และมองเห็นถึงคุณค่าและประโยชน์ของพิพิธภัณฑสถาน ทำให้ยินดีที่จะช่วยทำงานให้กับพิพิธภัณฑสถาน แม้ว่าการทำงานนี้จะไม่ได้รับค่าตอบแทนใดๆ และเป็นลักษณะของการทำงานแบบ “อาสา” อย่างแท้จริง
- มีความพร้อมค่อนข้างมากในเรื่องของงาน/เงิน/เวลา เนื่องจากข้อมูลที่ได้รับจากการให้สัมภาษณ์ได้แสดงให้เห็นว่า อาสาสมัครชาวไทยส่วนใหญ่จะเป็นผู้ที่มิงานประจำที่ให้มีรายได้แน่นอนอยู่แล้ว หรือเป็นผู้เกษียณอายุ สถานภาพโสด ฯลฯ ทำให้มีความพร้อมที่จะแบกรับภาระในเรื่องของค่าใช้จ่ายในการเดินทางมาที่พิพิธภัณฑสถาน หรือมีเวลาให้ในงานอาสาสมัคร เป็นต้น
- ใฝ่รู้และใฝ่ใจในการพัฒนาตนเองด้วยการเสริมความรู้และ update ความรู้ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับเนื้อหาในการจัดแสดงภายในพิพิธภัณฑสถาน ให้กับตนเองอยู่เสมอ ที่สำคัญคือส่วนใหญ่คนในกลุ่มนี้จะเริ่มต้นจากการเป็นกลุ่มผู้รับสารแบบ active audience ของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร มาก่อน

ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยยังได้พบอีกว่า การดึงผู้รับสารเข้ามามีส่วนร่วมเป็นผู้ร่วมผลิตเนื้อหาสารปลายทางของพิพิธภัณฑสถานนั้นยังก่อให้เกิดผลดีต่อพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร เป็นการได้ทั้ง “เพื่อน” และได้ “คน” ที่จะมาช่วยเพิ่มคุณภาพในด้านการทำหน้าที่ในมิติทางด้าน

การศึกษาของพิพิธภัณฑ์ นอกเหนือจากนั้นแล้ว ยังเป็นอีกรูปแบบหนึ่งของการบริหารจัดการคนที่จะให้เข้ามาช่วยงานพิพิธภัณฑ์ในด้านอื่นๆ ได้อีกด้วย ทั้งนี้ ผู้วิจัยได้พบว่า อาสาสมัครพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร นี้ ได้มีส่วนร่วมร่วมกับพิพิธภัณฑ์ใน 4 บทบาทที่สำคัญ ดังแผนภาพต่อไปนี้ คือ

แผนภาพที่ 7: บทบาทของอาสาสมัครพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร (อพช. พระนคร)

จากแผนภาพในข้างต้น สามารถอธิบายเพิ่มเติมได้ดังนี้คือ

[1] การเป็นผู้สร้าง “ชีวิตชีวา” ให้กับพิพิธภัณฑ์

เนื่องจาก การสื่อสารภายในพิพิธภัณฑ์จะเป็นการสื่อสารทางเดียว แม้จะมีสื่อโซเชียลมีเดียเข้ามาช่วยสร้างการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมก็ตาม รูปแบบการสื่อสารทางเดียวนี้อาจก่อให้เกิดปัญหาเกี่ยวกับพิพิธภัณฑ์ในแง่ของความรู้ชีวิตชีวา การขาดการมีส่วนร่วมเนื่องจากลักษณะการจัดแสดงสิ่งแสดงต่างๆภายในพิพิธภัณฑ์จะเป็นของการแยก “คน” กับ “ของ” ออกจากกัน ข้อที่น่าสังเกตจากการสังเกตการณ์นำชมการจัดแสดงแบบไม่มีส่วนร่วมของผู้วิจัยก็คือ กลุ่มอาสาสมัครพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร นี้มีบทบาทที่สำคัญในการช่วยสร้างชีวิตชีวาคืนกลับให้พิพิธภัณฑ์

ยกตัวอย่างเช่นข้อมูลจากการสนทนากลุ่มที่ทำให้ได้พบว่า การมีผู้บรรยายหรือนำชมการจัดแสดงนั้นทำให้ทรรศการมีความน่าสนใจมากขึ้น ดังเช่นตัวอย่างของถ้อยคำให้สัมภาษณ์ของผู้เข้าร่วมการสนทนากลุ่มดังต่อไปนี้ คือ

“...(ระหว่างมาดูเองกับมีผู้นำชม)...แตกต่างมาก เพราะบางที่เราอ่านมันไม่ได้ เข้าใจซะทุกอย่าง บางอย่างเราไม่เข้าใจ มีผู้นำชม ได้สงสัยอะไรก็ยังมีคนให้ถาม แต่ถ้ามาเองก็ไม่รู้จะถามใคร สงสัยไปก็แค่นั้น” (ปิยะมณ ปัญญา, ผู้รับสารที่มีประสบการณ์การเข้าชมพิพิธภัณฑ์มาก่อน, สนทนากลุ่ม 30 พฤศจิกายน 2549)

การแสดงบทบาทของการเป็นส่วนหนึ่งที่ช่วยคืนชีวิตชีวาให้กับพิพิธภัณฑ์ ผู้วิจัยพบว่า เกิดจากกิจกรรมใน 2 ประเภทด้วยกัน คือ กิจกรรมการบรรยายและนำชม กับการจัดกิจกรรมพิเศษให้กับพิพิธภัณฑ์ กิจกรรมทั้ง 2 ประเภทช่วยสร้างการสื่อสารแบบสองทาง และการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม ระหว่างผู้ส่งสารและผู้รับสาร รวมถึงการมีส่วนร่วมกับตัวเนื้อหาสารและช่องทางในการสื่อสาร ซึ่งมีอยู่น้อยมากภายในพิพิธภัณฑ์ รวมถึงการทำบทบาทหน้าที่ของพิพิธภัณฑ์ทั้งในมิติทางการศึกษา ทางการเมืองและสังคมวัฒนธรรม ให้เกิดขึ้นได้

สำหรับ**กิจกรรมการบรรยายและนำชม**นี้ ผู้วิจัยได้กล่าวถึงมาแล้วในหัวข้อ “การทำงานของคนในกลุ่มที่สอง” ในที่นี้จึงจะได้กล่าวโดยสรุปเพียงว่า กิจกรรมการบรรยายและนำชมของกลุ่มอาสาสมัครพิพิธภัณฑ์ช่วยเสริมในจุดที่อ่อนของพิพิธภัณฑ์ ตัวอย่างเช่น การมีตัวบทอธิบาย/บรรยายในแต่ละหัวข้อหรือวัตถุและสิ่งแสดงต่างๆ ที่ให้คำอธิบายน้อยเกินไป หรือการเข้าชมการจัดแสดงของผู้เข้าชมที่มีลักษณะไม่สนใจอ่านตัวบทอธิบาย/บรรยาย เป็นต้น ที่สำคัญคือ การช่วยแบ่งเบาภาระในการบรรยายและนำชมของภัณฑารักษ์และเจ้าหน้าที่ฝ่ายการศึกษาของพิพิธภัณฑ์ ซึ่งมีภาระงานอยู่อย่างล้นมือและมีจำนวนจำกัดได้

ในส่วนของการ**ทำกิจกรรมพิเศษเสริมภายในพิพิธภัณฑ์**นั้น นับเป็นเทคนิคการสื่อสารในรูปแบบหนึ่งภายในพิพิธภัณฑ์ ที่ก่อให้เกิดทั้งปัญญาและความสนุกสนานเพลิดเพลิน (edutainment) ยกตัวอย่างเช่น บทบาทของกลุ่มอาสาสมัครพิพิธภัณฑ์ชาวไทย ในการจัดกิจกรรมเล่นเกมในวันครอบครัวสุขสันต์ของพิพิธภัณฑ์ ด้วยการคิดเกมที่โยงเข้ากับเรื่องราวการจัดแสดงภายในพิพิธภัณฑ์ เช่น เกมการต่อแก้วเป็นชั้นๆ เพื่อสอดแทรกเนื้อหาเรื่องการสร้างบ้านแปงเมือง เกมปาเป้าเพื่อให้เห็นถึงอาวุธโบราณหรือเครื่องมือเครื่องใช้ของชาวไทยในอดีต เป็นต้น

“อย่างเกมปาเป้า เราก็จะโยงไปว่า อาวุธสมัยก่อนประวัติศาสตร์กว่าจะปาให้ถูก เป้านั้นมันยากเย็นขนาดไหน จะล่าสัตว์ตัวหนึ่งมันยากขนาดไหน เพราะฉะนั้น หนูต้องปาให้ถูกทั้งสามอันถึงจะได้รางวัล ก็เอาเกมปาเป้ามาโยงเข้ากับการทำมาหากินของยุคประวัติศาสตร์” (อุไร นิศาณีนวงศ์, อาสาสมัคร พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร สัมภาษณ์ 3 ธันวาคม 2549)

[2] การอาสาเป็นผู้ช่วยเหลืองานด้านต่างๆของพิพิธภัณฑ

ยกตัวอย่างเช่น งานห้องสมุดของพิพิธภัณฑ หรืองานวิชาการอื่นๆ หรือรวมไปถึงการช่วยดูแลรักษาอุปกรณ์การจัดแสดงภายในอาคารจัดแสดงนิทรรศการ ในกรณีหลังนี้ตัวอย่างเช่น เมื่อผู้เข้าชมกลุ่มเด็กนักเรียนทุบกระຈักจัดแสดงเล่น หรือกดปุ่มเพื่อฟังเสียงบรรยายซ้ำๆหลายครั้ง หรือใช้กำปั้นทุบๆปุ่มของสื่อไฮเทคอุปกรณ์เพราะไม่พอใจที่เสียงดังขึ้นมาซ้ำ กลุ่มอาสาสมัครก็จะช่วยกล่าวเตือน เป็นต้น

[3] การเป็นผู้ช่วยประเมินผลกิจกรรมและบริการของพิพิธภัณฑ

ดังได้กล่าวมาแล้วว่า ช่วยสร้างการสื่อสารแบบสองทางและการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมระหว่างผู้ส่งสารและผู้รับสาร ในการทำกิจกรรมบรรยายและนำชมและกิจกรรมพิเศษภายในพิพิธภัณฑ ซึ่งในกรณีนี้กลุ่มอาสาสมัครของพิพิธภัณฑจะช่วยสังเกตปฏิกิริยา/พฤติกรรมการรับชมและรับฟังเสียงสะท้อนความคิดเห็น ความรู้สึก ความคาดหวังและความต้องการของกลุ่มผู้เข้าชม ซึ่งปฏิกิริยาดังกล่าวอาจไม่ปรากฏให้เห็นในแบบสอบถามเพื่อการประเมินผลที่พิพิธภัณฑได้เก็บข้อมูลจากผู้เข้าชม รวมถึงให้ข้อสังเกตหรือ feedback ของตัวเองคืนให้กับพิพิธภัณฑได้

[4] การเป็นผู้ช่วยประชาสัมพันธ์กิจกรรมและข่าวสารต่างๆของพิพิธภัณฑ

ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่า ในขณะที่ช่องทางการสื่อสารเพื่อประชาสัมพันธ์ข่าวสารของพิพิธภัณฑยังมีไม่เพียงพอและกระจายข่าวได้อย่างทั่วถึงนั้น กลุ่มอาสาสมัครของพิพิธภัณฑทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศนี้สามารถที่จะเป็นประชาสัมพันธ์หรือสื่อบุคคลที่ดีในการข่าวสารความเคลื่อนไหวหรือกิจกรรมต่างๆของพิพิธภัณฑสู่กลุ่มบุคคลทั่วไปได้ เนื่องจาก อาสาสมัครแต่ละคนมีเครือข่ายของตัวเองจากการสวมหมวกหลายบทบาทด้วยกัน ยกตัวอย่างเช่น ช่วยนำกิจกรรมพิเศษของพิพิธภัณฑไปบอกต่อ หรือช่วยแจกจ่ายเอกสารประชาสัมพันธ์ของพิพิธภัณฑ เป็นต้น อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยได้พบว่า พิพิธภัณฑยังมีได้ใช้ประโยชน์จากอาสาสมัครในด้านนี้มากนัก

4.2.2 ปัจจัยสำคัญต่อการสร้างการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม

สำหรับบทบาทของกลุ่มอาสาสมัครที่ผู้วิจัยได้ค้นพบในข้างต้นนั้นได้แสดงให้เห็นว่าอาสาสมัครพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร นับว่าเป็นส่วนเติมเต็มที่สำคัญสำหรับการสร้างชีวิตและจิตใจให้กับพิพิธภัณฑสถาน อย่างไรก็ตามในการศึกษาข้อมูลเพิ่มเติมจากกลุ่มอาสาสมัครพิพิธภัณฑสถานชาวไทย ทำให้ผู้วิจัยได้พบว่า ยังมี**ปัจจัยที่พิพิธภัณฑสถานจะต้องคำนึงถึง**หากต้องการให้กลุ่มอาสาสมัครสามารถ “สร้างชีวิตชีวา” ให้กับพิพิธภัณฑสถานได้มากยิ่งขึ้น และสามารถดำเนินบทบาทของตนเองได้อย่างมีประสิทธิภาพและสมบูรณ์แบบมากยิ่งขึ้นกว่าเดิม ดังต่อไปนี้ คือ

[1] การเสริมพลังทางปัญญาต่อกลุ่มอาสาสมัครของพิพิธภัณฑสถาน (รวมถึงเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับการบรรยายและการนำชมของพิพิธภัณฑสถาน) อย่างสม่ำเสมอ

ผลจากการศึกษาได้แสดงให้เห็นว่า การสื่อสารในรูปแบบของการจัดกิจกรรมฝึกอบรมให้กับกลุ่มอาสาสมัครนั้นยังขาดความต่อเนื่องสม่ำเสมอและดำเนินการอย่างจริงจัง ผลจากการศึกษาได้พบว่า สาเหตุหลักที่ทำให้เกิดการขาดความต่อเนื่องสม่ำเสมอนั้นมีอยู่หลักๆด้วยกันใน 2 ประการคือ เรื่องของงบประมาณที่มีไม่เพียงพอของพิพิธภัณฑสถาน และเรื่องของการดำเนินนโยบายในลักษณะของการขึ้นอยู่กับตัวบุคคลเป็นหลัก

ข้อเสนอแนะของผู้วิจัยจึงอยู่ในรูปของการจัดกิจกรรมเสริมพลังทางปัญญาให้กับกลุ่มอาสาสมัคร (1) ด้วยการจัดบรรยายและฝึกอบรมเนื้อหาที่เกี่ยวข้องทั้งทางตรงและทางอ้อมกับเนื้อหาการจัดแสดงภายในพิพิธภัณฑสถาน ทั้งในและนอกสถานที่ เพื่อพัฒนาพระปรีชาสามารถในการนำชม (2) รวมถึงเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับทักษะในการพูดและการสื่อสาร

ข้อเสนอแนะทั้ง 2 ข้อนั้นมีที่มาจากความคิดเห็นของผู้วิจัยว่า ความรู้และความเพลิดเพลินหรือ “ชีวิตชีวา” ของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร ที่ผู้รับสารหรือผู้เข้าชมพิพิธภัณฑสถานจะได้รับนี้จะขึ้นอยู่กับการบรรยายเนื้อหาและการนำชมนิทรรศการของกลุ่มอาสาสมัครด้วย มิใช่เพียงแต่เป็นชีวิตชีวาที่เกิดขึ้นจากเทคนิควิธีการของการจัดแสดงแต่เพียงอย่างเดียว

นอกเหนือจากนั้นแล้ว กิจกรรมเสริมพลังปัญญานี้ยังเป็นอีกรูปแบบหนึ่งของการสื่อสารที่จะช่วยสร้างและกระชับสัมพันธ์ระหว่างพิพิธภัณฑสถานกับกลุ่มอาสาสมัครได้เป็นอย่างดี เพราะเป็น

การสื่อสารในรูปแบบของการพบปะหน้าค่าตากัน (face to face communication) อีกทั้งยังช่วยสร้างความรู้สึกให้กับกลุ่มอาสาสมัคร ว่าตนเองนั้นเป็นส่วนหนึ่งของพิพิธภัณฑ์มากยิ่งขึ้น รวมถึงกิจกรรมนี้ยังมีส่วนช่วยให้เกิดช่องทางการรับและแลกเปลี่ยนข้อมูลหรือ feedback ต่างๆจากกลุ่มอาสาสมัครได้อีกด้วย

[2] การจัดระบบสนับสนุนอาสาสมัครในด้านต่างๆ

แม้ว่างานอาสาสมัครของพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร จะเรียกได้ว่าเป็นงาน “อาสา” จริงๆ นั่นคือ มิได้รับค่าตอบแทน รวมถึงค่าใช้จ่ายในด้านต่างๆ และลักษณะเด่นของกลุ่มอาสาสมัครพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร ในประการหนึ่ง นั่นคือ เป็นกลุ่มผู้มีความพร้อมในแทบทุกด้าน ทั้งงาน เงิน และเวลา แต่หากว่าพิพิธภัณฑ์สามารถสนับสนุนอาสาสมัครในด้านต่างๆ ได้ โดยไม่จำเป็นต้องอยู่ในรูปของการตอบแทนด้วยตัวเงินแต่เพียงอย่างเดียว นั้น ก็จะส่งผลต่อความเข้มแข็งทางกำลังใจและความตั้งใจที่จะทุ่มเททำงานมากยิ่งขึ้นกว่าเดิม

ยกตัวอย่างเช่น การสนับสนุนด้านพื้นที่และอุปกรณ์ในการทำงาน แม้ผู้วิจัยจะได้พบว่า ในปัจจุบันทางพิพิธภัณฑ์ได้มีการจัดพื้นที่ให้แล้วสำหรับอาสาสมัครชาวไทยที่จะมานั่งทำงานหรือพบปะประชุมกันในอาคารสำนักงาน แต่ยังขาดอุปกรณ์หลายอย่างสำหรับการทำประชาสัมพันธ์ กิจกรรม ทำให้กลุ่มอาสาสมัครพิพิธภัณฑ์ที่ทำงานในรูปแบบของ “งานอาสา” อยู่แล้วนั้นก็ต้องเป็นผู้จัดหาเอง หรือการสนับสนุนในด้านเครื่องดื่มและอาหารว่าง

และที่สำคัญที่สุด คือ การสนับสนุนด้านความรู้ดังได้กล่าวมาในกิจกรรมข้างต้น เพื่อให้ความรู้ของกลุ่มอาสาสมัครพิพิธภัณฑ์มีความเคลื่อนไหวและมีความเป็นปัจจุบันอยู่เสมอ เพราะความรู้ที่กลุ่มอาสาสมัครมีนั้นจะเป็นความรู้ที่ส่งผลต่อผู้เข้าชมการจัดแสดงด้วยอีกทอดหนึ่ง ทั้งผลในด้านความรู้และผลในด้านของปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแสดง เนื่องจาก กลุ่มอาสาสมัครนี้จะเป็นผู้ช่วยส่งสารในทอดที่สองของการส่งสารของพิพิธภัณฑ์ เนื่องจาก ข้อมูลที่ได้รับทั้งสะท้อนให้เห็นว่าการสนับสนุนทางด้านความรู้ของพิพิธภัณฑ์ต่อผู้ส่งสารปลายทางนี้ ส่วนใหญ่แล้วพิพิธภัณฑ์จะเป็นผู้ตั้งรับตามการร้องขอของกลุ่มอาสาสมัครนำชมพิพิธภัณฑ์มากกว่า

บทที่ 5

การสื่อสารกับปฏิบัติการสร้างภาพตัวแทน ณ พิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร จังหวัดสมุทรสงคราม

เนื่องจาก ขนาดพื้นที่ของอาคารที่ตั้งพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร จังหวัดสมุทรสงคราม มีขนาดเล็กกว่าที่พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร มาก ดังนั้น ในส่วนของการค้นหาภาพตัวแทน และสัญลักษณ์ที่ใช้เพื่อประกอบสร้างภาพตัวแทนภายในพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สารนั้น ผู้วิจัยจึงใช้วิธีการเปรียบเทียบส่วนจัดแสดงถาวรภายในอาคารพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สารทั้งหมดกับเฉพาะห้องจัดแสดงนิทรรศการประวัติศาสตร์ชาติไทย อาคารพระที่นั่งศิวโมกขพิมาน พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร โดยพิจารณาจากความคล้ายคลึงทางด้านเนื้อหาในการนำเสนอประวัติความเป็นมา ตลอดจนมีความคล้ายคลึงกันในเรื่องความต้องการของผู้ส่งสารของพิพิธภัณฑ์ที่จะสื่อความหมายในเรื่องของภาพตัวแทนของชาติหรือชุมชนเช่นเดียวกัน

ในการนำเสนอข้อมูลนี้ ผู้วิจัยได้แยกบทบาทของตนเองออกเป็น 2 บทบาทเช่นเดียวกับในการศึกษาปฏิบัติการจัดแสดง ณ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร คือ (1) ในฐานะของนักท่องเที่ยวหรือผู้เข้าชมพิพิธภัณฑ์โดยทั่วไป เพื่อที่จะรับรู้ความหมายที่สะท้อนให้เห็นจากเนื้อหา และทุกสิ่งทุกอย่างที่ปรากฏให้เห็นภายในพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร จังหวัดสมุทรสงคราม เพื่อให้เห็นว่า ภาพตัวแทนที่กลุ่มผู้เล่าเรื่องต้องการจะสื่อสารหรือแสดงออกมานั้นคืออะไร และ (2) ในฐานะของผู้วิจัย เพื่อให้เห็นถึงสัญลักษณ์และกลยุทธ์การสื่อสารที่ถูกใช้เพื่อการเล่าเรื่องหรือประกอบสร้างความหมายโดยผู้ส่งสาร รวมถึงอำนาจหรือพลังของการเล่าเรื่องที่เกิดจากปฏิบัติการจัดแสดงดังกล่าวว่าอยู่ที่ไหน ทำงานอย่างไร ตลอดจนการอ่านความหมายของผู้รับสาร และการสื่อสารกับปฏิบัติการบริหารจัดการของพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร จังหวัดสมุทรสงคราม

5.1 การสื่อสารกับปฏิบัติการสร้างภาพตัวแทน

5.1.1 ภาพตัวแทน “เธอผู้ไม่ยอมแพ้แกโซคชะตา”

ข้อมูลจากเอกสารนำชมพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สารได้เล่าถึงประวัติความเป็นมาของการก่อตั้งพิพิธภัณฑ์ไว้ว่า พิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สารเกิดขึ้นเมื่อปีพ.ศ. 2539 จากความร่วมมือร่วมใจของชาวบ้านเขายี่สารกลุ่มหนึ่งในการเก็บรวบรวมโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ จากวัดเขายี่สาร รวมถึง

การรับบริจาคสิ่งของต่างๆ เพื่อจัดแสดงไว้ให้ผู้สนใจได้เข้าชม โดยได้ขออนุญาตจากวัดเขายี่สาร เพื่อใช้พื้นที่ใต้ฐานศาลาการเปรียญเป็นสถานที่จัดแสดง ในการดำเนินการจัดทำพิพิธภัณฑ์ ได้รับ สมทบเงินสนับสนุนมาจำนวนหนึ่งจากท่านพระครูสมุทรวิสุทธิคุณ เจ้าอาวาสวัดเขายี่สาร (ปัจจุบันมรณภาพแล้ว) ตลอดจนการบริจาคเงินและสิ่งของเพิ่มเติมจากชาวบ้าน ต่อจากนั้นได้มีการตั้งคณะกรรมการขึ้นบริหารและดูแลจัดการพิพิธภัณฑ์ มีนายธนู พยงค์ยัม เป็นหัวหน้า พิพิธภัณฑ์ และชาวบ้านต่างผลัดเปลี่ยนเวรกันมาเปิดให้ผู้สนใจได้เข้าชม

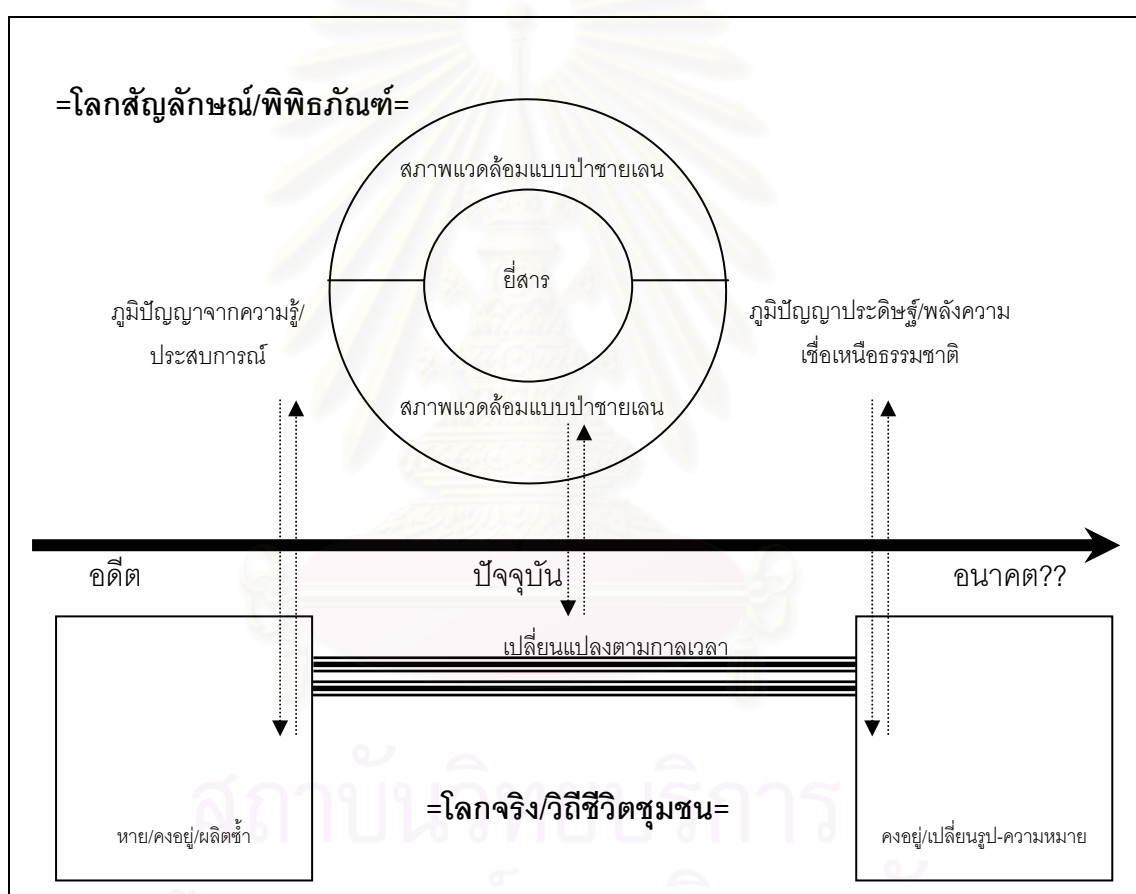
ต่อมาในปลายปี พ.ศ. 2540 มีการเลือกตั้งคณะกรรมการบริหารพิพิธภัณฑ์ชุดใหม่ มี อาจารย์สิริอาภา รัชตะหิรัญ เป็นประธานคณะกรรมการดำเนินการ อาจารย์สิริอาภาได้ติดต่อเชิญ รศ.ศรีศักร วัลลิโภดม จากมูลนิธิเล็ก-ประไพ วิริยะพันธุ์ มหาวิทยาลัยศิลปากร และศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร เข้ามาสนับสนุนทางด้านการศึกษาค้นคว้ารวบรวมข้อมูล รวมถึงการช่วยทำทะเบียนวัตถุสิ่งของในพิพิธภัณฑ์ โดยมีคุณวลัยลักษณ์ ทรงศิริ เป็นกำลังสำคัญในการขุดค้นทางโบราณคดีที่บริเวณอุ้งตะเภา วัตถุสิ่งของและเรื่องราวจากการศึกษาค้นคว้าเหล่านี้เป็นข้อมูลสำคัญในการจัดแสดงเนื้อหาในพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร พร้อมทั้งได้ขออนุญาตวัดเขายี่สารใช้สถานที่บนศาลาการเปรียญเป็นที่จัดแสดงด้วย

สำหรับการจัดแสดงนั้น แบ่งออก 2 ชั้น การจัดแสดงชั้นบนเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับกำเนิดและความเป็นมาของบ้านเขายี่สาร การขุดค้นทางโบราณคดี ความเชื่อถือศรัทธาของคนเขายี่สารที่มีต่อพ่อปู่ศรีราชา สิ่งของและเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา ความคิดเห็นของชาวบ้านในชุมชนต่อพิพิธภัณฑ์และอนาคตของบ้านเขายี่สาร ส่วนบริเวณชั้นล่างเป็นการจัดแสดงให้เห็นถึงเอกลักษณ์ของคนเขายี่สาร ผ่านภูมิปัญญาบ้านเขายี่สารในด้านต่างๆรวมถึงการจัดแสดงข้าวของต่างๆ ที่ชาวบ้านนำมามอบให้กับพิพิธภัณฑ์

ในด้านแหล่งทุนนั้น ได้รับเงินทุนสนับสนุนในการจัดตั้ง “พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นบ้านเขายี่สาร เพื่อการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์” จากสำนักงานกองทุนเพื่อการลงทุนทางสังคม ธนาคารออมสิน (SIF) จำนวน 1,201,141 บาท โดยชาวชุมชนบ้านเขายี่สารบริจาคสมทบเพิ่มเติมอีกจำนวนหนึ่ง

พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นบ้านเขายี่สารสำเร็จลงเมื่อเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2543 โดยสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงพระกรุณาเสด็จพระราชดำเนินทรงเปิดพิพิธภัณฑ์ เมื่อวันที่ 19 กรกฎาคม พ.ศ. 2545

ผลจากการศึกษาปฏิบัติการสื่อสารกับการสร้างภาพตัวแทนผ่านสื่อพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร จังหวัดสมุทรสงคราม ทำให้ผู้วิจัยได้พบว่า เรื่องราวภายในพิพิธภัณฑ์ที่ถูกเลือกมานำเสนอ โดยการทำงานร่วมกันระหว่างชาวบ้านในชุมชนและนักวิชาการพี่เลี้ยงภายนอกนั้น ได้แสดงให้เห็นถึงภาพตัวแทนของความเป็นชุมชนคนบ้านเขายี่สาร ในสายตาของผู้วิจัยในฐานะของนักท่องเที่ยว คือ ภาพของ “เธอผู้ไม่แพ้” ภาพของคนยี่สารที่มีลักษณะของความเป็นผู้ไม่ยอมแพ้แก่ **โชคชะตาและสภาพแวดล้อม** รวมตลอดถึงข้อค้นพบที่ว่า เรื่องราวของชุมชนและการจัดแสดงข้าวของต่างๆภายในพิพิธภัณฑ์นั้น ยังสามารถที่จะกระตุ้นภาพจินตนาการของผู้วิจัยให้เห็นถึงแบบอย่างแห่งความประพัตหรือค่านิยมของชุมชนได้อีกด้วย ดังแผนภาพต่อไปนี้คือ

แผนภาพที่ 8: ภาพตัวแทนของชุมชน/คนยี่สารผ่านการจัดแสดงในพิพิธภัณฑ์

สำหรับการอ่านความหมายออกมาเป็นภาพตัวแทน “ภาพของความเป็นผู้ที่ไม่ยอมแพ้แก่โชคชะตา” ตามแผนภาพดังกล่าว ซึ่งผู้วิจัยปรับประยุกต์วิธีการสร้างแผนภาพมาจากทฤษฎีบ้านสองชั้นของรศ.ดร.กาญจนา แก้วเทพในการทำงานกับโครงการสื่อพื้นบ้านสื่อสารสุขสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ ระหว่างปีพ.ศ. 2547-2550 โดยที่โลกแห่งสัญลักษณ์ก็คือ ภาพตัวแทนความเป็นตัวตนของคนและชุมชนบ้านเขายี่สารผ่านพิพิธภัณฑ์ และ

โลกจริงก็คือ ตัวตนของคนและชุมชนบ้านเขายี่สารในช่วงเวลาปัจจุบัน ในระหว่างการลงพื้นที่ศึกษาข้อมูลปฏิบัติการสร้างภาพตัวแทนของผู้วิจัย

ผู้วิจัยพบว่า การอ่านความหมายออกมาเป็นภาพของ “เธอผู้ไม่แพ้” นี้ เกิดจากการเล่าเรื่องภาพชีวิตของชาวบ้านเขายี่สารที่อยู่อาศัยภายในสภาพแวดล้อมแบบป่าชายเลน นั่นคือสภาพทางภูมิศาสตร์ของชุมชน ที่แม้ว่าจะล้อมรอบไปด้วยลำคลองสายต่างๆ แต่น้ำในลำคลองนั้นก็ป็นน้ำกร่อยที่นำมาใช้ไม่ได้ เป็นผลให้ชาวบ้านในชุมชนต้องร่อนน้ำฝนเก็บไว้ดื่มใช้กิน และน้ำใช้ส่วนหนึ่งต้องไปลมน้ำมาจากแม่น้ำเพชรบุรี สภาพพื้นที่ก็เป็นดินเค็มจึงไม่สามารถทำนาปลูกข้าวและพืชผักผลไม้ได้ ไม่เพียงแต่เท่านั้น การติดต่อกับโลกภายนอกยังเป็นไปอย่างยากลำบากมาก เพราะบ้านเขายี่สารในสมัยก่อนปีพ.ศ. 2518 ก่อนการตัดถนนสู่ถนนธนบุรี-ปากท่อ นั้น ก็จะมีเพียงคลองและเรือเท่านั้นที่เป็นหัวใจของการคมนาคม ธรรมชาติแบบป่าชายเลนดังกล่าวส่งผลให้การอยู่อาศัยเป็นเรื่องยากลำบาก ดังเช่นข้อความบรรยายในหัวข้อสภาพแวดล้อมกับการอยู่อาศัยที่ว่า

“...สภาพแวดล้อมแบบป่าชายเลน ทำให้การอยู่อาศัยที่บ้านเขายี่สารเป็นเรื่องลำบาก น้ำใช้ส่วนหนึ่งนำมาจากแม่น้ำเพชรบุรี ส่วนน้ำดื่มต้องร่อนน้ำฝนเก็บไว้ใช้ให้ได้ตลอดทั้งปี ทั้งยังมียุ่งมากมาย รวมถึงงูเห่าที่พบตามชอกหินบนเขายี่สารและในป่าโกงกาง

สภาพพื้นที่เดิมเป็นดินเค็มมีแต่พืชพื้นถิ่นบางชนิดเท่านั้นที่งอกงามจึงไม่สามารถทำนาปลูกพืชผลไม้ต่างๆ ได้ อาหารการกินของชาวเขายี่สารจึงดัดแปลงนำพืชท้องถิ่นมาปรุงเป็นอาหารได้หลายชนิด โดยกำจัดความเค็มก่อน”

แม้ว่าตัวบทบรรยายดังกล่าวจะได้แสดงให้เห็นว่า แม้ว่าสภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ในอดีตจะไม่เอื้ออำนวยต่อการอยู่อาศัยและทำมาหากิน แต่ชาวบ้านเขายี่สารก็แสดงตนให้เห็นผ่านการจัดแสดงเรื่องราวในหมวดหมู่ต่างๆภายในพิพิธภัณฑ์ด้วยเช่นกันว่า คนเขายี่สารนั้นสามารถปรับตัวต่อสภาพแวดล้อมที่อยู่ได้อย่างยากลำบากได้เป็นอย่างดี และสามารถดำรงอยู่มาได้จนกระทั่งความเจริญทางการคมนาคมและการเศรษฐกิจได้รุกคืบเข้าเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมของชุมชนเช่นในปัจจุบัน

เรื่องเล่าที่แสดงให้เห็นถึงความพยายามในการดิ้นรนต่อสู้ และการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมหรือธรรมชาติมาอย่างต่อเนื่องยาวนานของชาวบ้านเขายี่สารนี้ ได้สะท้อนให้เห็นว่าการเข้าครอบครองและอยู่อาศัยบนผืนแผ่นดินนี้ เกิดจากความอดสาหัสของชาวบ้านที่จะต่อสู้กับ

ธรรมชาติและสภาพแวดล้อมแบบปายายเลน โดยมีอาวุธสำคัญในการต่อสู้ คือ พลังแห่งความรู้ และภูมิปัญญาของชุมชนที่ถูกสร้างขึ้นด้วยการเรียนรู้และเก็บเกี่ยวจากประสบการณ์ ผู้วิจัยได้พบว่า ภูมิปัญญาในด้านต่างๆที่โดดเด่นของชาวบ้านเขายี่สารที่แสดงให้เห็นผ่านทางการจัดแสดงเรื่องราวในพิพิธภัณฑ์นี้ เมื่อวิเคราะห์แล้วมี 2 รูปแบบใหญ่ๆ คือ (1) ภูมิปัญญาอันเกิดจากพลังแห่งความรู้และประสบการณ์ของชุมชน และ (2) ภูมิปัญญาอันเกิดจากพลังเหนือธรรมชาติ ข้อที่น่าสังเกตคือ แต่ละภูมิปัญญาสะท้อนให้เห็นความฉลาดใช้ “อาวุธ” เพื่อต่อสู้และแก้ไขกับปัญหาต่างชนิดกัน

ข้อสังเกตประการหนึ่งต่อการนำเสนอภาพภูมิปัญญาของคนบ้านเขายี่สารผ่านพิพิธภัณฑ์ก็คือการสะท้อนให้เห็นว่า พิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สารเป็นสิ่งประดิษฐ์ทางวัฒนธรรมหรือผลผลิตทางสังคมเช่นเดียวกับพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร สำหรับสาเหตุที่ทำให้กล่าวว่า พิพิธภัณฑ์แห่งนี้เป็นผลผลิตแห่งบริบททางสังคม อันเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงแนวคิดในการดำเนินงานของพิพิธภัณฑ์ในยุคที่เรียกว่า post-museum นับตั้งแต่ยุคทศวรรษที่ 60 และ 70 เป็นต้นมา ที่ได้รับอิทธิพลจากทฤษฎีต่างๆ ยกตัวอย่างเช่น post-modernist, post-colonial, cultural studies ที่ศึกษาพิพิธภัณฑ์ในเชิงวิพากษ์ แทนที่จะศึกษาถึงบทบาทและหน้าที่ของพิพิธภัณฑ์ในแบบดั้งเดิมแต่เพียงอย่างเดียว ตัวอย่างเช่น ใครเป็นผู้มีสิทธิหรืออำนาจที่จะนำเสนอภาพตัวแทนที่ปรากฏผ่านพิพิธภัณฑ์ ฯลฯ การเปลี่ยนแปลงด้านกระบวนทัศน์การศึกษาพิพิธภัณฑ์นี้ เมื่อผนวกเข้ากับการเปลี่ยนแปลงของบริบททางสังคม/การเมือง/เศรษฐกิจของโลกแล้ว จึงได้ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงคุณลักษณะประการสำคัญของพิพิธภัณฑ์ ให้เป็นไปตามแนวคิดในแบบใหม่ด้วยเช่นกัน

ยกตัวอย่างเช่น การเปลี่ยนแปลงในเรื่องของผู้เป็นเจ้าของหรือผู้สร้างพิพิธภัณฑ์ ด้วยการเน้นให้คนในชุมชนหรือเจ้าของวัฒนธรรมเป็นผู้เข้ามามีส่วนร่วมสร้างเนื้อหาภายในพิพิธภัณฑ์ การเปลี่ยนแปลงในเรื่องของบทบาทและหน้าที่ของพิพิธภัณฑ์ที่มีใช้เพียงแหล่งการเรียนรู้ในห้องเรียนแต่เพียงอย่างเดียว แต่เป็นการเรียนรู้เพื่อให้ตระหนักถึงรากเหง้าหรืออัตลักษณ์ของตนเอง/ชุมชนในอดีต แล้วนำกลับมาทบทวนหรือครุ่นคิดถึงภาพปัจจุบัน เพื่อให้สามารถปรับตัวต่อความเปลี่ยนแปลงในด้านต่างๆที่เกิดขึ้น รวมถึงเน้นในเรื่องของความหลากหลายทางวัฒนธรรม เน้นในการนำเสนอสิ่งของที่จะต้องสะท้อนความสนใจและความเชื่อของชุมชนมากกว่าสิ่งของที่เน้นความแปลกหรือความประหลาด รวมถึงการเน้นถึงแนวคิดในเรื่องของ “ความร่วมมือ” “ความช่วยเหลือ” และ “การมีส่วนร่วม” (Kreps, 2003; Edson & Dean, 1994)

ขณะเดียวกัน ในการนำเสนอเรื่องของประวัติศาสตร์และภูมิปัญญาของชุมชนผ่านสื่อพิพิธภัณฑน์นี้ ยังได้แสดงให้เห็นถึงความเกี่ยวพันกับอำนาจด้วยเช่นกัน ในประการแรกนั้น เป็นปฏิบัติการของอำนาจในการคัดสรรภูมิปัญญาหรือความรู้ของชุมชนมานำเสนอ ดังที่หนังสือรวมบทความ “ภูมิปัญญากับการสร้างพลังชุมชน” (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2548) ได้กล่าวว่า ในขณะที่กระแสหนึ่งนั้นมองภูมิปัญญาในฐานะที่เป็นระบบความรู้ประเภทหนึ่งที่มีเอกลักษณ์ของตนเอง แตกต่างจากความรู้สมัยใหม่ หรือความรู้ทางวิทยาศาสตร์ แต่ในอีกกระแสหนึ่งนั้นก็มีความคิดต่อภูมิปัญญาว่า ระบบความรู้ไม่ว่าของพื้นบ้านหรือความรู้สากล ล้วนเป็นผลผลิตทางสังคม ที่ถูกสร้างขึ้นด้วยเงื่อนไขทางประวัติศาสตร์ของแต่ละยุคสมัย ภายใต้ปฏิบัติการของอำนาจที่คัดสรร กลั่นกรอง และกำหนดคุณค่าว่า ความรู้ชนิดใด เรื่องใด สมควรที่จะได้รับการเปิดเผย เชิดชู และแบบใดสมควรถูกเพิกเฉยหรือปกปิดไว้ ดังนั้น ความรู้ทุกอย่างจึงเผยความจริงบางสิ่ง และอำพรางซ่อนเร้นบางสิ่งอยู่เสมอ

ในประการที่สอง การนำเสนอถึงภาพภูมิปัญญาความรู้ความสามารถของชุมชน หากเทียบเคียงเข้ากับวาทกรรมหรืออุดมการณ์ของกษัตริย์นิยมที่เข้ามากำกับปฏิบัติการจัดแสดงของพิพิธภัณฑน์แห่งชาติแล้ว ก็จะได้พบว่า การจัดแสดงในพิพิธภัณฑน์ชุมชน ได้ซ่อนนัยให้เห็นถึงวาทกรรมท้องถิ่นนิยมที่เข้ามากำกับปฏิบัติการจัดแสดงด้วยเช่นกัน โดยเฉพาะการเลือกเรื่องหรือเลือกเนื้อหาที่จะนำมาเล่าภายในพิพิธภัณฑน์ ที่จะต้องเป็นเรื่องราวของชุมชน เป็นสิ่งที่ เป็นเอกลักษณ์และเป็นความรู้ของชุมชน

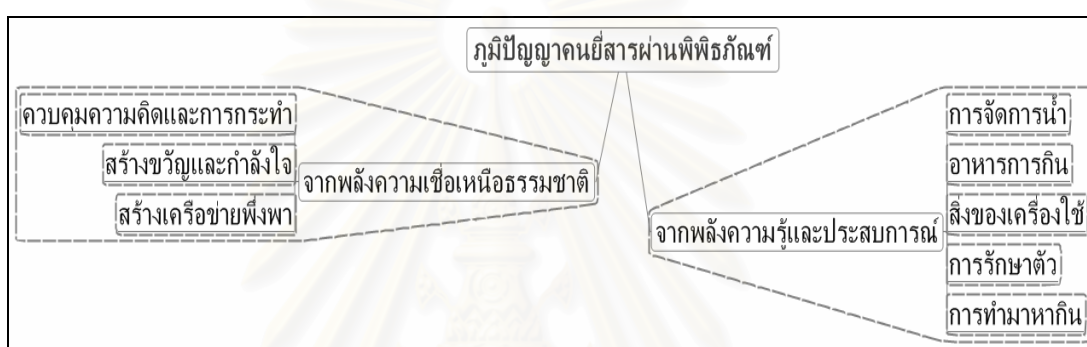
และประการสุดท้าย เป็นเรื่องของอำนาจในการนำเสนอประวัติศาสตร์ของท้องถิ่น ซึ่งเป็นสมบัติหรือทรัพยากรร่วมของชุมชน ขึ้นมาแทนที่ประวัติศาสตร์ของเมือง ของอาณาจักร และของระดับรัฐชาติ หลังจากที่ประวัติศาสตร์แห่งชาติหรือประวัติศาสตร์กระแสหลักเคยได้เข้าครอบงำประวัติศาสตร์ท้องถิ่นได้จนเกือบหมดสิ้น ผ่านกลไกทางการศึกษา และการผลิตซ้ำผ่านสื่อมาโดยตลอดระยะเวลาอันยาวนาน (สมโชติ อ๋องสกุล, 2549)

อำนาจในการนำเสนอประวัติศาสตร์ของชุมชนบ้านเขาเย็สารผ่านสื่อพิพิธภัณฑน์นี้ ได้แสดงให้เห็นถึงพลวัตรแห่งอำนาจในการผลิตความรู้และภาพตัวตน ปฏิบัติการจัดแสดงที่ได้ทำให้ประวัติศาสตร์หรือภูมิปัญญาของชาวบ้าน “ถูกมองเห็น” นี้ นอกจากจะแสดงให้เห็นถึงอำนาจในทางบวกของวาทกรรม (the power of discourse) ที่ทำให้พิพิธภัณฑน์ของชุมชนหรือพิพิธภัณฑน์ของท้องถิ่นได้ปรากฏตัวขึ้นมา หรือ “entry as a right” แล้วนั้น ยังได้สะท้อนให้เห็นหลักการพื้นฐานในการดำเนินงานพิพิธภัณฑน์ตามแนวใหม่อีกด้วยว่า พิพิธภัณฑน์ในแนวทางนี้จะต้องมีความเป็น

ประชาธิปไตยในปฏิบัติการ ต้องใช้หลักการสื่อสารแบบจากล่างขึ้นบน (bottom-up) และหลักการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน (participatory approach) (Kreps, 2003) เพื่อที่จะกำหนดหรือนิยามว่าภาพตัวแทนของชุมชน/คนยี่สารว่า “อะไรก็คือเรา”

[1] ภาพตัวแทนผ่านภูมิปัญญา

สำหรับภาพภูมิปัญญาของคนยี่สารผ่านพิพิธภัณฑที่ผู้วิจัยค้นพบ มีรายละเอียดดังแสดงให้เห็นผ่านแผนภาพต่อไปนี้คือ

แผนภาพที่ 9: ภาพภูมิปัญญาของคนยี่สารผ่านการจัดแสดงในพิพิธภัณฑ

ผลจากการศึกษาพบว่า **ภูมิปัญญาในประการแรก**ที่เกิดจากจากพลังความรู้และประสบการณ์นี้ได้ถูกนำมาใช้ในการแก้ปัญหาความยากลำบากในชีวิตความเป็นอยู่ โดยเฉพาะในปัจจุบันที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีพ อันได้แก่ น้ำ อาหารการกิน อุปกรณ์เครื่องมือเครื่องใช้ สมุนไพร และยารักษาโรค และการประกอบอาชีพของคนในชุมชน

(1) เพื่อให้มีน้ำจืดไว้กินไว้ใช้ตลอดทั้งปี เราจึงได้เห็น**ภูมิปัญญาของคนยี่สารที่แสดงออกผ่านการจัดการทรัพยากรน้ำในชุมชน** ดังได้กล่าวมาแล้วในตอนต้นว่า สภาพแวดล้อมรอบชุมชนบ้านเขายี่สารนั้นมีสภาพเป็นทั้งป่าชายเลน และทั้งได้รับอิทธิพลจากน้ำทะเล ทำให้แหล่งน้ำในชุมชนทั้งหมดทั้งที่ขุดขึ้นเองและตามสภาพธรรมชาติเป็นน้ำกร่อย ที่ชาวบ้านไม่สามารถนำมาใช้บริโภคได้ คำถามที่เกิดขึ้นก็คือ หากน้ำที่มีอยู่ไม่สามารถนำมาใช้ดื่มใช้กินได้ แล้วทำไมคนยี่สารจึงยังคงอยู่ ณ ที่แห่งนี้ได้ คำตอบที่พิพิธภัณฑที่แสดงให้เห็นก็คือ เป็นเพราะชาวบ้านได้เลือกใช้วิธีการบริหารจัดการและควบคุมทรัพยากรน้ำจืดจากธรรมชาติ ชาวบ้านเลือกใช้ภาชนะใส่น้ำที่เป็นตุ่มขนาดใหญ่ หรือที่ชาวบ้านยี่สารเรียกว่า โพล่หรือตุ่มโพล่ และเือง มา

ใช้ในการรองและกักเก็บน้ำฝนสำหรับเก็บไว้กินไว้ใช้ให้ได้ตลอดทั้งปี เช่นเดียวกับลักษณะของการใช้แทงค์น้ำหรือถังประปาเก็บน้ำของแต่ละครัวเรือนในปัจจุบัน

ภาพของความสามารถในการจัดการน้ำและความพยายามที่จะปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมเพื่อให้สามารถพำนักอาศัยและตั้งถิ่นฐานได้อย่างถาวร ถูกเลือกมาจัดแสดงแบบรูปธรรมผ่าน “โพล” และโอง รวมถึงภาชนะใส่น้ำที่เป็นของจริง นำมาจากบ้านของนายวัน-นางหนู สารสิทธิ์ ชาวบ้านยี่สาร ที่เป็นผู้บริจาคให้เพื่อนำมาจัดแสดงภายในพิพิธภัณฑ์

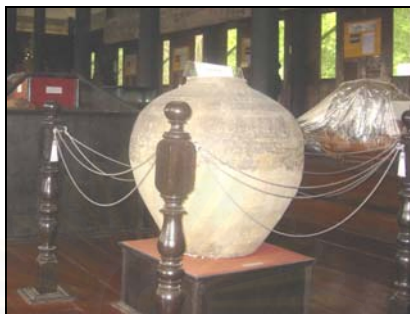
ขณะเดียวกัน ตุ่มน้ำจำนวนมากของแต่ละบ้าน ซึ่งยังมีให้พบเห็นถึงในปัจจุบันนี้นั้น นอกจากจะสามารถสะท้อนให้เห็นภาพของความสามารถในการวางแผนรับมือกับธรรมชาติในระยะยาวของชาวบ้านแล้ว ยังแสดงให้เห็นอีกด้วยว่า เทคโนโลยีด้านการประปาในปัจจุบันยังไม่สามารถตอบสนองความต้องการของชาวบ้านได้อย่างเพียงพอ จึงทำให้ชาวบ้านยังต้องพึ่งพิงเทคโนโลยีการเก็บน้ำแบบดั้งเดิม รวมถึงภาพสะท้อนของการใช้ชีวิตแบบประหยัดจากการใช้น้ำที่รองมาได้จากธรรมชาติอีกด้วย

นอกเหนือจากตัวบทบรรยายเรื่องโพลจะแสดงให้เห็นถึงความหมายและความสำคัญของโพลที่มีต่อชุมชนบ้านเขายี่สารแล้ว ตัวบทยังแสดงให้เห็นอีกด้วยว่า ทั้งรูปแบบและอายุของโพลหรือตุ่มใส่น้ำขนาดใหญ่ที่ปรากฏให้เห็นในชุมชนนั้น สามารถสะท้อนให้เห็นถึงภาพความเป็นมาของคนบ้านยี่สาร ที่เกี่ยวข้องกับการจัดแสดงภายในพิพิธภัณฑ์ในหมวดกำเนิดของยี่สารและยี่สารในฐานะชุมชนการค้าอีกด้วย ดังตัวอย่างของบทบรรยายดังนี้คือ

“ความสำคัญของตุ่มขนาดใหญ่ซึ่งชาวบ้านนิยมเรียกว่า “โพล” ในเขตบ้านยี่สารและตามบริเวณที่อยู่ในละแวกแม่น้ำลำคลองใกล้กับทะเล เป็นสิ่งที่มีความหมายอย่างมากต่อการควบคุมน้ำจืดเพื่อการตั้งถิ่นฐานและอยู่อาศัยในพื้นที่ชายฝั่งที่เป็นน้ำกร่อยและไม่มีน้ำจืดใช้ในการอุปโภคบริโภค สะท้อนให้เห็นว่าการตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ดังกล่าวสังคมต้องมีความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีสูงในระดับหนึ่ง”

สำหรับความเกี่ยวข้องกับความเปราะบางของคนยี่สารดังกล่าวนี้ เกิดจากการตั้งข้อสังเกตในด้านขนาดที่ใหญ่ของตุ่ม ซึ่งอยู่เหนือความสามารถในการผลิตของคนพื้นเมือง ดังที่ **ศรีศักร วัลลิโภดม** (2545 ง) ที่ปรึกษาของพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร ได้ตั้งข้อสังเกตไว้ว่า ตุ่มที่มีขนาดใหญ่และรูปแบบที่มีลักษณะเป็นตุ่มไม่มีคอ ปากแคบนี้ น่าจะไม่ใช่ของที่ผลิตในประเทศไทย แต่มาจาก

ภายนอก ซึ่งสันนิษฐานว่า น่าจะมาจากประเทศจีนทางตอนใต้และเวียดนามตอนเหนือมากกว่า และหากจะกำหนดอายุของชุมชนตามอายุของตุ่มเคลือบโบราณที่พบในชุมชนนั้น ก็น่าจะมีอายุราวพุทธศตวรรษที่ 20 ลงมา

ภาพที่ 38: “โพล” จัดแสดงภายในชั้นบนของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติสุราษฎร์ธานี

จากรูปแบบและอายุของตุ่มดังกล่าว เมื่อนำมาเชื่อมโยงกับชีวิตความเป็นอยู่ของคนยี่สารนี้ ทำให้ **ศรีศักร** สันนิษฐานต่อไปว่า ผู้คนที่เข้ามาตั้งหลักแหล่งที่เขายี่สารในระยะแรกนั้น คงมิใช่คนพื้นเมือง แต่คงเป็นพวกพ่อค้าสำเภาที่มาจากภายนอกแถวประเทศจีนตอนใต้ ที่มาใช้ยี่สารเป็นที่พักสินค้าจนกระทั่งกลายมาเป็นการตั้งหลักแหล่งถาวรในที่สุด และพ่อค้าสำเภานี้เองที่สามารถจัดหาตุ่มที่ผลิตมาจากเทคโนโลยีที่เหนือกว่าของคนพื้นเมืองมาช่วยควบคุมการมีน้ำจืดไว้อุปโภคและบริโภค พร้อมทั้งเกิดการพัฒนาเตาเผาที่สามารถผลิตโอง ไห และภาชนะต่างๆ ที่มีขนาดใหญ่มากได้ในเวลาต่อมา เพราะถ้าหากเป็นคนพื้นเมืองแล้วก็น่าจะเลือกตั้งถิ่นฐานตามแหล่งที่มีน้ำจืดตามธรรมชาติมากกว่า

ตุ่มน้ำขนาดใหญ่ที่เชื่อมโยงถึงการเข้ามาตั้งรกรากของชาวจีนโพ้นทะเลนี้ ยังมีความสัมพันธ์กับตำนานเรื่องเล่าเกี่ยวกับกำเนิดความเป็นมาของชาวยี่สารอีกด้วย นั่นคือ มีตำนานที่เล่ากันมาว่า มีคนจีนสามคนพี่น้องล่องเรือสำเภามาค้าขาย พี่คนโตชื่อ จินเครา คนรองชื่อ จินชาน คนสุดท้องชื่อ จินกู เมื่อสามพี่น้องแล่นเรือมาถึงบริเวณเขายี่สาร เรือสำเภาได้พุงชนเขาจนเรือแตก พี่น้องสามพลัดจากกัน พี่คนโตที่ชื่อจินเคราไปอยู่ที่เขาตะเครา คนรองคือจินชานอยู่ที่เขายี่สาร ส่วนน้องคนเล็กหรือจินกูอยู่ที่เขาอีโก้ ทั้งสามพี่น้องได้ตั้งบ้านเรือนอยู่ในที่ต่างๆ ทำให้เกิดเป็นหมู่บ้านอยู่ติดกันมาจนถึงทุกวันนี้

แม้ว่าประวัติความเป็นมาของตุ่มและตำนานดังกล่าวจะเชื่อมโยงถึงการมีเชื้อสายจีนของชาวยี่สาร และจากการศึกษาของกลุ่มนักวิชาการที่ปรึกษาของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติสุราษฎร์ธานีพบข้อมูลว่า หลายตระกูลในยี่สารมักจะมีบรรพบุรุษร่วมกันเป็นคนจีน แต่ก็ไม่สามารถสืบทราบได้ว่าแซ่

อะไรและพูดภาษาจีนสืบทอดกันมาไม่ได้ นอกจากร่องรอยของคำที่เรียกปูหรือตาว่า “กั่ง” ส่วนตระกูลแซ่ในยี่สารที่ยังคงสืบสายตระกูลได้ คือ แซ่ลิ้ม แซ่อึ้ง และแซ่ลี่ นอกจากนี้ ยังพบบุคคลที่มีเชื้อสายมอญอยู่ด้วย อย่างไรก็ตาม ลักษณะทางกายภาพ การแต่งกาย และอาหารการกินของชาวยี่สารกลับไม่สามารถบ่งบอกลักษณะทางชาติพันธุ์ได้ (กองบรรณาธิการ, 2545)

นอกเหนือจากนั้นแล้ว ผลจากการศึกษาในภูมิปัญญาเรื่องน้ำนี้ยังได้พบอีกด้วยว่า ความสามารถในการจัดการทรัพยากรน้ำของชาวบ้านในชุมชนบ้านเขายี่สารนอกจากการกักเก็บน้ำไว้ใช้ด้วยโหลจำนวนมากแล้วนั้น การจัดเรื่องน้ำของชาวบ้านในอดีตช่วงเดียวกันนั้นยังอยู่ที่การใช้วิธีเอาเรือออกไป “ลมน้ำจืด” (ในความหมายถึง การเอียงเรือเพื่อให้น้ำเข้าจนเต็มท้องเรือซึ่งเป็นวิธีการบรรทุกน้ำในอดีต) อีกด้วย โดยภาพที่จัดแสดงภายในพิพิธภัณฑ์ได้แสดงให้เห็นถึงภาพของการออกไปลมน้ำมาจากแม่น้ำเพชรบุรีบริเวณเหนือวัดปากคลองบางครก ซึ่งเป็นบริเวณที่น้ำไม่กร่อย เพื่อมาเก็บไว้ใช้ในครัวเรือน

ทั้งนี้ ตัวบทอธิบายเรื่องราวภายในพิพิธภัณฑ์ ยังได้แสดงให้เห็นถึงวิถีชีวิตประจำวันของชาวยี่สาร ที่ภาพแห่งความสามารถในการจัดการน้ำมิได้หยุดนิ่งอยู่แต่เพียงในพิพิธภัณฑ์หรือในอดีตเท่านั้น เพราะยังมีการลมน้ำอยู่ในปัจจุบันอีกด้วย เพียงแต่ว่าขนาดของเรือนั้นจะเปลี่ยนไปเป็นใหญ่ขึ้นและมีการใช้เทคโนโลยีสูบน้ำเข้ามาเก็บไว้ในเรือแทนการลมน้ำ และการติดเครื่องเรือแทนการพายเรือ

“...ยังมีการลมน้ำมาใช้จนทุกวันนี้ แม้สภาพแวดล้อมจะเปลี่ยนไปมากก็ตาม เพราะน้ำประปาหมู่บ้านซึ่งใช้การขุดเจาะน้ำบาดาล บางครั้งไม่มีน้ำหรือถ้ามีก็กลายเป็นน้ำกร่อย ส่วนน้ำดื่มต้องรอน้ำฝนเก็บไว้ให้ใช้ได้ตลอดทั้งปี ดังนั้นภาชนะเก็บน้ำ เช่น ตุ่มขนาดใหญ่จึงเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับชาวบ้านตลอดมา”

ภาพที่ 39: ภาพการลมน้ำของชาวยี่สาร จัดแสดงภายในชั้นล่างของพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร

(2) นอกเหนือจากการจัดการเรื่องน้ำดังที่กล่าวมาในข้างต้นแล้ว ผลจากการศึกษาเรื่องราวและการจัดแสดงภายในพิพิธภัณฑ์ยังได้พบว่า **เรื่องของการอาหารการกินของชาวยีสาร์ได้แสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาที่เกิดขึ้นภายใต้การกำกับด้วยบริบทแวดล้อมของธรรมชาติแบบป่าชายเลน**

ในประการแรก แม้ว่าธรรมชาติแบบป่าชายเลนจะทำให้คนยีสาร์ขาดน้ำจืดที่จะนำมาใช้ในการอุปโภคบริโภค แต่ในอีกด้านหนึ่งนั้น ป่าชายเลนกลับทำให้มีสัตว์น้ำอย่างกุ้ง หอย ปู ปลา ชุกชุม อาหารในสำหรับของชาวยีสาร์จึงอุดมสมบูรณ์ไปด้วยสัตว์น้ำเหล่านี้

ในประการที่สอง แม้ว่าสภาพแวดล้อมของชุมชนจะไม่เอื้ออำนวยต่อการปลูกพืชผักและผลไม้ แต่จากการสั่งสมความรู้จากการสังเกตและทดลอง ก็ทำให้ชาวยีสาร์สามารถที่จะคัดเลือกพืชพรรณในน้ำกร่อย มาใช้ปรุงเป็นทั้งของกินและของว่างได้ อาหารการกินของชาวยีสาร์ยังสะท้อนให้เห็นการสืบทอดความรู้และภูมิปัญญาของชุมชน ในด้านกรรมวิธีการคัดเลือก การปรุง และการแปรรูปทรัพยากรหรือวัตถุดิบที่เป็นทั้งพืชพื้นถิ่นที่มีความเค็มอยู่ในตัว มาใช้ในการบริโภคเพื่อดำรงชีวิตโดยไม่เกิดอันตราย เช่น การปรุงอาหารจากใบชะครามที่จำเป็นต้องกำจัดความเค็มออกก่อน แต่ก็สามารถนำมารับประทานได้อย่างคงคุณค่าและมีรสชาติดีด้วย เป็นต้น

สำหรับการจัดแสดงภายในหมวดอาหารและขนมหวานของชาวยีสาร์นี้ ผู้เข้าชมจะได้เห็นผู้จัดแสดงวัตถุดิบของอาหารพื้นถิ่นแต่ละประเภท ในสำหรับกับข้าวของชาวยีสาร์ ที่เป็นภาพสะท้อนถึงภูมิปัญญาและศักยภาพในการหาและปรุงอาหารของคนยีสาร์ ตัวอย่างของกับข้าวที่ทำจากสัตว์น้ำที่ได้จากป่าชายเลน อย่างเช่น กุ้งต้ม หอยและปู หรือพืชผักอย่างดอกแคลวก หรือชะครามลวกราดกะทิ เป็นต้น ในขณะที่ขนมหวานของชาวยีสาร์นั้นก็จะเป็นขนมจากพื้นบ้าน ทำจากวัตถุดิบตามธรรมชาติที่พบ เช่น ขนมจากฝักรู่ยและลูกแสมที่ต้องกำจัดความเค็มออกก่อน เป็นต้น

ภาพที่ 40: สำหรับกับข้าวพื้นถิ่นยีสาร์จำลอง จัดแสดงภายในชั้นล่างของพิพิธภัณฑ์บ้านชาวยีสาร์

อาหารและขนมหวานของชาวยี่สารนี้ยังแสดงให้เห็นถึงบทบาทของพิพิธภัณฑสถานต่อชุมชนใน 2 บทบาทที่สำคัญ คือ บทบาทในมิติวัฒนธรรมด้วยการเป็นตลาดนัดทางภูมิปัญญาในด้านต่าง ๆ ของชุมชนไม่แต่เฉพาะในด้านของอาหารการกิน และในมิติการเมืองด้วยการปลูกสำนึกแห่งความภาคภูมิใจในอัตลักษณ์ความเป็นพื้นถิ่นของคนยี่สารออกมาด้วย เนื่องจากข้อมูลที่ได้รับจากการพูดคุยได้แสดงให้เห็นว่า ตอนแรกๆของการเปิดตัวพิพิธภัณฑสถานและมีกิจกรรมพาคณะนักวิชาการและสื่อมวลชนมาเยี่ยมชมพิพิธภัณฑสถานนั้น ชาวบ้านมีความรู้สึกอายที่จะนำอาหารพื้นถิ่นของตนเองออกมารับแขก แต่เมื่อได้รับการกระตุ้นและผลักดันจากอาจารย์สิริอาภา รัชตะหิรัญ ประธานคณะกรรมการดำเนินงานพิพิธภัณฑสถานปัจจุบัน สำหรับกับข้าวพื้นถิ่นของชาวยี่สารจึงได้มีโอกาสได้เป็นส่วนหนึ่งในการปลูกความภาคภูมิใจในตนเองของคนยี่สารให้ดีขึ้น

กับข้าวพื้นถิ่นของกินของคนยี่สาร ได้มีโอกาสสำแดงรสชาติแสดงภูมิปัญญาของชุมชนต่อบุคคลภายนอก จนกระทั่งโด่งดังและกลายเป็นส่วนหนึ่งของเครื่องแสดงอัตลักษณ์ความเป็นชุมชนคนยี่สารในปัจจุบัน ดังเช่นถ้อยคำสนทนาระหว่างผู้วิจัยกับอาจารย์มณฑา พยนต์ยิม หนึ่งในคณะกรรมการดำเนินงานพิพิธภัณฑสถานเขายี่สาร (มณฑา พยนต์ยิม, สัมภาษณ์ 6 มกราคม 2550) ดังต่อไปนี้

"ตอนแรกๆชาวบ้านเค้าว่า อู๊ย...เอาอะไรไปให้แขกเขากิน มีคนใหญ่คนโตมา ต้องเอาหมูเห็ดเป็ดไก่มาเลี้ยง ไม่ใช่เอาของแบบนี้มาเลี้ยง... ชาวบ้านเค้าบอกว่า เขามาจากที่เจริญเขาไม่กินแบบนี้กันหรอก แต่มันผิวดาคมันกลับเป็นที่นิยม

เมื่อก่อนอาจารย์สิริอาภาก็เคยบอกที่ร้านคุณจำ²นี้ว่าลองทำแกงส้มชะคราม เขาก็ยังขำเลยว่า แกงส้มชะครามจะไปขายใคร อันนี้มันเป็นอะไรที่คนเขาไม่กินกันหรอก"

ข้อค้นพบนี้มีความหมายว่า นอกเหนือจากพื้นที่ของพิพิธภัณฑสถานเขายี่สารจะได้ทำหน้าที่ในการรวบรวมวัฒนธรรมของบ้านยี่สาร เก็บรักษา และจัดแสดงในสิ่งที่เป็นอัตลักษณ์ของชุมชนแล้วนั้น พิพิธภัณฑสถานแห่งนี้ยังเป็นกลไกเสริมให้อัตลักษณ์นั้นเข้มแข็งอีกด้วย การประสบความสำเร็จในแง่ของอาหารการกินพื้นถิ่น ทำให้ชาวบ้านเขายี่สารได้เปิดที่ทางให้กับความภาคภูมิใจในตนเอง ภูมิใจในคุณค่าใน "ความเป็นพื้นบ้าน" ของตน

² ร้านขายอาหารพื้นบ้านยี่สาร ตั้งอยู่ริมน้ำ ในบริเวณใกล้เคียงกับพิพิธภัณฑสถานเขายี่สาร

ผู้วิจัยยังพบอีกด้วยว่า ภูมิปัญญาในด้านอาหารการกินนี้ยังเกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาในด้านของสิ่งของเครื่องใช้ของชาวยีสารอีกด้วย ยกตัวอย่างเช่น การประดิษฐ์อุปกรณ์ในการหาอาหารหรือจับสัตว์น้ำ ดังที่ผู้วิจัยจะได้กล่าวถึงในหัวข้อต่อไป

(3) สำหรับภูมิปัญญาที่เกิดมาจากพลังแห่งความรู้และการสั่งสมประสบการณ์ในข้อนี้้นั้นเกิดมาจากการจัดแสดงภาพของเครื่องมือเครื่องใช้พื้นบ้าน เครื่องมือช่าง เครื่องใช้ในครัว เครื่องใช้เบ็ดเตล็ด พร้อมแผ่นคำบรรยายประกอบภาพทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษภายในพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นบ้านเขายี่สาร ภูมิปัญญาคนยี่สารที่ผู้วิจัยได้ค้นพบผ่านพิพิธภัณฑ์นี้ ก็คือ **ภูมิปัญญาในการประดิษฐ์เครื่องมือเครื่องใช้จากวัสดุพื้นบ้าน**

ยกตัวอย่างเช่น อุปกรณ์ในการจับสัตว์น้ำอย่างแร้วปู ที่ประกอบด้วยส่วนด้ามยาว ส่วนที่เป็นวงตาข่ายปากกลม มีเชือกโยงติดกับปลายด้าม สำหรับใช้ในการดักปูให้ติดตาข่ายได้ง่ายๆ หรือ เครื่องมือผลิตยาสมุนไพร อย่างมีดหั่นเครื่องยา ซึ่งเป็นเครื่องมือที่ใช้ในการหั่นเครื่องยาให้ละเอียด โดยตัวมีดจะติดอยู่กับฐานเพื่อการยกขึ้นลงสับตัด ทำให้สามารถทุ่นแรงได้มาก หรือ เครื่องใช้ในครัวอย่างครกหินที่ผลิตจากหินเขายี่สาร และเนื่องจากว่า ข้าวของที่นำมาจัดแสดงส่วนใหญ่เป็นของใช้ในชีวิตประจำวันที่ชาวบ้านในชุมชนได้บริจาคมาให้ ดังนั้น ครกหินที่จัดแสดงอยู่ภายในพิพิธภัณฑ์จึงแสดงให้เห็นถึง สภาพอันสีกกร่อนจากการใช้งานมาเป็นระยะเวลายาวนาน เป็นต้น

ภาพที่ 41: หินบดยา เครื่องมือผลิตยาสมุนไพร จัดแสดงภายในชั้นล่างของพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร

ข้อที่น่าสังเกตคือ อุปกรณ์ข้าวของที่นำมาจัดแสดงเหล่านี้ล้วนมีความเกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิตของคนยี่สาร แต่ทว่าของบางอย่างเท่านั้นที่ยังมีให้เห็นอยู่ในปัจจุบันเนื่องจากการยังมีการใช้งานอยู่ภายในครัวเรือน เช่นครกหิน กระบวย กระบะสำหรับกับข้าว ในขณะที่เดียวกับที่ของบางอย่างได้กลายเป็นอดีตและเหลือเพียงร่องรอยของความทรงจำในการใช้งานที่ฝากไว้ที่พิพิธภัณฑ์เท่านั้น ยกตัวอย่างเช่น **เครื่องมือที่ใช้ในการผลิตยาสมุนไพร** เช่นรางบดยา มีดหั่นเครื่องยา เพราะใน

ปัจจุบัน เนื่องจากการคมนาคมสะดวกมากขึ้นทำให้กับคนยี่สารพึ่งพาการแพทย์แผนปัจจุบันมากกว่าแพทย์พื้นบ้านเช่นในอดีต หรือเครื่องมือที่ใช้ในการพายเรือเช่น **ตะกูด** ซึ่งเป็นพายขนาดใหญ่ ด้ามยาว ใช้กับเรือขนาดใหญ่ ในบริเวณที่น้ำลึกกว้าง สำหรับใช้คัดหัวเรือไปในทิศทางที่ต้องการ ในปัจจุบันไม่มีการใช้ตะกูดแล้ว เพราะเปลี่ยนมาติดเครื่องยนต์แทน

จากข้อสังเกตดังกล่าว ทำให้เห็นอีกด้วยว่า พิพิธภัณฑสถานบ้านเขายี่สารมิได้เป็นแต่เพียงห้องที่ทำหน้าที่ในการเก็บความหลังและฝังความทรงจำเท่านั้น แต่พิพิธภัณฑสถานบ้านเขายี่สารในสายตาของผู้วิจัยยังเปรียบเสมือน**คลังเก็บของเก่าพร้อมให้หยิบเอามาฟื้นฟู** และยังเป็นเสมือน**เครื่องมือตรวจวัด**ให้เห็นอาการเจ็บป่วยอ่อนแอของ**ภูมิปัญญาที่ต้องรีบเยียวยา** และการที่พิพิธภัณฑสถานสามารถกระทำหน้าที่ดังกล่าวนี้ได้ นั่น เกิดขึ้นจากการได้มีส่วนร่วมสร้างพิพิธภัณฑสถานของคณะกรรมการดำเนินงานพิพิธภัณฑสถาน ซึ่งเป็นชาวบ้านเขายี่สาร ที่กระบวนการใน "หาของ" และ "หาเนื้อเรื่อง" มาจัดแสดง ทำให้คนกลุ่มนี้ได้เห็นว่า มีภูมิปัญญาอะไรบ้างที่กำลังจะหายไป และต้องรีบรื้อฟื้นให้มาอยู่ในชีวิตประจำวันของคนในชุมชนเช่นเดิม อาจกล่าวได้อีกด้วยว่า การเกิดขึ้นของพิพิธภัณฑสถานบ้านเขายี่สารนี้ ได้เป็นส่วนหนึ่งในกระบวนการสืบทอดภูมิปัญญาบ้านเขายี่สาร ด้วยการกระตุ้นให้เกิดการผลิตซ้ำภูมิปัญญาของชุมชน

ข้อค้นพบนี้ยังแสดงให้เห็นดังเช่นที่ **เอกวิทย์ ณ ถลาง (2545)** พูดถึงพลวัตรของภูมิปัญญาไทยอีกด้วยว่า ภูมิปัญญาไทยนี้มีความต่อเนื่อง มีเกิด มีการเปลี่ยนแปลง มีดับสูญ มีเกิดใหม่ มีผลิตซ้ำ มีแตกแขนง มีประยุกต์ใช้ในบริบทหรือเหตุปัจจัยที่เปลี่ยนแปลงไป

ในทัศนะของผู้วิจัยแล้วนั้น ความสามารถในการชุบชีวิตหรือผลิตซ้ำภูมิปัญญาของชุมชนขึ้นมาใหม่ได้นี้ ทำให้ปฏิบัติการดังกล่าวเป็นส่วนหนึ่งในการช่วยประกอบสร้าง ตอกย้ำ ถึงนิยามและความหมายของคุณค่าและพลังของพิพิธภัณฑสถานหรือพิพิธภัณฑสถานตามแนวคิดใหม่ ที่เคลื่อนไหวและปรากฏตัวขึ้นมา ด้วยแรงกดดันที่เกิดขึ้นจากกระแสทุนนิยมและกระแสการเรียกร้องตอบทบทวนในการเป็นแหล่งเรียนรู้ตลอดชีวิตของชุมชนของพิพิธภัณฑสถาน นอกเหนือจากนั้นแล้ว ปฏิบัติดังกล่าวยังสะท้อนอีกครั้งหนึ่งถึงอำนาจทางบวกของวาทกรรม โดยเฉพาะวาทกรรมท้องถิ่นนิยมและวาทกรรมว่าด้วยพิพิธภัณฑสถานชุมชน เนื่องจาก อำนาจภายใต้การกำกับของวาทกรรมดังกล่าวได้ก่อให้เกิดการผลิตความรู้ ตลอดจนการรื้อฟื้น/ผลิตซ้ำวัฒนธรรมและภูมิปัญญาของชุมชนบ้านเขายี่สารขึ้นมาได้อีกครั้งหนึ่ง

ผลจากการศึกษาได้พบว่า การผลิตซ้ำภูมิปัญญาของชุมชนไม่ได้เกิดการผลิตซ้ำแต่เพียงเฉพาะในเรื่องของอาหารการกินเท่านั้น แต่ยังเป็นเรื่องของกรรมวิธีในการผลิตเสื้อผ้าของคนยี่สารด้วย เนื่องด้วยเอกลักษณ์ของผ้าของคนยี่สารจะอยู่ที่การผ่านกระบวนการย้อมด้วยน้ำปะเตา ที่ทำมาจากเปลือกตะบูน สีของเนื้อผ้าที่ได้จากการย้อมจะออกมาเป็นสีน้ำตาลอมแดง ขณะเดียวกันผลจากการย้อมยังทำให้เนื้อผ้าออกมาค่อนข้างหนา เหนียว และไม่ขาดง่าย และเมื่อใส่กลางแดดแล้วก็จะไม่ร้อนอีกด้วย ทั้งนี้ ผลที่ต่อเนื่องมาจากการก่อตั้งของพิพิธภัณฑ์ก็คือการเกิดเครือข่าย “กลุ่มเปลือกไม้บ้านเขายี่สาร” ซึ่งเป็นการรวมตัวของกลุ่มผู้หญิงที่ผลิตผ้าด้วยการใช้น้ำย้อมย้อมจากเปลือกไม้ตะบูนของป้าชายเลน โดยมีสถานที่ผลิตและที่ทำการของกลุ่มอยู่ที่บ้านของคุณหนูพยนต์ิพย์ รองประธานดำเนินงานพิพิธภัณฑ์

“เรื่องย้อมผ้าเนี่ยมันเป็นภูมิปัญญาดั้งเดิมที่ว่า แต่ก่อนเนี่ยเสื้อผ้าจะหายาก แล้วก็ราคาแพงโดยเฉพาะในสมัยสงครามโลก ผ้าที่ราคาถูกที่สุดก็คือผ้าดิบ คือเค้าเอามาตัดเสื้อผ้ามาทำอะไรกันเอง เป็นผ้าขาว เวลาไปทำงานก็เลยต้องย้อม ย้อมเค้าก็ใช้เปลือกไม้เปลือกอะไรที่พอหาได้มาย้อม เปลือกไม้พวกนี้เค้าเคยย้อมแหย้อมอวนเค้าอยู่แล้ว มันทำให้แหอวนนะมันทน แล้วมันก็ออกมาเป็นสีที่มันไม่เปื้อนง่าย ถ้าเราใส่เสื้อสีขาวๆไปทำงานตามป่าตามไร่โคลนคงจะไม่เหมาะ ก็คือเอาผ้าด้ายดิบนะมาย้อม

...พอทำพิพิธภัณฑ์เสร็จก็กลัวว่ามันจะหายไป ก็เลยเอาเรื่องนี้ขึ้นมา ก็เลยไปเชิญอาจารย์จากสถาบันพัฒนาฝีมือแรงงานเข้ามาสอน แต่ตอนนั้นเค้าสอนด้วยสีเคมีนะ สอนมัดย้อม ..พอเค้ากลับไปแล้วเราก็รวมกลุ่มกันขึ้นมา กลุ่มที่มาอบรมนั้นแหละรวมตัวกัน แต่เราไม่ใช่สีเคมีนะ เราใช้สีบ้านเราดีกว่ามันจะได้ไม่หายไป ไม่งั้นเดี๋ยวความรู้เรื่องนี้ก็หายไป” (หนู พยนต์ิพย์, สัมภาษณ์ 6 มกราคม 2550)

อย่างไรก็ตาม เนื้อหาเรื่องนี้มิได้มีการจัดแสดงอยู่ภายในพิพิธภัณฑ์เป็นหมวดหมู่เฉพาะของตน แต่จะแทรกอยู่ในตัวบทอธิบายในเรื่องของอุปกรณ์เบ็ดเตล็ดแต่เพียงนิดเดียวเท่านั้น ผู้วิจัยได้รับคำบอกเล่าจากคุณหนูว่า เนื่องจากเป็นเรื่องราวที่เกิดขึ้นหลังจากการเกิดของพิพิธภัณฑ์แล้ว ดังนั้น ผู้เข้าชมการจัดแสดงจะได้รับรู้เนื้อหาเรื่องนี้เฉพาะในกรณีที่มิวิทยากรเป็นผู้บรรยายเท่านั้น โดยเมื่อบรรยายเสร็จแล้ว วิทยากรก็จะพาคณะนักท่องเที่ยวมาชมกระบวนการทำมัดย้อมที่บ้านของคุณหนู

สำหรับประเด็นข้างต้นนี้ผู้วิจัยจะกล่าวถึงอีกครั้งในส่วนของการปฏิบัติการบริหารจัดการพิพิธภัณฑ์ เนื่องจาก ข้อสังเกตของผู้วิจัยว่า การจัดแสดงภายในพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สารนั้นมี

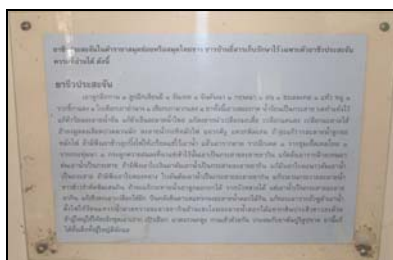
ความเคลื่อนไหวน้อย คือมีการเพิ่มเติมเนื้อหาหรือสลับสับเปลี่ยนข่าวของที่มาจัดแสดงบ้าง แต่ทว่าในกรณีของผู้ที่เคยเข้ามาชมแล้วก็จะไม่รู้สึกรู้สึถึงเปลี่ยนแปลงของเนื้อหา ส่วนเหตุผลที่จะยกไปอธิบายในส่วนของการสื่อสารกับปฏิบัติการบริหารจัดการพิพิธภัณฑ์นั้น เป็นเพราะข้อมูลที่ได้รับจากการวิจัยและการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องทำให้พบว่า การที่พิพิธภัณฑ์ไม่ได้มีความเคลื่อนไหวทางด้านเนื้อหา จนกระทั่งกลายเป็นนิทรรศการแบบถาวรและหยุดนิ่งนั้น ส่วนใหญ่จะเกิดจากปัญหาหรือข้อจำกัดทางด้านองค์ประกอบของการบริหารจัดการ ทางด้านคน เงิน และความรู้

(4) **ภูมิปัญญาด้านการแพทย์สมุนไพรและการรักษาพื้นบ้าน** ภูมิปัญญาในด้านนี้เกิดมาจากสภาพความยากลำบากในการเดินทางของคนยี่สารที่การติดต่อกับโลกภายนอก ซึ่งในช่วงก่อนหน้าของการตัดถนนปีพ.ศ. 2518 นั้น ชาวบ้านเขายี่สารจะต้องอาศัยการเดินทางออกสู่โลกภายนอกด้วยทางเรือเท่านั้น ที่ลำบากยิ่งไปกว่านั้นก็คือในช่วงเวลาน้ำลดยังจะเหมือนกับถูกตัดขาดอย่างสิ้นเชิง เพราะแม้แต่การเดินทางทางเรือก็ยังเป็นไปไม่ได้ เมื่อเป็นดังนี้ ชาวบ้านยี่สารในอดีตจึงจำเป็นต้องต่อสู้กับโรคภัยไข้เจ็บต่างๆ ด้วยการพึ่งพาตนเอง ทั้งโดยการใช้พืชสมุนไพรที่ขึ้นอยู่ในชุมชนมาประกอบเป็นยารักษาโรคที่แตกต่างไปตามอาการและรูปแบบการเจ็บป่วย พร้อมกับที่รักษาโรคภัยไข้เจ็บด้วยการใช้คาถาอาคมควบคู่ไปกับการใช้สมุนไพร

“...ทราบมาว่าหลวงพ่อดังกล่าว เจ้าอาวาสองค์ก่อนๆ นอกจากจะต้องมีคาถาอาคมหลังซึ่งเป็นที่ยึดครองชาวบ้านได้แล้ว ตัวนี้ก็ต้องมีความรู้เกี่ยวกับเรื่องของหมอไทย หมอโบราณ หลวงพ่อจะต้องสามารถประกอบยาได้ เพราะฉะนั้น ตามเขาเนีย คือถ้าเรามองตามสภาพพื้นที่ ซึ่งเป็นพื้นที่น้ำเค็ม พืชจะขึ้นได้ดีในบริเวณรอบๆ เขา หลวงพ่อก็เอาพวกสมุนไพรต่างๆ ไปปลูกไว้เต็มหมด ในสมัยก่อนนะ เพื่อที่เวลาจะทำยา หรือเวลาที่ชาวบ้านจะหายาก็จะได้มาหาตามเขา” (ธนู พยงค์ยิม, สัมภาษณ์ 6 มกราคม 2550)

ตัวบทอธิบายเรื่องราวของสมุนไพรพื้นถิ่นได้บอกให้รู้ว่า แหล่งยาสมุนไพรที่สำคัญในชุมชนก็คือพื้นที่ป่าโดยรอบเขายี่สาร ชาวบ้านสามารถเข้าไปเก็บหาพืชสมุนไพรบางชนิดมาประกอบเป็นยารักษาโรค ในขณะที่เดียวกับวิธีการรักษาโรคด้วยสมุนไพรและคาถาอาคมนั้นก็มีอยู่หลากหลายรูปแบบและขึ้นอยู่กับอาการของผู้ป่วยแต่ละคนด้วยว่าเป็นอย่างไร ยกตัวอย่างเช่น **ยาชีวะประสะจัน** ที่หากใช้วิธีการผสมตัวยาและใช้น้ำละลายยาแตกต่างกันก็จะรักษาโรคต่างกัน

ออกไป หรือ **ต้นเหียง** อกปลาหมอ ที่มีชื่ออีกอย่างหนึ่งคือ **จะเกร็ง** ชาวอีสานสมัยก่อนนำจะต้นเหียง อกปลาหมอสดๆ มาสับแล้วต้มกับน้ำ แก้วผด ผื่น คัน

ภาพที่ 42-43: ตัวบทเอกสารสำเนาด้วยวิธีประจันในตำรายาสมุดข่อยที่ชาวยี่สารเก็บไว้
จัดแสดงภายในชั้นล่างของพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร

ทั้งนี้ เราจะได้เห็นภาพของพืชพรรณสมุนไพรและเครื่องมือที่ใช้ในการผลิตยาสมุนไพร นานาชนิดที่จัดแสดงอยู่ภายในพิพิธภัณฑ์ ยกตัวอย่างเช่น พันธุ์ไม้ที่ใช้เป็นสมุนไพรเพื่อแก้อาการ ผดผื่นคัน อย่างต้นจากหรือต้นเหียง อกปลาหมอ เป็นต้น ในขณะที่เครื่องมือก็จะมีเครื่องบดยาทำ ด้วยเหล็กแบบรางซึ่งเป็นที่บดยาแบบจีน เครื่องบดทำจากหินทั้งที่เป็นหินจากภายนอกและหินจาก เขายี่สาร มีดหั่นเครื่องยา ตาชั่งเครื่องยาสมุนไพร ฯลฯ รวมถึงตัวบทประเภทเอกสารสำเนาที่แสดง ถึงสูตรยาและวิธีการปรุงยาจากสมุนไพรพื้นบ้าน

ภาพที่ 44-45: ภาพถ่ายเครื่องมือผลิตยาสมุนไพร และอุปกรณ์ของจริง มีดหั่นเครื่องยาสมุนไพร
จัดแสดงภายในชั้นล่างของพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร

อย่างไรก็ตาม เป็นที่น่าเสียดายว่า ภูมิปัญญาด้านการแพทย์พื้นบ้านของเขายี่สารนี้ ไม่สามารถที่จะรุ่งเรืองหรือคงอยู่ไปได้พร้อมกับความเจริญของบ้านเขายี่สาร และเมื่อไม่มีการ รักษาด้วยการแพทย์แผนพื้นบ้าน ไม่มีการสืบทอดอาชีพ ผลก็คือพืชพรรณสมุนไพรที่เคยปลูกไว้ ตามเขายี่สาร ก็เริ่มลดน้อยถอยลงตามไปด้วยและไม่มีการปลูกขึ้นมาทดแทนใหม่ เพราะไม่เห็น ความจำเป็นที่จะต้องใช้อีกต่อไปแล้ว

นอกเหนือจากนั้นแล้ว ข้อมูลจากการศึกษายังได้แสดงให้เห็นด้วยว่า ข้อจำกัดเรื่องการรักษาความปลอดภัยของพิพิธภัณฑ์ทำให้บันทึกตำราการรักษาโรคพื้นบ้านที่ทางพิพิธภัณฑ์ค้นพบและนำมาจัดแสดงไว้ภายในพิพิธภัณฑ์ ในปัจจุบันได้สูญหายไปแล้ว

“แต่เดี๋ยวนี้ออมันเล็กๆใช้ไปแล้ว หลายคนก็ไม่รู้จัก ก็ถอนทิ้งไป ตำรับตำราเก่าๆ ก็... (เจียบเสียงไปชั่วครู) ... พอแพทย์แผนปัจจุบันเข้ามา ก็ไม่ใช่ นานๆคนที่เคยรู้ก็ล้มหายตายจากไป ตำรับตำราต่างๆก็ถูกทำลายไป ในสมัยก่อนกระดาดบ้านผมก็ต้องยอมรับว่าหายาก กำนันคนเก่าต้องใช้กระดาดที่ใช้แล้วจากอำเภอมาเขียนทับๆเป็นตำรายาลงไปก็มี แล้วมันเป็นจุดบกพร่องอย่างหนึ่งของเราคือ เราได้ตำรายาอันนิ่งมา เราก็จัดแสดงไว้ที่พิพิธภัณฑ์ข้างล่าง เมื่อสองสามเดือน ผมเข้าไปเดินดู ปรากฏว่ามันหายไป³ ก็คิดว่าของอย่างนี้ใครจะเอา กระดาดก็ขาดๆแล้ว ชาวบ้านเรียกว่าตัวกิน คือมันเป็นมอดแมลงกิน แต่เนี่ยมันหายไปทั้งเล่มเลย (หัวเราะแบบปลงๆ)” (ธนุ พยนต์ยิม, สัมภาษณ์ 6 มกราคม 2550)

ผู้วิจัยพบว่า จุดบกพร่องของความยากต่อการรักษาความปลอดภัยของข้าวของที่นำมาจัดแสดงภายในพิพิธภัณฑ์ ก็คือ ตัวอาคารศาลาการเปรียญซึ่งเป็นสถานที่จัดแสดงนิทรรศการนั้นจะมีลักษณะแยกออกเป็น 2 ชั้น ทางเข้าทางออกของทั้ง 2 ชั้นเป็นอิสระต่อกัน ที่สำคัญคือชั้นบนและชั้นล่างไม่สามารถมองเห็นกันได้ ในขณะที่เดียวกับที่ไม่ได้มีการนำข้าวของทุกชิ้นใส่ตู้กระจกชั้นกุญแจ ไม่มีกล้องวงจรปิด และเจ้าหน้าที่รักษาความปลอดภัยโดยเฉพาะเช่นเดียวกับพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร ทั้งนี้ ได้พบว่าทางคณะกรรมการดำเนินงานพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สารก็ได้เล็งเห็นถึงจุดบกพร่องนี้ด้วยเช่นกัน

อย่างไรก็ตาม ผลจากการศึกษาได้พบว่า แม้ว่าจะมีความพยายามที่จะแก้ไขปัญหारेื่องความปลอดภัยดังกล่าว แต่ในปัจจุบันยังมิได้ดำเนินการใดๆ เนื่องด้วยข้อจำกัดในเรื่องต่อไปนี้คือ

- เรื่องของ**คน** ซึ่งปัจจุบัน มีอาสาสมัครผู้ดูแลพิพิธภัณฑ์เพียงคนเดียว ในขณะที่บริเวณอาคารจัดแสดงของพิพิธภัณฑ์แยกออกเป็น 2 ชั้น ผู้ดูแลไม่สามารถมองเห็นทั้ง 2 ชั้นพร้อมกันได้ ดังนั้น หากผู้เข้าชมไม่มีความซื่อสัตย์และความรู้สึกผิดชอบชั่วดีกำกับใจอยู่ก็จะสามารถหยิบฉวยข้าวของต่างๆไปได้ง่ายดาย

³ ตัวเน้นโดยผู้วิจัย

ปัจจุบันได้แก้ปัญหาโดยล๊อคประตูชั้นล่างไว้ เมื่อดูข้างบนเสร็จแล้ว อาสาสมัครจะลงมาเปิดประตูข้างล่างให้

- ในเรื่องของ**เงิน** คือไม่มีงบประมาณเพียงพอสำหรับจะดำเนินการเจาะพื้นชั้นบนเพื่อให้มีทางขึ้นทางลงทางเดียว เพื่อที่จะได้ง่ายต่อการสอดส่องดูแลวัตถุภายในพิพิธภัณฑ์
- เรื่องของตัว**สถานที่**พิพิธภัณฑ์เอง เนื่องจากการที่จะต้องเจาะพื้นภายในพิพิธภัณฑ์นั้น อาจเป็นเรื่องของการทำลายโบราณสถานของชุมชนนอกเหนือจากนั้นแล้ว การดำเนินการยังไม่ต่อเนื่อง เพราะเจ้าอาวาสองค์เก่าซึ่งทางพิพิธภัณฑ์ได้เคยปรึกษาหารือเรื่องของการเจาะพื้นพิพิธภัณฑ์ได้มรณภาพแล้ว

“มันก็มีคนดูแล แต่ก็อาจจะไม่ได้ถี่ถ้วนไปตลอด เพราะว่าคนดูนั่งอยู่ข้างบน มันดูคล้ายเหมือนกัน เนื่องจากว่าข้างบนข้างล่างมันคนละส่วนกัน คนเค้าจะดูข้างล่างแล้วจะให้คนเฝ้ามานั่งดูอยู่ข้างล่างด้วยเนี่ย มันก็ไม่ไหว เพราะเจ้าหน้าที่เป็นอาสาสมัคร เขาก็ต้องนั่งคอยดูแลอยู่ข้างบน ต้องคอยดูของที่ระลึก ข้างล่างคนก็เข้าออกกันสะดวก เราพยายามขอเจาะพื้น เพื่อที่จะเข้าทางเดียวออกทางเดียว แต่เราก็กังวลอยู่ว่าคนที่ไม่เข้าใจจะหาว่าเราทำลายโบราณสถาน ขออนุญาตเจ้าอาวาสองค์เก่าไว้แล้ว ท่านก็ให้ทีนี้ท่านมรณภาพไปเราก็ไม่มี footnote เดียวไปตั้งกระดานเค้าออกแล้วใส่บันไดเข้าไปก็จั่วว่ากันวุ่นวายไปอีก มันก็เลยคาราคาซัง” (สิริอาภา รัชตะหิรัญ, สัมภาษณ์ 30 พฤศจิกายน 2549)

และในกรณีของจุดบกพร่องในการรักษาความปลอดภัยของข้าวของที่นำมาจัดแสดงภายในพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สารนี้ ยังทำให้เห็นอีกด้วยว่า พิพิธภัณฑ์ชุมชนมิได้มีบทบาทในการควบคุม/ดัดแปลงพฤติกรรมของผู้เข้าชม ผ่านกระบวนการสอดส่องระวังระไวของเจ้าหน้าที่และอุปกรณ์เทคโนโลยีของพิพิธภัณฑ์ เช่น ระบบกล้องวงจรปิดอีกด้วย เมื่อผู้เข้าชมไม่รู้สึกรู้ว่าถูกจับหรือจับตามอง พิพิธภัณฑ์ชุมชนจึงเป็นพื้นที่ในการแสดงให้เห็นธรรมชาติของมนุษย์ที่ไม่มีธรรมชาติกำกับใจ และธรรมชาติของมนุษย์บางคน/บางกลุ่มที่ยอมทนต่อการกำกับควบคุมของอำนาจภายนอก มากกว่าจะกำกับควบคุมจิตใจของตนเอง

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าภายในพื้นที่ของพิพิธภัณฑสถานบ้านเขายี่สารจะมีได้เป็นพื้นที่สำหรับการควบคุมหรือกำกับตนเองของผู้เข้าชม เนื่องจาก ขาดกระบวนการสอดส่องระวังระไวของเจ้าหน้าที่และเทคโนโลยี อย่างไรก็ตาม หากว่าเราจะพิจารณาพิพิธภัณฑสถานแห่งนี้ในแง่ของการเป็นเครื่องมือในการปรับปรุงพฤติกรรมและมารยาทของมนุษย์หรือผู้เข้าชมการจัดแสดงตามแนวทางของ Foucault (Bennett, 1995) แล้วนั้น ก็จะได้พบว่า พิพิธภัณฑสถานบ้านเขายี่สารเป็นเครื่องมือสำหรับการกำกับและควบคุมตนเองของผู้เข้าชมด้วยเช่นกัน แต่มิได้กระทำผ่านพื้นที่ภายในพิพิธภัณฑสถาน และได้กระทำในระหว่างการเข้าชมการจัดแสดง แต่เป็นปฏิบัติการแสดงอำนาจของพิพิธภัณฑสถานผ่านกฎเกณฑ์ที่เข้ามาควบคุมช่วงเวลาในการเข้าชมพิพิธภัณฑสถาน รวมถึงเป็นอีกรูปแบบหนึ่งของการปฏิบัติการจัดแสดงวิถีความเป็นชุมชน นั่นคือ พิพิธภัณฑสถานแห่งนี้มิได้เปิดให้เข้าชมตามความสะดวกหรือความต้องการของกลุ่มนักท่องเที่ยวเป็นหลัก ดังเช่นพิพิธภัณฑสถานทั่วไป แต่จะเปิดให้เข้าชมการจัดแสดงเฉพาะวันเสาร์และอาทิตย์ ตามข้อจำกัดในเรื่องของเวลาของคนในชุมชนในฐานะเจ้าบ้านหรือเจ้าของพิพิธภัณฑสถาน

“คือความคิดของคนบางคนส่วนก็อยากให้เราเปิดพิพิธภัณฑสถานโดยตลอด สี่โมงห้าโมงเย็น แต่ว่าตัวเองวางกติกาไว้ว่าเราจะเปิดเก้าโมงเช้าถึงบ่ายสามโมงเย็น เฉพาะวันหยุด ยกเว้นวันที่มีใครขอให้เราเปิดนอกเวลา เราก็จะเปิดให้ แต่ว่าประสานงานมาก่อน เพราะชาวบ้านต้องไปทำงาน เราเปิดเก้าโมงเช้าเพราะอะไร เพราะเราเสร็จธุระจากบ้าน เราปิดสามโมงเย็นเพราะว่าชาวบ้านบ้านเขายี่สารเค้าคุ้นกับการรับประทานอาหารเช้าวัน ยุงมันชุม เป็นมาตั้งแต่อดีต เพราะฉะนั้นสามโมงเย็นเค้าอยากกลับบ้านละ กลับไปหุงหาอาหารให้คนที่บ้านรับประทาน เราก็ต้องให้เป็นไปอย่างนี้

ทีนี้คนที่อยากให้เราเปิดนานๆก็มีความคิดว่า เอ้อ ใครที่เขามาพิพิธภัณฑสถานปิดแล้ว เขาก็เสียความรู้สึก ก็เถียงกันนิดหน่อยว่า ถ้าของเราดี ของเรามีคุณภาพเนี่ย เขาก็มาเองให้ตรงเวลาแหละ หรือเขาบอกเราล่วงหน้า เราก็เปิดไว้ให้...” (สิริอาภา รัชตะหิรัญ, ประธานคณะกรรมการดำเนินงานพิพิธภัณฑสถานบ้านเขายี่สาร, สัมภาษณ์ 30 พฤศจิกายน 2549)

ในทัศนะของผู้วิจัยแล้วนั้น กฎเกณฑ์และเงื่อนไขต่างๆนี้ เป็นการบริหารจัดการผู้เข้าชม ที่ผู้เข้าชมการจัดแสดงภายในพิพิธภัณฑสถานหรือนักท่องเที่ยวโดยทั่วไป ในฐานะแขกของเจ้าของบ้านจะต้องยอมรับต่อกฎเกณฑ์ที่ถูกกำหนดตามเงื่อนไขเฉพาะตัวหรือเฉพาะชุมชนของพิพิธภัณฑสถาน ในขณะที่เดียวกับที่ “เจ้าของบ้าน” หรือคนในชุมชน ก็จะต้องเข้าใจธรรมชาติของความเป็นพิพิธภัณฑสถานชุมชนและจัดลำดับความสัมพันธ์และความสำคัญระหว่างเงื่อนไขของตนเองกับ

นักท่องเที่ยวด้วยเช่นกัน ทั้งนี้ เพื่อป้องกันมิให้เกิดปัญหาหรือผลกระทบกับชุมชนในอนาคต จากสาเหตุของการคำนึงถึงความสำคัญของนักท่องเที่ยวมากกว่าตัวเอง

(5) ภูมิปัญญาด้านการทำมาหากินภายใต้สภาพธรรมชาติแบบป่าชายเลน

นอกเหนือจากภูมิปัญญาในด้านของการกินการอยู่ การรักษาตัวแล้ว ผู้วิจัยได้พบว่า เมื่อพิจารณาเนื้อหาในการจัดแสดงหรือเรื่องที่น่าสนใจภายใต้พิพิธภัณฑสถานแล้วนั้น จะได้พบกับการทำมาหากินของชาวบ้านชายฝั่งสาธิตภายใต้เงื่อนไขของสภาพแวดล้อมแบบป่าชายเลนใน 2 รูปแบบใหญ่ๆ คือ

รูปแบบแรก คือ การค้าขายด้วยวิธีการแลกเปลี่ยนวัตถุดิบเป็นหลัก การอ่านตัวบทในการจัดแสดงนิทรรศการหมวด “สภาพแวดล้อมกับการอยู่อาศัย” ได้แสดงให้เห็นว่า ด้วยสภาพพื้นที่แบบดินเค็มทำให้ชาวอีสานไม่สามารถทำนาและปลูกพืชผลไม้ต่างๆ ได้ ดังนั้น หนทางเดียวที่จะทำให้อาหารได้ของชาวอีสานจึงจำเป็นต้องขึ้นอยู่กับลำคลองที่ล้อมรอบอีสาน และคนอีสานได้ใช้วิธีการแปรรูปอาหารจากวัตถุดิบที่หาได้ตามชายฝั่งเหล่านี้ เช่น กะปิ น้ำปลา หรือปลาแดดเดียว ปลาตากแห้ง ปลาเค็ม เพื่อนำมาใช้เองหรือนำไปขายหรือแลกเปลี่ยนกับสินค้าอย่างอื่นๆ

นอกเหนือจากนั้นแล้ว ตัวบทในการจัดแสดงนิทรรศการหมวด “อีสานในฐานะชุมชนการค้า” ยังบอกเล่าเรื่องราวการทำการค้าของชาวอีสานในอดีตให้เห็นอีกด้วยว่า ชาวอีสานมิได้มีเพียงแต่การแลกเปลี่ยนวัตถุดิบอาหารที่ได้จากลำคลองอีสานกับอาหารทะเลจากแหล่งผลิตอื่นๆ เพื่อนำมาใช้เองเท่านั้น แต่ยังนำอาหารทะเลเหล่านั้นมาทำเป็นสินค้าแปรรูปและของแห้ง จากนั้นก็นำสินค้าแปรรูปและของแห้งเหล่านี้ไปขายต่ออีกครั้งหนึ่ง ในขณะเดียวกันกับที่อาชีพอื่นๆ ของชาวอีสานก็ยังคงมีความเกี่ยวข้องกับการทำการค้าขายเช่นเดียวกัน ยกตัวอย่างเช่น การผลิตเครื่องถ้วยชาม ภาชนะดินเผา เพื่อขาย หรือการผลิตปูนหอยหรือปูนขาวที่ทำจากเปลือกหอยแครง สำหรับใช้เป็นวัตถุดิบในการทำปูนขาวเพื่อขายเป็นสินค้า

การทำมาหากินด้วยการค้าขายเป็นหลัก รวมถึงเทคโนโลยีที่ใช้ในการผลิตสินค้านั้น เช่น การผลิตปูนหอย เป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่ทำให้กลุ่มนักวิชาการจากมูลนิธิเล็ก-ประไพ วิริยะพันธุ์ ผู้เข้ามาช่วยดำเนินงานด้านวิชาการพิพิธภัณฑสถานให้กับคณะกรรมการดำเนินงานพิพิธภัณฑสถานชายฝั่งอีสานใช้เป็นข้อมูลในการนำมาชี้วัดถึงลักษณะชาติพันธุ์ของคนอีสานไว้ว่า น่าจะเป็นชาวจีนหรือกลุ่มคนที่มิใช่เชื้อสายชาวจีน ทั้งยังอาจจะผสมผสานกับกลุ่มชาวมอญที่มีความเก่งและความชำนาญในการเดินเรือเส้นทางภายในอีกด้วย (วลัยลักษณ์ ทรงศิริ, 2545)

นอกเหนือจากการค้าขายจะเป็นหนึ่งในปัจจัยที่ใช้บ่งชี้ถึงลักษณะของความเป็นชาติพันธุ์ของคนอีสานแล้ว อาชีพการทำมาค้าขายยังเป็นอีกหนึ่งข้อมูลที่น่าสนใจนำมาประกอบสำหรับการสันนิษฐานถึงความหมายในชื่อของ “อีสาน” อีกด้วย ดังเช่นตัวอย่างของตัวบทในหมวด “อีสานในฐานะชุมชนการค้า” ดังนี้คือ

“ชื่ออีสาน น่าจะเป็นร่องรอยบอกลักษณะการดำรงชีวิตของผู้คนในอดีต ยี่สาน หรือ ยี่สาน สันนิษฐานว่ามาจากคำว่า ปสาน ซึ่งยืมภาษาเปอร์เซีย คือ บาซาร์ (BAZAAR) มาใช้เรียกตลาด ดังนั้นชุมชนอีสานในอดีตคงเกี่ยวข้องกับการค้าอย่างใดอย่างหนึ่ง

แต่สำหรับชุมชนอีสานในปัจจุบัน คำว่า ยี่สาน ไม่ได้ใช้หรือรับรู้กันโดยทั่วไปในความหมายว่าตลาด ทั้งชื่อบ้านอีสาน ใช้ตัวสะกด “ร” แทน “น” ได้กลายเป็นชื่ออย่างทางการไป จนทำให้เกิดความเข้าใจความหมายผิดไปมาก”

ผลจากการศึกษาได้พบว่า ภูมิปัญญาด้านการทำมาหากินของชาวบ้านเขายี่สารภายใต้เงื่อนไขของสภาพแวดล้อมแบบปายาเลนนั้น นอกเหนือจากจะถูกสอดแทรกอยู่ในตัวบทของการจัดแสดงนิทรรศการหมวดต่างๆ แล้ว ภูมิปัญญาดังกล่าวยังปรากฏผ่านภูมิปัญญาในการผลิตอุปกรณ์ที่จะช่วยอำนวยความสะดวกในการทำมาหากินนั้นอีกด้วย

ยกตัวอย่างเช่น ในการจัดแสดงภาพถ่ายในการแสดงนิทรรศการหมวดเครื่องมือดักจับสัตว์น้ำและพาหนะทางน้ำได้แสดงให้เห็นอุปกรณ์ที่ใช้กับการประมงหรือจับสัตว์น้ำตามลำคลองที่ล้อมรอบชุมชน อย่าง **ท่อนแก้ว** ซึ่งเป็นลูกกลมขนาดใหญ่ มีเชือกป่านเส้นหนาสานอย่างละเอียด หุ้มรอบท่อนแก้วกันแตก ขนาดของเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 30 เซนติเมตร ใช้เป็นท่อนของอวนตาข่ายขนาดใหญ่ หรือ **กระชัง** ทำด้วยไม้ไผ่ มีฝาปิดทำด้วยแผ่นไม้ สำหรับขังปลาหรือสัตว์น้ำที่จับไว้ไม่ให้ตาย หรือ **ข้อง** ทำด้วยไม้ไผ่ ใช้ได้ทั้งวางตั้งหรือสะพายไหล่เพื่อให้สะดวกในการนำไปใช้ในเวลาลงปลา ข้องนี้จะมีฝาแข็งปิดปากไม่ให้ปลาที่จับมาแล้วออกไปได้ เป็นต้น

ภาพที่ 46: การจัดแสดงภาพถ่ายและตัวบทอธิบายได้ภาพหมวด “เครื่องมือดักจับสัตว์น้ำและพาหนะทางน้ำ” จัดแสดงภายในชั้นล่างของพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร

และรูปแบบที่สอง คือ การทำมาหากินด้วยการขายถ่านไม้โกงกาง นอกเหนือจากสภาพแวดล้อมแบบยี่สารที่เป็นเงื่อนไขหลักให้คนยี่สารต้องทำมาหากินกับลำคลอง การจัดแสดงนิทรรศการภายในพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สารแสดงให้เห็นยี่สารในฐานะของ “ชุมชนคนเผาถ่าน”

ตัวบทในพิพิธภัณฑ์ได้ทำให้ผู้เข้าชมได้รู้ว่า การทำถ่านไม้โกงกางจำหน่ายเป็นอาชีพของคนยี่สาร เริ่มต้นขึ้นเมื่อประมาณปี พ.ศ.2480 โดยการนำช่างจีนจากอำเภอกันตัง จังหวัดตรัง มาสร้างเตาเผาถ่านในหมู่บ้าน และยังคงเผาถ่านเป็นอาชีพกันอยู่ในปัจจุบัน จนถึงว่าอาชีพการเผาถ่านไม้โกงกางขายนี้เป็นอาชีพที่ยั่งยืนอย่างหนึ่งของชาวยี่สาร

ภาพที่ 47: ตัวอย่างถ่านจากไม้โกงกางและตัวอย่างก้อนของจริงที่ใช้ในการหุงต้มอาหาร
จัดแสดงภายในชั้นล่างของพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร

กิจกรรมการทำเตาเผาถ่านดังกล่าว ยังเป็นภาพสะท้อนให้เห็นถึงความพยายามในการแสวงหาความรู้และเทคโนโลยีเพื่อการผลิตถ่านของชาวยี่สารเพื่อให้ได้ถ่านที่มีคุณภาพที่ดี สำหรับความรู้และเทคโนโลยีดังกล่าวนี้ ประกอบด้วย (1) ความรู้และเทคนิคในกระบวนการการเผาถ่านเพื่อให้ได้ถ่านที่อบสุกพอดี และ (2) ความรู้ในเรื่องของพันธุ์ไม้ที่จะทำให้ได้ถ่านที่มีความร้อนสูงและน้ำหนักมาก ซึ่งความรู้ในเรื่องนี้ส่งผลถึงการทำสวนป่าโกงกาง เพื่อที่จะปลูกต้นโกงกางพันธุ์เล็ก เป็นการสร้างวัตถุดิบที่จะทำให้วงจรของชีวิตคนเผาถ่านสามารถขับเคลื่อนได้ต่อไปโดยไม่มีที่สิ้นสุด (อภิญา ตันทวีวงศ์, 2545)

มีข้อน่าสังเกตอีกด้วยว่า ลักษณะของการทำมาหากินของชาวยี่สารทั้งในเรื่องของการค้าขายและการทำถ่านไม้โกงกาง สามารถสะท้อนให้เห็นภาพของยี่สารในการเป็นชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากโลกภายนอกมาโดยตลอด ในห้วงอดีตสมัยกรุงศรีอยุธยา จากการเป็นชุมชนยี่สารที่มีความคึกคักและรุ่งเรืองในฐานะของการเป็นจุดพักสินค้า เนื่องจากเป็นชุมชนที่อยู่กลางเส้นทาง การค้าข้ามคาบสมุทรและการค้าสำเภาเลียบชายฝั่ง ได้กลายสภาพเป็นชุมชนที่ร่วมนโรยหมด ความสำคัญ และต้องกลายเป็นชุมชนที่อยู่ในสภาพถูกตัดขาดจากโลกภายนอก ภายหลังจากการ

เปลี่ยนแปลงเส้นทางการค้าข้ามคาบสมุทร อีกทั้งการสร้างทางรถไฟสายกรุงเทพฯ-เพชรบุรีก็ได้เข้ามาแทนที่การคมนาคมแทนแม่น้ำลำคลอง (วลัยลักษณ์ ทรงศิริ, 2545)

ในขณะที่ความเปลี่ยนแปลงในช่วงปัจจุบันของอีสาน ได้เริ่มต้นอีกครั้งเมื่อมีการตัดถนนสร้างทางเชื่อมระหว่างอีสานไปออกยังถนนธนบุรี-ปากท่อ เมื่อปีพ.ศ. 2518 ถนนนำมาซึ่งความเจริญและนำพาคนหนุ่มสาวออกไปประกอบอาชีพนอกชุมชน และถนนยังได้นำพาอาชีพใหม่ๆ เข้ามาสู่อีสาน นั่นคือ การทำบ่อเลี้ยงกุ้งกุลาดำ คนอีสานจำนวนมากหันมาทำอาชีพใหม่ ที่ดินถูกกว้านซื้อเพื่อนำมาทำบ่อเลี้ยงกุ้ง อย่างไรก็ตาม เมื่อราคากุ้งตกต่ำลง ประกอบกับการขาดการจัดการความรู้ในการทำบ่อเลี้ยง กุ้ง ยีสาร์จึงต้องประสบกับความเสื่อมโทรมทางสภาพแวดล้อม และเกิดผลกระทบต่อชุมชนอีกหลายประการ

ผู้วิจัยพบว่า ประเด็นหลังนี้ คณะกรรมการดำเนินงานพิพิธภัณฑ์ได้มองเห็นและเป็นห่วงอยู่ด้วยเช่นกัน ตัวบทภายในพิพิธภัณฑ์จึงสะท้อนความคิดคำนึงดังกล่าวออกมาเป็นตัวบทในการจัดแสดงภายในพิพิธภัณฑ์บ้านเขายีสาร์ ดังตัวอย่างตัวบทในการจัดแสดงหมวด “การเปลี่ยนแปลงของอีสาน” ดังนี้

“(ความเฟื่องฟูของธุรกิจบ่อเลี้ยงกุลาดำ) นำมาสู่การปรับเปลี่ยนอาชีพจากการปลูกป่าโกงกางเพื่อทำถ่านเป็นการโค่นถางป่าชายเลนและเปิดหน้าดินให้กลายเป็นบ่อเลี้ยงกุ้งอย่างกว้างขวาง ส่งผลให้เกิดการขายที่ดินออกไปสู่คนนอกชุมชนเป็นจำนวนมาก โดยมีกลุ่มธุรกิจใหญ่รายหนึ่งอาศัยชาวบ้านท้องถิ่นเป็นคนกลางกว้านซื้อที่ดิน ชาวบ้านบางรายยังให้คนนอกพื้นที่เช่าที่บ่อเลี้ยงในลักษณะทำสัญญาเป็นรายปี ขณะที่ชาวบ้านอีกไม่น้อยซึ่งขายที่ดินแก่นายทุนไปจนหมดเนื่องจากหวังเงินก้อนใหญ่ ก็ใช้วิธีเช่าบ่อเลี้ยงจากแหล่งใดแหล่งหนึ่งมาเป็นที่ทำมาหากินไปเรื่อยๆ ปีต่อปี การเปลี่ยนแปลงนี้เป็นช่วงเวลาที่คนจากภายนอกเดินทางเข้ามาในหมู่บ้านมากมายอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อน ช่องว่างทางฐานะระหว่างชาวบ้านเริ่มปรากฏชัดเจนขึ้นเป็นลำดับ ครอบครัวส่วนหนึ่งที่มีที่ดินไม่มากนัก ได้ตัดสินใจขายที่ดินของตนแก่คนจากภายนอกที่ต้องการลงทุนเลี้ยงกุ้งและกว้านซื้อที่ดินเก็บไว้

ผลพวงที่เกิดตามมาจากการเปลี่ยนมือที่ดินได้แก่ การอพยพออกไปของชาวบ้านที่หมดที่ดินทำกิน และอีกส่วนคือ การแปรสภาพจากเจ้าของมาเป็นแรงงานรับจ้าง”

การสะท้อนความคิดคำนึงของกลุ่มผู้ส่งสารของพิพิธภัณฑสถานในประเด็นข้างต้น อาจช่วยให้เรามองเห็นพิพิธภัณฑสถานในอีกแง่มุมหนึ่ง นอกเหนือจากการเป็นแหล่งเรียนรู้ตัวตนและวัฒนธรรมของชุมชน นั่นคือ พิพิธภัณฑสถานกำลังแสดงตนในการเป็นพื้นที่สำหรับวิพากษ์วิจารณ์อำนาจเงินของกลุ่มทุนภายนอกที่ก้าวเข้ามาครอบงำมิติทางเศรษฐกิจของชุมชนบ้านเขายี่สารในโลกจริงภายนอกพิพิธภัณฑสถาน จนกระทั่งส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของชุมชนทั้งทางด้านกายภาพ ด้านสังคมและวัฒนธรรม

ยังมีข้อที่น่าสังเกตอีกด้วยว่า การทำมาหากินด้วยการแปรรูปสินค้าและการทำถ่านไม้ โกงกางดังกล่าวยังสอดคล้องกับการจัดแสดงในหมวด “กิจกรรมและบทบาทของผู้หญิงและผู้ชาย” อีกด้วย เนื่องจาก ตัวบทที่ใช้ในการจัดแสดงหมวดดังกล่าวนี้ ได้แสดงให้เห็นถึงบทบาทของผู้หญิงเขยี่สารทางแฝงในด้านของเศรษฐกิจหรือกิจกรรมทางอาชีพ ซึ่งเมื่อย้อนกลับมาพิจารณาลักษณะของการทำมาหากินแล้วก็จะเห็นจริงตามนั้น โดยเฉพาะเมื่อกำลังหลักในการทำอาชีพแปรรูปและการบริหารจัดการโรงถ่านดังกล่าวล้วนอยู่ในมือของผู้หญิงเขยี่สาร

ผู้วิจัยสังเกตถึงความพยายามในการสอดแทรกบทบาทของผู้หญิงลงไปในเรื่องหาของพิพิธภัณฑสถานชุมชนอีกด้วยว่า ในประการหนึ่ง เนื้อหาภายในพิพิธภัณฑสถานสะท้อนให้เห็นตัวของผู้ดำเนินงานพิพิธภัณฑสถาน ซึ่งมี “ผู้หญิง” หรืออาจารย์สิริอาภา รัชตะหิรัญ เป็นแม่งานหลักในการก่อตั้งพิพิธภัณฑสถาน และมีกลุ่มผู้หญิงในชุมชนที่เข้ามามีส่วนร่วมและเป็นหัวเรี่ยวหัวแรงส่วนหนึ่งในการดำเนินงาน และอีกประการหนึ่งนั่น คือ เนื้อหาภายในพิพิธภัณฑสถานยังสะท้อนให้เห็นถึงความคิดของผู้ส่งสารจากกลุ่มคนนอก จากคณะทำงานของมูลนิธิเล็ก-ประไพ วิริยะพันธุ์ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร และมหาวิทยาลัยศิลปากร ที่ต้องการจะเชิดชูบทบาทและให้คุณค่าต่อผู้หญิงผ่านพิพิธภัณฑสถาน เนื่องจาก ผู้วิจัยได้พบความคล้ายคลึงกันในเรื่องการจัดแสดงที่พิพิธภัณฑสถานบ้านหนองขาว จังหวัดกาญจนบุรี ที่กลุ่มคณะผู้ส่งสารกลุ่มคนนอกเป็นกลุ่มเดียวกัน โดยที่พิพิธภัณฑสถานบ้านหนองขาวนี้ ได้มีการยกพื้นที่ให้กับเรื่องราวของผู้หญิงบ้านหนองขาวขึ้นมาเป็นหัวข้อใหญ่ของการจัดแสดง ในขณะที่พิพิธภัณฑสถานชุมชนแห่งอื่น เนื้อหาและเรื่องราวของผู้หญิงเป็นเพียงส่วนประกอบของการจัดแสดง

สำหรับ**ภูมิปัญญาในประการที่สอง**นี้ ผู้วิจัยขอเรียกว่าเป็นภูมิปัญญาที่มีที่มาจากพลังความเชื่อเหนือธรรมชาติ อันเนื่องมาจากข้อสังเกตคือ แม้ว่าภูมิปัญญาในด้านนี้จะเกิดขึ้นด้วยเงื่อนไขทางสภาพธรรมชาติแบบปายายเลนที่อยู่แวดล้อมชุมชนเช่นเดียวกับภูมิปัญญาที่เกิดจากพลังแห่งความรู้และประสบการณ์ของชุมชน แต่ภูมิปัญญาจากพลังความรู้ได้สะท้อนให้เห็นถึง

การยอมรับต่อข้อจำกัดของมนุษย์ด้วยว่า ตนเองไม่สามารถกำกับและควบคุมธรรมชาติไปได้เสียทั้งหมด ภูมิปัญญาในประการที่สองจึงเกิดขึ้นมาจากความชาญฉลาดของคนที่สารที่จะคิดค้นกลวิธีในการดูแลตนเองและบริหารจัดการชุมชนให้อยู่ได้อย่างราบรื่นและสงบสุข

พลังแห่งความเชื่อเหนือธรรมชาติในทัศนะของผู้วิจัยแล้วนั้น จึงเป็นภูมิปัญญาประดิษฐ์ของชุมชน ในข้อแรกนั้นเพื่อเข้ากำกับจิตใจสร้างความเข้มแข็งของแรงใจด้วยการทำให้เกิดความรู้สึกว่า ความไม่สามารถในการควบคุมธรรมชาติได้หมดไป และข้อที่สองนั้นก็คือ การเข้ากำกับแบบแผนความประพฤติของชุมชน เพื่อให้สามารถอยู่ร่วมกันด้วยความสามัคคีและสงบสุขในชุมชน

ผู้วิจัยได้พบว่า ภาพตัวตนของความเป็นคนไม่ยอมแพ้ต่อโชคชะตาของคนยี่สารภายในพิพิธภัณฑสถานบ้านเขายี่สาร ที่เกิดมาจากพลังของภูมิปัญญาที่มีที่มาจากพลังเหนือธรรมชาตินั้น ตั้งอยู่บนชุดแห่งการรับรู้รากเหง้าในอดีตของชุมชน หรือการรับรู้เรื่องราวของบรรพบุรุษผู้ก่อตั้งชุมชนบ้านเขายี่สาร ที่มีชื่อว่า “คุณปู่ศรีราชา” และภาพตัวแทนประวัติศาสตร์ของชุมชนนี้ยังได้แสดงให้เห็นถึงกลยุทธ์ในการอยู่รอดของชุมชนที่ถูกไว้กับเรื่องเล่าและตำนานของคุณปู่ศรีราชา

จากหนังสือนำชมพิพิธภัณฑสถานบ้านเขายี่สาร (2543) และหนังสือสังคมและวัฒนธรรมชุมชนคนยี่สาร (2545) รวมถึงตัวบทเล่าเรื่องภายในพิพิธภัณฑสถานในการจัดแสดงนิทรรศการ “กำเนิดยี่สาร” ได้กล่าวถึงเรื่องเล่าถึงกำเนิดความเป็นมาของชุมชนที่มีความผูกพันกับตำนานพ่อปู่ศรีราชาไว้ว่า

“เล่ากันว่ามีคนจีนสามคนพี่น้องล่องเรือสำเภามาค้าขาย พี่คนโตชื่อเงินครา คนรองชื่อเงินขาน คนสุดท้องชื่อเงินกู่ เมื่อสามพี่น้องแล่นเรือมาจนถึงบริเวณเขายี่สาร เรือสำเภาได้พุงชนเขาจนเรือแตก พี่น้องสามคนพลัดจากกัน พี่คนโตที่ชื่อเงินคราไปอยู่ที่เขาตะเครา คนรองคือเงินขานอยู่ที่เขายี่สาร ส่วนน้องคนเล็กหรือเงินกู่อยู่ที่เขาอีโก้ ทั้งสามพี่น้องได้ตั้งบ้านเรือนอยู่ในที่ต่างๆทำให้เกิดเป็นหมู่บ้านอยู่สืบต่อกันมาจนทุกวันนี้”

พ่อปู่ศรีราชาหรือที่ชาวบ้านยี่สารเรียกด้วยความเคารพว่า “คุณปู่ศรีราชา” มิได้เป็นแต่เพียงตำนานที่มีบอกกล่าวถึงประวัติความเป็นมาและลักษณะกลุ่มชาติพันธุ์ที่เป็นคนจีนของชาวบ้านเขายี่สารเท่านั้น แต่ชาวบ้านในชุมชนต่างเชื่อว่าคุณปู่ศรีราชานั้นมีตัวตนจริง เป็นบรรพบุรุษและเป็นผู้ก่อตั้งชุมชนยี่สารขึ้น ประวัติดังกล่าวยังสอดคล้องกับสัญลักษณ์สำคัญของชาวยี่สาร

นั่นคือโพล์หรือตุ้มใสน้ำขนาดใหญ่ ตามที่ **ศรีศักร วัลลิโภดม** (2545 ง) ได้สันนิษฐานไว้ว่า ผู้คนที่เข้ามาตั้งหลักแหล่งที่เขายี่สารในระยะแรกนั้น น่าจะเป็นพวกพ่อค้าสำเภาที่มาจากแถบประเทศจีนตอนใต้ และเมื่อคำนวณอายุของชุมชนบ้านเขายี่สารจากรูปแบบและขนาดของตุ้ม รวมถึงเศษภาชนะดินเผาจากหลุมขุดค้นทางโบราณคดีแล้ว ก็ได้พบว่าการตั้งชุมชนบ้านเขายี่สารนั้นน่าจะอยู่ในช่วงระหว่างพุทธศตวรรษที่ 19-20 ลงมา

สำหรับเหตุผลของการที่มีได้เรียกชื่อ “จีนขาน” แต่กลับเป็นคุณปู่หรือพ่อปู่ศรีราชานั้น ไม่มีผู้ใดทราบ แต่ **วลัยลักษณ์ ทรงศิริ** (2545) ได้ศึกษาเอกสารของจิตร ภูมิศักดิ์ และเห็นร่องรอยของความเกี่ยวข้องระหว่างทั้ง 2 ชื่อ โดยที่ชื่อ “ศรีราชา” นั้น เป็นชื่อของตำแหน่งเจ้านายเมืองนครศรีธรรมราชซึ่งมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดและขึ้นต่อเมืองเพชรบุรี ในราวกลางพุทธศตวรรษที่ 19 ก่อนสมัยการสถาปนากรุงศรีอยุธยาอย่างเป็นทางการเมื่อ พ.ศ.1893 เจ้าศรีราชาเป็นผู้จัดการปกครองบ้านเมืองตลอดแหลมมลายูฝั่งอ่าวไทย จึงทำให้ชื่อเสียงของเจ้าศรีราชาน่าจะเป็นที่รู้จักกันดีในกลุ่มอาชีพค้าขายทางทะเลและชุมชนที่อยู่อาศัยบริเวณชายฝั่งทะเลบริเวณอ่าวไทยทั้ง 2 ฝั่งตลอดไปถึงกรุงศรีอยุธยา ดังนั้น ข้อสันนิษฐานของการเปลี่ยนชื่อเรียกจากจีนขานมาเป็นคุณปู่หรือพ่อปู่ศรีราชา จึงอาจจะเกิดขึ้นจากตำนานการเดินทางเรือและการตั้งถิ่นฐานของชุมชนชายทะเลที่สอดคล้องกันดังกล่าว

ในปัจจุบัน รูปธรรมแห่งความเป็นบรรพบุรุษร่วมของชุมชนนี้ได้ถูกแสดงผ่านพื้นที่ของศาลพ่อปู่ซึ่งอยู่ใกล้เคียงกับบริเวณด้านหน้าของวัดเขายี่สารและอาคารพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร

ภาพที่ 48: ศาลคุณปู่ศรีราชาหรือศาลหลวงพ่อปู่เขายี่สาร
บริเวณด้านหน้าอาคารศาลาการเปรียญพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร วัดเขายี่สาร

แต่เดิมนั้น ศาลของพ่อปู่ศรีราชานี้ตั้งอยู่บริเวณทุ่งเตา มีลักษณะเป็นศาลไม้ยกพื้นเตี้ยภายในบรรจุไม้เจ็ด ซึ่งทำจากไม้ตะเคียนและถือเป็นสัญลักษณ์ตัวแทนของคุณปู่ ต่อมาเมื่อศาลเก่าลงและดูชำรุดทรุดโทรม จึงได้มีการย้ายศาลคุณปู่มาสร้างไว้ริมคลองยี่สารบริเวณด้านหน้าวัด

เขายี่สารและด้านหน้าของพิพิธภัณฑสถาน เรียกว่า “ศาลหลวงพ่อบุญเขายี่สาร” โดยที่ช่วงเวลาของการย้ายศาลนี้ไม่มีข้อมูลเรื่องเวลาปรากฏแน่ชัด แต่คาดว่าจะมากกว่า 80 ปีขึ้นไป

สำหรับสัญลักษณ์หรือตัวแทนของคุณปู่หรือพ่อบุญศรีราชาในอดีตนั้นเป็นไม้เจว็ด ซึ่งทำจากไม้ตะเคียน ต่อมาจึงมีการริเริ่มบวชคุณปู่ศรีราชาให้เป็นพระ จากข้อมูลในการศึกษาของผู้วิจัยพบว่า เป็นการริเริ่มของพระจากสุพรรณบุรีและกลุ่มผู้นำรุ่นเก่าของชุมชนยี่สาร โดยมีความคิดว่าการบวชพ่อบุญศรีราชาให้เป็นพระนี้ จะทำให้ลูกหลานที่บวชเป็นพระอยู่สามารถกราบไหว้ได้อย่างสนิทใจ โดยที่การจัดงานบวชคุณปู่ศรีราชาให้เป็นพระนี้ เกิดขึ้นในงานประจำปีคุณปู่กลางเดือนอ้าย ประมาณปี พ.ศ. 2516 โดยมีการหล่อองค์พระพุทธรูปและสร้างศาลถาวรขึ้น ส่วนไม้เจว็ดอันเป็นสัญลักษณ์เดิมก็ยังถูกนำไปบรรจุในศาลที่สร้างขึ้นแห่งใหม่ด้วย รวมถึงมีการนำไปไว้ในพิพิธภัณฑสถานบ้านเขายี่สาร ภายหลังได้มีการทำพระเครื่องเป็นเหรียญคุณปู่รูปคล้ายไม้เจว็ดสำหรับพกติดตัวหรือห้อยคอได้ ทำให้ไม่จำเป็นต้องเข้ามาสักการะที่ศาลทุกครั้ง อย่างไรก็ตาม เมื่อถึงคราวประกอบพิธีกรรมต่างๆเกี่ยวกับคุณปู่ ลูกบ้านเขายี่สารทุกคนจะพากันหยุดงาน และมาช่วยงานรวมถึงเข้าร่วมในพิธี (เบญจรัตน์ เมืองไทย, 2545)

เรื่องราวของการบวชคุณปู่ศรีราชาให้มาเป็นพระ และเปลี่ยนแปลงสัญลักษณ์ของคุณปู่จากไม้เจว็ดมาเป็นพระพุทธรูปนี้ ยังได้สะท้อนถึงมิติของความสัมพันธ์เชิงอำนาจทางสถานภาพที่แตกต่างกันของคนในชุมชน ที่ผู้มีอำนาจแม้จะเป็นอำนาจในระดับของชุมชนแต่ก็สามารถจะเปลี่ยนแปลงประวัติศาสตร์ของชุมชนได้ เนื่องจาก ในกรณีของการริเริ่มให้บวชคุณปู่เป็นพระนี้มีการริเริ่มมาจากกลุ่มผู้นำของชุมชน ผ่านการสร้างความชอบธรรมหรือการสร้างกลไกให้คนในชุมชนยอมรับ ด้วยการนำเสนอความคิดหรือการผลิตชุดความรู้ที่ว่า การบวชพ่อบุญศรีราชาให้เป็นพระนี้ จะทำให้ลูกหลานที่บวชเป็นพระอยู่สามารถกราบไหว้ได้อย่างสนิทใจ

ภาพที่ 49-50: ภาพถ่ายคุณปู่ศรีราชา จัดแสดงภายในชั้นบนของพิพิธภัณฑสถานบ้านเขายี่สาร

สำหรับผลจากการศึกษาเรื่องภาพตัวแทนภูมิปัญญาของชุมชน ในประเภทของภูมิปัญญาแห่งความเชื่อเหนือธรรมชาติที่พบผ่านพิพิธภัณฑสถานบ้านเขายี่สารนี้ มีความเชื่อมโยงกับพ่อปู่หรือคุณปู่ศรีราชา ในฐานะของบรรพบุรุษและเป็นผู้ก่อตั้งชุมชนยี่สาร โดยภูมิปัญญาดังกล่าวถูกนำมาใช้ใน 3 รูปแบบด้วยกัน คือ เพื่อกำกับควบคุมความคิดและความประพฤติของชาวยี่สาร เพื่อเป็นที่ ยึดเหนี่ยว สร้างขวัญและกำลังใจให้กับคนในชุมชน และเพื่อช่วยในการสร้างเครือข่ายทั้งในและนอกชุมชน

ในประการแรกนั้น พ่อปู่หรือคุณปู่ศรีราชาจะช่วยกำกับควบคุมความคิดและความประพฤติของชาวยี่สาร รวมถึงช่วยจัดการระงับความขัดแย้งหรือความแตกแยกที่เกิดขึ้นภายในชุมชน ยกตัวอย่างเช่น การให้พ่อปู่ศรีราชาเป็นกลไกช่วยกำกับให้คนในชุมชนมีความสามัคคี ไม่ทะเลาะแว้งกัน กล่าวกันว่า เมื่อเกิดกรณีพิพาทต่างๆ ขึ้นในชุมชนก็จะมีการนำคู่กรณีมาสาบานกับคุณปู่ เมื่อได้สาบานกันต่อหน้าคุณปู่แล้วถือว่าให้เลิกแล้วต่อกัน โดยชาวบ้านเชื่อว่าถ้าใครโกหกหรือผิดคำสาบาน ก็จะถูกลงโทษจากอำนาจอันศักดิ์สิทธิ์ของคุณปู่ศรีราชา (เบญจวิศรต์ เมืองไทย, 2545)

ในทัศนะของผู้วิจัยแล้วนั้น กลไกกำกับแบบแผนความประพฤตินี้เป็นสิ่งที่สำคัญและจำเป็นสำหรับคนในชุมชนที่ถูกปิดล้อมจากโลกภายนอก การเดินทางติดต่อกับชุมชนภายนอกเป็นไปอย่างยากลำบาก ชาวบ้านในชุมชนจึงต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันในหลากหลายเรื่องและหลากหลายรูปแบบ เช่น การร่วมมือกันทำงาน การพึ่งพาอาศัยกันในยามเจ็บไข้ได้ป่วย ภูมิปัญญาในด้านนี้จึงถูกนำมาใช้เพื่อจัดการในด้านของความสามัคคี เพื่อให้เกิดความร่วมมือร่วมใจและความสงบสุขขึ้นในชุมชน

ในประการที่สองนั้น อาจกล่าวได้ว่า “คุณปู่ศรีราชา” นี้ช่วยให้วิถีชีวิตของคนยี่สารที่ต้องอยู่ภายใต้เงื้อมมือทางธรรมชาติลดน้อยลง เพราะยี่สารเป็นชุมชนที่ล้อมรอบไปด้วยป่าชายเลนและลำคลองสายต่างๆ ธรรมชาติในสภาพนี้ นอกจากจะทำให้ชาวยี่สารต้องดำรงชีวิตอยู่อย่างลำบากยากเย็นแล้ว ยังทำให้ชุมชนยี่สารมีลักษณะเป็นชุมชนปิด เสี่ยงต่อภัยอันตรายจากโจรปล้นอย่าง มากอีกด้วย แต่ทว่าคนยี่สารก็มีพ่อปู่ศรีราชาเป็นผู้ที่คอยปกป้องและคุ้มครองชุมชน ให้แคล้วคลาดจากภัยอันตรายต่างๆ

พ่อปู่ทำให้พวกโจรมองไม่เห็นฝั่งที่จะเข้าจอดเรือขึ้นปล้น จะเห็นเป็นเพียงป่ารกครึ้มเท่านั้น หรือบางครั้งก็จะมองเห็นเป็นทหารที่แต่งกายแบบนักรบโบราณอยู่บนฝั่ง จนทำให้พวกโจร

ไม่กล้าเข้ามา และด้วยสภาพแวดล้อมแบบปิด ทำให้พาหนะหลักของการคมนาคมของที่นี่มีเพียงเรือเท่านั้น ดังนั้น เมื่อชาวบ้านจำเป็นจะต้องเดินทางออกนอกหมู่บ้านเพื่อทำการค้าหรือกิจกรรมใดๆเพื่อการดำรงชีพ เพื่อลดความวิตกกังวลของตนเองและครอบครัว ก็จะขอให้คุณปู่ช่วยปกป้องคุ้มครองให้ปลอดภัยในการเดินทาง และแม้ในปัจจุบันจะมีถนนตัดผ่านแล้ว แต่ชาวบ้านก็ยังคงขอให้คุณปู่คุ้มครองให้ปลอดภัยจากอุบัติเหตุในการเดินทางอยู่ดังเดิม

นอกจากนั้นแล้ว **พ่อปู่หรือคุณปู่ศรียา**ยังเปรียบเสมือนกลไกในการกระตุ้นเพื่อสร้างขวัญและกำลังใจในการทำงานของชาวบ้านชุมชนเขายี่สาร ด้วยการช่วยอำนวยความสะดวกให้เกิดความสำเร็จให้กับผู้ที่มาจตุตฐบอกล่าวเมื่อจะทำกิจการใดหรือจะจัดงานมงคลใด กล่าวกันว่า หากไม่มาบอกกล่าวคุณปู่แล้ว ก็อาจมีอันเป็นไปในทางที่ไม่ดีหรือไม่สามารถจัดงานให้ลุล่วงได้

“บางทีพอมันเจอทางตันนี่ก็อะไรไม่ได้ สิ่งแรกที่จะนึกถึงก็คือพ่อปู่... จะออกจากบ้านก็ต้องยกมือไหว้ หรือเลยไปแล้วนี่ก็ขึ้นมาได้ก็ยกมือกลับไปไหว้

...อย่างเมื่อก่อนเวลาเรียนจบแต่ละชั้นแต่ละชั้นจะไปเรียนต่อก็ต้องไปบอกพ่อปู่ก่อน จะช่วยหรือไม่ช่วยก็ไม่รู้แหละ ต้องไปบอก กลัวมาก ๆ ก็ต้องบนบานศาลกล่าว”
(มณฑา พยงค์ยิ้ม, กรรมการดำเนินงานพิพิธภัณฑสถานบ้านเขายี่สาร, สัมภาษณ์ 6 มกราคม 2550)

สำหรับประการที่สามนั้น อาจกล่าวได้ว่า **คุณปู่ศรียา**นี้มีอิทธิพลต่อคนยี่สารในฐานะของการสร้างเครือข่ายทั้งในชุมชนและนอกชุมชนในฐานะลูกหลานของบรรพบุรุษเดียวกัน เรื่องเล่าจากปากคำของคุณธนู พยงค์ยิ้ม อดีตประธานคณะกรรมการดำเนินงานพิพิธภัณฑสถานบ้านเขายี่สาร (สัมภาษณ์, 7 มกราคม 2549) ทำให้พบว่า นอกจากพ่อปู่ศรียาจะเป็นเครื่องแสดงอัตลักษณ์ร่วมของชุมชน ด้วยการทำให้คนบ้านเขายี่สารรู้สึกถึงความเป็นพวกเดียวกัน ด้วยการมีรากเหง้าเดียวกันในฐานะของการเป็นลูกหลานของคุณปู่ศรียาเช่นเดียวกันแล้วนั้น ตำนานของชุมชนที่บอกเล่าถึงชายชาวจีน 3 คนพี่น้อง ที่แยกย้ายกันไปตั้งบ้านเรือนตามเขาต่างๆ ยังทำให้ชาวยี่สารสามารถพลิกใช้ตำนานแห่งความเป็นสายเลือดเดียวกัน มีบรรพบุรุษเป็นพี่น้องร่วมท้องเดียวกันนี้ มาเป็นกลยุทธ์ในการเอาตัวรอดในเรื่องของอาหารการกิน ด้วยการสร้างเครือข่ายทางสังคมหรือสร้างความสัมพันธ์กับชาวบ้านในชุมชนที่มีชื่อปรากฏตามตำนาน เพื่อขอความช่วยเหลือในเรื่องของข้าวหรือน้ำเพื่อการดำรงชีพของตนได้อีกด้วย ตัวอย่างเช่น เขาตะเครา

ของพี่ชายคนโตเพื่อการแสวงหาและแลกเปลี่ยนน้ำจืด ส่วนเขาก็อีกของน้องชายคนเล็กก็เพื่อการแลกเปลี่ยนข้าวและของปามาไว้ใช้ในการบริโภค

พร้อมกันนั้น **ความเชื่อเกี่ยวกับพ่อปู่ศรียาวยังผูกพันกับประเพณีและพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับขั้นตอนต่างๆในชีวิตของชาวยี่สารอีกด้วย** อาทิ ประเพณีที่เกี่ยวกับการเกิดที่เด็กที่เกิดใหม่นั้นก็ต้องนำไปจุดธูปบอกกล่าวกับคุณปู่ศรียาฯ รวมทั้งการนำน้ำมนต์ของคุณปู่ศรียาฯมาผสมน้ำอาบให้เด็ก และยังนิยมเอาผ้าสามสีที่มีผู้นำมาถวายคุณปู่ฉีกเป็นชิ้นเล็กๆผูกข้อมือเด็ก (อภิญญา ตันทวีวงศ์, 2545) หรือประเพณีงานบวชที่ผู้บวชจะต้องไปจุดธูปบอกกล่าวกับพ่อปู่ศรียาฯก่อน รวมถึงงานประเพณีต่างๆในชุมชน เช่น เวียนเทียนคุณปู่ศรียาฯในวันสุดท้ายของเทศกาลสงกรานต์ ที่สำคัญคืองานประจำปีคุณปู่ศรียาฯที่ลูกบ้านชาวยี่สารทุกคนจะต้องมาให้เข้าร่วมพิธีให้ได้ ดังได้กล่าวไว้ในตอนต้น

ความเชื่อที่มีต่อคุณปู่ศรียาฯดังกล่าวยังได้สะท้อนและตอกย้ำผ่านความรู้สึกนึกคิดของชาวบ้านในชุมชน ดังเช่นที่ในเวลาที่มีสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จมาทำพิธีเปิดพิพิธภัณฑ์บ้านชาวยี่สารนั้น หมายกำหนดการเดิมนั้นเป็นเพียงแต่การเดินทางมาเปิดป้ายพิพิธภัณฑ์แล้วเดินทางกลับ แม้ว่าทางชาวบ้านในชุมชนจะได้พยายามขอเวลาจากผู้ประสานงานให้ท่านได้มาไหว้ที่ศาลพ่อปู่ก่อนแต่ก็ไม่ได้ได้รับความยินยอม แต่เมื่อสมเด็จพระเทพฯเสด็จ **ธัญพยนต์ยัม** (2549) ประธานคณะกรรมการดำเนินงานพิพิธภัณฑ์ชุดแรกได้เล่าให้ผู้วิจัยฟังด้วยน้ำเสียงปลาบปลื้มใจว่า

“คำถามแรกที่ท่านถาม คือ พ่อปู่อยู่ตรงไหนไปที่พ่อปู่ก่อน เสด็จฯ นำหน้าเลยเลยดีใจกันใหญ่”

ที่สำคัญคือ ภาพถ่ายและตัวบทที่บรรยายเนื้อหาเกี่ยวกับความเชื่อและพิธีกรรมพ่อปู่ศรียาฯภายในพิพิธภัณฑ์จึงเป็นหลักฐานยืนยันผลการวิเคราะห์ของผู้วิจัยว่า ศักยภาพในการปรับตัวของชุมชนเข้ากับสภาพแวดล้อมที่อยู่อาศัยได้อย่างยากลำบากนี้ มิได้เกิดเพราะภูมิปัญญาความรู้หรือประสบการณ์ในการปรับตัวเองเข้ากับสภาพธรรมชาติของชาวบ้านในชุมชนบ้านชาวยี่สารแต่เพียงอย่างเดียวเท่านั้น แต่ยังเกิดจากหลักยึดทางจิตใจ เป็นภูมิปัญญาประติมากรรมของชุมชนในการสร้างพลังความเชื่อเหนือธรรมชาติ ชาวบ้านยี่สารมีพ่อปู่หรือคุณปู่ศรียาฯไว้ประกอบจิตใจให้ทนสู้และอดทนยามต้องเผชิญกับความยากลำบากหรือเหตุการณ์อันเป็นผลจากธรรมชาติเช่น ฟ้าฝนที่ยากจะรับมือ ในขณะที่เดียวกับที่คุณปู่ยังเปรียบเสมือน “**ตำราวจุ่ใจ**” หรือเป็นกลไกใน

การควบคุมความประพฤติ เป็น “**วีรบุรุษของท้องถิ่น**” ให้ชาวเย่สารได้ยึดเป็นกรอบแห่งการกระทำ ให้ร่วมแรงร่วมใจ สามัคคีกัน รวมตลอดถึงไม่ประพฤติหรือกระทำการใดที่ไม่เหมาะสมตาม บรรทัดฐานของชุมชนอีกด้วย

[2] ภาพตัวแทนสู่แบบอย่างความประพฤติ

ผลจากการศึกษาปฏิบัติการจัดแสดงภายในพิพิธภัณฑ์ พบว่า การจัดแสดงเรื่องราวความเป็นมาของชุมชนบ้านเขาเย่สารนั้น หากใช้เวลาในการเข้าชมและพินิจพิจารณาอย่างจริงจัง ก็จะสามารถเกิดจินตนาการถึงความคิดและการกระทำที่อาจนำมาประพฤติปฏิบัติตามในชีวิตจริง เช่นเดียวกับที่ผู้วิจัยได้ค้นพบภาพตัวแทนแห่งความประพฤติที่สังคมควรยึดถือและปฏิบัติ ในการจัดแสดงประวัติศาสตร์ชาติไทย ณ อาคารพระที่นั่งศิวโมกขพิมาน พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร ภาพตัวแทนแห่งความประพฤติที่สังคมควรยึดถือและปฏิบัติดังกล่าว เกิดขึ้นมาจากการที่พิพิธภัณฑ์บ้านเขาเย่สารกำลังแสดงออกซึ่งหน้าที่ที่เกี่ยวพันกับหน้าที่ทางการศึกษาใน รูปแบบเดิมของพิพิธภัณฑ์ แต่เปลี่ยนจากการให้ความรู้ตามหลักสาขาวิชาต่างๆ มาเป็นการ**ให้ความรู้หรือสอนผู้ดู/ผู้ชมว่าชีวิตของเราเป็นเช่นไร ตลอดจนการสอดแทรกอุดมการณ์หรือค่านิยมหรือบรรทัดฐานทางสังคมของชุมชนผ่านเนื้อหาหรือการจัดแสดงนิทรรศการภายในพิพิธภัณฑ์**

สำหรับค่านิยมทางจริยธรรมที่สำคัญผู้วิจัยได้ค้นพบจากภาพ ตัวบท และการบอกเล่าเรื่องราวจากการจัดแสดงภายในพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นบ้านเขาเย่สาร โดยพยายามตีความให้สอดคล้องและเหมาะสมกับภาวะการณ์ในปัจจุบัน ประกอบด้วย

การรู้จักใช้สติปัญญาในการแก้ไขปัญหา ในความหมายถึง การแสดงออกซึ่งความสามารถการใช้ความคิด ไหวพริบ และปัญญา เพื่อค้นหาสาเหตุและแก้ไขในทางสร้างสรรค์ ต่อสิ่งที่ป็นอุปสรรคต่อการดำรงชีวิตและการทำงาน ทั้งของตนเองและของส่วนรวม ค่านิยมในด้านนี้สอดคล้องกับการจัดแสดงนิทรรศการ ที่แสดงออกถึงภูมิปัญญาพื้นบ้านของชาวบ้านเขาเย่สารในด้านการดำรงชีวิตประจำวัน ในการจัดการทรัพยากรน้ำเพื่อนำมาใช้ในการบริโภคและการจัดการเรื่องอาหาร ยกตัวอย่างเช่น เมื่อเย่สารเป็นชุมชนที่มีแต่น้ำกร่อย ชาวบ้านจึงเลือกใช้วิธีการจัดการปัญหาเรื่องน้ำจืดด้วยการจัดหาโหลหรือตุ่มน้ำขนาดใหญ่เพื่อมาใช้ในการรองและกักเก็บน้ำฝนสำหรับไว้กินไว้ใช้ตลอดปี หรือเรื่องของอาหารที่เป็นพืชพรรณน้ำกร่อยทำให้มีความ

เค็มอยู่ในตัว แต่ชาวบ้านก็ค้นหาวิธีการกำจัดความเค็มออกก่อนเพื่อให้สามารถนำมาบริโภคได้ โดยไม่เป็นอันตราย เป็นต้น

ความเอื้อเพื่อเผื่อแผ่ ในความหมายถึง การแบ่งปันและให้ความช่วยเหลือเจือจุน ทั้งทรัพยากรเงิน แรงงาน หรืออื่นๆ ตามกำลังความสามารถของตน ต่อผู้อื่นทั้งในระดับเครือญาติและในระดับชุมชน ค่านิยมในด้านนี้ ผู้วิจัยจินตนาการจากภาพวิถีชีวิตที่ต้องพึ่งพาอาศัยกันเหนียวแน่น ใช้ได้ป่วยของชาวบ้านเขายี่สาร เนื่องจากการอยู่ในสภาพพื้นที่ที่ทุรกันดารและเหมือนถูกตัดขาดจากโลกภายนอก ผ่านทางตัวบทบอกเล่าเรื่องราวและการจัดแสดงตำรายาพื้นบ้าน รวมถึงเครื่องมือผลิตยาสมุนไพรและพืชสมุนไพร ที่แสดงให้เห็นว่า ชาวบ้านต้องพึ่งพาซึ่งกันและกันในการหาตัวยารักษาและปรุงยาสมุนไพรเพื่อรักษาอาการเจ็บป่วยดังกล่าว รวมถึงการจัดแสดงในหมวดประเพณีท้องถิ่นของคนยี่สาร ยกตัวอย่างเช่น ประเพณีเยี่ยมศพ ชาวบ้านจะพากันนำน้ำตาลและข้าวสารไปให้ในวันแรกที่มีผู้เสียชีวิต และของเยี่ยมเหล่านี้จะถูกนำมาประกอบอาหารทั้งคาวหวาน เพื่อเลี้ยงแขกในงานศพ

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าภูมิปัญญาด้านสมุนไพรและประเพณีดังกล่าวจะสูญหายไปจากชุมชนแล้ว แต่ผู้วิจัยได้พบว่า ความเอื้อเพื่อเผื่อแผ่ของชุมชนได้แสดงให้เห็นผ่านกระบวนการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สารร่วมกัน ดังตัวอย่างถ้อยคำให้สัมภาษณ์ดังต่อไปนี้คือ

“เราเอง เรารู้ว่าใครมีฝีมือทางไหน เราขอความร่วมมือเค้า เาคนนี้เป็นช่างไม้ ขอแรงหน่อยนะคะ มาช่วยกันทำหน่อย เขาก็ใช้เวลาเท่าที่เค้าจะมีอยู่เนี่ยเอามาช่วยเราทำ อันนี้ต้องถือว่าเป็นความร่วมมืออย่างงดงามมากเลยของชุมชน ไม่มีรายได้อะไรให้เค้า ไม่มีค่าใช้จ่าจ่าย อย่างมากเรามีเงินอยู่เราก็เลี้ยงอาหารกันบ้าง ซื้อมัขมนกินกันบ้าง” (สิริอาภา รัชตะหิรัญ, สัมภาษณ์ 30 พฤศจิกายน 2549)

ในขณะที่ภาพตัวแทนผ่านพิพิธภัณฑ์ได้สะท้อนให้เห็นภาพความเอื้อเพื่อเผื่อแผ่ของคนชุมชนบ้านเขายี่สารแล้วนั้น ก็ยังได้แสดงให้เห็นถึง**ความสามัคคีเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน** ในความหมายถึง การดำรงชีวิตโดยให้ความช่วยเหลือ ร่วมแรงร่วมใจ และให้การแบ่งปันต่อกันและกันในชุมชน ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของเงิน แรงงาน ข้าวของเครื่องใช้ หรืออื่นๆ รวมถึงการไม่ทะเลาะเบาะแว้งภายในชุมชนเดียวกันอีกด้วย พฤติกรรมทางจริยธรรมในข้อนี้สะท้อนให้เห็นผ่านตัวบทบรรยายเรื่องราวความเชื่อและพิธีกรรมที่เกี่ยวกับพ่อปู่ศรีราชา จากการที่เมื่อมีกรณีพิพาทต่างๆเกิดขึ้นในชุมชนนั้น เมื่อได้มาสาบานต่อหน้าคุณปู่แล้วก็จะถือว่าเลิก враดต่อกัน รวมถึงเนื้อหาที่แสดงถึงวิถีใน

การดำรงชีวิตทางวัฒนธรรมของชาวบ้านยี่สารภายในพิพิธภัณฑ์ ในหมวดประเพณีท้องถิ่นของชาวบ้านยี่สาร ที่แสดงให้เห็นถึงตัวอย่างความสามัคคีร่วมแรงร่วมใจในการทำกิจกรรมร่วมกันในงานบวชนาคหรือประเพณีเยี่ยมศพ เป็นต้น

ภาพตัวแทนแห่งความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันดังกล่าว ยังคงเป็นเนื้อแท้ของคนชุมชนบ้านเขาอีสาร ดังตัวอย่างถ้อยคำให้สัมภาษณ์ดังต่อไปนี้คือ

“สังเกตว่าเวลาจะทำอะไรเขาก็ร่วมมือกันดี เมื่อก่อนวัดเนียไม่มีการเรียไร พอถึงคราวเขาก็จะเอาเงินไปบริจาคกัน ส่วนรวมจะทำอะไรเขาก็จะเอาเงินไปช่วย เอาแรงงานเข้าไปช่วย” (ธนู พยงค์ยัม, สัมภาษณ์ 6 มกราคม 2550)

จะเห็นได้ว่า ภาพตัวแทน “เธอผู้ไม่แพ้” ที่ปรากฏต่อสายตาของผู้วิจัยในข้างต้นนั้น เป็นภาพตัวแทนที่สอดคล้องกับการดำเนินงานพิพิธภัณฑ์ในช่วงกระแสแห่งความเปลี่ยนแปลง เป็นพิพิธภัณฑ์ชุมชนหรือพิพิธภัณฑ์ของท้องถิ่นในแบบที่ Hooper-Greenhill (2000) นักวิชาการพิพิธภัณฑ์เรียกว่า “post-museum” อันเนื่องมาจากกระบวนการทำงานกับพิพิธภัณฑ์ในรูปแบบนี้จะแตกต่างจากพิพิธภัณฑ์ในแบบของ “modern-museum” หรือพิพิธภัณฑ์แห่งชาติ/ระดับชาติ ตรงที่พิพิธภัณฑ์ชุมชนนี้จะทำให้หลากหลายมุมมองและหลากหลาย “เสียง” ในสังคมได้ปรากฏออกมา ซึ่งในกรณีของพิพิธภัณฑ์บ้านเขาอีสารก็คือ เสียงของชาวบ้านในชุมชน ทั้งเสียงของผู้หญิงและเสียงของผู้ชายที่ไม่มีตัวตนปรากฏในพิพิธภัณฑ์ระดับชาติ นั่นเอง

นอกเหนือจากนั้นแล้ว พิพิธภัณฑ์บ้านเขาอีสารยังเป็นพิพิธภัณฑ์ในแบบ “ecomuseum” ที่ผู้เข้าชมจะสามารถมองเห็นถึงความเชื่อมโยงระหว่างสิ่งของกับผู้คนที่เป็นเจ้าของวัฒนธรรม เป็นกระจกที่ส่องให้เห็นตัวตนของชุมชน ความสัมพันธ์ของชุมชน/ชาวบ้านกับสิ่งแวดล้อม พร้อมไปกับรากเหง้า การกระทำ และลักษณะเฉพาะของกลุ่มคนในชุมชนนั้นๆ (ชีวลีทิพย์ บุญยเกียรติ, 2548 ข) ดังที่ผู้วิจัยเห็นภาพสะท้อนแห่งภูมิปัญญาของชาวบ้านเขาอีสารในการอยู่อาศัยในสภาพแวดล้อมที่อยู่ได้อย่างยากลำบาก เป็นความรู้และภูมิปัญญาของชุมชนที่ถูกสร้างขึ้นด้วยการเรียนรู้และเก็บเกี่ยวจากประสบการณ์เพื่อแก้ไขปัญหาในเรื่องต่างๆดังที่ได้กล่าวมาแล้วนั่นเอง

5.1.2 ข้างหลังภาพ

การศึกษาในส่วนนี้เปรียบเสมือนกับการผลิตดูเพื่อให้เห็นถึง “ข้างหลังภาพ” หรือ เบื้องหลังการถ่ายทำของพิพิธภัณฑที่เปรียบเสมือนกับ “backteller” ในการเล่าเรื่อง โดยผู้วิจัยจะ เริ่มต้นจากการศึกษาว่าผู้เล่าเรื่อง/ผู้ส่งสาร/ผู้เข้ารหัสความหมาย หรือ encoder ของพิพิธภัณฑ บ้านเขายี่สารนี้คือใคร และเมื่อได้เห็นถึงผู้สร้างภาพแล้วนั้น สิ่งที่จะขาดไม่ได้เลยก็คือการศึกษาถึง กลวิธีหรือกลยุทธ์ในการสื่อสารกับการสร้างภาพตัวแทนเธอผู้ไม่ยอมแพ้แก่โชคชะตาดังกล่าว

5.1.2.1 ผู้ส่งสารคือใคร

เนื่องจากภาพตัวแทนเธอผู้ไม่แพ้ของคนและชุมชนบ้านเขายี่สารที่ปรากฏผ่านสื่อ พิพิธภัณฑของชุมชนนี้ ทั้งหมดล้วนแล้วแต่เป็นการ “ประกอบสร้าง” จากสัญญาณหลากหลายแบบที่นำมา ร้อยเรียงกันเพื่อเล่าเรื่องหรือส่งผ่านความหมายที่ผู้ส่งสารของพิพิธภัณฑต้องการสื่อสารออกมา ดังนั้น ก่อนที่จะรายงานถึงผลการศึกษาเรื่องของสัญญาณย่อยในแต่ละชุดสัญญาณใหญ่ ซึ่งเป็นปัจจัย สำคัญในการสร้างพลังหรืออำนาจให้กับการเล่าเรื่องหรือประกอบสร้างภาพตัวแทนของพิพิธภัณฑ นั้น ผู้วิจัยจะขอเริ่มต้นด้วยการวิเคราะห์ว่า ในกรณีของพิพิธภัณฑบ้านเขายี่สารนี้ ใครคือผู้ส่งสาร หรือผู้เลือกเนื้อหาหรือเลือกเรื่องที่จะนำมาเล่า เลือกตัวละครและเลือกชุดของอุปกรณ์ประกอบ ฉาก

[1] ผู้มีส่วนในการประกอบสร้างตัวแทนคือใคร

ผลจากการศึกษาได้พบว่า ผู้เล่าเรื่องหรือผู้มีส่วนในการประกอบสร้างภาพตัวแทนของ ชุมชนผ่านสื่อพิพิธภัณฑบ้านเขายี่สารนี้ จะประกอบด้วยบุคคลใน 2 กลุ่มใหญ่ ซึ่งหากใช้เกณฑ์ ความเกี่ยวข้องกับชุมชนบ้านเขายี่สารแล้วนั้น จะแยกออกได้เป็น “กลุ่มคนใน” และ “กลุ่มคนนอก” ดังต่อไปนี้คือ

กลุ่มแรก คือกลุ่มคนใน หรือชาวบ้านในชุมชนบ้านเขายี่สาร ซึ่งหากพิจารณาจาก บทบาทในการทำงานหรือกระบวนการเลือกเนื้อหาแล้วนั้น จะสามารถแบ่งออกได้เป็น 2 กลุ่มใหญ่ โดยใช้เกณฑ์เรื่องของความมาก/น้อยของบทบาทหรือน้ำหนักในการทำงานเข้ามาแบ่ง ดังรายละเอียดต่อไปนี้ คือ

- 1) **กลุ่มชาวบ้านทั่วไป** กลุ่มนี้ส่วนใหญ่จะเป็นกลุ่มผู้สูงอายุและกลุ่มผู้นำในชุมชนที่จะเป็นผู้ให้ข้อมูล ช่วยออกความคิดเห็น และช่วยตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลที่กลุ่ม “คนนอก” เก็บรวบรวมและสืบค้นมา กลุ่มนี้มีส่วนร่วมกับพิพิธภัณฑ์ด้วยการเป็นคณะกรรมการ ได้แก่
- (1) คณะกรรมการอำนวยการ ประกอบด้วยกลุ่มผู้อาวุโส ผู้นำชุมชน และกลุ่มพระสงฆ์ และ
 - (2) คณะกรรมการที่ปรึกษา ประกอบด้วย กลุ่มผู้ใหญ่และผู้นำในระดับที่รองลงมาจากกลุ่มอาวุโส

ทั้งนี้ ในส่วนบทบาทของชาวบ้านทั่วไป เช่น กลุ่มผู้ใหญ่ผู้ชายและผู้หญิงและกลุ่มเด็ก ซึ่งเปรียบเสมือนกองทัพนุ่ในการช่วยบริจาคทรัพย์และกำลังกายในการจัดพิพิธภัณฑ์นั้น ผู้วิจัยจะขยายความเพิ่มในหัวข้อของรูปแบบและระดับของการมีส่วนร่วมในพิพิธภัณฑ์ ในส่วนของปฏิบัติการบริหารจัดการพิพิธภัณฑ์

2) **กลุ่มคณะกรรมการดำเนินงานพิพิธภัณฑ์** โดยมีอาจารย์สิริอาภา รัชตะหิรัญ เป็นประธาน หากพิจารณาคุณลักษณะสำคัญของบุคคลที่อยู่ในกลุ่มนี้ จะพบว่าคุณสมบัติหลักคือ ความเป็นบุคคลที่มีใจรักและความชอบในการทำงานพิพิธภัณฑ์ชุมชน รวมถึงเป็นกลุ่มที่มีประสบการณ์ในการร่วมก่อตั้งพิพิธภัณฑ์บ้านเขาอีสารในยุคเริ่มแรก นอกเหนือจากนั้นแล้วยังมีคุณสมบัติที่สำคัญอีกข้อหนึ่งก็คือ การเป็นผู้ที่ใฝ่รู้และกระตือรือร้นในการศึกษาหาข้อมูลเพิ่มเติมที่เกี่ยวข้องกับเนื้อหาของชุมชนและการดำเนินงานพิพิธภัณฑ์ชุมชน

ข้อที่น่าสังเกตคือ ผู้วิจัยได้พบว่า ปัจจัยในเรื่องของความรู้ ทั้งในเรื่องของระดับการศึกษา และความรู้เกี่ยวกับวิชาการด้านพิพิธภัณฑ์ศึกษา มิได้เป็นตัวแปรที่สำคัญในการแบ่ง “คนใน” ทั้ง 2 กลุ่มออกจากกัน แต่ปัจจัยที่ทำให้การเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการทำงานมาน้อยกว่ากันนั้น จะอยู่ที่ความหลากหลายและระดับของความสนใจที่มีให้กับการดำเนินงานพิพิธภัณฑ์ชุมชนที่แตกต่างกัน นั่นคือ ในกลุ่มแรกจะสนใจที่ชุมชนจะได้มีพิพิธภัณฑ์ชุมชนเพื่อแสดงเนื้อหาและความเป็นมาของชุมชน (สนใจ product) แต่ในกลุ่มที่สองนี้จะสนใจการดำเนินงานพิพิธภัณฑ์ทั้งในเรื่องของเนื้อหา เช่น ขั้นตอนการค้นคว้าเก็บรวบรวมเนื้อหาข้อมูลของชุมชน เพื่อนำความรู้ดังกล่าวมาเป็นเนื้อหาสำหรับการจัดแสดงภายในพิพิธภัณฑ์ และในเรื่องของการดำเนินงานพิพิธภัณฑ์ เช่น การทำทะเบียนวัตถุ การเลือกเนื้อหาและข่าวของ การจัดแสดงเนื้อหาและสิ่งของในพิพิธภัณฑ์ เป็นต้น (สนใจทั้ง product และ process)

“ที่นี้วิธีการจัดใหม่มันก็มีขั้นตอนเยอะแยะไปหมดเลย เช่น การเก็บเนื้อหาโดยการวิจัย การนำเสนอเนื้อหาเนี่ยเราก็คิดว่าน่าจะเป็นความคิดเห็นของคนในชุมชนด้วย

เราไม่ควรจะจัดตามความคิดเห็นของเราคนเดียว เราก็มีการประชุมชาวบ้านว่าเนื้อหา
ของยี่สารเนี่ยเราอยากจะทำเสนออย่างไร ในที่ประชุมนั้นก็ช่วยกันคิด ช่วยกันเสนอ
ความคิดเห็นว่าใช่ไม่ใช่ ชอบไม่ชอบ แล้วเราจึงจะมาจัดว่าเราจะจัดวางเนื้อหาในเรื่อง
อะไรบ้างเท่าที่เราศึกษาค้นคว้าได้ วิจัยได้” (สิริอาภา รัชตะหิรัญ, สัมภาษณ์ 30
พฤศจิกายน 2549)

นอกจากนั้นแล้ว ผู้วิจัยยังได้ตั้งข้อสังเกตต่อคุณสมบัติส่วนตัวของอาจารย์สิริอาภา ผู้ซึ่งรับ
อาสาเข้ามาเป็นแม่งานหลักในกระบวนการสร้างพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สารในชุดที่สอง และปัจจุบัน
เป็นประธานคณะดำเนินงานพิพิธภัณฑ์อีกด้วย เหตุผลสำหรับการตั้งข้อสังเกตดังกล่าว
เนื่องมาจากผู้วิจัยมองเห็นว่า คุณสมบัติหรือคุณลักษณะส่วนตัวของอาจารย์สิริอาภานั้นเป็น
คุณสมบัติที่เอื้อต่อการดำเนินงานพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สารอย่างยิ่ง โดยคุณลักษณะ 2 ประการ
สำคัญที่ผู้วิจัยค้นพบมีดังนี้คือ

- **การมีลักษณะผสมผสานของความเป็นคนในและคนนอก** การเป็นคนใน คือ
อาจารย์สิริอาภาเป็นคนยี่สารโดยกำเนิด นามสกุลเดิมคือ “พยนต์ย์” ซึ่งเป็น
นามสกุลใหญ่ของบ้านเขายี่สาร ความเป็นคนในนี้เอื้อประโยชน์ต่อการทำ
พิพิธภัณฑ์ในแง่ของการทำให้มีความรู้ในด้านเนื้อหาของชุมชน รู้ตัวบุคคลที่จะ
ประสานขอความร่วมมือทั้งในด้านของข้อมูล เงิน และแรงงาน

ในขณะที่การเป็นคนนอกนั้น คือ การที่ออกมาทำงานนอกชุมชน รับราชการอยู่ที่
มหาวิทยาลัยศิลปากร และด้วยความเป็นคนนอกและเป็นนักวิชาการนี้เองที่ช่วย
เอื้อต่อการประสานงานกับกลุ่มนักวิชาการที่จะเข้าไปช่วยเหลือในการดำเนินงาน
พิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร ทั้งนี้ อาจกล่าวได้อีกด้วยว่า การมีลักษณะผสมผสาน
ของความเป็นคนในและคนนอกนี้เอง ที่ทำให้อาจารย์สิริอาภาได้รับความเชื่อถือ
และไว้วางใจจากชุมชนให้เข้ามาเป็นแม่งานหลักในการดำเนินงาน

“การที่มีคนในอย่างเนี้ยมันจะได้เปรียบกว่าการที่มีคนนอกเข้าไปโดยลำพัง ถ้า
คนนอกเข้าไปโดยลำพังอาจจะไม่ได้ได้รับความร่วมมือ อาจจะมองไม่เห็นบางอย่าง
ก็ได้ เพราะบางอย่างมันถูกบังไว้ ถ้าไม่ไปกระตุ้น เค้าก็ไม่เอาออกมาให้ แต่พอมี
คนใน มันประสานทั้งนอกทั้งใน มันก็ชัดขึ้นมา แล้วก็ยอมรับเลยว่า กว่ามันจะ
เป็นตัวพิพิธภัณฑ์ขึ้นมาได้เอกสารอะไรต่างๆที่ตัวเองเยอะมาก เพราะต้องคิดอยู่

ตลอดเวลาเลยว่า จะทำอย่างนี้ดีมัย ถ้าทำอย่างนี้แล้วมันจะเป็นยังไง เราก็จะไปถามท่านผู้ใหญ่ที่มีความรู้ อาจารย์ทำอย่างนี้ดีมัย” (สิริอาภา รัชตะหิรัญ, ประธานคณะกรรมการดำเนินงานพิพิธภัณฑ, สัมภาษณ์ 30 พฤศจิกายน 2549)

- **การเป็นผู้เฝ้าหาความรู้ โดยเฉพาะความรู้ที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานพิพิธภัณฑชุมชน** ข้อมูลที่รับจากการสัมภาษณ์และทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับพิพิธภัณฑบ้านเขายี่สาร ทำให้ผู้วิจัยได้พบว่า แม้ว่าในช่วงเริ่มต้นอาจารย์สิริอาภาจะมีได้มีความรู้ที่เกี่ยวข้องกับการทำพิพิธภัณฑชุมชน แต่ก็จะมีสนใจที่จะศึกษาหาความรู้เพิ่มเติม ทั้งการเข้าร่วมการสัมมนาและอภิปรายต่างๆ ที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับพิพิธภัณฑ รวมถึงการเข้าศึกษาดูงานพิพิธภัณฑชุมชนที่จังหวัดต่างๆ (สำหรับคุณสมบัติในข้อนี้ ผู้วิจัยพบว่ามีอยู่ในกลุ่มคณะกรรมการดำเนินงานพิพิธภัณฑด้วย)

กลุ่มที่สอง คือ **กลุ่มคนนอก หรือนักวิชาการผู้เชี่ยวชาญให้คำปรึกษาในการดำเนินงาน** จากมูลนิธิเล็ก-ประไพ วิริยะพันธุ์ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร และมหาวิทยาลัยศิลปากร ประกอบด้วยกรรมการที่ปรึกษาฝ่ายวิชาการ คือ รศ.ศรีศักร วัลลิโภดม ศ.คุณหญิงไขศรี ศรีอรุณ รวมถึงคณะทำงานซึ่งเป็นนักวิชาการและเจ้าหน้าที่ภาคสนามของมูลนิธิเล็ก-ประไพ วิริยะพันธุ์ และศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร รวมถึงนักศึกษาปริญญาโทจากมหาวิทยาลัยศิลปากร ในการค้นคว้ารวบรวมข้อมูลความรู้ของชุมชนในเรื่องต่างๆ อาทิ เรื่องของประวัติความเป็นมาของชุมชน เรื่องของอาหาร พืชสมุนไพร อาชีพ ความเชื่อและประเพณีของชุมชน เป็นต้น รวมถึงการทำงานด้านการขุดค้นทางโบราณคดี และช่วยในการจัดทำทะเบียนวัตถุสิ่งของ และสำรวจขุดค้นทางโบราณคดี เพื่อนำมาใช้ในการจัดแสดงเนื้อหาภายในพิพิธภัณฑบ้านเขายี่สาร

“อาจารย์ก็ชวนให้ไปกับเพื่อนอีกคนหนึ่งชื่อ เบญจรัตน์ ซึ่งเรียนมาด้วยกันเพื่อลงพื้นที่เก็บข้อมูล ปักทำเรื่องอาหารและเบญจก็ทำเรื่องประเด็นเรื่องเศรษฐกิจเรื่องการเมือง (ชาวบ้าน) เป็นแหล่งข้อมูลให้เรา ตอนที่ไปเก็บข้อมูลชาวบ้านอาจไม่มีส่วนร่วม เพราะว่ามันเป็นเรื่องทางเทคนิคเป็นเหมือนกับงานส่วนตัวของเรา เป็นเปเปอร์ในทอมนี้ ต้องทำส่งอาจารย์ แต่ว่าก็มีการเชิญคนในชุมชนเข้ามาเป็นที่ปรึกษา เข้ามาทำงานตรงนี้ และก็เข้ามาจริงๆ” (อภิญญา ตันทวิวงศ์, อดีตนักศึกษาปริญญาโทคณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, สัมภาษณ์ 28 สิงหาคม 2549)

สำหรับการติดต่อขอความร่วมมือในการดำเนินงานพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สารนี้จากกลุ่มนักวิชาการคนนอกนี้ เริ่มต้นจากการที่อาจารย์สิริอาภา รัชตะหิรัญเข้าไปขอความช่วยเหลือจาก รศ.ศรีศักร วัลลิโภดม ซึ่งในขณะนั้นเป็นที่ปรึกษาของมูลนิธิเล็ก-ประไพ วิริยะพันธุ์ และเป็นอาจารย์มหาวิทยาลัยศิลปากร และอาจารย์ศรีศักรเป็นผู้ประสานงานอีกต่อหนึ่งในการช่วยดึงกลุ่มอาจารย์ นักวิชาการ นักศึกษา และผู้ช่วยเหลือกลุ่มต่างๆ อาทิ กลุ่มพิพิธภัณฑ์ชุมชน กลุ่มศิลปิน ออกแบบงานการจัดแสดง เข้ามาช่วยดำเนินงานพิพิธภัณฑ์ โดยมีหัวใจหลักในการทำงานและประสาน คือ คุณวลัยลักษณ์ ทรงศิริ จากมูลนิธิเล็ก-ประไพ วิริยะพันธุ์ โดยที่ช่วงเวลาของการเข้าไปช่วยงานนี้ประมาณปีพ.ศ. 2540 จนกระทั่งการดำเนินงานของพิพิธภัณฑ์เสร็จสิ้นลง

ในส่วนของบทบาทของนักวิชาการผู้เชี่ยวชาญจากภายนอกนี้ อาจารย์ศรีศักร วัลลิโภดม ได้พูดถึงการวางบทบาทของคนนอกต่อการดำเนินงานพิพิธภัณฑ์ชุมชนท้องถิ่นไว้ในการเสวนาเรื่อง “การสร้างความรู้ท้องถิ่น แนวคิด วิธีการ และประสบการณ์” ในงานวันเล็ก-ประไพรำลึก 17 พฤศจิกายน 2546 ณ เมืองโบราณ บางปะกง สมุทรปราการ ซึ่งสะท้อนให้เห็นความพยายามในการวางบทบาทและน้ำหนักในการทำงานกับชุมชนของอาจารย์และคณะทำงาน ได้ดังนี้คือ

“เราจะไปเสริมในฐานะผู้ช่วยของคนในท้องถิ่น สร้างความรู้ของตัวเองเป็นการสร้างจากคนใน เราเป็นคนนอกที่เข้าไปช่วยเสริมเขา แล้วพยายามที่จะให้เขาไปอย่างมีเหตุมีผล เพราะว่าการเป็นคนในโดยตรงบางครั้งก็มีอคติ อาจจะมองตนเองใหญ่กว่าคนอื่น แต่เราไปเสริมให้รู้จักตนเองและรู้จักคนอื่นด้วยไปในตัวเอง”⁴

[2] บทบาทและน้ำหนักในการดำเนินงานระหว่างกลุ่มคนในและกลุ่มคนนอก

ผู้วิจัยได้พบว่า น้ำหนักหรือกระบวนการมีส่วนร่วมในการค้นคว้าและรวบรวมข้อมูล การเลือกเนื้อหาและสิ่งแสดง ระหว่างกลุ่มคนในและกลุ่มคนนอก มีลักษณะดังตารางต่อไปนี้คือ

⁴ <http://www.lek-prapai.org/activity/activity3.htm>

ขั้นตอนการดำเนินงาน	คนใน	คนนอก
การเก็บรวบรวมและค้นคว้าข้อมูล	กลุ่มผู้อาวุโส ผู้นำชุมชนทั้งฝ่ายสงฆ์และฝ่ายฆราวาส เป็นผู้ให้ข้อมูลประวัติความเป็นมา เรื่องราว เรื่องเล่า และตำนานของชุมชน	กลุ่มนักศึกษา ม.ศิลปากร รวมถึงนักวิชาการและเจ้าหน้าที่ภาคสนามของมูลนิธิเล็ก-ประไพ วิริยะพันธุ์ เป็นผู้เก็บรวบรวมข้อมูล โดยการสัมภาษณ์และพูดคุยอย่างไม่เป็นทางการ รวมถึงการสังเกตการกระทำกิจกรรมต่างๆ ของชุมชนแบบมีส่วนร่วม
การเลือกเนื้อหาและข่าวของหรือสิ่งแสดงภายในพิพิธภัณฑ์	กลุ่มคนในและคนนอกมีส่วนร่วมในตัดสินใจเลือกเนื้อหาและอุปกรณ์สิ่งแสดงที่ได้รับบริจาคมาจากชาวบ้านในชุมชนร่วมกัน ผ่านรูปแบบการจัดเวทีแสดงความคิดเห็น	
การจัดทำทะเบียนวัตถุและออกแบบจัดวางนิทรรศการ	ชาวบ้านให้ความร่วมมือในด้านต่างๆ เช่น การทำตู้ไม้วางอุปกรณ์ ช่วยจัดวางข่าวของ ดูแลและทำความสะอาด เป็นต้น	กลุ่มคนนอกเป็นผู้จัดทำทะเบียนวัตถุและออกแบบการจัดแสดง

ตารางที่ 4: บทบาทและน้ำหนักในการทำงานระหว่างคนในและคนนอกของพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร

มีข้อนำสังเกต 3 ประการคือ ในประการแรกนั้น แม้ว่าการแบ่งบทบาทนี้ดูเินๆแล้วจะเหมือนว่าน้ำหนักของการทำงานจะวางไปที่คนนอกมากกว่า แต่ในทัศนะของผู้วิจัยแล้วนั้น เป็นการดำเนินงานร่วมกันโดยพิจารณาจากการผสมผสานจุดเด่นของศักยภาพ ความเชี่ยวชาญ ความรู้ในเนื้อหาชุมชนและเนื้อหาด้านการจัดการพิพิธภัณฑ์ ของแต่ละฝ่ายมากกว่า โดยข้อมูลประกอบในการพิจารณาอยู่ที่เมื่อคณะทำงานจากภายนอกได้ถอนตัวออกไปเมื่อเปิดตัวพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สารได้อย่างสมบูรณ์ ก็ได้พบว่า พิพิธภัณฑ์ยังสามารถดำเนินงานต่อไป มิได้มีลักษณะของการตัดริบบิ้นเปิดและปิดตัวพิพิธภัณฑ์ลงในวันเดียวกัน นอกเหนือจากนั้นแล้ว ยังมีกิจกรรมการรื้อฟื้นภูมิปัญญาของชุมชน เช่น เรื่องของอาหารการกินและสีย้อมผ้า ที่เกิดขึ้นมาหลังจากการเปิดตัวพิพิธภัณฑ์อีกด้วย

สำหรับในประการที่สองนั้น จะเป็นข้อสังเกตเกี่ยวกับมิติการมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน พิพิธภัณฑ์ชุมชนในบทบาทต่างๆของคนในชุมชนบ้านเขายี่สาร การมีส่วนร่วมนี้เป็นองค์ประกอบหรือปัจจัยสำคัญที่สุดสำหรับตามหลักและปรัชญาในการดำเนินงานพิพิธภัณฑ์ชุมชนที่จำเป็นจะต้องมีตั้งแต่ต้นทาง มิใช่ได้มีส่วนร่วมในช่วงปลายทางดังเช่นในพิพิธภัณฑ์แห่งชาติ/ระดับชาติ

ความแตกต่างที่ได้ค้นพบนี้สะท้อนให้เห็นถึงเรื่องราวของความสัมพันธ์ทางอำนาจของกลุ่มบุคคลผู้เกี่ยวข้องในการสร้างภาพตัวแทน ข้อค้นพบนี้มีความหมายว่า ในกรณีของพิพิธภัณฑสถานเขายี่สารนั้น จะพบว่า อำนาจที่จะพูดถึงและนำเสนอภาพตัวแทนนั้น เป็นสิทธิที่ได้รับการกระจายสู่คนผู้ซึ่งเป็นเจ้าของวัฒนธรรม การได้เข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการผลิตความหมายตั้งแต่ต้นทางนี้เอง ทำให้อำนาจในการสร้างภาพตัวแทนผ่านพิพิธภัณฑสถานของชุมชนบ้านเขายี่สารมิได้จำกัดอยู่เพียงเฉพาะกับสถาบันพิพิธภัณฑสถานเท่านั้น แต่ได้กระจายตัวออกสู่ชุมชน และอำนาจนี้ได้ทำให้คนยี่สารไม่ได้เป็นเพียงแค่ผู้ชมหรือผู้รับสารแต่เพียงอย่างเดียวเท่านั้น แต่ยังสามารถก้าวขยับขึ้นสู่การเป็นผู้ร่วมผลิตและร่วมส่งสาร หรือเข้าร่วมในกระบวนการสร้างภาพตัวแทนของคนและชุมชนยี่สารผ่านพิพิธภัณฑสถาน ตามสิทธิของเจ้าของวัฒนธรรมในการนำเสนอวัฒนธรรมของตนเองอีกด้วย

อย่างไรก็ตาม อาจมีข้อคำถามสำคัญถึงการมีส่วนร่วมในการสร้างภาพตัวแทนผ่านสื่อพิพิธภัณฑสถานของชุมชนยี่สาร ที่แม้ชาวบ้านในชุมชนจะได้เข้ามามีส่วนร่วมก็จริง แต่อำนาจนั้นไม่เท่าเทียมระหว่างบุคคล/กลุ่มบุคคลของชุมชน ระหว่างชาวบ้านทั่วไปกับคณะกรรมการดำเนินงานพิพิธภัณฑสถาน ซึ่งในประเด็นนี้นั้น ผู้วิจัยขอเทียบเคียงประยุกต์ถึงพลวัตในการทำงานเรื่องสื่อพื้นบ้านของ กาญจนา แก้วเทพ (2549 ก,ข) ว่าการทำงานในภาคปฏิบัติของสื่อพื้นบ้านจะต้องคำนึงถึงด้วยว่า แต่ละฉากจะต้องมีใครหรืออะไรเป็นพระเอกหลักหรือพระเอกรอง ดังนั้น ในกรณีของพิพิธภัณฑสถานเขายี่สารซึ่งเป็นสื่อพื้นบ้านประเภทหนึ่ง การมีส่วนร่วมในการทำงานแต่ละฉากของคนยี่สารจึงมีไม่เท่ากัน และไม่มี ความจำเป็นต้องเท่ากันหมด ขึ้นอยู่กับความสนใจ/ใจรักในการดำเนินงานพิพิธภัณฑสถาน หรือความพร้อมและข้อจำกัดในด้านต่างๆของแต่ละบุคคล หรือขึ้นอยู่กับลักษณะ/รูปแบบของกิจกรรมที่ดำเนินการ

ยกตัวอย่างเช่น ในกิจกรรมการนำเสนอความคิดเห็นและร่วมตัดสินใจเลือกเนื้อหาร่วมกัน อาจมีตัวแทนของกลุ่มผู้สูงอายุในชุมชน กลุ่มผู้นำของชุมชน และกลุ่มคณะกรรมการดำเนินงานพิพิธภัณฑสถาน ในขณะที่กิจกรรมการจัดนิทรรศการ จัดวางข้าวของ ฯลฯ ชาวบ้านทั่วไปอาจได้เข้ามามีส่วนร่วม เช่น การสร้างตู้ไม้เก็บของ การช่วยปักกวาดเช็ดดูอาคารศาลาการเปรียญ การช่วยดูแลเรื่องน้ำท่าและอาหารการกินของกลุ่มคนทำงาน หรือการช่วยทำทะเบียนวัตถุ เป็นต้น

คำถามถึงการมีส่วนร่วมทั้งชุมชนหรือตัวแทนของชุมชนนี้ยังปรากฏในบทเรียนสำคัญของการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมและการพัฒนาชุมชนของ ปาริชาติ สถาปิตานนท์ และคณะ (2549) โดยที่ข้อสรุปจากงานวิจัย เช่น งานวิจัยเรื่องการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมในการดำเนินงานหอกระจายข่าวของดวงพร และคณะ งานวิจัยเรื่องการสื่อสารในระดับชุมชนเพื่อแก้ไขปัญหาเอดส์

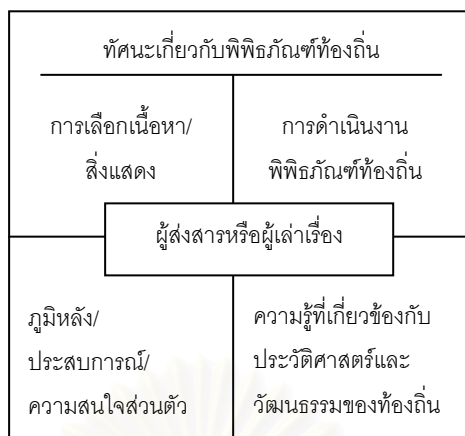
ในจังหวัดเชียงรายของจำเริญ และคณะ ได้ให้ข้อสรุปออกมาในทำนองเดียวกันว่า ลักษณะของกิจกรรมและเงื่อนไขของเวลา จะเป็นตัวที่เข้ามากำหนดว่า ชาวบ้านทั้งชุมชนจะเข้าร่วมกิจกรรมนั้นหรือกิจกรรมนั้นจะมีผู้มาเข้าร่วมเฉพาะสมาชิกที่ได้รับการยอมรับว่าเป็นเสมือนตัวแทนของชุมชน

ดังนั้น ในกรณีอำนาจในการมีส่วนร่วมสร้างภาพตัวแทนผ่านสื่อพิพิธภัณฑสถานของนายสารที่ แม้จะไม่เท่าเทียมกันโดยวัดจากการเข้ามามีส่วนร่วมของคนทั้งชุมชนหรือตัวแทนของชุมชนนี้ เมื่อนำมาพิจารณาร่วมกับระดับและรูปแบบของการมีส่วนร่วมกับพิพิธภัณฑสถาน ที่ผู้วิจัยได้พบว่า ชาวบ้านในชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมทั้งในกระบวนการดำเนินงานพิพิธภัณฑสถาน ทั้งการร่วมเป็นผู้ร่วมส่งสาร รวมถึงการได้มีส่วนร่วมในระดับที่มากที่สุดด้วยการเป็นผู้ร่วมวางแผนและกำหนดนโยบายของพิพิธภัณฑสถานแล้ว จึงอาจกล่าวได้โดยสรุปได้ว่า อำนาจที่เกิดขึ้นจริงในภาคปฏิบัติที่แม้จะดูเหมือนไม่เท่าเทียมกันนี้ก็เป็นที่ยอมรับได้

สำหรับข้อสังเกตในประการที่สามนั้น เป็นเรื่องของปัจจัยที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับปฏิบัติการ จัดแสดงหรือการเข้ารหัสแห่งความหมายของกลุ่มผู้ส่งสารทั้งกลุ่มคนในและกลุ่มคนนอกของชุมชนบ้านเขายี่สาร ผู้วิจัยสังเกตว่า ปัจจัยที่เข้ามาเกี่ยวข้องนี้ถูกส่งผ่านความคิดจากกลุ่มผู้ส่งสารคนนอก สู่กลุ่มผู้ส่งสารกลุ่มคนใน โดยเฉพาะความคิดของรศ.ศรีศักร วัลลิโภดม ในระหว่างที่เข้ามาเป็นที่ปรึกษาของพิพิธภัณฑสถานหรือ “พี่เลี้ยง” ในการดำเนินงานก่อตั้งและกระบวนการเก็บรวบรวมเนื้อหา การเลือกและการออกแบบการจัดแสดง ดังจะได้อธิบายถึงในหัวข้อต่อไป

[3] ปัจจัยที่เข้ามามีส่วนกับการเล่าเรื่องในพิพิธภัณฑสถานชุมชน

ผลจากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องทำให้ได้พบว่า ปัจจัยหรือ “รหัส” ที่เข้ามามีส่วนกับการเล่าเรื่องของคน/ชุมชนบ้านเขายี่สารผ่านพิพิธภัณฑสถานของชุมชนนั้น (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2545 ก) สามารถสรุปออกมาเป็นแผนภาพได้ดังต่อไปนี้ คือ

แผนภาพที่ 10: ปัจจัยที่เข้ามาเกี่ยวกับการเข้ารหัสแห่งความหมายของผู้ส่งสาร

จากข้อมูลที่ศึกษาทำให้ได้พบว่า **ปัจจัยสำคัญประการแรกก็คือ ทักษะที่เกี่ยวกับพิพิธภัณฑท์ท้องถิ่น** ซึ่งทักษะที่เกี่ยวกับพิพิธภัณฑท์ท้องถิ่นนี้จะเข้ามาเป็นตัวแปรหลักที่เข้ามากำหนด 2 สิ่งสำคัญ ดังต่อไปนี้คือ

- **การเลือกเนื้อหา/สิ่งแสดง** นั่นคือ ในการจัดพิพิธภัณฑท์ท้องถิ่นนั้น สิ่งที่จะนำมาแสดงจะต้องสัมพันธ์กับเนื้อหาในด้านประวัติศาสตร์ทางวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์สังคม และชีวิตวัฒนธรรมของผู้คนที่อยู่ตามชุมชนต่างๆในพื้นที่หรือท้องถิ่นเดียวกัน เพื่อให้พิพิธภัณฑท์ท้องถิ่นเป็นคลังทางภูมิปัญญาของสังคมที่ผู้คนในท้องถิ่นจะต้องรับรู้และเรียนรู้ เพื่อเพิ่มศักยภาพในการดำรงชีพ และการปรับตัวเองเข้ากับสภาพแวดล้อมอย่างมีคุณภาพ
- **การดำเนินงานพิพิธภัณฑท์** นั่นคือ ในการจัดทำพิพิธภัณฑท์ชุมชนจะต้องเป็นกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างบุคคลภายในท้องถิ่นและภายนอกท้องถิ่น ที่ให้ความร่วมมือกันในลักษณะเสมอภาค เคารพให้เกียรติซึ่งกันและกัน ในกระบวนการเก็บข้อมูล การออกแบบและการผลิต แต่เมื่อเกิดมีพิพิธภัณฑท์ขึ้นมาแล้วจะต้องเป็นการดำเนินงานโดยคนในท้องถิ่นเอง เช่น การดูแลรักษาและค่าใช้จ่ายต่างๆ

ปัจจัยสำคัญประการที่สองเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับความรู้ เป็นความรู้ที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมท้องถิ่น เพื่อให้ได้เนื้อหาของสังคมและวัฒนธรรมท้องถิ่น

ดังนั้น ในการก่อตั้งพิพิธภัณฑสถานของท้องถิ่น สิ่งสำคัญจึงจะเป็นการเก็บข้อมูลทั้งด้านเอกสารและการสำรวจค้นคว้าหลักฐานทางวัฒนธรรมในท้องถิ่น

นอกเหนือจากนั้นแล้ว ยังมีอีกปัจจัยหนึ่งที่ผู้วิจัยค้นพบระหว่างการเก็บข้อมูล นั่นคือ **ปัจจัยสำคัญประการที่สาม**นี้จะเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับภูมิหลัง/ประสบการณ์/ความสนใจส่วนบุคคลของผู้ที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับกระบวนการดำเนินงานพิพิธภัณฑสถาน ทั้งกลุ่มผู้ส่งสารคนในชุมชนและกลุ่มผู้ส่งสารคนนอกชุมชน ยกตัวอย่างเช่น ในกรณีของผู้ส่งสารกลุ่มคนในที่น่าสนใจในตัวพิพิธภัณฑสถาน (สนใจเฉพาะตัว product) และอีกกลุ่มหนึ่งที่จะสนใจทั้งตัวพิพิธภัณฑสถานและกระบวนการดำเนินงานพิพิธภัณฑสถาน (สนใจทั้งตัว product และ process)

อย่างไรก็ตาม ผลจากการศึกษาถึงปัจจัยที่เข้ามาเกี่ยวกับการดำเนินงานของพิพิธภัณฑสถานเขาสารในข้างต้น ทำให้พบว่า ความรู้ประเภทหนึ่งที่น่าจะหายไป หรือส่งไปไม่ถึง โดยเฉพาะกับชาวบ้านเขาสารทั่วไปที่ได้เข้ามามีส่วนร่วมกับพิพิธภัณฑสถานในฐานะผู้ส่งสารกลุ่มคนในที่น่าสนใจเฉพาะตัวพิพิธภัณฑสถาน หรือสนใจเฉพาะตัว product นั่นคือ **การทำความเข้าใจร่วมกันถึงคำว่า “พิพิธภัณฑสถานชุมชน” (shared-meaning)** ในช่วงของการก่อตั้งพิพิธภัณฑสถาน โดยเฉพาะนิยามของความเป็นพิพิธภัณฑสถานชุมชน ความรู้ในเรื่องของธรรมชาติและหลักปรัชญาของพิพิธภัณฑสถานชุมชนหน้าที่และประโยชน์ของพิพิธภัณฑสถานที่จะมีต่อชุมชน รวมตลอดถึงเรื่องสำคัญเช่นการสร้างความรู้ความเข้าใจว่า “พิพิธภัณฑสถานชุมชน” คือของของชุมชนที่จะต้องรับผิดชอบดูแลร่วมกัน มิใช่ภาระรับผิดชอบของคณะกรรมการดำเนินการแต่เพียงกลุ่มเดียวเท่านั้น

ในทัศนะของผู้วิจัยแล้วนั้น การมีความรู้ความเข้าใจในประเด็นดังกล่าว เป็นเงื่อนไขสำคัญทั้งกับการทำหน้าที่ของพิพิธภัณฑสถาน และสำหรับการดำรงอยู่ได้อย่างยั่งยืนของพิพิธภัณฑสถานของชุมชนเนื่องจาก แนวคิดของการดำเนินงานพิพิธภัณฑสถานตามแนวคิดแบบใหม่นั้น ไม่ได้มีเพียงแค่การปฏิบัติหรือการที่คนในชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมที่จะกำหนดหรือนิยามภาพของตัวตนที่จะสื่อสารออกไปเพียงเท่านั้น แต่ยังเป็นเรื่องของแนวคิดพื้นฐานและหลักปรัชญาของพิพิธภัณฑสถานชุมชนที่คนในชุมชนที่มีพิพิธภัณฑสถานนั้น จะต้องเข้าใจและรับรู้ก่อนด้วยว่า พิพิธภัณฑสถานชุมชนที่ตนกำลังทำนั้นคืออะไร มีความหมายอะไร ทำไมต้องทำ และจะต้องทำอะไรบ้าง ดังนั้น การขาดหายไปของการทำความเข้าใจร่วมกันในเบื้องต้น หรือความรู้ที่ถ่ายทอดไปไม่ถึงชาวบ้านเขาสารทั่วไปที่ได้เข้ามามีส่วนร่วมกับพิพิธภัณฑสถานในฐานะผู้ส่งสารกลุ่มคนใน และชาวบ้านทั่วไปในชุมชนนี้ จึงส่งผลกระทบอย่างสำคัญต่อระดับและรูปแบบของการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนเพื่อการบริหารจัดการ

พิพิธภัณฑสถาน ดังที่ผู้วิจัยจะได้ขยายความต่อไปในหัวข้อของการสื่อสารกับปฏิบัติการบริหารจัดการพิพิธภัณฑสถาน

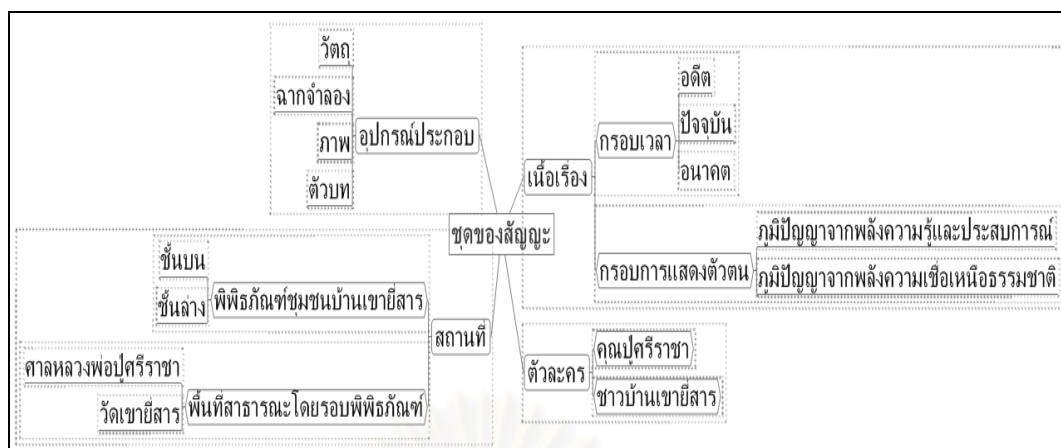
5.1.2.1 สัญญา: พลังแห่งการเล่าเรื่อง

ผู้วิจัยได้พบว่า เหตุที่ผู้วิจัยสามารถรับรู้และรู้สึกถึงภาพของความเป็นผู้ไม่ยอมแพ้แก่โชคชะตาของคนบ้านเขายี่สารได้นั้น เป็นเพราะพลังในการเล่าเรื่องของสัญญาและวิธีการร้อยเรียงสัญญานี้เหล่านั้นเข้าด้วย ดังนั้น ผลการศึกษาในส่วนนี้ ผู้วิจัยจึงจะได้แสดงให้เห็นชุดของสัญญาที่ถูกเลือกมาใช้ และกลยุทธ์ในการสื่อสารหรือวิธีการที่สัญญานี้เหล่านั้นถูกประกอบเข้าไว้ด้วยกันเพื่อถ่ายทอดความหมายหรือความคิดของผู้ส่งสาร

[1] ชุดของสัญญา

หากเทียบเคียงกับชุดของสัญญานี้ภายในห้องจัดแสดงประวัติศาสตร์ชาติไทย ณ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร แล้วนั้น ผู้วิจัยได้พบเช่นเดียวกันว่า ข้างหลังภาพหรือเบื้องหลังฉากตัวแทนความเป็นตัวตนของคน/ชุมชนบ้านเขายี่สาร ผ่านพิพิธภัณฑสถานเขายี่สารนั้น เกิดจากชุดของ “สัญญา” หรือ paradigm และวิธีการที่สัญญานี้เหล่านั้นถูกประกอบเข้าไว้ด้วยกันเพื่อถ่ายทอดความหมายหรือความคิดของผู้ส่งสาร เพื่อที่จะดึงดูดใจหรือดึงให้ผู้เข้าชมไปสู่การแปลความหมายตามที่ถูกจัดหรือผู้ส่งสารต้องการ หรือ syntagm ตามวิธีการของ Saussure (Fisk, 1982)

โดยที่สัญญานี้ในแต่ละชุดของสัญญานี้ใหญ่ภายในพิพิธภัณฑสถานเขายี่สารนั้นจะประกอบไปด้วยสัญญานี้ย่อย ซึ่งเป็นอำนาจหรือพลังที่เข้ามาสนับสนุนการเล่าเรื่องภายในพิพิธภัณฑสถานเขายี่สาร ประกอบด้วย ชุดของเนื้อเรื่อง ชุดของตัวละคร ชุดของอุปกรณ์ประกอบฉาก และชุดของสถานที่ ดังรายละเอียดในแผนภาพต่อไปนี้ คือ

แผนภาพที่ 11: ชุดของสัญญา พิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร จังหวัดสมุทรสงคราม

(1) ชุดของเนื้อหาเรื่อง

ในกรณีของพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร จังหวัดสมุทรสงครามนี้ เรื่องที่เลือกมาเล่าและจัดแสดงภายในพิพิธภัณฑ์ อันประกอบด้วย สถาปนาภูมิศาสตร์ ยี่สารในอดีต การขุดค้นทางโบราณคดี ความเชื่อและพิธีกรรมพ่อบุศรีราชา วัดเขายี่สารและศิลปกรรมในพุทธศาสนา โพล่ภูมิปัญญาบ้านเขายี่สาร การเปลี่ยนแปลงของยี่สาร และสู่ออนาคตนี้ สามารถแสดงให้เห็นถึงการปรับตัวและต่อสู้ของชาวบ้านเขายี่สารเพื่อที่จะอยู่อาศัยในสภาพแวดล้อมที่ลำบากและอยู่ได้อย่างอยากลำบากยิ่งในเวลาที่ต่อเนื่องยาวนานได้เป็นอย่างดี

โดยที่ผู้วิจัยสามารถสรุปชุดของเนื้อหาเรื่องที่จัดแสดงภายในพิพิธภัณฑ์ได้ดังนี้

(1.1) กรอบของกาลเวลา ประกอบด้วย

- **เวลาในช่วงอดีต** เนื้อหาในส่วนนี้จัดอยู่ในหมวดเรื่องราวกำเนิดยี่สารและยี่สารในอดีต โดยได้แสดงให้เห็นถึงเรื่องเล่าถึงกำเนิดของชุมชนบ้านยี่สารที่ผูกพันกับตำนานของพ่อบุศรีราชา เรื่องของชุมชนยี่สารในฐานะชุมชนการค้าในอดีต รวมถึงตลอดถึงเรื่องของยี่สารในฐานะของการเป็นส่วนหนึ่งในเส้นทางคมนาคมและการท่องเที่ยวโบราณ และการขุดค้นทางโบราณคดีในชุมชนบ้านเขายี่สาร รวมถึงหมวดเรื่องราวสถาปัตยกรรมทางภูมิศาสตร์ ซึ่งบอกเล่าถึงสภาพแวดล้อมโดยทั่วไปของบ้านเขายี่สารกับการอยู่อาศัยและการทำมาหากินของชาวบ้านในชุมชน

ตัวบทภายในพิพิธภัณฑ์ในหมวดเรื่องราวข้างต้น ได้แสดงให้เห็นถึงเวลาที่หากว่าเราเปรียบเทียบกับสมัยกับประวัติศาสตร์ชาติไทยแล้ว จะพบว่า อดีตที่นับย้อนกลับ

ไปไกลสุดในช่วงระยะเวลาเริ่มต้นของการตั้งรกรากถิ่นฐานของคนบ้านเขายี่สารราว พุทธศตวรรษที่ 19 เป็นต้นมานั้นจะร่วมสมัยกับช่วงสมัยกรุงศรีอยุธยา

ในขณะที่ช่วงเวลาของชาวยี่สารในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์นี้จะปรากฏในช่วง รัชสมัยรัชกาลที่ 4 โดยกล่าวถึงเหตุการณ์การขุดคลองบางลี่จากเมือง สมุทรสงครามไปตกคลองยี่สาร และแก้คลองลัดยี่สารบางตะบูนอีกหนึ่งคลอง เมื่อพ.ศ. 2411 และการเปิดคลองเมื่อพ.ศ. 2412 หรือช่วงเวลาในอดีตของยี่สารที่ ปรากฏผ่านนิราศยี่สารของ ก.ศ.ร.กุหลาบ เขียนขึ้นเมื่อพ.ศ. 2422 เมื่อนาย กุหลาบมาท่องเที่ยวตากอากาศและไหว้พระที่เขายี่สารพร้อมบุตรสาว หรือเวลา ในอดีตที่ปรากฏผ่านภาพจิตรกรรมบนแผ่นไม้เรื่องพุทธประวัติ ที่ลงเวลาศักราชไว้ ที่ สก 129 หรือ พ.ศ. 2454 ในรัชสมัยรัชกาลที่ 6 ภาพเขียนนี้มีความสำคัญต่อ ชาวยี่สารในแง่ที่มีชื่อของผู้บริจาคทรัพย์ในการเขียนภาพจิตรกรรมปรากฏให้เห็น และเมื่อสืบค้นแล้ว พบว่าเป็นบรรพบุรุษรุ่นปู่ตาตายายของชาวยี่สารในปัจจุบัน ทั้งสิ้น

- **เวลา ณ ปัจจุบัน** เนื้อหาในเวลาช่วงปัจจุบันนี้จัดอยู่ในหมวดเรื่องราวการเปลี่ยนแปลงของยี่สาร และสภาพทางภูมิศาสตร์ ที่บอกเล่าถึงเรื่องราวเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางสภาพแวดล้อมของชุมชนบ้านเขายี่สาร โดยเฉพาะช่วงเวลาที่ปรากฏได้แก่ในปีพ.ศ. 2525 พ.ศ. 2538 และ พ.ศ. 2541แผนที่ทางภูมิศาสตร์ ในช่วงปีดังกล่าวที่ได้นำมาจัดแสดงภายในพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สารได้แสดงให้เห็นถึงการปรับเปลี่ยนสภาพพื้นที่ป่าชายเลนของชุมชน อันเป็นผลเนื่องมาจากการเฟื่องฟูของอาชีพเลี้ยงกุ้งกุลาดำ และผลจากการเปลี่ยนแปลงนี้ได้กระทบถึงการเปลี่ยนแปลงของสภาพทางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชน
- **เวลาในอนาคต** เนื้อหาในเวลาแห่งอนาคตนี้จัดอยู่ในหมวดเรื่องราวสู่อนาคต ซึ่งจะประกอบไปด้วย บทสัมภาษณ์ประกอบรูปของชาวบ้านเขายี่สารที่พูดถึงความคาดหวังที่มีต่อชุมชนและความคิดเห็นที่มีต่อพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร

ผู้วิจัยได้ตั้งข้อสังเกตต่อการจัดแสดงเนื้อเรื่องให้เห็นถึงกาลเวลาใน 3 ช่วง ทั้งอดีต ปัจจุบัน และอนาคต ดังต่อไปนี้คือ

ประการแรก ในทัศนะของผู้วิจัยแล้วนั้น ภาพแห่งเวลาในอดีตที่แสดงให้เห็นถึงกำเนิดของ ยี่สารภายในพิพิธภัณฑ์ ได้กระตุ้นความคิดและจินตนาการถึงช่วงเวลาที่ยังดงามและรุ่งเรืองให้ เกิดขึ้นในสายตาของผู้เข้าชม โดยเฉพาะผู้รับสารซึ่งเป็นกลุ่มคนในชุมชน ภาพตัวแทนผ่าน พิพิธภัณฑ์ดังกล่าวจึงได้กลายเป็นส่วนหนึ่งในการประกอบสร้างตัวตนของคนยี่สาร โดยเฉพาะเมื่อ ภาพตัวแทนนั้นเป็นส่วนหนึ่งของการผลิตความรู้ เป็นความรู้ที่ได้รับจากการดำเนินงานพิพิธภัณฑ์ บ้านเขายี่สารในกระบวนการค้นคว้าและเก็บรวบรวมข้อมูลของชุมชน

ช่วงเวลาในอดีตของยี่สารที่ปรากฏผ่านในพิพิธภัณฑ์นั้น นอกจากจะเป็นกลไกการ เชื่อมโยงคนยี่สารในปัจจุบันให้ได้รับรู้ถึงประวัติความเป็นมาร่วมกันของคนในชุมชนแล้ว สิ่งที สำคัญ คือ การช่วยสร้างให้เกิดความภาคภูมิใจของคนยี่สารถึงความเป็นมาอย่างยาวนานร่วม สมัยกับกรุงศรีอยุธยาของชุมชนของตนเองได้อีกด้วย โดยผ่านการเชื่อมโยงช่วงเวลาในปัจจุบันที่ ชาวบ้านได้พบเศษภาชนะกระเบื้อง ภาชนะดินเผากระจัดกระจายอยู่ทั่วไปตามพื้นดิน เข้ากับ จินตนาการถึงช่วงเวลาในอดีตของยี่สาร ในฐานะชุมชนการค้าในอดีต ในฐานะของการเป็น ส่วนหนึ่งในเส้นทางคมนาคมและการท่องเที่ยวโบราณ

ความภาคภูมิใจดังกล่าวทำให้พิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สารได้ทำหน้าที่ในการตอบสนองความ ต้องการมีตัวตนของในชุมชน ทั้งตัวตนในความรู้สึกนึกคิดของตนเอง และตัวตนร่วมของคนใน สังคม พิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สารทำให้ทุกคนได้รู้จักยี่สาร มีผู้คนทั้งในและต่างประเทศเดินทางเข้า มาเยี่ยมชมพิพิธภัณฑ์และชุมชน เปลี่ยนจากการเป็นชุมชนที่ไม่มีคนรู้จักไม่มีคนสนใจ โดยเฉพาะ เมื่อผลจากการศึกษาทำให้ได้พบว่า ในช่วงเวลาก่อนหน้าที่จะมีการดำเนินงานพิพิธภัณฑ์ชุมชน นั้น ยี่สารเปรียบเสมือนชุมชนปิดที่โลกภายนอกแทบจะไม่มีใครรู้จักยี่สารเลยแม้แต่คนที่อยู่ในอำเภอ เดียวกัน (อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม) รวมถึงการที่ไม่มีความทรงจำของชาวบ้านใน ชุมชนถึงความรุ่งเรืองของยี่สารในฐานะของการเป็นชุมชนย่านการค้าเลย

อย่างไรก็ตาม หากมองในอีกแง่มุมหนึ่งแล้วนั้น การย้อนกลับไปหารากเหง้าทาง ประวัติศาสตร์ของชุมชนยังแสดงให้เห็นถึงการนำเอาอดีตมาใช้ในกระบวนการบริโภคอัตลักษณ์ ของปัจจุบัน เนื่องจาก สิ่งที่เกิดขึ้นต่อมาต่อชุมชนบ้านเขายี่สารผ่านความโด่งดังของพิพิธภัณฑ์ ชุมชนแล้วนั้น ก็คือกระแสการท่องเที่ยวในชุมชนยี่สาร มีนักท่องเที่ยวเดินทางเข้ามาชมพิพิธภัณฑ์ เข้ามาซื้ออาหารและสินค้าพื้นบ้านของชุมชน

ทั้งนี้ ปัญหาสำคัญในความคิดของผู้วิจัยมีได้อยู่ที่กระแสของการท่องเที่ยวแบบฉาบฉวย เพราะปัญหาที่สำคัญยิ่งไปกว่านั้นในความคิดของผู้วิจัยอยู่ตรงที่ เมื่อพิพิธภัณฑสถานบ้านเขายี่สารในช่วงเวลาปัจจุบันกำลังผ่านพ้นช่วงสภาวะการ “บูม” ของพิพิธภัณฑสถาน โดยเฉพาะในความรู้สึกและสายตาของชุมชน อันเป็นผลมาจากการสังเกตและพูดคุยกับคนในชุมชน ถึงปริมาณการเข้าชมพิพิธภัณฑสถานบ้านเขายี่สารของคนยี่สารเองที่น้อยลงและแทบจะไม่มี การเข้าชมพิพิธภัณฑสถานอีกเลยในช่วง 2-3 ปีหลังนี้ รวมถึงความขัดแย้งต่างๆที่เกิดขึ้นในชุมชนโดยมีพิพิธภัณฑสถานเป็นส่วนหนึ่งของความขัดแย้งดังกล่าว และเมื่อพิพิธภัณฑสถานไม่มีไว้เพื่อให้คนในชุมชนได้เรียนรู้ประวัติความเป็นมาและอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชุมชนตนเอง แต่กลับเป็นเพียงทางผ่านของการท่องเที่ยวไปแล้วนั้น พิพิธภัณฑสถานบ้านเขายี่สารจะอยู่ต่อไปได้อีกนานเท่าไร ทั้งนี้ ผู้วิจัยจะขยายความต่อไปของปฏิบัติการบริหารจัดการพิพิธภัณฑสถานต่อไป

ประการที่สอง มิติแห่งเวลาทั้งอดีต ปัจจุบัน และอนาคต ยังแสดงให้เห็นถึงการทำหน้าที่เป็นกระจกช่วยส่องสะท้อนและวิพากษ์ตัวเองของชุมชน การได้มีส่วนร่วมในกระบวนการสร้างพิพิธภัณฑสถาน รวมถึงการเข้าชมเนื้อหาและสิ่งแสดงต่างๆภายในพิพิธภัณฑสถานบ้านเขายี่สารทำให้ผู้มีส่วนร่วมในการดำเนินงานรวมถึงผู้เข้าชม มีโอกาสได้ครุ่นคิดทบทวนถึงสิ่งที่จัดแสดงอยู่ในพิพิธภัณฑสถานกับสิ่งที่กำลังเป็นอยู่ภายนอกพิพิธภัณฑสถานที่กำลังจะ “ตายลง” และครุ่นคิดครุ่นหาถึงโอกาสที่จะทำให้สิ่งที่ “ตายไปแล้ว” ที่ปรากฏให้เห็นรูปรอยภายในพิพิธภัณฑสถานได้มีโอกาสกลับฟื้นคืนมาขึ้นมาอีกครั้งหนึ่ง

ผู้วิจัยได้พบว่า สิ่งที่น่าจะอยู่ในความคิดคำนึงของผู้ดำเนินการสร้างพิพิธภัณฑสถานบ้านเขายี่สารต่อ “สิ่งที่กำลังเป็นอยู่ภายนอกพิพิธภัณฑสถานที่กำลังจะตายลง” นั้น ก็คือสภาพแวดล้อมทางกายภาพที่ส่งผลกระทบถึงความเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนบ้านเขายี่สารโดยตรง นั่นก็คือ การทำธุรกิจบ่อเลี้ยงกุ้งกุลาดำ การเล่าเรื่องและแสดงภาพถ่ายทางภูมิศาสตร์ เพื่อให้ผู้เข้าชมได้รับรู้ถึงความเปลี่ยนแปลงของชุมชนบ้านเขายี่สาร จึงเป็นรูปธรรมของความคิดคำนึงของกลุ่มผู้ส่งสารให้เห็นได้อย่างชัดเจน ดังที่แสดงให้เห็นผ่านตัวบทภายในพิพิธภัณฑสถานต่อไปนี้เป็น

“...จนกระทั่งในปีพ.ศ. 2530 ซึ่งเป็นช่วงที่กุ้งกุลาดำเป็นที่ต้องการของตลาดต่างประเทศอย่างสูง ทำให้เกิดความนิยมทำธุรกิจบ่อเลี้ยงกุ้งกุลาดำแพร่กระจายไปยังพื้นที่ชายฝั่งทะเลทั่วประเทศ

จึงมีการเปลี่ยนบ่อทุ่งแซบ้วยกลายเป็นนาทุ่งกุลาดำ และยังมีการเปิดพื้นที่ใหม่ๆ เป็นบ่อทุ่งอีกมาก ความเฟื่องฟูของธุรกิจบ่อทุ่งกุลาดำในช่วงปีพ.ศ. 2530- 2533 ได้นำความเปลี่ยนแปลงอย่างใหญ่หลวงมาสู่ระบบเศรษฐกิจในบ้านยี่สาร

นำมาสู่การปรับเปลี่ยนอาชีพจากการปลูกป่าโกงกางเพื่อทำถ่านเป็นการไถ่ถางป่าชายเลนและเปิดหน้าดินให้กลายเป็นบ่อทุ่งอย่างกว้างขวาง ส่งผลให้เกิดการขายที่ดินออกไปสู่คนนอกชุมชนเป็นจำนวนมาก โดยมีกลุ่มธุรกิจใหญ่รายหนึ่งอาศัยชาวท้องถิ่นเป็นคนกลางกว้านซื้อที่ดิน ชาวบ้านบางรายยังให้คนนอกพื้นที่เช่าที่บ่อทุ่งในลักษณะทำสัญญาเป็นรายปี ขณะที่ชาวบ้านอีกไม่น้อยซึ่งขายที่ดินแก่นายทุนไปจนหมดเนื่องจากหวังเงินก้อนใหญ่ ก็ใช้วิธีเช่าบ่อทุ่งจากแหล่งใดแหล่งหนึ่งมาเป็นที่ทำมาหากินไปเรื่อยๆ ปีต่อปี การเปลี่ยนแปลงนี้เป็นช่วงเวลาที่คุณจากภายนอกเดินทางเข้ามาในหมู่บ้านมากมายอย่างที่ไม่เคยปรากฏมาก่อน ช่องว่างทางฐานะระหว่างชาวบ้านเริ่มปรากฏชัดเจนขึ้นเป็นลำดับ ครอบครัวส่วนหนึ่งที่ไม่มีที่ดินไม่มากนัก ได้ตัดสินใจขายที่ดินของตนแก่คนจากภายนอกที่ต้องการลงทุนเลี้ยงกุ้งและกว้านซื้อที่ดินเก็บไว้

ผลพวงที่เกิดตามมาจากการเปลี่ยนมือที่ดินได้แก่ การอพยพออกไปของชาวบ้านที่หมดที่ดินทำกิน และอีกส่วนคือ การแปรสภาพจากเจ้าของมาเป็นแรงงานรับจ้าง”

ในขณะที่ การครุ่นคิดครุ่นหาถึงโอกาสที่จะทำให้สิ่งที่ “ตายไปแล้ว” ที่ปรากฏให้เห็นรูปรอยภายในพิพิธภัณฑ์ได้มีโอกาสกลับฟื้นคืนมาขึ้นมาอีกครั้งหนึ่ง ได้ปรากฏให้เป็นรูปธรรมด้วยการรื้อฟื้นภูมิปัญญาในอดีตที่ต้องปรับตัวเพื่อให้สามารถดำรงอยู่ได้ในสภาพธรรมชาติแบบป่าชายเลนทั้งในด้านของอาหารการกิน ด้านเสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่ม ผ่านการรวมตัวของชาวบ้านเป็นกลุ่มอาชีพ อาทิ กลุ่มเปลือกมด้อย่อม กลุ่มป้าหมอดัดเดียว โดยการนำของคณะดำเนินงานพิพิธภัณฑ์

นอกเหนือจากนั้นแล้ว ผู้วิจัยยังได้ค้นพบอีกว่า การตั้งข้อสังเกตในเรื่องกรอบของกาลเวลาในชุดของเนื้อเรื่อง เมื่อได้เข้าชมการจัดแสดงภายในพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สารนั้น ปรากฏว่าตรงกันกับแนวคิดในการสร้างภาพตัวแทนที่กลุ่มผู้ส่งสารของพิพิธภัณฑ์ชุมชนต้องการจะสื่อสารออกมาสู่สายตาของภายนอก เนื่องจาก ผลจากการอ่านทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวกับพิพิธภัณฑ์ชุมชนเพิ่มเติมในระหว่างเก็บข้อมูลการวิจัย ผู้วิจัยได้พบหลักฐานที่แสดงให้เห็นถึงแนวคิดเบื้องหลังในการทำงานของ รศ.ศรีศักร วัลลิโภดม และคณะทำงานจากมูลนิธิเล็ก-ประไพ วิริยะพันธุ์ ในฐานะพี่เลี้ยงการดำเนินการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร ทั้งนี้ แนวคิดหรือหลักการจัดแสดงเนื้อหาภายในพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นของ รศ.ศรีศักร นั้นมีอยู่ว่า การจัดแสดงสิ่งของภายในพิพิธภัณฑ์นั้น

จะต้องทำให้มองเห็นทั้งเรื่องราวในอดีตที่ห่างไกล อดีตใกล้ๆปัจจุบัน และทิศทางในอนาคต (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2546)

(1.2) **กรอบของการแสดงตัวตน** ผู้วิจัยพบว่า เรื่องที่เล่าภายในพิพิธภัณฑ์ที่จัดอยู่ภายในกรอบของการแสดงตัวตนนี้ ก็คือ กรอบการแสดงตัวตนผ่านภูมิปัญญา

ผลจากการศึกษาได้พบว่า เพื่อที่จะยืนยันความเป็น “คนยี่สาร” ออกมา อัตลักษณ์แห่งความเป็นคนยี่สารจึงได้ถูกเลือกนำมาเสนอผ่านการจัดแสดงภายในพิพิธภัณฑ์ด้วยลักษณะเฉพาะของวิถีชีวิตที่ต้องปรับตัวและต่อสู้เพื่อดำรงตนให้ได้อยู่ได้มาอย่างยาวนาน ในสภาพแวดล้อมแบบป่าชายเลนที่อยู่อาศัยได้อย่างยากลำบากยิ่ง

ข้อที่น่าสังเกตก็คือ เมื่อการวางตัวตนของคนยี่สารเป็นตัวแปรที่มีความสัมพันธ์กับบริบทในทางด้านสภาพแวดล้อมในการอยู่อาศัย ดังนั้น จึงไม่เป็นที่แปลกใจเลยว่า เพราะเหตุใดสิ่งที่อยู่ในความคิดคำนึงของผู้ดำเนินการสร้างพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร ในชุดกรอบแห่งกาลเวลา ดังได้กล่าวมาในข้างต้น จึงเป็นเรื่องของสภาพแวดล้อมทางกายภาพของยี่สารที่กำลังเปลี่ยนแปลงไปและกำลังเปลี่ยนแปลง เพราะเมื่อบริบทเปลี่ยน อัตลักษณ์ของคนยี่สารที่ถูกสร้างขึ้นผ่านความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมทางกายภาพดังกล่าวก็จะแปรเปลี่ยนตามไปด้วยนั่นเอง

สำหรับเนื้อเรื่องที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาหรือความรู้พื้นบ้านที่แสดงให้เห็นถึงตัวตนของคนยี่สาร ที่ผู้วิจัยค้นพบจากการจัดแสดงภายในพิพิธภัณฑ์นั้น สามารถจำแนกออกได้เป็น 2 รูปแบบ คือ ภูมิปัญญาจากพลังความรู้และประสบการณ์ และภูมิปัญญาจากพลังความเชื่อเหนือธรรมชาติ

ภูมิปัญญาจากพลังความรู้และประสบการณ์ในรูปแบบแรก ที่ปรากฏให้เห็นภายในพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร ได้แสดงออกให้เห็นอย่างชัดเจนถึงความรู้ความสามารถในการแก้ไขปัญหาและความชาญฉลาดของคนยี่สาร ที่จะเลือกสรรเลือกหยิบทรัพยากรต่างๆที่อยู่ในสภาพแวดล้อมแบบป่าชายเลนมาใช้ในการจัดการเรื่องอาหารการกิน มาประดิษฐ์ข้าวของเครื่องใช้นานาชนิด รวมทั้งการใช้พืชสมุนไพรรักษาอาการเจ็บป่วยของตนเองและคนในชุมชน และเรื่องของการทำมาหากิน นอกเหนือจากนั้นแล้ว ด้วยสภาพแวดล้อมที่มีแต่น้ำกร่อย ภูมิปัญญาของยี่สารจึงได้แสดงให้เห็นถึงพลังแห่งปัญญาและพลังในการต่อสู้อย่างถึงที่สุดเพื่อให้มีกินมีใช้ไปได้ตลอดทั้งปี

สำหรับเนื้อหาในชุดของกรอบการแสดงตัวตนในข้างต้นนี้ จะอยู่ในหมวดภูมิปัญญาของชาวบ้านยี่สาร เป็นการสอดแทรกเนื้อหาผ่านการจัดแสดงภาชนะประเภทต่างๆ รวมถึงโพล์หรือตุ่มใส่น้ำขนาดใหญ่ ซึ่งถูกกำหนดให้เป็นสัญลักษณ์ของท้องถิ่น เรื่องราวของการลมน้ำ สมุนไพรพื้นบ้าน สิ่งของเครื่องมือเครื่องใช้พื้นบ้านที่ประดิษฐ์ด้วยภูมิปัญญาของชาวบ้านยี่สาร อาหารและขนมหวานของชาวบ้านยี่สาร รวมถึงการแสดงฉากจำลองเหมือนจริง (replica/model setting) ชีวิตของคนเฝ้าถ่านบ้านยี่สาร และการแสดงการใช้ชีวิตของชาวบ้านผ่านบ้านจำลองที่สร้างขึ้นจากของจริง (reconstruction setting)

ในขณะที่ภูมิปัญญาจากพลังความเชื่อเหนือธรรมชาติในรูปแบบที่สองนี้ จะอยู่ในหมวดเรื่องราวความเชื่อและพิธีกรรมของชุมชนที่เชื่อมโยงกับพ่อปู่ศรีราชา ซึ่งเป็นที่เคารพสักการะ และถือเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำชุมชนของชาวบ้านเขาอีสาร

ภูมิปัญญาในด้านนี้นั้นเป็นเครื่องบ่งชี้ที่สำคัญถึงอุบายชาวบ้านในการดำรงชีวิตอยู่ในชุมชนที่เสมือนถูกตัดขาดจากโลกภายนอก อยู่กับความไม่แน่นอนของสภาพธรรมชาติของฟ้าฝนและลมทะเล และอยู่ห่างไกลจากการสอดส่องระวังภัยจากโจรผู้ร้ายของส่วนกลาง พ่อปู่ศรีราชาจึงมิได้เป็นแต่เพียงเรื่องของความเชื่อเหนือธรรมชาติแต่เพียงอย่างเดียว แต่เป็นอุบายให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ด้วยดี ราบรื่นและสงบสุข จากการมีจุดยึดเหนี่ยวจิตใจเดียวกันของชุมชน

ดังเช่น (1) ความเชื่อในพ่อปู่ศรีราชาเป็นอุบายเพิ่มพลังใจให้กับการกระทำกิจการใดๆ ยกตัวอย่างเช่น การล่องเรือเพื่อออกไปทำมาหากินหรือเดินทางออกนอกชุมชน หรือการกระทำกิจกรรมต่างๆภายในชุมชน ทำให้ชาวบ้านมั่นใจที่จะทำกิจการใดๆ เพราะมีความเชื่อมั่นว่าพ่อปู่จะคุ้มครองตนเอง (2) เป็นอุบายเพื่อกำกับความประพฤติและการกระทำของชุมชนเพื่อลดความทะเลาะวิวาทบาดหมางของชุมชน เพราะความสามัคคีของชุมชนจะนำมาซึ่งความร่วมมือร่วมใจตลอดจนการสร้างพลังภายในของชุมชนให้เข้มแข็งอีกด้วย

และ (3) รวมตลอดถึงการเป็นอุบายเพื่อสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนและการผูกมิตรกับคนนอกชุมชน ด้วยการอ้างอิงถึงตำนานพี่น้องชาวจีนสามคนที่ เป็นเรื่องเล่าบอกกล่าวถึงความเป็นมาของบรรพบุรุษชุมชนของชาวบ้านที่อยู่ในบริเวณเขาอีสาร บริเวณเขาตะเครา และบริเวณเขาอีโก้ เพื่อการพึ่งพาอาศัยกันทั้งในเรื่องของน้ำ อาหารการกิน และความร่วมมือร่วมใจในเรื่องอื่นๆ

นอกเหนือจากนั้นแล้ว การแสดงตัวตนของชาวบ้านเขายี่สารยังปรากฏผ่านความเชื่อมโยงระหว่างชาวบ้านกับวัด ซึ่งสามารถสะท้อนให้เห็นอีกด้วยว่า คนยี่สารมีกรอบอ้างอิงของความประพฤติปฏิบัติของชาวบ้านในชุมชนอย่างหลากหลาย ทั้งจากอิทธิพลความเชื่อในเรื่องของพ่อปู่และความศรัทธาในพุทธศาสนา ความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านกับศาสนานี้แสดงให้เห็นผ่านการจัดแสดงเรื่องราวในหมวดของวัดเขายี่สารและศิลปกรรมในพุทธศาสนา โดยเรื่องที่เล่าได้บอกกล่าวถึงวัดเขายี่สารในฐานะของศูนย์กลางทางความเชื่อและสถานที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาของชาวบ้านในชุมชน รวมถึงการจัดแสดงภาพจิตรกรรมบนแผ่นไม้เรื่องพุทธประวัติที่บรรพบุรุษของเขายี่สารเป็นผู้บริจาคทุนทรัพย์ในการจัดทำ

ภาพที่ 51: ภาพจิตรกรรมบนแผ่นไม้เรื่องพุทธประวัติ
จัดแสดงบริเวณผนังด้านบน ภายในชั้นบนของพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร

กรอบของการแสดงตัวตนผ่านภูมิปัญญาดังกล่าว ยังสะท้อนให้เห็นถึงภาพของอำนาจและบทบาทของชุมชนที่ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการผลิตความรู้และนำเสนอประวัติศาสตร์ของชุมชน ที่มีทั้งบรรพบุรุษของชุมชนและตัวตนของชาวบ้านในยุคปัจจุบันได้เป็นส่วนหนึ่งในประวัติศาสตร์นั้น ประวัติศาสตร์ภูมิปัญญาของท้องถิ่นบ้านเขายี่สารได้มีโอกาสก้าวขึ้นมาแทนที่ประวัติศาสตร์ของเมือง หรือประวัติศาสตร์ในระดับของชาติ ภายในพื้นที่ของพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร นอกเหนือจากนั้นแล้ว พิพิธภัณฑ์แห่งนี้ยังได้ช่วยเปิดพื้นที่แห่งความทรงจำและการรับรู้ต่อการแสดงตัวตนของคนและชุมชนบ้านเขายี่สารผ่านการเรียนการสอนในหลักสูตรท้องถิ่น ตลอดจนขยายออกสู่ภายนอกจากการนำเสนอ/พูดถึงของสื่อมวลชนอีกด้วย

อาจกล่าวโดยสรุปได้ว่า ชุดของเนื้อเรื่องดังกล่าว นอกจากจะแสดงให้เห็นถึงบทบาทและหน้าที่ของพิพิธภัณฑ์ในการเก็บรวบรวม จัดแสดง อนุรักษ์และสืบทอดมรดกทางวัฒนธรรมแล้ว วัตถุประสงค์ของต่างๆ ที่ถูกเก็บรวบรวมและนำมาเสนอในพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร ยังเป็นภาพสะท้อนให้เห็นถึงภูมิปัญญาและวัฒนธรรมที่สัมพันธ์กับประวัติศาสตร์และวิถีชีวิตของผู้คนในแต่ละช่วงเวลา ทั้งภาพในอดีต ปัจจุบัน และอนาคต

(2) ชุดของตัวละคร

เมื่อเปรียบเทียบปฏิบัติการจัดแสดงเข้ากับกระบวนการสร้างละครโทรทัศน์หรือภาพยนตร์ แล้วนั้น ชุดของตัวละครเปรียบเสมือนการเลือกดารานำแสดง ทั้งในส่วนของตัวละครหลักและตัวละครประกอบ ผู้วิจัยได้พบว่า ชุดของตัวละครหลักภายในพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สารนี้ สามารถแยกแยะออกได้เป็น 2 ชุด คือ **ชุดเรื่องราวของคุณปู่ศรีราชาและชุดเรื่องราวของชาวบ้านของชุมชนบ้านเขายี่สาร** โดยกฎที่เข้าควบคุมในการเลือกนั้นได้พบว่าเป็นกฎของความเชื่อมโยงสัมพันธ์ และกฎของการแสดงบทบาทหน้าที่ เนื่องจาก ตัวละครที่ปรากฏภายในพิพิธภัณฑ์ทั้งหมดนั้นล้วนมีส่วนสัมพันธ์หรือเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกับเนื้อหาภายในพิพิธภัณฑ์ในเรื่องราวต่างๆ ทั้งในกรอบของกาลเวลาและกรอบของการแสดงตัวตนผ่านภูมิปัญญา รวมถึงเป็นตัวละครที่มีส่วนเกี่ยวข้องในกระบวนการสร้างและดำเนินงานพิพิธภัณฑ์ในขั้นตอนหรือบทบาทหน้าที่ต่างๆ

ผู้วิจัยมองว่า การเลือกเรื่องราวของคุณปู่ศรีราชามาเป็นตัวละครหลักภายในพิพิธภัณฑ์นี้ ไม่เพียงแต่จะแสดงให้เห็นความเชื่อต่อพ่อปู่หรือคุณปู่ศรีราชาในฐานะบรรพบุรุษของชุมชนเท่านั้น แต่การเลือกพ่อปู่ศรีราชายังเป็นสัญลักษณ์ที่บ่งชี้ให้เห็นถึงภูมิปัญญาของชุมชนอย่างชัดแจ้ง ดังได้กล่าวมาแล้วในกรอบของการแสดงตัวตนของคนบ้านเขายี่สารผ่านภูมิปัญญาอันมีที่มาจากพลังความเชื่อเหนือธรรมชาติ

นอกเหนือจากนั้นแล้ว พ่อปู่ศรีราชายังเป็นตัวละครหลักที่มีความเชื่อมโยงกับชุดตัวละครของชาวบ้านในชุมชนที่ปรากฏตัวตนเชื่อมโยงกับเรื่องราวการจัดแสดงภายในพิพิธภัณฑ์ ทั้งในบทบาทของผู้ที่มีความหมายและมีอิทธิพลต่อจิตใจ ด้วยการเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ ช่วยเพิ่มขวัญและกำลังใจ และมีบทบาทในการควบคุมความคิดและการกระทำของตัวละครในชุดของชาวบ้าน ยกตัวอย่างเช่น การบนบานหรือไหว้ศาลพ่อปู่เพื่อขอให้คุ้มครองชาวบ้านและชุมชนให้แคล้วคลาดจากภัยอันตรายต่างๆ ทั้งจากโจรที่จะมาปล้นหมู่บ้าน หรือในเวลาที่จะต้องเดินทางออกนอกชุมชน หรือการเน้นถึงพ่อปู่ศรีราชาในฐานะบรรพบุรุษของชุมชน เพื่อเป็นอุบายสร้างความสามัคคีให้เกิดความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อกันของคนในชุมชน เป็นต้น

ในส่วนของตัวละครอีกชุดหนึ่งนั่นก็คือชาวบ้านของชุมชนเขายี่สาร ผู้วิจัยสามารถจำแนกชุดตัวละครชาวบ้านเขายี่สารที่ปรากฏตัวตนภายในพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สารได้ดังนี้ คือ

- **ตัวละครชาวบ้านเขายี่สารที่ปรากฏตัวตนเชื่อมโยงกับเรื่องราวการจัดแสดงภายในพิพิธภัณฑ์** โดยลักษณะของการปรากฏตัวจะอยู่ในรูปแบบของการปรากฏในภาพหรือการเล่าเรื่องถึง โดยที่ลักษณะของการเล่าเรื่องนั้นจะเป็นการเล่าในลักษณะของภาพรวมของชุมชนมิได้เล่าเจาะจงถึงตัวบุคคลหรือระบุชื่ออย่างชัดเจน ยกตัวอย่างเช่น ภาพของตัวละครชาวบ้านเขายี่สารผู้ลงเรือไปลมน้ำกลับมาไว้ใช้ในชุมชน หรือ ตัวบทที่บอกเล่าเรื่องถึงชาวบ้านเขายี่สารผู้เป็นเจ้าของภาพในพิธีบวงสรวง ที่ต้องเตรียมทำขนมประเภททองหยิบ ทองหยอด มอบให้ผู้มาร่วมงานนำกลับบ้าน เป็นต้น

นอกจากนั้นแล้วยังมีตัวละครชาวบ้านเขายี่สารในวิถีปัจจุบัน ที่ปรากฏผ่านการแสดงความคิดความรู้สึกของคนยี่สารที่มีต่อพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สารและทิศทางของหมู่บ้านเขายี่สารในอนาคต ในหมวดเรื่องราวที่มีชื่อว่า “สู่อนาคต” ตัวละครในชุดนี้จะมีลักษณะของการแสดงตัวตนให้เห็นชัดเจนว่าเป็นใครและมีบทบาทอย่างไรต่อยี่สาร

ยกตัวอย่างเช่นความคิดเห็นของ ศิริพร แป้นน้อย นักเรียนชั้นป.6 อายุ 12 ปีว่า “พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นจะทำให้ยี่สารเป็นที่ท่องเที่ยวอีกแห่งหนึ่งของจังหวัด คนอื่นจะรู้จักหมู่บ้านของเรามากขึ้น คนในหมู่บ้านจะไปดูของเก่าในพิพิธภัณฑ์ที่ชาวบ้านบริจาคมาทั้งหมด แต่การสร้างพิพิธภัณฑ์ก็อาจเสี่ยงงบประมาณมาก สำหรับชุมชนอยากให้แก้ปัญหาเรื่องยาเสพติดในหมู่บ้านให้ลดน้อยลงหรือหมดไปจากหมู่บ้านของเรา อยากให้คนมีการศึกษาสูงขึ้น หมู่บ้านสะอาดขึ้น”

หรือความคิดเห็นของ พิศาล พยนต์ยิ้ม กำนันตำบลยี่สาร อาชีพค้าขาย,ทำวังกุ้ง อายุ 45 ปีว่า “อนาคตของยี่สารน่าจะแย่กว่านี้ เพราะทรัพยากรในท้องถิ่นขายไม่ออกและน้อยลง เช่น ป่าไม้โกงกางที่ชาวบ้านปลูกไว้ทำถ่านขายไม่ได้ จะหันไปปลูกพืชอย่างอื่นก็ไม่ได้เพราะดินเค็ม ส่วนอาชีพเลี้ยงกุ้งต่อไปก็จะเลี้ยงไม่ได้ เพราะมีน้ำเสียจากตำบลใกล้เคียงปล่อยลงมาเป็นประจำ สัตว์ที่มีอยู่ตามธรรมชาติตายหมด และรัฐไม่ค่อยสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกให้นัก พิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สารจะทำให้คนภายนอกรู้จักยี่สารมากขึ้น รู้จักรากเหง้าของพวกเรา มาจากไหน และทำให้ชุมชนมีรายได้เพิ่มขึ้น ถ้าทางรัฐบาลให้การสนับสนุนมากกว่านี้”

- ตัวละครชาวบ้านเขยี่สารที่ปรากฏตัวตนโดยการทำหน้าที่หรือมีบทบาท ร่วมในการดำเนินงานสร้างพิพิธภัณฑ์ ยกตัวอย่างเช่น ในบทบาทของ ผู้บริจาคเงิน และวัตถุสิ่งของให้กับพิพิธภัณฑ์ รวมถึงคณะกรรมการพิพิธภัณฑ์ บ้านเขยี่สาร ทั้งกรรมการอำนวยการ กรรมการที่ปรึกษา และคณะกรรมการ ดำเนินงาน ตลอดจนชาวบ้านเขยี่สารที่ไม่ได้ปรากฏรายชื่อ แต่ได้ร่วมบริจาค แรงกายหรือให้ความคิดเห็นหรือทรัพยากรในด้านต่างๆเพื่อการก่อตั้งพิพิธภัณฑ์ บ้านเขยี่สาร

ตัวละครในชุดชาวบ้านเขยี่สารที่ปรากฏตนโดยการแสดงบทบาทร่วมในการ จัดสร้างพิพิธภัณฑ์บ้านเขยี่สารที่ผู้วิจัยได้พบนี้ ทำให้ได้เห็นในธรรมชาติเฉพาะ ของความเป็นพิพิธภัณฑ์ชุมชนหรือพิพิธภัณฑ์ของท้องถิ่น นั่นคือ นอกเหนือจาก การจัด “แสดงคน” และ “แสดงของ” ภายในพิพิธภัณฑ์แล้วนั้น จะต้องมีการ “พัฒนาคน” ไปด้วยพร้อมๆกัน ในความหมายถึง การได้มีส่วนร่วมของชาวบ้าน ในชุมชนในกระบวนการก่อตั้งพิพิธภัณฑ์ ทั้งการรวบรวมค้นคว้าข้อมูลเพื่อมา นำเสนอและจัดแสดงนิทรรศการภายในพิพิธภัณฑ์ จะเป็นเครื่องมือทำให้คนใน ชุมชนได้เห็นภาพของตนเอง ได้รู้จักและได้ทบทวนถึงรากเหง้าความเป็นมาของ ตัวเอง รวมถึงตลอดถึงการเห็นคุณค่าและเห็นความสำคัญของตนเอง

ดังที่ Patrice Godin (cited in Kaeppler, 1994) ผู้เขียนบทความเรื่อง “Why Museums in the Pacific?” ที่มีความรู้สึกว้าเหว่ที่สำคัญที่สุดของพิพิธภัณฑ์ (แห่งชาติหรือแห่งชุมชน) ก็คือ การให้ความรู้กับผู้อยู่อาศัย (ในประเทศหรือใน ชุมชน) ในอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมดั้งเดิมของตนเอง หรือที่ Newton (1994) ได้ กล่าวไว้ว่าผลจากการนำเสนอเรื่องราวชีวิตของชุมชนภายในพิพิธภัณฑ์นั้น ทำให้ *“the museum can teach us about the lives of others, and about our own”*

ข้อสังเกตประการหนึ่งของตัวละครชาวบ้านเขยี่สารทั้งในกลุ่มที่ปรากฏตัวตนโดย เชื่อมโยงกับเนื้อหาภายในพิพิธภัณฑ์ และเชื่อมโยงกับการแสดงบทบาทหน้าที่ในกระบวนการ ดำเนินงานพิพิธภัณฑ์บ้านเขยี่สารก็คือ การที่มีภาพของทุกกลุ่มอาชีพ/เพศ/สถานะหรือบทบาทใน ชุมชน ปรากฏให้เห็น ข้อสังเกตนี้สะท้อนให้เห็นภาพความพยายามของพิพิธภัณฑ์ชุมชนบ้านเขยี่ สารที่ต้องการจะเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน เนื่องจากพิพิธภัณฑ์ชุมชนตามกระบวนทัศน์ใหม่นี้ นอกจากจะต้องนำเสนอมุมมองอื่นๆ หรือ “เสียง” ของผู้รับสารทุกกลุ่มทุกตัวแทนให้ได้ปรากฏหรือ

ให้ได้ยินภายในพิพิธภัณฑ์ นอกเหนือไปจากมุมมองหรือ “เสียง” ของกลุ่มผู้ส่งสารแต่เพียงอย่างเดียว

นอกเหนือจากนั้นแล้ว **ตัวละครอีกชุดหนึ่งที่ปรากฏให้เห็นภายในพิพิธภัณฑ์ที่มีบทบาทสำคัญต่อการดำเนินงานพิพิธภัณฑ์ ก็คือ กลุ่มสนับสนุนภายนอก (external support)** ในบทบาทของกรรมการที่ปรึกษาฝ่ายวิชาการ คณะทำงานออกแบบนิทรรศการ ฝ่ายเก็บข้อมูลและประสานงาน และผู้เรียบเรียงเนื้อหาสำหรับการจัดแสดงและเขียนบทจัดแสดงทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ

ในทัศนะของผู้วิจัยแล้วนั้น ตัวละครที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับพิพิธภัณฑ์ด้วยการแสดงบทบาทและหน้าที่รูปแบบต่างๆ ในการก่อตั้งพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร ทั้งกลุ่มคนในและกลุ่มสนับสนุนภายนอกนั้น แสดงให้เห็นการรู้จักและยอมรับตนเองของชาวบ้านเขายี่สาร ด้วยการดำเนินงานจัดสร้างพิพิธภัณฑ์แบบใช้กลยุทธ์ “หินวิเศษสำหรับการต้มแกงจืดตำลึง”

นั่นคือ เพื่อที่จะก่อตั้งพิพิธภัณฑ์ (หรือการต้มแกงจืดตำลึง) แต่ละคนจะนำเอาสิ่งที่ตนเองมีออกมา เช่น ความรู้ เงิน และแรงงาน (เช่น บางบ้านนำผักตำลึง บางบ้านนำเต้าหู้ หรือกระเทียม บางบ้านนำหมูมา) จำนวนที่นำมานั้นก็จะมีน้อยแตกต่างกันไปตามความพร้อมและความสนใจของแต่ละบุคคล (เช่นบางบ้านนำหมูมา 1 ก้อน บางบ้านมีมากหน่อยให้ 1 กิโล เป็นต้น) ในขณะที่กลุ่มคนภายนอกนำวิชาการด้านการเก็บรวบรวมข้อมูล ด้านการจัดพิพิธภัณฑ์ เช่น การทำทะเบียนวัตถุ การจัดแสดง ฯลฯ มาสนับสนุน (เป็นการช่วยเอาข้าวและน้ำมาสมทบ สำหรับเหตุผลที่ผู้วิจัยได้เลือกตัวอย่างเป็นข้าวและน้ำนี้ เนื่องจากบ้านยี่สารไม่สามารถปลูกข้าวและไม่มีน้ำจืดไว้ใช้กินใช้บริโภค แต่มีภูมิปัญญาในการสร้างเครือข่ายเพื่อให้ได้มีทรัพยากรทั้งสองนี้ไว้ใช้ในชุมชน) โดยมีคณะกรรมการดำเนินงานพิพิธภัณฑ์เปรียบเสมือนเป็นผู้ถือหินวิเศษในการเรียกการมีส่วนร่วมของกลุ่มคนทั้งภายในและภายนอกชุมชน

(3) ชุดของอุปกรณ์ประกอบฉาก

สำหรับสัญลักษณ์ที่สำคัญหรือชุดของอุปกรณ์ประกอบฉากที่ผู้ส่งสารเลือกมาใช้ในการถ่ายทอดความหมายที่ผู้วิจัยได้พบภายในพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร ประกอบด้วย **วัตถุ (object) ฉาก (setting) ภาพ (picture) และ ตัวบท (text)** ดังรายละเอียดต่อไปนี้คือ

(3.1) วัตถุ (object) สำหรับวัตถุในชุดของอุปกรณ์ประกอบฉากที่ถูกใช้เป็นสื่อในการถ่ายทอดความหมายภายในพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สารนั้น มีทั้งวัตถุที่เป็นของจริงและวัตถุที่ทำเลียนแบบของจริง ผลจากการศึกษาได้พบว่า ข้าวของหรือวัตถุที่นำมาจัดแสดงภายในพิพิธภัณฑ์เหล่านี้มีได้เพียงแค่ต้องการจะแสดงให้เห็นว่าชุมชนมี “ของ” อะไรอยู่บ้าง แต่ว่า “ของ” หรือวัตถุสิ่งแสดงทั้งของจริงและของเลียนแบบเหล่านี้ กำลังทำหน้าที่ในการเป็นตัวเดินเรื่อง หรือช่วยถ่ายทอดความหมาย เป็นสัญญาณย่อยเพื่อให้ผู้เข้าชมได้มองเห็นลึกลงไปมากกว่าเนื้อเรื่องที่น่ามาจัดแสดง โดยมุ่งหวังให้ผู้เข้าชมหรือผู้รับสารของพิพิธภัณฑ์ได้เห็นสัญญาณประเภทวัตถุหรือข้าวของต่างๆนี้แล้ว จะนึกไปถึงความหมายหรือความสำคัญของสิ่งของเหล่านั้นที่มีต่อชุมชน โดยมีรายละเอียดของวัตถุแต่ละประเภทดังต่อไปนี้ คือ

[1] **วัตถุที่เป็นของจริง** วัตถุหรือสิ่งแสดงของจริงที่นำมาจัดแสดงภายในพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สารนี้มีที่มาจาก 2 ทาง คือ (1) ได้มาจากการขุดค้นทางโบราณคดีภายในพื้นที่ชุมชนบ้านเขายี่สาร และ (2) ได้มาจากการบริจาคสิ่งของเครื่องใช้ต่างๆของคนในชุมชนบ้านเขายี่สาร

ตัวอย่างของวัตถุของจริงที่ได้มาจากการขุดค้นทางโบราณคดี เช่น เครื่องถ้วยจากแหล่งเตาศรีสังขาลย์จากชั้นดินที่หนึ่ง สอง และสาม หรือกระเบื้องมุงหลังคาที่พบจากหลุมขุดค้นตั้งแต่ชั้นดินที่ 5 เป็นต้น วัตถุที่ได้มาจากการศึกษาทางโบราณคดีในชุมชนในกระบวนการเก็บรวบรวมและค้นคว้าข้อมูลเพื่อการทำพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สารเหล่านี้ เป็นปัจจัยบ่งบอกถึงอายุของชุมชนว่ามีการอยู่อาศัยมาตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 19-20 ซึ่งเป็นระยะเวลาร่วมสมัยกับการเกิดขึ้นอย่างเป็นทางการของกรุงศรีอยุธยา นอกเหนือจากนั้นแล้ว เมื่อพิจารณาจากรูปแบบและปริมาณของเศษภาชนะของใช้ต่างๆที่ขุดค้นพบตามหลุมดินชั้นต่างๆ ยังบ่งชี้อีกด้วยว่า ยี่สารเป็นชุมชนที่ร่ำรวยเติบโตและดำรงอยู่มาด้วยการค้า จนสามารถตั้งหลักแหล่งอย่างถาวรอย่างต่อเนื่องมาไม่ต่ำกว่า 700-800 ปี (วลัยลักษณ์ ทรงศิริ, 2545)

ภาพที่ 52-53: วัตถุของจริงที่ได้จากแหล่งขุดค้นทางโบราณคดี
จัดแสดงภายในชั้นบนของพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร

หรือยกตัวอย่างจากวัตถุของจริงที่ได้มาจากการบริจาคของคนในชุมชน เช่น โพล์หรือภาชนะสำหรับใส่น้ำกินน้ำใช้ขนาดใหญ่ หรือเครื่องใช้ในครัว เช่น ครกหินของยี่สาร กระบวยตักน้ำ หรือภาชนะเคลือบ เช่น ชามตราไก่และชามฝรั่ง หรือเครื่องใช้โลหะ เช่น เตาหีต ตะเกียงเจ้าพายุ ฯลฯ ซึ่งสะท้อนภาพการวิถีการกินการอยู่ในการดำรงชีวิตประจำวันของคนในชุมชน หรือภาพจิตรกรรมเรื่องพุทธประวัติเขียนบนแผ่นไม้ ที่สะท้อนถึงภาพความเชื่อความศรัทธา ความผูกพัน และการให้คุณค่าของชุมชนต่อพุทธศาสนาอีกด้วย

ภาพที่ 54: เครื่องใช้โลหะ เช่น เตาหีต ตะเกียง จัดแสดงภายในชั้นล่างของพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร

ภาพที่ 55-56: ภาชนะเคลือบ จัดแสดงภายในชั้นล่างของพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร

ในกรณีของวัตถุของจริงโดยเฉพาะ “โพล์” หรือตุ่มน้ำขนาดใหญ่ **ศรีศักร วัลลิโภดม** (2545 ง) ในฐานะกลุ่มผู้ส่งสารภายนอกของชุมชน ได้แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนถึงความต้องการของผู้ส่งสารที่จะใช้โพล์ให้เป็นสัญลักษณ์ย่อยถึงการจัดการทรัพยากรน้ำอันเนื่องมาจากสภาพแวดล้อมแบบป้าชายเลนของชุมชน ดังความคิดเห็นต่อไปนี้ คือ

“ถ้าจะสรุปให้เห็นถึงความหมายความสำคัญของตุ่มเคลือบสีน้ำตาลใบใหญ่ที่พบในเขตวัดเขายี่สาร และตามบริเวณอื่นๆที่อยู่ในเขตแม่น้ำลำคลองใกล้กับทะเลแล้ว ก็สามารถพูดได้ว่าเป็นของที่เข้ามาพร้อมกับกลุ่มชนที่มากับเรือสำเภาจากบริเวณทางตอนใต้ของจีน เป็นสิ่งที่มีความหมายเป็นอย่างมากในการควบคุมน้ำจืดเพื่อการตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ชายทะเลที่มีน้ำกร่อยและไม่มีน้ำจืดใช้ในการอุปโภคบริโภค เป็นสิ่งสะท้อนให้เห็นว่าการตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ดังกล่าวนี้ ในสังคมต้องมีความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีอยู่ในระดับ

หนึ่งทีเดียว และอาจเป็นเหตุผลอย่างหนึ่งที่ทำให้เกิดการพัฒนาเตาเผา สามารถผลิตเครื่องปั้นดินเผาแบบแกร่งและเคลือบเพื่อผลิตโอ่ง ไห และภาชนะต่างๆที่มีขนาดใหญ่ในเวลาต่อมา

จากความหมายและความสำคัญของตุ่มขนาดใหญ่เหล่านี้ที่มีต่อชุมชนยี่สารโดยตลอดมา ทำให้ข้าพเจ้าและชาวบ้านเลือกตุ่มเป็นสิ่งที่จัดแสดงภายในพิพิธภัณฑสถานวัดเขายี่สาร และกำหนดให้เป็นสัญลักษณ์ของท้องถิ่นด้วย”⁵

[2] **วัตถุที่ทำเลียนแบบของจริง** ในกรณีนี้ คือ การจัดแสดงอาหารและขนมหวานพื้นถิ่นของชาวบ้านเขายี่สารในแบบวัตถุจำลองภายในตู้แสดงสำหรับข้าว บริเวณชั้นล่างของอาคารศาลาการเปรียญ พิพิธภัณฑสถานเขายี่สาร ทั้งนี้ เมื่อพิจารณาดูอาหารแต่ละชนิดในสำหรับข้าวดังกล่าวแล้วจะทำให้นึกไปถึงแม่น้ำลำคลองรวมถึงป่าชายเลนที่ล้อมรอบบ้านเขายี่สาร ซึ่งเป็นแหล่งวัตถุดิบของสัตว์น้ำและพืชผักดังกล่าว

ภาพที่ 57: สำหรับข้าวพื้นถิ่นยี่สารจำลอง จัดแสดงภายในชั้นล่างของพิพิธภัณฑสถานเขายี่สาร

นอกเหนือจากนี้แล้ว เมื่อพิจารณาสำหรับอาหารก็เห็นภาพสะท้อนของการอยู่อาศัยในสภาพแวดล้อมแบบป่าชายเลนที่ไม่สามารถปลูกพืชผักหลายๆชนิดได้ อาหารของชาวยี่สารจึงเน้นหนักทางด้านสัตว์น้ำนานาชนิดที่หาได้ง่ายตามป่าชายเลน อย่างปู กุ้ง ปลา แต่กลับมีพืชผักปรากฏในสำหรับน้อยมาก ทำให้พืชพื้นบ้านหลักในสำหรับข้าวของชาวยี่สารจึงเป็นต้นชะครามที่หาได้ง่าย แต่ถึงจะหาได้ง่ายก็ต้องใช้พลังความรู้และประสบการณ์ในการทดลองหากรรมวิธีในการปรุง เนื่องจาก ต้นชะครามจะมีปล้องที่เก็บความเค็มเอาไว้ในตัว เพราะฉะนั้น เมื่อหามาได้แล้วก็ต้องนำมาสกัดความเค็มก่อนนำไปบริโภค

ทั้งนี้ มีประเด็นที่น่าสนใจอย่างมากของผู้วิจัยต่อ “วัตถุ” ที่นำมาจัดแสดง นั่นคือ แม้ว่าผู้วิจัยจะเห็นภาพสะท้อนของชุมชนและตัวตนคนบ้านยี่สารในแบบของ “เธอผู้ไม่แพ้” ดังที่ได้กล่าว

⁵ ตัวเน้นโดยผู้เขียน รศ.ศรีศักร วัลลิโภดม

มาในตอนต้น แต่การเห็นภาพตัวแทนดังกล่าวมิได้เกิดจากการ “เห็นของแล้วเห็นคน” ดังที่นักวิชาการพิพิธภัณฑท์ท้องถิ่นส่วนใหญ่กล่าวถึงคุณลักษณะอันโดดเด่นของ “ของ” ที่นำมาจัดแสดงภายในพิพิธภัณฑท์ท้องถิ่น ว่า “เห็นของแล้วจะต้องเห็นคน” แต่การเห็นภาพตัวแทนของผู้วิจัยดังกล่าวนั้น กลับเกิดจากการเล่าเรื่องประกอบวัตถุของคุณธนู พยงค์ยัม อดีตหัวหน้าคณะกรรมการพิพิธภัณฑท์บ้านเขายี่สาร ซึ่งกรุณามาเป็นมัคคุเทศน์พาผู้วิจัยชมพิพิธภัณฑท์

การเล่าเรื่องของคุณธนู เป็นการบอกเล่าชีวิตของคนยี่สารผ่านข้าวของและเรื่องราว ยกตัวอย่างเช่น เรื่องที่เล่าถึง “กะป๋อย” (โปรดดูภาพประกอบด้านล่างทางซ้ายมือ) ซึ่งเป็นเครื่องใช้ที่เกิดจากภูมิปัญญาของชาวบ้านเขายี่สารสำหรับแม่ลูกอ่อนที่ต้องออกไปทำงานนอกบ้าน ด้วยการทำหน้าที่เป็นเครื่องปั้มนมเก็บไว้ หรือการชี้ชวนให้เห็นลักษณะของครกยี่สารที่ทำจากเนื้อหินอ่อน ทำให้เมื่อใช้ตำไปนานๆ ก้นครกก็จะบางและทะลุออก ในขณะที่ตัวสากก็จะสั่นลงไปด้วย หรือเทคนิคการผูกเงื่อนจากหวายที่ใช้ผูกไม้ไผ่สานเรือนให้ยึดติดกันแบบเหนียวแน่นในลักษณะแบบ “ยายจูงหลาน” เป็นต้น

ภาพที่ 58-59: ภาพคุณธนู พยงค์ยัม ขณะพาผู้วิจัยชมการจัดแสดงภายในชั้นล่างของพิพิธภัณฑท์บ้านเขายี่สาร

เป็นที่น่าสังเกตว่า การบอกเล่าเรื่องราวของคุณธนูทำให้ผู้วิจัยสามารถที่จะมองเห็นภาพของชีวิตคนยี่สารโลดแล่นอยู่ภายในพิพิธภัณฑท์ ซึ่งแตกต่างไปจากเมื่อเดินเข้าชมการจัดแสดงภายในพิพิธภัณฑท์โดยลำพัง ที่การชมข้าวของแล้ว มีของเพียงบางอย่างและเรื่องราวเพียงบางเรื่องเท่านั้นที่สามารถกระตุ้นให้ย้อนคิดถึงชีวิตสมัยเด็กๆของผู้วิจัยได้ ยกตัวอย่างเช่น ตุ่มเก็บน้ำขนาดใหญ่ เนื่องจากที่บ้านของคุณยายของผู้วิจัยจะมีตุ่มมังกรเป็นจำนวนมากว่ายี่สิบใบเพื่อเอาไว้รองน้ำฝนไว้ใช้ดื่ม ใช้อาบน้ำ และใช้ซักผ้า โดยเฉพาะใช้ดื่ม เนื่องจากคุณยายและคุณย่าของผู้วิจัยจะบอกว่าดื่มน้ำฝนมันหวานและชื่นใจกว่าดื่มน้ำประปาต้ม ในปัจจุบันแม้จะยังมีตุ่มเก็บไว้อยู่ แต่ก็ไม่มีใครใช้อีกแล้ว

ผู้วิจัยวิเคราะห์ตนเองแล้วได้พบว่า เหตุผลที่ทำให้ความพยายามของผู้ส่งสารในการสร้างภาพตัวแทนของชุมชนผ่านวัตถุ ภาพ และข้อมูลรวมถึงคำอธิบายผ่านตัวบทภายในพิพิธภัณฑ์ไม่อาจสร้างหรือบอกเล่าภาพของชุมชนได้อย่างเพียงพอโดยปราศจากคำบอกเล่าของ “ผู้เล่าเรื่องประกอบ” ได้นั้น เป็นเพราะ ความเป็นคนนอกพื้นที่ คนนอกชุมชน และด้วยลักษณะของชีวิตที่ผ่านมาของผู้วิจัยที่อยู่อาศัยแบบ “คนเมือง” ที่พรั่งพร้อมด้วยปัจจัยสี่และสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ จึงทำให้ไม่มีพื้นฐานความรู้เกี่ยวกับวิถีชีวิตหรือการอยู่อาศัยแบบของคนในชุมชน

นอกเหนือจากนั้นแล้ว ช่องทางในการบอกเล่าเรื่องราวของชุมชนบ้านเขายี่สารยังมีน้อย เมื่อเปรียบเทียบกับช่องทางในการนำเสนอเรื่องราวของประวัติศาสตร์แห่งชาติ ของพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร ที่ถูกนำเสนอผ่านสื่ออย่างหลากหลาย รวมถึงผ่านช่องทางการนำเสนออย่างสถาบันการศึกษา ดังนั้น เมื่อพื้นฐานความรู้เกี่ยวกับชุมชนของผู้วิจัยมีไม่เพียงพอ เพียงแต่การชมภาพและวัตถุที่นำมาจัดแสดง และอ่านตัวบทที่ให้คำอธิบายประกอบอย่างเดียว จึงไม่เพียงพอที่จะทำให้ผู้วิจัยมองเห็นความหมายหรือภาพของชีวิตชาวเขยี่สารที่โลดแล่นอยู่เบื้องหลังวัตถุที่นำมาจัดแสดงนั้นได้

อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยค้นพบวิธีการนำเสนอเรื่องราวภายในพิพิธภัณฑ์ที่ผู้เข้าชมที่อยู่ในฐานะของการเป็น “คนนอก” ที่ไม่มีความรู้ในเรื่องราวหรือภูมิหลังความเป็นมาของชุมชนนั้น หรือแม้กระทั่งไม่เข้าใจในภาษาที่พูดหรือนำเสนอ นั้น แต่การเล่าเรื่องราวภายในพิพิธภัณฑ์กลับไม่จำเป็นจะต้องมีผู้เล่าเรื่องราวประกอบ แต่ทว่าก็สามารถทำให้เกิดความรู้สึก และจินตนาการถึงเรื่องราวแห่งชีวิตที่เกิดขึ้นจากวัตถุและสิ่งของที่นำมาเสนอนั้นได้

โดยข้อค้นพบนี้เกิดจากการศึกษาดูงานของผู้วิจัยที่พิพิธภัณฑ์ประวัติศาสตร์เชียงใหม่ ประเทศจีน นั่นคือ พิพิธภัณฑ์แห่งนี้ใช้วิธีการจำลองฉากชีวิตพร้อมด้วยการเปิดเสียงประกอบที่เกี่ยวข้องกับฉากนั้นๆ ยกตัวอย่างเช่น การนำเสนอภาพชีวิตของคนกลุ่มคนชายขอบของเชียงใหม่ ผู้ส่งสารของพิพิธภัณฑ์ได้ใช้การจำลองฉากชีวิตของกลุ่มคนยากจน ให้เห็นภาพหุ่นผู้ชายใส่เสื้อผ้ามอมๆ ขาดๆ กำลังหุงหาอาหารบนหม้อจำลอง แม้ที่กระตักลูกไว้กับเอนและมีลูกชายเกาะชายเสื้อ ถัดไปเป็นเรือจำลองที่คนทั้งสองต้องอาศัยอยู่ ภาพของหุ่นจำลองดังกล่าวถูกเติมเต็มจินตนาการด้วยเสียงร้องไห้ของเด็ก เสียงเอ็ดตะโรของแม่ที่แม่ฟังไม่ออกแต่ก็เดาว่ากำลังดูลูกของตน เสียงของคลื่นแม่น้ำ เสียงของลมพัด ฯลฯ ผู้วิจัยได้พบว่า การใช้ฉากจำลองประกอบด้วยเสียงประกอบและตัวบทนำทางเพียงเล็กน้อย ทำให้ผู้วิจัยรู้สึกได้ถึงภาพความยากจนและลำบาก ความเป็นชายขอบของคนจีนในเมืองจีนหรือประเทศของตนเองของคนกลุ่มนี้ได้

ทั้งนี้ เมื่อผู้วิจัยสอบถามคุณหนูว่า เพราะเหตุใดจึงไม่นำเอาถ้อยคำบรรยายดังเช่นการบรรยายของคุณหนูมาทำเป็นตัวบทบรรยาย เพื่อให้ผู้เข้าชมได้รับรู้ว่าสิ่งนั้นมีความหมาย ความสำคัญและเกี่ยวพันอย่างไรกับวิถีชีวิตของคนอีสาน ก็ได้รับคำอธิบายว่า ภาระหน้าที่ในการทำตัวบทบรรยายเหล่านี้เป็นส่วนของมูลนิธิเด็ก-ประไพ วิริยะพันธุ์ ส่วนการบอกเล่าเรื่องราวจะเป็นลักษณะเฉพาะตนของมัคคุเทศก์แต่ละคนในการบรรยาย รวมถึงไม่มีเงินทุนพอที่จะจัดทำอุปกรณ์สื่อโสตทัศนมาใช้ในการเสริมตัวบทบรรยาย นอกจากนั้นแล้ว ข้อมูลที่ได้รับจากอาจารย์สิริอาภายังทำให้พบถึงปัญหาเชื่อมโยงกับการบริหารจัดการในเรื่องของการรักษาความปลอดภัยของพิพิธภัณฑ์อีกด้วยว่า ในบางกรณีนั้น การเขียนคำอธิบายบอกเล่าข้อมูลของวัตถุนั้นๆ อาจกระตุ้นให้เกิดความต้องการในตัวของคนท่องเที่ยวบางคนที่ไม่มีความระมัดระวังให้หยิบของขึ้นนั้นกลับบ้านไปด้วย

ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่า ลักษณะการนำเสนอของพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สารนี้ยังเป็นไปตามหลักการนำเสนอและจัดแสดงทางวิชาการของพิพิธภัณฑ์ มากกว่าจะเป็นการนำเสนอตัวบทบรรยายตามลักษณะเฉพาะของตน ผลที่เกิดขึ้น โดยเฉพาะต่อนักท่องเที่ยวที่ไม่มีผู้นำชม ก็คือการขาดความเข้าใจ และขาดความรู้ โดยเฉพาะเมื่อความรู้นั้นจะเป็นคลังข้อมูลที่สำคัญ ที่ทำให้เกิดการเชื่อมโยงระหว่างสิ่งแสดงภายในพิพิธภัณฑ์กับภาพตัวแทนของชุมชน ที่กลุ่มผู้ส่งสารต้องการจะนำเสนอ เนื่องจาก เมื่อเมื่อสัญญาณย่อยไม่สามารถถ่ายทอดความหมายหรือเชื่อมโยงเข้ากับความหมายใหญ่ได้ ภาพตัวแทนของคนบ้านเขายี่สารจึงไม่อาจส่งผ่านความหมาย หรืออาจจะสื่อสารความหมายได้แต่ไม่ครบถ้วนและสมบูรณ์ตามเป้าหมายที่ผู้ส่งสารต้องการ ยกตัวอย่างเช่น ไม่อาจเข้าชมโดยคิดเข้าใจหรือรับรู้ไปถึงรากเหง้าและความเป็นมาของชุมชนอีสานผ่านช่องทางพิพิธภัณฑ์ชุมชนได้

(3.2) ฉาก (setting) ในกรณีของการสร้างบรรยากาศจำลองหรือฉากเพื่อถ่ายทอดความหมาย เพื่อให้ฉากช่วยสร้างความรู้สึกรับสารหรือผู้เข้าชมให้รู้สึกถึงความสมจริง หรือรู้สึกว่ามีส่วนร่วมอยู่ในสถานที่นั้นๆด้วยนั้น จะพบว่า พิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สารมีการใช้ฉากหรือบรรยากาศจำลองใน 2 ประเภท คือ ฉากจำลองเหมือนจริง (replica setting) และฉากจำลองจากของจริง (reconstruction setting) ดังรายละเอียดต่อไปนี้คือ

[1] ฉากจำลองเหมือนจริง (replica setting) เป็นการจำลองฉากในขนาดย่อส่วนเลียนแบบชีวิตชุมชนคนเผ่าถิ่นของชาวยี่สาร เพื่อถ่ายทอดภาพกระบวนการผลิตถ่านไม้โกงกางที่สภาพแวดล้อมแบบป่าชายเลนนี้เชื้ออำนาจให้ทำเป็นอาชีพหลักได้ นอกเหนือจากการทำประมงหรือการค้าขายอื่นๆ

สำหรับเหตุผลที่ยกอาชีพการทำถ่านไม้โกงกางมาเป็นภาพหลักด้านการทำมาหากินภายในพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร โดยที่จะสังเกตเห็นได้ว่ามีความแตกต่างไปจากการนำเสนอเรื่องราวในการประกอบอาชีพหรือการทำมาหากินอื่นๆ เช่น การทำประมงและการค้า รวมถึงการทำบ่อเลี้ยงกุ้งกุลาดำซึ่งส่งผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมทางกายภาพ สังคมและวัฒนธรรมของชุมชนยี่สาร ที่ปรากฏเป็นเพียงเรื่องราวประกอบในตัวบทหมวดเรื่องราวอื่นๆ มิได้นำเสนออย่างเช่นในกรณีของการทำถ่านไม้โกงกางนั้น เป็นเพราะอาชีพการทำถ่านไม้โกงกางถือเป็นอาชีพหลักที่ยั่งยืนของชุมชน เนื่องจากการปลูกป่าโกงกางขึ้นมาทดแทนไม้โกงกางที่ถูกตัดไปมาโดยตลอด อีกทั้งอาชีพนี้ยังเป็นภาพสะท้อนถึงความพยายามในการแสวงหาความรู้และเทคโนโลยีของชุมชนได้เป็นอย่างดี ดังได้กล่าวมาแล้วในหัวข้อภูมิปัญญาด้านการทำมาหากินภายใต้สภาพแวดล้อมแบบป่าชายเลน

ภาพที่ 60: ฉากจำลองเลียนแบบของจริง “เตาเผาถ่านไม้โกงกาง” จัดแสดงภายในชั้นล่างของพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร

การนำเสนอเรื่องราวของถ่านไม้โกงกางในลักษณะของฉากจำลองเลียนแบบของจริงนี้ ยังมีการเลือกสิ่งแสดงอื่นๆ มาปรากฏควบคู่ไปกับการจัดแสดงไม้โกงกาง เพื่อให้เห็นทั้งต้นทางและปลายทางของการทำถ่านไม้โกงกาง อาทิ การจัดแสดงไม้โกงกางที่ยังไม่ได้ทาบเปลือก ไม้โกงกางที่ทาบเปลือกแล้ว รวมถึงค้อนไม้ที่ใช้ทาบเปลือกโกงกาง หรือถ่านไม้โกงกางที่เผาเสร็จแล้ว เป็นต้น

[2] **ฉากจำลองของจริง (reconstruction setting)** เป็นการจำลองห้องและระเบียบของบ้านของจริง พร้อมอุปกรณ์ของจริงต่างๆ ที่ใช้ในวิถีชีวิตของชาวยี่สาร ที่ได้รับการบริจาคให้นำมาจัดแสดงภายในพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร

ผู้วิจัยได้พบว่า การสร้างบรรยากาศจำลอง (setting) ด้วยการจำลองฉากจากของจริง (reconstruction setting) เพื่อให้เห็นภาพบ้านและชุมชนเรือนของชาวยี่สารนี้ เป็นการเลือกรูปแบบในการสื่อสารที่สามารถถ่ายทอดเนื้อหาตามข้อมูลที่ผู้ส่งสารหรือผู้จัดนิทรรศการต้องการ รวมถึงสามารถ

สร้างความรู้เกี่ยวกับวิถีชีวิตประจำวันของชุมชน จนกระทั่งสามารถสร้างความสมบูรณ์ให้กับการนำเสนอภาพตัวแทนได้เป็นอย่างดี

ฉากจำลองจากของจริงนี้ สามารถทำให้ผู้เข้าชมพิพิธภัณฑ์รู้สึกได้ถึงความจริงของเนื้อหา รวมถึงได้ถึงช่วยเพิ่มและขยายขอบเขตของจินตนาการให้ผู้เข้าชมหรือจ้องมองได้รู้สึกว่าตนเองได้มีส่วนร่วมในสถานที่นั้นจริง นอกเหนือจากนั้นแล้ว เทคนิควิธีในการประกอบสร้างบ้านหรือสิ่งของเครื่องใช้ต่างๆ ที่มองเห็น ยังทำให้มองเห็นถึงชีวิตความเป็นมาและภูมิปัญญาของคนในชุมชนได้อีกด้วย ยกตัวอย่างเช่น เรื่องของข้าวของเครื่องใช้ในการทำครวที่ทำจากวัสดุที่หาได้ง่ายภายในชุมชน หรือการใช้เวลาว่างเพื่อพักผ่อนหย่อนใจบนลานเรือนกับกิจกรรมอย่างการเล่นว่าว การเล่นหมากรุก หรือเรื่องของเทคนิคการใช้หวายมัดไม้ไผ่ที่ใช้เป็นลานระเบียงบ้านเข้าไว้ด้วยกันที่เรียกว่า “ยายจุหลาน” เป็นต้น

ภาพที่ 61-63: ฉากจำลองจากของจริง “บ้านและสิ่งของเครื่องใช้ในชีวิตประจำวันของชาวยี่สาร”
จัดแสดงภายในชั้นล่างของพิพิธภัณฑ์บ้านชาวยี่สาร

อาจกล่าวได้อีกด้วยว่า การจัดแสดงเรื่องราวภายในพิพิธภัณฑ์ด้วยการเลือกนำเสนอผ่านฉากหรือบรรยากาศจำลอง ทั้งฉากจำลองเหมือนจริงและฉากจำลองที่ประกอบขึ้นมาจากของจริงนี้ เป็นตัวอย่างที่ดีที่สามารถแสดงให้เห็นถึงปฏิบัติการจัดแสดงภาพตัวแทนได้อย่างโจ่งแจ้งและชัดเจน อันเนื่องมาจาก ฉากดังกล่าวสามารถสะท้อนกลับให้เห็นถึงการเก็บรวบรวมข้อมูลของชุมชนหรือกลุ่มผู้ส่งสารของพิพิธภัณฑ์ การเลือกเนื้อหาและสิ่งที่จะนำมาเสนอว่าจะเลือกอาชีพอะไรและไม่เลือกอาชีพอะไร บนพื้นฐานการให้คุณค่าและการตัดสินใจร่วมกันของคนยี่สารและกลุ่มนักวิชาการภายนอก และเลือกที่จะนำเสนอเนื้อหา รวมถึงจัดวางสิ่งแสดงนั้นๆ อย่างไรของกลุ่มนักวิชาการที่ปรึกษาภายนอก เพื่อให้ความหมายของเนื้อหาหรือสิ่งแสดงที่เลือกมานั้นมีความหมายโดดเด่นขึ้นมาในสายตาหรือการรับรู้ของกลุ่มผู้รับสาร

(3.3) ภาพ (picture) สำหรับสัญลักษณ์ประเภทรูปภาพภายในพิพิธภัณฑ์บ้านชาวยี่สารนี้ นอกจากจะสามารถแสดงให้เห็นความเชื่อ ภูมิปัญญาและการใช้ชีวิตของชาวยี่สารแล้ว ภาพ

ประเภทต่างๆที่นำมาจัดแสดงยังถูกเลือกใช้เพื่อตอกย้ำภาพแห่งความเป็นจริงที่ปรากฏภายนอกพื้นที่พิพิธภัณฑ์ อันเป็นการแสดงถึงอำนาจหรือพลังในการเล่าเรื่องที่เกิดจากสัญญาะย่อยที่ถูกเลือกมานำเสนอหรือถ่ายทอดความหมายได้อีกด้วย สัญญาประเภทรูปภาพภายในพิพิธภัณฑ์นี้สามารถจำแนกออกได้เป็น 6 ประเภท ดังนี้คือ **ภาพถ่ายของบุคคล ภาพถ่ายของสถานที่ ภาพถ่ายของเหตุการณ์และกิจกรรมในวิถีชีวิตชาวเย้าสาร ภาพถ่ายของวัตถุและสิ่งของเครื่องใช้ประเภทต่างๆ ภาพถ่ายของพืชพรรณไม้และสมุนไพรพื้นถิ่น และภาพแผนที่**

ทั้งนี้ ผู้วิจัยได้พบว่า นอกจากกลุ่มของสัญญาะประเภทรูปภาพภายในพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สารนี้ จะได้แสดงตนในฐานะหลักฐานของวิถีชีวิตที่กำลังเป็นไปอยู่อย่างต่อเนื่องในห้วงเวลาปัจจุบันของชาวเย้าสารแล้ว รูปภาพประเภทต่างๆภายในพิพิธภัณฑ์ยังเป็นกระจกสะท้อนให้เห็นธรรมชาติของการจัดแสดงในพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นได้อีกด้วย

นั่นคือ ในการจัดพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นจะไม่ได้คำนึงถึงปริมาณของโบราณวัตถุหรือปริมาณของสิ่งของที่จะนำมาจัดแสดงภายในพิพิธภัณฑ์หรือว่า “มีของ” ในปริมาณที่มากพอที่จะมานำเสนอหรือจัดแสดงหรือไม่ แต่จะเป็นการคำนึงว่า “หากไม่มีของ/สถานที่/เหตุการณ์” มานำเสนอได้ภายในพิพิธภัณฑ์ หรือในความหมายว่า หากว่าสิ่งของนั้นสูญหายไปแล้วหรือสิ่งของนั้นอยู่ที่แห่งอื่นไม่สามารถนำมาจัดแสดงได้ หรือสถานที่นั้นไม่มีอีกแล้วในปัจจุบัน หรือแม้กระทั่งเหตุการณ์นั้นๆได้ผ่านพ้นไปแล้ว เมื่อเป็นดังนี้แล้วจะเลือกนำเสนอด้วยสิ่งใดทดแทน เพื่อให้สามารถสะท้อนเรื่องราวและถ่ายทอดภาพชีวิตทางวัฒนธรรมภายในชุมชนบ้านเขายี่สารได้อย่างดีที่สุด

[1] **ภาพถ่ายของบุคคล** ผลจากการศึกษาทำให้พบว่า ภาพถ่ายของบุคคลที่ปรากฏภายในพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สารนี้ จะมีอยู่ 2 รูปแบบ คือ (1) ในรูปแบบเป็นการปรากฏตัวตนในเหตุการณ์หรือกิจกรรมต่างๆ โดยที่ผู้เข้าชมที่เป็น “คนนอก” มิอาจรับรู้ได้ว่าเป็นภาพของใคร มีความสำคัญหรือเกี่ยวพันอย่างไรกับชุมชนบ้านเขายี่สาร นอกเหนือจากเป็นตัวละครผู้กระทำเหตุการณ์หรือผู้มีส่วนในเหตุการณ์หรือกิจกรรมนั้นๆเท่านั้น (โปรดดูตัวอย่างประกอบในเรื่องของภาพถ่ายเหตุการณ์และกิจกรรม) และ (2) เป็นการปรากฏตนโดยรู้ชื่อ/เพศ/สถานภาพ ของบุคคลนั้นๆรวมถึงความเกี่ยวข้องและผูกพันกับชุมชน ภาพถ่ายของบุคคลในลักษณะนี้จะอยู่ในการจัดแสดงเรื่องราว “สู่อินาคต” ในเรื่องความคาดหวังต่อชุมชนรวมถึงความคิดเห็นที่มีต่อพิพิธภัณฑ์

การปรากฏตนในลักษณะที่สองนี้เป็นธรรมชาติเฉพาะของพิพิธภัณฑ์ชุมชน หรือพิพิธภัณฑ์ที่ก่อกำเนิดขึ้นมาตามกระบวนทัศน์ใหม่แบบ post-modern museum นั่นคือ

พิพิธภัณฑ์ในลักษณะนี้จะดำเนินการจัดแสดงด้วยการให้มี “เสียง” หรือ “มุมมอง/ความคิดเห็น” ของกลุ่มผู้รับสารในกลุ่มตัวแทนต่างๆ ได้ปรากฏให้มีขึ้นภายในพิพิธภัณฑ์ นอกเหนือจากการนำเสนอความคิดเห็นหรือ “เสียง” ของกลุ่มภัณฑารักษ์หรือกลุ่มผู้ส่งสารของพิพิธภัณฑ์แต่เพียงอย่างเดียว

ผลจากการศึกษาจะได้พบว่า “เสียงและตัวตน” ของชาวบ้านยี่สาร ในฐานะของผู้รับสารที่ปรากฏขึ้นมาในพิพิธภัณฑ์นั้น นับได้ว่ามีครบหรือเป็นตัวแทนจากทุกกลุ่ม ยกตัวอย่างเช่น หากใช้เกณฑ์เรื่องวัยและเพศมาจำแนก ก็จะได้พบความคิดเห็นของทุกช่วงอายุ เช่น กลุ่มเด็กผู้ชาย เด็กผู้หญิง ผู้ใหญ่ผู้ชายและผู้หญิง และผู้สูงอายุทั้งเพศชายและหญิง หรือหากใช้เกณฑ์เรื่องสถานภาพและบทบาทในชุมชน ก็จะได้พบความคิดเห็นของผู้นำทั้งทางฝ่ายฆราวาสและฝ่ายสงฆ์ อาทิ กำนัน ผู้ช่วยเจ้าอาวาส รวมถึงความคิดเห็นของกลุ่มลูกบ้าน และหากใช้เกณฑ์เรื่องอาชีพก็จะพบว่าอาชีพที่หลากหลายที่ให้ความคิดเห็น ตัวอย่างเช่น อาชีพครู นักเรียน ประกอบอาชีพค้าขาย เป็นช่างเสริมสวย ทำวุ้นกึ่ง เป็นนุรุสไปรษณีย์ หรือมีอาชีพรับจ้าง เป็นต้น

ภาพที่ 64-65: ตัวอย่างภาพถ่ายบุคคลในหมวด “สุอนาคต” (ไม่ทราบวันเวลาถ่ายภาพและชื่อผู้ถ่ายภาพ)

จัดแสดงภายในชั้นบนของพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร

[2] **ภาพถ่ายของสถานที่** ยกตัวอย่างเช่น ภาพถ่ายของวัดเขายี่สารและศิลปสถาปัตยกรรมในทางพุทธศาสนา อาจกล่าวได้ว่า วัดเขายี่สารทั้งในอดีตและปัจจุบันเป็นศูนย์กลางทางความเชื่อและสถานที่ประกอบพิธีกรรมของชาวยี่สาร รวมตลอดถึงอาคารศาลาการเปรียญของวัดเขายี่สารยังถูกใช้เพื่อเป็นสถานที่จัดแสดงนิทรรศการถาวรของพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นบ้านเขายี่สารด้วย

ภาพที่ 66-67: ภาพถ่ายวัดเขายี่สารและศิลปกรรมในทางพุทธศาสนา (ไม่ทราบวันเวลาถ่ายภาพและชื่อผู้ถ่ายภาพ)

จัดแสดงภายในชั้นบนของพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร

จะสังเกตได้อย่างหนึ่งว่า ภาพถ่ายของศาสนสถานและศิลปะสถาปัตยกรรมทางพุทธศาสนาที่ปรากฏในวัดเขายี่สารภายในพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สารนี้ ได้สะท้อนภาพความเป็นอยู่ของชาวบ้านเขายี่สารว่า น่าจะเป็นชุมชนที่มีทรัพยากรสินเงินทองและมีความเป็นอยู่อย่างสุขสบาย แม้จะต้องอยู่อาศัยในสภาพแวดล้อมที่อยู่ได้อย่างยากลำบาก ทั้งลักษณะของธรรมชาติแบบป่าชายเลน รวมถึงการกลายสภาพเป็นชุมชนปิด ในภายหลังที่มีการเปลี่ยนเส้นทางการค้าในสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ เพราะสามารถอุทิศทุนทรัพย์ รวมถึงร่างกายและแรงใจของตนเองเพื่อร่วมกันก่อสร้างศาสนสถานและศิลปะสถาปัตยกรรมต่างๆได้

ยกตัวอย่างเช่น ภาพจิตรกรรมบนแผ่นไม้เรื่องพุทธประวัติซึ่งจัดแสดงไว้ภายในชั้นบนของพิพิธภัณฑ์ ซึ่งตัวบทได้บอกเล่าเรื่องราวไว้ว่า ภาพดังกล่าวเขียนขึ้นเมื่อราวสมัยปลายรัชกาลที่ 5 ต่อเนื่องกับรัชกาลที่ 6 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ เพราะในภาพลงศักราชไว้ว่าเป็น สก 129 หรือ พ.ศ. 2454 อันเป็นปีแรกในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวฯ ภาพนี้เขียนลงบนแผ่นไม้ประดับบนคอสองของศาลาพระปาลิไลย์หลังเก่าที่อยู่ใกล้กับศาลาท่าน้ำหน้าวัด ก่อนจะถูกรื้อและชาวบ้านช่วยกันนำมาเก็บรักษาไว้ ในภาพเขียนเรื่องพุทธประวัติ ตั้งแต่ประสูติจนถึงปรินิพพานที่สอดแทรกสภาพสังคม การแต่งกาย และวิถีชีวิตร่วมสมัย มีร่องรอยการเขียนซ่อมแซมภายหลังด้วย ในภาพจิตรกรรมมีปรากฏรายชื่อของผู้บริจาคทรัพย์ ซึ่งสืบค้นได้ว่าเป็นบรรพบุรุษรุ่นปู่ย่าตายายของชาวยี่สารในปัจจุบัน

สำหรับคำที่ระบุชื่อผู้บริจาคทรัพย์ในแต่ละแผ่นนั้น จะมีการกล่าวถึงชื่อของชาวบ้านไว้หลายท่าน อาทิ “แม่แหวัดแม่วาแม่ลิ...พ่อพันแม่...จิ้นผักแม่เมมีจิตร...จิ้นทองแม่เขียน...พ่อปลื้มแม่แสง พ่ออ้วนผัวแม่เพียร...แม่ผิวแม่মনพ่อแดง...พ่อสุกแม่เทแม่ฟอน พี่แม่สาย...พ่อลัยสุดทองอยู่คลองยี่สาร...แม่ฉั่งแม่ฟัวแม่พัน...จิ้นเช็กแม่อ้อม...สร้างไว้ในพระศาสนา” (วิไลรัตน์ ยังรอด, 2545)

ภาพที่ 68: ภาพจิตรกรรมบนแผ่นไม้เรื่องพุทธประวัติ จัดแสดงภายในชั้นบนของพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร

[3] ภาพถ่ายของเหตุการณ์และกิจกรรมในวิถีชีวิตชาวยี่สาร เนื่องจากสภาพแวดล้อมของบ้านเขายี่สารเป็นสภาพแวดล้อมแบบป่าชายเลน ทำให้แหล่งน้ำในชุมชน

ทั้งหมดเป็น “น้ำกร่อย” ที่ชาวบ้านไม่สามารถนำมาบริโภคได้ ภาพที่เลือกมานำเสนอภายในพิพิธภัณฑ์จึงต้องแสดงให้เห็นกิจกรรมในวิถีการดำรงชีวิตของชาวยีสาร์ในด้านของภูมิปัญญาด้านการดำรงชีวิตประจำวัน

ยกตัวอย่างเช่นภาพกิจกรรมการออกไปลมน้ำ ในความหมายถึงการเอียงให้เรือลมน้ำเข้าเรือเกือบเต็มลำมาจากแม่น้ำเพชรบุรี ซึ่งเป็นบริเวณที่น้ำไม่กร่อย ซึ่งเป็นภาพสะท้อนให้เห็นถึงภูมิปัญญาในการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำของคนยีสาร์ เพื่อให้มีน้ำจืดไว้ใช้ภายในครัวเรือนได้ตลอดปี หรือภาพการประกอบพิธีกรรมในหมวดเรื่องราวความเชื่อของชาวยีสาร์ที่มีต่อพ่อปู่ศรีราชา ที่นับเป็น “ตัวละครหลัก” ภายในพิพิธภัณฑ์ชุมชน ในฐานะของที่ยึดเหนี่ยวจิตใจหรือที่พึ่งทางใจของคนในชุมชน รวมตลอดถึงภาพขณะเจ้าหน้าที่ภาคสนามกำลังขุดค้นหลุมโบราณคดี ในขั้นตอนของการเก็บรวบรวมและค้นคว้าข้อมูลเพื่อการก่อตั้งพิพิธภัณฑ์บ้านเขายีสาร์ เป็นต้น

อาจกล่าวได้ว่า ภาพตัวอย่างดังกล่าวนี้ช่วยทำหน้าที่ทดแทนเหตุการณ์ที่ไม่สามารถนำเหตุการณ์ดังกล่าวมาจำลองจัดแสดงภายในพิพิธภัณฑ์ได้ เนื่องจาก ภาพได้เป็นตัวช่วยแสดงให้เห็นเหตุการณ์จำลองที่หยุดนิ่ง เพื่อให้ผู้เข้าชมได้สัมผัสถึงบรรยากาศ การกระทำและความรู้สึกของผู้ที่อยู่ในภาพนั้นๆ จนกระทั่งรู้สึกมีส่วนร่วมหรือได้อยู่ในเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น แม้ว่าเหตุการณ์หรือกิจกรรมนั้นๆจะมิได้เกิดขึ้นจริงหรือมองเห็นการเกิดขึ้นของเหตุการณ์จริงนั้น ภายในพิพิธภัณฑ์ชุมชน

ภาพที่ 69: ภาพการลมน้ำของชาวยีสาร์ (ไม่ทราบวันเวลาถ่ายภาพและชื่อผู้ถ่ายภาพ)
จัดแสดงภายในชั้นล่างของพิพิธภัณฑ์บ้านเขายีสาร์

[4] **ภาพถ่ายของวัตถุและสิ่งของเครื่องใช้ประเภทต่างๆ** สิ่งของเครื่องใช้พื้นบ้านที่จัดแสดงภายในบริเวณชั้นล่างของพิพิธภัณฑ์บ้านเขายีสาร์นี้ มีทั้งการจัดแสดงวัตถุของจริงและการแสดงภาพถ่ายประกอบในข้าวของเครื่องใช้บางอย่างที่มิได้มีการนำมาจัดแสดงภายในพิพิธภัณฑ์ ชุดของภาพถ่ายสิ่งของเครื่องใช้ประเภทต่างๆที่นำมาจัดแสดงภายในพิพิธภัณฑ์บ้าน

เขายี่สารนี้ ประกอบด้วย เครื่องใช้ในครัว เครื่องใช้โลหะ เครื่องมือการช่าง เครื่องมือดักจับสัตว์น้ำ และพาหนะทางน้ำ เครื่องมือผลิตยาสมุนไพร และเครื่องใช้เบ็ดเตล็ดต่างๆ

ภาพที่ 70-71: ภาพถ่ายเครื่องมือเครื่องใช้พื้นบ้าน (ไม่ทราบวันเวลาถ่ายภาพและชื่อผู้ถ่ายภาพ)
จัดแสดงภายในชั้นล่างของพิพิธภัณฑสถานเขายี่สาร

[5] **ภาพถ่ายของพืชพรรณไม้และสมุนไพรพื้นถิ่น** เป็นการ จัดแสดงภาพถ่ายของพันธุ์ไม้หายากที่บ้านเขายี่สาร ที่สามารถนำมาประกอบเป็นอาหารหรือเป็นเครื่องยาสมุนไพรในการรักษาโรค เพื่อถ่ายทอดความหมายพลังความรู้หรือภูมิปัญญาแพทย์พื้นบ้านเพื่อการรักษาและต่อสู้ต่อโรคร้ายไข้เจ็บในรูปแบบต่างๆของคนยี่สาร

ภาพที่ 72: ภาพถ่ายพืชในท้องถิ่นเขายี่สาร (ไม่ทราบวันเวลาถ่ายภาพและชื่อผู้ถ่ายภาพ)
จัดแสดงภายในชั้นล่างของพิพิธภัณฑสถานเขายี่สาร

อย่างไรก็ตาม เป็นที่น่าเสียดายว่า เมื่อมีการตัดถนนออกสู่โลกภายนอกทำให้การเดินทางออกไปรักษาตัวภายนอกชุมชนเป็นไปได้ง่ายดาย ในขณะที่การแพทย์แผนใหม่เริ่มมีบทบาทสำคัญมากยิ่งขึ้น ภูมิปัญญาด้านการแพทย์พื้นบ้านของยี่สารจึงค่อยๆเสื่อมถอยความนิยมลงและไม่มีผู้สืบทอดอาชีพหมอพื้นบ้านอีก และเมื่อไม่มีการรักษาด้วยการแพทย์แผนโบราณ อีกทั้งยังไม่มี การสืบทอดอาชีพ ผลก็คือพืชพรรณสมุนไพรที่เคยปลูกไว้ตามเขายี่สาร ก็เริ่มลดน้อยถอยลงตามไปด้วยและไม่มีการปลูกขึ้นมทดแทนใหม่ เพราะไม่เห็นความจำเป็นที่จะต้องใช้อีกต่อไปแล้ว

และเมื่อเป็นดังนี้ ภาพพืชพรรณสมุนไพรที่นำมาจัดแสดงภายในพิพิธภัณฑ์จึงอาจกลายเป็นเพียงภาพแห่งความทรงจำให้เห็นว่า ที่นี่ “เคย” มีต้นไม้อะไรปลูกอยู่บ้างเพียงเท่านั้นเอง

[6] **ภาพแผนที่** ด้วยลักษณะของสภาพแวดล้อมของบ้านเขายี่สารที่ล้อมรอบไปด้วยป่าชายเลนและลำคลองสายต่างๆ คลองจึงถือเป็นหัวใจหลักในการคมนาคมของชุมชนยี่สาร ดังนั้น การจัดแสดงนิทรรศการชีวิตของชาวยี่สารภายในพิพิธภัณฑ์จึงทำให้เราได้เห็นภาพของความเกี่ยวข้องกับลำคลองและการเดินทางทางน้ำ ตัวอย่างเช่น ภาพแผนที่แสดงถนนและเส้นทางน้ำภายในตำบลยี่สาร รวมถึงภาพแผนที่แสดงขอบเขตหมู่บ้านในตำบลยี่สาร

นอกเหนือจากนั้นแล้ว ยังมีกลุ่มของภาพแผนที่จำนวนมากที่แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างยี่สารกับโลกภายนอก เพื่อบอกกล่าวถึงความสำคัญทางภูมิศาสตร์ของยี่สารในฐานะเส้นทางเดินทางเรือทั้งในสมัยอยุธยาและรัตนโกสินทร์ ตัวอย่างเช่น ภาพแผนที่แสดงเส้นทางเดินทางน้ำจากกรุงเทพไปเขายี่สารและเมืองเพชร ภาพแผนที่เส้นทางเดินข้ามคาบสมุทรตอนบน มะริด-ตะนาวศรี-เพชรบุรี และเส้นทางเรือเลียบชายฝั่ง เป็นต้น

ภาพที่ 73: แผนที่แสดงถนนและเส้นทางน้ำ

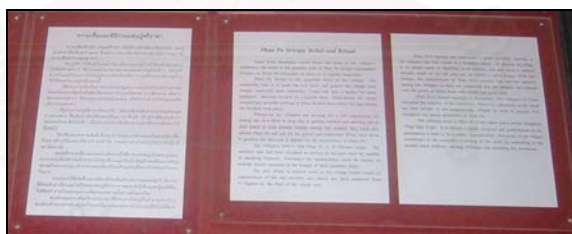
ภาพที่ 74: แผนที่แสดงเส้นทางเดินข้ามคาบสมุทรตอนบน

จัดแสดงภายในชั้นบนของพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร

ความหมายภายใต้ภาพแผนที่เหล่านี้ เมื่อพิจารณาภาพประกอบกับตัวบท ในทัศนะของผู้วิจัยแล้วนั้น ในชั้นแรกของความหมายนั้นก็คือ ความพยายามที่จะแสดงให้เห็นความเปลี่ยนแปลงของเส้นทางคมนาคมภายนอกที่ส่งผลต่อความรุ่งเรืองและยากลำบากของชุมชน ทั้งในช่วงเวลาแห่งอดีตและปัจจุบันของชุมชนบ้านเขายี่สาร ในขณะที่ความหมายในชั้นที่สองนั้น ก็เพื่อให้เห็นความสามารถในการดำรงตนด้วยภูมิปัญญาของชุมชน จนกระทั่งสามารถตั้งรกรากถิ่นฐานและอยู่ได้ด้วยดีมาได้ด้วยตลอด ไม่ว่าบริบทของชุมชนจะเปลี่ยนไปอยู่ในรูปแบบใดก็ตาม

(3.4) ตัวบท (text) สำหรับตัวบทที่ปรากฏภายในพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร ผู้วิจัยได้พบเฉพาะตัวบทที่เป็นคำบรรยายในรูปของคำอธิบายเฉพาะส่วน เพื่อเล่าเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับการจัดแสดงในแต่ละหมวด และป้ายประกอบขนาดเล็กในลักษณะของคำอธิบายใต้ภาพ เพื่อให้รายละเอียดหรือบอกเล่าเรื่องราวเกี่ยวกับวัตถุหรือภาพถ่ายที่นำมาจัดแสดงภายในพิพิธภัณฑ์ เพื่ออธิบายภาพประเภทต่างๆที่นำมาใช้ในการจัดแสดงภายในพิพิธภัณฑ์ ซึ่งแตกต่างไปจากตัวบทที่มีในห้องจัดแสดงประวัติศาสตร์ชาติไทย พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร เนื่องจากจะมีทั้งตัวบทประเภทตัวอักษรและตัวบทประเภทเสียง โดยตัวบทนี้จะปรากฏในแบบ 2 ภาษาควบคู่กันไป คือ ภาษาไทยและภาษาอังกฤษ โดยมีผู้เรียบเรียงเนื้อหาและจัดทำบรรยายทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ คือ นักวิชาการจากมูลนิธิเล็ก-ประไพ วิริยะพันธุ์

ทั้งนี้ นอกเหนือจากตัวบทบอกเล่าเรื่องราวของการจัดแสดงที่ปรากฏภายในพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สารแล้วนั้น ยังมีตัวบทประเภทของหนังสือเพื่ออธิบายเนื้อหาและเรื่องราวในการจัดแสดงอีกด้วย อาทิ แผ่นพับประชาสัมพันธ์พิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร หนังสือเล่มเล็กนำชมพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร ซึ่งจัดทำโดยคณะกรรมการบริหารพิพิธภัณฑ์ และหนังสือเรื่อง “สังคมและวัฒนธรรมชุมชนคนยี่สาร” จัดพิมพ์โดยศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน) และพิพิธภัณฑ์วัดเขายี่สาร ซึ่งเนื้อหาโดยรวมจะเป็นเรื่องราวที่สอดคล้องกับการจัดแสดงเรื่องราวในหมวดหมู่ต่างๆภายในพิพิธภัณฑ์

ภาพที่ 75: ภาพตัวบทอธิบายเนื้อหาเกี่ยวกับความเชื่อและพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับพญาครีราชา

ภาพที่ 76-77: ภาพตัวบทประเภทคำอธิบายใต้ภาพ

ผู้วิจัยได้พบว่า “ตัวบท” มีบทบาทที่สำคัญในการสร้างสรรค์ความหมายภายในพิพิธภัณฑสถานเขายี่สาร ดังต่อไปนี้คือ

ในประการแรกนั้น ตัวบทเป็นองค์ประกอบสำคัญในการผลิตความรู้ หรือเป็นคลังข้อมูลให้กับผู้รับสารหรือผู้เข้าชมพิพิธภัณฑสถาน เนื่องจากตัวบทช่วยอำนวยความสะดวกในการสร้างความหมาย และยังช่วยในการเพิ่มพลังในการถ่ายทอดความหมายให้กับสัญลักษณ์ประเภทวัตถุและสัญลักษณ์ประเภทภาพ ด้วยการอธิบายเรื่องราวเพื่อให้เห็นความสำคัญและความเกี่ยวข้องของสัญลักษณ์นั้นๆกับความหมายหลักที่ผู้ส่งสารของพิพิธภัณฑสถานต้องการที่จะถ่ายทอดหรือสื่อความหมายนั้นๆออกมา

ยกตัวอย่างเช่น เมื่อพิจารณาตัวบทบอกที่ใช้เล่าเรื่องราวอาหารการกินในสำหรับกับข้าวของเขายี่สารประกอบกับการดูรับอาหารจำลองแล้วนั้น ก็จะได้พบถึงพลังแห่งภูมิปัญญาหรือความรู้ของชาวบ้านเขายี่สารในด้านการทำมาหากิน ทั้งในการแสวงหาวัตถุดิบมาประกอบอาหาร การเลือกใช้อุปกรณ์สำหรับหาอาหาร รวมถึงตลอดถึงกรรมวิธีในการผลิตหรือปรุงอาหารดังกล่าว เช่น การปรุงอาหารจากใบชะครามที่ต้องกำจัดความเค็มที่แทรกซึมในเนื้อเยื่อ ด้วยการต้มเพื่อขับเอาความเค็มออกหลายๆครั้ง ก่อนจะนำมาปรุงเป็นอาหาร เช่น แกงส้มใบชะครามอ่อน ใบชะครามลวกกราดน้ำกะทิเคียงกับน้ำพริกกะปิ เป็นต้น

ส่วนในประการที่สองนั้น ตัวบทมีบทบาทในการช่วยสถาปนา “การอ่าน” เหตุการณ์หรือรับความหมายแบบ *between the line* ตัวบทในบทบาทนี้ได้ช่วยนำทางผู้รับสารให้ไปสู่การอ่านความหมายในแบบที่ผู้ส่งต้องการ ด้วยการเลือกถ้อยคำและเน้นย้ำเนื้อหาที่ต้องการจะสื่อซ้ำๆ ผ่านการจัดแสดงตัวบทในหมวดต่างๆ และด้วยวิธีการแบบนี้ ทำให้ผู้อ่านสามารถที่จะเข้าใจความหมายได้พื้นผิวที่ผู้ส่งสารต้องการได้ส่งออกมาได้

ผู้วิจัยพบว่า บทบาทของตัวบทในด้านนี้นั้นปรากฏชัดในการเน้นย้ำให้เห็นความเปลี่ยนแปลงของบ้านเขายี่สารด้านสภาพแวดล้อมทางกายภาพ อันเป็นผลมาจากการทำนาทุ่งกุลารดดำและการกว้านซื้อที่ดินจากนายทุนภายนอก ด้วยการพูดถึงเรื่องนี้ซ้ำๆในการจัดแสดงหมวดสภาพแวดล้อมกับการอยู่อาศัย หมวดการเปลี่ยนแปลงของเขายี่สาร หมวดสุสานคต

(4) ชุดของสถานที่

สำหรับชุดของสถานที่นี้ ผู้วิจัยได้พบว่า สามารถแบ่งชุดของสถานที่ โดยใช้เกณฑ์ภายใน และภายนอกของพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร จะจำแนกชุดของสถานที่ออกได้เป็น 2 ชุดหลัก คือ (1) ชุดที่ตั้งของพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร ซึ่งใช้พื้นที่ของอาคารศาลาการเปรียญของวัดเขายี่สาร ทั้งชั้นล่างและชั้นบนเป็นที่จัดแสดงนิทรรศการ และ (2) พื้นที่สาธารณะโดยรอบนอกพิพิธภัณฑ์ โดยเฉพาะพื้นที่ซึ่งมีความสำคัญต่อพิพิธภัณฑ์ ได้แก่ ศาลหลวงพ่อปู่ศรีราชาและวัดเขายี่สาร

[1] พื้นที่ของอาคารศาลาการเปรียญของวัดเขายี่สาร ทั้งชั้นล่างและชั้นบน ซึ่งเป็นที่จัดแสดงนิทรรศการของพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร สำหรับสถานที่ในชุดแรกนี้ ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตจากผังการจัดแสดงเนื้อหาภายใน โดยที่ผังการจัดแสดงชั้นบนนั้นจะมีเรื่องราวที่สามารถขมวดได้ 2 ประเภทใหญ่ๆ คือ (1) เรื่องของความเชื่อถือและศรัทธาของชาวยี่สารต่อพ่อปู่หรือคุณปู่ศรีราชา และศรัทธาในพุทธศาสนา ด้วยการจัดแสดงเรื่องราวและสิ่งของที่เกี่ยวข้องกับพ่อปู่ศรีราชา และทางพุทธศาสนา อาทิ พระพุทธรูปและโต๊ะหมู่บูชา ธรรมาสนีใหม่และเก่า ผ้าห่อคัมภีร์หีบพระธรรม ฯลฯ (2) เนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับกรอบของกาลเวลาในการจัดแสดง เรื่องราวว่าด้วยการกำเนิดความเป็นมาหรืออดีตของยี่สาร รวมถึงการเปลี่ยนแปลงและทิศทางในอนาคตของชุมชนยี่สารและตัวพิพิธภัณฑ์ และ (3) สิ่งที่ถูกกำหนดให้เป็นสัญลักษณ์สำคัญของชุมชนยี่สาร คือ โพล์หรือตม่น้ำขนาดใหญ่

ในขณะที่ผังการจัดแสดงชั้นล่างจะเป็นเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตในปัจจุบันของคนบ้านเขายี่สาร พร้อมทั้งเรื่องราวในชุดของกรอบการแสดงด้วยตัวตนด้วยภูมิปัญญาที่ครอบคลุมความต้องการด้านปัจจัยสี่ของมนุษย์ ได้แก่ การทำมาหากิน การแพทย์พื้นบ้าน ด้านเครื่องนุ่งห่มและอุปกรณ์ข้าวของเครื่องใช้ต่างๆ ในวิถีชีวิตประจำวัน ด้านที่อยู่อาศัย และด้านการทำมาหากินหรือการประกอบอาชีพของคนบ้านเขายี่สาร

ข้อที่น่าสังเกตในเรื่องของการจัดพื้นที่ในลักษณะของการจัดแบ่งเป็นชั้นบนชั้นล่าง นอกจากจะทำให้เห็นถึงที่มาของพลังความรู้และภูมิปัญญาของคนชุมชนบ้านเขายี่สาร โดยที่การจัดแสดงชั้นบนจะเป็นเรื่องของภูมิปัญญาที่มาจากพลังอำนาจเหนือธรรมชาติด้วยความเชื่อถือต่อพ่อปู่เขายี่สาร ในขณะที่การจัดแสดงชั้นล่างนั้น จะเป็นภูมิปัญญาของคนยี่สารที่ได้มาจากการเรียนรู้และประสบการณ์ในด้านต่างๆ ดังได้กล่าวมาในข้างต้น ยังจะได้เห็นอีกด้วยว่า การจัดแบ่ง

พื้นที่ชั้นบนชั้นล่างในการจัดแสดงนิทรรศการดังกล่าว ยังแสดงออกให้เห็นถึงธรรมเนียมปฏิบัติและความเชื่อในเรื่องของ “ที่สูงที่ต่ำ” ของคนไทยทั่วไปอีกด้วย นั่นคือ ของที่ถือว่าเป็นของสูงที่เคารพบูชา ตัวอย่างเช่น พระพุทธรูปและสิ่งของทางพุทธศาสนา ภาพและสัญลักษณ์ที่เกี่ยวข้องกับพ่อปู่ศรีราชา จะจัดแสดงไว้ชั้นบน ในขณะที่พื้นบ้านชาวเรือนและเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตประจำวันจะจัดไว้ในระดับที่ต่ำกว่าหรือจัดแสดงไว้ชั้นล่างของพิพิธภัณฑ์

[2] พื้นที่สาธารณะโดยรอบนอกพิพิธภัณฑ์ พื้นที่ในชุดนี้จะเป็นความเชื่อมโยงระหว่างเนื้อหาการจัดแสดงภายในพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สารกับพื้นที่สาธารณะที่สำคัญโดยรอบพิพิธภัณฑ์ โดยเฉพาะศาลหลวงพ่อปู่ศรีราชา และวัดเขายี่สาร ซึ่งเป็นศูนย์กลางทางความเชื่อพิธีกรรมและที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของคนในชุมชน

การจำแนกชุดของสถานที่ในข้างต้น โดยกล่าวถึงพื้นที่สาธารณะภายนอกเฉพาะศาลหลวงพ่อปู่ศรีราชาและวัดเขายี่สารเท่านั้น เกิดขึ้นเนื่องจากมาจากการทบทวนวรรณกรรมในความรู้เรื่องพัฒนาการทางสังคม-วัฒนธรรมไทย ของ **ศรีศักร วัลลิโภดม** (2544)

ผลจากการทบทวนวรรณกรรมดังกล่าวทำให้ผู้วิจัยจำกัดชุดของพื้นที่สาธารณะที่มีความสำคัญต่อพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สารเฉพาะ 2 พื้นที่นี้เท่านั้น ด้วยเหตุผลที่ว่า **พื้นที่ทั้งสองนี้เป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ซึ่งมีอำนาจนอกเหนือธรรมชาติควบคุมดูแลอยู่ และดุลยภาพของอำนาจศักดิ์สิทธิ์ทั้งสอง ซึ่งเกี่ยวข้องกับทั้งพุทธ พราหมณ์ และผี นั้นยังช่วยควบคุมดูแลและกำกับคุณธรรมของชุมชนอีกทอดหนึ่ง ทำให้ชุมชนสามารถอยู่ได้อย่างสงบและสุขเรื่อยมา** ขณะเดียวกันพื้นที่ทั้งสองนี้ยังมีส่วนสำคัญในการสร้างสำนึกอัตลักษณ์ร่วมของคนยี่สารทั้งด้วยการมีความเกี่ยวพันกับตำนานความเป็นมาของชุมชน ที่ชุมชนให้การยอมรับ อีกทั้งยังเป็นที่ชุมนุมของคนยี่สารในการประกอบพิธีกรรมหรือกระทำกิจกรรมต่างๆร่วมกันอีกด้วย ตัวอย่างเช่น ประเพณีการบวช งานเวียนเทียนคุณปู่ศรีราชาในเทศกาลสงกรานต์ เป็นต้น

นอกเหนือจากนั้นแล้ว ข้อสังเกตของผู้วิจัยต่อพื้นที่สาธารณะภายนอกที่มีความสำคัญต่อพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร ก็คือความร่วมมือร่วมใจในการประกอบพิธีกรรมหรือกระทำกิจกรรมต่างๆร่วมกัน ณ ศาลหลวงพ่อปู่ศรีราชาและวัดเขายี่สาร ยังเป็นกลไกชี้ให้เห็นถึงความเข้มแข็งและความสัมพันธ์ของคนในชุมชน โดยเฉพาะเมื่อผลจากการศึกษาทำให้ได้พบว่า เมื่อชุมชนบ้านยี่สารกำลังอยู่ในช่วงของการพัฒนาและปรับเปลี่ยนเข้าสู่ความทันสมัยแบบโลกภายนอก สิ่งที่ชี้ให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงของชุมชนก็คือ ความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนกับวัดเปลี่ยนแปลง มีการ

แบ่งกลุ่มของชาวบ้าน ในขณะที่รูปแบบของประเพณีและกิจกรรมต่างๆที่เกี่ยวข้องกับพ่อปู่ศรีราชาก็เปลี่ยนไปจากเดิม เช่น รูปแบบในการเวียนเทียนจากเมื่อก่อนเป็นการเวียนแบบแวนเวียนเทียน แต่ปัจจุบันเปลี่ยนเป็นการเดินเวียนเทียนแบบธรรมดา เป็นต้น

ข้อมูลที่ได้รับที่น่าสนใจอีกประการหนึ่งคือ การตั้งชื่อพิพิธภัณฑสถานแห่งนี้ว่า “พิพิธภัณฑ**บ้าน**เขายี่สาร” โดยที่มิได้ใช้ชื่อว่า “พิพิธภัณฑ**วัด**เขายี่สาร” ทั้งๆที่พิพิธภัณฑสถานตั้งอยู่ในบริเวณของวัดและใช้อาคารศาลาการเปรียญของวัดเขายี่สารเป็นที่จัดแสดงนิทรรศการของพิพิธภัณฑสถาน นั้นเป็นเพราะต้องการให้ชื่อสะท้อนนัยยะว่า พิพิธภัณฑสถานแห่งนี้เป็นของชุมชน ชุมชนที่มีบ้าน/วัด/โรงเรียนเป็นส่วนหนึ่ง ดังถ้อยคำให้สัมภาษณ์ต่อไปนี้คือ

“ที่ตั้งชื่อเอาไว้ว่าพิพิธภัณฑ**บ้าน**เขายี่สาร เพราะวัดเป็นส่วนหนึ่งของพิพิธภัณฑสถาน แต่ถ้าเราไปตั้งว่าพิพิธภัณฑ**วัด**เขายี่สารเมื่อไร มันคือวัด แต่ชาวบ้านเขามองไม่ออกหรอก ...มันเป็นพิพิธภัณฑ**ชุมชน** ในชุมชนนี้มีอะไร ทั้งหมดเป็นส่วนหนึ่งของพิพิธภัณฑสถาน ... เจตนาตั้งขึ้นมา” (สิริอาภา รัชตะหิรัญ, สัมภาษณ์ 30 พฤศจิกายน 2549)

ทั้งนี้ อาจกล่าวโดยสรุปในชุดของสถานที่ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของการช่วยถ่ายทอดและประกอบสร้างภาพตัวแทนของความเป็นคนยี่สารนี้ได้ว่า พื้นที่สาธารณะโดยรอบนอกพิพิธภัณฑสถานทั้งสองพื้นที่สำคัญดังกล่าว มีผลให้อาคารที่ตั้งพิพิธภัณฑ**บ้าน**เขายี่สารมิได้เป็นเพียง “คลังเก็บของเก่าของโบราณ” เท่านั้น แต่เป็นพื้นที่ในการแสดงตัวตนของความเป็นคนบ้านยี่สารผ่านสัมพันธ์ภาพระหว่างพื้นที่ของพิพิธภัณฑสถานกับพื้นที่สาธารณะที่ล้อมรอบตัวอาคารของพิพิธภัณฑสถานอยู่ ในแง่ “ชุดของสถานที่” จึงนับเป็นหนึ่งในหัวใจสำคัญของการสร้างภาพตัวแทนแห่งชุมชน

5.1.2.3 กลวิธีการสร้างภาพตัวแทน

ผู้วิจัยพบว่า วิธีการเข้ารหัสหรือกลยุทธ์การสื่อสาร/กลวิธีการเล่าเรื่องของกลุ่มผู้ส่งสารเพื่อให้สัญลักษณ์ภายในพิพิธภัณฑ**บ้าน**เขายี่สาร สามารถที่จะประกอบสร้างความหมายในความรู้สึของผู้เข้าชม ให้ได้อย่างสอดคล้องตรงตามความต้องการของผู้เล่าเรื่อง หรือเชื่อในเรื่องที่ผู้เล่าสื่อสารออกมานั้น เกิดจากกลยุทธ์หรือวิธีการสื่อสารดังต่อไปนี้ คือ

(1) กลยุทธ์ในเรื่องของการใช้บริบทการจัดแสดง (display context strategy)

ผลจากการศึกษาได้พบว่า “บริบทของการจัดแสดง” เป็นกลวิธีสำคัญที่ช่วยทำให้จินตนาการของผู้ชมพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร ถูกเติมเต็มและสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น เหตุที่เป็นดังนี้ เพราะกลยุทธ์ของการใช้บริบทในการจัดแสดงนี้จะมีระดับความเข้มข้นของการประกอบสร้างความหมายสูงมาก โดยเฉพาะในการคัดเลือกสัญญาณย่อยในชุดของอุปกรณ์ประกอบฉาก ได้แก่ วัตถุ ฉาก ภาพ และตัวบท ให้มาทำงานร่วมกันกับชุดของสัญญาณอื่นๆ อาทิ ชุดของเนื้อเรื่องหรือกรอบในการแสดงตน ชุดของตัวละคร และชุดของสถานที่

ทั้งนี้ ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่า การทำงานร่วมกันของสัญญาณย่อยในชุดของสัญญาณใหญ่ทั้ง 4 ประเภทเพื่อกำหนดความหมายหรือสร้างภาพตัวแทน “เธอผู้ไม่ยอมแพ้แก่โชคชะตา” นั้น เกิดจากความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันของสัญญาณที่อยู่ภายใต้การกำกับของบริบทใหญ่ โดยเฉพาะสัญญาณในชุดของเนื้อเรื่อง ทั้งกรอบของเวลาและกรอบในการแสดงตัวตนผ่านภูมิปัญญาของชุมชน ทั้งนี้ หากว่าเราเปรียบเทียบกระบวนการทำงานร่วมกันของสัญญาณเพื่อถ่ายทอดความหมาย กับกระบวนการสื่อความหมายในการสร้างละครโทรทัศน์หรือภาพยนตร์แล้วนั้น ก็จะพบว่ามีความคล้ายคลึงกัน เนื่องจาก การสื่อความหมายในละครหรือภาพยนตร์ก็จะใช้ฉาก ชุดของ prop หรืออุปกรณ์ประกอบฉาก เช่น เสื้อผ้า/หน้า/ผม คำสนทนาของตัวละคร รวมไปถึงมุมของกล้อง วิธีการตัดต่อ แสง สี และเสียง ฯลฯ มาสื่อความหมายที่ผู้จัดต้องการอยู่ตลอดเวลา

ยกตัวอย่างเช่น ในกรณีของการถ่ายทอดภาพความสามารถของชาวยี่สารในการควบคุมเรื่องน้ำจืดเพื่อให้มีไว้ใช้กินและใช้สอยอย่างเพียงพอตลอดทั้งปี จะได้พบว่าผู้จัดได้ใช้กลยุทธ์บริบทการจัดแสดงด้วยการใช้ “ของจริง+ตัวบท+ภาพ” นั่นคือ เริ่มต้นจากการนำเอาโพล์หรือตุ่มน้ำของจริงซึ่งถูกกำหนดร่วมกันโดยผู้ส่งสาร ทั้งคนในและคนนอกของชุมชน มาเชื่อมโยงกับตัวบทเรื่องโพล์ซึ่งพูดถึง ความสำคัญของตุ่มขนาดใหญ่หรือที่ชาวบ้านนิยมเรียกว่า “โพล์” เนื่องจากเป็นสิ่งที่มีความหมายอย่างมากต่อการควบคุมน้ำจืดเพื่อการตั้งถิ่นฐานและอยู่อาศัยในพื้นที่ที่มีแต่น้ำกร่อย

นอกเหนือจากนั้นแล้ว ภาพที่แสดงให้เห็นขั้นตอนการนำโพล์ของโบราณมาตกแต่งเพื่อการจัดแสดง รวมถึงตัวบทเสริมในหนังสือเรื่อง “สังคมและวัฒนธรรมชุมชนคนยี่สาร” ซึ่งเนื้อหาโดยรวมจะเป็นเรื่องราวที่สอดคล้องกับการจัดแสดงเรื่องราวในหมวดหมู่ต่างๆ ภายในพิพิธภัณฑ์ นั้น ยังมีนัยยะถึงความต้องการที่จะแสดงให้เห็นถึงช่วงระยะเวลาอันยาวนานจากขนาดและรูปแบบของโพล์หรือตุ่มใส่น้ำขนาดใหญ่ เพื่อให้อดีตนั้นเป็นภาพสะท้อนถึงความเก่าแก่ของชุมชน

โบราณที่มีอายุร่วมสมัยกับกำเนิดของกรุงศรีอยุธยา ทั้งนี้ นอกจากจะเป็นชุมชนเก่าแก่มียุคความ เป็นมาอย่างยาวนานแล้วนั้น ยังเป็นชุมชนที่มีความรุ่งเรืองทั้งด้านความรู้และความร่ำรวยในอดีต อย่างมากอีกด้วย เพราะจะต้องเป็นชุมชนที่มีเงินทองมากเท่านั้นจึงจะสามารถซื้อตุ่มขนาดใหญ่ ซึ่งไม่น่าจะเป็นของที่สามารผลิตได้ในประเทศไทยในแบบนี้ได้ ในขณะที่เดียวกับที่ต้องมีเทคโนโลยี ความรู้พอที่จะผลิตตุ่มขนาดใหญ่จำนวนมากๆไว้เพื่อเก็บกักน้ำจืดไว้ใช้กิน

สำหรับการจัดแสดงเรื่องโพล์นี้จะอยู่ภายในชั้นบนของอาคารศาลาการเปรียญพิพิธภัณฑ์ บ้านเขายี่สาร โดยที่จะมองเห็นโพล์ได้ผ่านทางประตูที่อยู่ด้านหน้าพิพิธภัณฑ์ ในขณะที่บอร์ด จัดแสดงรายละเอียดต่างๆของเรื่องโพล์ ซึ่งประกอบไปด้วยภาพและตัวบทอธิบายนั้นจะอยู่ฝั่งด้าน ตรงข้ามกับโพล์ของจริง โดยการทำให้เป็นบอร์ดติดกับฝาผนังด้านข้างอาคารศาลาการเปรียญ

ภาพที่ 78-79: ตัวอย่างกลยุทธ์การบริหารจัดแสดงเพื่อสื่อความหมายความสามารถในการจัดการทรัพยากรน้ำจืด

อีกตัวอย่างหนึ่งนั้นเป็นกลยุทธ์ของบริหารจัดแสดง ด้วยการให้ “ฉากxตัวบทxวัตถุ” เพื่อ ถ่ายทอดให้เห็นถึงภาพของกระบวนการผลิตถ่านไม้โกงกาง ที่สภาพแวดล้อมแบบป่าชายเลนนี้ เอื้ออำนวยให้ทำเป็นอาชีพหลักได้ พร้อมทั้งที่แสดงให้เห็นถึงความสามารถในการเรียนรู้ ทดลอง และปรับเปลี่ยนเทคโนโลยีที่ได้รับมาจากชาวจีน ทั้งในการสร้างเตาเผาถ่านและ กระบวนการเผาถ่าน เพื่อให้ได้ถ่านไม้โกงกางที่มีคุณภาพดี

การนำเสนอเรื่องราวของถ่านไม้โกงกางนี้ จะปรากฏอยู่ในการจัดแสดงชั้นล่างของ พิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร ในลักษณะของฉากจำลองเลียนแบบของจริง ควบคู่ไปกับการเลือก สิ่งแสดงอื่นๆ เพื่อให้เห็นทั้งต้นทาง หรือขั้นตอนการเตรียมไม้โกงกางก่อนเอาเข้าเผาหรืออบใน เตาเผาถ่าน และปลายทางของการทำถ่านไม้โกงกางก่อนที่จะนำไปจำหน่าย อาทิ การจัดแสดง ไม้โกงกางที่ยังไม่ได้ทุบเปลือก ไม้โกงกางที่ทุบเปลือกแล้ว รวมถึงก้อนไม้ที่ใช้ทุบเปลือกโกงกาง หรือถ่านไม้โกงกางที่เผาเสร็จแล้ว ทั้งที่วางไว้บนพื้นศาลาหน้าฉากจำลอง และที่ตู้แสดงไม้ของจริง

โดยเฉพาะ และเสริมด้วยตัวบทที่บอกเล่าถึงกระบวนการทำถ่านไม้ไผ่ของชาวบ้านเขายี่สาร ดังต่อไปนี้

“การทำถ่านไผ่ของบ้านเขายี่สารเป็นอาชีพเริ่มทำกับเมื่อประมาณปี พ.ศ. 2480 โดยการนำช่างจีนจากอำเภอกันตัง จังหวัดตรัง มาสร้างเตาเผาถ่านไม้สบเตาในหมู่บ้าน อันเป็นเทคนิควิทยาการที่นำมาจากจีนตอนใต้ อีกต่อหนึ่ง

มีการเตรียมพื้นที่โดยนำฝักไผ่มาปลุกสวนป่าเพื่อตัดทำถ่าน โดยเฉพาะ ก่อนหน้าการก่อสร้างเตาประมาณ 15 ปี การปลุกป่าไผ่เพื่อตัดทำถ่านที่บ้านเขายี่สาร กระทำอย่างต่อเนื่องตลอดช่วงเวลาเกือบ 60 ปีที่ผ่านมา ถือเป็นสวนป่าไม้ชายเลนเอกชนที่เก่าแก่ที่สุดแห่งหนึ่งของประเทศ

หลังจากเผาหรืออบในเตาขนาดใหญ่ ที่อุณหภูมิอยู่ระหว่าง 400-600 องศาเซลเซียส จะได้ถ่านคุณภาพดีราคาสูงกว่าถ่านทั่วไป เพราะติดไฟง่ายให้ความร้อนสูง และเผาไหม้ได้นาน

ปัจจุบันการผลิตถ่านไผ่ยังคงกระทำกันอยู่ในบ้านเขายี่สารโดยผลิตส่งทั้งในเขตจังหวัดสมุทรสงคราม และกรุงเทพมหานคร

กระบวนการทำถ่านไม้ไผ่ของบ้านเขายี่สารนับแต่การปลุกจนกระทั่งเป็นถ่านใช้เวลาไม่ต่ำกว่า 8-15 ปี เกี่ยวข้องกับการใช้ที่ดินและแรงงานส่วนใหญ่ชุมชน จนถือว่าเป็นอาชีพที่ยั่งยืนอย่างหนึ่งของชาวบ้านเขายี่สาร”

ภาพที่ 80-81: ตัวอย่างกลยุทธ์บริบทการจัดแสดงเพื่อถ่ายทอดภาพอาชีพการทำถ่านไม้ไผ่

(2) กลยุทธ์ในเรื่องของการใช้พื้นที่ภายนอก/ภายในพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร (space/place context strategy)

ผลจากการศึกษาตัวบทพิพิธภัณฑ์และข้อมูลจากกลุ่มผู้ส่งสาร ทำให้ได้พบว่า กลยุทธ์การสื่อสารของพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร คือ กลยุทธ์ของบริบทการจัดแสดงในด้านของพื้นที่ (location/place/space) ในความหมายถึง การนำเสนอเนื้อหาหรือจัดแสดงเรื่องราวและ

ข้าวของที่แสดงออกให้เห็นถึงวัฒนธรรม ความเชื่อ และวิถีชีวิตของชุมชนภายใน พิพิธภัณฑสถาน ควบคู่ไปกับการมองเห็น รับรู้และรู้สึกถึงวัฒนธรรม ความเชื่อ และวิถีชีวิต ของจริงจากพื้นที่สาธารณะภายนอกพิพิธภัณฑสถาน ดังเช่นตัวอย่างของถ้อยคำให้สัมภาษณ์ ที่ว่า “วางแผนเอาไว้ว่าทั้งชุมชนต้องเป็นพิพิธภัณฑสถาน ในอาคาร นอกอาคาร” (สิริอาภา รัชตะหิรัญ, สัมภาษณ์ 30 พฤศจิกายน 2549)

แนวคิดที่วางไว้ของ “คนใน” ในช่วงต้นนั้น สอดรับกับแนวคิดของ “คนนอกของชุมชน” คือ ศรัศกร วลลิภดล (2545 ก) ผู้ซึ่งเข้ามามีบทบาทสำคัญด้วยการเป็นที่ปรึกษาในการก่อตั้ง พิพิธภัณฑสถานเขายี่สาร อาจารย์ศรัศกรได้กล่าวถึงลักษณะของการจัดแสดงสิ่งของภายใน พิพิธภัณฑสถานท้องถิ่นตามแนวคิดของตนเองไว้ว่า

“สิ่งที่จะนำมาแสดง หาใช้รูปแบบอาคารพิพิธภัณฑสถานและบรรดาโบราณวัตถุแต่ เพียงอย่างเดียวไม่ หากจะต้องสัมพันธ์กับเนื้อหาในด้านประวัติศาสตร์ทางวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์สังคม และชีวิตวัฒนธรรมของผู้คนที่อยู่ตามชุมชนต่างๆในพื้นที่หรือท้องถิ่น เดียวกัน”

บริบทการจัดแสดงในด้านของพื้นที่ที่ผู้ส่งสารวางกลยุทธ์ไว้นี้ ทำให้ผู้วิจัยได้เห็นถึงชุดของ เรื่องราวและชุดของอุปกรณ์ประกอบฉากที่ดำเนินควบคู่ไปกับวิถีชีวิตจริงของชุมชนบ้านเขายี่สารที่อยู่ ภายนอกพื้นที่ของพิพิธภัณฑสถาน ผลที่เกิดขึ้นนั้นทำให้เรื่องราวที่บอกเล่าถึงวิถีชีวิตและภูมิปัญญา พื้นบ้านของคนในชุมชนบ้านเขายี่สาร มิได้หยุดนิ่งอยู่เพียงในอดีตหรืออยู่เพียงในพิพิธภัณฑสถาน แต่ยังเป็นพิพิธภัณฑสถานที่ยังคงมีชีวิต และชีวิตของพิพิธภัณฑสถานปรากฏอยู่ในการดำรงชีวิตของชาวบ้าน ในชุมชนในสภาวะปัจจุบัน ยกตัวอย่างเช่น

- เรื่องราวของความสามารถของชุมชนในการจัดการทรัพยากรน้ำ ที่แสดงออกผ่าน “โพล” หรือตุ่มขนาดใหญ่สำหรับเก็บน้ำจืดไว้กินไว้ใช้ ที่ยังปรากฏให้เห็นในการ ใช้งานด้วยของภาพตุ่มจำนวนมากเรียงรายอยู่ตามใต้ถุนบ้าน หรือรายรอบบ้าน ของชาวเขายี่สารในปัจจุบัน
- เรื่องราวของอาหารและขนมหวานของชาวเขายี่สารที่ผู้เข้าชมพิพิธภัณฑสถานจะไม่ได้แต่ เพียงมองเห็นสำหรับอาหารจำลองเท่านั้น แต่ยังมีโอกาสที่จะลิ้มชิมรสอาหารพื้น ถิ่นที่แสนอร่อย เช่น ผักชะครามราดน้ำกะทิกินกับน้ำพริกกะปิ ปลาหมอบเทศ

แดดเดียวทอด หรือแกงส้มผักชะคราม ฯลฯ ที่สะท้อนถึงภูมิปัญญาของชุมชนในการดำรงชีวิตในด้านของอาหารการกินจากพืชผักที่หาได้ง่าย จากร้านอาหารที่ตั้งอยู่บริเวณรอบนอกของพิพิธภัณฑ

- จากฉากจำลองพื้นบ้านชนเรือนของชาวยี่สารซึ่งเป็นที่พักผ่อนหย่อนใจยามว่างของคนในชุมชน เมื่อเดินออกไปนอกพิพิธภัณฑ บริเวณหน้าวัดเขายี่สารก็จะได้เห็นภาพของคนในชุมชนบ้านเขายี่สารมาขายอาหารว่างแบบรถเข็น และนั่งจับกลุ่มพูดคุยกันอยู่ในศาลาท่าน้ำอยู่ริมคลอง เป็นต้น

อาจกล่าวได้ว่า การปรับการจัดแสดงในด้านของพื้นที่นี้ก่อให้เกิดโลกคู่ขนานระหว่างเรื่องราวที่เล่าภายในพิพิธภัณฑและเรื่องราวที่กำลังดำเนินอยู่ภายในชีวิตจริงของคนยี่สาร และอาจนับเนื่องเป็นส่วนหนึ่งในการประกอบสร้างอัตลักษณ์ของชุมชน นั่นคือ พิพิธภัณฑบ้านเขายี่สารถือเป็นโลกสัญลักษณ์หรือช่องทางของการถ่ายทอดจินตนาการ โดยที่จินตนาการของความ เป็นชุมชนนั้นถูกต่อยอดเข้ามาผ่านทางการแสดงออกในชีวิตประจำวัน พิพิธภัณฑบ้านเขายี่สารจึงถือเป็นพื้นที่ที่สำคัญในการกำหนดและแสดงออกซึ่งอัตลักษณ์ของชุมชน ที่ทั้งคนในและคนนอกสามารถเห็นได้อย่างชัดเจนว่า สิ่งที่สำคัญ ระวังถึง และยึดถือเป็นอัตลักษณ์ร่วมกันของชุมชนนั้นคืออะไร

นอกเหนือจากนี้แล้ว ยังมีอีกกิจกรรมหนึ่งที่อาจนับเนื่องได้ว่า เป็นการใช้พื้นที่สาธารณะภายในชุมชนมาเป็นส่วนประกอบสร้างและหนุนเสริมเรื่องที่เล่าภายในพิพิธภัณฑ อย่างไรก็ตาม แม้ว่าเหตุปัจจัยของการเกิดกิจกรรมนี้ จะมีได้เกิดจากความต้องการของผู้ส่งสารที่จะให้กิจกรรมนี้เป็นตัวหนุนเสริมพลังในการเล่าเรื่องโดยตรง แต่เกิดมาจากแรงกระตุ้นของการท่องเที่ยว รวมถึงความต้องการทำกิจกรรมพิเศษ เพื่อขยายบทบาทหน้าที่ให้กับพิพิธภัณฑบ้านเขายี่สารในมิติทางเศรษฐกิจให้กับชุมชนให้มากยิ่งขึ้น รวมถึงการหารายได้ให้กับทางพิพิธภัณฑ แต่ผลพลอยได้ที่เกิดขึ้นก็คือ รายการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ภายในพื้นที่สาธารณะภายนอกพิพิธภัณฑนี้ สามารถที่จะช่วยหนุนเสริมกระบวนการสร้างภาพตัวตนให้เห็นภาพตัวตนของชุมชนบ้านเขายี่สารได้

ดังเช่นตัวอย่างความคิดเห็นของกลุ่มคณะนักเรียน/นักศึกษาและหน่วยงานต่างๆผู้เข้าเยี่ยมชมพิพิธภัณฑเป็นหมู่คณะ โดยมีวิทยากรนำชมและนำเที่ยวตามสถานที่ต่างๆตามรายการในกิจกรรม ได้แสดงความคิดเห็นไปในแนวทางเดียวกันว่าในสมุดเยี่ยมชมของพิพิธภัณฑ นับตั้งแต่ปี 2547 จนถึงปี 2549 ว่า การเข้าเยี่ยมชมสถานที่ต่างๆในชุมชนและเข้าชมการจัดแสดงภายใน

พิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สารนั้น ได้ทำให้ได้เห็นวิถีชีวิตของคนยี่สาร ได้เห็นสถานที่ที่ทรงคุณค่าทางประวัติศาสตร์ เป็นต้น

สำหรับการจัดกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ชุมชนบ้านเขายี่สารนี้ พบว่ามีทั้งหมด 4 รายการด้วยกัน ดังต่อไปนี้ คือ

- รายการที่ 1 ล่องทะเล “ตามรอยสุนทรภู่” สู่บ้านเขายี่สาร นักท่องเที่ยวตามรายการนี้จะล่องเรือชมพื้นที่ 2 ฝั่งปากอ่าวแม่กลอง อ่าวบางจะบลู ป่าชายเลนชุมชนบ้านเขายี่สาร และเตาเผาถ่านไม้โกงกาง
- รายการที่ 2 เป็นการพานักท่องเที่ยวล่องเรือชมวิถีชีวิตชาวบ้านริมคลองยี่สาร ปากอ่าวบางตะบูน และป่าชายเลนชุมชนบ้านเขายี่สาร
- รายการที่ 3 ชมเรื่องราวของชุมชนโบราณบ้านเขายี่สารภายในพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร และชมวังมัจฉาปลาน้ำเค็ม
- รายการที่ 4 เริ่มต้นด้วยการนมัสการหลวงพ่อบุญบ้านเขายี่สาร ชมนิทรรศการภายในพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร ชมโบราณสถาน เตาเผาถ่านไม้โกงกาง สวนปารุกขชาติรมณีย์และป่าชายเลน และชมวังมัจฉาปลาน้ำเค็ม

อย่างไรก็ตาม แต่ละรายการนั้นอาจไม่เหมือนกันทุกครั้ง ขึ้นอยู่กับการติดต่อของคณะผู้เยี่ยมชมแต่ละคณะว่าต้องการอย่างไร รวมถึงในช่วงเวลานั้น ในชุมชนสะดวกที่จะให้เข้าเยี่ยมชมหรือไม่ ตัวอย่างเช่น การเข้าชมเตาเผาถ่านไม้โกงกางซึ่งเป็นโรงงานของเอกชน ในบางช่วงเวลาก็อาจจะไม่สะดวกให้เข้าชม ก็จะปรับเปลี่ยนเป็นสถานที่อื่นแทน แต่ในกรณีนี้ทางคณะกรรมการดำเนินงานพิพิธภัณฑ์ไม่ถือว่าเป็นข้อจำกัด เนื่องจากมีแนวคิดเบื้องหลังว่าการเข้าเยี่ยมชมวิถีชีวิตของชุมชนในลักษณะนี้ ก็จะต้องเข้าใจข้อจำกัดของชุมชนด้วย เพราะยี่สารไม่ได้เป็นชุมชนที่ถูกสร้างมาขึ้นเพื่อรองรับการท่องเที่ยวโดยเฉพาะ (ตัวอย่างเช่น การสร้างหมู่บ้านวัฒนธรรมหรือหมู่บ้านชาวเขาบางแห่งในจังหวัดอื่นๆ /ผู้วิจัย)

จะสังเกตได้ว่า เหตุผลที่รายการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์นี้มีส่วนเอื้อต่อการอ่านความหมายหรือสร้างภาพตัวแทนของชุมชนยี่สารขึ้นในใจของผู้รับสารได้นั้น เป็นเพราะสถานที่ท่องเที่ยวใน

กิจกรรมท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ชุมชนบ้านเขายี่สารนั้นมีความเชื่อมโยงสัมพันธ์กับเนื้อหาที่จัดแสดง อยู่ภายในพิพิธภัณฑ์ ยกตัวอย่างเช่น กิจกรรมการเข้าชมสักการหลวงพ่อบ้านเขายี่สาร ซึ่ง ชาวบ้านยี่สารนับถือเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำชุมชน ศาลของหลวงพ่อบุญนี้จะอยู่บริเวณด้านหน้าวัด เขายี่สาร ใกล้เคียงกับอาคารศาลาการเปรียญ ซึ่งเป็นที่จัดแสดงนิทรรศการของพิพิธภัณฑ์บ้านเขา ยี่สาร เนื้อหาภายในพิพิธภัณฑ์ได้แสดงให้เห็นว่า พ่อบุญหรือคุณปู่ศรีราชานี้เป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ ของชุมชน คอยคุ้มครองชาวบ้านให้แคล้วคลาดจากภัยอันตรายต่างๆ

หรือตัวอย่างของกิจกรรมการไหว้พระและดูสถาปัตยกรรมและศิลปกรรมโบราณต่างๆ ภายในอุโบสถวัดเขายี่สาร ที่การนำเสนอเรื่องราวของวัดเขายี่สารภายในพิพิธภัณฑ์นี้ จะเน้นการ จัดแสดงผ่านภาพถ่ายเพื่อให้เห็นความสวยงามของศิลปกรรมต่างๆภายในวัด โดยที่ตัวบทประเภท คำอธิบายก็จะบอกเล่าเรื่องราวที่เน้นถึงความงดงามขององค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมของวัด เขายี่สารด้วยเช่นเดียวกัน

นอกเหนือจากนั้นแล้ว การจัดกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ชุมชนบ้านเขายี่สารยังเป็น กิจกรรมในการสร้างรายได้ให้กับพิพิธภัณฑ์และชุมชนบ้านเขายี่สารโดยตรง รวมถึงสะท้อนให้เห็น ความสามารถในการบริหารจัดการพิพิธภัณฑ์ในเรื่องของการเงินได้อีกด้วย

“เราไม่ได้อยู่แค่ค่าใช้จ่ายที่เราได้รับการบริจาคแต่อย่างเดียว ก็บริหารโดย การที่บางที่ต้องหารายได้อื่นๆให้เค้า เช่น ตั้งกลุ่มเปลือกไม้ กลุ่มย้อมผ้าขึ้นมา ก็ให้คนใน กลุ่มเขาทำของที่ระลึกเล็กๆมาตั้งไว้บนพิพิธภัณฑ์ บอกว่าแบ่งกำไรให้พิพิธภัณฑ์ หรือ เวลาที่นักท่องเที่ยวเข้ามาก็ให้พิพิธภัณฑ์เป็นคนจัดการ จัดอาหารให้ จัดอะไรให้ เราก็คิด เป็นแพคไปเลยว่า ถ้าจัดอาหารให้ ถ้าเป็นการท่องเที่ยวแบบที่หนึ่งใหญ่หน่อยลงเรือข้าม แม่น้ำแม่กลองมา อันนี้ก็ราคาหนึ่ง หรือใครจะเข้ามาเที่ยวภายในแล้วก็ให้เราจัดอาหารให้ หนึ่งมือ ..ก็เป็นอีกราคานึง เงินตรงนี้มันก็จะกระจายไปอยู่ที่ชาวบ้าน อีกส่วนหนึ่งมันจะ เข้าไปอยู่ที่พิพิธภัณฑ์ อันนี้เป็นเจตนา

คือที่คิดเอาไว้ก็คือ พิพิธภัณฑ์อยากให้มันเป็นต้นไม้ใหญ่ๆ ต้นไม้มันให้ร่มเงา ให้ผล คนก็เข้ามาอาศัยมาดูความงดงาม มาดูเรื่องราวของต้นไม้ต้นนี้ แล้วเค้าก็ต้องรดน้ำ ลงไปด้วย แล้วก็ต้องมีปุ๋ยลงไปด้วย เค้าก็สบายด้วย ก็เลยเกิดแนวคิดที่ว่า เราน่าจะ กระจายรายได้ออกไป รายได้ที่ได้ขึ้นมาเนี่ย ชาวบ้านได้ด้วย ...ค่าอาหารหรือค่าต่างๆที่ พิพิธภัณฑ์จัดขึ้นมาเนี่ย เราถือเป็นมาตรฐานเดียวกัน คุณแบ่งไปเท่านี้ อีกส่วนหนึ่งคุณให้

เข้ามาในพิพิธภัณฑ์ นี่คือวิธีการหารายได้ที่ทำอยู่” (สิริอาภา รัชตะหิรัญ, สัมภาษณ์ 30 พฤศจิกายน 2549)

อาจกล่าวโดยสรุปได้ว่า ในทัศนะของผู้วิจัยแล้วนั้น ปฏิบัติการจัดแสดง ณ พิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร ด้วยวิธีการใช้กลยุทธ์การสื่อสารความหมายทั้งปริบทในการจัดแสดงและปริบทในด้านของพื้นที่ ได้ทำให้พิพิธภัณฑ์แห่งนี้เปรียบเสมือนกับ “โทรทัศน์ท้องถิ่น” ในการถ่ายทอดภาพตัวแทนทางวัฒนธรรมของชุมชนสู่สายตาของผู้เข้าชม โดยที่ภาพดังกล่าวเป็นอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่กลุ่มคนในชุมชนได้มีส่วนร่วมสร้าง ร่วมตัดสินใจว่าจะเลือกนำเสนอภาพใดและไม่นำเสนอภาพใด และด้วยวิธีการนำเสนอหรือจัดแสดงในรูปแบบใด ในขณะเดียวกันพิพิธภัณฑ์แห่งนี้ยังเป็นพื้นที่ที่เปิดโอกาสให้กับวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ของคนในระดับชุมชนได้มีโอกาสแสดงตัวสู่สายตาและการรับรู้ของสาธารณะ ทั้งด้วยตัวของพิพิธภัณฑ์เอง และด้วยการจุดประกายความสนใจให้กับสื่อมวลชนประเภทต่างๆ อาทิ โทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ หรือนิตยสาร ได้นำเสนอเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับเนื้อหาภายในพิพิธภัณฑ์ ยกตัวอย่างเช่น เรื่องของอาหารพื้นบ้าน เรื่องของถ่านไม้โกงกาง เป็นต้น

ดังเช่นถ้อยคำให้สัมภาษณ์ของอาจารย์มณฑา พยงค์ยิ้ม (สัมภาษณ์ 6 มกราคม 2550) คณะกรรมการดำเนินงานพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สารที่ว่า

“มันเป็นความภูมิใจมากกว่า ที่เรามีสิ่งที่คนสนใจเข้ามาดู ก่อนนี้ไม่มีใครรู้จัก ยี่สาร ตอนไปเรียนหนังสือข้างนอก เพื่อนก็ถามว่าบ้านอยู่ไหน บอกอยู่ยี่สารเขาก็ไม่รู้จักกันนะคะ คนอัมพวาอำเภอก็เหมือนกันยังไม่รู้จักยี่สาร (หัวเราะ) ก็เป็นความภูมิใจว่า เออยี่สารเดี๋ยวนี้ไม่ใช่เมื่อก่อนแล้วนะ เดี่ยวนี้ยี่สารดังไปทั่วประเทศ ไม่มีทีวีช่องไหนที่จะไม่เอายี่สารไปออกทีวีเลย จะไปออกทีวีทุกช่องๆ

...เมื่อก่อนก็มาเริ่มจากพิพิธภัณฑ์ หลังๆก็แทบจะทุกเรื่องที่เกิดในยี่สาร ไม่ว่าจะเป็นเตาเผาถ่าน ฝ้ามัดย้อม อาหารพื้นบ้าน กระทั่งเราตั้งกลุ่มปลาแดดเดียว ปลาแดดเดียวก็ได้ออกทีวีแล้ว”

5.1.3 ผู้รับสารกับการอ่านความหมายภายในพิพิธภัณฑ์

ตามที่ได้กล่าวมาในตอนต้นแล้วว่า ในการศึกษาเรื่องการสร้างภาพตัวแทนภายในพิพิธภัณฑ์นั้น ผู้วิจัยได้แยกบทบาทของตนเองออกเป็น 2 บทบาท คือ ในฐานะของนักท่องเที่ยว

หรือผู้เข้าชมโดยทั่วไปเพื่อเปิดรับทุกสิ่งทุกอย่างที่มีความหมายภายในพิพิธภัณฑ์ และในฐานะของผู้วิจัยเพื่อให้เห็นกระบวนการสร้างภาพตัวแทนของผู้ส่งสาร ดังนั้น การเป็นผู้เข้าชมพิพิธภัณฑ์หรือการอยู่ในสถานะนักท่องเที่ยวของผู้วิจัยจึงแตกต่างไปจากนักท่องเที่ยวอื่นๆ อย่างเห็นได้ชัดจากการนำเสนอข้อค้นพบในส่วนนี้จึงถูกเพิ่มเข้ามาเพื่อให้เห็นภาพของผู้รับสารอื่นๆ ของพิพิธภัณฑ์ บ้านเขายี่สารและการอ่านความหมายภายในพิพิธภัณฑ์ของผู้รับสารเหล่านั้น และนำไปใช้ประโยชน์ในการดำเนินงานของคณะกรรมการบริหารพิพิธภัณฑ์

5.1.3.1 ใครคือผู้รับสาร

ธรรมชาติในประการหนึ่งของพิพิธภัณฑ์ชุมชนนั้น คือการที่มีได้เป็นแต่เพียงพื้นที่สำหรับการแสดงตัวตนของชุมชนให้คนภายนอกได้เห็นและยอมรับเท่านั้น แต่ยังเป็นพื้นที่ที่เปรียบเสมือนกระจกในการสะท้อนภาพให้คนในท้องถิ่นหรือในชุมชนนั้นๆ ได้มองเห็นภาพของตนเอง ได้มีโอกาสในการทบทวนหรือเรียนรู้ถึงรากเหง้าความเป็นมาของตนเอง รวมตลอดถึงการเห็นคุณค่าและเห็นความสำคัญในอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมดั้งเดิมของตนเองอีกด้วย

แม้ว่าความสำคัญของพิพิธภัณฑ์ชุมชนต่อคนในชุมชนดังได้กล่าวมาแล้วนั้นดูจะมีน้ำหนักกำกวมกัน แต่เมื่อลองเปรียบเทียบน้ำหนักของเจตจำนงในการก่อตั้งพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สารจากข้อมูลของกลุ่มผู้ส่งสารแล้วนั้น จะพบว่า ความต้องการให้พิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สารเป็นช่องทางให้คนภายนอกได้รู้จักชุมชนนั้นอยู่ในลำดับแรก โดยที่ความต้องการให้คนยี่สารได้รู้จักตนเองและรู้ว่าคุณสมบัติของตน “ก็มีอะไรดี” เป็นเป้าหมายต่อมา

เมื่อน้ำหนักที่ให้ในเป้าหมายดังกล่าวมีความเกี่ยวพันกับทั้ง “คนนอก” และ “คนใน” ของชุมชน ผู้วิจัยจึงจะได้จำแนก กลุ่มของผู้รับสารที่ผู้วิจัยได้พบภายในพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร ออกเป็น 2 กลุ่ม โดยใช้เกณฑ์ความเป็นคนในและคนนอกพื้นที่ และระดับของการมีส่วนร่วมกับพิพิธภัณฑ์ โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้ คือ

[1] ผู้รับสารกลุ่มคนใน ได้แก่ ผู้รับสารของพิพิธภัณฑ์ซึ่งเป็นคนภายในชุมชนบ้านเขายี่สารซึ่งมีส่วนร่วมกับการพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร ทั้งนี้ หากจำแนกกลุ่มผู้รับสารคนใน โดยแบ่งตามระดับของการมีส่วนร่วมกับการพิพิธภัณฑ์แล้ว จะจำแนกออกเป็นกลุ่มย่อยได้ 3 กลุ่ม ดังต่อไปนี้ คือ (1) ในระดับที่เป็นเพียงผู้รับสารจากพิพิธภัณฑ์แต่เพียงอย่างเดียว (2) เป็นทั้งผู้รับสารและได้มีส่วนร่วมในฐานะของการเป็นผู้ส่งสาร/ผู้ร่วมผลิต/ผู้ร่วมแสดง ด้วยการร่วมบริจาคข้าวของเครื่องใช้ บริจาค

เงินและแรงงาน รวมถึงมีส่วนร่วมด้วยการให้ความรู้ข้อมูลประวัติศาสตร์และเรื่องราวต่างๆ ของชุมชน รวมถึงคำแนะนำติชมเพื่อการจัดแสดงภายในพิพิธภัณฑ์ และ (3) เป็นทั้งผู้รับสารและได้มีเข้ามามีส่วนร่วมในระดับของการวางแผนและกำหนดนโยบาย ในฐานะคณะกรรมการดำเนินงานของพิพิธภัณฑ์

ทั้งนี้ ในระหว่างช่วงเวลากาลลงพื้นที่เพื่อเก็บข้อมูลภายในพิพิธภัณฑ์ชุมชนของผู้วิจัย (2548-2549) ภายหลังจากการก่อตั้งพิพิธภัณฑ์มาแล้วประมาณ 3-4 ปี (พ.ศ. 2545) ผลจากการสังเกตทำให้ได้พบว่า มีชาวบ้านในชุมชนเข้ามาชมการจัดแสดงภายในพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สารในระหว่างนั้นน้อยมาก ในบางอาทิตย์ก็ไม่มีเลย นอกจากนั้นแล้ว ข้อมูลที่ได้รับจากการสัมภาษณ์กลุ่มผู้ส่งสารคนในก็ออกมาสอดคล้องกับผลการสังเกตของผู้วิจัยว่าในช่วงหลังนี้คนยี่สารเองเข้าชมพิพิธภัณฑ์น้อยมากแม้แต่กลุ่มที่มาขายของบริเวณริมน้ำหรือด้านหน้าของพิพิธภัณฑ์ก็ไม่ได้เข้าพิพิธภัณฑ์เลย

“...คนยี่สารจะว่าไปแล้วก็ไม่ค่อยได้ขึ้นพิพิธภัณฑ์ ตอนเปิดใหม่ๆก็สนใจดู ขึ้นไปดูกันเต็ม เข้าไปช่วยแนะนำ เข้าไปช่วยทำอะไรๆ ช่วงหลังก็รู้ว่าพิพิธภัณฑ์มีอะไรมั่ง แคนั้นก็บละ ใครมีหน้าที่ทำก็ทำไป แต่ก็ได้อย่างตรงที่ถ้าเราเอ่ยปากขอความช่วยเหลือชาวบ้านเค้าก็ยินดีที่จะให้” (มณฑา พยงค์ยิ้ม, คณะกรรมการดำเนินงานพิพิธภัณฑ์, สัมภาษณ์ 6 มกราคม 2550)

อย่างไรก็ตาม เนื่องจากยังมีการใช้อาคารศาลาการเปรียญบริเวณชั้นบน ซึ่งเป็นสถานที่จัดแสดงนิทรรศการของพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร เพื่อเข้าไปสวดมนต์ หรืออยู่ถือศีลอุโบสถของคนในชุมชนทุกวันพระ ช่วงเวลาดังกล่าวจึงเป็นโอกาสที่พิพิธภัณฑ์จะได้มีคนในชุมชนมาเยี่ยมเยียน ยกตัวอย่างเช่นถ้อยคำให้สัมภาษณ์ดังต่อไปนี้คือ

“ก็เวลาที่วันพระ เราจะขึ้นไปนอนกันบนนั้น พวกคนแก่ๆ พวกฉันก็จะขึ้นไปนอนกันบนนั้นอยู่แล้ว ...นอนกันมาตั้งนานก่อนมีพิพิธภัณฑ์อีก นอนตั้งแต่ยังไม่มี จนตอนหลังมีพิพิธภัณฑ์ พวกฉันก็ยังนอนกันอยู่” (มาลี พยงค์ยิ้ม, ผู้รับสารกลุ่มคนใน, สัมภาษณ์ 2 กรกฎาคม 2549)

ข้อที่น่าใคร่ครวญประการหนึ่งสำหรับความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มผู้รับสารคนในกับพิพิธภัณฑ์ที่เปลี่ยนไป คือ เมื่อการมาเยี่ยมเยียนพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สารของคนยี่สารมีปริมาณ

ครั้งนี้น้อยลง และมีจำนวนน้อยคนที่จะเข้ามามีส่วนร่วมในระดับต่างๆ กับพิพิธภัณฑ์เหมือนเดิม ผลลัพธ์ที่เกิดต่อเนื่องตามมา จึงอาจเป็นความถดถอยลดน้อยลงในด้านคุณค่าและบทบาทของพิพิธภัณฑ์ต่อชุมชนเพื่อให้เกิดการเรียนรู้จักตัวเองรู้จักชุมชน

ในทัศนะของผู้วิจัยแล้วนั้น คิดว่าบทบาทในด้านนี้นับเป็นมิติสำคัญที่สุดของการเป็นพิพิธภัณฑ์ชุมชน เพราะในขณะที่ชุมชนกำลังอยู่ในสภาวะที่ต้องเผชิญกับความเปลี่ยนแปลงในหลายประการที่สำคัญทั้งทางกายภาพ สังคม และวัฒนธรรม บทบาทของพิพิธภัณฑ์ในด้านนี้จะช่วยสร้างต้นทุนทั้งด้านความรู้และตัวบุคคลสำหรับชุมชนยี่สิบสาม ให้รับมือกับความเปลี่ยนแปลง และสามารถดำรงอยู่ได้เมื่อความเปลี่ยนแปลงถาโถมเข้ามาสู่ชุมชนอีกครั้ง เหมือนกับที่ได้เคยเกิดขึ้นมาแล้วเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงเส้นทางการคมนาคมทางการค้าในสมัยโบราณ จนกระทั่งเปลี่ยนแปลงจากการเป็นชุมชนที่รุ่งเรืองต้องกลายเป็นชุมชนที่เสื่อมถอยถูกปิดและตัดขาดจากโลกภายนอก และอาจเป็นไปได้ว่า เมื่อหน้าที่นี้ค่อยๆ หดหายหายไป พิพิธภัณฑ์อาจกลับกลายเป็นโกดังหรือคลังเก็บของเก่าดังเช่นที่เคยเป็นมาในช่วงของการก่อตั้งระยะเริ่มแรก แต่จะรกร้างมากยิ่งขึ้นกว่าเดิม

[2] ผู้รับสารกลุ่มคนนอก สามารถแบ่งออกเป็น 2 กลุ่มใหญ่ๆ คือ (1) กลุ่มผู้รับสารภายนอกพื้นที่ชุมชนแต่ได้มีโอกาสเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สิบสาม ตัวอย่างเช่น กลุ่มอาจารย์ นักวิชาการ เจ้าหน้าที่ จากมูลนิธิเล็ก-ประไพ วิริยะพันธุ์ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร มหาวิทยาลัยศิลปากร อาสาสมัครนักศึกษาคณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร เป็นต้น และ (2) กลุ่มนักท่องเที่ยวหรือบุคคลทั่วไปจากภายนอกที่มีได้มีส่วนร่วมในกระบวนการก่อตั้งพิพิธภัณฑ์นี้ อาจจำแนกออกไปเป็นอีก 2 กลุ่มย่อยด้วยกัน คือ

- ประเภทแรกเป็นกลุ่มนักท่องเที่ยวทั้งที่มาเที่ยวเอง โดยรับรู้ข้อมูลของพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สิบสามจากการประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อสิ่งพิมพ์และสื่อเว็บไซต์ และจากการบอกเล่าแบบปากต่อปาก และกลุ่มนักท่องเที่ยว
- ประเภทที่สองนั้นจะเป็นกลุ่มนักเรียนนักศึกษาจากสถาบันการศึกษา และคณะบุคคลจากหน่วยงานต่างๆ จากภายในจังหวัดสมุทรสงครามและจากจังหวัดอื่นๆ โดยที่ลักษณะของการเข้าชมพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สิบสามของนักท่องเที่ยวกลุ่มนี้จะเป็นการทัศนศึกษาดูงานเป็นหมู่คณะ โดยมีคนในชุมชนบ้านเขายี่สิบสามเป็นวิทยากรนำชมพิพิธภัณฑ์และพื้นที่สาธารณะภายในชุมชน ตัวอย่างเช่น ศาล

หลวงพ่อบุญไชยสาร วัดเขาอีสาร การล่องเรือชมวิถีชีวิตริมคลอง ดูเตาเผาถ่านไม้
โก่งกาง เป็นต้น

5.1.3.2 การแบ่งกลุ่มผู้รับสารตามพฤติกรรมการเข้าชม

จากการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วมต่อพฤติกรรมของผู้เข้าชมการจัดแสดงของกลุ่มผู้รับสาร
คนนอก ที่เดินทางมาชมเองโดยไม่ได้ติดต่อนัดหมายกับวิทยากรของชุมชนบ้านเขาอีสารมาก่อน
รวมถึงข้อมูลที่ได้รับจากการสัมภาษณ์กลุ่มผู้รับสารคนในชุมชน ทำให้ผู้วิจัยสามารถสรุปกลุ่ม
พฤติกรรมและการใช้เวลาในการชมการจัดแสดงของผู้เข้าชมได้ดังต่อไปนี้ คือ

[1] กลุ่มที่ดูเพียงผ่านๆ จะเป็นกลุ่มที่เดินเข้าชมพิพิธภัณฑ์โดยกวาดสายตามองดู
สิ่งของที่นำมาจัดแสดงภายในพิพิธภัณฑ์โดยผ่านๆ และใช้เวลาอย่างรวดเร็วในการเดิน
ชมการจัดแสดง ผู้วิจัยได้พบว่า มีผู้เข้าชมหลายกลุ่มที่มีลักษณะดังกล่าวนี้ นอกจากนั้นแล้ว
แม้ว่าพิพิธภัณฑ์บ้านเขาอีสารจะมีส่วนจัดแสดงอยู่ 2 ชั้น แต่จากการสังเกตพฤติกรรมของผู้ดู
ผู้วิจัยได้พบว่า มีนักท่องเที่ยวหรือผู้เข้าชมหลายกลุ่มที่หากใช้เวลาดูการจัดแสดงชั้นบนเพียงผ่านๆ
ในเวลาอันรวดเร็วแล้ว ก็จะดูการจัดแสดงชั้นล่างเพียงการเดินผ่านทางเดินภายนอกเท่านั้น

ผลจากการพูดคุยแบบไม่เป็นทางการ ทำให้ผู้วิจัยได้พบข้อมูลว่า ผู้เข้าชมในกลุ่มนี้
ส่วนใหญ่เป็นนักท่องเที่ยวที่จะเดินทางไปทีอื่น โดยมีเส้นทางการเข้าชมพิพิธภัณฑ์บ้านเขาอีสาร
เป็นทางผ่านจึงได้แวะมาเข้าชม หรือต้องการมารับประทานอาหารที่ร้านอาหารท้องถิ่นของอีสาร
เป็นหลัก เมื่อมีจุดหมายหลักอยู่ที่อื่นประกอบกับการอ่านบททวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับ
งานวิจัยหลายชิ้น ที่เกี่ยวข้องกับนิยามว่าด้วยพิพิธภัณฑ์ที่แสดงให้เห็นถึงภาพเหมารวมของ
พิพิธภัณฑ์ในฐานะ “ที่โชว์ของ” หรือ “แหล่ง/คลังเก็บของเก่า” ผลของการเข้าชมพิพิธภัณฑ์บ้าน
เขาอีสารจึงแสดงให้เห็นผ่านสีหน้าแบบ “เซ็งๆ” และแสดงความรู้สึกในทางลบผ่านคำพูดที่ว่า
“ไม่เห็นมีอะไร”

หรือตัวอย่างของ feedback ที่คุณธัญ พยงค์ยัม หนึ่งในกลุ่มคณะกรรมการดำเนินงาน
พิพิธภัณฑ์บ้านเขาอีสาร ได้ยินและได้เห็นปฏิกิริยาของผู้เข้าชมมากับตัวเอง ได้เล่าให้ผู้วิจัยได้ฟัง
ว่า เพราะเหตุใดพิพิธภัณฑ์บ้านเขาอีสารจึงเลิกวิธีการขายบัตรเข้าชม ที่ได้ริเริ่มไว้ในช่วงเริ่มแรก
แล้วเปลี่ยนวิธีการหารายได้มาเป็นตู้รับบริจาคแทน

“แต่ก่อนเราเคยเก็บสลิปบาท แต่เจอ ว่าไม่เห็นมีอะไรเลย กลับไป อีกคนมาก็เสียตายดั่งค์วะ โอ้ เราก็ไม่ไหวแล้ว (พูดเสียงหนัก) เค้ามานั่งกินอาหาร ร้านเดิม เค้ามาคอยก็ไม่รู้จะไปไหนก็ขึ้นมาที่พิพิธภัณฑ์ ออกมา พรรคพวกที่กำลังจะตามขึ้นมา ไปทะเลไปทะเลไม่ต้องขึ้นเรือไม่เห็นมีอะไรเลย ตาย...อีกคนเดินตามออกมา เสียตายดั่งค์วะ เสียตายดั่งค์ (สายหัว หัวเราะขึ้นๆ)

ก็เป็นเรื่องที่แปลก ตู้ของเราได้มากกว่าที่เราเก็บดั่งค์อีกนะ แสดงว่ายังมีคนที่เห็นด้วยกับเราอีกเยอะ อีกหลายคนที่เห็นด้วยกับเรา ให้เบงค์พันอยู่ในตู้ก็มี เราไปเปิดตู้เก็บสตางค์ออกมา บางครั้งมีเบงค์พันอยู่ในตู้ เราก็เอื้อมมากกว่าที่เราจะไปเก็บเค้าอีก (หัวเราะ) บางทีไปอ่านในสมุดเยี่ยม หลายคนก็เขียนให้กำลังใจนะ พยายามทำต่อ เค้าก็ทราบ บางคนเค้าก็ทำพิพิธภัณฑ์ที่อื่น เค้าก็ประสบปัญหา เค้าก็ทราบ ..ก็ให้กำลังใจกัน” (สัมภาษณ์ 6 มกราคม 2550)

[2] กลุ่มที่ดูแบบให้ความสนใจกับสิ่งของที่นำมาจัดแสดงมาก แต่อ่านตัวบทอธิบายบ้างหรือไม่อ่านเลย จากการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วมในการเข้าชมการจัดแสดงภายในพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร จะพบว่า ผู้เข้าชมในกลุ่มนี้ส่วนใหญ่จะเป็นผู้ใหญ่ ทั้งวัยใกล้เคียงกับผู้วิจัยและมากกว่า โดยลักษณะของพฤติกรรมการเข้าชมของกลุ่มผู้เข้าชม “คนนอก” ที่ใช้เวลาในการชมการจัดแสดงสิ่งของภายในพิพิธภัณฑ์ในชั้นล่างมากกว่าชั้นบน ทั้งนี้ อาจเป็นเพราะการจัดแสดงชั้นล่างจะมีของใช้ที่ใกล้ตัวมากกว่าชั้นบน โดยที่ลักษณะของการดูจะเป็นการชี้ชวนกันดูถึงข้าวของที่นำมาจัดแสดง โดยเฉพาะข้าวของเครื่องใช้ในการจัดแสดงชั้นล่าง อย่างเช่น เตาเรือดตะเกียงโลหะ ฉากจำลองบ้านของคนยี่สาร แต่จะไม่ค่อยให้เวลากับการอ่านตัวบทซึ่งให้รายละเอียดข้อมูลของสิ่งของหรือรูปภาพเหล่านั้นเท่าไรนัก ส่วนเรื่องที่ชี้ชวนกันนั้นส่วนใหญ่จะคล้ายๆกัน คือ เห็นของในพิพิธภัณฑ์นี้แล้วทำให้นึกไปถึงของที่บ้านหรือที่ชุมชนที่มีอยู่ หรือนึกไปถึงของที่เคยได้เห็นหรือได้ใช้มาก่อนแล้วในสมัยเด็กๆ เป็นต้น

“ส่วนหนึ่งก็คือมันต้องมีความรู้ในสิ่งที่จะไปดู ต้องมีความรู้พื้นฐานในเรื่องนั้นๆ ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับพิพิธภัณฑ์นั้นนะ ถ้าเกิดว่าเราไม่รู้ มันจะทำให้เราเกิดความสนใจที่จะเข้าไปศึกษา ไปอ่าน ไม่งั้นก็เหมือนเข้าไปดูป็นกระบอกหนึ่ง ถ้าไม่มีความรู้เรื่องนั้นก็เดินผ่านไปเฉยๆ แต่ถ้ารู้มาก่อน ก็ารู้สึกว่าอยากดูลึกลงไปรายละเอียด

...พิพิธภัณฑ์ในเมืองนอกหลายที่ บางทีเค้าจะรู้ธรรมชาติว่าคนไม่ชอบอ่าน เค้าก็จะให้กดฟังแทน พูดถึงว่ามันก็ช่วยได้เยอะนะ การฟังมันน่าจะโอเคกว่ามาให้เรายืนอ่านมันซีเกียจ” (ดำรง หรุ่นเกษม, ผู้รับสารกลุ่มคนนอก, สัมภาษณ์ 6 มกราคม 2550)

หรือตัวอย่างถ้อยคำให้สัมภาษณ์ของกลุ่มผู้รับสาร “คนใน” ถึงเวลาที่เข้าไปชมการจัดแสดงภายในพิพิธภัณฑ์ว่า

“ไม่รู้สิ ไม่ได้อ่าน ได้แต่ดูเฉยๆ”⁶ ของที่เอามาแสดงก็ดีนะ เพราะส่วนใหญ่ก็เป็นของใช้เก่าๆของคนในชุมชน มันก็แสดงความเป็นอยู่ได้ เพราะมันเป็นของเก่าที่ใช้กันมาจริงๆ” (ประกอบ ลักษณะพรรณ, ผู้รับสารกลุ่มคนใน, สัมภาษณ์ 5 พฤศจิกายน 2549)

[3] **กลุ่มที่ดูการจัดแสดงและตัวบทหรือคำอธิบายประกอบอย่างให้ความสนใจ** ผู้วิจัยได้พบว่า กลุ่มนี้จะเป็นกลุ่มที่ใช้เวลากับการดูการจัดแสดงภายในพิพิธภัณฑ์อย่างมากที่สุด ประมาณมากกว่าครึ่งชั่วโมงขึ้นไป แต่ว่ากลุ่มนี้มีเป็นจำนวนน้อย สำหรับผู้เข้าชมในกลุ่มนี้เมื่อผู้วิจัยได้เข้าไปพูดคุยด้วยก็ได้พบว่า ส่วนใหญ่จะเป็นกลุ่มนักศึกษาด้านประวัติศาสตร์หรือโบราณคดีที่ได้รับมอบหมายให้ทำรายงาน และได้เลือกทำรายงานที่พิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร ด้วยเหตุผลที่เป็นพิพิธภัณฑ์ชุมชนที่ก่อตั้งในช่วงแรกๆ หรือกลุ่มของนักท่องเที่ยวเช่นนักวัฒนธรรมชุมชน นักโบราณคดี ซึ่งจะใช้เวลาว่างด้วยการเข้าเยี่ยมชมพิพิธภัณฑ์และโบราณสถานต่างๆ ผู้เข้าชมกลุ่มนี้เป็นกลุ่มที่ยินยอมให้ผู้วิจัยสัมภาษณ์ ในขณะที่กลุ่มอื่นๆจะปฏิเสธ

อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยไม่มีโอกาสได้สังเกตพฤติกรรมการเข้าชมของกลุ่มนักท่องเที่ยว “คนนอก” ซึ่งเข้าเยี่ยมชมการจัดแสดงภายในพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สารแบบที่มีวิทยากรนำชม แต่หากใช้วิธีการเทียบเคียงกับผลการศึกษาที่ได้รับจากการสังเกตพฤติกรรมของกลุ่มผู้รับสารหรือนักท่องเที่ยวผู้เข้าชมการจัดแสดง ณ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร แบบเป็นหมู่คณะแล้วนั้น ก็น่าจะมีลักษณะใกล้เคียงกัน นั่นคือ มีทั้งผู้ที่ให้ความสนใจอย่างจริงจัง ตั้งใจฟังและดูตามวิทยากรชี้ชวน และกลุ่มที่ฟังอยู่ห่างๆ ดูบ้างไม่ดูบ้าง ตามความต้องการหรือความสนใจของตนเอง

ข้อนำสังเกตประการสำคัญ คือ ความเจียบเหาะที่เกิดขึ้นกับพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สารในบางอาทิตย์ ที่ผู้วิจัยได้พบว่ามีเพียงผู้วิจัยเท่านั้นที่มาเยี่ยมชมพิพิธภัณฑ์แห่งนี้ เมื่อเทียบเคียงกับคำบอกเล่าถึงช่วงเวลาที่พิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สารได้รับความสนใจจากสาธารณชนภายนอกเป็นอย่างมาก ในช่วงเวลาภายหลังจากการก่อตั้งพิพิธภัณฑ์ ประมาณปี พ.ศ. 2545-2547 และที่สำคัญคือ ความเจียบเหาะและปัญหาแห่งความชบเซาแบบนี้ มิได้เกิดขึ้นกับพิพิธภัณฑ์บ้านเขา

⁶ ตัวเน้นโดยผู้วิจัย

ยี่สารแต่เพียงแห่งเดียวเท่านั้น แต่ยังสามารถเกิดกับพิพิธภัณฑท์ท้องถิ่นเป็นจำนวนมากในประเทศไทย ทั้งพิพิธภัณฑท์ท้องถิ่นที่ก่อตั้งหรือเกิดขึ้นมานานแล้วจึงชบเซา หรือมีลักษณะของการเป็น “พิพิธภัณฑท์วันเดียว” ในความหมายถึงการไม่มีคนดูและให้ความสนใจกับพิพิธภัณฑท์ของชุมชน แม้แต่คนในชุมชน ในทันทีที่พิธีต้อนรับเปิดพิพิธภัณฑท์เสร็จสิ้นลง

ทั้งนี้ ผู้วิจัยวิเคราะห์ว่า ปัญหาหลักที่น่าจะเป็นสาเหตุให้พิพิธภัณฑท์บ้านเขายี่สารต้องเผชิญกับความเจียบเหงา ทั้งจากคนนอกและคนในของชุมชน มีดังนี้คือ

ประการแรก การขาดความเคลื่อนไหวของเนื้อหาในพิพิธภัณฑท์ หรือมีบ้างแต่น้อยมากในสายตาของนักท่องเที่ยวโดยทั่วไป ยกตัวอย่างเช่น ในช่วงระหว่างที่ผู้วิจัยเข้าไปเก็บข้อมูลระหว่างปี 2548-2549 นี้ได้พบว่า มีการเพิ่มเติมเนื้อหาเรื่องยอดงเข้าไปในหมวดของสมุนไพรเท่านั้น

ผู้วิจัยพบว่าปัญหาที่ถูกสะท้อนมาโดยผู้ส่งสารกลุ่มคนในพิพิธภัณฑท์เป็นเรื่องที่เกี่ยวกับองค์ประกอบของการบริหารจัดการโดยตรง ตัวอย่างเช่น เรื่องของ “คน” โดยเฉพาะ “กลุ่มคนใน” ที่จะเข้ามามีส่วนร่วมในบทบาทต่างๆ เพื่อช่วยปรับเปลี่ยนเนื้อหาการจัดแสดง เรื่องของ “เงิน” ที่จะนำมาใช้ในการจัดแสดงหรือเพิ่มเทคโนโลยีในการจัดแสดง เป็นต้น รวมถึงเรื่องขนาดของสถานที่จัดแสดงในศาลาการเปรียญ ที่ทำให้ไม่สามารถเพิ่มเติมหมวดของเนื้อหาหรือข้าวของลงไปได้อีก เพราะพื้นที่มีจำนวนจำกัด หากเพิ่มหมวดเนื้อเรื่องหรือมีของใส่เพิ่มเข้าไปอีก อาจทำให้สถานที่แน่นเกินไป เป็นต้น ดังนั้น เมื่อรู้สึกว่าจะไม่มีความเคลื่อนไหวเกิดขึ้น ก็เป็นไปได้ที่อาจจะทำให้เกิดความรู้สึกว่าไม่ต้องการมาอีก เป็นต้น

ประการที่สอง ปัญหาจากสภาพเศรษฐกิจฝืดเคือง รวมถึงเรื่องส่วนตัวอื่นๆ ตัวอย่างเช่น ปัญหาความขัดแย้งด้านความสัมพันธ์ของคนในชุมชน ผู้วิจัยได้พบว่า ปัญหาในเรื่องของสภาพเศรษฐกิจฝืดเคืองตามข้อสันนิษฐานของกลุ่มผู้ส่งสารคนในต่อคำถามว่าเพราะเหตุใดคนยี่สารจึงไม่เข้าพิพิธภัณฑท์นี้ กระทบต่อการเข้าเยี่ยมชมและการมีส่วนร่วมในบทบาทต่างๆ ของผู้รับสารกลุ่มคนในของชุมชนยี่สารโดยตรง เนื่องจาก ปัญหาที่เกิดขึ้นนี้ทำให้ชาวบ้านจะสนใจเรื่องการทำมาหากินของตนเอง ต่างคนต่างอยู่ ต่างคนต่างทำมาหากิน มากกว่าที่จะสนใจการเรียนรู้เรื่องราวต่างๆ ภายในพิพิธภัณฑท์ รวมทั้งเมื่อผนวกกับเนื้อหาการจัดแสดงที่ไม่มีความเคลื่อนไหวแล้วนั้น ทำให้ความคิดที่เรียกว่า “รู้แล้ว เห็นแล้ว” ก็ไม่จำเป็นต้องมาอีก

และประการสุดท้าย คือปัญหาจากการมีความรู้สึกว่า “ภารกิจหมดลงเมื่อพิพิธภัณฑ์สามารถเปิดได้แล้ว” ในทัศนะของผู้วิจัยแล้วนั้น ปัญหาในข้อนี้ น่าจะเกิดจากเรื่องของความรู้เป็นสำคัญ และปัญหานี้เกิดกับพิพิธภัณฑ์ชุมชนเป็นจำนวนมาก ไม่ใช่เฉพาะกับพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สารเท่านั้น ความรู้ที่ว่านี้คือความรู้ในเรื่องของการบริหารจัดการและดำเนินงานพิพิธภัณฑ์ในภายหลังเมื่อพิพิธภัณฑ์ได้ก่อตั้งขึ้นมาแล้ว ที่ขาดหายไปในช่วงกระบวนการสร้างพิพิธภัณฑ์ เนื่องจาก ผลที่ได้รับจากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับพิพิธภัณฑ์ชุมชน ทำให้พบข้อมูลว่า ในเรื่องของความรู้ นั้น พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นหลายแห่งเน้นหนักแต่เฉพาะกระบวนการเก็บรวบรวมและค้นคว้าข้อมูลของชุมชนเพื่อการจัดทำเนื้อหา รวมถึงวิชาการด้านพิพิธภัณฑ์เพื่อการจัดแสดงการทำทะเบียนหรือจัดเก็บรักษาวัตถุภายในพิพิธภัณฑ์เท่านั้น

ข้อสังเกตต่อความเยียบเหวดังกล่าวจึงเป็นส่วนสำคัญในการศึกษาเรื่องการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมกับปฏิบัติการบริหารจัดการของผู้วิจัย โดยเฉพาะเพื่อให้เห็นถึงแนวทางการปรับตัวหรือปรับปรุงเพื่อการอยู่รอดของพิพิธภัณฑ์ชุมชนชน เนื่องจาก ผลสืบเนื่องที่ตามมาจากความซับซ้อนของพิพิธภัณฑ์ชุมชนนั้นก็คือ ผลกระทบที่สำคัญต่อพื้นที่ที่มุ่งหมายจะให้เป็นพื้นที่ในการแสดงตัวตนหรืออัตลักษณ์ของชุมชน และเป็นพื้นที่ซึ่งเป็นส่วนประกอบสำคัญของกระบวนการพัฒนาศักยภาพของชาวบ้านในชุมชน

5.1.3.3 การอ่านความหมายของกลุ่มผู้รับสาร

ในการศึกษากระบวนการสร้างภาพตัวแทนโดยใช้วิธีการศึกษาตามแนวคิดการเข้ารหัสและถอดรหัสของ S. Hall (1997a,b,c; กาญจนา แก้วเทพ, 2544) นั้น Hall ให้ความสนใจกับ **ขั้นการใช้/การบริโภคสาร (use/consumption)** อย่างมาก เนื่องจากเขามีแนวคิดที่ว่า ข่าวสารนั้นมิได้สำคัญเพียงแค่ว่า ได้ผลิตขึ้นมาอย่างไรเท่านั้น (how it is produced) แต่ยังสำคัญต่อไปอีกด้วยว่า “**ข่าวสารนั้นได้ถูกรับรู้อย่างไร**” (how it is received) Hall มีทัศนะที่เกี่ยวกับขั้นตอนของการรับสารหรือการบริโภคข่าวสารว่า ในขั้นตอนนี้จะเป็นอีกช่วงเวลาหนึ่งเช่นกันที่ความหมายจะถูกผลิตขึ้นมาอีกครั้งหนึ่ง กล่าวคือ สิ่งที่ผู้รับสารกระทำไม่เพียงแต่จะ “อ่านความหมาย” ที่อยู่ในสารของผู้ส่งเท่านั้น หากแต่ผู้รับสารจะนำเอา “ตัวเอง” (ผู้รับสาร) เข้าไปสร้างความหมายในสารด้วย

[1] การอ่านความหมายแบบ preferred หรือตามที่คุณต้องการให้เกิดขึ้น

เนื่องจาก ผู้วิจัยได้จำแนกผู้รับสารของพิพิธภัณฑสถานบ้านเขายี่สารออกเป็น 2 กลุ่ม โดยใช้เกณฑ์ของความเป็นคนในและคนนอกพื้นที่ ดังนั้น รูปแบบการถอดรหัสของผู้รับสารที่ตรงตามความหมายตามที่คุณส่งมานั้น จึงจะได้แยกออกมาเป็น 2 กลุ่มด้วยเช่นกัน

การอ่านความหมายของผู้รับสารกลุ่มคนใน สำหรับภาพตัวแทนที่ผู้รับสารกลุ่มคนในถอดความหมายออกมาในขั้นตอนของการถอดรหัสนั้น ผลจากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูล “คนใน” หรือชาวบ้านเขายี่สารนั้น พบว่า “อะไร” ที่คนยี่สารมองและรับรู้ “คือเรา” นั่นก็คือ เรื่องราวที่แสดงถึงความเป็นมาและอาชีพการเผ่าถ่านไม้โกงกางของคนยี่สาร

“สิ่งของในนั้นบ่งบอกความเป็นอยู่ของคนยี่สารได้ดี รู้สึกภูมิใจว่ายี่สารก็มีประวัติความเป็นมา มีการอยู่อาศัยกันมานาน

...สิ่งที่บ่งบอกความเป็นอยู่และอาชีพของคนยี่สารได้ดีก็คือ การเผ่าถ่านไม้โกงกาง เพราะเป็นอาชีพหลักของคนยี่สารมาตั้งแต่อดีต ตัวผมเองแต่ก่อนก็ปลูกไม้โกงกางขาย ให้เขาไปทำถ่าน...” (ฉลอง หิรัญวงศ์, ผู้รับสารกลุ่มคนใน อาชีพเกษตรกร, สัมภาษณ์ 2 กรกฎาคม 2549)

“พิพิธภัณฑสถานให้ประโยชน์กับชุมชนในแง่ขององค์ความรู้ ให้ชุมชนรู้จักที่มา ที่เกิดที่อยู่ ประวัติความเป็นมา ตำนานต่างๆเกี่ยวกับยี่สาร ให้เด็กในรุ่นหลังสามารถเรียนรู้ รู้จักและทำความเข้าใจกับวิถีชีวิตของชุมชน ผู้คนในอดีตที่ผ่านมาได้ง่ายขึ้น โดยผ่านทางสิ่งของ ผ่านทางการมองเห็น ไม่ใช่แต่คำบอกเล่าในหนังสือ สิ่งของที่จัดแสดงก็แสดงความเป็นยี่สารได้เกือบทั้งหมด เช่น การเผ่าถ่านไม้โกงกาง” (พระสมุห์สมพงษ์ เขมธโม, ผู้รับสารกลุ่มคนใน เจ้าอาวาสวัดเขายี่สาร, สัมภาษณ์ 2 กรกฎาคม 2549)

“น่าจะเป็นเรื่องของประวัติความเป็นมา ยี่สารเราเคยมีคนอยู่ที่นี้มาประมาณเจ็ดแปดร้อยปี ร่วมสมัยกับการเกิดอยุธยา แล้วอีกอย่างก็คือเรื่องของวิถีชีวิตภูมิปัญญา อันนี้ก็จะเน้นหนักในเรื่องของการเผ่าถ่าน การย้อมผ้า” (ธนู พยงค์ยัม, ผู้รับสารกลุ่มคนใน รองประธานคณะกรรมการดำเนินงานพิพิธภัณฑสถานบ้านเขายี่สาร, สัมภาษณ์ 6 มกราคม 2550)

การอ่านความหมายที่ตรงกับการรับรู้ของตนเองของคนบ้านยี่สารนั้น Hall เรียกว่าเป็นการอ่านความหมายที่อยู่ในจุดยืนแบบที่ผู้ส่งสารต้องการ จุดยืนแบบนี้ผู้รับสารจะยืนอยู่ที่เดียวกับผู้ส่งสารและจะใช้รหัสของผู้ส่งสาร ดังนั้น ความหมายที่ผู้รับสารอ่านได้ดังเช่นการอ่านความหมายของกลุ่มผู้รับสารคนใดในข้างต้นนั้น จึงเป็นอย่างที่คุณส่งสารต้องการเท่านั้นที่เรียกว่า preferred reading

สำหรับเบื้องหลังของการอ่านความหมายในแบบ preferred reading ดังกล่าวนั้น อาจอธิบายได้ตามแนวคิดของ Barker (2000) นักวิชาการซึ่งศึกษาผู้รับสารตามแนวคิดวัฒนธรรมศึกษา ได้ว่า ประการแรก ในกรณีของคุณฉลองและคุณหนู่นั้น ล้วนเคยอยู่ในแวดวงการทำถ่านไม้โก่งก้างมาก่อน เช่น คุณฉลองแต่ก่อนก็เคยปลูกไม้โก่งก้างขาย หรือคุณหนูก็มีญาตินามสกุลเดียวกันที่ทำโรงเผาถ่าน หรือในกรณีของเจ้าอาวาสองค์ปัจจุบัน แม้จะไม่ใช่คนยี่สารโดยกำเนิดแต่ก็อยู่ในยี่สารมานานกว่า 20 ปีแล้ว เมื่อผู้รับสารผู้ให้ข้อมูลการอ่านความหมายจากพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สารกลุ่มนี้ ต่างเป็นผู้รับสารที่อยู่ภายใต้ชีวิตวัฒนธรรมเดียวกัน อยู่ในแวดวงของอาชีพเดียวกัน ดังนั้น เมื่อถูกถามว่าอะไรคือลักษณะเด่นของชาวยี่สารที่แสดงผ่านพิพิธภัณฑ์ ทำให้คำตอบที่ปรากฏออกมาก็จะเป็นการเอาประสบการณ์ชีวิตของตนเองออกมาใช้ในการตอบคำถามด้วย ดังที่ สำนักเบอริงแฮมได้กล่าวไว้ว่า ในการตีความหมายตัวบทจากสื่ออื่น ผู้รับสารจะนำภูมิหลังของชีวิตที่แตกต่างกัน นำประสบการณ์ชีวิตของตนเองที่ไม่เหมือนกัน ที่เรียกว่า extra-textual determinants เข้ามาเป็นปัจจัยในการตีความด้วย (กาญจนา แก้วเทพ, 2544)

นอกเหนือจากนั้นแล้ว ปัจจัยด้านประสบการณ์และการเติบโตมาในชุมชนยังเป็นอีกประเด็นหนึ่งที่ทำให้ผู้วิจัยสรุปได้ว่า ปัจจัยในด้านนี้ยังเป็นผลให้ผู้รับสารคนในกลุ่มอื่นๆที่ไม่ค่อยได้เข้ามาเยี่ยมชมพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สารในปัจจุบัน แต่ก็ยังให้คำตอบว่า “อะไร” คือสิ่งที่บ่งบอกถึงความเป็นคนหรือเป็นชุมชนยี่สารได้อย่างคล้ายคลึงกัน ยกตัวอย่างเช่นในเรื่องของการทำมาหากิน หรือเรื่องของวิถีชีวิตชุมชน เป็นต้น

ประการที่สอง ลักษณะของการอ่านความหมาย “ตัวตนของคนยี่สาร” ที่ตรงตามแบบที่ผู้ส่งสารต้องการนั้น เป็นผลมาจากการที่ชาวยี่สารได้มีส่วนร่วมในกระบวนการประกอบสร้าง ความหมาย หรือการสร้างภาพตัวแทนตัวตนของคนและชุมชนบ้านเขายี่สาร ภายในพิพิธภัณฑ์ ทั้งนี้ ผู้ให้ข้อมูลกลุ่มคนในของผู้วิจัยส่วนใหญ่ล้วนแล้วแต่ได้เข้ามามีส่วนร่วมกับการดำเนินงานพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สารในรูปแบบต่างๆกัน ยกตัวอย่างเช่น การแสดงความคิดเห็นและการให้

ข้อมูลเรื่องราวของชุมชน การบริจาคของเพื่อนำมาจัดแสดง การบริจาคเงิน หรือแม้แต่ตัวเองไม่ได้มีส่วนร่วมแต่ก็มีคนในครอบครัวเข้ามามีส่วนร่วมช่วยงานพิพิธภัณฑ์ เป็นต้น

แม้ว่าระดับของการมีส่วนร่วมของชาวยี่สารต่อการจัดแสดงนิทรรศการภายในพิพิธภัณฑ์ บ้านเขายี่สารจะไม่เท่ากัน แต่การได้เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินการก่อตั้งพิพิธภัณฑ์นั้น ก็เท่ากับเป็นการมีส่วนร่วมในการ “ผลิตความรู้” ในช่วงต้นทาง ว่า “อะไร” คือเนื้อหา/ข่าวของที่จะกำหนดร่วมกันให้เป็นสัญลักษณ์ของคนยี่สารและบ้านเขายี่สาร การมีส่วนร่วมในการผลิตความรู้ด้านเนื้อหาสำหรับการจัดแสดงดังกล่าว เป็นผลให้ผู้รับสารชาวยี่สาร ที่แม้จะมีส่วนร่วมในระดับต่ำที่สุด แต่ก็จะมี “รหัส” ร่วมกับผู้ส่งสารหรือผู้เข้ารหัสได้มากกว่าผู้รับสารคนนอกกลุ่มทั่วไป และด้วยเหตุนี้เองจึงเป็นผลให้สามารถถอดรหัสสารภายใต้กรอบความคิดเดียวกันได้มาก และไม่แปลความหมายสารที่ได้รับไปในแบบอื่นๆ

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าข้อมูลความคิดเห็นของผู้รับสารคนยี่สารจะแสดงให้เห็นว่า ผู้รับสารที่แม้จะมีส่วนร่วมในระดับต่ำที่สุดก็ยังสามารถที่จะถอดความหมายในชุดเดียวกันกับผู้ส่งสารของพิพิธภัณฑ์ได้ก็ตาม แต่ทว่า เมื่อนำท่าทีในระหว่างการตอบคำถามและความรู้สึกที่มีต่อประเด็นคำถามอื่นๆมาวิเคราะห์ร่วมด้วยแล้ว ตัวอย่างเช่น บทบาทหรือประโยชน์ของพิพิธภัณฑ์ที่มีต่อชุมชน กลับได้พบว่า

ในเรื่องของท่าทีนั้น จะสังเกตได้ว่า มีกลุ่มบุคคลอยู่ 2 กลุ่ม คือ

- กลุ่มแรก เป็นกลุ่มบุคคลส่วนใหญ่ที่มีบ้านอยู่อาศัยอยู่ในรัศมีห่างออกจากพิพิธภัณฑ์ กับกลุ่มที่มานั่งพักผ่อนหย่อนใจบริเวณศาลาท่าน้ำหน้าวัดเขายี่สาร กลุ่มนี้จะปฏิเสธการให้สัมภาษณ์ โดยให้เหตุผลว่า ไม่เคยเข้าไปในพิพิธภัณฑ์ ไม่ค่อยรู้เรื่อง ให้ไปถามคนที่รู้เรื่องกว่าจะดีกว่า
- กลุ่มที่สอง เป็นกลุ่มบุคคลที่ขายสินค้าอยู่หน้าพิพิธภัณฑ์ คนในกลุ่มนี้จะแบ่งออกเป็น 2 กลุ่มย่อย คือ (1) กลุ่มแม่ค้าที่ยินยอมตอบคำถามด้วยเป็นอย่างดี พบว่ากลุ่มนี้มีญาติหรือลูกหลานเป็นหนึ่งในกรรมการดำเนินงานหรือช่วยงานด้านต่างๆในปัจจุบันให้กับพิพิธภัณฑ์ หรือเคยบริจาคข้าวของของตนให้กับพิพิธภัณฑ์ และ (2) กลุ่มแม่ค้าที่ไม่ให้ความร่วมมือในการสัมภาษณ์ ซึ่งมีทั้งแบบตอบปฏิเสธ หรือชวนพูดคุยเรื่องเนื้อหาภายในพิพิธภัณฑ์และเรื่องอื่นๆทั่วไปก็ตอบ แต่เมื่อถามเจาะลึกถึงเรื่องพิพิธภัณฑ์ ก็จะพบว่า มีการเบี่ยงเบนคำตอบ

รวมถึงน้ำเสียงไม่ยากพูดถึงเรื่องนั้นอีก หรือหยุดการให้ความเห็นไปเลย สำหรับในกลุ่มนี้ พบว่ามีทั้งคนที่เคยมีส่วนร่วมในรูปแบบต่างๆ กับพิพิธภัณฑ์มาก่อน เช่น บริจาคข้าวของ เข้าร่วมกิจกรรมในช่วงก่อตั้ง และกลุ่มที่ไม่เคยได้มีส่วนร่วมในรูปแบบใดเลย

ในเรื่องของคำตอบ ข้อมูลที่ได้รับมาทำให้เห็นว่า บทบาทหรือคุณค่าของพิพิธภัณฑ์แห่งนี้ ที่ผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่มองเห็นแล้วนั้น จะมีเพียงแต่มิติในทางเศรษฐกิจ ด้วยการนำพานักท่องเที่ยวเข้ามาในชุมชน ทำให้ขายของได้มากยิ่งขึ้นเพียงเท่านั้น ส่วนมิติอื่นๆ เช่น ทางการศึกษา วัฒนธรรม กลับจะอยู่ในสายตาของบุคคลภายนอกผู้ให้ข้อมูลมากกว่า

ท่าทีและคำตอบมิติเดียวในข้างต้นนั้นทำให้นูมานได้ว่า นี่เป็นอีกสาเหตุหนึ่งของความเจียบเหงาที่เกิดขึ้นกับพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สารในปัจจุบัน นอกเหนือจากปัจจัยทางด้านการขาดความเคลื่อนไหวของเนื้อหา สภาพเศรษฐกิจที่ฝืดเคือง และเรื่องของการความรู้ในการดำเนินงานพิพิธภัณฑ์ ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว และผู้วิจัยจะได้วิเคราะห์เปรียบเทียบอดีตและปัจจุบันของพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สารให้เห็นอย่างชัดเจนอีกครั้งในหัวข้อปฏิบัติการบริหารจัดการพิพิธภัณฑ์

การอ่านความหมายของผู้รับสารกลุ่มคนนอก สำหรับภาพตัวแทนคนยี่สารผ่านพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สารที่ถูกรับรู้ในกลุ่มผู้รับสาร “คนนอก” เฉพาะที่มีได้เข้ามีส่วนร่วมในกระบวนการดำเนินงานพิพิธภัณฑ์นั้น ผลการศึกษาได้พบว่า ภาพตัวแทนที่โดดเด่นในสายตาของกลุ่มผู้รับสารคนนอก โดยเฉพาะจากกลุ่มที่มีลักษณะการดูแบบตั้งใจดูของและอ่านตัวบท รวมถึงใช้เวลาในการชมพิพิธภัณฑ์ค่อนข้างนานกว่ากลุ่มอื่น คือคือ ภาพของอดีตความเป็นมาของชุมชน วิธีการดำรงชีวิตของชุมชน โดยเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับอาหารการกิน บ้านเรือน การทำมาหากิน และการรักษาตัว

“...ข้อแรกเลยคือตื่นเต้นและน่าสนใจเนื่องจากอาคารพิพิธภัณฑ์เป็นอาคารทรงไทยขนาดใหญ่และมีสภาพค่อนข้างสมบูรณ์ ซึ่งโอกาสที่จะได้เข้าชมอาคารทรงไทยในลักษณะนี้หาได้ค่อนข้างยาก ข้อสองมีโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และเครื่องมือเครื่องใช้ในอดีตจำนวนมากจัดแสดงอยู่ภายใน และมีคำอธิบายค่อนข้างชัดเจนทำให้ผู้เข้าชมสามารถเพลิดเพลินกับสิ่งของต่างๆ ที่นำมาจัดแสดงได้อย่างไม่น่าเบื่อ

...สิ่งที่พิพิธภัณฑ์แห่งนี้ต้องการสื่อให้ผู้ชมนั้นน่าจะเป็นภาพของการดำเนินชีวิตของผู้คนในพื้นที่เขายี่สารและพื้นที่โดยรอบ ตลอดจนการแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์

และความสำคัญของชุมชนเขายี่สารที่มีต่อชุมชนโดยรอบ รวมทั้งราชธานีคือกรุงศรีอยุธยาด้วย” (สารัท ชลอสันติสกุล, นักโบราณคดี ผู้รับสารกลุ่มคนนอก, สัมภาษณ์ 14 มกราคม 2549)

“ในการจัดแสดงของพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สารนั้น มีจุดเด่นในการนำเสนอ ประเพณีและวัฒนธรรมที่ปรากฏอยู่ในชุมชนในทุกๆ ด้าน ไม่ว่าจะเป็นเรื่องราวในอดีต ความเป็นมาของชุมชน วิถีชีวิต อาหารการกินต่างๆ โดยการจัดแสดงสิ่งต่างๆ เหล่านี้เป็น การแสดงให้เห็นถึงรากเหง้าและตัวตนของท้องถิ่นอย่างแท้จริง” (วรพจน์ หิรัณยุตติกุล, นักโบราณคดีอิสระ ผู้รับสารกลุ่มคนนอก, สัมภาษณ์ 7 มกราคม 2549)

“จุดเด่นของพิพิธภัณฑ์ชุมชนเขายี่สารก็คือ สามารถนำเสนอประวัติของชุมชน สังคมวัฒนธรรมของชุมชนได้อย่างชัดเจน เข้าใจว่าชุมชนมีที่มาจากที่ไหน สิ่งของ เครื่องใช้ที่จัดแสดงทำให้เห็นว่าในอดีตคนในชุมชนมีวิถีชีวิตอย่างไร เห็นลักษณะของ บ้านเรือน อาหาร ยารักษาโรคสมุนไพร การประกอบอาชีพ

...การนำเสนอหรือจัดแสดงของพิพิธภัณฑ์นั้นสามารถทำความเข้าใจได้ง่าย อาจ เพราะสิ่งของเครื่องใช้ที่จัดแสดงล้วนเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวัน เช่น ถ้วย ชาม หม้อ ไห เตาไฟ นอกจากนั้นภาพประกอบหรือสิ่งของที่จำลองขึ้นใหม่ เช่น ภาพการเผาถ่าน ลักษณะบ้านเรือนจำลอง อาหาร ก็จัดทำได้เหมือนจริง เหมือนผู้เข้าชมได้ร่วมอยู่ใน เหตุการณ์ เวลานั้นจริงๆ” (อภิรัฐ เจ๊ะเหล่า, นักศึกษามหาวิทยาลัยศิลปากร ผู้รับสารกลุ่ม คนนอก สัมภาษณ์ 7 มกราคม 2549)

เมื่อวิเคราะห์เบื้องหลังการให้ข้อมูลการอ่านความหมายของผู้รับสารกลุ่มนี้ ซึ่งเป็นกลุ่ม “คนนอก” ที่ใช้เวลากับการชมการจัดแสดงภายในพิพิธภัณฑ์ค่อนข้างมากที่สุดเมื่อเปรียบเทียบกับ กลุ่มอื่น ทำให้ได้ข้อมูลว่า แม้ว่าจะมิใช่เป็น “คนใน” แต่เหตุที่สามารถที่เข้าใจความหมาย หรือสิ่งที่ผู้ส่งสารต้องการนำเสนอได้ ผ่านการชมข่าวของและสิ่งจัดแสดงต่างๆ รวมถึงการอ่าน ตัวย่อภายในพิพิธภัณฑ์ โดยที่ไม่ต้องอาศัยมัคคุเทศก์บอกเล่าเรื่องราวประกอบการชมการจัดแสดงพิพิธภัณฑ์ดังเช่นผู้วิจัยนั้น เป็นเพราะปัจจัยทางด้านความรู้และประสบการณ์ที่นำ ติดตัวเข้ามาในระหว่างการชมการจัดแสดง โดยเฉพาะกับผู้รับสารกลุ่มนักโบราณคดี ซึ่งเมื่อ สอบถามถึงภูมิหลังด้านการศึกษา ก็จะจบมาจากมหาวิทยาลัยศิลปากร เช่นเดียวกับกลุ่มนักศึกษา ที่ผู้วิจัยได้มีโอกาสพูดคุยด้วย

ผู้วิจัยพบว่า กลุ่มนี้เป็นกลุ่มที่มีความคุ้นเคยกับการเรียนรู้วัฒนธรรมที่หลากหลายของชุมชนจากการเรียนในรายวิชา รวมถึงการได้มีโอกาสทัศนศึกษาดูงานทางด้านพิพิธภัณฑ์ชุมชนโดยตรงมาก่อน ดังนั้น เมื่อมาเข้าชมพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สารจึงสามารถที่จะเข้าใจความหมายเข้าใจถึงสิ่งที่ต้องการจะสื่อออกมาได้อย่างรวดเร็ว ด้วยการโยกประสบการณ์ในระหว่างการเรียนประสบการณ์การดูงานจากพิพิธภัณฑ์ชุมชนแห่งอื่น หรือประสบการณ์ในสายงานที่เกี่ยวข้องกับโบราณคดีมาใช้ในการชมการจัดแสดงที่นี่

ด้วยลักษณะดังกล่าวของผู้รับสารจึงทำให้แบบแผนของความหมาย เกิดขึ้นในแบบ preferred reading เช่นเดียวกันกับผู้รับสารในกลุ่มชาวบ้านในพื้นที่ และแม้ว่าผู้วิจัยจะรู้สึกว่าการปัจจัยหลักที่ทำให้ผู้รับสารกลุ่มคนนอกกลุ่มนี้อ่านความหมายในรูปแบบที่ผู้ส่งสารต้องการนี้ จะเกิดขึ้นจากประสบการณ์ความรู้จากการเรียนและการทำงานเป็นหลัก มากกว่าความสามารถในการเลือกใช้กลยุทธ์ในการสื่อสารความหมายของกลุ่มผู้ส่งสาร แต่ทว่าข้อมูลที่ได้รับยังมีส่วนที่แสดงให้เห็นว่า การอ่านความหมายในจุดยืนที่ผู้ส่งสารต้องการนั้น เป็นผลมาจากพลังอำนาจของสัญลักษณ์ที่ใช้ในการจัดแสดงภายในพิพิธภัณฑ์ด้วยเช่นกัน

ประเด็นที่ผู้วิจัยต้องการนำเสนอ ณ ที่นี้ คือ การทำงานของตัวบทและชุดของอุปกรณ์ประกอบฉากต่างๆภายใต้กลยุทธ์การจัดแสดงทั้งบริบทการจัดแสดงและบริบทในด้านของพื้นที่ ดังที่ได้กล่าวมาแล้วในหัวข้อของกลยุทธ์การสื่อสารในปฏิบัติการจัดแสดงในช่วงต้นนั้น เป็นกระบวนการประกอบสร้างความหมายที่สามารถควบคุมกระบวนการถอดรหัสแห่งความหมายหรือวิธีการนำเสนอภาพตัวแทนของชุมชนที่สามารถชี้ชวนให้กลุ่มผู้รับสารภายนอกสามารถมองเห็นได้เป็นอย่างดี โดยเฉพาะเมื่อผนวกกรวมเข้ากับลักษณะของผู้รับสารที่มีรหัสทางวัฒนธรรมร่วมกับกลุ่มผู้ส่งหรือผู้เข้ารหัสสาร และกลุ่มของผู้รับสารที่มีประสบการณ์ส่วนตัวและมีต้นทุนในเรื่องของความรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรมชุมชนหรือพิพิธภัณฑ์ชุมชนเป็นพื้นฐานมาก่อนแล้ว ดังเช่นตัวอย่างของถ้อยคำให้สัมภาษณ์ต่อไปนี้คือ

“จุดเด่นของการจัดแสดงพิพิธภัณฑ์ที่เขายี่สารนี้ คงอยู่ที่การที่ชุมชนพยายามสื่อความเป็นตัวตนของคนยี่สารตั้งแต่เกิดจนตาย แสดงให้เห็นถึงจุดเริ่มต้นของชุมชน และการดำเนินต่อไปในอนาคตออกมาอย่างชัดเจน เรียบง่าย ผ่านข้าวของเครื่องใช้ ทั้งที่สำคัญในชีวิตประจำวันของคนยี่สารเอง และโบราณวัตถุที่บอกเล่าความยาวนานของชุมชนมาจัดแสดง มีการจำลองสภาพการดำรงชีวิตผ่านอาชีพคนเผาถ่าน บ้านเรือนจำลอง ซึ่งการจัดแสดงเหล่านี้จะส่งผลให้ผู้เข้าชมรับรู้ได้มากกว่าการติดป้ายคำบรรยาย”

(ปริฉัตร แสงศิริกุลชัย, นักโบราณคดีอิสระ ผู้รับสารกลุ่มคนนอก, สัมภาษณ์ 8 มกราคม 2549)

ในส่วนของกลุ่มผู้รับสารคนนอกอีกกลุ่มหนึ่ง ซึ่งเข้าเยี่ยมชมพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สารแบบเป็นหมู่คณะ ที่ผู้วิจัยได้มีโอกาสสังเกตพฤติกรรมของการชมการจัดแสดงนั้น ผู้วิจัยใช้วิธีการประมวลข้อมูลจากการแสดงความคิดเห็นผ่านสมุดเยี่ยมชม ข้อมูลความคิดเห็นดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าการเข้าเยี่ยมชมพิพิธภัณฑ์โดยมีวิทยากรนำชม ผสมรวมกับการได้เยี่ยมชมสถานที่สำคัญๆ ที่เกี่ยวข้องกับเนื้อหาภายในพิพิธภัณฑ์ ยกตัวอย่างเช่น ไปไหว้พ่อปู่ศรีราชาที่ศาลหลวงพ่อ ไปไหว้พระที่วัดเขายี่สาร ไปดูกรรมวิธีการทำผ้ามัดย้อม หรือการได้มีโอกาสรับประทานอาหารพื้นบ้านในบ้านของชาวบ้านที่เป็นเจ้าภาพดำเนินการในครั้งนั้นๆ ได้กลายเป็นปัจจัยสนับสนุนที่สำคัญต่อกระบวนการถอดรหัส หรือการผลิตความหมายในขั้นตอนของการรับสาร ทำให้สามารถที่จะสร้างภาพตัวแทนของชุมชนยี่สารขึ้นมาในใจได้อย่างสอดคล้องกับภาพที่ผู้ส่งสารของพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สารต้องการจะสื่อสารออกมา

นอกเหนือจากนั้นแล้ว ยังอาจเป็นเพราะผู้รับสารกลุ่มนี้ส่วนใหญ่จะเป็นกลุ่มที่มีความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับชุมชนยี่สารมาส่วนหนึ่งแล้ว ทั้งจากได้รับคำบอกเล่าจากปากสู่ปาก หรือรู้จักพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สารผ่านโทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ ฯลฯ จึงเลือกที่จะมาดูงานที่พิพิธภัณฑ์แห่งนี้ และเมื่อมาแล้ว ก็จะได้รับ ความหมายโดยตรงผ่านวิทยากรของท้องถิ่น ซึ่งส่วนใหญ่ก็จะเป็นคณะกรรมการดำเนินงานพิพิธภัณฑ์ เช่น อ.สิริอาภา คุณธนู อ.มณฑา หรืออาจารย์ท่านอื่นๆ จากโรงเรียนบ้านเขายี่สาร วิทยากรท้องถิ่นนี้จะสามารถชี้ชวนให้ผู้รับสารเห็นถึงความหมายหรือภาพตัวแทนที่ชุมชนต้องการสื่อออกมาได้ ทำให้ผู้รับสารกลุ่มนี้ทั้งได้ดูด้วยตา ได้ยินหรือได้ฟังด้วยหูได้ดูด้วยใจและชิมรสอาหารพื้นบ้านของยี่สาร ซึ่งจะแตกต่างไปจากผู้รับสารกลุ่มคนนอกที่เข้ามาดูพิพิธภัณฑ์ด้วยตนเอง ที่จะได้ข้อมูลแต่เพียงการเห็นเท่านั้น

ผู้วิจัยอาจกล่าวโดยสรุปสำหรับการรับความหมายในกรณีนี้ได้ว่า ในกรณีที่ผู้ส่งสารสามารถควบคุมการผลิตความหมายที่ปลายทาง หรือขั้นตอนในการบริโภคความหมายได้ และเมื่อผนวกกับการเปิดรับสื่อ/สัญญาณของกลุ่มผู้รับสารผ่านทางการกระตุ้นร่ำของประสาทสัมผัสทั้งหมด ภาพของชุมชนบ้านเขายี่สารที่ผ่านการเข้ารหัสทั้งต้นทางและปลายทาง จึงสามารถปรากฏออกมาตรงตามกับผู้ส่งสารของพิพิธภัณฑ์ที่ต้องการได้

ยกตัวอย่างเช่น การแสดงความคิดเห็นของคณะนักศึกษาปริญญาโท สังคมศาสตร์เพื่อการพัฒนา จากมหาวิทยาลัยราชภัฏจันทรเกษม ที่แสดงความคิดเห็นโดยสรุปได้ว่า “(พิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร) เป็นสถานที่ทรงคุณค่าทางประวัติศาสตร์ เป็นแหล่งความรู้ที่สำคัญของคนรุ่นใหม่”

หรืออีกตัวอย่างหนึ่งได้แก่ความคิดเห็นของ นพ.ศรวิงศ์ หะวานนท์ ในฐานะของนักท่องเที่ยวกลุ่มคนนอก ซึ่งได้มีโอกาสเข้าร่วมการสัมมนาเชิงปฏิบัติการภูมิภาคสัจจกร ครั้งที่ 1 เรื่องพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นชุมชนยี่สาร เมื่อวันที่ 24 กันยายน 2541 ได้แสดงความคิดเห็นของตนเองผ่านจดหมายข่าวมูลนิธิเล็ก-ประไพ วิริยะพันธุ์ ฉบับที่ 16 เดือนมกราคม-กุมภาพันธ์ 2542 ไว้ว่า

“จากการสัมมนาที่บ้านยี่สารในครั้งนี้ ได้เห็นความพยายามของอาจารย์สิริอาภา รัชตะหิรัญ ซึ่งเป็นตัวอย่างที่ดีในการจัดสร้างพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นที่พยายามจะอนุรักษ์ชุมชนยี่สารไว้เป็นสถานศึกษาประวัติศาสตร์สังคมและวัฒนธรรม ด้วยการรักษาสีงแวดล้อมทางด้านกายภาพเอาไว้เพื่อแสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาของชาวบ้าน ไม่ว่าจะเป็นด้านอาหาร ขนม การเผาถ่านที่ใช้วัตถุดิบในพื้นที่ การรักษาลักษณะทรวดทรงตลอดจนสีสันทนของรูปปั้นไก่บนหน้าพระบันพระอุโบสถไว้เพื่อเป็นอนุสรณ์ว่า ครั้งหนึ่งมีการนำพันธุ์ไก่มาจากเมืองจีนมาแพร่พันธุ์ในตำบลยี่สาร นอกจากนี้เมื่อรำลึกย้อนไปในอดีต จะเห็นภาพว่ายี่สารเป็นเมืองปิด ติดต่อชุมชนภายนอกได้โดยอาศัยทางน้ำเท่านั้น แต่ประชาชนก็ดำรงชีวิตอยู่ได้ในธรรมชาติ เจ็บไข้ได้ป่วยก็ใช้ยาสมุนไพรในพื้นที่ มีต้นไม้ขนาดใหญ่กักเก็บน้ำฝนไว้ใช้และมีการล่องเรือบรรทุกน้ำมาแจกจ่ายกัน...”

นอกเหนือจากนั้นแล้ว ผู้วิจัยยังได้พบเห็นรายชื่อของคณะผู้เข้าเยี่ยมชมที่ดำเนินงานพิพิธภัณฑ์ชุมชนด้วยกันจากจังหวัดต่างๆ อาทิ เครือข่ายพิพิธภัณฑ์ชุมชนวัดหนองขาว จังหวัดกาญจนบุรี ที่เข้าเยี่ยมชมพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร เมื่อเดือนกันยายน 2549 การเข้าเยี่ยมชมของเครือข่ายผู้ดำเนินงานพิพิธภัณฑ์ชุมชนนี้แสดงให้เห็นว่า คณะกรรมการดำเนินงานพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สารยังสามารถรักษาสายสัมพันธ์กับเครือข่ายดำเนินงานพิพิธภัณฑ์ชุมชนได้อย่างต่อเนื่อง แม้จะดำเนินการมาแล้วหลายปี ทำให้มั่นใจได้ว่า พันธมิตรกลุ่มเครือข่ายพิพิธภัณฑ์ชุมชนนี้จะเป็นฐานสนับสนุนรองรับการดำเนินงานและกิจกรรมต่างๆ ของพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สารได้เป็นอย่างดี

[2] การอ่านความหมายแบบ negotiated หรือถอดรหัสแห่งความหมายแบบผสมผสานและต่อรอง

การอ่านความหมายแบบนี้เป็นการถอดรหัสที่แสดงให้เห็นถึงทั้งการรับความหมายที่ผู้ส่งสารต้องการ ในขณะที่เดียวกับที่ผู้รับสารได้ผสมผสานความคิดเห็นของตนเองเข้าไปด้วยในความหมายที่รับมา ตัวอย่างจากถ้อยคำให้สัมภาษณ์ได้แสดงให้เห็นว่า ผู้รับสารได้นำความรู้สึกที่มีต่อการรับรู้กระบวนการดำเนินงานพิพิธภัณฑ์ชุมชนที่ปรากฏให้เห็นภายในพิพิธภัณฑ์ เข้ามาเป็นตัวเชื่อมความหมายกับการแสดงภาพตัวตนหรือชุมชนบ้านเขายี่สาร

“เคยๆ ไม่อิน ถึงจะมีคำบรรยายก็ชี้ก็เกี่ยอ่าน แต่ว่าประทับใจตรงอาหารอร่อย... อ้อ!! ชอบตรงที่เป็นเรื่องของชาวบ้านในพื้นที่ที่ร่วมมือร่วมใจกันทำพิพิธภัณฑ์ขึ้นมา โดยไม่มีใครมาบังคับ เป็นจิตสำนึกที่เค้าอยากจะอนุรักษ์เรื่องราวหรือความเป็นอยู่ให้คนรุ่นหลังได้รู้ มันไม่เหมือนกับพิพิธภัณฑ์แห่งชาติ ที่เหมือนบังคับ ไม่รู้ว่าอยากทำมากแค่ไหน แต่อันนี้มันเป็นของเขาเองจ้ะ” (ดำรง หุ่นเกษม, ผู้รับสารกลุ่มคนนอก, สัมภาษณ์ 6 มกราคม 2550)

หรือตัวอย่างที่แสดงให้เห็นว่า แม้ว่าผู้รับสารกลุ่มนักท่องเที่ยวภายนอกจะอ่านความหมายหลักตามที่คุณส่งสารต้องการได้นั้น แต่จะมีการต่อรองในรายละเอียดโดยการนำเอาความรู้สึกของตนเองเข้ามาด้วย ยกตัวอย่างเช่น ข้อมูลที่ได้รับจากการเจียพึงจากกลุ่มนักท่องเที่ยวหญิงภายนอกในระหว่างชมการจัดแสดงนิทรรศการที่บริเวณชั้นล่าง ในวันที่ 5 พฤศจิกายน 2549 ว่า “ข้าวของเครื่องใช้ที่นำมาจัดแสดงภายในพิพิธภัณฑ์นั้นทำให้จินตนาการถึงภาพวิถีชีวิตของคนบ้านเขายี่สารได้ แต่ว่าตอนนี้ออนไลน์วิถีชีวิตแบบนี้ถูกกลืนไปหมดแล้วมั้ง”

นอกเหนือจากนั้นแล้ว หากประมวลจากถ้อยคำในสมุดเยี่ยมชมพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สารจากผู้เข้าชมพิพิธภัณฑ์ในช่วงระหว่างปีพ.ศ. 2547 ก็จะได้พบว่า ผู้รับสารส่วนใหญ่สามารถรับความหมายของภาพวิถีชีวิตที่คุณส่งสารต้องการ ในขณะที่เดียวกับที่ได้ผสมผสานความคิดเห็นของตนเองเข้าไปด้วย โดยเฉพาะการแสดงความคิดเห็นของผู้รับสารในหลายครั้งที่เสนอแนะให้พิพิธภัณฑ์นำสิ่งของมาจัดแสดงให้มากกว่านี้ เป็นต้น ตัวอย่างของข้อเสนอแนะนี้เป็นกระจกสะท้อนอย่างดีถึงภาพความนึกคิดของผู้เข้าชมพิพิธภัณฑ์ทั่วไป ว่ายังคงติดภาพของพิพิธภัณฑ์ในรูปแบบเดียว นั่นคือ ภาพของพิพิธภัณฑ์ที่จะต้องมีวัตถุสิ่งของประจำท้องถิ่นมาจัดแสดงในปริมาณที่มาก ภาพความนึกคิดนี้อาจเป็นส่วนหนึ่งของปัญหาความเจียเบงของนักท่องเที่ยว

ภายนอกชุมชนพิพิธภัณฑน์ นอกเหนือจากการขาดความเคลื่อนไหวของเนื้อหา ในขณะเดียวกันที่แสดงให้เห็นถึงปัญหาในการส่งต่อหรือกระจายความรู้สู่ผู้เข้าชมพิพิธภัณฑน์ ในเรื่องของแนวคิดและการจัดแสดงพิพิธภัณฑน์ที่มีรูปแบบที่แตกต่างหลากหลายมากมายในปัจจุบัน

[3] การที่ผู้รับสารไม่อ่านความหมายหรือไม่สามารถรับความหมายที่ผู้ส่งสารต้องการให้เกิดขึ้น

ในกรณีของแบบแผนการอ่านความหมายของกลุ่มผู้รับสารนี้ ผู้วิจัยไม่พบว่า มีการอ่านความหมายในทางตรงกันข้ามที่ผู้ส่งสารต้องการสื่อสารออกมา แต่ได้พบว่า ลักษณะการเข้าชมของกลุ่มผู้รับสารของพิพิธภัณฑน์บ้านเขายี่สาร โดยเฉพาะกลุ่มนักท่องเที่ยวคนนอก ที่มีพฤติกรรมการชมแบบกวาดสายตา หรือดูรูปภาพหรือดูข้าวของที่นำมาจัดแสดง แต่ไม่ได้อ่านตัวบท หรืออ่านตัวบทบ้างแต่อ่านอย่างผ่านๆอ่านไม่ครบ และใช้เวลาไม่นานในการชมการจัดแสดงนั้น จะมีผลโดยตรงต่อการไม่สามารถรับความหมาย เนื่องจาก ในช่วงเวลาที่เรียกว่า “การบริโภคความหมาย” หรือขั้นตอนการถอดรหัสความหมายของผู้รับสารนั้นไม่ได้เกิดขึ้นอย่างสมบูรณ์

พฤติกรรมการชมการจัดแสดงแบบดังกล่าวเป็นผลให้กลยุทธ์การสื่อสารในขั้นตอนของการใส่รหัสแห่งความหมายของผู้ส่งสารนั้นไม่สามารถทำได้เต็มที่ หรือไม่สามารถควบคุมความหมายตามที่ต้องการให้เกิดขึ้นในขั้นตอนของการถอดรหัสได้ ตัวอย่างเช่น กลยุทธ์การปรับทการจัดแสดงซึ่งต้องอาศัยการทำงานของสัญญาณย่อยร่วมกัน สัญญาณตัวใดตัวหนึ่งไม่สามารถส่งความหมายได้อย่างสมบูรณ์ได้โดยลำพังของตนเอง ดังเช่น ภาพความสามารถในการจัดการทรัพยากรน้ำจืดของคนยี่สาร ที่ต้องอาศัยการทำงานร่วมกันของโพล์ของจริง ร่วมกับตัวบทบอกเล่าเรื่องราวถึงความสำคัญของโพล์ต่อชุมชน เมื่อนักท่องเที่ยวดูแต่โพล์ แต่ไม่อ่านตัวบทบอกเล่าเรื่อง ดังนั้น การรับหรืออ่านความหมายจึงอาจจะเกิดขึ้นจากปัจจัยส่วนตัวของแต่ละบุคคล เช่น ประสบการณ์ ความสนใจเฉพาะ ความรู้พื้นฐาน ฯลฯ ที่มีติดตัวมากกว่า หรือลักษณะของการอ่านความหมายตามการชีชวนของกลุ่มคณะของตน เป็นผลให้ความหมายในด้านของความสามารถในการจัดการทรัพยากรน้ำจืดของคนยี่สาร ที่ผู้ส่งสารต้องการจะส่งออกมาอาจถูกลดทอนลง หรือไม่ถูกรับเลยก็เป็นได้

ดังเช่นข้อมูลที่ได้รับจากการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วมที่ผู้วิจัยจะสังเกตเห็นสีหน้าแบบ “แข็งๆ” รวมถึงการแสดงความรู้สึกที่ของผู้เข้าชมที่ผู้วิจัยได้รับข้อมูลผ่าน คุณธนุ พยงค์ยมรองประธานคณะกรรมการดำเนินงานพิพิธภัณฑน์ (สัมภาษณ์ 6 มกราคม 2550) ว่าดูการจัดแสดง

ภายในพิพิธภัณฑสถานแล้วไม่รู้ลึกถึงความหมายที่ผู้จัดต้องการจะสื่อสารออกมา “...ว่า ไม่เห็นมีอะไรเลย ...ไปเถอะไปเถอะไม่ต้องขึ้นเรือก็ไม่เห็นมีอะไรเลย”

ในกรณีของแบบแผนการอ่านความหมายของกลุ่มผู้รับสาร ทั้งคนในและคนนอกนี้ ผู้วิจัยมีข้อจำกัดในแง่ของการไม่อาจเก็บข้อมูลได้อย่างครบถ้วนทุกกลุ่ม ทำให้ผู้วิจัยจึงไม่อาจสรุปผลในแบบแผนการอ่านความหมายของผู้รับสารในแต่ละประเภทได้อย่างชัดเจน แต่อาจกล่าวในที่นี้ โดยอ้างอิงจากแนวคิด encoding-decoding ของ Hall ได้ว่า **ประสบการณ์ในชีวิตที่ผ่านมา และช่วงเวลาในขณะที่มีการเปิดรับสื่อหรือการเข้าชมการจัดแสดงนิทรรศการภายในพิพิธภัณฑสถาน** จะเป็นทั้งปัจจัยเสริมในการช่วยให้ผู้รับสารถอดความหมายได้ตรงตามกับผู้ส่งสารต้องการ ในขณะที่เดียวกันที่เป็นปัจจัยกำหนดให้เกิดการตีความความหมาย หรือรูปแบบของการอ่านความหมายที่ขัดแย้งหรือแตกต่างออกไปโดยสิ้นเชิง หรือแม้กระทั่งอาจไม่เกิดการสื่อสารหรือไม่มีการรับความหมายใดๆเลยก็เป็นได้

5.2 การสื่อสารกับปฏิบัติการบริหารจัดการ

ในทัศนะของผู้วิจัยแล้วนั้น พิพิธภัณฑสถานเขายี่สารจะเป็นกรณีศึกษาที่ดีสำหรับผู้สนใจศึกษาเรื่องปฏิบัติการบริหารพิพิธภัณฑสถานชุมชนโดยเฉพาะ เนื่องจาก พิพิธภัณฑสถานท้องถิ่นแห่งนี้เริ่มต้นด้วยฐานสนับสนุนที่พร้อมทั้งความร่วมมือร่วมใจของชุมชน เครือข่ายพิพิธภัณฑสถานชุมชน และเครือข่ายนักวิชาการจากภายนอก และดำเนินมาได้ด้วยดีในระยะเวลาประมาณ 3-4 ปี จนกระทั่งเริ่มก้าวเข้าสู่ช่วงตะวันตกาลงในระหว่างที่ผู้วิจัยเข้าไปศึกษาเรื่องการสื่อสารกับปฏิบัติการสร้างภาพตัวตน

แผนภาพที่ 12: เปรียบเทียบลักษณะของพิพิธภัณฑสถานกับลำดับช่วงเวลา

จากแผนภาพในข้างต้น หากเปรียบเทียบลักษณะของพิพิธภัณฑ์เข้ากับลำดับช่วงเวลาในการก่อตั้งแล้วนั้น จะพบว่า ในช่วงเริ่มแรกของพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สารนั้นจะเป็นการเก็บรวบรวมของเก่าของเหลือใช้ของชุมชนมาสะสมไว้ที่อาคารศาลาการเปรียญชั้นล่างของวัดเขายี่สารด้วยความสนใจในของเก่าของชุมชนและความต้องการจัดทำพิพิธภัณฑ์ของชุมชน แต่ยังคงขาดความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องพิพิธภัณฑ์ชุมชน ทำให้ลักษณะของการจัดแสดงในช่วงแรกจึงเป็นเพียงการนำของที่เก็บสะสมรวบรวมไว้มำจัดแสดงเท่านั้น ในช่วงเริ่มต้นของการก่อตั้งนี้ชุมชนได้คุณธนุ พยณตียิมเป็นหัวหน้าคณะทำงาน โดยคณะทำงานเป็นกลุ่มคนหนุ่มสาวในชุมชนที่ให้ความสนใจ

ต่อมาเมื่อการเรียนรู้ในเรื่องของพิพิธภัณฑ์ชุมชนของกลุ่มคนยี่สารมีเพิ่มมากขึ้นและความต้องการปรับเปลี่ยนให้เป็นพิพิธภัณฑ์ชุมชนมากกว่าที่เก็บของเก่าเท่านั้นก็เพิ่มมากขึ้น ในช่วงเวลาต่อมา อาจารย์สิริอาภา รัชตะหิรัญ ซึ่งมีสถานะของการเป็นทั้งคนในและคนนอก จึงเป็นบุคคลที่ชาวบ้านหรือคณะทำงานพิพิธภัณฑ์ในช่วงแรก ให้ความเชื่อถือและไว้วางใจเลือกเข้ามาช่วยในภารกิจารก่อตั้งพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร และภารกิจนี้เองทำให้มีการเปลี่ยนสถานะของพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สารจากการเป็น “คลังวัตถุ” มาเป็น “แหล่งการเรียนรู้ประวัติศาสตร์และความรู้ท้องถิ่น” โดยมีปัจจัยสนับสนุน คือ การประสานขอความช่วยเหลือและได้รับความร่วมมือจาก “คนนอก” ในฐานะพี่เลี้ยงทางวิชาการในช่วงดำเนินการก่อตั้งพิพิธภัณฑ์

ในช่วงเวลาการดำเนินการก่อตั้งพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สารเพื่อให้เป็นแหล่งการเรียนรู้และประวัติศาสตร์ของชุมชนจนกระทั่งเสร็จสมบูรณ์ลงเมื่อพ.ศ.2545 และเปิดดำเนินการเรื่อยมาจนถึงปัจจุบันนั้น ผู้วิจัยได้พบว่าช่วงระยะเวลาดังกล่าวเป็นช่วงรุ่งโรจน์ของพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร ทั้งในด้านของกระแสความสนใจจากคนในและคนนอก ทั้งในด้านของบทบาทหน้าที่ที่หลากหลายของพิพิธภัณฑ์ ตัวอย่างเช่น มิติทางการศึกษา มิติทางด้านวัฒนธรรม และมิติทางด้านเศรษฐกิจของชุมชน แต่ทว่าในช่วงที่ผู้วิจัยลงเก็บข้อมูลระหว่างพ.ศ.2548-2549 นั้นน่าจะเปรียบเทียบได้กับช่วงเวลาแห่งความเจียบเหงาของพิพิธภัณฑ์ รวมถึงบทบาทหน้าที่ที่หดหายเหลือแต่เพียงบทบาทในด้านของการดึงดูดนักท่องเที่ยว หรือคงเหลือแต่เพียงมิติเศรษฐกิจมิติเดียวเท่านั้น ดังที่ได้วิเคราะห์ถึงปัจจัยแห่งความเจียบเหงามาแล้วในช่วงก่อนหน้านี้

จากข้อมูลดังกล่าว ผู้วิจัยจะเริ่มต้นด้วยการวิเคราะห์รูปแบบและระดับการมีส่วนร่วมของคนยี่สารกับพิพิธภัณฑ์ จากคำถามของผู้วิจัยที่ว่า เมื่อการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมสามารถที่จะเป็นหลักประกันต่อความดำรงอยู่หรือความยั่งยืนของพิพิธภัณฑ์แล้วนั้น สื่อพิพิธภัณฑ์ชุมชนแห่งนี้มี

การสื่อสารในรูปแบบใดและเป็นการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมในระดับใด ด้วยการเปรียบเทียบให้เห็นถึงความแตกต่างระหว่างอดีต (ช่วงเวลาการก่อตั้งพิพิธภัณฑสถาน พ.ศ.2541-2544 และการเปิดดำเนินการระยะเริ่มแรก พ.ศ.2545-2547) และปัจจุบันของพิพิธภัณฑสถานบ้านเขายี่สาร (ช่วงเวลาการเข้าเก็บข้อมูลของผู้วิจัย พ.ศ.2548-2549) พร้อมทั้งนำเสนอข้อเสนอแนะในบทสุดท้าย เพื่อให้พิพิธภัณฑสถานแห่งนี้สามารถดำรงอยู่ได้ต่อไปอย่างยั่งยืน

(5.2.1) ระดับและรูปแบบของการมีส่วนร่วมกับพิพิธภัณฑสถานบ้านเขายี่สาร

หากใช้เกณฑ์องค์ประกอบของการสื่อสารเข้ามาจัดแบ่งรูปแบบและระดับของการเข้ามามีส่วนร่วมของคนเขยี่สารกับพิพิธภัณฑสถานบ้านเขายี่สาร ซึ่งผู้วิจัยได้ใช้วิเคราะห์ปฏิบัติการบริหารจัดการเฉพาะในส่วนของห้องแสดงประวัติศาสตร์ชาติไทย พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร ด้วยเช่นกัน จะได้พบว่า รูปแบบหรือระดับของการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนกับพิพิธภัณฑสถานบ้านเขายี่สาร โดยเรียงตามลำดับความมากน้อยของการมีส่วนร่วม ดังรายละเอียดต่อไปนี้ คือ

[1] การมีส่วนร่วมในฐานะผู้รับสาร เป็นขั้นตอนของการมีส่วนร่วมในระดับที่ล่างที่สุดของคนในชุมชน ผลจากการศึกษาได้พบว่า การมีส่วนร่วมของคนเขยี่สารในฐานะของผู้รับสารมีดังต่อไปนี้ คือ การเข้าเยี่ยมชมการจัดแสดงข้าวของภายในพิพิธภัณฑสถาน หรือการเข้าไปมีส่วนร่วมกับกิจกรรมต่างๆ ที่ริเริ่มโดยพิพิธภัณฑสถาน ยกตัวอย่างเช่น เข้าร่วมกับ “กลุ่มเปลือกไม้บ้านเขายี่สาร” ซึ่งเป็นกิจกรรมเพื่อการรื้อฟื้นภูมิปัญญาด้านกรรมวิธีในการย้อมเสื้อผ้าด้วยการใช้น้ำย้อมที่มาจากเปลือกไม้ตะบูนของป้าชายเลนของคนเขยี่สารแทนการใช้สารเคมีย้อมผ้า เป็นต้น

นอกเหนือจากนั้นแล้ว ยังได้พบว่ามีการใช้พื้นที่ของพิพิธภัณฑสถานบ้านเขายี่สารซึ่งปรับปรุงมาจากศาลาการเปรียญเดิมของวัดเขายี่สารในอีกลักษณะหนึ่งของคนในชุมชน โดยเฉพาะกลุ่มของผู้สูงอายุ โดยมีได้มีจุดมุ่งหมายที่จะเข้าเยี่ยมชมพิพิธภัณฑสถานโดยตรง คือการเข้าไปใช้พื้นที่ชั้นบนของพิพิธภัณฑสถานเพื่อกิจกรรมทางศาสนา ตัวอย่างเช่น การเข้าไปสวดมนต์ไหว้พระ หรือการนอนค้างในวันถืออุโบสถศีล เป็นต้น การใช้พื้นที่ของพิพิธภัณฑสถานในลักษณะนี้ทั้งในอดีตและปัจจุบัน ยังแสดงให้เห็นถึงความรู้สึกของคนเขยี่สารที่ยังคงมีต่อ “พื้นที่/สถานที่” ในการจัดแสดงนิทรรศการที่ยังคงไม่เปลี่ยนแปลง แม้ว่าจะมีการปรับเปลี่ยนพื้นที่ของอาคารศาลาการเปรียญเดิมให้เป็นพิพิธภัณฑสถานแล้ว ในขณะเดียวกัน การที่ยังคงมีการใช้พื้นที่ของคนเขยี่สารในลักษณะนี้นั้น ได้แสดงให้เห็นถึงลักษณะพิเศษของพิพิธภัณฑสถานบ้านเขายี่สารในการเป็นพื้นที่พิเศษสำหรับกิจกรรมทางศาสนาของ

ชุมชน รวมถึงยังต่อยอดให้เห็นถึงลักษณะพิเศษของพิพิธภัณฑ์ชุมชนแห่งนี้ที่พื้นที่ไม่ได้หยุดนิ่งและมีไว้แต่เพียงเพื่อการจัดแสดงนิทรรศการเท่านั้น

ข้อที่น่าสังเกตในเรื่องของการมีส่วนร่วมของชุมชนในฐานะของผู้เข้าชมหรือผู้รับสารของพิพิธภัณฑ์ในช่วงปัจจุบัน คือ ข้อมูลที่ได้จากการสังเกตและคำบอกเล่าของกลุ่มผู้ส่งสารจะได้พบว่า ผู้เข้าชมกลุ่มคนในนั้นเป็นกลุ่มที่หดตัวและหดหายไปจากพิพิธภัณฑ์บ้านเขยี่สาร จะยังคงเหลือเพียงแต่ผู้รับสารกลุ่มคนนอกเท่านั้น ยิ่งไปกว่านั้น กลุ่มผู้รับสารหรือนักท่องเที่ยวคนนอกของชุมชนก็ยังมีปริมาณที่ลดน้อยลงด้วยเช่นกัน อย่างไรก็ตาม พบว่า กลุ่มนักศึกษาหรือตัวแทนจากหน่วยงานต่างๆ ที่มาเยี่ยมชมพิพิธภัณฑ์ในแบบหมู่คณะเท่านั้นที่ยังคงมีปริมาณการเข้าดูงานอย่างต่อเนื่องและสม่ำเสมอ

ทั้งนี้ ได้กล่าวมาแล้วว่า สิ่งที่เราคาดว่าจะจะเป็นสาเหตุหลักของความเจียบเหงาของพิพิธภัณฑ์และการหดหายของจำนวนกลุ่มผู้รับสารทั้งนอกและในชุมชนนั้น ประการแรกก็คือ เรื่องของการขาดความเคลื่อนไหวของเนื้อหาและสิ่งแสดงในพิพิธภัณฑ์ หรือมีบ้างแต่ก็น้อยมาก ดังนั้นเมื่อรู้สึกว่าจะไม่มีความเคลื่อนไหวเกิดขึ้น มาดูแล้วก็เหมือนๆเดิม ก็อาจจะไม่ต้องการมาอีก สำหรับสาเหตุในประการที่สองนั้น อาจเป็นเรื่องปัญหาจากสภาพเศรษฐกิจฝืดเคือง สาเหตุในด้านนี้นั้นมาจากข้อสันนิษฐานของกลุ่มผู้ส่งสารคนใน จากการมองว่าสภาพเศรษฐกิจแบบในปัจจุบันจะทำให้ชาวบ้านจะสนใจเรื่องการทำมาหากินของตนเอง มากกว่าที่จะสนใจการเรียนรู้เรื่องราวต่างๆ ภายในพิพิธภัณฑ์ รวมทั้งเมื่อผนวกกับเนื้อหาการจัดแสดงที่ไม่มีความเคลื่อนไหวแล้วนั้น ทำให้เกิดความคิดที่เรียกว่า “รู้แล้ว เห็นแล้ว” ก็ไม่จำเป็นต้องมาอีกก็ได้ นอกเหนือจากนั้นแล้ว ยังอาจเกิดขึ้นจากเรื่องส่วนตัวอื่นๆ หรือปัญหาความขัดแย้งด้านความสัมพันธ์ของคนในชุมชนกับความรู้สึกรู้สึกที่มีต่อพิพิธภัณฑ์ เป็นต้น

[2] การมีส่วนร่วมในฐานะผู้ร่วมผลิต/ผู้ร่วมส่งสาร สำหรับรูปแบบของการมีส่วนร่วมของคนเฝ้าสารในระหว่างการจัดพิพิธภัณฑ์สามารถจำแนกออกได้เป็น 2 ประเภทใหญ่ๆ คือ การมีส่วนร่วมในขั้นตอนก่อนการผลิต และการมีส่วนร่วมในขั้นตอนการผลิต ทั้งนี้ ผู้วิจัยมีข้อสังเกตใน 2 ประเด็นสำคัญที่จะขยายความต่อไปภายหลังจากการวิเคราะห์รูปแบบของการมีส่วนร่วมในระดับของการเป็นผู้วางแผนและกำหนดนโยบายของพิพิธภัณฑ์ ได้แก่ (1) การติดตั้งความรู้ให้กับคนในชุมชนเพื่อการร่วมช่วยงาน (2) บทบาทของฐานสนับสนุนงานพิพิธภัณฑ์ทั้งจากภายในชุมชนและจากภายนอกชุมชน ประกอบด้วยเครือข่ายพิพิธภัณฑ์ชุมชนและเครือข่ายนักวิชาการ

ผลจากการศึกษาพบว่า รูปแบบของการมีส่วนร่วมของกลุ่มคนยี่สารในช่วงการก่อตั้งพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สารนั้นมีรายละเอียดดังต่อไปนี้คือ

ประเภทแรกเป็นการมีส่วนร่วมในขั้นตอนก่อนการผลิต ด้วยการมีส่วนร่วมทางด้านการให้ข้อมูลเกี่ยวกับเรื่องเล่า/ตำนาน ความเชื่อพิธีกรรม เรื่องราวการดำเนินชีวิตของคนในชุมชน และเรื่องราวอื่นๆที่เกี่ยวข้องกับเนื้อหาที่จะนำมาจัดแสดงภายในพิพิธภัณฑ์ ยกตัวอย่างเช่น เรื่องของเตาเผาถ่านไม้โก่งก่าง เรื่องของอาหารพื้นบ้าน เรื่องของพืชสมุนไพรและไม้หายเล็กรอบเขายี่สาร เป็นต้น โดยเฉพาะกับกลุ่มผู้สูงอายุ/กลุ่มผู้นำชุมชนทั้งฝ่ายสงฆ์และฝ่ายฆราวาสในยี่สารที่จะเป็นผู้ให้ข้อมูล ตัวอย่างของผู้ให้ข้อมูลเช่น พระครูสมุทรวชิสุทธิคุณ (ผิน วิสุทโธ) เจ้าอาวาสวัดเขายี่สารองค์ก่อน หรือบุคคลในครอบครัวพยานตั้ยมของอาจารย์สิริอาภา รัชตะหิรัญ หรือลุงเขียนปรารณานาดี ผู้ให้ข้อมูลในเรื่องของพืชสมุนไพรบริเวณรอบเขายี่สาร (มุทิตา ณรงค์ชัย, 2545) เป็นต้น

นอกเหนือจากนั้นแล้ว การมีส่วนร่วมในเรื่องของข้อมูลของคนยี่สารนี้ ยังปรากฏในรูปแบบของการมีส่วนร่วมในการระดมข้อเสนอแนะและความคิดเห็นต่อการกำหนดว่าเนื้อหาหรือสิ่งของใดนั้นจะเป็นสัญลักษณ์หรือภาพแทนของคนและชุมชนบ้านเขายี่สาร โดยมีการใช้สื่อกิจกรรมหรือเวทีชาวบ้านเป็นช่องทางแบบทางการในการระดมความคิดเห็นและข้อเสนอแนะของชุมชน ซึ่งช่องทางการสื่อสารระหว่างกลุ่มจะเอื้อต่อการตัดสินใจและลงความคิดเห็นร่วมกันถึงสิ่งที่จะเป็นภาพตัวแทนของชุมชน รวมไปถึงการเปิดรับข้อมูลข้อเสนอแนะติชมต่างๆแบบไม่เป็นทางการ ตัวอย่างเช่น การพูดคุยกันในวงสนทนาอื่นๆหรือเมื่อได้พบปะกันในสถานที่อื่นๆภายในชุมชน หรือในการโทรศัพท์พูดคุยกัน ซึ่งการสื่อสารแบบเห็นหน้าค่าตากันและการสื่อสารระหว่างบุคคลนี้ จะช่วยให้การดำเนินงานพิพิธภัณฑ์ได้รับข้อมูลเชิงลึกหรือได้รับรู้ความรู้สึกทั้งทางบวกและทางลบของคนในชุมชนได้อย่างชัดเจนมากกว่า

สำหรับการมีส่วนร่วมในการให้ข้อมูลนี้ ยี่สารได้กลุ่มนักวิชาการจากภายนอก ซึ่งได้รับการติดต่อประสานขอความร่วมมือจากอาจารย์สิริอาภา รัชตะหิรัญ เพื่อมาเป็นพี่เลี้ยงทางวิชาการในการดำเนินงานวางแผน เก็บรวบรวมข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูล และออกแบบการจัดแสดงประกอบด้วย นักวิชาการ เจ้าหน้าที่ภาคสนาม อาสาสมัครนักศึกษา จาก 3 หน่วยงานต่อไปนี้คือ มูลนิธิเล็ก-ประไพ วิริยะพันธุ์ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร และมหาวิทยาลัยศิลปากร

กลุ่มนักวิชาการกลุ่ม “คนนอก” นี้เป็นผู้มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับแนวคิดเรื่อง พิพิธภัณฑสถานชุมชน รวมถึงเรื่องของการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยการวิจัย เป็นผู้ช่วยเก็บข้อมูลดังกล่าว ทั้งจากการศึกษาจากเอกสารที่เกี่ยวข้องรวมถึงการสำรวจค้นคว้าหลักฐานทางวัฒนธรรมจากหลุม ขุดค้นทางโบราณคดี และการซักถามพูดคุย/สัมภาษณ์/สังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม เพื่อให้ได้ข้อมูลจากคนในชุมชน

ตัวอย่างเช่น คุณวลัยลักษณ์ ทรงศิริ แม่งานหลักมูลนิธิดเล็ก-ประไพ วิริยะพันธุ์ ช่วยงาน ทางด้านการสำรวจหลักฐานทางวัฒนธรรมของชุมชนจากการศึกษาเอกสารและการขุดค้น หลุมสำรวจทางโบราณคดีภายในชุมชน หรือกลุ่มอาสาสมัครนักศึกษาปริญญาโทจากคณะ โบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร เช่น คุณอภิญา ตันทวีวงศ์ ช่วยศึกษาและเก็บรวบรวมข้อมูล ทางด้านการทำมาหากินของชุมชน เช่น เรื่องของถ่านไม้โกงกาง เรื่องของอาหารพื้นบ้าน เป็นต้น นอกเหนือจากนั้นแล้ว กลุ่มนักวิชาการเช่น รศ.ศรีศักร วัลลิโภดมยังได้เป็นเครือข่ายประสานงาน ต่อไปยังกลุ่มนักวิชาการอื่นๆและเครือข่ายพิพิธภัณฑสถานให้เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงาน ของพิพิธภัณฑสถานเขายี่สารอีกด้วย

“สิ่งที่ข้าพเจ้าประทับใจมากในการศึกษาโบราณวัตถุที่พิพิธภัณฑสถานซึ่งชาวบ้าน จัดทำขึ้นก็คือ ชาวบ้านรับรู้และเรียนรู้อะไรหลายอย่างได้รวดเร็วในขณะที่สนทนา แลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับข้าพเจ้า โดยเฉพาะเรื่องโบราณวัตถุเก่าแก่ของชุมชน ได้ให้ รายละเอียดและแสงสว่างเพิ่มเติม ซึ่งทำให้ข้าพเจ้าได้หลักฐานมากขึ้น ในลักษณะที่ เป็นการเรียนรู้ร่วมกัน เพราะเมื่อข้าพเจ้ากลับไปพิพิธภัณฑสถานนี้อีกในเวลาต่อมา ก็พบว่าได้ มีการนำของมาใหม่อีกมากมายทั้งทางโบราณคดีและชาติพันธุ์” (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2545 ง)

ประเภทที่สองเป็นการมีส่วนร่วมในขั้นตอนการผลิตหรือขั้นตอนของการนำเสนอหา และสิ่งแสดงต่างๆมาออกแบบและผลิตเป็นนิทรรศการของพิพิธภัณฑสถานเขายี่สาร รูปแบบการมี ส่วนร่วมของคนยี่สารจากทุกกลุ่มตัวแทนในขั้นตอนนี้ จะเป็นการมีส่วนร่วมด้วยการ “ให้แรง ให้ ของ และให้เงิน” การให้ทั้ง 3 อย่างนั้นถือเป็นองค์ประกอบสำคัญของการบริหารจัดการ พิพิธภัณฑสถานชุมชน ยกตัวอย่างเช่นถ้อยคำให้สัมภาษณ์ดังต่อไปนี้

“ได้มีส่วนร่วมในการบริจาคของ แต่จำสิ่งของที่บริจาคไปไม่ได้ บริจาคเงิน และก็ ยังมีข้อเป็นกรรมการอีกด้วย เป็นกรรมการเราก็เข้าไปประชุมกับเขานะ แต่ก็ไม่ได้เสนอ

ความคิดเห็นอะไร ปล่อยให้คนที่มีความรู้เคำคิดกันไป เราคอยช่วยลงมือทำงาน และในช่วงแรกๆได้ไปเป็นเเวรเฝ้าพิพิธภัณฑด้วย

อยากเข้าไปมีส่วนร่วมเพราะเป็นการช่วยเหลือชุมชนของตนเอง อยากมีส่วนร่วมในการทำงานที่เป็นของชุมชน อีกอย่างการทำพิพิธภัณฑก็เป็นสิ่งที่ดี ช่วยให้คนข้างนอกและเด็กในรุ่นหลังๆสามารถรู้และเข้าใจประวัติความเป็นมาของยี่สาร” (ฉลอง หิรัญวงศ์, สัมภาษณ์ 2 กรกฎาคม 2549)

“เคยบริจาคที่ตวงข้าว เมื่อก่อนเคยขายข้าว แล้วก็มียี่ตวงข้าว พอเลิกแล้วตอนหลังไม่ได้ใช้ทำอะไร ก็เลยเอามาให้เขา ...ก็เก็บไว้เฉยๆ ไม่รู้จะทำอะไร เก็บไว้ที่บ้าน เราเอามาให้คนอื่นได้ดู เด็กๆที่หลังๆไม่เคยเห็น เขาจะได้เห็น” (มาลี พยนต์ยัม, สัมภาษณ์ 2 กรกฎาคม 2549)

“...มาเข้าร่วมงานพิพิธภัณฑเพราะว่าเราเป็นคนที่นี่ แล้วกลุ่มชาวบ้านที่เคำทำพิพิธภัณฑ เขาก็ขอความร่วมมือมาให้เข้ามาช่วยกันทำงาน เราเป็นคนที่นี่แล้วก็เป้นครูที่โรงเรียนนี้ก็คิดว่าก็ต้องเป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมในหมู่บ้าน ทำทุกอย่างเท่าที่จะทำได้ ช่วยกันเช็คของ ดูของ จัดวาง ปัดกวาด เช็ดถู หรือว่าคอยปิดเปิดรับแขก ก็ช่วยๆกันคะ ทุกคนไม่ได้แบ่งหน้าที่ชัดเจน อะไรช่วยกันทำได้ก็ทำ” (มณฑา พยนต์ยัม, สัมภาษณ์ 6 มกราคม 2550)

“วิธีการร่วมงานของเขาก็มียี่หลายแบบ ก็คือว่าบางคนก็พร้อมที่จะให้ข้อมูล บางคนก็เอื้อเพื่อเราในเรื่องอื่นๆ อย่างการประสานงานเรื่องสถานที่ บางคนก็นั่งมองเรา และบางคนก็อาจจะเป็นผู้วิจารณ์ ผู้วิจารณ์เนี้ยเราก็ไม่คิดว่าเขาประสงค์ร้ายอะไร แต่เราก็ฟังเคำว่า เคำวิจารณ์เพราะอะไร เพราะเขามีมุมมองอะไรหรือเขาเห็นอะไรที่แตกต่างจากเรา มันจะมีหลายแบบเข้ามาแน่นอนว่ามันจะมีกลุ่มที่เป็นตัวจักรที่วิ่งอยู่ เป็นคนที่กระตือรือร้น อยากทำพิพิธภัณฑ อยากให้บ้านของเรามีพิพิธภัณฑ ก็จะช่วยกัน ตัวเองก็จะช่วยเรื่องวิชาการ เรื่องการประสานกับคน เรื่องต่างๆที่เราคิดว่าจะเอาเข้ามาตรงนี้ได้ ชาวบ้านเขาก็อาจจะช่วยในแง่ว่า เออบ้านนั้นเขารู้เรื่องเนี้ยไปหากัน หรือว่าบ้านนี้เขามีของอย่างนี้อยู่ ถ้าเราไปขอเขามาไว้ในพิพิธภัณฑ มันก็จะเสริมเนื้อหา” (สิริภา ราชตะหิรัญ, สัมภาษณ์ 30 พฤศจิกายน 2549)

ผู้วิจัยได้พบว่า การที่ในช่วงเวลาเริ่มแรกของการก่อตั้งพิพิธภัณฑสถานเขายี่สารนั้น รูปแบบการมีส่วนร่วมของคนยี่สารในฐานะของผู้ร่วมผลิตหรือผู้ร่วมส่งสาร ทั้งในขั้นตอนก่อนการผลิต และขั้นตอนการผลิตนั้น เป็นไปอย่างกระตือรือร้นและครบถ้วนทุกองค์ประกอบ คือ “คน/เงิน/ของ” สะท้อนให้เห็นภาพบริบทของชุมชนที่มีความเข้มแข็งได้เป็นอย่างดี โดยเฉพาะเมื่อมีการให้นิยามว่าความเข้มแข็งของชุมชน คือการที่ขอความร่วมมือจากชุมชนไม่ว่าในเรื่องอะไรหรือเรื่องใดนั้น ก็ไม่มีผู้ใดปฏิเสธ (มณฑา พยงค์ชัย, สัมภาษณ์ 6 มกราคม 2550) ความเข้มแข็งของชุมชนในเรื่องดังกล่าวจึงได้ส่งผลต่อการร่วมมืออย่างแข็งขันของชุมชนในการดำเนินงานก่อตั้งพิพิธภัณฑสถานเขายี่สาร

นอกเหนือจากนั้นแล้ว องค์ประกอบของความร่วมมือดังได้กล่าวมาในข้างต้น ยังได้สะท้อนถึงภาพความสมบูรณ์ของต้นทุนที่ชุมชนมีอยู่ ตัวอย่างเช่น (1) ต้นทุนในเรื่องของคน คือการมีคนที่มีต้นทุนทางความรู้ในด้านของข้อมูลเกี่ยวกับวิถีชีวิตทางวัฒนธรรมของชุมชน การมีคนที่มีความพร้อมจะให้ตามกำลังหรือศักยภาพของตน อาทิ ให้เงินหรือให้แรงหรือให้คำแนะนำ และที่สำคัญคือการที่นามสกุลของคนยี่สารบ่งบอกถึงการมีกลุ่มตระกูลใหญ่ๆของชุมชน เช่น พยงค์ชัย, เวชกิจ, ชลภูมิ, อ่อนอุระ ฯลฯ ความสัมพันธ์แบบเครือญาติในสายตระกูลเดียวกันนี้ เอื้อต่อการประสานงานและขอความร่วมมือทำงานในรูปแบบต่างๆ

รวมถึง (2) ต้นทุนทางด้านความสัมพันธ์ โดยเฉพาะความสัมพันธ์ที่ระหว่างคนในชุมชนและความสัมพันธ์ที่ระหว่าง 3 สถาบันในชุมชน คือ บ้าน/วัด/โรงเรียน และ (3) ต้นทุนทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาที่แข็งแกร่งของชุมชน ซึ่งส่วนหนึ่งเชื่อมโยงให้เห็นผ่าน “ข้าวของ” ที่ชุมชนมีอยู่ ซึ่งในที่นี้มีความหมายครอบคลุมถึงสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจของชุมชน อย่างพ่อบุญศรีราชา ประเพณีและพิธีกรรมของชุมชน รวมถึงสิ่งประดิษฐ์ทางวัฒนธรรม อย่างของเก่าของโบราณของชุมชน เช่น โพล์ อุปกรณ์ดักจับสัตว์น้ำ ข้าวของเครื่องใช้ในวิถีชีวิตประจำวัน ฯลฯ

“งานนี้ถ้าไม่ได้ที่บ้านนะไม่สำเร็จ (เน้นเสียงหนัก) ไม่ว่าจะเป็นบ้านของครอบครัวหรือบ้านของพี่น้องในยี่สาร ตอนที่เราทำพิพิธภัณฑสถานไปช่วยเยอะ คนเข้าไปช่วยทำนุ้่นทำนี่เยอะ ทั้งที่อยู่ทีไหนที่อะไรคือบ้านตัวเองทั้ง 2 หลัง

พี่สาวเค้าสนับสนุนมากเลย ตอนนั้นที่นักโบราณคดีไปขุดหลุมทดสอบหลังบ้านเขาปลูกแคร่ให้วางของ สนับสนุนอาหารเครื่องดื่มตลอดเวลา ถามว่าถ้าไม่ใช่ที่บ้านสนับสนุนหรือเขาไม่ใส่ใจกับเรา งานไม่สำเร็จหรอก ส่วนบ้านนี้ดูแลบ้านเองเลย ลูกสองคนอยู่กับเค้า เราจะไม่ไปนุ้่น ขั้บรถดินะๆ เค้าล้งรถให้ ครอบครัวนี้เราไม่ต้องดูแลเลย เรา

สามารถที่จะขับรถไปทำงาน เค้านับสนุนเพราะคิดว่าสิ่งนั้นมันดีแล้วก็ตั้งใจทำ ไม่ขัดขวาง สองอย่างนี้มันเป็นแรงผลักดันให้เราทำงานนี้ได้อย่างเต็มที่” (สิริภา ราชตะหิรัญ, สัมภาษณ์ 30 พฤศจิกายน 2549)

อย่างไรก็ตาม ผลจากการศึกษาทำให้ได้พบว่า รูปแบบของการมีส่วนร่วมกับพิพิธภัณฑ์ของกลุ่มคนอีสานในช่วงเวลาปัจจุบันนั้น ได้แสดงให้เห็นความหดหายหรือลดน้อยลงขององค์ประกอบทั้งสามในข้างต้น โดยเฉพาะเรื่องการมีส่วนร่วมของ “คน” ในบทบาทต่างๆ อย่างชัดเจน นั่นคือ

- (1) การมีส่วนร่วมในการดำเนินงานแบบเครือข่ายระหว่างพิพิธภัณฑ์กับวัดหรือชุมชนลดน้อยลง ตัวอย่างเช่น ในกรณีของวัด เมื่อเปรียบเทียบความสัมพันธ์ระหว่างพิพิธภัณฑ์กับเจ้าอาวาสองค์เก่าและพิพิธภัณฑ์กับเจ้าอาวาสองค์ใหม่จะพบว่า ข้อมูลที่ได้รับมาจากการสัมภาษณ์ของทั้งสองฝั่งนั้นมีร่องรอยที่แสดงให้เห็นความห่างเหินและความสัมพันธ์ที่เปลี่ยนไป หรือในอดีตที่เด็กนักเรียนของโรงเรียนวัดเขาอีสานจะได้เข้าไปมีส่วนร่วมกับพิพิธภัณฑ์ด้วยการเป็นมัคคุเทศก์นำชมพิพิธภัณฑ์ แต่ปัจจุบันนี้มัคคุเทศก์นำชมส่วนใหญ่จะเป็นคณะกรรมการดำเนินงานหรือกลุ่มครูของโรงเรียน อย่างไรก็ตาม พิพิธภัณฑ์กับโรงเรียนยังมีความร่วมมือกัน เช่น การจัดการเรียนการสอนในรายวิชาของตนเอง โดยโยงเข้ากับประวัติศาสตร์และความรู้ท้องถิ่น เป็นต้น

“โรงเรียนก็อาศัยครูเป็นวิทยากรบ้าง บางทีพิพิธภัณฑ์จัดอบรมมัคคุเทศก์ก็เอานักเรียนเข้ามาเสริม ตั้งเป็นกลุ่มที่เราเรียกว่ามัคคุเทศก์น้อย จุดประสงค์ก็คือเราอยากจะให้ผู้สืบต่อ แต่ว่าบางทีมันก็จะไม่ค่อย... คือเด็กที่นี้มันเล็กนะค่ะ มันก็เลยจะหวังผลอะไรไม่ค่อยได้ เด็กเล็กๆ เนี่ยเค้าก็จะเบื่อง่าย พอไม่มีกิจกรรม เค้าก็จะเบื่อละ ก็จะไม่ค่อยประสบความสำเร็จเท่าที่ควร แต่ก็ได้อย่างครู ทางพิพิธภัณฑ์ขอความร่วมมือมาเป็นวิทยากรก็ได้ ครูทุกคนก็ให้ความร่วมมือเต็มที่” (มณฑา พยนต์ยิ้ม, สัมภาษณ์ 6 มกราคม 2550)

- (2) จำนวนของตัวบุคคลที่เข้ามามีส่วนร่วมและรูปแบบการมีส่วนร่วมของคนอีสานที่ลดน้อยลงรวมถึงขาดหายไป อาทิ การเป็นวิทยากรนำชมและให้ข้อมูลกับนักท่องเที่ยวที่มาเข้าเยี่ยมชมพิพิธภัณฑ์ การช่วยดูแลเปิด-ปิด ทำความสะอาด หรือ

สอดคล้องดูแลความปลอดภัยของข้าวของและตัวอาคารพิพิธภัณฑน์ หรือการช่วยงาน การจัดแสดงนิทรรศการ เป็นต้น แม้ว่าพิพิธภัณฑน์จะดำเนินการปิด-เปิดโดยคำนึงถึง ตัวบุคคลของชุมชนเป็นหลักแล้วก็ตาม นั่นคือ การจัดเวรชาวบ้านมาดูแลและเปิดปิด พิพิธภัณฑน์เฉพาะช่วงวันเสาร์อาทิตย์ ตามข้อจำกัดของชุมชนที่ต้องทำงานในช่วงวัน ธรรมดา

ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่า สาเหตุที่การมีส่วนร่วมของคนยี่สารที่หดหายหรือลดน้อยลงนั้น อาจเกิดขึ้นจาก การมีความรู้สึกหรือความเข้าใจว่า “ภารกิจสมบูรณ์เรียบร้อยแล้ว” (the end in itself) ในทัศนะของผู้วิจัยแล้วนั้น ปัญหาในข้อนี้ น่าจะเกิดจากเรื่องของความรับรู้ความเข้าใจที่สำคัญ คือ ภาระหน้าที่ร่วมกันของชุมชนที่จะต้อง จัดการและดูแลพิพิธภัณฑน์ของชุมชนให้คงอยู่ต่อไปได้ด้วยการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนทุกคน มิใช่เฉพาะภาระหน้าที่ของคณะกรรมการดำเนินงานเท่านั้น

ความเข้าใจว่าภารกิจเสร็จสมบูรณ์เมื่อเปิดพิพิธภัณฑน์ได้แล้วนั้นจนกระทั่งส่งผลต่อการมี ส่วนร่วมของชุมชนกับพิพิธภัณฑน์ในช่วงเวลาปัจจุบัน เป็นผลมาจาก การขาดหายไปของการสร้าง เข้าใจร่วมกัน (shared-meaning/shared-understanding) โดยเฉพาะความรู้และความเข้าใจที่ เกี่ยวข้องกับธรรมชาติและหลักปรัชญาของพิพิธภัณฑน์ชุมชน และกระบวนการดำเนินงานและ บริหารจัดการตามลักษณะพิเศษของพิพิธภัณฑน์ในรูปแบบนี้

หลักฐานยืนยันการตั้งข้อสังเกตของผู้วิจัยนั้นอยู่ที่ว่า เมื่อถามชาวบ้านเขาที่ยี่สารว่า พิพิธภัณฑน์คืออะไร ในทัศนะของผู้ตอบคำถามส่วนใหญ่นั้น จะยังคงมองพิพิธภัณฑน์ในแง่ของการ เป็นสถานที่สำหรับเก็บรวบรวมของเก่ามาจัดแสดงให้คนได้เข้าไปดูเท่านั้น แต่ไม่มีความหมาย อื่นใดปรากฏขึ้นมาเลย ดังตัวอย่างของถ้อยคำให้สัมภาษณ์ต่อไปนี้ คือ

“พิพิธภัณฑน์คือ การนำสิ่งของเก่าๆมารวมกัน หรืออาจจะเป็นของใหม่ก็ได้มาเก็บ รวบรวมไว้ ให้เป็นระเบียบ มีการอธิบายสิ่งของถึงที่มา ลักษณะ และเปิดให้คนทั่วๆไปเข้าไป ชมได้” (ฉลอง หิรัญวงศ์, ผู้รับสารกลุ่มคนในชุมชน, สัมภาษณ์. 2 กรกฎาคม 2549)

“พิพิธภัณฑน์คือ ที่มีของเก่าๆเอามาโชว์ เอามาจัดวาง มาแสดงให้คนเข้าไปดู” (ปราณี หาญณรงค์, ผู้รับสารกลุ่มคนในชุมชน, สัมภาษณ์. 2 กรกฎาคม 2549)

ข้อค้นพบนี้สะท้อนให้เห็นถึงการขาดการติดตั้งความรู้และความเข้าใจร่วมกันถึงธรรมชาติและความหมายของพิพิธภัณฑสถานทั่วไปและพิพิธภัณฑสถานชุมชน หรืออาจเกิดจากการที่การทำความเข้าใจร่วมกันระหว่างนักวิชาการภายนอกกับชาวบ้านในชุมชนนั้น ความเข้าใจสามารถไหลทอดถึงได้แต่เฉพาะกับคณะกรรมการดำเนินงานพิพิธภัณฑสถานชุมชนในชุดปัจจุบัน แต่ไปไม่ถึงชาวบ้านทั่วไป ข้อมูลที่ได้รับจากการพูดคุยแบบไม่เป็นทางการนั้น พบว่าเกิดจากปัญหาในเรื่องของการแปลงหรือถ่ายทอดแนวความคิดสู่ชาวบ้านที่ไม่มีพื้นความรู้ในเรื่องของพิพิธภัณฑสถานมาก่อน ในขณะเดียวกันก็เกิดขึ้นจากความไม่สนใจส่วนตัวที่จะมีส่วนร่วมในการปูพื้นฐานความคิดนั้นๆ

ในแง่ของคุณค่าของพิพิธภัณฑสถานนั้น ผลจากการศึกษาทำให้ได้พบว่า ชาวบ้านส่วนใหญ่จะมองเห็นแต่คุณค่าทางเศรษฐกิจของพิพิธภัณฑสถานบ้านเขายี่สารที่ทำให้กับชุมชนเท่านั้น เช่น ทำให้บ้านเขายี่สารเป็นที่รู้จักของคนทั่วไป จนกระทั่งมีนักท่องเที่ยวเข้ามาเยี่ยมเยือนชุมชนมากขึ้น ชาวบ้านสามารถขายของให้กับนักท่องเที่ยวได้มากขึ้น เป็นต้น

การมองพิพิธภัณฑสถานในมิติเศรษฐกิจเพียงมิติเดียวนั้น ก็อาจจะเป็นอีกสาเหตุหนึ่งของความขัดแย้งของคนในชุมชน ในเรื่องของการมองว่าคณะกรรมการดำเนินงานพิพิธภัณฑสถานที่ได้รับผลประโยชน์จากการเข้ามาดำเนินงาน และเรื่องทั้งหมดนี้ได้ส่งผลกระทบต่อเนื่องมาถึงการบริหารจัดการเรื่องคน/เรื่องเงิน/เรื่องงานในปัจจุบันของพิพิธภัณฑสถานบ้านเขายี่สาร และทำให้พิพิธภัณฑสถานแห่งนี้มีสภาพเสียเปรียบจากคนดูและคนช่วยงานอย่างเช่นที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน

นอกเหนือจากนั้นแล้ว ภาพความอ่อนแอของพิพิธภัณฑสถานในช่วงนี้น่าที่จะสะท้อนย้อนกลับให้เห็นถึงความลดน้อยถอยลงของความเข้มแข็งของชุมชน รวมถึงความขัดแย้งระหว่างบุคคลในชุมชนด้วยเช่นกัน ทั้งนี้ ผู้วิจัยได้พบว่า กลุ่มผู้ส่งสารของพิพิธภัณฑสถานได้ครุ่นคิดคำนึงถึงความเปลี่ยนแปลงของชุมชนด้วยเช่นกัน และได้มีความพยายามที่จะสะท้อนให้เห็นซ้ำๆผ่านเนื้อหาภายในพิพิธภัณฑสถานในหลากหลายหัวข้อด้วยกัน อาทิ เรื่องของสภาพแวดล้อมกับที่อยู่อาศัย เรื่องการเปลี่ยนแปลงของคนยี่สาร รวมถึงการเปิดโอกาสให้เสียงของคนในชุมชนสะท้อนความรู้สึกต่อชุมชนและพิพิธภัณฑสถานผ่านหัวข้อ “สู่ออนาคต” ดังได้กล่าวมาแล้วในหัวข้อของการสื่อสารกับปฏิบัติการจัดแสดง

[3] การมีส่วนร่วมในฐานะผู้วางแผนและกำหนดนโยบายของพิพิธภัณฑสถาน ซึ่งเป็นการมีส่วนร่วมในระดับที่สูงสุด เป็นการรวมตัวของคนยี่สารในรูปของคณะกรรมการ เพื่อวางแผนดำเนินงานในกิจกรรมต่างๆที่เกี่ยวข้องกับพิพิธภัณฑสถานนับตั้งแต่ช่วงเริ่มก่อตั้งจนกระทั่งถึงช่วงเวลา

ของการเปิดดำเนินการพิพิธภัณฑสถาน การนำสิ่งของมาจัดแสดงและจัดเก็บดูแลบำรุงรักษา การจัดการด้านการเงิน การต้อนรับผู้เข้าชมพิพิธภัณฑสถาน รวมถึงการจัดกิจกรรมอื่นๆ เช่น กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ชุมชนบ้านเขายี่สาร

ข้อมูลจากหนังสือผังแสดงคณะกรรมการพิพิธภัณฑสถานบ้านเขายี่สารได้แสดงให้เห็นว่า การมีส่วนร่วมในขั้นตอนก่อนการผลิตและขั้นตอนการผลิต รวมถึงการวางแผนและกำหนดนโยบายของศูนย์สารนี้ ได้มีการจัดแบ่งระดับชุดของคณะกรรมการ ออกเป็น 3 กลุ่ม คือ (1) กลุ่มคณะกรรมการอำนวยการ ประกอบด้วย ประธานและรองประธานคณะกรรมการอำนวยการทั้งฝ่ายสงฆ์และฝ่ายฆราวาส (2) คณะกรรมการที่ปรึกษา มาจากผู้เฒ่าในวัดที่รองลงมาจากอาวุโสของชุมชน เช่น ประธานองค์การบริหารส่วนตำบล ผู้ใหญ่บ้าน อาจารย์ใหญ่โรงเรียนบ้านเขายี่สาร และ (3) คณะกรรมการดำเนินงาน (สิริอาภา รัชตะหิรัญ, 2547)

ทั้งนี้ ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่า ที่มาของคณะกรรมการที่จัดแบ่งออกเป็น 3 กลุ่มดังกล่าวมาแล้วนั้น อาจได้มาโดยใช้เกณฑ์ตามความกระตือรือร้นสนใจในการดำเนินงานพิพิธภัณฑสถาน หรือลำดับอาวุโสหรือสถานภาพบทบาทภายในชุมชน ซึ่งในกลุ่มผู้อาวุโสนี้ก็จะเป็นกลุ่มของผู้ที่มีข้อมูลของชุมชนมากเป็นพิเศษ

สำหรับในส่วนภาระงานของคณะกรรมการดำเนินงานแต่ละท่านนั้น ผลจากการศึกษาได้พบว่า ไม่มีการแบ่งงานหรือภาระหน้าที่อย่างชัดเจน ยกเว้นฝ่ายการเงินที่จะต้องดูแลทำบัญชีรายรับรายจ่ายเพื่อการตรวจสอบ แต่ก็จะสามารถแบ่งได้โดยคร่าวๆ เช่น ฝ่ายบริหารงาน ฝ่ายการเงิน ฝ่ายวิชาการ ฝ่ายประสานงาน เป็นต้น โดยการแบ่งภาระงานนั้นจะดูตามความถนัดหรือความสนใจของแต่ละบุคคลเป็นหลัก อย่างไรก็ตาม มีข้อสังเกตว่า การวางโครงสร้างภาระงานของคณะกรรมการดำเนินงานพิพิธภัณฑสถานในช่วงเวลาปัจจุบัน ที่วางไว้อย่างหลวมๆ และขาดการหมุนเวียนหรือทดแทนบุคลากรนั้น เป็นดัชนีชี้ให้เห็นถึงปัญหาในการบริหารงานบุคลากร รวมถึงการจัดการเรื่องที่มีส่วนร่วมของประชาชนของพิพิธภัณฑสถานแห่งนี้ ที่จะส่งผลกระทบต่อกระบวนทัศน์การดำรงอยู่ได้ต่อไปของพิพิธภัณฑสถาน

นอกเหนือจากนั้นแล้ว จะสังเกตได้ว่า การมีส่วนร่วมกับพิพิธภัณฑสถานบ้านเขายี่สารในระดับนี้ จะมีคนบางกลุ่มของชุมชนเท่านั้นที่เข้ามามีส่วนร่วม และเมื่อพิพิธภัณฑสถานผ่านพ้นช่วงเวลาของการบูมมาแล้ว สภาพการณ์ในปัจจุบันก็คือ ปริมาณของอาสาสมัครคณะกรรมการดำเนินงานที่ลดน้อยลง ผลจากการศึกษาทำให้ได้พบว่า แม้จะมีรายชื่อของคณะกรรมการอยู่ประมาณ 20-30

คนตามผังจัดแสดงภายในพิพิธภัณฑ์ แต่ทว่าจำนวนคนที่มาดำเนินการหลักๆ แล้วนั้น จะเหลือเพียงประธาน รองประธาน กรรมการฝ่ายการเงิน และอาสาสมัครดูแลพิพิธภัณฑ์อีกเพียง 1 คน ซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นคนเก่าแก่ที่ดำเนินมาตั้งแต่ช่วงเริ่มก่อตั้ง และรู้สึกว่าการพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สารเป็นของของชุมชนที่จำเป็นจะต้องดูแลรักษาไว้ให้คงอยู่ ในขณะที่กรรมการคนอื่นๆ นั้นอาจมีปัญหาเรื่องของสุขภาพ สุขวัยมากขึ้น หรือไม่มีเวลาให้กับพิพิธภัณฑ์เพราะต้องประกอบอาชีพหรือธุระส่วนตัว ทั้งนี้ ข้อมูลที่ได้รับจากการสัมภาษณ์ทำให้ได้พบว่า จะมีการเลือกตั้งคณะกรรมการดำเนินงานพิพิธภัณฑ์ใหม่แทนที่ชุดเก่าจะครบวาระลงในช่วงเข้าพรรษาของปีพ.ศ. 2550 นี้

ประเด็นเรื่องปริมาณและรูปแบบการมีส่วนร่วมของคนยี่สารที่ลดน้อยนี้สะท้อนให้เห็นว่าต้นทุนทางวัฒนธรรมทั้งในด้านของข้าวของและเนื้อหาซึ่งชุมชนบ้านเขายี่สารมีอยู่อย่างเพียบพร้อมนั้น ไม่เพียงพอสำหรับการเปิดดำเนินงานอยู่ได้อย่างยั่งยืนของพิพิธภัณฑ์ แต่ทว่าตัวบุคลากรและการมีส่วนร่วมของบุคคลต่างหาก ที่จะเป็นตัวแปรที่สำคัญต่อการดำเนินงานได้อย่างยั่งยืน เพราะ “คน” จะเป็นตัวแปรสำคัญที่นำมาซึ่ง “งาน” “เงิน” และ “ของ/เนื้อหา” และสิ่งที่สำคัญอย่างยิ่งสำหรับคนที่มาดำเนินงานพิพิธภัณฑ์ โดยเฉพาะเมื่อจะมีการเลือกตั้งคณะกรรมการดำเนินงานชุดใหม่ก็คือ เงื่อนไขในเรื่องของความรู้ความเข้าใจที่เกี่ยวข้องกับพิพิธภัณฑ์ อาทิ ความเข้าใจเกี่ยวกับแนวคิด/นิยาม/ธรรมชาติของความเป็นพิพิธภัณฑ์ชุมชน ซึ่งเป็นความรู้พื้นฐานแต่เป็นสิ่งสำคัญที่สุด เพื่อมิให้พิพิธภัณฑ์ชุมชนเป็นสื่อที่เพี้ยนไปจากเจตนารมณ์หรือธรรมชาติหลักของตนเอง นอกเหนือจากนั้นแล้ว ยังต้องมีความรู้เกี่ยวกับเรื่องการจัดแสดงและการบริหารจัดการพิพิธภัณฑ์อีกด้วย

นอกเหนือจากเปลี่ยนแปลงในเรื่องของปริมาณบุคคลแล้วนั้น ยังได้พบอีกด้วยว่ากลไกในการบริหารงานพิพิธภัณฑ์จากในอดีตที่มีหลากหลายรูปแบบ อาทิ การประชุมของคณะกรรมการ การจัดทำสมุดรายรับรายจ่ายด้านการเงินเพื่อการตรวจสอบและยืนยันความโปร่งใสของการบริหารงานการเงิน รวมถึงช่องทางการสื่อสารแบบไม่เป็นทางการอื่นๆ เช่น การพูดคุยอย่างไม่เป็นทางการแบบซึ่งหน้าหรือผ่านทางโทรศัพท์ ข้อมูลที่ได้รับจากการสัมภาษณ์คณะกรรมการดำเนินงานทำให้ได้พบว่า การสื่อสารของคณะกรรมการดำเนินงานพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สารในปัจจุบันคงเหลือแต่เพียงช่องทางแบบไม่เป็นทางการเท่านั้น

ทั้งนี้ ผู้วิจัยจะได้สรุปเปรียบเทียบช่วงเวลาระหว่างอดีตและปัจจุบันของระดับและรูปแบบของการมีส่วนร่วมของคนยี่สารกับพิพิธภัณฑ์ ในตารางดังต่อไปนี้คือ

ระดับ/รูปแบบการมีส่วนร่วม	อดีต	ปัจจุบัน
การมีส่วนร่วมในฐานะผู้รับสาร	ปริมาณคนมีจำนวนมาก	ปริมาณคนมีลดน้อยลง
การมีส่วนร่วมในฐานะของผู้ผลิต	-ปริมาณคนมีจำนวนมาก -มีการมีส่วนร่วมจากคนทุกในชุมชน	-ปริมาณคนมีลดน้อยลง -เหลือการมีส่วนร่วมจากเพียงคนบางกลุ่มในชุมชน
การมีส่วนร่วมในฐานะผู้วางแผนและกำหนดนโยบาย	-ปริมาณคนมีจำนวนมาก -เป็นตัวแทนจากคนทุกกลุ่ม -กลไกการบริหารงานมีทั้งช่องทางการสื่อสารแบบที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ	-ปริมาณคนมีลดน้อยลง -เหลือตัวแทนจากเพียงบางกลุ่ม เช่น ผู้ก่อตั้งกลุ่มเดิม ครู เป็นต้น -กลไกการบริหารงานเหลือเพียงช่องทางการสื่อสารแบบไม่เป็นทางการ

ตารางที่ 5: เปรียบเทียบช่วงเวลาระหว่างอดีตและปัจจุบันของระดับและรูปแบบของการมีส่วนร่วมของชนชั้นกลางกับพิพิธภัณฑสถาน

(5.2.2) ปัจจัยสำคัญต่อการสร้างการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม

ผลจากการศึกษาเรื่องรูปแบบของการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมของชนชั้นกลางกับพิพิธภัณฑสถานบ้านเขายี่สารดังได้กล่าวมาแล้ว ทำให้ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตได้ใน 2 ประการด้วยกันคือ

ประการแรก ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่า **เงื่อนไขที่จำเป็นสำหรับการยกระดับของคนในชุมชนจากการเป็นผู้รับสารสู่ผู้ร่วมผลิตและผู้กำหนดนโยบายนั้นก็คือ การติดตั้งความรู้ที่เกี่ยวข้อง**ให้กับคนในชุมชนเพื่อการร่วมช่วยงาน ทั้งในส่วนของการปฏิบัติการจัดแสดงในเรื่องของการเก็บรวบรวมเนื้อหา/ข่าวของหรือสิ่งแสดงและการออกแบบ/ผลิตนิทรรศการ เพื่อให้สามารถจัดการแสดงนิทรรศการเพื่อสลับหมุนเวียนเปลี่ยนเนื้อหาภายในพิพิธภัณฑสถานได้ด้วยตัวของชุมชนเอง รวมถึงในเรื่องของความเข้าใจร่วมกันว่าพิพิธภัณฑสถานคืออะไร ธรรมชาติและหลักปรัชญาของพิพิธภัณฑสถานซึ่งแตกต่างไปจากพิพิธภัณฑสถานในระดับชาติหรือระดับประเทศ ตลอดจนความรู้ในเรื่องของการบริหารจัดการทั้งในเรื่องของคนและการระดมการมีส่วนร่วมของคนในรูปแบบต่างๆ เรื่องของงาน เช่น การจัดแสดง การทำทะเบียนวัตถุ การดูแลรักษาความปลอดภัย เรื่องของเงินหรือการหารายได้เข้าพิพิธภัณฑสถานเพื่อดูแลเรื่องค่าใช้จ่ายต่างๆ เป็นต้น

ผลจากการศึกษาทำให้ได้พบว่า ในการติดตั้งความรู้ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับพิพิธภัณฑสถานของชาวบ้านเขายี่สารนี้ มีหลายรูปแบบ และเป็นการริเริ่มกระทำด้วยตนเอง อันแสดงให้เห็นคุณลักษณะสำคัญที่ส่งผลต่อความสำเร็จของการดำเนินงานพิพิธภัณฑสถาน

ตัวอย่างแรกนั้นแสดงให้เห็นถึงการใช้กลยุทธ์จับปลาสองมือในความหมายทางบวกของ คณะดำเนินงานพิพิธภัณฑน์ นั่นคือ สร้างกิจกรรมที่ทำให้ได้ทั้งความรู้ในการดำเนินงานพิพิธภัณฑน์ ได้เครือข่ายพิพิธภัณฑน์ชุมชน และยังได้รายได้มาใช้ในการปรับปรุงอาคารจัดแสดงพิพิธภัณฑน์อีกด้วย ได้แก่

“มองว่าเราไม่ค่อยมีความรู้อะไรซักเท่าไร ก็จัดไปเที่ยว หมายถึงว่า จัดไปดูที่อื่น เขานั้นแหละ แต่ว่าชวนชาวบ้านไปด้วย เราก็ได้ความรู้มาด้วย แล้วก็ยังได้เงินในส่วนที่เหลือจากอันนั้น แล้วอีกอย่างหนึ่งก็คือให้ชาวบ้านเค้าได้ไปดูว่าที่อื่นเขาเป็นยังไง ซึ่งเราจะเอากลับมาทำที่บ้านเราเนี่ย บางส่วนก็พอใกล้ๆจะเสร็จเราก็จัดกินเลี้ยงซักที หาเงินเข้า ก็ได้เงินมาประมาณแสนนึง แล้วก็เอามาทำพวกตู้ ชั้นวางของ กั้นห้อง” (ธนู พยงค์ยัม, สัมภาษณ์ 6 มกราคม 2550)

อย่างไรก็ตาม ผลจากการศึกษาได้แสดงให้เห็นแล้วว่า การติดตั้งความรู้ไปไม่ทั่วถึงกับ ชาวบ้านส่วนใหญ่ในชุมชน คงมีอยู่เฉพาะในกลุ่มผู้สนใจเท่านั้น และการขาดหายไปหรือการไหลของข่าวสารที่ไม่ทั่วถึงนี้เอง ที่ก่อให้เกิดปัญหาต่อรูปแบบและระดับของการมีส่วนร่วมของ พิพิธภัณฑน์บ้านเขายี่สารในปัจจุบันดังที่ผู้วิจัยได้กล่าวมาแล้ว

สำหรับตัวอย่างที่สองนั้นแสดงให้เห็นว่า ตัวบุคคลผู้เข้ามาดำเนินงานพิพิธภัณฑน์ของ ชุมชนนั้นไม่จำเป็นจะต้องเป็นผู้ที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญเฉพาะด้านพิพิธภัณฑน์ ใครที่มีใจรักก็เข้ามาทำได้ แต่เงื่อนไขประการสำคัญสำหรับใครคนนั้นก็คือ จะต้องเป็นผู้ที่เฝ้าศึกษาหาความรู้ที่เกี่ยวข้องเพื่อเพิ่มศักยภาพของตนเองในการดำเนินงาน ยกตัวอย่างเช่นถ้อยคำสัมภาษณ์ของ อาจารย์สิริอาภา ดังต่อไปนี้คือ

“...ก็เลยเริ่มต้นที่จะหาแหล่งความรู้ที่จะช่วยกันจัดทำพิพิธภัณฑน์ขึ้นมา ที่นี้การหา แหล่งความรู้ก็ด้วยการที่ตัวเองไปหาความรู้เรื่องการจัดทำพิพิธภัณฑน์ ไปคลุกคลีกับการ สัมมนาทั้งหลายที่เกี่ยวข้องกับการทำพิพิธภัณฑน์

ที่นี้ในขั้นตอนของการหาความรู้เพื่อเอาไปช่วยชุมชนเนี่ยก็ได้ไปพบกับคนที่เขา เชี่ยวชาญเหล่านี้ อย่างเช่น อาจารย์ศรีศักร วัลลิโภดม พอดีทำงานอยู่ใกล้เคียงกันก็เลย เข้าไปเรียนปรึกษาว่าอยากทำพิพิธภัณฑน์ให้มันเป็นรูปธรรม แล้วให้มันดี แต่อาจารย์ยังไม่รู้จักยี่สารเลย ก็เลยขอร้องอาจารย์ว่าอาจารย์ช่วยเข้าไปดูหน่อยว่าที่เราอยู่ขณะนี้มันจะ พัฒนาขึ้นมาเป็นพิพิธภัณฑน์ที่มีรูปแบบที่ดีที่น่าเสนอได้ดีได้อย่างไร อาจารย์ก็เข้าไป

อาจารย์ก็บอกว่าไม่เคยรู้มาก่อนเลยนะว่ามียี่สารด้วย แล้วมันก็อยู่ใกล้ๆกรุงเทพ พออาจารย์เห็นแล้วก็บอกว่าเดี๋ยวผมจะช่วยจะร่วมมือกับอาจารย์” (สิริอาภา รัชตะหิรัญ, สัมภาษณ์ 30 พฤศจิกายน 2549)

ความพยายามที่จะติดตั้งความรู้ให้กับตนเองของอาจารย์สิริอาภานี่เองที่เป็นช่องทางให้ได้พบเจอกับ รศ.ศรีศักร วิไลโกดม จากข้อมูลที่ได้รับทำให้ผู้วิจัยได้ทราบว่าอาจารย์ศรีศักรได้ตอบรับเข้ามาเป็นที่ปรึกษาทางวิชาการในการดำเนินการก่อตั้งพิพิธภัณฑสถานบ้านเขายี่สาร และนอกเหนือจากการเข้ามาของคณะทำงานของอาจารย์จะได้มีการติดตั้งความรู้ในเรื่องของเนื้อหาต่างๆรวมถึงการเรียนรู้ร่วมกันแล้วนั้น อาจารย์ศรีศักรยังนับเป็น “แม่สื่อแม่ชัก” ที่เชื่อมโยงให้เครือข่ายนักวิชาการและเครือข่ายพิพิธภัณฑสถานให้เข้ามาสนับสนุนร่วมมือในการดำเนินงานก่อตั้งพิพิธภัณฑสถานบ้านเขายี่สารอีกด้วย

ประการที่สอง คือ ข้อสังเกตต่อฐานสนับสนุนการดำเนินงานพิพิธภัณฑสถาน ทั้งในส่วนของการจัดแสดงและการบริหารจัดการ ทั้งจากภายในชุมชนบ้านเขายี่สาร และจากภายนอกชุมชน ประกอบด้วยเครือข่ายพิพิธภัณฑสถานและเครือข่ายนักวิชาการนี้

ผลจากการศึกษาทำให้ได้พบว่า หากเปรียบเทียบระหว่างช่วงเวลาในอดีตกับปัจจุบันแล้วนั้น พิพิธภัณฑสถานบ้านเขายี่สารในอดีตคือในระหว่างช่วงก่อตั้งและการเปิดดำเนินการในช่วง 2-3 ปีแรก จะมีทั้ง 3 ฐานสนับสนุนการดำเนินงานทั้งในด้านของการเรียนรู้ร่วมกัน ในด้านของปฏิบัติการจัดแสดง และในด้านที่เกี่ยวข้องกับองค์ประกอบของการบริหารจัดการพิพิธภัณฑสถานได้อย่างครบถ้วนสมบูรณ์ ทั้งเรื่องของคนหรืออาสาสมัคร ที่จะเข้ามาช่วยเหลือและให้ความร่วมมือกับงานในด้านต่างๆของพิพิธภัณฑสถาน ยกตัวอย่างเช่น การดูแลและเปิดปิดพิพิธภัณฑสถาน การรับแขกและนำชม การช่วยงานในกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ภายในชุมชน ฯลฯ รวมทั้งเรื่องของการสมทบ/บริจาค/หรือจัดกิจกรรมหารายได้

แต่ทว่าในขณะที่ช่วงเวลาปัจจุบันหรือเวลาที่ผู้วิจัยลงพื้นที่เก็บข้อมูลนั้น กลับได้พบว่าฐานสนับสนุนแรก คือ ฐานของชุมชนได้หดตัวลงอย่างเห็นได้อย่างชัดเจน ในขณะที่ฐานเครือข่ายพิพิธภัณฑสถานและฐานเครือข่ายสนับสนุนนักวิชาการภายนอกยังคงมีอยู่ สังเกตได้จากรายชื่อที่ปรากฏในการเข้าเยี่ยมชมหรือดูงานพิพิธภัณฑสถานของเครือข่ายดังกล่าว

การขาดการมีส่วนร่วมของกลุ่มคนในฐานแรกนั้นเป็นข้อบกพร่องที่สุดในการดำรงอยู่ได้อย่างยั่งยืนของพิพิธภัณฑสถานเขายี่สาร เพราะการลดน้อยถอยลงของการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน จะเปรียบเสมือนอาคารศาลาการเปรียญที่เสาอาคารกำลังผุกร่อนลง และการลงมือค้าเสาหรือซ่อมแซมเสาให้มั่นคงแข็งแรงดังเดิมได้แล้วนั้น จะต้องเป็นเรื่องที่คนในชุมชนต้องลงมือดำเนินการเอง เนื่องจากฐานเครือข่ายพิพิธภัณฑสถานและฐานเครือข่ายสนับสนุนนักวิชาการภายนอกแม้จะมีเจตนาดีต่อชุมชน แต่ก็ไม่ว่าจ “ปรบมือข้างเดียวได้” เนื่องจากหน้าที่หลักในการดำเนินงานและดูแลพิพิธภัณฑสถานจะต้องเป็นของคนในชุมชน ดังนั้น ข้อเสนอแนะในบทสุดท้ายของผู้วิจัย จึงจะเป็นเรื่องของการค้นหาทางแนวทาง เพื่อให้พิพิธภัณฑสถานเขายี่สารสามารถดำรงอยู่ได้อย่างยั่งยืน

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 6

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

6.1 สรุปผลการศึกษา

การวิจัยเรื่อง “การสื่อสารกับปฏิบัติการสร้างภาพตัวแทนผ่านสื่อพิพิธภัณฑ์สถานในประเทศไทย” ในครั้งนี้ ได้ศึกษาปฏิบัติการสร้างภาพตัวแทนและปฏิบัติการบริหารจัดการของพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร และพิพิธภัณฑสถานบ้านเขายี่สาร จังหวัดสมุทรสงคราม ทั้งนี้ สามารถสรุปผลที่ได้รับจากการศึกษาพิพิธภัณฑ์ทั้ง 2 แห่งดังต่อไปนี้ คือ

6.1.1 พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร

[1] ภาพตัวแทนผ่านสื่อพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร

ผลจากการศึกษาได้พบว่า เมื่อเข้าชมการจัดแสดงเรื่องราวแห่งประวัติศาสตร์ชาติไทย ณ อาคารพระที่นั่งศิวโมกขพิมาน พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร ภาพตัวแทนที่พบก็คือ **ภาพแห่งความโชคดีของปวงชนชาวไทยที่ได้เกิดมาภายใต้ร่มพระบารมีของสมเด็จพระบรมมหาราชวัตรียาธิราชเจ้าแห่งแผ่นดินไทย** ซึ่งภาพที่ผู้วิจัยได้เห็นและได้รู้สึกนี้เป็นไปตามเป้าหมายของพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร ที่มุ่งหมายให้การปรับปรุงส่วนการจัดแสดงประวัติศาสตร์ของชาติ ณ อาคารพระที่นั่งศิวโมกขพิมาน เป็นห้องจัดนิทรรศการประวัติศาสตร์ชาติไทยแบบนิทรรศการถาวร เพื่อน้อมรำลึกถึงพระมหากษัตริย์ในสมเด็จพระบรมมหาราชวัตรียาธิราชแห่งพระบรมมหาราชวงศ์จักรี เนื่องในวโรกาสฉลองกรุงรัตนโกสินทร์ครบ 200 ปี เมื่อปี พ.ศ.2525

ภาพแห่งความโชคดีของชาวไทยดังกล่าวถูกผูกเรื่องราวเข้ากับความเป็นเอกราชของชาติ โดยมี “พระมหากษัตริย์” เป็นหัวใจสำคัญที่สุดในการปกป้องประเทศชาติและความสงบสุขแห่งประชาชน และเหตุที่เป็นดังนี้ ก็เพราะพระมหากษัตริย์ของชาติไทยทรงปกครองประเทศด้วยหลักทศพิธราชธรรม ทรงห่วงใยในความเป็นอยู่และทุกข์สุขของราษฎร พระมหากษัตริย์ไทยแต่ละยุคสมัยของประเทศทรงใช้พระราชปรีชาญาณ พระสติปัญญา และพระวิริยะอุตสาหะ เพื่อบำเพ็ญพระราชกรณียกิจในด้านต่างๆ เพื่อที่จะปกป้องและทะนุบำรุงประเทศชาติ โดยเฉพาะพระราชกรณียกิจในการป้องกันอาณาเขตแห่งชาติ ที่เรื่องเล่าภายในห้องจัดแสดงประวัติศาสตร์ชาติ

ไทย พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร ได้ทำให้เห็นภาพของการรบเพื่อปกป้องเอกราชและความสงบสุขรุ่งเรืองของชาติ ที่มีทั้ง “รบด้วยกำลังสมองและรบด้วยกำลังกาย” ซึ่งภาพสะท้อนดังกล่าวได้ปรากฏออกมาในทุกยุคทุกสมัยของประวัติศาสตร์ชาติไทย

นอกเหนือจากนั้นแล้ว ภาพภายในพิพิธภัณฑสถานยังแสดงให้เห็นอีกด้วยว่า หากพระมหากษัตริย์พระองค์ใดทรงมีพระปรีชาสามารถในการปกครองไม่เพียงพอ ไม่ได้ตั้งอยู่ในทศพิธราชธรรม เมื่อผนวกรวมเข้ากับเหล่าขุนนางที่ไม่มีความซื่อสัตย์ เห็นแก่ผลประโยชน์ส่วนตัว และพร้อมที่จะโอนเอียงไปฝากใฝ่ฝ่ายที่มีอำนาจมากกว่าตลอดเวลา เมื่อนั้น ประเทศชาติก็จะล่มสลายลงดังที่ได้เคยเกิดขึ้นมาแล้วเมื่อคราวเสียอิสรภาพแห่งกรุงศรีอยุธยาทั้งครั้งที่ 1 และครั้งที่ 2

ภาพแห่งความโชคร้ายหรือความล่มสลายแห่งชาติ ที่ปรากฏขึ้นมาให้เห็นท่ามกลางภาพแห่งความโชคดียังกล่าวนั้น กล่าวได้ว่าเป็นรูปแบบหนึ่งของกลวิธีในการสร้างภาพตัวแทนแบบคู่ตรงข้าม เพื่อให้ผู้รับสารหรือผู้เข้าชมการจัดแสดงจะได้เทียบเคียงภาพแห่งความโชคร้ายและสูญเสียเข้ากับภาพแห่งความโชคดีให้เกิดขึ้นในใจ จนกระทั่งสามารถรับรู้และรู้สึกถึงความหมายแห่งความโชคดีของตนเอง ที่ได้อยู่ใต้ร่มพระบารมีของพระมหากษัตริย์ผู้ทรงปกครองบ้านเมืองด้วยหลักทศพิธราชธรรม และเห็นแก่ประโยชน์สุขของราษฎรมากยิ่งขึ้นกว่าประโยชน์สุขของพระองค์เองได้อย่างชัดเจนมากยิ่งขึ้น

ไม่เพียงแต่เท่านั้น การจัดแสดงนิทรรศการพระราชภารกิจของพระเจ้าอยู่หัวแต่ละพระองค์ภายในพื้นที่ห้องแสดงประวัติศาสตร์ชาติไทย ยังได้ทำให้ผู้ชมแต่ละคนได้คิดได้พิจารณาตลอดจนจินตนาการ โดยใช้บริบทเวลาในปัจจุบันเป็นกรอบในการอ่านความหมาย ถึงความคิดและการกระทำที่อาจนำมาประพจน์ปฏิบัติตามในชีวิตจริง **ภาพตัวแทนในพิพิธภัณฑสถานจึงเป็นภาพที่สะท้อนให้เห็นแบบอย่างแห่งความประพจน์หรือค่านิยมทางจริยธรรมในสังคม ที่เราควรปฏิบัติ “ตามรอยเบื้องพระยุคลบาท”**

ผลจากการศึกษาทำให้ได้พบว่า แบบอย่างแห่งความประพจน์ที่พสกนิกรชาวไทยควรปฏิบัติตามรอยเบื้องพระยุคลบาทที่ปรากฏให้เห็นภายในห้องจัดแสดงประวัติศาสตร์ชาติไทย อาณาพระที่นั่งศิวโมกขพิมานนั้น ได้แก่ (1) ด้านความใฝ่รู้ใฝ่ใจในการศึกษาในด้านต่างๆอยู่ตลอดเวลาทั้งในและนอกห้องเรียน (2) ความรู้รักสามัคคี และ (3) การรู้จักประมาณตนและมีความพอเพียงในการดำรงชีวิต

[2] ข้างหลังภาพ

[2.1] ผู้ส่งสารของพิพิธภัณฑ

ผลจากการศึกษาแสดงให้เห็นว่า กลุ่มผู้ส่งสารหรือผู้ที่ทำหน้าที่ทั้งในการส่ง “ข่าวสาร” และ “การติดตั้งรหัสการถอดความหมายจากสาร” ของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร ณ ห้องจัดแสดงประวัติศาสตร์ชาติไทย อาคารพระที่นั่งศิวโมกขพิมาน จะประกอบไปด้วย กลุ่มบุคคล 2 กลุ่มใหญ่ๆ โดยอาจใช้ความเกี่ยวข้องกับพิพิธภัณฑเป็นเกณฑ์ **โดยกลุ่มแรกคือกลุ่มคนใน และกลุ่มที่สองคือกลุ่มคนนอกพิพิธภัณฑ** ทั้งนี้อาจจำแนกกลุ่มของผู้ส่งสารดังกล่าวโดยใช้เกณฑ์การอยู่ต้นทางและปลายทางแห่งความหมายได้อีกด้วย

โดยที่ขั้นตอนในการทำงานของผู้ส่งสารกลุ่มคนในหรือต้นทางแห่งความหมายนี้ จะเริ่มต้นจากการกำหนดเป้าหมาย คัดเลือกเนื้อหาและคัดเลือกองค์ประกอบการจัดแสดง หรือ “ชุดของสัญญาณ” (message selection) จากนั้นจะเป็นการออกแบบการนำเสนอเนื้อหาข่าวสาร (message design and presentation) เพื่อการนำเสนอเนื้อหาที่ผ่านการคัดเลือกให้เหมาะสมกับการนำเสนอภายในช่องทางแบบพิพิธภัณฑ

ส่วนการทำงานของผู้ส่งสารที่อยู่ปลายทางแห่งความหมายนี้ จะมีส่วนร่วมในการประกอบสร้างภาพตัวแทนประวัติศาสตร์ชาติไทย ในขั้นตอนการบริโภคความหมายของผู้รับสารในระหว่าง การเข้าชมการจัดแสดงภายในพิพิธภัณฑ ผลจากการศึกษาได้พบว่า ขั้นตอนในการสื่อสารของผู้ส่งสารในกลุ่มนี้ จะเริ่มต้นจากการวิเคราะห์กลุ่มผู้รับสารของตนเองจากนั้นจะเลือกวิธีในการนำเสนอหรือการเล่าเรื่อง ในขณะที่เดียวกับที่มีการประเมินผลโดยการสังเกตปฏิกิริยาของผู้เข้าชมในระหว่างการนำเสนอ ซึ่งวิธีการหลังนี้ ทำให้กลุ่มผู้เล่าเรื่องปลายทางในกลุ่มคนในสามารถที่จะปรับปรุงการสื่อสารหรือเนื้อหาและรูปแบบของการเล่าของตนเองได้ในทันที

[2.2] สัญญาณ: พลังในการเล่าเรื่อง

ผู้วิจัยพบว่า สัญญาณที่ถูกเลือกมาใช้เพื่อประกอบสร้างภาพตัวแทนได้ร่วมพระบารมีนั้น เกิดขึ้นจากชุดของสัญญาณ (paradigm) ที่สำคัญ 4 ชุดด้วยกัน คือ (1) ชุดของเนื้อเรื่องหรือเทียบเคียงได้กับบทภาพยนตร์ (2) ชุดของตัวละครหลักและตัวละครประกอบ (3) ชุดของฉาก และ (4) ชุดของอุปกรณ์ประกอบฉาก

(1) ชุดของเนื้อเรื่อง สำหรับเนื้อเรื่องในการจัดแสดงเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ ณ อาคารพระที่นั่งศิวิไลภูมิมานี้ จะเห็นได้ว่าถูกนำเสนอผ่านการเล่าเรื่อง 2 ชุด คือ **กรอบแห่งเวลา** และ**กรอบแห่งการกระทำ** โดยที่กรอบแห่งการกระทำจะเป็นกรอบหลักที่สำคัญของการสร้างภาพตัวแทนประวัติศาสตร์ชาติไทย

สำหรับ**กรอบแห่งกาลเวลา**จะใช้กรอบการนำเสนอตามการเรียงลำดับของกาลเวลา โดยเรียงลำดับเวลาตามยุคสมัย และเรียงลำดับเวลาตามการปกครองของแต่ละรัชกาล และเนื้อหาที่ถูกนำเสนอผ่านกรอบแห่งกาลเวลานี้ จะถูกเข้ารหัสเสริมผ่านการออกแบบเส้นทางการเดินแบบทางเดียว หรือการกำหนดเส้นทางเดินแบบตายตัว เพื่อกำหนดให้ผู้เข้าชมการจัดแสดงต้องเริ่มต้นเดินจากจุดหนึ่งไปยังอีกจุดหนึ่งตามลำดับกาลเวลา จนกระทั่งจบนิทรรศการ

ในขณะที่**กรอบแห่งการกระทำ**ได้นั้นเนื้อเรื่องมาที่การบำเพ็ญพระราชกรณียกิจในด้านต่างๆของพระมหากษัตริย์แต่ละพระองค์ ได้แก่ ด้านการเมืองการปกครอง ด้านเศรษฐกิจ ด้านการศึกษา ด้านศาสนาและพุทธศิลป์ ด้านการคมนาคม ด้านสังคมและวัฒนธรรม และด้านการป้องกันประเทศ

(2) ชุดของตัวละครหลักและตัวละครประกอบ ผลจากการศึกษาได้พบว่า กรอบเนื้อเรื่องประวัติศาสตร์ชาติไทยนั้นมี**ตัวละครหลัก** คือ พระมหากษัตริย์/พระเจ้าแผ่นดินของชาติไทยในแต่ละยุคสมัย โดยที่มีพระบรมวงศานุวงศ์ ขุนนาง/ข้าราชการทั้งชั้นสูงและชั้นธรรมดา และประชาชนหรือชาวบ้านทั่วไป ที่ปรากฏตนในฐานะองค์ประกอบหนึ่งของการบำเพ็ญพระราชกรณียกิจต่างๆของพระมหากษัตริย์ เป็น**ตัวละครประกอบ**ในเรื่อง

สำหรับพระมหากษัตริย์/พระเจ้าแผ่นดินในแต่ละยุคสมัยที่พบในเนื้อเรื่องนี้ มีจำนวน 19 พระองค์ด้วยกัน คือ สมัยกรุงสุโขทัย ได้แก่ พ่อขุนศรีอินทราทิตย์ พ่อขุนรามคำแหงมหาราช และพระมหาธรรมราชาที่ 1

สมัยกรุงศรีอยุธยา ได้แก่ สมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (พระเจ้าอู่ทอง) สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ สมเด็จพระสุริโยทัยในแผ่นดินสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ สมเด็จพระมเหศวรราช สมเด็จพระนเรศวร สมเด็จพระนารายณ์มหาราช และสมเด็จพระเจ้าเอกทัศ

และสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ รวม 9 รัชกาล คือ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล และพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช

ในกรณีของพระมหากษัตริย์ชาติไทยนี้ เมื่อสังเกตควบคู่กับชุดของเนื้อเรื่องในส่วนของการก่อการกระทำหรือพระราชกรณียกิจ ก็พบว่าหลักในการเลือกพระมหากษัตริย์ โดยเฉพาะในสมัยกรุงสุโขทัยและกรุงศรีอยุธยานั้นก็คือ พระมหากษัตริย์พระองค์นั้นจะต้องเป็นที่รู้จักกันดีในประวัติศาสตร์ชาติไทยในฐานะของผู้สร้างชาติไทย ผู้กอบกู้เอกราชของชาติไทย หรือผู้ที่ทำให้เมืองไทยในยุคสมัยนั้นเป็นยุคสงบสุขร่มเย็นและรุ่งเรือง

ในขณะที่เดียวกับที่จะมีตัวละครหลักในแบบของ “ตัวละครสอนใจ” คือ พระมหากษัตริย์ที่ไม่ทรงปกครองบ้านเมืองด้วยหลักทศพิธราชธรรม และไม่มีพระปรีชาสามารถในการปกครองเหล่าและขุนนางที่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตนมากกว่าประโยชน์สุขของส่วนรวม จนกระทั่งนำไปสู่ความล่มสลายของชาติ เพื่อให้ผู้เข้าชมเกิดการเปรียบเทียบภาพของตัวละครแบบคู่ตรงข้ามขึ้นในใจ และรู้สึกสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณของพระมหากษัตริย์ผู้ทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจนานัปการเพื่อความผาสุกร่มเย็นของพสกนิกรของพระองค์มากยิ่งขึ้น

สำหรับตัวละครประกอบในเรื่อง ก็จะได้พบว่า พระบรมวงศานุวงศ์ ขุนนาง/ข้าราชการทั้งชั้นสูงและชั้นธรรมดา และประชาชนหรือชาวบ้านทั่วไป จะเป็นตัวละครในฝ่ายที่เรียกได้ว่า “คู่ใจ” “มือขวา” หรือ “ผู้เสียสละเพื่อชาติ” หรือเป็นตัวละครที่ช่วยเสริมให้การบำเพ็ญพระราชกรณียกิจของพระเจ้าอยู่หัวแต่ละพระองค์โดดเด่นขึ้นมา ในขณะที่ตัวละครของข้าราชการธรรมดาหรือชาวบ้านทั่วไป รวมถึงตัวละครชาวต่างชาติที่มีปรากฏภายในพิพิธภัณฑสถานในรูปแบบของภาพวาดหรือภาพถ่ายเหตุการณ์ หรือในตู้จำลองเหตุการณ์นั้น จะเป็นส่วนหนึ่งในการแสดงบทบาทของตัวละครหลัก โดยเฉพาะในด้านของการป้องกันประเทศ หรือเป็นตัวละครในลักษณะของผู้มีส่วนเสริมสร้างคุณลักษณะของผู้นำ

(3) ชุดของฉาก สำหรับฉากหรือชุดของสถานที่นี้ หากพิจารณาแบบเชื่อมโยงสัมพันธ์กับชุดของเนื้อเรื่อง จะแบ่งออกเป็น 2 ชุดความสัมพันธ์ด้วยกัน คือ ชุดแรกคือความสัมพันธ์ระหว่างสถานที่กับเนื้อหาในห้องจัดแสดงหรืออาคารพระที่นั่งศิวโมกขพิมาน และชุดที่สองคือ

ความสัมพันธ์ระหว่างพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร กับอาคารพระที่นั่งศิวโมกขพิมาน อาคารจัดแสดงนิทรรศการอื่นๆภายในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร และสถานที่สำคัญภายนอก

ชุดของฉากหรือบรรยากาศและสภาพแวดล้อมทั้งภายในและภายนอกพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนครนี้ นับเป็นปริบทในด้านสถานที่ที่สำคัญในการช่วยประกอบสร้างความหมายของภาพตัวแทนของประวัติศาสตร์ชาติไทยได้เป็นอย่างดี โดยเฉพาะการทำให้ภาพบรรยากาศและเหตุการณ์ในอดีตที่ผ่านมาของชาติไทยภายในห้องแสดงประวัติศาสตร์ชาติไทย ดูสอดคล้องและสมจริงมากยิ่งขึ้น จนกระทั่งสามารถนำทางการอ่านความหมายและความรู้สึกที่เกิดขึ้นของผู้ชม และทำให้ยอมรับภาพตัวแทนความโชดดีของปวงชนชาวไทยที่ได้อยู่ภายใต้ร่มพระบารมีดังได้กล่าวมาแล้วได้

(4) ชุดของอุปกรณ์ประกอบฉาก สามารถจัดจำแนกออกมาเฉพาะประเภทที่สำคัญๆ 4 ประเภท ดังนี้คือ

(4.1) **วัตถุ (object/artifact)** มีทั้งวัตถุที่เป็นของจริงที่พระมหากษัตริย์ในอดีตพระราชทานให้กับพิพิธภัณฑ์หรือองค์กรและบุคคลทั่วไปมอบให้ วัตถุที่ทำเลียนแบบของจริง และวัตถุประเภทตุ๊กจำลองเหตุการณ์ขนาดเล็ก วัตถุทั้ง 3 ประเภทนี้จะแสดงความหมายและความคิดของผู้ส่งได้ เนื่องจากได้รับมอบหมายหน้าที่ที่สำคัญ ได้แก่ (1) หน้าที่ในการตอกย้ำและแสดงให้เห็นถึงการมีอยู่จริงของ “อดีต” หรือเหตุการณ์สำคัญทางประวัติศาสตร์ที่เกิดขึ้น (2) เป็น “มรดกทางวัฒนธรรม” ที่ช่วยทำหน้าที่ทั้งในด้านการตอบสนองของความอยากรู้อยากเห็นของผู้เข้าชม และหน้าที่ในด้านการตอบสนองความต้องการทางด้านการเรียนรู้หรือศึกษาค้นคว้า

(4.2) **ภาพ (picture)** สำหรับสัญลักษณ์ประเภทรูปภาพภายในห้องจัดแสดงประวัติศาสตร์ชาติไทยนี้ นอกจากจะสามารถแสดงให้เห็นเหตุการณ์สำคัญหรือบุคคลสำคัญในประวัติศาสตร์ความเป็นมาของชาติแล้ว ยังเป็นที่น่าสังเกตอีกด้วยว่า ภาพประเภทต่างๆที่นำมา จัดแสดงนั้นได้ถูกเลือกใช้เพื่อให้ทำหน้าที่ควบคุมความหมายด้วยการดึงดูดผู้ชมให้เชื่อว่าทุกสิ่งเป็นความจริง และความจริงเช่นนั้นมีความหมายว่าอย่างไรตามที่ผู้จัดต้องการ อาจจำแนกประเภทของภาพที่จัดแสดงออกได้เป็น 4 ประเภท คือ

- พระบรมสาทิสลักษณ์ พระบรมฉายาลักษณ์ และพระบรมรูปของพระมหากษัตริย์ และภาพวาดในเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับพระราชกรณียกิจของพระองค์
- ภาพถ่ายและภาพวาดทั่วไป ได้แก่ ภาพวาดและภาพถ่ายของบุคคลทั่วไป ภาพวาด และภาพถ่ายเหตุการณ์ ภาพวาดและภาพถ่ายของสถานที่ที่ ณ ช่วงเวลาปัจจุบันและ/หรือช่วงเวลาในอดีต
- ภาพแผนที่ และ
- ภาพกราฟฟิคตกแต่งกำแพง (wall display)

(4.3) **ตัวบท (text)** สำหรับตัวบทหรือป้ายประกอบนิทรรศการภายในพิพิธภัณฑ์ ประกอบด้วยตัวบทที่เป็นตัวอักษรบรรยาย เช่น คำอธิบายรายละเอียดของวัตถุ คำอธิบายได้ภาพ และคำบอกเล่าเหตุการณ์ และตัวบทที่เป็นเสียงบรรยาย ตัวบททั้ง 2 ประเภทนี้จะปรากฏในรูปแบบ 2 ภาษาควบคู่กันไป คือ ภาษาไทยและภาษาอังกฤษ

ผู้วิจัยได้พบว่า การนำเสนอสัญญาณประเภทตัวบทนี้เป็นภาพสะท้อนแห่งปฏิบัติการควบคุมความหมายได้เป็นอย่างดี เนื่องด้วยตัวบทจะผลิตและต่อยอดความรู้ที่สำคัญด้วยการให้รายละเอียดอธิบายตัววัตถุ อธิบายได้ภาพบุคคล/สถานที่ หรือบอกเล่าเหตุการณ์ ทั้งในแบบของตัวอักษรและแบบของเสียงบรรยาย โดยเฉพาะเมื่อตัวบทที่ถูกเลือกมานำเสนอในพิพิธภัณฑ์นี้มีความเกี่ยวข้องกับความรู้ที่ว่าด้วยประวัติศาสตร์ชาติไทยที่ถูกนำเสนอผ่านช่องทางอื่นๆด้วย อาทิ หนังสือเรียนวิชาประวัติศาสตร์ในสถาบันการศึกษา หรือผ่านช่องทางสื่อมวลชน อย่างเช่นนวนิยายอย่างเรื่องขุนศึกหรือฟ้าใหม่ การนำเสนอเป็นบทความในนิตยสารต่างๆ หรือภาพยนตร์เรื่องสุริโยทัย ภาพยนตร์แอนิเมชันเรื่องก้านกล้วย เป็นต้น

ผลจากปฏิบัติการควบคุมความหมายผ่านชุดของอุปกรณ์ประกอบฉากดังกล่าวทำให้เห็นได้ว่า วัตถุ/ภาพ/ตัวบทเหล่านี้ได้เปลี่ยนสถานะของตัวเองจากการเป็นเพียงสิ่งแสดงธรรมดา แต่เป็น “สัญญาณ” ที่สามารถสถาปนาความหมายตามที่คุณต้องการ มีให้เลื่อนไหลผันแปรไปตามการรับรู้และประสบการณ์หรือภูมิหลังของผู้เข้าชมแต่ละคนแต่ละกลุ่ม

ผู้วิจัยได้พบว่า ในขั้นตอนของการผลิตความหมายหรือสร้างภาพตัวแทน วัตถุ/ภาพ/ตัวบท จึงได้ผ่านเข้าสู่กระบวนการเลือก จัดจำแนกประเภท และการออกแบบการจัดวาง เพื่อให้ความหมาย ทั้งโดยความมุ่งหมายที่จะให้สิ่งแสดงต่างๆเป็นประจักษ์พยานแห่งเรื่องราวที่ต้องการจะถ่ายทอด และเพื่อปลูกฝังความทรงจำแห่งอดีต ให้เห็นเหตุการณ์สำคัญที่เกิดขึ้นในแต่ละ

ยุคสมัยของชาติไทย จนกระทั่งผู้เข้าชมสามารถที่จะรู้สึก รับรู้ คล้อยตาม และยอมรับความหมายแห่งความโชคดีของปวงชนชาวไทย ที่ได้เกิดมาภายใต้ร่มพระบารมีของสมเด็จพระบูรพมหากษัตริยาธิราชเจ้าแห่งผืนแผ่นดินไทย ที่ถูกส่งมาได้ตรงตามที่เราต้องการ

[2.3] กลยุทธ์การสื่อสารเพื่อสร้างภาพตัวแทน

สำหรับกลยุทธ์การสื่อสารหรือวิธีการเข้ารหัสแห่งความหมายที่สำคัญผู้วิจัยได้ค้นพบประกอบด้วย (1) กลยุทธ์ในเรื่องของการใช้เวลา และ (2) กลยุทธ์ในเรื่องของการใช้บริบทจัดแสดง

(1) กลยุทธ์ในเรื่องของการใช้เวลา กลยุทธ์ในเรื่องของเวลานี้ประกอบไปด้วยเวลาที่ถูกซ่อนไว้จากการมอง เวลาที่ถูกเปิดเผยออกมา และการเรียงลำดับของการเวลา

ทั้งนี้ หากว่าเราพิจารณาในเรื่องกลยุทธ์การใช้เวลา จะพบว่า กลยุทธ์นี้ถูกควบคุมด้วยกฎของการเลือกเวลาอยู่ 2 ประการ คือ (1) กฎว่าด้วยการเรียงตามลำดับของการมาก่อนมาหลังของยุคสมัย โดยมีสิ่งที่เข้ามาสนับสนุนก็คือ การใช้สัญญาณประเภทการจัดเส้นทางในการเข้าชมแบบให้เดินทางเดียวต่อเนื่องไปตามเวลาจากอดีตย้อนกลับมาถึงปัจจุบัน และ (2) กฎว่าด้วยการเลือกช่วงเวลาที่ยุ่งโรจน์และช่วงเวลาที่ล่มสลายและเจ็บปวดของบ้านเมืองตามชุดการกระทำของตัวละคร ที่เรื่องราวภายในพิพิธภัณฑ์ได้เปรียบเทียบให้เห็นถึงผลที่เกิดขึ้นจากความแตกต่างระหว่างความประพัตติและการกระทำของพระมหากษัตริย์ชาติไทย ในแบบของคู่ตรงข้ามอย่างชัดเจน ระหว่างกษัตริย์ผู้ทรงทศพิธราชธรรมและอุทิศพระองค์เพื่อประโยชน์สุขของเหล่าพสกนิกร กับกษัตริย์ผู้ไม่ทรงตั้งมั่นในทศพิธราชธรรม อ่อนแอและมีพระปรีชาสามารถในการปกครองประเทศไม่เพียงพอ จนกระทั่งนำมาสู่ช่วงเวลาที่ยุ่งโรจน์และช่วงเวลาที่ล่มสลาย

(2) กลยุทธ์ในเรื่องของการใช้บริบทจัดแสดง กลยุทธ์ของการใช้บริบทในการจัดแสดงนี้จะมีระดับความเข้มข้นของการประกอบสร้างความหมายสูงมาก ตัวอย่างเช่น การเลือกที่จะเลือกวัตถุของใครมานำเสนอ หรือนำเสนอวัตถุนั้นในรูปแบบของวัตถุจำลองหรือภาพถ่าย หรือการเลือกตัวบทเช่นจะเลือกเรื่องของใคร เลือกนำเสนออย่างไรด้วยท่าทีแบบไหน เป็นต้น หากว่าเราเปรียบเทียบการจัดทำพิพิธภัณฑ์ว่าเปรียบเสมือนกับการสร้างภาพยนตร์หรือละครทางโทรทัศน์ แล้วนั้น ก็จะได้พบว่า ผู้ส่งสารของพิพิธภัณฑ์ได้ใช้กลยุทธ์ของบริบทในการจัดแสดงหรือวิธีการเข้ารหัสแห่งความหมาย ตามแบบที่ผู้สร้างภาพยนตร์หรือละครโทรทัศน์ใช้ นั่นคือ การสื่อสารความหมายผ่านฉาก แสง เสียง อุปกรณ์ประกอบ เนื้อเรื่องหรือบทละคร ฯลฯ นั่นเอง ดังนั้น การที่

เรามองเห็นสิ่งของหรือได้อ่านและได้ยินด้วยบทต่างๆภายในพิพิธภัณฑ์ จึงไม่ใช่เรื่องที่เป็นไปเองหรือเป็นกระบวนการทางธรรมชาติ แต่มันเชื่อมโยงกับอำนาจ/ความรู้ที่นำทางการมองเห็นหรือการได้ยินของเรา

[3] ผู้รับสารกับการอ่านความหมายภายในพิพิธภัณฑ์

ผลจากการศึกษาด้วยวิธีการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วมต่อผู้เข้าชมการจัดแสดงหรือผู้รับสาร ณ ห้องแสดงประวัติศาสตร์ชาติไทย อาคารพระที่นั่งศิวโมกขพิมาน พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร ทำให้พบว่าเกณฑ์ที่ใช้แบ่งกลุ่มผู้รับสารของห้องจัดแสดงประวัติศาสตร์ชาติไทยนี้มีอยู่อย่างมากมาย เช่น การใช้เกณฑ์ความเป็นคนไทยหรือคนต่างประเทศ เกณฑ์ในเรื่องของเพศและอายุ หรืออาชีพเช่นกลุ่มผู้เข้าชมที่เป็นเด็กนักเรียนและนิสิตนักศึกษา

จากการเข้าสังเกตและติดตามการชมการจัดแสดงแบบไม่มีส่วนร่วมต่อการเข้าชมการจัดแสดงนิทรรศการประวัติศาสตร์ชาติไทย ผู้วิจัยได้พบว่า เกณฑ์ด้านความเป็นคนในประเทศหรือต่างประเทศ รวมถึงเกณฑ์เรื่องเรื่องของความแตกต่างทางอายุหรือเพศสภาพนั้น มิได้เป็นตัวแปรสำคัญต่อแบบแผนการอ่านความหมายของผู้เข้าชมการจัดแสดง ณ ห้องแสดงประวัติศาสตร์ชาติไทย อาคารพระที่นั่งศิวโมกขพิมาน พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร แต่ทว่าตัวแปรสำคัญต่อรูปแบบของการอ่านความหมายหรือการถอดรหัสความหมายออกมาในแบบต่างๆของผู้รับสารนั้น จะอยู่ที่พฤติกรรมในการเข้าชมและการใช้เวลากับการชมการจัดแสดงนิทรรศการ รวมถึง “ประสบการณ์ส่วนตัวที่มีมาก่อน” ที่ผู้รับสารนำมาติดตัวเข้ามาด้วยในระหว่างชมการจัดแสดง

ผู้วิจัยได้พบว่า พฤติกรรมและการใช้เวลาภายในพื้นที่ห้องจัดแสดงประวัติศาสตร์ชาติไทย อาคารพระที่นั่งศิวโมกขพิมาน พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร สามารถแบ่งออกได้เป็นประเภทใหญ่ๆ ตามเกณฑ์หน้าที่หรือคุณค่าของพิพิธภัณฑ์ ใน 2 ประเภท ได้แก่ (1) กลุ่มที่ใช้พิพิธภัณฑ์ในด้านของการเป็นห้องพักผ่อนหรือโรงละครจะมีลักษณะการชมแบบ “ดูของ” และ (2) กลุ่มที่ใช้พิพิธภัณฑ์ในด้านของการเป็นห้องสมุดสาธารณะหรือโรงเรียนนอกพื้นที่จะดูการจัดแสดงและตัวบทหรือคำอธิบายประกอบอย่างละเอียดและให้ความสนใจมาก

สำหรับการศึกษาแบบแผนของการอ่านความหมายของกลุ่มผู้รับสารของพิพิธภัณฑ์นั้นพบว่า รูปแบบการถอดรหัสของผู้รับสารส่วนใหญ่เป็นไปในทางเดียวกัน คือ ถอดรหัส

ความหมายตามผู้ส่งสารใส่มา นั่นคือ **“สำนึกความรักชาติ”** โดยที่ปัจจัยที่ทำให้ผู้รับสาร “ยืนอ่านความหมายในจุดเดียวกับผู้ส่ง” นั้น มิได้เกิดขึ้นจากการเข้าชมการจัดแสดงประวัติศาสตร์ชาติไทย ณ อาคารพระที่นั่งศิวโมกขพิมาน พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร แต่เพียงอย่างเดียว แต่เป็นการทำงานร่วมกันกับลักษณะของการผลิตซ้ำประวัติศาสตร์กระแสหลักอย่างสม่ำเสมอผ่านช่องทางที่หลากหลายทั้งแบบเป็นทางการ เช่น สถาบันการศึกษา และไม่เป็นทางการ เช่น สถาบันสื่อมวลชน อย่างภาพยนตร์ ละครโทรทัศน์ นวนิยาย เป็นต้น

สำหรับปัจจัยสำคัญที่ทำให้ผู้รับสารผลิตความหมายในระหว่างช่วงเวลาของการบริโภคภาพตัวแทนได้ตรงตามกับผู้ส่งต้องการนั้น เกิดจากเทคนิคการจัดแสดงภายในพิพิธภัณฑสถาน โดยเฉพาะตู้กระจกจัดแสดงเหตุการณ์ที่มีการให้เสียงบรรยายเหตุการณ์ประกอบ ซึ่งได้ถูกนำเสนอในลักษณะคล้ายคลึงกับการให้เสียงในรายการละครทางวิทยุ นั่นคือ น้ำเสียงในการเล่าเรื่องของผู้บรรยายจะมีการเน้นหนักเบาและใสอารมณ์ รวมถึงมีเสียงเพลงและเสียงประกอบ ทำให้แม้ในความเป็นจริง ผู้เข้าชมจะมองเห็นเหตุการณ์เพียงในตู้กระจก แต่เสียงดังกล่าวสามารถนำจินตนาการย้อนกลับไปในช่วงเวลาดังกล่าวได้ด้วย โดยมีปัจจัยร่วม คือ จากการบรรยายและนำชมของเจ้าหน้าที่พิพิธภัณฑสถาน กลุ่มอาสาสมัครพิพิธภัณฑสถาน ไกด์หรือมัคคุเทศก์ รวมทั้งผู้ร่วมเข้าชมการจัดแสดงพร้อมกัน เช่น เพื่อน ครู/อาจารย์ พ่อแม่ เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าข้อมูลจากการสัมภาษณ์และสังเกตของงานวิจัยชิ้นนี้จะแสดงให้เห็นว่า รูปแบบการอ่านความหมายของผู้รับสารนั้นตรงกันกับความหมายที่ผู้ส่งสารส่งออกมา แต่จากการอ่านทบทวนวรรณกรรมต่างๆ และผลจากการศึกษาด้วยการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วมในการชมการจัดแสดงของกลุ่มผู้รับสาร ทำให้ผู้วิจัยได้พบว่า **มีการแสดงให้เห็นถึงรูปแบบของการอ่านความหมายในแบบของการต่อรองหรือปฏิเสธสิ่งที่สื่อสารออกมาด้วยเช่นกัน** ตัวอย่างเช่น การอ่านความหมายที่มองเห็นว่า พิพิธภัณฑสถานแห่งชาตินั้น “เห็นของแต่มองไม่เห็นคน” หรืออีกตัวอย่างหนึ่งนั้น คือ การมองเห็นว่า พิพิธภัณฑสถานแห่งชาตินั้น “เน้นวัฒนธรรมหลวงมากกว่าวัฒนธรรมราษฎร์”

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงมีอาจสรุปผลในการอ่านความหมายของผู้รับสาร “ทั่วไป” ได้อย่างชัดเจน แต่อาจกล่าวในที่นี้ โดยอ้างอิงจากแนวคิด encoding-decoding ของ Hall ได้ว่า **ชุดของอุดมการณ์ความคิด ประสบการณ์ในชีวิตที่ผ่านมา และช่วงเวลาในขณะที่มีการเปิดรับสื่อหรือการเข้าชมการจัดแสดงนิทรรศการภายในพิพิธภัณฑสถาน** จะเป็นทั้งปัจจัยเสริมในการช่วยให้ผู้รับสารถอดความหมายได้ตรงตามกับผู้ส่งสารต้องการ ในขณะที่เดียวกับที่เป็นปัจจัยกำหนดให้เกิด

การต่อรองความหมาย หรือรูปแบบของการอ่านความหมายที่ขัดแย้งหรือแตกต่างออกไปโดยสิ้นเชิง หรือแม้กระทั่งอาจไม่เกิดการสื่อสารหรือไม่มีการรับความหมายใดๆเลยก็เป็นได้

[4] การสื่อสารกับปฏิบัติการบริหารจัดการ

ผลจากการศึกษาพบว่า ปฏิบัติการบริหารจัดการของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร ได้เปิดโอกาสให้ประชาชนทั่วไปได้มีส่วนร่วมใน 2 รูปแบบ คือ (1) การมีส่วนร่วมในฐานะผู้รับสาร และ (2) การมีส่วนร่วมในฐานะของผู้ร่วมผลิตเนื้อหาปลายทาง

(1) การมีส่วนร่วมในฐานะผู้รับสาร แม้ว่าการมีส่วนร่วมของผู้รับสารของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร จะมีสถานะเป็นเพียงผู้รับสารแต่อย่างเดียว โดยไม่ได้มีโอกาสเข้าร่วมในการเลือกประเด็นเนื้อหา รวมถึงวิธีการนำเสนอ แต่ก็ได้พบว่า การมีส่วนร่วมกับห้องแสดงประวัติศาสตร์ชาติไทย ในฐานะของผู้รับสารนี้ มีอยู่ 2 ประเภทด้วยกัน คือ

- การมีส่วนร่วมในการนำเสนอเนื้อหาของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร แบบตั้งรับด้วยการมีส่วนร่วมด้วยเทคนิคการจัดแสดงแบบเทคนิคการกดปุ่ม และการมีส่วนร่วมด้วยกิจกรรมเชิงรุกกับการบริหารจัดการกิจกรรมด้านความรู้ โดยการจัดกิจกรรมพิเศษของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร ทั้งกลุ่มประชาชนทั่วไปและกลุ่มเป้าหมายเฉพาะของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร และนักเรียน
- เป็นการมีส่วนร่วมแบบ active เพื่อปรับปรุงการดำเนินงานของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร เป็นผู้รับสารแบบ active ด้วยการมีส่วนร่วมในการตอบแบบสอบถามและวิธีการอื่นๆ ของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร เพื่อสะท้อนความคิดเห็นต่อเนื้อหาและบริการ

(2) การมีส่วนร่วมในฐานะของผู้ร่วมผลิตเนื้อหาปลายทาง การมีส่วนร่วมในรูปแบบนี้เป็นผลมาจากการขยายการบริการทางด้านการศึกษาของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร นั่นคือการให้บริการนำชมโดยเจ้าหน้าที่ของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร เนื่องจาก จำนวนบุคลากรในฝ่ายการศึกษาที่มีอยู่อย่างจำกัด รวมถึงไม่สามารถบรรยายและนำชมให้กับชาวต่างประเทศจากหลายชาติหลายภาษาได้ ดังนั้น พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร จึงริเริ่มให้ประชาชนทั่วไปหรือผู้รับสารของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมนี้ด้วย

ผลจากการศึกษาพบว่า กิจกรรมการจัดหาอาสาสมัครนำชมพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร หรือที่ผู้วิจัยเรียกว่าเป็นกิจกรรมการยกระดับสถานะของผู้รับสารสู่การเป็นผู้ร่วมผลิตเนื้อหาสารปลายทางนี้ ทำให้กลุ่มประชาชนทั่วไปได้มีโอกาสเข้ามามีส่วนร่วมกับพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร ทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ โดยเงื่อนไขของการมีส่วนร่วมในขั้นตอนของการเป็นผู้ร่วมผลิตเนื้อหาสารปลายทางนี้ก็คือ จะต้องเข้าร่วมกิจกรรมการบรรยายและฝึกอบรมเกี่ยวกับภาคทฤษฎีในเนื้อหาและวัตถุจัดแสดงภายในพิพิธภัณฑ์ รวมถึงฝึกภาคปฏิบัติการนำชมก่อนจะปฏิบัติงานจริง

ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยยังได้พบอีกว่า การดึงผู้รับสารเข้ามามีส่วนร่วมเป็นผู้ร่วมผลิตเนื้อหาสารปลายทางของพิพิธภัณฑ์นั้นยังก่อให้เกิดผลดีต่อพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร ใน 4 บทบาทสำคัญๆ คือ (1) การเป็นผู้สร้าง “ชีวิตชีวา” ให้กับพิพิธภัณฑ์ (2) การอาสาเป็น ผู้ช่วยเหลืองานด้านต่างๆ ของพิพิธภัณฑ์ (3) การเป็นผู้ช่วยประเมินผลกิจกรรมและบริการของพิพิธภัณฑ์ และ (4) การเป็นผู้ช่วยประชาสัมพันธ์กิจกรรมและข่าวสารต่างๆ ของพิพิธภัณฑ์

6.1.2 พิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร จังหวัดสมุทรสงคราม

[1] ภาพตัวแทนผ่านสื่อพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร

ผู้วิจัยได้พบว่า ภาพตัวแทนของความเป็นชุมชนคนบ้านเขายี่สารก็คือ “เธอผู้ไม่แพ้” เป็นภาพของคนยี่สารที่มีลักษณะของความเป็นผู้ไม่ยอมแพ้แก่โชคชะตาและสภาพแวดล้อม ภาพตัวแทนดังกล่าวนี้ เกิดจากการเล่าเรื่องภาพชีวิตของชาวบ้านเขายี่สารที่อยู่อาศัยภายในสภาพแวดล้อมแบบป่าชายเลน ที่แม้ว่าจะล้อมรอบไปด้วยลำคลองสายต่างๆ แต่น้ำในลำคลองนั้นก็คือน้ำกร่อยที่นำมาใช้ไม่ได้ สภาพพื้นที่ก็เป็นดินเค็มจึงไม่สามารถทำนาปลูกข้าวและพืชผักผลไม้ได้ ไม่เพียงแต่เท่านั้น การติดต่อกับโลกภายนอกในอดีตยังเป็นไปอย่างยากลำบากมาก มีเพียงคลองและเรือเท่านั้นที่เป็นหัวใจของการคมนาคม แต่ชาวบ้านเขายี่สารก็แสดงตนให้เห็นผ่านการจัดแสดงเรื่องราวในหมวดหมู่ต่างๆ ภายในพิพิธภัณฑ์ว่า คนยี่สารนั้นสามารถปรับตัวต่อสภาพแวดล้อมที่อยู่ได้อย่างยากลำบาก และสามารถดำรงอยู่มาได้ด้วยดี

เรื่องเล่าที่แสดงให้เห็นถึงความพยายามในการดิ้นรนต่อสู้ และการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมหรือธรรมชาติมาอย่างต่อเนื่องยาวนานของชาวบ้านเขายี่สารนี้ ได้สะท้อนให้เห็นว่าการเข้าครอบครองและอยู่อาศัยบนผืนแผ่นดินนี้ เกิดจากความอดสาหัสของชาวบ้านที่จะต่อสู้กับ

ธรรมชาติและสภาพแวดล้อมแบบป่าชายเลน โดยมีอาวุธสำคัญในการต่อสู้ คือ พลังแห่งความรู้ และภูมิปัญญาของชุมชนที่ถูกสร้างขึ้นด้วยการเรียนรู้และเก็บเกี่ยวจากประสบการณ์ ผู้วิจัยได้พบว่า ภูมิปัญญาในด้านต่างๆที่โดดเด่นของชาวบ้านเขายี่สารที่แสดงให้เห็นผ่านทางการจัดแสดงเรื่องราวในพิพิธภัณฑ์นี้ เมื่อวิเคราะห์แล้วมี 2 รูปแบบใหญ่ๆ คือ (1) ภูมิปัญญาอันเกิดจากพลังแห่งความรู้และประสบการณ์ของชุมชน และ (2) ภูมิปัญญาอันเกิดจากพลังเหนือธรรมชาติ ข้อที่น่าสังเกตคือ แต่ละภูมิปัญญาสะท้อนให้เห็นความฉลาดใช้ “อาวุธ” เพื่อต่อสู้และแก้ไขกับปัญหาต่างชนิดกัน

- (1) ภูมิปัญญาในประการแรกที่เกิดจากจากพลังความรู้และประสบการณ์นี้ ถูกนำมาใช้ในการแก้ปัญหาความยากลำบากในชีวิตความเป็นอยู่ โดยเฉพาะในปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีพ อันได้แก่ น้ำ อาหารการกิน อุปกรณ์เครื่องมือเครื่องใช้ สมุนไพรและยารักษาโรค และการประกอบอาชีพของคนในชุมชน
- (2) ภูมิปัญญาในประการที่สองนี้ เกิดขึ้นมาจากความชาญฉลาดของคนยี่สารที่จะคิดค้นกลวิธีในการดูแลตนเองและบริหารจัดการชุมชนให้อยู่ได้อย่างราบรื่นและสงบสุข เป็นภูมิปัญญาประติษฐ์ของชุมชนที่มีความเชื่อมโยงกับคุณปู่ศรีราชา ในฐานะของบรรพบุรุษและเป็นผู้ก่อตั้งชุมชนยี่สาร โดยภูมิปัญญาดังกล่าวถูกนำมาใช้ใน 3 รูปแบบด้วยกัน คือ เพื่อกำกับควบคุมความคิดและความประพฤติของชาวยี่สาร เพื่อเป็นที่ยึดเหนี่ยว สร้างขวัญและกำลังใจให้กับคนในชุมชน และเพื่อช่วยในการสร้างเครือข่ายทั้งในและนอกชุมชน

ผู้วิจัยยังได้พบอีกด้วยว่า ผู้เข้าชมการจัดแสดงเรื่องราวความเป็นมาของชุมชนยี่สารนั้น หากใช้เวลาในการเข้าชมและพินิจพิจารณาอย่างจริงจัง ก็จะสามารถเกิดจินตนาการถึงความคิดและการกระทำที่อาจนำมาประพฤติปฏิบัติตามในชีวิตจริงได้ ทั้งนี้ แบบอย่างแห่งความประพฤติที่ได้พบนั้นประกอบด้วย การรู้จักใช้สติปัญญาในการแก้ไขปัญหา ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ และความสามัคคีเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน

[2] ข้างหลังภาพ

[2.1] ผู้ส่งสารของพิพิธภัณฑ

ผลจากการศึกษาได้พบว่า ผู้เล่าเรื่องหรือผู้มีส่วนในการประกอบสร้างภาพตัวแทนของชุมชนผ่านสื่อพิพิธภัณฑบ้านเขายี่สารนี้ จะประกอบด้วยบุคคลใน 2 กลุ่มใหญ่ ซึ่งหากใช้เกณฑ์ความเกี่ยวข้องกับชุมชนบ้านเขายี่สารแล้วนั้น จะแยกออกได้เป็น (1) **กลุ่มคนในหรือชาวบ้านในชุมชนบ้านเขายี่สาร** ประกอบด้วย กลุ่มชาวบ้านทั่วไปและกลุ่มคณะกรรมการดำเนินงานพิพิธภัณฑ และ (2) **กลุ่มคนนอก หรือนักวิชาการผู้เชี่ยวชาญให้คำปรึกษาในการดำเนินงาน** จากมูลนิธิเล็ก-ประไพ วิริยะพันธุ์ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร และมหาวิทยาลัยศิลปากร

ผลจากการศึกษาพบว่า ปัจจัยหรือ “รหัส” ที่เข้ามากำกับ การเล่าเรื่องของคน/ชุมชนบ้านเขายี่สารผ่านพิพิธภัณฑของชุมชนนั้น ประกอบด้วย ปัจจัยประการแรกก็คือ **ทัศนะที่เกี่ยวกับพิพิธภัณฑท้องถิ่น** ซึ่งทัศนะที่เกี่ยวกับพิพิธภัณฑท้องถิ่นนี้จะเข้ามาเป็นตัวแปรหลักที่เข้ามากำหนด 2 สิ่งสำคัญ ได้แก่ การเลือกเนื้อหาสิ่งแสดงและการดำเนินงานพิพิธภัณฑ สำหรับปัจจัยประการที่สองเป็นเรื่องของ**ความรู้** เป็นความรู้ที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมท้องถิ่น และปัจจัยประการที่สามคือ ภูมิหลัง/ประสบการณ์/ความสนใจส่วนบุคคลของผู้ที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับกระบวนการดำเนินงานพิพิธภัณฑ

อย่างไรก็ตาม ผลจากการศึกษาถึงปัจจัยที่เข้ามากำกับการดำเนินงานของพิพิธภัณฑบ้านเขายี่สารในข้างต้น ทำให้พบว่า ความรู้ประเภทหนึ่งที่น่าจะหายไป หรือส่งไปไม่ถึง โดยเฉพาะกับชาวบ้านเขายี่สารทั่วไปที่ได้เข้ามามีส่วนร่วมกับพิพิธภัณฑในฐานะผู้ส่งสารกลุ่มคนในที่น่าสนใจเฉพาะตัวพิพิธภัณฑ หรือสนใจเฉพาะตัว product นั่นคือ **การทำความเข้าใจร่วมกันถึงคำว่า “พิพิธภัณฑชุมชน” (shared-meaning)** ในช่วงของการก่อตั้งพิพิธภัณฑ โดยเฉพาะนิยามของความเป็นพิพิธภัณฑชุมชน ความรู้ในเรื่องของธรรมชาติและหลักปรัชญาของพิพิธภัณฑชุมชนหน้าที่และประโยชน์ของพิพิธภัณฑที่จะมีต่อชุมชน รวมตลอดถึงเรื่องสำคัญเช่นการสร้างความรู้ความเข้าใจว่า “พิพิธภัณฑชุมชน” คือของของชุมชนที่จะต้องรับผิดชอบดูแลร่วมกัน มิใช่ภาระรับผิดชอบของคณะกรรมการดำเนินการแต่เพียงกลุ่มเดียวเท่านั้น

[2.2] สัญญา: พลังแห่งการเล่าเรื่อง

สำหรับชุดของสัญญาย่อย ซึ่งเป็นอำนาจที่เข้ามาสนับสนุนการเล่าเรื่องภายในพิพิธภัณฑสถานบ้านเขายี่สาร ประกอบด้วย (1) ชุดของเนื้อเรื่อง (2) ชุดของตัวละคร (3) ชุดของอุปกรณ์ประกอบฉาก และ (4) ชุดของสถานที่

(1) ชุดของเนื้อเรื่อง ชุดของเนื้อเรื่องที่จัดแสดงภายในพิพิธภัณฑสถาน ประกอบด้วย 1) การแสดงเนื้อเรื่องให้เห็นถึงกาลเวลาใน 3 ช่วง ทั้งอดีต ปัจจุบัน และอนาคต และ 2) กรอบการแสดงตัวตนผ่านภูมิปัญญา สำหรับชุดของเนื้อเรื่องนี้ นอกจากจะได้แสดงให้เห็นถึงบทบาทและหน้าที่ของพิพิธภัณฑสถานในการเก็บรวบรวม จัดแสดง อนุรักษ์และสืบทอดมรดกทางวัฒนธรรมแล้ว วัตถุสิ่งของต่างๆ ที่ถูกเก็บรวบรวมและนำมาเสนอในพิพิธภัณฑสถานบ้านเขายี่สาร ยังเป็นภาพสะท้อนให้เห็นถึงภูมิปัญญาและวัฒนธรรม ที่สัมพันธ์กับประวัติศาสตร์และวิถีชีวิตของผู้คนในแต่ละช่วงเวลา ทั้งภาพในอดีต ปัจจุบัน และอนาคตอีกด้วย

(2) ชุดของตัวละคร ผู้วิจัยได้พบว่า ชุดของตัวละครหลักภายในพิพิธภัณฑสถานสามารถแยกแยะออกได้เป็น 2 ชุด คือ **ชุดเรื่องราวของคุณปู่ศรีราชาและชุดเรื่องราวของชาวบ้านของชุมชนบ้านเขายี่สาร** โดยกฎที่เข้าควบคุมในการเลือกนั้นได้พบว่าเป็นกฎของความเชื่อมโยงสัมพันธ์ และกฎของการแสดงบทบาทหน้าที่ เนื่องจาก ตัวละครที่ปรากฏภายในพิพิธภัณฑสถานทั้งหมดนั้นล้วนมีส่วนสัมพันธ์หรือเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกับเนื้อหาภายในพิพิธภัณฑสถานในเรื่องราวต่างๆ ทั้งในกรอบของกาลเวลาและกรอบของการแสดงตัวตนผ่านภูมิปัญญา รวมถึงเป็นตัวละครที่มีส่วนเกี่ยวข้องในกระบวนการสร้างและดำเนินงานพิพิธภัณฑสถานในขั้นตอนหรือบทบาทหน้าที่ต่างๆ

ข้อสังเกตประการหนึ่งของตัวละครชาวบ้านเขายี่สารทั้งในกลุ่มที่ปรากฏตัวตนโดยเชื่อมโยงกับเนื้อหาภายในพิพิธภัณฑสถาน และเชื่อมโยงกับการแสดงบทบาทหน้าที่ในกระบวนการดำเนินงานพิพิธภัณฑสถานบ้านเขายี่สารก็คือ การที่มีภาพของทุกกลุ่มอาชีพ/เพศ/สถานะหรือบทบาทในชุมชนปรากฏให้เห็น ข้อสังเกตนี้สะท้อนให้เห็นภาพความพยายามของพิพิธภัณฑสถานบ้านเขายี่สารที่ต้องการจะเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน เนื่องจากพิพิธภัณฑสถานตามกระบวนทัศน์ใหม่นี้ นอกจากจะต้องนำเสนอมุมมองอื่นๆ หรือ “เสียง” ของผู้รับสารทุกกลุ่มทุกตัวแทนให้ได้ปรากฏหรือให้ได้ยินภายในพิพิธภัณฑสถาน นอกเหนือไปจากมุมมองหรือ “เสียง” ของกลุ่มผู้ส่งสารแต่เพียงอย่างเดียว

นอกเหนือจากนั้นแล้ว **ตัวละครอีกชุดหนึ่งที่ปรากฏให้เห็นภายในพิพิธภัณฑ์ที่มีบทบาทสำคัญต่อการดำเนินงานพิพิธภัณฑ์ ก็คือ กลุ่มสนับสนุนภายนอก (external support)** ประกอบด้วยกลุ่มนักวิชาการและเจ้าหน้าที่ภาคสนาม จากมูลนิธิเล็ก-ประไพ วิริยะพันธุ์ กลุ่มอาจารย์และอาสาสมัครนักศึกษาปริญญาโท คณะโบราณคดี จากมหาวิทยาลัยศิลปากร และกลุ่มอาจารย์และนักวิชาการจากศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร ในบทบาทของกรรมการที่ปรึกษาฝ่ายวิชาการ คณะทำงานออกแบบนิทรรศการ ฝ่ายเก็บข้อมูลและประสานงาน และผู้เรียบเรียงเนื้อหาสำหรับการจัดแสดงและเขียนบทจัดแสดงทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ

(3) **ชุดของอุปกรณ์ประกอบฉาก** สำหรับสัญลักษณ์ที่สำคัญหรือชุดของอุปกรณ์ประกอบฉากที่ผู้ส่งสารเลือกมาใช้ในการถ่ายทอดความหมายที่ผู้วิจัยได้พบภายในพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร ประกอบด้วย **วัตถุ (object) ฉาก (setting) ภาพ (picture) และ ตัวบท (text)**

(3.1) **วัตถุ** สำหรับวัตถุในชุดของอุปกรณ์ประกอบฉากที่ถูกใช้เป็นสื่อในการถ่ายทอดความหมายภายในพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สารนั้น มีทั้ง**วัตถุที่เป็นของจริงและวัตถุที่ทำเลียนแบบของจริง** โดยวัตถุของจริงที่นำมาจัดแสดงนี้มีที่มาจาก 2 ทาง คือ (1) ได้มาจากการขุดค้นทางโบราณคดีภายในพื้นที่ชุมชนบ้านเขายี่สาร และ (2) ได้มาจากการบริจาคสิ่งของเครื่องใช้ต่างๆของนายเขยี่สาร ผลจากการศึกษาได้พบว่า ข้าวของหรือวัตถุที่นำมาจัดแสดงภายในพิพิธภัณฑ์เหล่านี้กำลังทำหน้าที่ในการเป็นตัวช่วยถ่ายทอดความหมายเพื่อให้ผู้เข้าชมได้มองเห็นลึกลงไปมากกว่าเนื้อเรื่องที่นำจัดแสดง โดยมุ่งหวังให้ผู้เข้าชมได้เห็นสัญลักษณ์ประเภทวัตถุหรือข้าวของต่างๆนี้แล้ว จะนึกไปถึงความหมายหรือความสำคัญของสิ่งของเหล่านั้นที่มีต่อชุมชน

(3.2) **ฉาก** จะพบว่า พิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สารมีการใช้ฉากหรือบรรยากาศจำลองใน 2 ประเภท คือ (1) **ฉากจำลองเหมือนจริง (replica setting)** เป็นการจำลองฉากในขนาดย่อส่วนเลียนแบบชีวิตชุมชนคนเผ่าถ้ำของนายเขยี่สาร เพื่อถ่ายทอดภาพกระบวนการผลิตถ่านไม้โกงกางที่สภาพแวดล้อมแบบป่าชายเลนนี้เอื้ออำนวยให้ทำเป็นอาชีพหลักได้ และ (2) **ฉากจำลองจากของจริง (reconstruction setting)** เป็นการจำลองห้องและระเบียบของบ้านของจริง พร้อมอุปกรณ์ของจริงต่างๆที่ใช้ในวิถีชีวิตของนายเขยี่สาร ที่ได้รับการบริจาคให้นำมาจัดแสดงภายในพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร

สำหรับการจัดแสดงด้วยการเลือกนำเสนอผ่านฉากหรือบรรยากาศจำลองนี้ เป็นตัวอย่างที่ดีที่สามารถแสดงให้เห็นถึงปฏิบัติการจัดแสดงภาพตัวแทนได้อย่างชัดเจน เนื่องมาจาก ฉาก

ดังกล่าวสามารถสะท้อนให้เห็นถึงการเก็บรวบรวมข้อมูลของชุมชนหรือกลุ่มผู้ส่งสารของพิพิธภัณฑ์ การเลือกเนื้อหาและสิ่งที่จะนำมาเสนอว่าจะเลือกอาชีพอะไรและไม่เลือกอาชีพอะไรบนพื้นฐานการให้คุณค่าและการตัดสินใจร่วมกันของคนยี่สารและกลุ่มนักวิชาการภายนอก เพื่อให้ความหมายของเนื้อหาหรือสิ่งแสดงที่เลือกมานั้นมีความหมายโดดเด่นขึ้นมาในสายตาหรือการรับรู้ของกลุ่มผู้รับสาร

(3.3) ภาพ สำหรับสัญลักษณ์ประเภทรูปภาพนี้ นอกจากจะสามารถแสดงให้เห็นความเชื่อ ภูมิปัญญาและการใช้ชีวิตของชาวยี่สารแล้ว ภาพประเภทต่างๆที่นำมาจัดแสดงยังถูกเลือกใช้เพื่อต่อยอดภาพแห่งความเป็นจริงที่ปรากฏภายนอกพื้นที่พิพิธภัณฑ์ อันเป็นการแสดงถึงอำนาจหรือพลังในการเล่าเรื่องที่เกิดจากสัญลักษณ์ย่อยที่ถูกเลือกมานำเสนอหรือถ่ายทอดความหมายได้อีกด้วย สัญลักษณ์ประเภทรูปภาพภายในพิพิธภัณฑ์นี้สามารถจำแนกออกได้เป็น 6 ประเภท ดังนี้คือ ภาพถ่ายของบุคคล ภาพถ่ายของสถานที่ ภาพถ่ายของเหตุการณ์และกิจกรรมในวิถีชีวิตชาวยี่สาร ภาพถ่ายของวัตถุและสิ่งของเครื่องใช้ประเภทต่างๆ ภาพถ่ายของพืชพรรณไม้ และสมุนไพรพื้นถิ่น และภาพแผนที่

(3.4) ตัวบท สำหรับตัวบทที่ปรากฏภายในพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร ผู้วิจัยได้พบเฉพาะตัวบทที่เป็นคำบรรยายในรูปของคำอธิบายเฉพาะส่วน เพื่อเล่าเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับการจัดแสดงในแต่ละหมวด และป้ายประกอบขนาดเล็กในลักษณะของคำอธิบายใต้ภาพ เพื่อให้รายละเอียดหรือบอกเล่าเรื่องราวเกี่ยวกับวัตถุหรือภาพถ่ายที่นำมาจัดแสดงภายในพิพิธภัณฑ์ โดยตัวบทนี้จะปรากฏในแบบ 2 ภาษาควบคู่กันไป คือ ภาษาไทยและภาษาอังกฤษ โดยมีผู้เรียบเรียงเนื้อหาและจัดทำบทบรรยายทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ คือ นักวิชาการจากมูลนิธิเล็ก-ประไพ วิริยะพันธุ์

ชุดของตัวบทนี้ยังหมายถึงแผ่นพับประชาสัมพันธ์พิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร หนังสือเล่มเล็กนำชมพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร ซึ่งจัดทำโดยคณะกรรมการบริหารพิพิธภัณฑ์ และหนังสือเรื่อง “สังคมและวัฒนธรรมชุมชนคนยี่สาร” จัดพิมพ์โดยศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน) และพิพิธภัณฑ์วัดเขายี่สาร ซึ่งเนื้อหาโดยรวมจะเป็นเรื่องราวที่สอดคล้องกับการจัดแสดงเรื่องราวในหมวดหมู่ต่างๆภายในพิพิธภัณฑ์

(4) ชุดของสถานที่ ผู้วิจัยได้พบว่า สามารถจำแนกชุดของสถานที่ออกได้เป็น 2 ชุดหลัก ชุดแรก คือชุดที่ตั้งของพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร ซึ่งใช้พื้นที่ของอาคารศาลาการเปรียญของวัดเขา

ยี่สาร ทั้งชั้นล่างและชั้นบนเป็นที่จัดแสดงนิทรรศการ โดยที่ผังการจัดแสดงชั้นบนนั้นจะเป็นการจัดแสดงเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อและศรัทธาของชาวยี่สารต่อพญาศรีราชาและศรัทธาในพุทธศาสนา เนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับกรอบของกาลเวลาในการจัดแสดง และสิ่งที่ถูกกำหนดให้เป็นสัญลักษณ์สำคัญของชุมชนยี่สาร คือ โพล์หรือตุ่มน้ำขนาดใหญ่

ในขณะที่ผังการจัดแสดงชั้นล่างจะเป็นเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตในปัจจุบันของชาวบ้านชาวยี่สาร พร้อมทั้งเรื่องราวในชุดของกรอบการแสดงด้วยตัวตนด้วยภูมิปัญญาที่ครอบคลุมความต้องการด้านปัจจัยสี่ของมนุษย์

ชุดสอง คือ พื้นที่สาธารณะโดยรอบนอกพิพิธภัณฑ์ โดยเฉพาะพื้นที่ซึ่งมีความสำคัญต่อพิพิธภัณฑ์ ได้แก่ ศาลหลวงพญาศรีราชาและวัดชาวยี่สาร ข้อมูลที่ได้รับที่น่าสนใจอีกประการหนึ่ง คือ การตั้งชื่อพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นแห่งนี้ว่า “พิพิธภัณฑ์บ้านชาวยี่สาร” โดยที่มิได้ใช้ชื่อว่า “พิพิธภัณฑ์วัดชาวยี่สาร” ทั้งๆที่พิพิธภัณฑ์ตั้งอยู่ในบริเวณของวัดและใช้อาคารศาลาการเปรียญของวัดชาวยี่สารเป็นที่จัดแสดงนิทรรศการของพิพิธภัณฑ์ นั้นเป็นเพราะต้องการให้ชื่อสะท้อนนัยยะว่า พิพิธภัณฑ์แห่งนี้เป็นของชุมชน ชุมชนที่มีบ้าน/วัด/โรงเรียนเป็นส่วนหนึ่ง

[2.3] กลยุทธ์การสื่อสารเพื่อสร้างภาพตัวตน

ผู้วิจัยพบว่าวิธีการเข้ารหัสของผู้ส่งสารหรือการร้อยเรียงสัญญาณภายในพิพิธภัณฑ์บ้านชาวยี่สาร เพื่อประกอบสร้างความหมายในความรู้สึกของผู้เข้าชมให้ได้อย่างสอดคล้องตรงตามความต้องการของผู้เล่าเรื่อง หรือเชื่อในเรื่องที่ผู้เล่าสื่อสารออกมานั้น เกิดจาก (1) กลยุทธ์ในด้านของบริบทการจัดแสดง และ (2) กลยุทธ์ในด้านของการใช้พื้นที่ภายนอก/ภายในพิพิธภัณฑ์บ้านชาวยี่สาร

(1) กลยุทธ์ในด้านของบริบทการจัดแสดง การทำงานร่วมกันของสัญญาณย่อยในชุดของสัญญาณใหญ่ทั้ง 4 ประเภทเพื่อประกอบสร้างภาพตัวตน “เธอผู้ไม่ยอมแพ้แก่โชคชะตา” นั้นเกิดจากความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันของสัญญาณที่อยู่ภายใต้การกำกับของบริบทใหญ่ โดยเฉพาะสัญญาณในชุดของเนื้อเรื่อง ทั้งกรอบของเวลาและกรอบในการแสดงตัวตนผ่านภูมิปัญญาของชุมชน ยกตัวอย่างเช่น การใช้ “ของจริง:ตัวบทภาพ” เพื่อถ่ายทอดภาพความสามารถของชาวบ้านชาวยี่สาร ในการควบคุมเรื่องน้ำจืดเพื่อให้มีไว้ใช้กินและใช้สอยอย่างเพียงพอตลอดทั้งปี หรือการใช้ “ฉาก:ตัวบทวัตถุ” เพื่อถ่ายทอดให้เห็นถึงภาพของกระบวนการผลิตถ่านไม้โกงกาง เป็นต้น

(2) กลยุทธ์ในด้านของการใช้พื้นที่ภายนอก/ภายในพิพิธภัณฑ์ เป็นการนำเสนอเนื้อหา หรือจัดแสดงเรื่องราวและข้าวของที่แสดงออกให้เห็นถึงวัฒนธรรม ความเชื่อ และวิถีชีวิตของชุมชน บ้านเขายี่สารภายในพิพิธภัณฑ์ ควบคู่ไปกับการมองเห็น รับรู้และรู้สึกถึงวัฒนธรรม ความเชื่อ และวิถีชีวิตของจริงจากพื้นที่สาธารณะภายนอกพิพิธภัณฑ์ เพื่อให้ทั้งชุมชนเป็นพิพิธภัณฑ์

ทั้งนี้ ยังมีอีกกิจกรรมหนึ่งที่อาจนับเนื่องได้ว่า เป็นการใช้พื้นที่สาธารณะภายในชุมชนมา เป็นส่วนประกอบสร้างและหนุนเสริมเรื่องที่เล่าภายในพิพิธภัณฑ์ ก็คือ รายการท่องเที่ยวเชิง อนุรักษ์ภายในพื้นที่สาธารณะภายนอกพิพิธภัณฑ์ และเหตุผลที่รายการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์นี้ มีส่วนต่อการอ่านความหมายหรือสร้างภาพตัวแทนของชุมชนเขายี่สารขึ้นในใจของผู้รับสารได้นั้น เป็นเพราะสถานที่ท่องเที่ยวในกิจกรรมนี้ มีความเชื่อมโยงสัมพันธ์กับเนื้อหาที่จัดแสดงอยู่ภายใน พิพิธภัณฑ์

[3] ผู้รับสารกับการอ่านความหมายภายในพิพิธภัณฑ์

ผู้วิจัยได้จำแนกกลุ่มของผู้รับสารที่ผู้วิจัยได้พบภายในพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สารออกเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มผู้รับสารคนในชุมชน และกลุ่มผู้รับสารคนนอก โดยใช้เกณฑ์ความเป็นคนในและคน นอกพื้นที่ และระดับของการมีส่วนร่วมกับพิพิธภัณฑ์

สำหรับภาพตัวแทนที่ผู้รับสารกลุ่มคนในถอดความหมายออกมาในขั้นตอนของการ ถอดรหัสนั้น ผลจากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูล “คนใน” คนเขายี่สารนั้น พบว่า “อะไร” ที่คนเขายี่สารมอง และรับรู้ว่าเป็น “คือเรา” นั่นก็คือ เรื่องราวที่แสดงถึงความเป็นมาและอาชีพการเผ่าถ่านไม้ โกงกางของคนเขายี่สาร การอ่านความหมายที่ตรงกับการรับรู้ของตนเองของคนบ้านเขายี่สารนั้น เรียกว่าเป็นการอ่านความหมายที่อยู่ในจุดยืนแบบที่ผู้ส่งสารต้องการ

โดยปัจจัยที่ทำให้ผู้รับสารสามารถอ่านความหมายได้สอดคล้องกับผู้ส่งสารนั้น เป็นเพราะ ปัจจัยด้านประสบการณ์และการเติบโตมาในชุมชน ทำให้ผู้รับสารแม้จะเป็นคนที่ไม่ค่อยได้เข้ามา เยี่ยมชมพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สารในปัจจุบัน แต่ก็ยังให้คำตอบว่า “อะไร” คือสิ่งที่บ่งบอกถึงความเป็น คนหรือเป็นชุมชนเขายี่สารได้ ส่วนปัจจัยอีกประการหนึ่งนั้น เป็นผลมาจากการที่เขายี่สารได้เข้า มามีส่วนร่วมในกระบวนการประกอบสร้างความหมาย หรือการสร้างภาพตัวแทนตัวตนของคน และชุมชนบ้านเขายี่สารภายในพิพิธภัณฑ์

สำหรับภาพตัวแทนคนยี่สารผ่านพิพิธภัณฑสถานบ้านเขายี่สารที่ถูกรับรู้ในกลุ่มผู้รับสาร “คนนอก” เฉพาะที่มีได้เข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการดำเนินงานพิพิธภัณฑสถานนั้น ผลการศึกษาได้พบว่า ภาพตัวแทนที่โดดเด่นในสายตาของกลุ่มผู้รับสารคนนอก โดยเฉพาะจากกลุ่มที่มีลักษณะการดูแบบตั้งใจของและอ่านตัวบท รวมถึงใช้เวลาในการชมพิพิธภัณฑสถานค่อนข้างนานกว่ากลุ่มอื่น คือ ภาพของอดีตความเป็นมาของชุมชน วิธีการดำรงชีวิตของชุมชน โดยเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับอาหารการกิน บ้านเรือน การทำมาหากิน และการรักษาตัว

สำหรับสาเหตุที่แม้ว่าจะมิใช่เป็น “คนใน” แต่ก็สามารถเข้าใจความหมายหรือสิ่งที่ผู้ส่งสารต้องการนำเสนอได้ เป็นเพราะปัจจัยทางด้านความรู้และประสบการณ์ที่นำติดตัวเข้ามาในระหว่าง การชมการจัดแสดง โดยเฉพาะกับผู้รับสาร ซึ่งเมื่อสอบถามถึงภูมิหลังด้านการศึกษา ก็จะจบมาจากมหาวิทยาลัยศิลปากร หรือจบทางด้านประวัติศาสตร์ ทางด้านโบราณคดี เป็นต้น ด้วยภูมิหลังดังกล่าวจึงทำให้แบบแผนของความหมาย เกิดขึ้นในแบบ preferred reading เช่นเดียวกันกับผู้รับสารในกลุ่มชาวบ้านในพื้นที่

อย่างไรก็ตาม แม้จะมีผู้รับสารที่อ่านความหมายออกมาได้ตรงตามที่ต้องการ แต่ผู้วิจัยคาดว่ายังมีแบบแผนของความหมายแบบอื่นๆ เกิดขึ้นได้เช่นกัน เนื่องจากข้อมูลที่ได้รับจากการสังเกตพฤติกรรมในการเข้าชมพิพิธภัณฑสถานของกลุ่มนักท่องเที่ยวผู้รับสารคนนอกนั้น ได้พบว่า ยังมีกลุ่มผู้รับสารที่ไม่สามารถรับความหมายได้ หรืออาจรับได้แต่แปลความหมายไปในทิศทางที่ตรงกันข้ามกับกลุ่มผู้ส่งสารต้องการ เพราะการรับสารของผู้รับสารหรือนักท่องเที่ยวในกลุ่มนี้นั้นจะขึ้นอยู่กับ การสร้างความหมายผ่าน extra-textual determinants หรือภูมิหลังและประสบการณ์ชีวิตที่แตกต่างกันของผู้รับสารแต่ละคนเป็นหลัก ดังเช่น กลุ่มนักท่องเที่ยวผู้เข้าชมพิพิธภัณฑสถานบ้านเขายี่สารในบางกลุ่ม ที่มีพฤติกรรมการชมแบบดูของหรือสิ่งแสดงภายในเพียงผ่านๆ และใช้เวลาเพียงนิดเดียวในการชม เป็นต้น

[4] การสื่อสารกับปฏิบัติการบริหารจัดการ

[4.1] ลักษณะของพิพิธภัณฑสถานกับช่วงเวลาในการก่อตั้ง

หากเปรียบเทียบลักษณะของพิพิธภัณฑสถานเข้ากับลำดับช่วงเวลาในการก่อตั้งแล้วนั้น จะพบว่า ในช่วงเริ่มแรกของพิพิธภัณฑสถานบ้านเขายี่สารนั้นจะเป็นการเก็บรวบรวมของเก่าของเหลือใช้ของชุมชนมาสะสมไว้ที่อาคารศาลาการเปรียญชั้นล่างของวัดเขายี่สาร ด้วยความสนใจใน

ของเก่าของชุมชนและความต้องการจัดทำพิพิธภัณฑ์ของชุมชน แต่ยังคงความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องพิพิธภัณฑ์ชุมชน

ต่อมาเมื่อการเรียนรู้ในเรื่องของพิพิธภัณฑ์ชุมชนของกลุ่มคนยี่สารมีเพิ่มมากขึ้น และความต้องการปรับเปลี่ยนให้เป็นพิพิธภัณฑ์ชุมชนมากกว่าที่เก็บของเก่าเท่านั้นก็เพิ่มมากขึ้น อาจารย์สิริอาภา รัชตะหิรัญ จึงเป็นบุคคลที่คณะทำงานพิพิธภัณฑ์ในช่วงแรก ให้ความเชื่อถือและไว้วางใจให้เข้ามาช่วยภารกิจการก่อตั้งพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร และภารกิจนี้เองทำให้มีการเปลี่ยนสถานะของพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สารจากการเป็น “คลังวัตถุ” มาเป็น “แหล่งการเรียนรู้ ประวัติศาสตร์และความรู้ท้องถิ่น” โดยมีปัจจัยสนับสนุน คือ การประสานขอความช่วยเหลือและได้รับความร่วมมือจาก “คนนอก” ในฐานะพี่เลี้ยงทางวิชาการในช่วงดำเนินการก่อตั้งพิพิธภัณฑ์

ผู้วิจัยได้พบว่า ในช่วงเวลาการดำเนินการก่อตั้งพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สารจนกระทั่งเสร็จสมบูรณ์เมื่อพ.ศ.2545 และเปิดดำเนินการเรื่อยมาจนถึงปัจจุบันนั้น ในระยะเวลาช่วงแรกเป็นช่วงรุ่งโรจน์ของพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร ทั้งในด้านของกระแสความสนใจจากคนในและคนนอก ทั้งในด้านของบทบาทหน้าที่ที่หลากหลายของพิพิธภัณฑ์ ตัวอย่างเช่น มิติทางการศึกษา มิติทางด้านวัฒนธรรม และมิติทางด้านเศรษฐกิจของชุมชน แต่ทว่าในช่วงที่ผู้วิจัยลงเก็บข้อมูลระหว่างพ.ศ.2548-2549 นั้นน่าจะเปรียบเทียบกับช่วงเวลาแห่งความเงียบเหงาของพิพิธภัณฑ์ รวมถึงบทบาทหน้าที่ที่หดหายเหลือแต่เพียงบทบาทในด้านของเศรษฐกิจมิติเดียวเท่านั้น

[4.2] รูปแบบหรือระดับของการมีส่วนร่วมกับพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร

หากใช้เกณฑ์องค์ประกอบของการสื่อสารเข้ามาจัดแบ่งรูปแบบและระดับของการเข้ามามีส่วนร่วมของคนยี่สารกับพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร จะได้พบว่า **รูปแบบหรือระดับของการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนกับพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร** โดยเรียงตามลำดับความมากน้อยของการมีส่วนร่วม คือ (1) การมีส่วนร่วมในฐานะผู้รับสาร (2) การมีส่วนร่วมในฐานะผู้ร่วมผลิต/ผู้ร่วมส่งสาร และ (3) การมีส่วนร่วมในฐานะผู้วางแผนและกำหนดนโยบายของพิพิธภัณฑ์

(2.1) การมีส่วนร่วมในฐานะผู้รับสาร รูปแบบของการมีส่วนร่วมนี้จะเป็นการเข้าเยี่ยมชม การจัดแสดงนิทรรศการภายในพิพิธภัณฑ์ หรือการเข้าไปมีส่วนร่วมกับกิจกรรมต่างๆ ที่ริเริ่มโดยพิพิธภัณฑ์ ตัวอย่างเช่น การรวมกลุ่มมดย้อม “กลุ่มเปลือกไม้บ้านเขายี่สาร” เป็นต้น หรือเป็นการใช้พื้นที่ของพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สารของกลุ่มผู้สูงวัย โดยมีได้มีจุดมุ่งหมายที่จะเข้าเยี่ยมชม

พิพิธภัณฑสถานโดยตรง แต่เป็นการเข้าไปใช้พื้นที่ชั้นบนของพิพิธภัณฑสถานเพื่อกิจกรรมทางศาสนา เช่น การเข้าไปสวดมนต์ไหว้พระ หรือการนอนค้างในวัดอุโบสถศีล เป็นต้น

ข้อที่น่าสังเกตในช่วงปัจจุบัน คือ ผู้เข้าชมกลุ่มคนในนี้มีปริมาณน้อยลงและหดหายไปจากพิพิธภัณฑสถานเขายี่สาร สำหรับสิ่งที่คาดว่าจะเป็สาเหตุหลักของความเจ็บบเหงาของพิพิธภัณฑสถานประการแรกก็คือ เรื่องของการขาดความเคลื่อนไหวของเนื้อหาและสิ่งแสดงในพิพิธภัณฑสถานบ้างแต่ก็น้อยมาก ดังนั้น เมื่อรู้สึกรว่ามาดูแล้วก็เหมือนๆเดิม ก็อาจจะไม่ต้องการมาอีก สำหรับสาเหตุในประการที่สองนั้น อาจเป็นเรื่องปัญหาจากสภาพเศรษฐกิจฝืดเคือง ทำให้ชาวบ้านจะสนใจเรื่องการทำมาหากินของตนเอง มากกว่าที่จะสนใจการเรียนรู้เรื่องราวต่างๆภายในพิพิธภัณฑสถานรวมทั้งเมื่อผนวกกับเนื้อหาการจัดแสดงที่ไม่มีความเคลื่อนไหวแล้วนั้น ทำให้อาจเกิดความคิดที่เรียกว่า “รู้แล้ว เห็นแล้ว” ก็ไม่จำเป็นต้องมาอีกก็ได้ นอกเหนือจากนั้นแล้ว ยังอาจเกิดขึ้นจากเรื่องส่วนตัวอื่นๆ หรือปัญหาความขัดแย้งด้านความสัมพันธ์ของคนในชุมชนกับความรู้สึกที่มีพิพิธภัณฑสถาน เป็นต้น

(2.2) การมีส่วนร่วมในฐานะผู้ร่วมผลิต/ผู้ร่วมส่งสาร สำหรับรูปแบบของการมีส่วนร่วมของคนยี่สารในระหว่างการจัดตั้งพิพิธภัณฑสถานสามารถจำแนกออกได้เป็น 2 ประเภทใหญ่ๆ คือ การมีส่วนร่วมในขั้นตอนก่อนการผลิต และการมีส่วนร่วมในขั้นตอนการผลิต

การมีส่วนร่วมในขั้นตอนก่อนการผลิตนี้ เป็นการมีส่วนร่วมทางด้านการให้ข้อมูลเกี่ยวกับเรื่องเล่า/ตำนาน ความเชื่อพิธีกรรม เรื่องราวการดำเนินชีวิตของคนในชุมชน และเรื่องราวอื่นๆที่เกี่ยวข้องกับเนื้อหาที่จะนำมาจัดแสดงภายในพิพิธภัณฑสถาน ยกตัวอย่างเช่น เรื่องของเตาเผาถ่านไม้โกงกาง เรื่องของอาหารพื้นบ้าน เรื่องของพืชสมุนไพรและไม้ชายเลรอบเขายี่สาร เป็นต้น รวมถึงการมีส่วนร่วมในการระดมข้อเสนอนแนะและความคิดเห็นต่อการกำหนดว่าเนื้อหาหรือสิ่งของใดนั้นจะเป็นสัญลักษณ์หรือภาพแทนของคนและชุมชนบ้านเขายี่สาร โดยมีการใช้สื่อกิจกรรมหรือเวทีชาวบ้านเป็นช่องทางแบบทางการในการระดมความคิดเห็นและข้อเสนอแนะของชุมชน

การมีส่วนร่วมในขั้นตอนการผลิตหรือขั้นตอนของการนำเนื้อหาและสิ่งแสดงต่างๆมาออกแบบและผลิตเป็นนิทรรศการของพิพิธภัณฑสถานเขายี่สาร รูปแบบการมีส่วนร่วมของคนยี่สารจากทุกกลุ่มตัวแทนในขั้นตอนนี้ จะเป็นการมีส่วนร่วมด้วยการ “ให้แรง ให้ของ และให้เงิน” ซึ่ง

การมีส่วนร่วมด้วยการให้ทั้ง 3 อย่างนั้นถือเป็นองค์ประกอบสำคัญของการบริหารจัดการ
พิพิธภัณฑสถาน

อย่างไรก็ตาม ผลการศึกษาทำให้ได้พบว่า รูปแบบของการมีส่วนร่วมกับพิพิธภัณฑสถาน
กลุ่มคนเฝ้าสารในช่วงเวลาปัจจุบันนั้น ได้แสดงให้เห็นความหดยหรือลดน้อยลงขององค์ประกอบ
ทั้งสามในข้างต้น โดยเฉพาะเรื่องการมีส่วนร่วมของ “คน” ในบทบาทต่างๆอย่างชัดเจน นั่นคือ การ
มีส่วนร่วมในการดำเนินงานแบบเครือข่ายระหว่างพิพิธภัณฑสถานกับวัดหรือชุมชนลดน้อยลงด้วย และ
จำนวนของตัวบุคคลที่เข้ามามีส่วนร่วมและรูปแบบการมีส่วนร่วมของคนเฝ้าสารลดน้อยลงรวมถึง
ขาดหายไป

ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่า สาเหตุที่การมีส่วนร่วมของคนเฝ้าสารที่หดยหรือลดน้อยลงนั้น
อาจจะเกิดขึ้นจาก การมีความรู้สึกหรือความเข้าใจว่า “ภารกิจสมบูรณ์เรียบร้อยเมื่อ
พิพิธภัณฑสถานเปิดได้แล้ว” ในทัศนะของผู้วิจัยแล้วนั้น ปัญหาในข้อนี้ น่าจะเกิดจากเรื่องของ
ความรู้ความเข้าใจที่สำคัญ คือ ภาระหน้าที่ร่วมกันของชุมชนที่จะต้องจัดการและดูแลพิพิธภัณฑ
สถานให้คงอยู่ต่อไปได้ด้วยการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนทุกคน มิใช่เฉพาะภาระหน้าที่ของ
คณะกรรมการดำเนินงานเท่านั้น

(2.3) การมีส่วนร่วมในฐานะผู้วางแผนและกำหนดนโยบายของพิพิธภัณฑสถาน เป็นการรวมตัว
ของคนเฝ้าสารในรูปของคณะกรรมการ เพื่อวางแผนดำเนินงานในกิจกรรมต่างๆที่เกี่ยวข้องกับ
พิพิธภัณฑสถานนับตั้งแต่ช่วงเริ่มก่อตั้งจนกระทั่งถึงช่วงเวลาของการเปิดดำเนินการพิพิธภัณฑสถาน การนำ
สิ่งของมาจัดแสดงและจัดเก็บดูแลบำรุงรักษา การจัดการด้านการเงิน การต้อนรับผู้เข้าชม
พิพิธภัณฑสถาน รวมถึงการจัดกิจกรรมอื่นๆ เช่น กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ชุมชนบ้านเขาเฝ้าสาร

สำหรับในส่วนภาระงานของคณะกรรมการดำเนินงานแต่ละท่าน พบว่า ไม่มีการแบ่งงาน
หรือภาระหน้าที่อย่างชัดเจน ยกเว้นฝ่ายการเงินที่จะต้องดูแลทำบัญชีรายรับรายจ่ายเพื่อการ
ตรวจสอบ แต่ก็จะสามารถแบ่งได้โดยคร่าวๆ เช่น ฝ่ายบริหารงาน ฝ่ายการเงิน ฝ่ายวิชาการ ฝ่าย
ประสานงาน เป็นต้น โดยการแบ่งภาระงานนั้นจะดูตามความถนัดหรือความสนใจของแต่ละบุคคล
เป็นหลัก มีข้อสังเกตว่า การวางแผนโครงสร้างภาระงานของคณะกรรมการดำเนินงานพิพิธภัณฑสถานใน
ช่วงเวลานี้ที่วางแผนไว้อย่างหลวมๆและขาดการหมุนเวียนหรือทดแทนบุคลากรนั้น เป็นดัชนีที่
ชี้ให้เห็นถึงปัญหาในการบริหารงานบุคลากร รวมถึงการจัดการเรื่องการมีส่วนร่วมของคนของ
พิพิธภัณฑสถานแห่งนี้ ที่จะส่งผลกระทบต่อกระบวนการดำเนินงานต่อไปของพิพิธภัณฑสถาน ผู้วิจัยยังได้พบ

อีกด้วยว่า กลไกในการบริหารงานพิพิธภัณฑ์จากในอดีตที่มีหลากหลายรูปแบบ ทั้งช่องทางแบบที่เป็นทางการและช่องทางแบบที่ไม่เป็นทางการ ในปัจจุบันจะยังคงเหลือเฉพาะช่องทางแบบไม่เป็นทางการเท่านั้น

6.1.3 การศึกษาเปรียบเทียบระหว่างพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร และพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร จังหวัดสมุทรสงคราม

ในช่วงระยะเวลาเริ่มแรกนั้น ผู้วิจัยรู้สึกว่าเป็นการยากมากที่จะศึกษาเปรียบเทียบระหว่างพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติและพิพิธภัณฑ์ชุมชนที่สามารถเห็นได้โดยชัดเจนว่า มีความแตกต่างกันอย่างมากมาย ยกตัวอย่างเช่น ความต่างในด้านที่มองเห็นได้ด้วยตาเปล่าอย่างขนาดของพื้นที่ ที่พิพิธภัณฑ์ชุมชนหนึ่งหลังมีขนาดเท่ากับเพียงอาคารหลังเดียวของพิพิธภัณฑ์แห่งชาติ หรือในด้านของกำเนิดพิพิธภัณฑ์ ที่พิพิธภัณฑ์แห่งชาติจะมีลักษณะของ “entry as a privilege” ในขณะที่พิพิธภัณฑ์ชุมชนจะเกิดขึ้นในชุมชนแบบ “entry as a right” หรือสถานะความเป็นเจ้าของ ระหว่าง “ของชาติ” กับ “ของชุมชน” ที่ส่งผลถึงความแตกต่างประการสำคัญในการบริหารจัดการพิพิธภัณฑ์ ทั้งการบริหารคน/เงิน/อุปกรณ์/กิจกรรม รวมไปถึงกระบวนการทำงาน โดยเฉพาะในเรื่องของปฏิบัติการจัดแสดง ที่พิพิธภัณฑ์แห่งชาติจะจำกัดเฉพาะบุคลากรของพิพิธภัณฑ์และผู้เชี่ยวชาญ แต่พิพิธภัณฑ์ชุมชน ทั้งการจัดการแสดงและการบริหารจัดการจะเกิดขึ้นจากความร่วมมือร่วมใจของเจ้าของวัฒนธรรมหรือคนในชุมชน โดยได้รับความร่วมมือจากผู้เชี่ยวชาญหรือนักวิชาการจากภายนอก

แต่ทว่าในความแตกต่างที่ปรากฏให้เห็นนี้ ในระหว่างการลงพื้นที่เก็บข้อมูล ผู้วิจัยกลับได้พบว่า พิพิธภัณฑ์ทั้ง 2 แห่งที่ดูเหมือนแตกต่างกันอย่างมากมายหลายประการนี้ กลับมีจุดร่วมปรากฏขึ้นมาให้เห็นอย่างชัดเจน ยกตัวอย่างเช่น ในองค์ประกอบที่เกี่ยวข้องกับปฏิบัติการจัดแสดง ที่ว่าแม้จะมีความแตกต่างในเรื่องของตัวบุคคลผู้เข้ามามีส่วนร่วม แต่ก็ได้พบว่า พิพิธภัณฑ์ทั้ง 2 แห่งมีกระบวนการสร้างภาพตัวแทนที่คล้ายคลึงกัน หรือได้พบเจอกับประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องของการบริหารจัดการที่เหมือนกัน ยกตัวอย่างเช่น เรื่องของเงินหรืองบประมาณที่มีไม่เพียงพอต่อการดำเนินการในด้านต่างๆ จนกระทั่งส่งผลกระทบต่อดูแลและบำรุงรักษาวัสดุอุปกรณ์ที่นำมาจัดแสดงภายในพิพิธภัณฑ์ หรือเรื่องของบุคลากรที่มีจำนวนน้อย ไม่พอเพียงกับภาระงานที่มีอยู่อย่างมากมาย เป็นต้น

เมื่อเริ่มมองเห็นถึงจุดร่วมบนความต่างของพิพจน์ทั้งสองแห่งได้แล้วนั้น ผู้วิจัยจึงจะได้เริ่มต้นการวิเคราะห์ความเหมือนหรือความต่างระหว่างพิพจน์ทศสถานแห่งชาติ พระนคร เฉพาะที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ที่ศึกษา คือ ห้องจัดแสดงประวัติศาสตร์ชาติไทย อาคารพระที่นั่งศิวโมกษพิมาน กับพิพจน์ที่บ้านเขายี่สาร จังหวัดสมุทรสงคราม ด้วยประเด็นที่ผู้วิจัยได้เลือกศึกษา นั่นคือ เรื่องของปฏิบัติการจัดแสดงและปฏิบัติการบริหารจัดการ ดังรายละเอียดต่อไปนี้ คือ

[1] การวิเคราะห์จุดร่วม/จุดต่างในเรื่องของปฏิบัติการจัดแสดง

การสร้างภาพตัวแทน	จุดร่วม	จุดต่าง
ผู้เข้ารหัส/ผู้ส่งสาร	พิพจน์ทั้ง 2 แห่งมีผู้ส่งสารหรือผู้เข้ารหัสทั้งต้นทางและปลายทาง	แต่ต้นทางในการส่งสารของพระนครจะจำกัดเฉพาะผู้ส่งสาร “คนใน” ในขณะที่ต้นทางในการส่งสารของยี่สาร จะเป็นการทำงานร่วมกันของคนในและคนนอกชุมชน
เนื้อหา/ความหมาย	ประวัติศาสตร์ของชาติและชุมชน	เนื้อหาที่นำเสนอออกมามีความแตกต่างกัน ตรงที่พระนครจะเป็นการนำเสนอภาพตัวแทนของชาติ ผ่านเรื่องราวของพระมหากษัตริย์ แต่ยี่สารจะเป็นเรื่องราวและวิถีชีวิต ผ่านลักษณะเด่นของชุมชน
วิธีการเข้ารหัส	- มีกระบวนการเลือกเนื้อหา/สิ่งของ และออกแบบการจัดแสดงเช่นเดียวกัน - มีการใช้สัญลักษณ์ย่อยเพื่อถ่ายทอดความหมาย โดยใช้กลยุทธ์เดียวกัน คือ บริบทในการจัดแสดง	- แม้จะมีกระบวนการเข้ารหัสเช่นเดียวกัน แต่ความแตกต่างจะอยู่ตรงที่การได้เข้ามามีส่วนร่วมของบุคคลที่เป็นเจ้าของวัฒนธรรม - ประเภทของสัญลักษณ์ย่อยและกลยุทธ์การสื่อสารที่ใช้แตกต่างกัน คือ พระนครใช้ “เวลา” และยี่สารใช้ “พื้นที่”
ผู้ออกรหัส/ผู้รับสาร	- มีพฤติกรรมการดูของผู้รับสารที่คล้ายกัน คือ กลุ่มที่ดูของและดูเพียงผ่านๆ กับกลุ่มที่ดูแบบตั้งใจและใช้เวลาในการเยี่ยมชมมาก - แบบแผนการอ่านความหมายหลักๆ คือ preferred reading	ปัจจัยที่ทำให้ผู้รับสารอ่านความหมายได้ตรงตามที่ผู้ส่งสารต้องการ สำหรับพระนคร เกิดจากการผลิตซ้ำประวัติศาสตร์ชาติไทยในหลายช่องทางและมีการผลิตซ้ำอย่างสม่ำเสมอ ในขณะที่ยี่สาร ปัจจัยของกลุ่มคนในจะเกิดจากความรู้ที่มาจากประสบการณ์การเกิดและเติบโตมาในชุมชน และของกลุ่มคนนอกจะมาจากประสบการณ์ในการเรียนเฉพาะด้าน เช่น โบราณคดี ฯลฯ

ตารางที่ 6: วิเคราะห์จุดร่วม-จุดต่างในการสร้างภาพตัวแทน

จากตารางการวิเคราะห์จุดร่วม-จุดต่างในการสร้างภาพตัวแทนผ่านสื่อพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ และพิพิธภัณฑ์ชุมชนในข้างต้นนั้น สามารถขยายความเพิ่มเติมได้ดังนี้คือ

(1) ในกรณีของผู้เข้ารหัส/ผู้ส่งสารของพิพิธภัณฑ์นี้ ทั้งพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร และพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร จะมีผู้ส่งสารหรือผู้เข้ารหัสในกระบวนการสื่อสารที่เป็นทั้งผู้ส่งสารต้นทาง (หรือในช่วงเวลาของการเข้ารหัสความหมาย) และผู้ส่งสารในปลายทาง (หรือในช่วงเวลาของการรับสารหรือการบริโภคความหมายของผู้รับสาร) เช่นเดียวกัน แต่ความแตกต่างหลักของพิพิธภัณฑ์ทั้ง 2 แห่งจะอยู่ที่การเป็นต้นทางในการส่งสารที่ห้องจัดแสดงประวัติศาสตร์ชาติไทย อาคารพระที่นั่งศิวโมกขพิมาน พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร นี้จะจำกัดเฉพาะผู้ส่งสารกลุ่ม “คนใน” หรือคณะทำงานออกแบบเนื้อหาและการจัดแสดง ซึ่งเป็นตัวแทนจากกลุ่มภัณฑารักษ์ ของพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร และนักประวัติศาสตร์ของกรมศิลปากร เท่านั้น ในขณะที่ต้นทางในการส่งสารของยี่สาร จะเป็นการทำงานร่วมกันของคนในชุมชนบ้านเขายี่สาร และคนนอกชุมชนในฐานะพี่เลี้ยงทางวิชาการ ที่มาจากมูลนิธิเล็ก-ประไพ วิริยะพันธุ์ มหาวิทยาลัยศิลปากร ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร

ความแตกต่างที่ได้ค้นพบนี้สะท้อนให้เห็นถึงเรื่องราวของความสัมพันธ์ทางอำนาจของกลุ่มบุคคลผู้เกี่ยวข้องในการสร้างภาพตัวแทนใน 2 ประการ คือ

ประการแรก ข้อค้นพบนี้มีความหมายว่า **อำนาจในการสร้างภาพตัวแทนเป็นของสถาบันพิพิธภัณฑ์** ไม่ว่าจะเป็นพิพิธภัณฑ์แห่งชาติหรือของชุมชน เนื่องจากในกระบวนการสร้างภาพตัวแทนนั้น เมื่อผ่านขั้นตอนการเก็บรวบรวมและวิเคราะห์เนื้อหาทางประวัติศาสตร์ทั้งของชาติและของชุมชนแล้ว จะต้องได้รับการ “อนุญาต” หรือ “ยินยอมพร้อมใจ” ก่อนว่า จะนำเสนอ/ไม่นำเสนอเนื้อหาอะไรภายในพิพิธภัณฑ์ และจะออกแบบหรือนำเสนอเนื้อหาไหนออกมาอย่างไร

ประการที่สอง เป็นประเด็นคำถามสำคัญซึ่งต่อเนื่องมาจากอำนาจในข้างต้นก็คือ ในกระบวนการอนุญาตหรือยินยอมพร้อมใจนี้ “ใคร” เป็นผู้ตัดสินใจหรือยินยอมว่าจะเลือกเรื่องใดมาเล่าหรือจะไม่เล่าในเรื่องใด และใครบ้างที่มีสิทธิเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการนี้

เราจะได้พบว่า ในกรณีของพิพิธภัณฑ์แห่งชาตินี้จะเห็นได้อย่างชัดเจนว่า ประชาชนคนไทยทั่วไปในฐานะของคนที่เป็นส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์ของชาติ มิได้มีส่วนร่วมในการตัดสินใจที่จะเลือกนำเสนอภาพตัวแทนผ่านห้องจัดแสดงประวัติศาสตร์ชาติไทยตั้งแต่ต้นทาง จะมี

ก็แต่เพียงการได้เข้าไปมีส่วนร่วมของคนบางกลุ่มในการผลิตความหมายปลายทาง เช่น ในกรณีของกลุ่มอาสาสมัครพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร แต่ส่วนใหญ่ของบุคคลทั่วไปแล้วนั้น จะสวมบทบาทของผู้บริโภคภาพตัวแทนประวัติศาสตร์แห่งชาติมากกว่า

แต่ทว่าในกรณีของพิพิธภัณฑสถานบ้านเขายี่สารนั้น จะพบว่า อำนาจที่จะพูดถึงและนำเสนอภาพตัวแทนนั้น เป็นสิทธิที่ได้รับการกระจายสู่คนผู้ซึ่งเป็นเจ้าของวัฒนธรรมด้วย การสร้างภาพตัวแทนด้วยรูปแบบของการสื่อสารแบบจากล่างขึ้นบน หรือด้วยการเข้ามามีส่วนร่วมทางด้านการให้ข้อมูลเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ทางสังคม ประวัติศาสตร์ทางวัฒนธรรม หรือเรื่องราวการดำเนินชีวิต/วิถีชีวิตของคนในชุมชน และเรื่องราวอื่นๆที่เกี่ยวข้องกับเนื้อหา/วัตถุหรือข้าวของที่จะนำมาจัดแสดง รวมถึงการที่คนในชุมชนได้มีส่วนร่วมในการตัดสินใจที่จะกำหนดว่า เนื้อหาหรือสิ่งของใดนั้นจะเป็นสัญลักษณ์หรือภาพแทนของคนและชุมชนบ้านเขายี่สาร ผ่านช่องทางการสื่อสารการประชุมร่วม/เวทีของชุมชน ยกตัวอย่างเช่น การกำหนดร่วมกันให้ “โพล” หรือตุ่มน้ำขนาดใหญ่นี้เป็นสัญลักษณ์ที่เชื่อมโยงให้เห็นถึงลักษณะของสภาพพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ รวมถึงรูปร่างและขนาดของตุ่มที่มีส่วนในการระบุถึงอายุและความเป็นมาของชุมชน และภูมิปัญญาของคนยี่สาร เป็นต้น

การได้เข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการผลิตความหมายตั้งแต่ต้นทางนี้เอง ทำให้อำนาจในการสร้างภาพตัวแทนผ่านพิพิธภัณฑสถานของชุมชนบ้านเขายี่สาร มิได้จำกัดอยู่เพียงเฉพาะกับสถาบันพิพิธภัณฑสถานเท่านั้น แต่ได้กระจายตัวออกสู่ชุมชน และอำนาจนี้ได้ทำให้คนยี่สารไม่ได้เป็นเพียงแค่ผู้ชมหรือผู้รับสารแต่เพียงอย่างเดียวเท่านั้น แต่ยังได้ก้าวขยับขึ้นสู่การเป็นผู้ร่วมผลิตและร่วมส่งสารหรือร่วมในกระบวนการสร้างภาพตัวแทนของคนและชุมชนยี่สารผ่านพิพิธภัณฑสถาน ตามสิทธิของเจ้าของวัฒนธรรมในการนำเสนอวัฒนธรรมของตนเองอีกด้วย

อย่างไรก็ตาม อาจมีข้อคำถามสำคัญถึงการมีส่วนร่วมในการสร้างภาพตัวแทนผ่านสื่อพิพิธภัณฑสถานของชุมชนยี่สาร ที่แม้ชาวบ้านในชุมชนจะได้เข้ามามีส่วนร่วมก็จริง แต่อำนาจนั้นไม่เท่าเทียมระหว่างบุคคล/กลุ่มบุคคลของชุมชน ระหว่างชาวบ้านทั่วไปกับคณะกรรมการดำเนินงานพิพิธภัณฑสถาน แต่หากว่านำมาพิจารณาร่วมกับระดับและรูปแบบของการมีส่วนร่วมกับพิพิธภัณฑสถานแล้วนั้น การที่ชาวบ้านในชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมทั้งในกระบวนการดำเนินงานพิพิธภัณฑสถาน ทั้งการร่วมเป็นผู้ร่วมส่งสาร/ผู้ร่วมผลิตเนื้อหา รวมถึงการได้มีส่วนร่วมในระดับที่มากที่สุดด้วยการเป็นผู้ร่วมวางแผนและกำหนดนโยบายของพิพิธภัณฑสถานแล้ว จึงอาจกล่าวได้โดยสรุปในที่นี้ได้ว่า อำนาจในอุดมคติที่จะต้องกระจายการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจให้ได้อย่างทั่วถึงในตัว

ทุกคนในชุมชนนั้น จะต้องนำมาพิจารณาพร้อมกับปัจจัยหรือข้อจำกัดต่างๆของแต่ละบุคคลหรือแต่ละชุมชนในสภาพชีวิตที่เป็นจริงด้วย ยกตัวอย่างเช่น การมีใจรัก การมีเวลา ฯลฯ ดังนั้น อำนาจในการตัดสินใจที่เกิดขึ้นจริงในภาคปฏิบัติในการดำเนินงานพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร ที่แม้จะดูเหมือนไม่เท่าเทียมกันนี้ แต่ก็เป็นที่ยอมรับได้ในทัศนะของผู้วิจัย

(2) ในเรื่องของเนื้อหา/ความหมายนี้ ผู้วิจัยได้พบว่า แม้ว่าประวัติศาสตร์ภายในอาคารพระที่นั่งศิโฆภพพิมาน พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร จะเป็นการเล่าประวัติศาสตร์ของชาติผ่านเรื่องราวการบำเพ็ญพระราชกรณียกิจของพระมหากษัตริย์ของไทยในแต่ละยุคสมัยและแต่ละรัชกาล และประวัติศาสตร์ภายในพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สารจะเป็นเรื่องราวและวิถีชีวิตวัฒนธรรมผ่านลักษณะเด่นต่างๆของชุมชนที่เชื่อมโยงสัมพันธ์กับภูมิปัญญาความรู้พื้นบ้าน แต่เรื่องที่เล่าภายในพิพิธภัณฑ์ทั้ง 2 แห่งนั้นกลับไม่แตกต่างกัน ด้วยการเล่าเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ของชาติหรือของชุมชนเช่นเดียวกัน

จุดร่วมในการเล่าเรื่องราวของประวัติศาสตร์และความทรงจำดังกล่าวได้แสดงให้เห็นว่า สิ่งที่พิพิธภัณฑ์ทั้ง 2 แห่งได้ทำให้เกิดขึ้นก็คือ ความรู้สึกถึงความเป็นตัวตนผ่านการมองย้อนกลับไปในอดีตถึงรากเหง้าและความเป็นมาของเรา/ผู้เข้าชม การที่พิพิธภัณฑ์สามารถทำได้ดังนั้น เป็นเพราะกลวิธีในการปลูกฝังความทรงจำแห่งกาลเวลาผ่านสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรม หรือสัญลักษณ์ย่อยในชุดของอุปกรณ์ประกอบฉากต่างๆที่นำมาใช้ในการจัดแสดง และนอกจากจะปลูกฝังความทรงจำให้เห็นถึงภาพอดีตที่ผ่านไปกับกาลเวลาได้แล้วนั้น ผู้วิจัยยังได้พบอีกด้วยว่า พิพิธภัณฑ์ยังสามารถดึงอดีตบางส่วนให้กลับมามีชีวิตในช่วงเวลาปัจจุบันได้อีกด้วย ในกรณีนี้ผู้วิจัยพบกับพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร จังหวัดสมุทรสงคราม

ผลจากการศึกษาทำให้ได้พบว่า นอกเหนือจาก พิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สารแห่งนี้จะได้กระจายสิทธิหรืออำนาจของความเป็นเจ้าของวัฒนธรรมคืนสู่มือของชุมชน ผ่านการได้เข้ามามีส่วนร่วมในขั้นตอนการเลือกและตัดสินใจในกระบวนการสร้างภาพตัวแทนแล้วนั้น การได้มีส่วนร่วมนดังกล่าว ยังส่งผลให้พิพิธภัณฑ์เป็น “มากกว่าพิพิธภัณฑ์” ด้วยการเป็นเครื่องมือในการกระตุ้นให้เกิดการครุ่นคิดทบทวน ถึงสิ่งที่จัดแสดงอยู่ในพิพิธภัณฑ์กับสิ่งที่กำลังเป็นอยู่ภายนอก พิพิธภัณฑ์ที่กำลังจะ “ตายลง” และครุ่นคิดครุ่นหาถึงโอกาสที่จะทำให้สิ่งที่ “ตายไปแล้ว” ที่ปรากฏให้เห็นรูปรอยภายในพิพิธภัณฑ์ได้มีโอกาสกลับฟื้นคืนมาขึ้นมาอีกครั้งหนึ่ง ยกตัวอย่างเช่น การรื้อฟื้นภูมิปัญญาในอดีตในด้านของอาหารการกิน ด้านเสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่ม ผ่านการรวมตัวของ

ชาวบ้านเป็นกลุ่มอาชีพ อาทิ กลุ่มเปลือกมด้อย่อม กลุ่มปลาหมอตัดเดียว โดยการนำของคณะกรรมการดำเนินงานพิพิธภัณฑ์

ข้อค้นพบดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า การรื้อฟื้นและสืบทอดภูมิปัญญานั้นสามารถที่จะทำได้ และแม้ว่าอาจจะไม่สามารถทำได้ในช่วงเวลาปัจจุบัน แต่พิพิธภัณฑ์ก็จะเปรียบเสมือนกับเครื่องมือในการเก็บรักษาเนื้อหานั้นไว้สำหรับการส่งต่อคนรุ่นต่อไป เพื่อรอคอยวันรื้อฟื้นกลับคืนขึ้นมาอีกครั้งหนึ่ง

จุดร่วมอีกประการหนึ่งของพิพิธภัณฑ์ทั้ง 2 แห่งก็คือ การสอดแทรกค่านิยมทางสังคมว่าแบบแผนความประพฤติหรือสิ่งที่สังคมต้องการนั้นคืออะไร ข้อค้นพบนี้หากใช้บทบาทหรือหน้าที่ทางด้านการให้การศึกษาของพิพิธภัณฑ์ของ Hooper-Greenhill (2000) เข้ามาวิเคราะห์แล้ว จะได้ว่า สิ่งที่จัดแสดงภายในพิพิธภัณฑ์มิได้มีแต่เพียงวัตถุหรือสิ่งประดิษฐ์ทางวัฒนธรรมต่างๆ เท่านั้น แต่พิพิธภัณฑ์ยังเป็นพื้นที่ในการแสดงความคิดหรือสอดแทรกความรู้หรือบรรทัดฐานทางสังคม ว่าโลก/ประเทศ/ชุมชนนี้ควรเป็นอย่างไรหรือต้องเป็นอย่างไร ยกตัวอย่างเช่น แบบอย่างแห่งความประพฤติที่พลกนิกรชาวไทยควรปฏิบัติตามรอยเบื้องพระยุคลบาทที่ปรากฏให้เห็นภายในห้องจัดแสดงประวัติศาสตร์ชาติไทย อาคารพระที่นั่งศิวโมกขพิมาน พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติพระนคร ได้แก่ ด้านความใฝ่รู้ใฝ่ใจในการศึกษาในด้านต่างๆ อยู่ตลอดเวลาทั้งในและนอกห้องเรียน ความรู้รักสามัคคี และการรู้จักประมาณตนและมีความพอเพียงในการดำรงชีวิต หรือแบบอย่างแห่งความประพฤติที่ได้พบภายในพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร ประกอบด้วย การรู้จักใช้สติปัญญาในการแก้ไขปัญหา ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ และความสามัคคีเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน

ผู้วิจัยพบว่าในกรณีนี้ พื้นที่ภายในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร จะมีความเข้มงวดในการส่งผ่านค่านิยมหลักทางสังคมมากกว่าพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร โดยเปรียบเทียบจากการส่งผ่านอุดมการณ์ที่นำเสนอพฤติกรรมหรือการกระทำของ “ตัวละครหลัก” ในแบบชั่วคราวกันข้ามให้เห็นอย่างชัดเจน ซึ่งผู้วิจัยไม่ได้พบในพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร ตัวอย่างเช่น การจัดแสดงนิทรรศการประวัติศาสตร์ของชาติไทยในสมัยกรุงศรีอยุธยา ที่ได้เสนอภาพในด้านที่ตรงกันข้ามกับความโชดดีของปวงชนชาวไทย ที่ได้อยู่ใต้ร่มพระบารมีของพระมหากษัตริย์ผู้ทรงปกครองบ้านเมืองด้วยหลักทศพิธราชธรรม และเห็นแก่ประโยชน์สุขของราษฎรมากยิ่งกว่าประโยชน์สุขของพระองค์เอง ผ่านภาพความล่มสลายของประเทศชาติอีกด้วย โดยที่สาเหตุแห่งความล่มสลายของชาตินี้เกิดขึ้นภายใต้เงื่อนไขใน 2 ประการที่ตรงกันข้ามกับภาพแห่งความโชดดีโดยสิ้นเชิง คือ เกิดขึ้นจากพระมหากษัตริย์ที่ทรงมีพระปรีชาสามารถในการปกครองไม่เพียงพอ ไม่ตั้งอยู่ใน

ทศพิธราชธรรม และเหล่าขุนนางที่ไม่มีความซื่อสัตย์ เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตัว และพร้อมที่จะโอนเอียงไปฝักใฝ่ฝ่ายที่มีอำนาจมากกว่าตลอดเวลา

นอกจากจะเป็นพื้นที่ในการเสนอแนวความคิดให้ “อดีตเป็นบทเรียนสอนใจ” ถึงพฤติกรรมที่ควรและไม่ควรกระทำในช่วงเวลาปัจจุบันแล้วนั้น ภายในพื้นที่อาคารพระที่นั่งศิวโมกขพิมาน พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร ยังเป็นพื้นที่สำหรับการควบคุมความประพฤติผ่านระเบียบปฏิบัติหรือกฎในการเข้าชม ผ่านการประกาศกฎระเบียบของพิพิธภัณฑสถานต่อผู้เข้าชม ตัวอย่างเช่น ต้องแต่งกายสุภาพ ต้องไม่ก่อความรำคาญด้วยประการใดๆ ต้องไม่สูบบุหรี่ ต้องไม่ขีดเขียนจารึก หรือทำความสกปรกต่อวัตถุสิ่งของและตัวอาคาร รวมถึงห้ามถ่ายหรือเขียนรูปโดยไม่ได้รับอนุญาต เป็นต้น โดยมีกลไกในการกำกับความประพฤติดังกล่าวด้วยการติดตั้งกล้องวงจรปิดคอยตรวจตรา และมีเจ้าหน้าที่รักษาความปลอดภัยและเจ้าหน้าที่ประจำอาคารของพิพิธภัณฑสถานเดินควบคุมด้วยตนเองอยู่เป็นระยะๆ ปฏิบัติการของการควบคุม (regulation practice) นี้เท่ากับพิพิธภัณฑสถานกำลังแสดงตนเป็นส่วนหนึ่งของอำนาจ ในฐานะของตัวช่วยควบคุม จัดการพฤติกรรมและปฏิบัติการต่างๆ ของมนุษย์ (Thompson, 1997 cited in Hall, 1997a)

ในขณะที่พิพิธภัณฑสถานเขายี่สารที่ข้อจำกัดในด้านของบุคลากร ทำให้ส่งผลต่อการดูแลรักษาความปลอดภัย การหมดโอกาสในการเป็นพื้นที่ของการควบคุมแบบแผนพฤติกรรมของมนุษย์นี้เอง ที่ทำให้อาคารจัดแสดงนิทรรศการของพิพิธภัณฑสถานเขายี่สารกลายเป็นพื้นที่ที่แสดงให้เห็นถึงพื้นฐานจิตใจของกลุ่มบุคคลผู้เข้าชมในบางกลุ่มว่าเป็นเช่นไร ดังเช่นข้อมูลที่ผู้วิจัยได้รับรู้มาว่า สมุดบันทึกตำราयाพื้นบ้านของเก่าแก่ที่นำมาจัดแสดงหายไป หรือการจัดแสดงยาของของจริงที่ผู้เข้าชมสามารถดักขิมได้ โดยผู้จัดขอความร่วมมือให้วางเงินบริจาคใส่ได้ไว้ เพื่อให้สามารถนำเงินนี้มาซื้อยาของเพิ่ม แต่ก็มีแต่ผู้ดักขิมโดยไม่มีการบริจาคเงินให้แม้แต่บาทเดียว ทำให้ต้องล้มเลิกการจัดแสดงยาของของจริง ทั้งไว้ให้เห็นแต่โหลแก้วเปล่าๆ และตัวบทอธิบายเท่านั้น ในทัศนะของผู้วิจัยต่อข้อค้นพบนี้ คือ ความจำเป็นอย่างเร่งด่วนที่พิพิธภัณฑสถานจะต้องมีการดูแลรักษาความปลอดภัยเพื่อป้องกันอันตรายในด้านต่างๆ ที่จะเกิดขึ้นจากผู้เข้าชมการจัดแสดง ทั้งนี้ อาจเลือกใช้วิธีการระดมอาสาสมัครจากคนในพื้นที่ที่ชายขอบอยู่บริเวณหน้าพิพิธภัณฑสถานช่วยสอดส่องดูแล หรือติดป้ายขอความร่วมมือ เพื่อให้ป้ายดังกล่าวเป็นกลไกทางจิตวิทยาและช่วยปลุกฝังจิตสำนึกของผู้เข้าชมไปด้วยพร้อมกัน

(3) ในเรื่องของ **วิธีการเข้ารหัส** เพื่อประกอบสร้างภาพตัวแทนนั้น พบว่า พิพิธภัณฑสถานทั้ง 2 แห่งมีจุดร่วมกัน ทั้งในเรื่องของกระบวนการสร้างภาพตัวแทน ด้วยขั้นตอนการเลือกเนื้อหา/สิ่งของ

และขั้นตอนนอกแบบการจัดแสดง รวมถึงความคล้ายคลึงกันในการใช้สัญลักษณ์ย่อยเพื่อถ่ายทอดความหมาย โดยเฉพาะในชุดของอุปกรณ์ประกอบฉาก ตลอดจนมีกลยุทธ์ที่ใช้ในการเข้ารหัสความหมายในแบบเดียวกันก็คือ กลยุทธ์ในด้านของบริบทในการจัดแสดง

ในประการแรกนั้น ข้อค้นพบนี้มีความหมายว่า แม้ว่าเรื่องที่เล่าผ่านสื่อพิพิธภัณฑสถานจะดูโป่งใส ดูจริง แต่ทว่าทั้งหมดล้วนแล้วแต่เป็นการ “ประกอบสร้าง” จากสัญลักษณ์ย่อยหลากหลายที่นำมาร้อยเรียงกัน เพื่อส่งผ่านความหมายที่กลุ่มผู้ส่งสารของพิพิธภัณฑสถานต้องการจะสื่อออกมา สัญลักษณ์หรือองค์ประกอบของสิ่งแสดงทุกอย่างที่ถูกนำมาใช้ภายในพิพิธภัณฑสถานจึงต้องผ่านทั้งกระบวนการคัดเลือกใช้และคัดทิ้งผ่านกระบวนการติดตั้งรหัส จนกระทั่งวัตถุเหล่านั้นกลายเป็นสัญลักษณ์ที่สามารถ “ชี้ชวน” ให้ผู้เข้าชมหรือผู้รับสารเข้าใจในสิ่งที่ผู้จัดต้องการสื่อได้ในขณะเดียวกัน ในการศึกษาเรื่องการสร้างภาพตัวแทนผ่านสื่อพิพิธภัณฑสถานตามแนวคิดเรื่องการเข้าและถอดรหัสของ Hall แล้วนั้น ก็จะทำให้เราเห็นอีกด้วยว่า สัญลักษณ์ต่างๆที่มาทำงานร่วมกันภายใต้กลยุทธ์ของบริบทในการจัดแสดงนั้น เป็นการทำงานของกลุ่มผู้เข้ารหัสหรือผู้ส่งสารที่จะติดตั้งเงื่อนไขในการรับรู้หรือการกำหนดมุมมอง/จุดยืนในการรับความหมายของผู้รับสารนั่นเอง

นอกเหนือจากนี้แล้ว เมื่อทำการเปรียบเทียบถึงสัญลักษณ์ที่ใช้เพื่อสื่อความหมายภายในพิพิธภัณฑสถานจะได้พบอีกด้วยว่า การติดตั้งรหัสให้กับสัญลักษณ์แต่ละประเภทระหว่างพิพิธภัณฑสถานมีความแตกต่างกันอย่างเห็นได้ชัดเจน

ความแตกต่างประการแรก ในขณะที่ยุคที่ตัวบทที่ใช้ภายในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เลือกและสร้างสรรค์ถ้อยคำที่จะนำมาใช้ เพื่อกำหนดและสร้างความสำนึกถึงความแตกต่างทางสถานะที่สำคัญระหว่างผู้ที่อยู่ใน ตัวบท และผู้อ่านตัวบท ดังเช่น ในเรื่องของการใช้คำราชาศัพท์ ตัวอย่างเช่น ตัวบทบรรยายพระราชประวัติของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

“...ในสมัยต้นรัชกาลที่ 2 โปรดฯให้ว่าราชการกรมท่า กรมพระคลังมหาสมบัติ ทรงพระปรีชาสามารถรอบรู้ในศาสตร์หลายแขนง โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านการพาณิชย์ ทรงแต่งสำเภาค้าขายมีกำไรจำนวนมาก จนสมเด็จพระบรมชนกนาถตรัสเรียกว่า “เจ้าสัว” ในปลายรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทรงว่าราชการแผ่นดินต่างพระเนตรพระกรรณ ทรงอำนาจสิทธิ์ขาดในแผ่นดินเต็มที...”

แต่ตัวบทที่ใช้ภายในพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สารกลับเป็นถ้อยคำบอกเล่าที่สามารถทำความเข้าใจได้ง่าย ไม่มีความแตกต่างทางสถานะระหว่างผู้ที่อยู่ใน ตัวบท และผู้อ่านตัวบท ยกตัวอย่างเช่นตัวบทดังต่อไปนี้

“ยังมีการลมน้ำมาใช้นทุกวันนี้ แม้สภาพแวดล้อมจะเปลี่ยนไปมากก็ตาม เพราะ น้ำประปาหมู่บ้านซึ่งใช้การขุดเจาะน้ำบาดาล บางครั้งไม่มีน้ำหรือถ้ามีก็กลายเป็น น้ำกร่อย ส่วนน้ำดื่มต้องรองน้ำฝนเก็บไว้ให้ใช้ได้ตลอดทั้งปี ดังนั้นภาชนะเก็บน้ำ เช่น ตุ่มขนาดใหญ่จึงเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับชาวบ้านตลอดมา”

และแม้ว่าตัวบทภายในพิพิธภัณฑ์ชุมชนแห่งนี้จะมีได้ทำหน้าที่ในการกำหนดสถานะระหว่างผู้อ่าน ผู้เล่าเรื่อง และ/หรือผู้ที่อยู่ในตัวบท แต่ตัวบทภายในพิพิธภัณฑ์ก็ได้ทำหน้าที่ในการสถาปนาความหมายบางอย่างให้ขึ้นมาโดดเด่น ด้วยการเลือกถ้อยคำและเน้นย้ำเนื้อหาที่ต้องการจะสื่อซ้ำๆผ่านการจัดแสดงตัวบทในหมวดต่างๆ เพื่อให้ผู้อ่านสามารถที่จะเข้าใจความหมายได้ พื้นที่ของผู้ส่งสารต้องการให้ได้รับรู้ว่า สิ่งทีพิพิธภัณฑ์เป็นกังวลอยู่นั้นก็คือ เรื่องของความเปลี่ยนแปลงของบ้านเขายี่สารด้านสภาพแวดล้อมทางกายภาพ อันเป็นผลมาจากการทำนาทุ่งกุลารดดำและการกว้านซื้อที่ดินจากนายทุนภายนอก ด้วยการพูดถึงเรื่องนี้ซ้ำๆในการจัดแสดงหมวดสภาพแวดล้อมกับการอยู่อาศัย หมวดการเปลี่ยนแปลงของยี่สาร หมวดสู่อนาคต

ความแตกต่างประการที่สอง แม้ว่าจะใช้กลยุทธ์ทางด้านของบริบทการจัดแสดง หรือการคัดเลือกภาพ/วัตถุ/ตัวบท ให้มาทำงานร่วมกันเพื่อประกอบสร้างความหมาย แต่ก็จะได้พบว่า สัญญาที่ใช้ภายในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ยกตัวอย่างเช่น วัตถุที่นำมาจัดแสดงนั้นจะดูหรูหราอลังการ เป็นของชนชั้นผู้นำหรือชนชั้นสูงที่ไม่มีใช้อยู่ในชีวิตประจำวันของผู้คนธรรมดา แต่สัญญาเช่นวัตถุที่นำมาจัดแสดงภายในพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สารกลับเป็นของ “บ้านๆ” ที่ผู้รับสารส่วนใหญ่มีความคุ้นเคย และหลายคนก็มีไว้ใช้ในการดำรงชีวิตประจำวันของตนเอง ตัวอย่างเช่น เตาไรด ตะเกียง ขามกับข้าวที่เป็นภาชนะเคลือบ เป็นต้น

ทั้งนี้ สัญญาหรือข้าวของที่มีใช้อยู่ในชีวิตประจำวันทีพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สารได้นำมาใช้ในการจัดแสดง ที่แตกต่างไปจากข้าวของที่ดูแปลกตา หรูหราอลังการ ที่จัดแสดงในพิพิธภัณฑ์แห่งอื่นๆ อาจจะเป็นส่วนหนึ่งในการก่อปัญหาในด้านของปริมาณการเข้าชมของกลุ่มผู้รับสารของพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร และเกิดขึ้นกับพิพิธภัณฑ์ชุมชนในต่างประเทศที่กระแสดังกล่าวจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ชุมชนกำลังมาแรงด้วยเช่นกัน ดังเช่นที่พิพิธภัณฑ์ชุมชน Balanga ในประเทศ

อินโดนีเซีย ได้พบปัญหาว่าไม่มีคนในชุมชนของตนเองเข้าเยี่ยมชมการจัดแสดง หลังจากที่ได้ดำเนินการก่อตั้งพิพิธภัณฑ์ร่วมกันเสร็จแล้ว เพราะชาวบ้านให้เหตุผลว่า ไม่รู้จะไปทำไม ในเมื่อวัตถุข้าวของต่างๆ ที่นำมาจัดแสดงภายในพิพิธภัณฑ์นั้น ก็เป็นสิ่งที่พวกเขามีอยู่แล้วในบ้านของตนเอง และยังเป็นข้าวของที่ใช้กันอยู่ในการดำรงชีวิตประจำวันอีกด้วย (Kreps, 2003)

(4) ในเรื่องของผู้ออกตราห์/ผู้รับสาร ข้อค้นพบที่สำคัญของผู้วิจัย คือ การเกิดแบบแผนการอ่านความหมายในแบบ preferred reading ของกลุ่มผู้รับสารส่วนใหญ่ ทั้งของพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร และพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร จังหวัดสมุทรสงคราม แต่ ข้อค้นพบดังกล่าวก็ได้แสดงให้เห็นด้วยเช่นกันว่า ความสำเร็จที่ทำให้ผู้รับสารอ่านความหมายในแบบที่ยืนอยู่ในจุดเดียวของผู้ส่งสารของพิพิธภัณฑ์นั้น มิได้เกิดจากกลยุทธ์การสื่อสารของกลุ่ม ผู้ส่งแต่เพียงอย่างเดียว แต่ยังเกิดจากปัจจัยภายนอกที่เข้ามากระตุ้นให้การรับความหมายนั้นตรงกันกับที่ผู้ส่งสารต้องการแบบเป็นไป “โดยอัตโนมัติ”

ยกตัวอย่างเช่น ในกรณีการอ่านความหมายที่พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร ที่ผู้วิจัยได้พบว่า ปัจจัยที่ทำให้ผู้รับสาร “ยืนอ่านความหมายในจุดเดียวกับผู้ส่ง” เกิดขึ้นจากลักษณะของการผลิตซ้ำประวัติศาสตร์ชาติไทยกระแสหลักอย่างสม่ำเสมอ ในหลากหลายรูปแบบ และในหลากหลายช่องทาง ยกตัวอย่างเช่น การยอมรับความหมายของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ในฐานะของวีรบุรุษผู้กอบกู้ชาติ จากการได้อ่านนวนิยายหรือได้ชมภาพยนตร์เรื่องตำนานสมเด็จพระนเรศวรมหาราช เป็นต้น

หรือในกรณีของการรับรู้ภาพตัวแทนคนและชุมชนยี่สารผ่านพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร ผู้วิจัยได้พบว่า ในกรณีของผู้รับสารที่เป็นคนในชุมชนนั้น ปัจจัยในด้านของประสบการณ์และการเติบโตมาในชุมชน ตลอดจนการได้มีส่วนร่วมในรูปแบบต่างๆ ในกระบวนการก่อตั้งพิพิธภัณฑ์ ทำให้แม้ว่าจะไม่ค่อยได้มาพิพิธภัณฑ์ แต่ก็สามารถที่จะอ่านความหมายได้ตรงตามกับผู้ส่งสารต้องการ คือบอกได้ทันทีเลยว่าสิ่งที่เป็นสัญลักษณ์ของชาวยี่สารนั้นคืออะไร

ส่วนการรับความหมายของผู้รับสารคนนอกชุมชน ที่แม้ว่าจะมิใช่เป็น “คนใน” รวมทั้งมิได้เข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการก่อตั้งพิพิธภัณฑ์ของชุมชน แต่ก็สามารถที่จะเข้าใจความหมายหรือสิ่งที่ผู้ส่งสารต้องการนำเสนอได้นั้น เป็นเพราะปัจจัยทางด้านความรู้และประสบการณ์ที่น่าติดตัวเข้ามาในระหว่างการชมการจัดแสดง เช่น จบการศึกษามาจากมหาวิทยาลัยศิลปากร ทางด้านประวัติศาสตร์ ทางด้านโบราณคดี เป็นต้น เคยดูงานหรือฝึกงานที่เกี่ยวข้องกับพิพิธภัณฑ์

ชุมชน แหล่งโบราณคดีต่างๆ ด้วยภูมิหลังดังกล่าวจึงทำให้แบบแผนของความหมาย เกิดขึ้นในแบบ preferred reading เช่นเดียวกันกับผู้รับสารในกลุ่มชาวบ้านในพื้นที่

ข้อค้นพบดังกล่าวนี้มีความหมายว่า “extra-textual determinants” หรือภูมิหลังและประสบการณ์ชีวิตของแต่ละบุคคล เป็นปัจจัยสำคัญในการอ่านความหมายของกลุ่มผู้รับสารของพิพิธภัณฑ์ทั้ง 2 แห่ง ดังที่สำนักเบอร์มิงแฮมได้กล่าวไว้ว่า แม้ว่าผู้รับสารอาจจะมีลักษณะคล้ายๆกัน ได้รับผลกระทบคล้ายๆกัน แต่การมีภูมิหลังประวัติชีวิตที่แตกต่างกัน ทำให้เมื่อต้องตีความหมายที่ได้รับมาจากสื่อ นั้น ผู้รับสารจะนำเอาสิ่งที่เรียกว่าประสบการณ์จากชีวิตของตนเอง หรือ “extra-textual determinants” เข้ามาเป็นปัจจัยในการตีความด้วย (กาญจนา แก้วเทพ, 2544)

ความหมายของข้อค้นพบในข้างต้นยังได้แสดงให้เห็นอีกด้วยว่า แม้ว่าการอ่านความหมายจะเกิดขึ้นในแบบ preferred reading แต่ก็มิได้หมายความว่า จะเหมาะสมรวมได้ในทันทีเลยว่า ผู้รับสารคนนั้นหรือกลุ่มนั้นจะเป็น passive audience ในการรับความหมายจากกลไกในการทำงานของสื่อพิพิธภัณฑ์ เนื่องจาก การรับความหมายที่ตรงตามความต้องการของผู้ส่งสารนั้น มิได้เกิดขึ้นจากกระบวนการหรือวิธีการถ่ายทอดความหมายของผู้ส่งแต่เพียงอย่างเดียว แต่เป็นปัจจัยที่เกิดขึ้นร่วมกันกับการที่ผู้รับสารเอาตัวเองเข้าไปมีส่วนร่วมในการผลิตหรือสร้างความหมาย ในระหว่างการเข้าชมการจัดแสดงภายในพิพิธภัณฑ์อีกด้วย และในทัศนะของผู้วิจัยแล้วนั้น ผลที่ได้รับจากการศึกษาได้แสดงให้เห็นว่า ปัจจัยหลังนี้ดูจะมีน้ำหนักมากกว่ากลยุทธการสื่อสารของกลุ่มผู้ส่งสาร ในกรณีของการอ่านความหมายจากพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติพระนคร และพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร จังหวัดสมุทรสงคราม

สำหรับข้อค้นพบอีกประการหนึ่งนั้น ก็คือเรื่องพฤติกรรมการดู/ชมการจัดแสดงของกลุ่มผู้รับสารที่มีความคล้ายคลึงกันระหว่างพิพิธภัณฑ์ทั้ง 2 แห่ง นั่นคือ สามารถจัดแบ่งกลุ่มของผู้รับสารโดยใช้พฤติกรรมการดู/ชมการจัดแสดงเป็นเกณฑ์ในการจำแนกได้ 3 กลุ่มใหญ่ๆ คือ (1) กลุ่มที่ดูของและดูเพียงผ่านๆ (2) กลุ่มที่ใช้เวลานานในการดูของแต่อ่านตัวบทอธิบายเพียงผ่านๆ หรืออ่านบ้างไม่อ่านบ้าง และ (3) กลุ่มที่ดูแบบตั้งใจและใช้เวลาในการเยี่ยมชมมาก

ข้อค้นดังกล่าวทำให้เห็นว่า อุปสรรคประการสำคัญในการถ่ายทอดความหมายของกลุ่มผู้ส่งสาร ก็คือ **ลักษณะการเข้าชมของกลุ่มผู้รับสารที่ดูของและดูเพียงผ่านๆ** กับกลุ่มที่แม้จะใช้เวลานานในการดูของแต่ก็อ่านตัวบทอธิบายเพียงผ่านๆหรืออ่านบ้างไม่อ่านบ้าง**จะมีผลโดยตรง**

ต่อแบบแผนการอ่านความหมายของผู้รับสาร เนื่องจาก ผู้ส่งสารของพิพิธภัณฑสถานจะสามารรถควบคุมความหมายได้แต่เฉพาะต้นทาง เมื่อถึงปลายทางหรือในช่วงเวลาที่เรียกว่า “การบริโภคความหมาย” หรือขั้นตอนการถอดรหัสความหมายของผู้รับสารนั้นไม่ได้เกิดขึ้นอย่างสมบูรณ์ เช่น ดูบ้างไม่ดูบ้าง หรือดูรูปภาพ ดูข่าวของที่นำมาจัดแสดง แต่ไม่ได้อ่านตัวบท หรืออ่านตัวบทบ้างแต่อ่านอย่างผ่านๆอ่านไม่ครบ เป็นต้น เมื่อรับความหมายไม่สมบูรณ์ การผลิตความหมายของผู้ส่งสารจึงเป็นกระบวนการที่ต้องนำเอา “extra-textual determinants” เข้ามาเป็นปัจจัยสำคัญในการอ่านความหมาย

นอกจากนั้นแล้ว หากเปรียบเทียบการอ่านความหมายผ่านพิพิธภัณฑสถานของผู้วิจัยกับงานศึกษาการอ่านความหมายผ่านพิพิธภัณฑสถานของ Delaney (1992) จะได้พบความคล้ายคลึงกันในเรื่องที่ว่า ลักษณะของการอ่านความหมายของผู้ชมในพื้นที่ห้องจัดแสดงประวัติศาสตร์ของพิพิธภัณฑสถานแคนาดา มีปัจจัยที่เข้ามาเป็นตัวกำหนดให้การอ่านความหมายของผู้เข้าชมแตกต่างกันออกไป ก็คือ ระยะห่างระหว่างผู้ชมกับบริบททางกายภาพของการจัดแสดง เนื่องจาก ผู้ชมแต่ละคนแต่ละกลุ่มจะยึดเอาประสบการณ์หรือความรู้ที่ตนเองเคยมีมาเป็นหลักในการอ่านความหมาย และในส่วนของปัจจัยที่เป็นตัวกำหนดให้ผู้ชมอ่านความหมายในแบบที่ผู้ส่งต้องการนั้นก็คือ ธรรมชาติของผู้ชมที่มีลักษณะโหยหาอดีต เป็นผลให้ผู้ชมบริโภคประวัติศาสตร์แคนาดาได้โดยง่ายและไม่ตั้งคำถามใด ประกอบกับการใช้เทคโนโลยีในการจัดแสดงที่เป็นตัวช่วยในการทำลายระยะห่างทางกายภาพที่เกิดขึ้นในบริบทของการจัดแสดง และควบคุมการรับรู้และประสบการณ์ในบริบทของพิพิธภัณฑสถานของผู้ชมให้เป็นแบบ passive โดยการทำให้ผู้ชมรู้สึกตัวเองว่า ตนเองเป็นส่วนหนึ่งของอำนาจในการเป็น “ผู้รู้” ประวัติศาสตร์เหล่านั้น

6.2.2 การวิเคราะห์จุดร่วม/จุดต่างในเรื่องของปฏิบัติการบริหารจัดการ

นอกเหนือจากเรื่องของการปฏิบัติการจัดแสดง ที่ผู้วิจัยสามารถมองเห็นความเหมือนและความต่างในกระบวนการสร้างภาพตัวแทนของพิพิธภัณฑสถานทั้ง 2 แห่งได้แล้วนั้น ผู้วิจัยยังได้พบอีกด้วยว่า มีเกณฑ์ๆหนึ่งที่สามารถนำมาเทียบเคียงเพื่อให้เห็นทั้งจุดร่วมและจุดต่างของพิพิธภัณฑสถานทั้ง 2 แห่งได้เช่นเดียวกัน โดยที่เกณฑ์ดังกล่าวนี้ ยังทำให้เห็นถึงภาพของปัญหาและแนวทางในการแก้ปัญหาที่พิพิธภัณฑสถานทั้ง 2 แห่งต้องพบเจอในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการพิพิธภัณฑสถานได้เป็นอย่างดีอีกด้วย เกณฑ์ที่ว่านั้นก็คือ เกณฑ์ในด้านองค์ประกอบของการสื่อสารที่เข้ามาจัดแบ่งรูปแบบและระดับของการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม (กาญจนา แก้วเทพ กิตติ กันภัย และปาริชาติ สถาปิตานนท์, 2543)

เนื่องจากการศึกษาปฏิบัติการจัดแสดง ณ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร ผู้วิจัยได้เลือกศึกษาพื้นที่จัดแสดงเฉพาะอาคารพระที่นั่งศิวโมกษพิมาน ซึ่งเป็นห้องจัดแสดงประวัติศาสตร์ชาติไทย เพราะเนื้อหาในการนำเสนอมีความใกล้เคียงกับการจัดแสดงนิทรรศการในพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร ดังนั้น ในกรณีการศึกษาเรื่องรูปแบบและระดับของการมีส่วนร่วมนี้ ผู้วิจัยจึงได้ศึกษาเฉพาะการมีส่วนร่วมกับห้องจัดแสดงประวัติศาสตร์ชาติไทย อาคารพระที่นั่งศิวโมกษพิมานเท่านั้น

รูปแบบและระดับของการสื่อสาร	จุดร่วม	จุดต่าง
การมีส่วนร่วมในฐานะผู้รับสาร	-ผู้รับสารได้เข้ามามีส่วนร่วมแบบ passive และ active ต่อการจัดแสดงของพิพิธภัณฑ์ -ผู้รับสารมีทั้งกลุ่มคนในชุมชน/ประเทศ และคนนอกชุมชน/ประเทศ -การหดยายของคุณภาพ/ปริมาณของผู้เข้าชมกลุ่มเป้าหมาย	-
การมีส่วนร่วมในฐานะผู้ร่วมผลิต/ผู้ส่งสาร	ผู้รับสารของทั้ง 2 พิพิธภัณฑ์ได้ขยับบทบาทของการตนเองในการเป็นผู้ร่วมส่งสาร	แต่ในขณะที่พระนครจะได้เป็นผู้ร่วมส่งสารเฉพาะขั้นตอนหลังการผลิตหรือเป็นผู้ร่วมผลิตความหมายปลายทาง แต่ที่ยี่สารจะได้มีส่วนร่วมทั้งการเป็นผู้ร่วมส่งสารและผู้ร่วมผลิตในขั้นตอนก่อนการผลิตและขั้นตอนการผลิตหรือทั้งต้นทางและปลายทางแห่งความหมาย
การมีส่วนร่วมในฐานะผู้วางแผนและกำหนดนโยบาย	-	ในขณะที่พระนครจะจำกัดเฉพาะผู้บริหารระดับสูงของพิพิธภัณฑ์และกรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม แต่ของยี่สารนั้น จะมีลักษณะของตัวแทนชุมชนรวมตัวกันในรูปแบบของคณะกรรมการดำเนินงาน เพื่อดำเนินงานพิพิธภัณฑ์ในขั้นตอนหลังการผลิต

ตารางที่ 7: วิเคราะห์จุดร่วม-จุดต่างในรูปแบบและระดับของการสื่อสาร

ผลจากการศึกษาทำให้ได้พบว่า จุดร่วมของพิพิธภัณฑ์ทั้ง 2 แห่งจะอยู่ที่กลุ่มประชาชนของประเทศและชุมชน ได้มีส่วนร่วมกัพิพิธภัณฑ์ในฐานะของผู้รับสาร ในขณะเดียวกันที่ยังมีความคล้ายคลึงกัน ทั้งในแง่ของพฤติกรรมกรดูหรือลักษณะการรับสาร และปัญหาจากการหดยายของจำนวนกลุ่มผู้เข้าชมเป้าหมาย ตัวอย่างเช่น ในกรณีของพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติพระนคร ที่แม้ว่าจำนวนของผู้เข้าชมกลุ่มเด็กนักเรียนและนักศึกษาของพิพิธภัณฑ์จะ “ดูเหมือนว่า”

มีปริมาณมากและมีอย่างสม่ำเสมอ แต่ก็ยังเป็นกลุ่มที่มาเพราะมีเงื่อนไขบังคับ เช่น มาดูงานกับทางโรงเรียน มาเพราะอาจารย์สั่งการบ้าน/รายงาน และในขณะที่มาเป็นจำนวนมากนั้น พิพิธภัณฑท์ก็ได้เฉพาะ “ปริมาณ” แต่ขาด “คุณภาพ” ในการเข้าชมของกลุ่มผู้รับสารกลุ่มเป้าหมาย ในขณะที่ผู้รับสาร “กลุ่มคนใน” ของพิพิธภัณฑท์บ้านเขายี่สารก็มีปริมาณหดหายไปอย่างชัดเจน ในระหว่างที่ผู้วิจัยลงพื้นที่เพื่อเก็บข้อมูลในช่วงปีพ.ศ. 2548-2549

ผู้วิจัยพบว่า ปัญหาของการหดหายไปของกลุ่มผู้รับสารของพิพิธภัณฑท์นี้ ได้ส่ง ผลกระทบถึงการทำหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายมาของพิพิธภัณฑท์ทั้ง 2 แห่ง โดยเฉพาะการเป็นแหล่งเรียนรู้นอกห้องเรียนของพิพิธภัณฑท์สถานแห่งชาติ พระนคร และการได้เรียนรู้วิถีการดำเนินชีวิตและภูมิปัญญาความรู้ของชุมชน ซึ่งเป็นบทบาทหน้าที่ทางสังคมและวัฒนธรรมที่สำคัญของพิพิธภัณฑท์ชุมชนที่จะนำมาซึ่งความภาคภูมิใจในอัตลักษณ์ของชุมชนและตนเอง รวมถึงสร้างความมั่นใจและสร้างกำลังใจให้แก่คนในท้องถิ่น ที่จะพัฒนาชุมชนของตนเองอย่างค่อยเป็นค่อยไปตามศักยภาพของตนเอง (อภิญา บัวสรวง, 2539)

อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยได้พบว่า พิพิธภัณฑท์สถานแห่งชาติ พระนคร ได้พยายามคิดค้นกิจกรรมที่จะเพิ่มปริมาณกลุ่มผู้รับสารของตน ด้วยการทำให้ผู้รับสารได้เข้ามามีส่วนร่วมกับเนื้อหาในการจัดแสดงในกิจกรรมรูปแบบใหม่ๆเพิ่มมากขึ้นมาโดยตลอด ยกตัวอย่างเช่น กิจกรรมบรรยายความรู้ประจำเดือน กิจกรรมประจำวันพิเศษต่างๆของพิพิธภัณฑท์ กิจกรรมอบรมหรือฝึกปฏิบัติการนำชมกับกลุ่มครูและเด็กนักเรียน ฯลฯ ข้อค้นพบนี้เป็นภาพสะท้อนถึงความพยายามในปรับปรุงประสิทธิภาพการบริหาร “กิจกรรม” ในเชิงรุกของพิพิธภัณฑท์ภายใต้ข้อจำกัดขององค์กร เพื่อสร้าง “กลุ่มผู้รับสารเป้าหมาย” โดยเฉพาะกับกลุ่มครูและ “กลุ่มคนรุ่นใหม่” เช่น นักเรียน/นักศึกษาอีกทั้งเพื่อให้กิจกรรมเป็นเครื่องมือในการดึงกลุ่มเป้าหมายเฉพาะนี้เข้าชมการจัดแสดงภายในพิพิธภัณฑท์ได้อย่างมีคุณภาพ เนื่องจากได้รับการติดตั้งความรู้ในเบื้องต้นมาแล้วจากการเข้าร่วมกิจกรรมดังได้ยกตัวอย่างมา

ความพยายามในการบริหารกิจกรรมเพื่อสร้าง/เพิ่มจำนวนผู้รับสารของพิพิธภัณฑท์สถานแห่งชาติ พระนคร ดังกล่าว มีความแตกต่างไปจากที่ผู้วิจัยได้พบในพิพิธภัณฑท์บ้านเขายี่สารเนื่องจาก ข้อมูลที่ได้รับจากการศึกษา ได้แสดงให้เห็นว่า ปัจจัยหลักที่ทำให้เกิดความเจ็บเหงากับพิพิธภัณฑท์ หรือการลดจำนวนการเข้าเยี่ยมชมพิพิธภัณฑท์ของกลุ่มคนในชุมชน (ซึ่งในทัศนะของผู้วิจัยแล้วนั้น ผู้รับสารกลุ่มคนในชุมชนนี้เป็นกลุ่มที่มีความสำคัญมาก อันเนื่องมาจากมีความเชื่อมโยงสัมพันธ์กับการแสดงบทบาทและหน้าที่ของพิพิธภัณฑท์) เกิดขึ้นจากสาเหตุหลายประการ

ทั้งที่เกิดจากพิพิธภัณฑสถานเอง เช่น การจัดแสดงนิทรรศการที่ขาดความเคลื่อนไหวของเนื้อหา และที่เกิดจากบริบทของชุมชน เช่น สภาพเศรษฐกิจที่ฝืดเคือง เป็นผลทำให้ผู้คนต้องดิ้นรนทำมาหาเลี้ยงชีพทั้งในวันธรรมดาและวันหยุด และเป็นผลให้คนอยากที่จะมาใช้พื้นที่โดยรอบพิพิธภัณฑสถานเพื่อขายของให้แก่นักท่องเที่ยว มากกว่าที่จะอยากมาเที่ยวพิพิธภัณฑสถานเอง รวมถึงการที่คนในชุมชนเช่น กลุ่มเด็กนักเรียนที่ต้องใช้ช่วงวันหยุดในการเรียนพิเศษหรือทำกิจกรรมต่างๆ จนกระทั่งไม่มีเวลาเข้ามาพิพิธภัณฑสถาน เป็นต้น

ในขณะเดียวกัน เมื่อมองด้วยเรื่องของปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการของพิพิธภัณฑสถานโดยตรง ก็จะได้พบว่า พิพิธภัณฑสถานเองก็ไม่ได้มีการบริหารจัดการกิจกรรมเพื่อการสร้าง/ดึงดูดกลุ่มผู้รับสารโดยเฉพาะกับกลุ่มผู้รับสารคนในให้เข้าพิพิธภัณฑสถาน ผลก็คือ นอกเหนือจากจำนวนการเข้าเยี่ยมชมจะลดลงแล้ว รูปแบบของความร่วมมือในด้านต่างๆของกลุ่มผู้รับสารก็ยังน้อยลง และในกรณีนี้ผู้วิจัยได้พบว่า มีความเชื่อมโยงและกระทบถึงระดับการมีส่วนร่วมในรูปแบบที่สูงกว่าการเป็นเพียงผู้รับสารอีกด้วย

ในขณะที่ความแตกต่างประการสำคัญที่สุดของพิพิธภัณฑสถานทั้ง 2 แห่งก็คือ การมีส่วนร่วมในระดับของผู้ร่วมผลิตหรือร่วมส่งสาร และร่วมวางแผนหรือกำหนดนโยบาย ขณะที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร จำกัดบทบาทให้ผู้รับสารสามารถเข้าไปมีส่วนร่วมร่วมกับพิพิธภัณฑสถานได้เฉพาะในช่วงของ “ปลายทางแห่งความหมาย” เท่านั้น ทั้งนี้ นอกเหนือจากจะได้มีบทบาทน้อยแล้ว ก็ยังมีเพียงผู้รับสารบางกลุ่มเท่านั้นที่ได้เข้าไปมีส่วนร่วม ในขณะที่พิพิธภัณฑสถานบ้านเขายี่สารผู้รับสารจะได้ขยับบทบาทหรือได้เข้าไปมีส่วนร่วมด้วยทั้ง “ต้นทาง” และ “ปลายทาง”

ความแตกต่างในด้านระดับของการมีส่วนร่วมกับพิพิธภัณฑสถานทั้ง 2 ประการดังกล่าวนี้ มีความเกี่ยวข้องถึงการบริหารจัดการของพิพิธภัณฑสถาน เพราะในขณะที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติจะมีลักษณะของการเป็นของรัฐ บริหารงาน/เงิน/คนโดยรัฐ แต่ทำเพื่อประชาชน แต่พิพิธภัณฑสถานชุมชนจะมีลักษณะ “โดย/ของ/เพื่อ” ประชาชนหรือคนในชุมชน หรือการที่พิพิธภัณฑสถานชุมชนจะต้องบริหารคน/เงิน/งาน ด้วยตนเอง

อย่างไรก็ตาม ท่ามกลางความแตกต่างในแง่ของการจัดการด้วยตนเองกับด้วยรัฐนี้ ผลจากการศึกษากลับได้แสดงให้เห็นว่า แม้พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร จะมีรัฐเป็นผู้ดูแลทั้งเรื่องของคนและงบประมาณ และแม้พิพิธภัณฑสถานบ้านเขายี่สาร จะได้รับความร่วมมือร่วมใจจนกระทั่งสามารถก่อตั้งพิพิธภัณฑสถานของชุมชนขึ้นมาได้ แต่พิพิธภัณฑสถานทั้ง 2 แห่ง ในภาวะปัจจุบัน ก็

ต้องประสบกับปัญหาที่เหมือนกัน ทั้งในเรื่องของงบประมาณที่มีไม่เพียงพอต่อการที่จะดูแลและบำรุงรักษาวัตถุหรือข้าวของที่นำมาใช้ในการจัดแสดง รวมถึงตัวอาคาร/สถานที่พิพิธภัณฑ์ หรือมีงบประมาณที่จะนำมาใช้ในการดำเนินกิจกรรมในด้านอื่นๆ หรือเรื่องของภาระงานที่มีมากแต่ทรัพยากรบุคคลกลับมีไม่เพียงพอที่จะปฏิบัติงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ ส่งผลต่อสภาพการณ์ความไม่สามารถทำหน้าที่ได้อย่างสมบูรณ์ในกรณีของพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร และส่งผลต่อสภาพความชบเซาของพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สารดังเช่นในปัจจุบัน

ข้อค้นพบดังกล่าว จึงนำมาสู่ข้อสรุปของผู้วิจัยที่ว่า **การสร้างการมีส่วนร่วมของบุคคลในกลุ่มต่างๆ ให้มากกว่าการเป็นเพียงผู้รับสารของทั้ง 2 พิพิธภัณฑ์ เป็นองค์ประกอบที่ขาดไม่ได้และจำเป็นอย่างยิ่ง**

ตัวอย่างเช่น ในกรณีของพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร ได้แสดงให้เห็นแล้วว่า กลุ่มอาสาสมัครนำชมพิพิธภัณฑ์ได้เข้ามาช่วยเติมเต็มภาวการณ์ขาดแคลน “ชีวิตชีวา” ของพิพิธภัณฑ์ได้เป็นอย่างดี และนอกเหนือจากจะช่วยแบ่งเบาภาระงานของบุคลากรฝ่ายการศึกษา ซึ่งมีอยู่เป็นจำนวนน้อยได้แล้ว กลุ่มอาสาสมัครนี้ยังสามารถช่วยเหลืองานอื่นๆ ของพิพิธภัณฑ์ได้อีกด้วย อาทิ การช่วยดำเนินกิจกรรมในวันสำคัญต่างๆ ของพิพิธภัณฑ์ การช่วยดูแลอุปกรณ์หรือข้าวของต่างๆ ที่นำมาจัดแสดงภายในพิพิธภัณฑ์ การช่วยรับฟังความคิดเห็นจากกลุ่มผู้รับสารทั่วไป รวมถึงนำเสนอข้อเสนอแนะของตนเอง หรือการประชาสัมพันธ์กิจกรรมของพิพิธภัณฑ์

อย่างไรก็ตาม ในการร่วมด้วยช่วยทำงานของกลุ่มอาสาสมัครนี้ ผู้วิจัยพบว่า “ความรู้ในเนื้อหาการจัดแสดง” และ “ทักษะในการสื่อสาร” เป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่ง แต่ผลจากการศึกษาได้ชี้ให้เห็นว่า การติดตั้งความรู้ให้กับกลุ่มอาสาสมัครของพิพิธภัณฑ์ยังมีลักษณะเชิงรับ คือ รอให้กลุ่มอาสาสมัครเป็นผู้ขอหรือแจ้งความต้องการมา ว่าต้องการที่จะได้รับการอบรมเพิ่มเติมในเรื่องใด และการอบรมหรือจัดบรรยายความรู้นั้นมีไม่สม่ำเสมอ ดังนั้น เมื่อพิพิธภัณฑ์ได้ “คนที่มีใจรักจริง” ที่ทำงานช่วยเหลือให้กับพิพิธภัณฑ์ในลักษณะของ “งานอาสา” ในแบบอุดมคติอย่างแท้จริง คือไม่ได้รับค่าตอบแทนในด้านใดๆ ทั้งสิ้น ในทัศนะของผู้วิจัยจึงมองเห็นว่า เมื่อความรู้เป็นสิ่งที่กลุ่มอาสาสมัครต้องการ ไม่ใช่เงินหรือค่าตอบแทน ดังนั้นแล้ว สิ่งที่พิพิธภัณฑ์ควรจะทำก็คือ การเพิ่มความรู้และทักษะในทั้ง 2 ด้านนั้นให้กับกลุ่มอาสาสมัครอย่างสม่ำเสมอ เพราะยิ่งอาสาสมัครมีความรู้และความสามารถในการสื่อสาร ก็จะทำให้การแสดงบทบาทหน้าที่ในด้านการศึกษา และ “ชีวิตชีวา” ของพิพิธภัณฑ์มีมากยิ่งขึ้นตามไปด้วยนั่นเอง

ในกรณีของพิพิธภัณฑสถานบ้านเขาอีสารนั้น การมีส่วนร่วมในทั้งเรื่องของ “เงิน/ร่างกาย/แรงใจ/อุปกรณ์/ข้อมูล” จากคนในชุมชน เพื่อก่อตั้งพิพิธภัณฑสถานร่วมกันนั้น ได้แสดงให้เห็นเป็นข้อพิสูจน์อย่างชัดเจนแล้วว่า การมีส่วนร่วมนี้มีพลังมากพอที่จะทำให้ชุมชนอีสาร เป็นที่รู้จักโด่งดังไปทั่วประเทศผ่านพิพิธภัณฑสถานของชุมชน สมดังเจตนารมย์ในประการหนึ่งของคนในชุมชนที่อยากให้อีสารเป็นที่รู้จักกันทั่วไป อย่างไรก็ตาม เมื่อผ่านพ้นช่วงเวลาบูมของพิพิธภัณฑสถานไปแล้วนั้น มองเห็นได้เลยว่า ทั้งจำนวนของผู้รับสารและฐานสนับสนุนจากคนในชุมชนดังกล่าวหดหายไปอย่างชัดเจน ทั้งปริมาณของผู้เข้ามามีส่วนร่วม และรูปแบบของการมีส่วนร่วมเพื่อดูแลบำรุงรักษาพิพิธภัณฑสถาน คงเหลือแต่เพียงคณะกรรมการดำเนินงานพิพิธภัณฑสถานไม่กี่คนเท่านั้น

ผู้วิจัยมองว่า การมีความคิดหรือความเข้าใจว่า “ภารกิจสมบูรณ์เรียบร้อยเมื่อพิพิธภัณฑสถานสามารถเปิดได้แล้ว” เป็นสาเหตุหลักที่สำคัญที่ทำให้ฐานสนับสนุนจากชุมชนหรือการมีส่วนร่วมของคนอีสารกับพิพิธภัณฑสถานของชุมชนหดหายหรือลดน้อยลง และสาเหตุหลักดังกล่าวนี้น่าจะเกิดขึ้นเนื่องมาจาก ความรู้ความเข้าใจที่ควรจะต้องตั้งร่วมกันในช่วงของการก่อตั้งถึงนิยามของคำว่า “พิพิธภัณฑสถานชุมชน” ว่าคืออะไร และมีธรรมชาติและคุณลักษณะเป็นเช่นไร รวมถึงภาระหน้าที่ร่วมกันของชุมชน ที่จะต้องจัดการและดูแลพิพิธภัณฑสถานให้คงอยู่ต่อไปได้ ด้วยการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนทุกคน มิใช่เฉพาะภาระหน้าที่ของคณะกรรมการดำเนินงานหรือผู้รับผิดชอบกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งเท่านั้น ได้ขาดหายไป เพราะส่วนใหญ่แล้วจะเน้นไปที่การติดตั้งความรู้เกี่ยวกับเนื้อหาในด้านต่างๆของชุมชนร่วมกันเพื่อนำมาใช้ในการจัดแสดงเท่านั้น

ดังนั้น เมื่อสาเหตุหลักดังกล่าวถูกผนวกเข้ากับสาเหตุรองที่ทำให้คนอีสารไม่เข้าพิพิธภัณฑสถานหรือไม่ได้เข้ามามีส่วนร่วมอีก ตัวอย่างเช่น การขาดความเคลื่อนไหวของเนื้อหา สภาพเศรษฐกิจที่ฝืดเคือง รวมถึงความขัดแย้งของกลุ่มคน และข้อจำกัดส่วนตัวของแต่ละบุคคล ดังเช่น เรื่องของเวลาและสุขภาพแล้วนั้น ผลที่เกิดขึ้นก็คือ การขาดการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนกับพิพิธภัณฑสถานบ้านเขาอีสารดังเช่นในปัจจุบัน และในทัศนะของผู้วิจัยแล้วนั้น เมื่อขาดคนซึ่งเป็นตัวแปรหลักสำหรับการบริหารจัดการพิพิธภัณฑสถาน ก็จะมีส่งผลให้เกิดปัญหาในด้านอื่นๆกับพิพิธภัณฑสถานตามมาแบบวนเวียนอย่างไม่รู้จบ

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าจะดูเหมือนมีแต่ปัญหาและความน่าเศร้าใจ แต่ผู้วิจัยได้ค้นพบว่าพิพิธภัณฑสถานบ้านเขาอีสารยังมีฐานสนับสนุนอีก 2 ฐานที่สำคัญ นั่นคือ ฐานสนับสนุนในระหว่างเครือข่ายพิพิธภัณฑสถานด้วยกัน และฐานสนับสนุนจากนักวิชาการและสื่อมวลชนภายนอก ที่

พร้อมจะให้ความร่วมมือในการดำเนินงานพิพิธภัณฑ์ ชื่อน่าสนใจจึงอยู่ที่จะทำอย่างไรเพื่อให้ 2 ฐานสนับสนุนดังกล่าวนี้ “ตบมืออยู่ข้างเดียว”

6.2 อภิปรายผลการศึกษา

ในส่วนนี้จะเป็นการอภิปรายผลตามปรากฏการณ์ที่ผู้วิจัยได้ค้นพบที่เกี่ยวข้องกับปฏิบัติการจัดแสดงและปฏิบัติการบริหารจัดการของพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร และพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร จังหวัดสมุทรสงคราม ตามกรอบแนวคิดและงานวิจัยต่างๆที่ผู้วิจัยได้พบทวนมา ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้คือ

6.2.1 อำนาจในมือพิพิธภัณฑ์: เหตุเกิดเมื่อการเล่าเรื่องสำคัญกว่าเรื่องที่น่ามาเล่า

ในทัศนะของ Hall (1997c) แล้วนั้น อำนาจของภาพตัวแทนเป็นอำนาจทางสัญลักษณ์ เป็นอำนาจในการกำหนด/มอบหมาย/จัดประเภท เพื่อที่จะนำเสนอภาพตัวแทนของบางคนหรือบางสิ่งออกมาในบางแบบ อำนาจในรูปแบบนี้มีความเกี่ยวข้องกับความรู้หรือปฏิบัติการทางวาทกรรมที่ Foucault เรียกว่า “ความรู้/อำนาจ” และ “อำนาจ” ตามแนวคิดของ Foucault แล้วนั้น “มีอยู่ในทุกหนทุกแห่ง ในปฏิบัติการทางสังคมทุกชนิด” (กาญจนา แก้วเทพ, 2544:283)

การอภิปรายผลในประเด็นแรกของผู้วิจัยนี้จะเป็นการชี้ชวนให้เห็นถึงความแยบยลของอำนาจที่แฝงเร้นเข้ามาอยู่ในพื้นที่ที่เรียกว่า “พิพิธภัณฑ์” หรือในบริบทของการจัดแสดงนิทรรศการที่ผ่านกระบวนการที่เรียกว่า “ปฏิบัติการจัดแสดง” หรือปฏิบัติการสร้างภาพตัวแทน (the practice of representation) เพื่อที่จะเลือก ที่จะตัดสินใจ ที่จะผลิตและนำพาความรู้ให้กับผู้เข้าชมการจัดแสดง โดยเฉพาะผู้เข้าชมซึ่งเป็นประชาชนของประเทศหรือของชุมชนนั้นๆ เกี่ยวกับอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชาติหรือของชุมชนตนเอง ว่าเราเป็นใคร ตัวเราเป็นของกลุ่มใด

อำนาจของปฏิบัติการจัดแสดงดังกล่าวเป็นผลให้พิพิธภัณฑ์ที่ผู้วิจัยศึกษาทั้ง 2 แห่ง ที่หากนำมาเทียบเคียงแล้วก็จะพบว่าความแตกต่างที่ดูเหมือนมีอย่างมากมายนั้น กลับกลายเป็นความเหมือนกัน ทั้งนี้ สามารถยกตัวอย่างของความแตกต่างประการสำคัญระหว่างพิพิธภัณฑ์ทั้ง 2 แห่งได้ดังนี้ คือ

- ความแตกต่างกันในระดับพื้นที่และสถานะของความเป็นเจ้าของ นั่นคือ ในขณะที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร เป็นพิพิธภัณฑสถานในระดับชาติ เป็นของรัฐของหลวง แต่พิพิธภัณฑสถานบ้านเขายี่สาร จังหวัดสมุทรสงคราม เป็นพิพิธภัณฑสถานในระดับชุมชน/ท้องถิ่น ที่ชุมชนเป็นเจ้าของและต้องดูแลบริหารจัดการเอง
- ความแตกต่างในเรื่องของที่มาของเนื้อหาและสิ่งของที่นำมาจัดแสดง นั่นคือ ระหว่างเนื้อหาที่เรียกได้ว่าเป็นความทรงจำร่วม เป็นประวัติศาสตร์เฉพาะที่หรือเรื่องราว “ของจริง” ของพิพิธภัณฑสถานบ้านเขายี่สาร กับเนื้อหาหรือเรื่องราวที่ถูกสร้างหรือ “จินตนาการ” จากประวัติศาสตร์หรือเรื่องราวในอดีตทั้งที่เหมือนหรือร่วมกัน และแตกต่างหลากหลายไปตามที่มาของกลุ่มคน/กลุ่มชุมชน/กลุ่มของวัฒนธรรมที่ประกอบมาเป็นชาติเดียวกัน เพื่อให้ความแตกต่างนั้นถูกลดทอนลงหรือไม่สามารถที่จะมองเห็นได้ จนกระทั่งสามารถที่จะเรียกได้ว่าเป็นความทรงจำร่วมกันของคนทั้งชาติ หรือการเกิดขึ้นของ “ชุมชนในจินตนาการ” ของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร ดังแผนภาพจำลองความแตกต่างของเนื้อหาที่นำมาจัดแสดงในข้างล่างนี้

แผนภาพที่ 13: ความแตกต่างของแหล่งที่มาของเนื้อหาในการจัดแสดงระหว่างพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติและชุมชน

อำนาจที่ควบคุมกันระหว่าง (1) อำนาจของสถาบันพิพิธภัณฑสถานในการกำหนดว่าอะไรคือความรู้/ความจริงทางประวัติศาสตร์ของชาติและชุมชน และ (2) อำนาจของปฏิบัติการจัดแสดงหรือที่เรียกในทางนิเทศศาสตร์ว่ากลยุทธ์ในการสื่อสารหรือการเล่าเรื่อง เพื่อกำหนดว่าเนื้อหา/เรื่องราวหรือข่าวของที่นำมาจัดแสดงจะถูกนำเสนออย่างไรและถูกรับรู้อย่างไร ได้ทำให้พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร และพิพิธภัณฑสถานบ้านเขายี่สาร ที่มีความแตกต่างกันกลับมามีความเหมือนหรือคล้ายคลึงกัน โดยเฉพาะเมื่อเราเทียบเคียงการสร้างอัตลักษณ์ของชาติหรือชุมชนผ่านสื่อพิพิธภัณฑสถานเข้ากับแนวคิดเรื่องชาตินิยม เนื่องจากอำนาจนั้นได้ทำให้ทั้งสองพิพิธภัณฑสถานกำลังเป็น

ส่วนหนึ่งของเครื่องมือในการติดตั้งหรือประกอบสร้างความมีสำนึกเป็นพวกเดียวกัน หรือที่เรียกว่า การสร้าง “ชุมชนในจินตนาการ” ตามคำศัพท์ของ Benedict Anderson นักทฤษฎีชาตินิยมทาง วัฒนธรรมคนสำคัญ

หากเทียบเคียงจินตนาการที่ถูกนำมาใช้เพื่อปรุงแต่งหรือประกอบสร้างความหมายว่านี่คือ “เรา” เราที่เป็นพวกเดียวกัน เราที่มีอะไรที่เหมือนกันแล้วนั้น จะได้พบว่า แม้ว่าแหล่งที่มาของ เนื้อหาและเรื่องราวที่นำปรุงแต่งนั้นจะแตกต่างกันตรงที่ภาพหนึ่งนั้นเกิดขึ้นมาจากของจริงของ เฉพาะชุมชน และอีกภาพหนึ่งนั้นเป็นภาพที่ถูกสร้างขึ้นมาจากเลี้ยวหนึ่งของจินตนาการเพื่อให้เป็น ประวัติศาสตร์ของชาติร่วมกัน แต่จินตนาการระหว่างพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร และ พิพิธภัณฑสถานบ้านเขายี่สารกลับไม่มีความแตกต่างกัน ดังตารางต่อไปนี้คือ

ความรู้สึกที่ถูกสร้างผ่าน การจัดแสดง	อาคารพระที่นั่งศิวโมกษพิมาน พิพิธ ภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร	พิพิธภัณฑสถานบ้านเขายี่สาร จังหวัดสมุทรสงคราม
การอยู่ในสถานที่เดียวกัน	อยู่ในประเทศไทยเช่นเดียวกัน	อยู่ ใน ชุม ชน บ้ า น เข ยี่ ส า ร เช่นเดียวกัน
การมีอดีตร่วมกัน	มีอดีตที่ย้อนกลับไปไกลที่สุด เริ่มต้น ตั้งแต่ก่อนกำเนิดของชนชาติไทย ต่อ ด้วยอดีตของชาติไทยในสมัยกรุง สุโขทัย สมัยกรุงศรีอยุธยา และอดีต กับปัจจุบันในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์	มีอดีตที่ย้อนกลับไปไกลที่สุด ในช่วง ระยะเวลาเริ่มต้นของการตั้งรกราก ถิ่นฐานของคนบ้านเขายี่สาร ราว พุทธศตวรรษที่ 19 เป็นต้นมา ร่วม สมัยกับช่วงเวลาสมัยกรุงศรีอยุธยา
การมีสายสัมพันธ์ร่วมกัน	สายสัมพันธ์ของความเป็นไทยผ่าน การ อยู่ ได้ ร่ ม พ ระ บ า ร มี ช อ ง พระมหากษัตริย์แห่งชาติไทย	สายสัมพันธ์และความเชื่อของชุมชน เชื่อมโยงกับพ่อปู่ศรีราชา ในฐานะ บรรพบุรุษของชุมชน

ตารางที่ 8: ความเหมือนระหว่างพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร และพิพิธภัณฑสถานบ้านเขายี่สาร สมุทรสงคราม

จากตารางดังกล่าวจะได้พบว่า พิพิธภัณฑที่ทั้ง 2 แห่งนำเสนอที่/อดีต/สายสัมพันธ์เข้ามา ปรุงแต่งสำนึกร่วมของการเป็นชาติเดียวกันหรือชุมชนเดียวกัน และสร้างภาพตัวแทนผ่านสื่อ พิพิธภัณฑของตนเองให้เห็นได้อย่างชัดเจน ดังเช่นที่ผลจากการศึกษาได้พบว่า พิพิธภัณฑสถาน แห่งชาติ พระนคร และพิพิธภัณฑสถานบ้านเขายี่สาร ได้ใช้วิธีการเล่าเรื่องผ่านชุดของสัญลักษณ์ หลากแบบที่ผ่านการคัดออกหรือเลือกใช้ แล้วนำมาร้อยเรียงกันผ่านกลยุทธ์บริบทในการจัดแสดง หรือ *display context strategy* เพื่อเล่าเรื่องหรือส่งผ่านความหมายที่ผู้ส่งสารของพิพิธภัณฑทั้ง 2 แห่งต้องการสื่อออกมา

ยกตัวอย่างเช่น เพื่อที่จะถ่ายทอดความหมายถึงความโชคดีของปวงชนชาวไทย ในช่วงเวลาปัจจุบัน ที่ได้อยู่ภายใต้การปกครองของพระมหากษัตริย์ผู้ทรงศุภสิริราชธรรม ภายในห้องจัดแสดงประวัติศาสตร์ชาติไทย พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร ผู้ส่งสารของพิพิธภัณฑ์ได้ใช้วิธีการเปรียบเทียบกับความโชคดีของคนไทยในอดีตในสมัยกรุงศรีอยุธยา ที่ต้องอยู่ภายใต้การปกครองของผู้ปกครองที่อ่อนแอและไม่ตั้งมั่นอยู่ในทศพิธราชธรรม ด้วยการสร้างบริบทแห่งการจัดแสดงจากความสัมพันธ์ระหว่างตัวบท เสียง และกำแพงภาพกราฟฟิก นั่นคือ การใช้ตัวบทบรรยายสาเหตุแห่งความล่มสลายควบคู่เข้ากับเสียงเพลงยาวพยากรณ์กรุงศรีอยุธยา ซึ่งจะดังขึ้นเมื่อผู้เข้าชมเดินผ่านกำแพงผนังที่ได้ตกแต่งภาพกราฟฟิกบนกำแพงดังกล่าวให้เป็นสัญลักษณ์ว่าสภาพของกรุงศรีอยุธยาเมื่อถูกข้าศึกโจมตีเผาทำลายนั้นเป็นอย่างไร

หรือในกรณีของกลยุทธ์บริบทการจัดแสดงของพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร ด้วยการให้ “ของจริง+ตัวบท+ภาพ” นั่นคือ การใช้โพล์หรือตุ่มน้ำของจริง เพื่อถ่ายทอดภาพความสามารถของชาวเขายี่สารในการควบคุมทรัพยากรน้ำจืด เพื่อให้มีไว้ใช้กินและใช้สอยอย่างเพียงพอตลอดทั้งปี พร้อมทั้งการนำเสนอตัวบทประกอบ เพื่อให้เห็นถึงอายุที่เก่าแก่และยาวนานของโพล์ เพื่อให้เกิดจินตนาการเชื่อมโยงกับความเก่าแก่ของชุมชนบ้านเขายี่สาร ที่นอกจากจะมีอดีตความเป็นมาอย่างยาวนานแล้ว ยังเป็นชุมชนที่มีความรุ่งเรืองทั้งด้านความรู้และความร่ำรวยในอดีตอย่างมากอีกด้วย เพราะจะต้องเป็นชุมชนที่มีเงินทองมากเท่านั้นจึงจะสามารถซื้อตุ่มขนาดใหญ่ ซึ่งไม่น่าจะเป็นของที่สามารผลิตได้ในประเทศไทยในแบบนี้ได้ ในขณะที่เดียวกับที่ต้องมีเทคโนโลยีความรู้พอที่จะผลิตเตาเผาขนาดใหญ่สำหรับผลิตตุ่มขนาดใหญ่จำนวนมากๆไว้เพื่อเก็บกักน้ำจืดไว้ใช้กิน

จากกลยุทธ์ดังกล่าว หากนำไปเปรียบเทียบกับพิพิธภัณฑ์ในต่างประเทศแล้ว จะพบว่า พิพิธภัณฑ์ส่วนใหญ่ล้วนแล้วแต่ใช้กลยุทธ์บริบทในการจัดแสดง เพื่อประกอบสร้างหรือปรุงแต่งความรู้สึกร่วมของกลุ่มผู้รับสารหรือผู้เข้าชมการจัดแสดง เพื่อให้รู้สึกถึงอัตลักษณ์หรือความหมายของความเป็นคนในชาติหรือชุมชนนั้นๆด้วยเช่นกัน ยกตัวอย่างเช่น การจัดแสดงประวัติศาสตร์ของชาวแคนาดาใน the new Canadian Museum of Civilization เพื่อประกอบสร้างอัตลักษณ์แคนาดา ก็จะมีวิธีการเล่าเรื่องทางประวัติศาสตร์ที่ใช้การจัดพื้นที่ทางเดินเป็นสัญญาณในการควบคุมความหมาย นั่นคือ ผู้ชมจะต้องเดินไปตามทางผ่านช่วงเวลาตามลำดับเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์แคนาดาที่เกิดขึ้น ยกตัวอย่างเช่น เริ่มต้นห้องแสดงด้วยการเล่าเรื่องราวถึงการบุกเบิกและตั้งถิ่นฐานของพวก Norse ต่อด้วยจุดเริ่มต้นของการกลายเป็นเมือง การค้าและอุตสาหกรรมที่นำความรุ่งเรืองมาสู่ประเทศ และจบลงด้วยการบอกเล่าถึงเรื่องราวของแคนาดาใน

ยุคปัจจุบัน ควบคู่ไปกับการใช้เทคโนโลยีในการจัดแสดงเพื่อทำลายระยะห่างทางกายภาพระหว่างผู้เข้าชมและสิ่งแสดงที่อาจเกิดขึ้นในระหว่างการเข้าชม (Delaney, 1992)

หรือผลการศึกษาของ Newman & Mclean (2002) ที่ได้พบว่า ปฏิบัติการจัดแสดงนิทรรศการภายในพิพิธภัณฑ์ทั้งในระดับชาติและท้องถิ่นของสกอตแลนด์ สามารถทำให้ผู้เข้าชมชาวสกอตแลนด์เกิดความรู้สึกถึงความเป็น “คนสกอต” หรืออะไรที่ใช่เราได้ในรูปแบบเดียวกัน

การใช้กลยุทธ์บริบทในการจัดแสดงดังกล่าวเป็น “อำนาจหรือพลังของการเล่าเรื่อง” เพื่อบอกความหมายถึงความเป็นพวกเดียวกันที่สามารถประจักษ์ได้ผ่านพื้นที่ของพิพิธภัณฑ์ โดยที่อำนาจหรือพลังดังกล่าวเกิดขึ้นจากหลักการสำคัญเพื่อสร้างการมีส่วนร่วมระหว่าง “การจัดแสดง” กับ “ผู้เข้าชมการจัดแสดง” (Dean, 1994) ดังต่อไปนี้คือ

- การใช้ตัวบท หรือ “ภาษา” เพื่อสร้างให้ผู้รับสารมีส่วนร่วมด้วยการได้ยินหรือได้อ่าน ในขณะเดียวกับที่ตัวบทดังกล่าวจะทำการบอกเล่าเรื่องราว และเติมเต็มความหมายที่ต้องการจะสื่อสารออกมา ผ่านการมีปฏิสัมพันธ์ร่วมกับสัญลักษณ์ประเภทต่างๆ ที่ส่งผ่านความหมายผ่านทางประสาทสัมผัสของผู้รับสาร ยกตัวอย่างเช่น การใช้ “ของจริง×ตัวบท×ภาพ” ในกลยุทธ์การจัดแสดงของพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร เป็นต้น
- การใช้ความรู้สึกหรือการมีส่วนร่วมผ่านทางประสาทสัมผัสของผู้รับสารหรือผู้เข้าชมการจัดแสดง ยกตัวอย่างเช่น การนำเสนอด้วยตัวบทเสียงเพื่อให้เกิดความรู้สึกว่ามีส่วนร่วมทางความรู้สึกด้วยการได้ยิน ตัวอย่างเช่น ตู้กระจกจำลองเหตุการณ์พร้อมด้วยตัวบทเสียงบรรยายเหตุการณ์ประกอบ ในการจัดแสดงเหตุการณ์ประวัติศาสตร์สมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ณ ห้องจัดแสดงประวัติศาสตร์ชาติไทย พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร หรือนำเสนอด้วยภาพ เพื่อให้มีส่วนร่วมทางสายตาด้วยการได้มองเห็น ได้จ้องมอง หรือได้อ่าน เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยได้พบว่า แม้ว่าจะมีความเหมือนกันในการเล่าเรื่อง แต่เนื่องจากความแตกต่างของแหล่งที่มาของเนื้อหาหรือเรื่องราวที่นำมาจัดแสดงระหว่างพิพิธภัณฑ์แห่งชาติและชุมชนดังได้กล่าวมาในข้างต้นนั้น ทำให้ประวัติศาสตร์ของ “ชาติไทย” ภายในพิพิธภัณฑ์แห่งชาติ

จำเป็นจะต้องอาศัยการประกอบสร้างหรือปรุงแต่งจินตนาการเพื่อเรียกหรือกำหนดสถานะของผู้เข้าชมการจัดแสดงให้รับรู้และรู้สึกถึงภาพตัวแทนแห่ง “ความเป็นเรา” ที่สูงกว่าพิพิธภัณฑ์ชุมชนอย่างมาก ดังที่ นิธิ เอียวศรีวงศ์ (อ้างถึงใน สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2549) ได้กล่าวไว้ว่า “ประวัติศาสตร์แห่งชาติของไทยถูกสร้างขึ้นมาเพื่อเป็นเรื่องเล่าร่วมกันของความเป็นมาของคนไทยทุกคน ในฐานะเป็นพลเมืองของชาติเดียวกัน”

อย่างไรก็ตาม ความทรงจำร่วมกันที่สร้างขึ้นมานี้ใหม่นี้อาจเข้าไปแทนที่ความทรงจำของคนกลุ่มต่างๆ ได้ระดับหนึ่ง แต่ไม่ใช่ทุกกลุ่มและไม่ใช้กับทั้งหมดที่จะรู้สึกว่าคุณค่าที่ดีของตนคือเรื่องเล่าประจำชาติสำนวนนี้ (สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2549) ดังนั้น เราจึงได้พบว่า ภายใต้บริบทของการจัดแสดงภายในพิพิธภัณฑ์แห่งชาติ อำนาจของความเป็นสถาบันพิพิธภัณฑ์จึงถูกนำเข้ามาใช้ เพื่อลดทอนความแตกต่างหลากหลายของ “สถานที่/เรื่องราวในอดีต/สายสัมพันธ์ที่มี” ของแต่ละชุมชนหรือท้องถิ่นหรือวัฒนธรรมเหล่านั้นลง ให้เหลือแต่เพียงเรื่องราวที่สามารถเชื่อมโยงความเป็นชาติไทยผ่านความต่อเนื่องของเรื่องราวในแต่ละยุคสมัยเพื่อให้กลายเป็นประวัติศาสตร์หลักของเรื่องราวของชาติที่สามารถจินตนาการว่าเรามี “ร่วมกัน” ได้

เมื่อผนวกรวมเอาความพยายามของพิพิธภัณฑ์แห่งชาติ ในการเชื่อมโยงความเป็นเราที่เหมือนกันและความเป็นพวกเดียวกันของเรา เข้ากับภารกิจหลักที่สำคัญของพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร ในการปรับปรุงส่วนการจัดแสดงประวัติศาสตร์ของชาติ ณ อาคารพระที่นั่งศิวโมกขพิมาน ให้เป็นห้องจัดนิทรรศการประวัติศาสตร์ชาติไทยแบบนิทรรศการถาวร เพื่อน้อมรำลึกถึงพระมหากษัตริย์คุณในสมเด็จพระบรมพุทธเจ้าอยู่หัวมหาวชิราลงกรณแห่งพระบรมมหาราชวงศ์จักรีเนื่องในวโรกาสฉลองกรุงรัตนโกสินทร์ครบ 200 ปี เมื่อปี พ.ศ.2525 ทำให้การนำเสนอประวัติศาสตร์ของชาติภายในห้องจัดแสดงประวัติศาสตร์ดังกล่าว จึงใช้วิธีการปรุงแต่งหรือสร้างสำนึกร่วมของความเป็นไทย ด้วยเรื่องราวพระมหากษัตริย์คุณขององค์พระมหากษัตริย์ของชาติไทยในแต่ละยุคแต่ละสมัย ผู้ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญที่สุดในการปกป้องเอกราชของประเทศชาติและความสงบสุขของพลนิกรของพระองค์

และเมื่อเป็นเรื่องที่ต้องจินตนาการ นอกเหนือจากการใช้กลยุทธ์บริบทในการจัดแสดง เพื่อสื่อสารความหมายหรือการนำเสนอภาพตัวแทนของพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร แล้วนั้น ผู้ส่งสารของพิพิธภัณฑ์ จึงจำเป็นต้องใช้วิธีการประกอบสร้างความหมายผ่านการเข้ารหัสทาง “เวลา” เพิ่มเติมด้วย ทั้งการทำให้เวลามาปรากฏและเวลานั้นหดหายไป เพื่อทำให้ความหมายที่ต้องการสื่อสารภายในพื้นที่ของพิพิธภัณฑ์แห่งนี้ดูโดดเด่นมากยิ่งขึ้น ในขณะที่เดียวกับที่ทำให้

“อดีต” ของชาติเป็นเรื่องราวที่ไม่ซับซ้อน ดูเป็นกลาง ความแตกต่างต่างๆระหว่างความเป็นพวกหรือที่มาของกลุ่มคนในชาติเลือนหายไป ทำให้สามารถตอบสนองต่อเป้าหมายหลักที่พิพิธภัณฑ์แห่งชาติต้องการ ในการนำเสนอภาพตัวแทนประวัติศาสตร์ชาติไทยได้

ในส่วนของพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สารนั้น เราจะได้พบว่า แม้ว่าเรื่องที่เล่าภายในพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สารจะมีกรอบเวลาหรือประวัติศาสตร์ของท้องถิ่นเข้ามาปรากฏให้เห็นภายในพิพิธภัณฑ์ เช่นเดียวกันกับพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร แต่เนื่องจากเรื่องเล่าทั้งหมดเกี่ยวพันกับวิถีชีวิตของคนในชุมชน เป็นเรื่องของ “เฉพาะชุมชน” เป็นประวัติศาสตร์ทางวัฒนธรรม/สังคมเฉพาะของคนที่อยู่ภายในพื้นที่เดียวกัน และวิถีชีวิตภายนอกก็เป็นที่มาของเนื้อหาหรือเรื่องราวของการจัดแสดงภายในพิพิธภัณฑ์ด้วยเช่นกัน ตัวอย่างเช่น ความเชื่อถือศรัทธาของคนในชุมชนต่อพ่อปู่ศรีราชา การทำมาหากิน การผลิตเครื่องมือเครื่องใช้เพื่อการดำรงชีพ ฯลฯ

เมื่อความแตกต่างเกิดจากเรื่องที่เลือกมาเล่า รวมถึง “ข้าวของ” ที่นำมาจัดแสดงก็เป็นของใช้ที่ได้มาจากที่มีการใช้งานอยู่จริงในวิถีชีวิตของคนในชุมชนบ้านเขายี่สาร ที่คนในชุมชนเดียวกันหรือ “เจ้าของวัฒนธรรม” ได้เป็นผู้มีส่วนร่วมในการดำเนินงานก่อตั้งพิพิธภัณฑ์ในหลากหลายรูปแบบ ที่สำคัญคือมีส่วนร่วมในระดับสูงด้วยการตัดสินใจที่จะยอมรับและเลือกร่วมกันว่า จะนำเสนอในสิ่งของหรือเนื้อหาอะไรบ้างจึงจะสามารถแสดงอัตลักษณ์ของชุมชนบ้านเขายี่สารได้เป็นอย่างดี ดังนั้น พิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สารแห่งนี้จึงมิได้มีเฉพาะพื้นที่ที่หยุดนิ่งภายในตัวอาคารศาลาการเปรียญของวัดเขายี่สาร ซึ่งเป็นที่ตั้งพิพิธภัณฑ์ของชุมชน แต่ได้นับเนื่องและล้อมรอบเอาพื้นที่ของโลกจริงภายนอกเข้ามาไว้ด้วย “พื้นที่” ของชุมชนบ้านเขายี่สารจึงเข้ามาเป็นตัวช่วยในการควบคุมความหมาย และเชิดชูความเป็น “ของจริง” และอัตลักษณ์ร่วมของชุมชนให้เห็นโดดเด่นขึ้นมภายในพิพิธภัณฑ์ ไม่ใช่เรื่องของการปิดล้อมทางกาลเวลาเพื่อการควบคุมจินตนาการดังเช่นกลยุทธ์ของพิพิธภัณฑ์แห่งชาติ

เพราะฉะนั้น เมื่อกลยุทธ์เป็นเรื่องของการใช้พื้นที่ทั้งภายในและภายนอกพิพิธภัณฑ์เข้ามาประกอบสร้างความหมาย ผลก็คือ นอกเหนือจากที่ผู้รับสารหรือผู้เข้าชมการจัดแสดงภายในพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร จะได้รับรู้และรู้สึกถึงอัตลักษณ์ของชุมชน ผ่านเนื้อหาและข้าวของที่แสดงออกถึงวัฒนธรรม ความเชื่อ และวิถีชีวิตของชุมชนแล้ว ก็จะได้มองเห็น รับรู้และรู้สึกถึงการแสดงตัวตนของชาวบ้านในชุมชน จากวิถีชีวิตของจริงที่อยู่ภายนอกพิพิธภัณฑ์อีกด้วย ตามที่อาจารย์สิริอาภา รัชตะหิรัญ ประธานคณะกรรมการดำเนินงานพิพิธภัณฑ์วางแนวทางในการ

ดำเนินงานพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สารไว้ว่า “วางแผนเอาไว้ว่าทั้งชุมชนต้องเป็นพิพิธภัณฑ์ ในอาคาร นอกอาคาร” (สัมภาษณ์ 30 พฤศจิกายน 2549)

ความแตกต่างแต่ทว่าคล้ายคลึงในการแสดงความเป็นตัวตนของชาติหรือชุมชนผ่านสื่อพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร และพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร จังหวัดสมุทรสงคราม นั้นได้ ชื่นชมสำคัญแต่เห็นได้อย่างชัดเจนว่า การเล่าเรื่องมีความสำคัญกว่าเรื่องที่น่ามาเล่า เนื่องจาก การ “จัดแสดง” การ “ทำให้เห็น” ตลอดจนการ “ถูกเห็น” หรือ “ถูกมอง” นั้น ไม่ใช่เรื่องที่เกิดขึ้น แบบเป็นไปเองและไม่ใช่วรรณชาติ แต่มันเชื่อมโยงกับอำนาจ/ความรู้ของสถาบันพิพิธภัณฑ์ที่ นำทางทั้งการนำเสนอของกลุ่มผู้ส่งสารและการมองหรือการเห็นของกลุ่มผู้รับสาร โดยเฉพาะเมื่อ เปรียบเทียบขั้นตอนสำคัญในการทำงานของกลุ่มผู้ส่งสารของพิพิธภัณฑ์ทั้ง 2 แห่งเพื่อออกแบบ เนื้อหาและสิ่งแสดงสำหรับการจัดนิทรรศการ ดังต่อไปนี้คือ

- กลุ่มผู้ส่งสารหรือคณะกรรมการดำเนินงานของทั้ง 2 พิพิธภัณฑ์มีการกำหนด เป้าหมายในการจัดนิทรรศการ หรือวางกรอบของเนื้อหาหลักที่จะเป็นหัวข้อใน การจัดแสดงเช่นเดียวกัน ซึ่งในกรณีของอาคารพระที่นั่งศิวโมกษพิมาน พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร เป้าหมายหลักในการจัดนิทรรศการ คือ เพื่อน้อมรำลึกถึงพระมหากษัตริย์คุณในสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ แห่ง พระบรมมหาราชวังศักราช 2525 และในกรณีของพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร คือ การนำเสนอภาพรวมของ ชุมชนบ้านเขายี่สารและคนบ้านเขายี่สาร เพื่อปลูกจิตสำนึกและความภาคภูมิใจ ในอัตลักษณ์ของตนเองของคนในชุมชน และเพื่อให้ “คนนอก” ได้รู้จักภาพวิถีชีวิต ของคนและชุมชนบ้านเขายี่สาร
- เมื่อเป้าหมายของการจัดแสดงเป็นที่แน่ชัดแล้ว กลุ่มผู้ส่งสารหรือคณะกรรมการดำเนินงานของทั้ง 2 พิพิธภัณฑ์ก็จะทำการคัดเลือกเข้าหรือคัดเลือกรายของ เนื้อหาหรือเรื่องราวที่จะนำมาจัดแสดง รวมตลอดถึงการเลือกหรือไม่เลือกในส่วน ของสิ่งแสดงต่างๆหรือชุดของอุปกรณ์ประกอบฉาก อาทิ วัตถุ ภาพ หรือตัวบท เป็นต้น ยกตัวอย่างเช่น การเลือกที่จะไม่นำเสนอเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ใน บางช่วงเวลาของพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร หรือการเลือกที่จะนำเสนอ “โพล” ให้เป็นสัญลักษณ์ของชุมชนของพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร เป็นต้น

- หลังจากนั้น กลุ่มผู้ส่งสารหรือคณะกรรมการดำเนินงานของทั้ง 2 พิพิธภัณฑท์ก็จะเลือกหรือออกแบบวิธีการนำเสนอเนื้อหาและวัตถุหรือสิ่งแสดง ที่ผ่านการคัดเลือกให้เหมาะสมกับการนำเสนอภายในช่องทางแบบพิพิธภัณฑท์ ดังที่ผู้วิจัยได้ค้นพบว่า กลยุทธ์ในการจัดแสดงหรือนำเสนอภาพตัวแทนของกลุ่มผู้ส่งสาร พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร ณ อาคารพระที่นั่งศิวโมกขพิมาน คือ กลยุทธ์บริบทในการจัดแสดงและกลยุทธ์ในด้านของเวลา ในขณะที่การนำเสนอของพิพิธภัณฑท์บ้านเขายี่สาร จะเป็นกลยุทธ์บริบทในการจัดแสดงและกลยุทธ์ในด้านของพื้นที่

ในขณะเดียวกัน การแสดงความเป็นตัวตนของชาติหรือชุมชนผ่านสื่อพิพิธภัณฑสถานนั้น ยังได้แสดงให้เห็นถึงภาคปฏิบัติการที่แท้จริงของอำนาจในการทำให้ภาพตัวแทนของชาติและชุมชนในแบบใดแบบหนึ่งเกิดขึ้นมาได้ภายในพื้นที่พิพิธภัณฑท์ได้อีกด้วย ดังที่ Foucault (ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร, 2545 ข) ได้แสดงทัศนะไว้ว่า อำนาจนั้นเป็นเรื่องของการกระทำ (action) และการใช้อำนาจที่สำคัญ คือ การสร้างโอกาส/ความเป็นไปได้ให้เกิดการกระทำบางอย่างขึ้น การใช้อำนาจเพื่อสร้างภาพตัวแทนของพิพิธภัณฑท์ทั้ง 2 แห่งนั้นจึงแสดงให้เห็นถึงภาพตัวแทนที่ถูกสร้างหรือกำหนดให้กลายเป็นความจริง นอกเหนือจากนั้นแล้ว ปฏิบัติการดังกล่าวยังสะท้อนให้เห็นถึงความกระจัดกระจายของอำนาจในการสร้างภาพตัวแทนประวัติศาสตร์ของตนเองที่กระจัดออกสู่ชุมชนหรือท้องถิ่นผ่านตัวอย่างของพิพิธภัณฑท์ชุมชน และดึงเอาคนในชุมชนหรือเจ้าของวัฒนธรรมที่เคยถูกกีดกันหรือตัดขาดออกไปได้กลับคืนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการสร้างภาพตัวแทนนี้ด้วย

ในกรณีข้างต้นนี้ ผู้วิจัยได้เปรียบเทียบความแตกต่างในเรื่องของอำนาจของกลุ่มผู้ส่งสารของพิพิธภัณฑท์ ที่พิพิธภัณฑท์บ้านเขายี่สารอำนาจนี้จะกระจายอยู่ในมือของกลุ่มคนในชุมชน ซึ่งเป็นเจ้าของวัฒนธรรม ไว้ในหัวข้อจุดร่วมและจุดต่างของปฏิบัติการจัดแสดงไปแล้ว จึงจะไม่นำมากล่าวถึงอีก สำหรับข้อที่น่าสังเกตและประเด็นความสนใจต่อกรณีในข้างต้นของผู้วิจัยจะอยู่ที่ แม้ว่าพิพิธภัณฑท์ทั้ง 2 แห่งจะมีความแตกต่างกันในเรื่องของการกระจายอำนาจของกลุ่มผู้ส่งสาร แต่ขั้นตอนในการนำเสนอหรือการเล่าเรื่องของกลุ่มผู้ส่งสาร ได้แสดงให้เห็นถึงความเชื่อมโยงกับอำนาจ/ความรู้ของสถาบันพิพิธภัณฑท์ ที่นำทางทั้งการนำเสนอของกลุ่มผู้ส่งสารและการมองหรือการเห็นของกลุ่มผู้รับสาร และนั่นมีความหมายว่า

(1) สิ่งที่ได้เห็นเพื่อควรจดจำ ระลึกถึง และยึดถือเป็นอัตลักษณ์ร่วมกันของชาติหรือชุมชน นั้นคืออะไร ซึ่งในกรณีของพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร ความเป็นไทยคือความโชคดีที่ได้อยู่ ได้ร่วมพระบารมีของพระมหากษัตริย์ของชาติไทย ผู้ทรงทศพิธราชธรรมและบำเพ็ญพระราชกรณียกิจนานัปการเพื่อพสกนิกรชาวไทย และในกรณีของพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร สิ่งที่ยังบอกถึงความ เป็นชาวชุมชนบ้านเขายี่สารที่ชัดเจนที่สุดก็คือ การเป็นผู้มีภูมิปัญญา/ความรู้จนกระทั่งสามารถ ดำรงอยู่มาได้ด้วยดีท่ามกลางสภาพแวดล้อมที่อยู่ได้อย่างลำบากยากเย็น และความรู้ของชุมชน นั้นเชื่อมโยงกับสภาพธรรมชาติของชุมชนในแบบปายายเลน และพ่อปู่ศรีราชา ในฐานะบรรพบุรุษ และที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของชุมชน

(2) สิ่งที่ไม่ได้เห็นนั้นมีความหมายเสมอ เพราะนั่นคืออะไรที่ “ไม่ใช่เรา” ข้อสังเกตของการ ที่ผู้เข้าชมไม่อาจจะได้เห็นใครบางคนภายในพิพิธภัณฑ์ หรือเรื่องบางเรื่อง ภาพบางภาพนี้ ได้ สะท้อนถึงวาทกรรมที่เข้ามากำกับวิธีการที่จะพูดถึงหรือการนำเสนอเรื่องราวภายในพิพิธภัณฑ์ ปฏิบัติการนี้ได้ทำให้พิพิธภัณฑ์เปรียบเสมือนกับ “backteller” หรือเบื้องหลังของการทำให้ “อดีต” ขึ้นมาปรากฏให้เห็นภายใต้อำนาจในการสถาปนาประวัติศาสตร์ (ความรู้) ให้เป็นความจริงผ่าน วิธีการเล่า/ไม่เล่า หรือวิธีการพูดถึง/ไม่พูดถึง และท่าทีที่จะพูดถึงบุคคลคนนั้นหรือเรื่องๆ นั้น (Bennett, 1995) และข้อค้นพบนี้มีความหมายถึงการรู้เท่าทันพิพิธภัณฑ์ในฐานะสื่อประเภทหนึ่ง และเพื่อที่จะรู้เท่าทัน ในการเข้าชมการจัดแสดงหรือดูประวัติศาสตร์/เรื่องราวต่างๆ ที่นำมาเสนอ แล้วนั้น ก็จะต้องดูในส่วนที่ไม่ได้พูดถึงและนึกถึงในส่วนที่ไม่ได้นำเสนออีกด้วย

ดังเช่น ในงานศึกษาวิจัยของไทยของ **เยาวนุช เวศร์ภาดา** (2545, 2546) ที่ศึกษา “วาทกรรมความรู้ในการฟื้นฟูวัฒนธรรม” จากหมู่บ้านเขาขุนศรี ตำบลบ้านเกาะ อำเภอพรหมคีรี จังหวัดนครศรีธรรมราช ซึ่งเป็นหมู่บ้านที่มีความโดดเด่นในแง่ของเอกลักษณ์ความเป็นมาอัน เก่าแก่ และความสามารถของชาวบ้านในการรักษาวิถีชีวิต ภูมิปัญญาพื้นบ้าน และ ขนบธรรมเนียมประเพณีดั้งเดิมไว้ได้ จนกระทั่งได้รับการคัดเลือกให้เป็นหมู่บ้านวัฒนธรรม นอกจากนั้นแล้ว หมู่บ้านวัฒนธรรมแห่งนี้ยังเป็นส่วนหนึ่งของ “อุทยานการศึกษา” ศูนย์กลางการ เรียนรู้ของชุมชนอีกด้วย

เยาวนุช ได้ตั้งคำถามหลักในการศึกษาหมู่บ้านแห่งนี้ว่า อะไรที่เป็นตัวกำหนดให้เรา “เห็น” ภาพในลักษณะนี้ และมีอะไรอีกหรือเปล่าที่เรา “ไม่เห็น” โดยที่ผลจากการศึกษาได้ พบว่า อัตลักษณ์ของชุมชนที่ได้รับการนิยามความหมายว่าเป็น “อุทยานการศึกษา” และ “หมู่บ้าน วัฒนธรรม” นั้น แท้ที่จริงแล้ว เกิดจากการประกอบสร้างอย่างเป็นกระบวนการและอย่างเป็นเหตุ

เป็นผล ผ่านวาทกรรมประวัติศาสตร์ วาทกรรมชุมชนเข้มแข็ง และวาทกรรมวิทยาศาสตร์ วาทกรรมชุดดังกล่าวได้รับการนำเสนอในรูปของปฏิบัติการทางสังคมแบบต่างๆ ทั้งการจัดระเบียบพื้นที่ ได้แก่ การวางผังหมู่บ้าน การจัดระเบียบสังคมผ่านการประดิษฐ์ประเพณี การจัดตั้งเครือข่ายกลุ่มบ้าน และการจัดระเบียบข้อมูลหลักฐานอ้างอิงต่างๆเกี่ยวกับหมู่บ้าน ได้แก่ การผลิตข้อเขียนที่ให้ความรู้ ข้อมูลเกี่ยวกับหมู่บ้าน ทั้งประวัติศาสตร์ วิถีชีวิต ผู้คน ภูมิปัญญา ประเพณี เศรษฐกิจ จนกระทั่งสามารถก่อให้เกิดภาพตัวแทนของชุมชนที่มี “เอกลักษณ์” ในการมีอดีตเก่าแก่ มีความเข้มแข็งทางวัฒนธรรม มีความเจริญ ทันสมัย แต่ก็ยังรักษารากเหง้าดั้งเดิมไว้ได้

นอกเหนือจากการจัดแสดงและการทำให้เห็นจะไม่ใช่เรื่องที่เป็นธรรมชาติ และสิ่งที่ถูกมองและไม่ได้เห็นได้ทำให้พิพิธภัณฑสถานกลายเป็นส่วนหนึ่งของเครื่องมือในการนิยามความเป็นชาติและชุมชน ผ่านกระบวนการ “คัดออก” และ “เลือกเข้า” ของเนื้อหาและสิ่งแสดงต่างๆแล้วนั้น ในสายตาของนักวิชาการพิพิธภัณฑสถานวิพากษ์แล้ว สิ่งประดิษฐ์ทางวัฒนธรรมหรือข้าวของที่นำมาจัดแสดงภายในพิพิธภัณฑสถานยังเป็นเรื่องของอำนาจ เป็นการเมืองเรื่องหน้าที่ของพิพิธภัณฑสถาน ที่เปลี่ยนแปลงจากบทบาทหน้าที่ของพิพิธภัณฑสถานในการให้ความรู้ตามหลักสาขาวิชาต่างๆ มาเป็นการให้ความรู้หรือสอนผู้ดู/ผู้ชมว่าชีวิตของเราเป็นเช่นไร ในขณะที่เกี่ยวกับที่ซ่อนนัยถึงความสามารถและพลังอำนาจของชาติหรือชุมชนจากทรัพยากรหรือวัตถุทางวัฒนธรรมที่มี (Newton, 1994)

ดังที่ Jordanova (1989) ผู้ศึกษามุมมองทางประวัติศาสตร์ผ่านวัตถุที่นำมาจัดแสดงภายในพิพิธภัณฑสถาน ได้กล่าวถึงประเด็นเรื่องของวัตถุหรือสิ่งประดิษฐ์ทางวัฒนธรรมภายในพิพิธภัณฑสถานที่น่าสนใจ เมื่อผู้วิจัยพิจารณาจากมุมมองทางนิเทศศาสตร์ ไว้ดังนี้คือ

“ในกรณีของวัตถุชิ้น สิ่งสำคัญที่จะต้องตระหนักและระลึกถึงไว้อยู่เสมอก็คือ บริบทที่นำมาใช้ในการควบคุมความหมายของวัตถุที่ต้องการจะสื่อสารออกมานั้น เนื่องจาก เรื่องของบริบทในการจัดแสดงล้วนแล้วแต่เป็นที่เรื่องที่ถูกจำกัด ถูกคัดเลือก และออกแบบมาเพื่อนำทางให้ผู้รับสารหรือผู้เข้าชมการจัดแสดง สามารถอ่านและรับรู้ความหมายออกมาได้เพียงเฉพาะในบางแบบหรือบางความหมายเท่านั้น”

ข้อที่น่าสังเกตคือ อำนาจที่นำทางการนำเสนอและการมองเห็นนั้นยังเป็นส่วนหนึ่งของการตอกย้ำและยืนยันทัศนะของผู้วิจัยที่ว่า **กระบวนการนำเสนอมีความสำคัญมากกว่าเนื้อหา/เรื่องราวหรือข้าวของ/วัตถุทางวัฒนธรรมที่นำมาจัดแสดง** และหากว่าเราอธิบายด้วยทัศนะ

ของ Hall (1997a) ก็จะสรุปได้ว่า กระบวนการประกอบสร้างความหมาย/ภาพตัวแทนที่เรียกว่า “ปฏิบัติการจัดแสดง” (the practice of representation) นี้ เป็น “ระบบ” ที่ทำงานเช่นเดียวกับ “ภาษา” เนื่องจาก ทุกๆทางเลือกในการจัดแสดง ยกตัวอย่างเช่น การเลือกที่จะนำเสนอสิ่งนี้มาแทนสิ่งนั้น หรือจะนำเสนอสิ่งนี้โดยให้มีความเชื่อมโยงกับสิ่งนั้น หรือจะพูด/เล่าแบบนี้เมื่อจะนำเสนอสิ่งนั้น ฯลฯ ล้วนแล้วแต่เป็นทางเลือกที่จะนำเสนอภาพของวัฒนธรรมออกมา และแต่ละทางเลือกนั้น ล้วนมีผลสืบเนื่องถึงเรื่องของความหมาย ว่าความหมายอะไรที่จะถูกผลิตออกมา และความหมายนั้นได้ถูกผลิตออกมาอย่างไร

6.2.2 เมื่ออำนาจถูกเปลี่ยนมือ: เหตุเกิดเมื่อความหมายไม่เคยมีปลายปิด

แม้ว่าอำนาจในการเล่าเรื่องของพิพิธภัณฑที่กล่าวมาในข้างต้น จะทำให้ดูเหมือนว่าพลังและอำนาจในการสื่อสารจะเอนเอียงมาอยู่ในข้างของผู้ส่งสาร และแม้ว่า Hall จะเชื่อว่า “production constructs the message” (Dicks, 2000) แต่ในการศึกษาเรื่องภาพตัวแทนโดยใช้แนวคิดเรื่องการเข้ารหัสและถอดรหัสแห่งความหมายนั้น Hall กลับแสดงให้เห็นว่า ในกระบวนการแปลและรับความหมายของผู้รับสารนั้น เป็นกระบวนการที่เรียกได้ว่า “active process” นั่นคือ ไม่ว่าเราจะเป็นผู้ดู/ผู้ชม/ผู้อ่าน/ผู้รับสาร ความหมายที่เราได้รับมานั้น ไม่จำเป็นจะต้องเป็นชุดเดียวกันกับที่ผู้พูด/ผู้เขียน/ผู้ส่งให้มาเสมอไป จะมีความเคลื่อนไหวในการแปลและรับความหมายเกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลา ความหมายบางอย่างอาจจะถูกแอบซ่อนไว้ในประโยคหรือตัวบท และความหมายบางอย่างแม้ว่าผู้ส่งจะไม่ได้ตั้งใจ แต่ก็อาจจะถูกผู้รับอ่านความหมายในแบบนั้นออกมาได้ (กาญจนา แก้วเทพ, 2545 ข)

ในทัศนะของผู้วิจัยแล้วนั้น กระบวนการรับความหมายในแบบ active ดังกล่าว ทำให้อำนาจที่อยู่ในมือของผู้ส่งสารในกระบวนการเข้ารหัสแห่งความหมายนั้น ถูกถ่ายเทหรือเปลี่ยนมือมาอยู่ในข้างของผู้รับสาร เมื่ออยู่ในขั้นตอนของการถอดรหัสแห่งความหมาย ในขั้นตอนของการผลิตความหมายขึ้นมาอีกครั้งหนึ่งนี้เอง ที่ทำให้การสร้างภาพตัวแทนเป็นเรื่องของการเมืองเรื่องความหมายอย่างชัดเจน

ทั้งนี้ ผลจากการศึกษาผู้รับสารกับการอ่านความหมายจากการจัดแสดงภายในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร และพิพิธภัณฑที่บ้านเขายี่สาร จังหวัดสมุทรสงคราม ในทัศนะของผู้วิจัยแล้วนั้น ได้แสดงให้เห็นถึงและยืนยันถึงกระบวนการแบบ “active process” ด้วยเช่นกัน แม้ว่าความหมายที่ถูกอ่านออกมาภายใต้วิธีคิดหรืออุดมการณ์หลักของสังคมของผู้รับสารของ

พิพิธภัณฑทั้ง 2 แห่งนั้น จะทำให้ดูเหมือนว่าผู้รับสาร passive เพราะการอ่านความหมายนั้น ไม่เกินไปกว่าความหมายในชุดของทางเลือกที่ผู้ส่งสารได้กำหนดไว้ให้ และส่วนใหญ่แล้วจะอยู่ในรูปแบบของ preferred reading ก็ตาม

สำหรับเหตุผลที่ยกมาประกอบข้อยืนยันของกระบวนการรับความหมายในแบบของ “active process” ในข้างต้นนั้น พร้อมกับยืนยันทัศนะของ Hall ที่ผู้วิจัยใช้เป็นกรอบหลักในการศึกษาครั้งนี้ว่า “**การที่ข่าวสารนั้นถูกรับรู้อย่างไรมีความสำคัญมากเทียบเท่ากับการที่ข่าวสารนั้นถูกผลิตออกมาอย่างไร**” มาจากการที่การอ่านหรือรับความหมายภายในสื่อพิพิธภัณฑทั้ง 2 แห่งนี้ การรับรู้เรื่องที่เล่าหรือรับความหมายของภาพตัวแทนที่ปรากฏขึ้นมานั้น มิได้เป็นผลมาจากกลยุทธ์ในการสร้างภาพตัวแทนหรือวิธีการเล่าเรื่องแต่เพียงอย่างเดียว แต่การอ่านความหมายของกลุ่มผู้รับสารของทั้ง 2 พิพิธภัณฑนั้น ผู้วิจัยได้พบว่า ความหมายได้ถูกรับรู้ภายใต้ความสัมพันธ์ 2 ประการ คือ (1) ความสัมพันธ์ระหว่างการจัดแสดงนิทรรศการภายในพิพิธภัณฑกับพฤติกรรมในการชมของกลุ่มผู้รับสารประการหนึ่ง และ (2) ความสัมพันธ์จากการนำเอา “ตัวเอง” ของผู้รับสารเข้าไปสร้างความหมายในสารที่ได้รับมาด้วยอีกประการหนึ่ง

ในประการแรกนั้น ผลจากการศึกษาพฤติกรรมในการเข้าชมการจัดแสดงของกลุ่มผู้รับสารของพิพิธภัณฑ ทั้งที่พิพิธภัณฑแห่งชาติ พระนคร และที่พิพิธภัณฑบ้านเขาเขียว ที่วัดด้วยระดับของการให้ความสนใจและเวลาที่ให้กับการชมการจัดแสดงในแต่ละหัวข้อหรือการจัดแสดงนิทรรศการทั้งหมด จะพบว่า มีตั้งแต่ระดับที่เข้มที่สุดด้วยการให้ความสนใจแบบทั้ง “ดูของ” และ “อ่านเอาเรื่อง” และให้เวลากับการเข้าชมการจัดแสดงอย่างมาก กับระดับที่อ่อนลงมาที่ใช้เวลาในการเข้าชมอย่างรวดเร็ว ด้วยการดูแบบเพียงผ่านๆ หรือดูบ้างไม่ดูบ้าง หรือเพียงแค่ดูรูปภาพและข่าวของที่นำมาจัดแสดง แต่ไม่ได้อ่านตัวบท หรืออ่านบ้างแต่อ่านอย่างผ่านๆอ่านไม่ครบ เป็นต้น

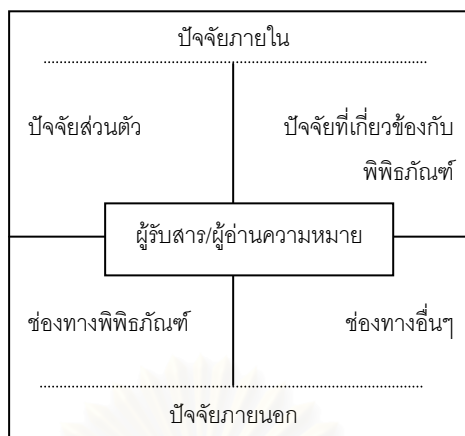
พฤติกรรมการเข้าชมการจัดแสดงในกรณีหลังนี้ จะทำให้ในช่วงเวลาที่เรียกว่า “การบริโภคความหมาย” หรือขั้นตอนการถอดรหัสความหมายของผู้รับสารนั้น ไม่ได้เกิดขึ้นอย่างสมบูรณ์ ในขณะที่เดียวกับที่เป็นผลให้กลไกหรือกลวิธีการเล่าเรื่องที่ถูกรับรู้แบบมาเพื่อควบคุมความหมายจากผู้ส่งสารของทั้ง 2 พิพิธภัณฑนั้น ถูกลดทอน ถูกเปลี่ยนแปลง หรือแม้กระทั่งอาจไม่มีความหมายใดเกิดขึ้นเลยก็ได้ เพราะความหมายนั้นจะเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นมาจากผู้อ่านหรือผู้รับสาร มิใช่เกิดจากการทำงานของกลุ่มผู้ส่ง

ดังที่ Fiske (1984 cited in Crane, 1992) ได้กล่าวไว้ว่า ในระหว่างการใช้ตัวบทในช่วงของกาลและเทศะหนึ่งของผู้รับสารนั้นๆ จะเป็นผลให้ตัวบทนั้นมีความหมายที่หลากหลายและแตกต่างกันออกไปตามบริบทในขณะอ่านตัวบทดังกล่าวของผู้รับสาร หรือตัวอย่างของพฤติกรรม การเข้าชมการจัดแสดงนิทรรศการของกลุ่มผู้รับสาร ภายในพิพิธภัณฑ์ของทหารผ่านศึกที่มีชื่อว่า the Kohima Museum, Northeast India ที่ Kavanagh (2002) ได้พบว่า กลุ่มผู้รับสารของ พิพิธภัณฑ์แห่งนี้มีการเลือกชมหรือเลือกดูซ้ำของที่นำมาจัดแสดงและเลือกที่จะอ่านเนื้อหา บางหัวข้อของการจัดแสดงอาจดูเพียงผ่านๆหรือเลือกที่จะไม่ดู บางหัวข้ออาจให้เวลากับการดูมาก และถูกหยิบยกขึ้นมาเป็นประเด็นสนทนาระหว่างผู้เข้าชมด้วยกัน โดยที่ปัจจัยที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับ การเลือกนั้น เป็นเรื่องของภูมิหลังหรือประสบการณ์ที่มีมาก่อน หรือที่ Kavanagh เรียกว่า “บาดแผลทางจิตใจที่ได้รับจากสงคราม” ของตนเอง

ในประการที่สอง การนำเอา “ตัวเอง” ของผู้รับสารเข้าไปสร้างความหมายในสาร เป็นปฏิบัติการที่แสดงให้เห็นถึงลักษณะของความหลากหลายของ “ปัจจัย” ที่เข้ามากำกับหรือชี้นำการอ่านและแปลความหมายสาร (decode) ของผู้รับสาร/ผู้อ่าน ในขณะเดียวกันที่ได้แสดงให้เห็นว่า อำนาจหรือพลังในการเล่าเรื่องของผู้ส่งสารนั้นได้ถูกเปลี่ยนมือมาอยู่ในข้างของผู้รับสาร/ผู้อ่าน เป็นการยืนยันทัศนะของ Hall ว่าในขั้นตอนของการใช้หรือการบริโภคสารนี้ จะเป็นอีกช่วงเวลาหนึ่งที่ความหมายจะถูกผลิตขึ้นมาอีกครั้งหนึ่ง หมายความว่า ในช่วงเวลาแห่งการถอดรหัสนี้เป็นช่วงเวลาที่มิอิสระในตัวเอง ไม่จำเป็นต้องไปขึ้นต่อช่วงเวลาแห่งการเข้ารหัสเสมอไป

ผลจากการศึกษาได้พบว่า ปัจจัยสำคัญที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับการอ่านหรือแปลความหมายของกลุ่มผู้รับสารของทั้ง 2 พิพิธภัณฑ์นี้มีความเหมือนกัน โดยผู้วิจัยได้แยกปัจจัยดังกล่าวออกเป็นปัจจัยทั้งภายในและภายนอก ดังแสดงในแผนภาพต่อไปนี้คือ

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

แผนภาพที่ 14: ปัจจัยที่เข้ามาเกี่ยวกับ/ชี้นำการอ่านความหมายของผู้รับสาร

ในกรณีของปัจจัยภายในของผู้รับสารนี้แบ่งออกเป็น 2 ประเด็นหลัก คือ

- **ปัจจัยส่วนตัว** ยกตัวอย่างเช่น ภูมิหลังหรือประสบการณ์ในชีวิตของตนเอง ตัวอย่างเช่น ประสบการณ์ด้านการศึกษาและความรู้ที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ชาติไทย ของกลุ่มผู้รับสารของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร หรือผู้รับสารของพิพิธภัณฑที่บ้านเขายี่สาร จังหวัดสมุทรสงคราม ในกลุ่มที่มีประสบการณ์ในการเข้าชมพิพิธภัณฑชุมชนในที่อื่นๆมาก่อน เป็นต้น
- **ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับพิพิธภัณฑ** ยกตัวอย่างเช่น ผู้รับสารเคยมีประสบการณ์ดั้งเดิมในการเข้าชมการจัดแสดงในพิพิธภัณฑในอดีตหรือไม่ และประสบการณ์นั้นเป็นอย่างไร ดีหรือไม่ดี หรือพฤติกรรมและเวลาในการเข้าชมการจัดแสดง ดังเช่นที่ได้อธิบายมาแล้วในหัวข้อของความสัมพันธ์ประการแรกในข้างต้น และที่สำคัญคือความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับเนื้อหาและข่าวของที่นำมาจัดแสดงนั้น ว่ามีมาก/มีน้อย/หรือไม่มีเลย

สำหรับปัจจัยภายนอกของผู้รับสารนี้แบ่งออกเป็นปัจจัยที่เกิดขึ้นภายในช่องทางของพิพิธภัณฑและช่องทางภายนอก โดยที่ช่องทางภายในพิพิธภัณฑนั้นมีกลุ่มบุคคลที่เรียกว่าผู้ร่วมส่งสารปลายทางเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย นั่นคือ กลุ่มวิทยากร/อาสาสมัคร/ไกด์/มัคคุเทศก์ และกลุ่มครูหรือผู้ปกครองหรือเพื่อนที่ร่วมชมการจัดแสดงด้วยพร้อมกัน ในขณะที่ช่องทางสื่อสารภายนอกพิพิธภัณฑนั้น เป็นการรับรู้เนื้อหาที่นำมาจัดแสดงผ่านการศึกษาในสถาบันการศึกษา หรือเป็นการรับรู้เนื้อหาที่ถูกส่งออกมาผ่านสื่อประเภทต่างๆ เช่น ละครทางโทรทัศน์ ภาพยนตร์ หรือนวนิยาย เป็นต้น

ยกตัวอย่างเช่น ผู้รับสารของพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร ที่พกพาเอาประสบการณ์จากการเข้าชมภาพยนตร์เรื่องก้านกล้วยเข้ามาชมการจัดแสดงประวัติศาสตร์ชาติไทย โดยเฉพาะในส่วนการจัดแสดงสมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราช หรือผู้รับสารของพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร ที่เรียนรู้ว่าข้าวของที่ดูเหมือนว่า “ธรรมดาๆ” ที่นำมาจัดแสดงภายในพิพิธภัณฑ์นั้น เป็นความธรรมดาที่ไม่ธรรมดา เพราะเป็นวัตถุพื้นบ้านที่ถูกสร้างขึ้นด้วยภูมิรู้ของชุมชน อย่างเช่น “กะป๋อย” กะลามะพร้าวที่ใช้หลักการสุญญากาศทำให้สามารถปั้มนมแม่ลูกอ่อนเก็บเอาไว้ได้ เป็นต้น

เมื่อเปรียบเทียบผลการวิจัยที่ได้รับในแง่ของสิ่งที่เข้ามากำกับหรือชี้นำการอ่านความหมายที่เกิดขึ้นอย่างหลากหลายรูปแบบ จนกระทั่งเกิดสิ่งที่เรียกว่า “ความหมายปลายเปิด” ของผู้รับสารของพิพิธภัณฑ์ ทั้งในระดับชาติและระดับชุมชนในประเทศไทยทั้ง 2 แห่งนี้ กับงานวิจัยตัวบทพิพิธภัณฑ์อื่นๆ แล้วนั้น จะได้พบว่า มีข้อค้นพบที่คล้ายคลึงถึงปัจจัยที่เข้ามากำกับกับการอ่านความหมายจากตัวบทภายในพิพิธภัณฑ์ในงานวิจัยอื่นๆ ด้วยเช่นกัน

ยกตัวอย่างเช่น การศึกษาตัวบทพิพิธภัณฑ์และการอ่านความหมายของกลุ่มผู้รับสารภายในพิพิธภัณฑ์ Victoria and Albert ของ Smith (1989) โดยมีประเด็นในการศึกษาว่า สิ่งประดิษฐ์ทางวัฒนธรรมภายในพิพิธภัณฑ์แห่งนี้ได้ถูกรับรู้และนำเสนอ/จัดแสดงในสายตาของกลุ่มภัณฑารักษ์อย่างไร ในขณะที่ถูกรับรู้และเข้าใจในสายตาของกลุ่มผู้รับสารหรือผู้เข้าชมพิพิธภัณฑ์อย่างไร สำหรับผลการศึกษาการอ่านความหมายของกลุ่มผู้รับสาร Smith ได้พบว่า ความหมายที่เกิดขึ้นในสายตาและการรับรู้ของกลุ่มผู้เข้าชมการจัดแสดงแต่ละคน/กลุ่มนั้น มีความแตกต่างกันไป เป็นเพราะทัศนคติ ความคาดหวัง และประสบการณ์หรือภูมิหลังที่หลากหลาย รวมถึงบริบทในการจัดแสดงวัตถุหรือสิ่งแสดงนั้นๆ ข้อค้นพบที่สำคัญในกรณีนี้จึงอยู่ที่ว่า ความหมายของวัตถุหรือสิ่งแสดงภายในพิพิธภัณฑ์แห่งนี้ เปลี่ยนแปลงและแตกต่างกันไปทุกวันจากการตีความหมายของกลุ่มบุคคลผู้เข้าชมการจัดแสดงที่มีความแตกต่างกัน

หรือการศึกษาของ Kavanagh (2002) ที่ได้พบว่า กลุ่มผู้รับสารของพิพิธภัณฑ์ทหารผ่านศึกที่มีชื่อว่า the Kohima Museum, Northeast India โดยเฉพาะผู้รับสารที่เป็นอดีตทหารผ่านศึกและภรรยาหรือลูกของทหารผ่านศึกนี้ จะนำเอาความทรงจำในชีวิต หรือบาดแผลทางจิตใจที่ได้รับจากการเข้าร่วมรบในสงครามของตนเองในกรณีที่เป็นอดีตทหารผ่านศึก และบาดแผลทางจิตใจของคนในครอบครัวที่ได้รับผลกระทบจากความทรงจำของอดีตทหารผ่านศึกเหล่านี้ ในบทบาทของลูก หรือสามี หรือพ่อ เข้ามาเป็นปัจจัยกำหนดพฤติกรรมกรรมการเข้าชมว่าจะเลือกชมการจัดแสดงในหัวข้อใด หรือเลือกที่จะเดินผ่านไม่ชมการจัดแสดงในหัวข้อนั้นๆ

ในกรณีของการนำเอาตัวเองเข้ามาร่วมสร้างความหมายด้วยนั้น เกิดขึ้นกับการรับสารผ่านสื่อหรือตัวบทอื่นๆด้วยเช่นกัน ยกตัวอย่างเช่น ในการศึกษาผู้รับสารกับการอ่านตัวบทภาพยนตร์ Bobo (1994) ได้แสดงให้เห็นว่า กลุ่มผู้รับสารซึ่งเป็นผู้หญิงผิวดำกลุ่มหนึ่งที่ได้ชมภาพยนตร์เรื่อง The color purple ได้ประกอบสร้างความหมายใหม่ให้กับชีวิตของตนเอง และความหมายนั้นยังมีความหมายที่แตกต่างไปจากความหมายในกระแสหลักที่ถูกส่งออกมาจากภาพยนตร์อีกด้วย โดยปัจจัยหลักที่เข้ามามีส่วนสำคัญในการอ่านและตีความนั้น เกิดขึ้นจากความแตกต่างทางประสบการณ์ในชีวิตจริงในอดีตของแต่ละคน และ Bobo ได้สรุปให้เห็นว่า “ในขณะที่ชมภาพยนตร์หรือ “อ่านตัวบท” นั้น ทั้ง “เธอและเขา” ต่างก็ไม่ได้ทิ้งเรื่องราวในอดีต ไม่ว่าจะเป็นในทางสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ เชื้อชาติ หรือเพศของตนไว้ที่หน้าประตูแต่อย่างใด”

หรือตัวอย่างจากกรณีของการศึกษาผู้รับสารในการเปิดรับสื่อโทรทัศน์ จากรายการ Nationwide ซึ่งเป็นรายการนิตยสารทางอากาศเกี่ยวกับข่าวและสถานการณ์ปัจจุบัน ของ Morley (1980 cited in Kidd, 2002: 108) Morley ค้นพบว่า กลุ่มผู้ให้ข้อมูลในงานวิจัยของเขามีการ “ใช้สื่อ” และ “ตีความ” รายการดังกล่าว แตกต่างกันไปตามลักษณะหรือภูมิหลังของแต่ละบุคคล ยกตัวอย่างเช่น ชนชั้น เพศสภาพ ชาติพันธุ์ อายุ อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม มุมมองทางการเมือง และประสบการณ์ส่วนบุคคล ซึ่งสิ่งต่างๆเหล่านี้ล้วนแล้วแต่เป็นเครื่องกรองเนื้อหาสารที่บรรจุอยู่ในแต่ละรายการ

ผู้วิจัยได้พบว่า สถานการณ์ที่อำนาจถูกเปลี่ยนมือ จนกระทั่งทำให้การอ่านความหมายหรือการตอบสนองต่อเนื้อหาสารจากการจัดแสดงภายในพิพิธภัณฑสถานของกลุ่มผู้รับสาร กลายเป็นสิ่งที่เรียกว่า ผู้รับสารแบบ “unpredictable” ไปนั้น คือไม่รู้ว่าการจัดแสดงนั้นจะโน้มนำความหมายได้ หรือก่อให้เกิดการต่อต้าน หรือก่อให้เกิดการตั้งคำถามต่อสิ่งที่นำมาเสนอ เป็นสิ่งที่อยู่ในความกังวลของกลุ่มผู้ส่งสารหรือกลุ่มภัณฑารักษ์ของพิพิธภัณฑสถานต่างๆด้วยเช่นกัน

ความกังวลใจนั้นปรากฏขึ้นให้เห็นอย่างชัดเจน เมื่อกลุ่มนักการศึกษาของพิพิธภัณฑสถานเริ่มต้นทบทวนถึงบทบาทหรือมิติในด้านการให้การศึกษาของพิพิธภัณฑสถาน โดยเทียบเคียงกับการเรียนรู้ทางจิตวิทยา และแบบจำลองในการสื่อสารระหว่างการสื่อสารแบบทางเดียวกับการสื่อสารแบบสองทาง รวมถึงขั้นตอนในการรับและถอดรหัสของกลุ่มผู้รับสาร และอุปสรรคหรือ noise ที่เกิดขึ้นในกระบวนการสื่อสาร ในขณะที่เดียวกับที่มีความพยายามที่จะมอบหมายภารกิจให้กับกลุ่มภัณฑารักษ์/นักการศึกษา/นักจัดหรือออกแบบพิพิธภัณฑสถาน/นักสื่อสาร เพื่อที่จะเพิ่มกลยุทธ์ในการสื่อสารหรือกลวิธี/กลยุทธ์ในการควบคุมความหมาย ในระหว่างที่ผู้รับสารเข้ามาอยู่ภายในของ

ปริบทในการจัดแสดงภายในพิพิธภัณฑ์ เพื่อให้ทำหน้าที่ในด้านการให้การศึกษาของตนได้อย่าง สมบูรณ์แบบ (Sandell, 2002, Hooper-Greenhill, 1994; 1995)

นอกเหนือจากการปรับปรุงกลยุทธ์ในการจัดแสดง เพื่อที่จะเพิ่มและขยายบทบาท ทางด้านการให้การศึกษาของพิพิธภัณฑ์ หรือที่เรียกว่าเป็นการ “ยืดหยุ่น” อำนาจในการควบคุม ความหมายกลับคืนมาของกลุ่มผู้ส่งสารของพิพิธภัณฑ์ในทัศนะของผู้วิจัยแล้วนั้น จะพบได้ว่า ประเด็นที่อยู่ในความสนใจของกลุ่มผู้ทำงานพิพิธภัณฑ์ ก็คือเรื่องของการศึกษาผู้รับสาร ทั้งใน เรื่องของคุณลักษณะทางประชากรศาสตร์ การสำรวจพฤติกรรมการเข้าชม ตลอดจนความรู้สึก/ ความพึงพอใจ/ความคาดหวัง ฯลฯ รวมถึงการติดตั้งเรื่องของการประเมินผล เพื่อที่จะนำข้อมูล ของกลุ่มผู้รับสาร มาประยุกต์ใช้กับการออกแบบการจัดแสดงนิทรรศการภายในพิพิธภัณฑ์ ใน ลักษณะของการกระตุ้นให้เกิดการสร้างควมหมายร่วมกัน ระหว่างสิ่งแสดงและผู้รับความหมาย นั้น เพื่อให้อำนาจในการควบคุมความหมายนั้นยังคงอยู่ในมือของพิพิธภัณฑ์ (Dean, 1994, Bicknell & Farnelo, 1993)

ดังที่ Dean (1994) ได้กล่าวไว้ว่า “ผู้รับสารคือเหตุผลแห่งการดำรงอยู่ของพิพิธภัณฑ์ เพราะฉะนั้น พิพิธภัณฑ์จะต้องรู้ว่า ใครคือผู้ชมของตน วิธีการเรียนรู้และรับความหมาย ความ ต้องการและความคาดหวัง ความเข้าใจดังกล่าวจะส่งผลถึงการพัฒนาวิธีการออกแบบหรือการจัดแสดงนิทรรศการที่จะตอบสนองความต้องการของกลุ่มผู้รับสารหรือผู้เข้าชมได้มากที่สุด”

อย่างไรก็ตาม หากว่าเรานำหน้าที่ของพิพิธภัณฑ์ตามทัศนะของนักวิชาการพิพิธภัณฑ์ใน สายวิพากษ์ มาพิจารณาร่วมกับหน้าที่ของพิพิธภัณฑ์ตามแนวทัศนะของนักวิชาการพิพิธภัณฑ์ ที่ ต้องการจะมอบหมายบทบาทหน้าที่ทางการศึกษาให้กับพิพิธภัณฑ์ควบคู่ไปกับช่องทางการเรียนรู้ ผ่านสถาบันการศึกษาแล้วนั้น ผู้วิจัยมีความคิดว่า เหตุผลเล็กๆแล้วที่กลุ่มผู้ส่งสารหรือกลุ่ม ภัณฑารักษ์ของพิพิธภัณฑ์ ต้องการจะ “ยืดหยุ่น” อำนาจเก่าในการควบคุมความหมายของตน ให้ได้กลับคืนมาจากการศึกษาเจาะลึกกลุ่มผู้รับสารเป้าหมายของตน แล้วนำมาปรับประยุกต์ใช้ กับการออกแบบการจัดแสดง เป็นเพราะว่า บทบาทหน้าที่ของสถาบันพิพิธภัณฑ์ตามแนวทัศนะ วิพากษ์แล้วนั้นจะเป็นไปมิได้ หรือกระทำ/มีอิทธิพลต่อผู้รับสารมิได้เลย หากว่าในขั้นตอนของการ บริโภค “ความหมาย” ในระหว่างการเข้าชมการจัดแสดง เป็นความหมายปลายเปิด ที่ความหมาย จากการเข้าชมการจัดแสดงถูกผลิตขึ้นมาแบบมีอิสระในตัวเอง ไม่ได้ขึ้นต่อช่วงเวลาแห่งการ เข้ารหัสความหมายของกลุ่มผู้ส่งสารของพิพิธภัณฑ์

สำหรับหน้าที่ที่สำคัญของสถาบันพิพิธภัณฑ์ ตามทัศนะของนักวิชาการพิพิธภัณฑ์ในสายวิพากษ์ที่ผู้วิจัยสรุปมานี้ หากสังเกตแล้วจะได้พบว่า พิพิธภัณฑ์ภายใต้หน้าที่นี้มีความเกี่ยวข้องกับหน้าที่ทางการศึกษาในรูปแบบเดิม แต่เปลี่ยนจากการให้ความรู้ตามหลักสาขาวิชาต่างๆ มาเป็นการให้ความรู้หรือสอนผู้ดู/ผู้ชมว่าชีวิตของผู้อื่น/กลุ่มอื่นเป็นเช่นไรและชีวิตของเราเป็นเช่นไร ด้วยการสอดแทรกอุดมการณ์ทางการเมืองของภาครัฐในขณะนั้น ผ่านรูปแบบและเทคนิควิธีการนำเสนอหรือการจัดนิทรรศการภายในพิพิธภัณฑ์ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ

- เพื่อให้พิพิธภัณฑ์เป็นเครื่องมือของรัฐในการประกอบสร้างอัตลักษณ์ของชาติผ่านกระบวนการคัดเลือก การให้/แปลความหมาย ตลอดจนวิธีการเล่าเรื่องและการออกแบบการจัดแสดงวัตถุ ทั้งนี้ หากว่าเราพิจารณาในแง่มุมมองอำนาจ/ความรู้ของสถาบันพิพิธภัณฑ์แล้ว ก็จะได้พบว่าเพื่อที่จะประกอบสร้างอัตลักษณ์แห่งชาติแล้วนั้น พิพิธภัณฑ์จะทำการผลิตความรู้หรือการปลูกฝังความทรงจำผ่าน “อะไรที่ถูกมองเห็น” ว่าอะไรที่คือเราและอะไรที่ควรจดจำ ในขณะที่ทำการควบคุมความรู้หรือเก็บกด/เก็บกักความทรงจำผ่าน “อะไรที่ไม่ถูกมองเห็น” ว่านั่นไม่ใช่เราและอะไรบ้างที่เราควรลืม (Newton, 1994, Bennett, 1995, Sandell, 2002)

ยกตัวอย่างเช่น การเลือกที่จะเก็บกด/เก็บกักความทรงจำผ่านการไม่นำเสนอเหตุการณ์บางเหตุการณ์ หรือนำเสนอทุก “ตัวละคร” ในประวัติศาสตร์แต่ละยุคสมัยภายในห้องจัดแสดงประวัติศาสตร์ชาติไทย ของพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติพระนคร หรือการเลือกที่จะผลิตความรู้หรือปลูกฝังความทรงจำผ่านการนำเสนอภาพเหตุการณ์ในอนาคตของยี่สารที่กำลังเปลี่ยนแปลงไป อันเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมทางกายภาพจากการประกอบอาชีพบางอย่าง เหตุการณ์นี้ถูกนำเสนออย่างซ้ำๆ ในแต่ละหัวข้อของการจัดแสดง เพื่อตอกย้ำถึงภาพความกังวลใจของพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สารต่ออนาคตของคนและชุมชนที่จะเป็นไปในวันข้างหน้า

- เพื่อให้พิพิธภัณฑ์เป็นเครื่องมือของรัฐในการหล่อหลอมหรือปลูกฝังบรรทัดฐานของสังคม เปลี่ยนแปลงทัศนคติ หรือปรับปรุงพฤติกรรม/มารยาทของผู้เข้าชมพิพิธภัณฑ์ ผ่านแบบแผนในการตรวจสอบ การสอดส่อง และการควบคุมของสถาบันพิพิธภัณฑ์ (Bennett, 1995)

ยกตัวอย่างเช่น การติดตั้งระบบกล้องวงจรปิดภายในห้องจัดแสดงประวัติศาสตร์ชาติไทย อาคารพระที่นั่งศิโอมกษพิมาน พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร รวมถึงมีเจ้าหน้าที่ประจำอาคารและเจ้าหน้าที่รักษาความปลอดภัยเดินตรวจสอบเป็นระยะๆ ทำให้ผู้เข้าชมมีการควบคุมและดูแลตนเอง (self-monitoring & self-regulation) ที่จะปฏิบัติตามแบบแผนพฤติกรรมที่พิพิธภัณฑ์ได้วางไว้ เป็นต้น

- นอกเหนือจากนั้นแล้ว นักวิชาการพิพิธภัณฑ์สายวิพากษ์ส่วนใหญ่ยังให้ความเห็นว่า หน้าที่ทางการเมืองของพิพิธภัณฑ์นี้ยังมีลักษณะพิเศษในแบบของ “ลูกแฝด” โดย “แฝดผู้พี่” นั้นทำหน้าที่นำเสนอความสามารถทางอำนาจของชาติจากการแสดงทรัพยากรทางวัฒนธรรมของชาติอื่น และ “แฝดผู้น้อง” นั้นหมายถึง การแสดงพลังอำนาจของชาติจากการนำเสนอวัตถุทางวัฒนธรรมของชาติตน (Newton, 1994)

สำหรับหน้าที่ของแฝดผู้พี่นั้น ผลจากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง จะพบว่าส่วนใหญ่แล้วจะพบในพิพิธภัณฑ์ของประเทศแถบยุโรปหรือประเทศที่เป็นเจ้าอาณานิคมมาก่อน พิพิธภัณฑ์เป็นเครื่องมือแสดงพลังอำนาจของประเทศโดยการจัดแสดงวัตถุสิ่งของที่ได้อำนาจมาจากประเทศที่อยู่ภายใต้อาณานิคมของตนมาก่อน โดยที่เจ้าของวัตถุทางวัฒนธรรมนั้นไร้เสียงหรืออำนาจที่จะต่อรองต่อการถูกนำเสนอหรือเล่าเรื่องวัฒนธรรมของชาติหรือกลุ่มชาติพันธุ์ของตนเอง

ในกรณีของการทำหน้าที่แบบ “แฝดผู้น้อง” ของทั้ง 2 พิพิธภัณฑ์ที่ผู้วิจัยศึกษาพบว่า การจัดแสดงสิ่งที่มีคุณค่าทางเอกลักษณ์ของชาติของพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร นั้นมีเป้าหมายเพื่อแสดงให้เห็นว่าประเทศไทยเรานี้ไม่ได้ด้อยพัฒนา เมื่อเปรียบเทียบกับประเทศศิวิไลซ์อื่นๆ ที่มีพิพิธภัณฑ์เป็นของตนเอง รวมถึงการจัดแสดงข้าวของเครื่องใช้จากในอดีตโบราณและสิ่งของที่ได้จากการขุดค้นทางโบราณคดีของพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร เพื่อแสดงให้เห็นถึงความสามารถของชุมชนที่สามารถเอาตัวรอดและอยู่ได้ด้วยดีมาอย่างยาวนานจากช่วงเวลาในอดีตที่ร่วมสมัยกับการเกิดของกรุงศรีอยุธยา มาจนกระทั่งถึงช่วงเวลาในปัจจุบัน

จากลักษณะของหน้าที่ของพิพิธภัณฑสถานในทัศนะวิพากษ์ในช่วงต้นนั้น จึงเผยให้เห็นความกังวลใจของกลุ่มผู้ส่งสารของพิพิธภัณฑสถาน รวมถึงกลุ่มอำนาจเบื้องหลังผู้ต้องการใช้พิพิธภัณฑสถาน (back-back teller) อย่างชัดเจนว่า หากว่า “ความหมาย” ที่กลุ่มผู้ส่งสารของพิพิธภัณฑสถานต้องการไม่สามารถส่งไปถึงผู้รับสาร หรือไม่สามารถควบคุมความหมายจนกระทั่งเกิดการเปลี่ยนแปลง/ลดทอน/ต่อรอง/ปฏิเสธ หรือแม้แต่ไม่ถูกรับเลยในขั้นตอนของการบริโภคความหมายนั้น ความต้องการให้พิพิธภัณฑสถานทำหน้าที่ดังกล่าวก็คงจะไม่เป็นผล

ข้อที่น่าใคร่ครวญประการสำคัญในการถอดรหัสแห่งความหมายเพื่อให้อำนาจในการผลิตความหมายอยู่ในมือของผู้รับสารอย่างแท้จริง ก็คือ การที่ผู้รับสารจะต้องรู้เท่าทันหรือตระหนักในสิ่งที่ “แฝงเร้น” อยู่ภายในสื่อพิพิธภัณฑสถาน โดยเฉพาะในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับเรื่องของกลยุทธ์หรือวิธีการนำเสนอภาพตัวแทน นอกเหนือจากนั้นแล้ว การตระหนักในอำนาจของตนเอง ควรเป็นอำนาจที่จะรับความหมายอย่างสร้างสรรค์และพินิจพิจารณา เพื่อที่จะปรับเปลี่ยนตัวเองให้กลายเป็นผู้กระทำหรือผู้สร้าง (representer) ไม่ใช่ผู้ถูกสร้าง (represented) เพื่อต่อรองหรือกลับความหมายของภาพตัวแทนที่ถูกสร้างขึ้นมาจากคนอื่น (Hall, 1997 อ้างถึงใน วิลาสินี พิพิธกุล, 2444)

6.2.3 ปราบกฏการณ์ “รักแท้แต่ดูแล (พิพิธภัณฑสถาน) ไม่ได้”

ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตประการหนึ่งต่อผลการศึกษาที่ได้รับว่า ในขณะที่ในมุมมองหนึ่งนั้น พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร และพิพิธภัณฑสถานบ้านเขายี่สาร จังหวัดสมุทรสงคราม ในฐานะพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติและพิพิธภัณฑสถานของชุมชนนั้น ต่างได้รับการยอมรับและมองเห็นถึงประโยชน์และคุณค่าของพิพิธภัณฑสถานทั้ง 2 แห่งที่มีต่อชาติและชุมชนในมิติต่างๆ ตัวอย่างเช่น การเป็นสถานที่สำหรับการให้ความรู้และเก็บรักษาวัฒนธรรมของชาติและของชุมชน การเป็นพื้นที่ในการประกาศตัวตน หรือเอกลักษณ์/อัตลักษณ์ของคนในชาติและชุมชน และเป็นจุดขายของการท่องเที่ยว เพื่อนำรายได้เข้าประเทศและชุมชน ฯลฯ

แต่ทว่าในอีกมุมมองหนึ่ง พิพิธภัณฑสถานทั้ง 2 แห่งกลับมีภาพในทางลบปรากฏขึ้นมาด้วยพร้อมๆกัน และผลของภาพลบนั้นเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ผู้เข้าชมหรือนักท่องเที่ยวไม่อยากจะไปพิพิธภัณฑสถาน ทั้งพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร และพิพิธภัณฑสถานบ้านเขายี่สาร จังหวัดสมุทรสงคราม ทั้งนี้ ผู้วิจัยสามารถสรุปปัญหาหลักในทางลบที่พบว่ามีคล้ายคลึงกันของทั้ง 2 พิพิธภัณฑสถาน ดังต่อไปนี้คือ

ประการแรก เกิดจากสิ่งที่เรียกว่า “ภาวะแช่แข็งของค่านิยม” นั่นคือ ในขณะที่นิยามทั้งของพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร ในฐานะพิพิธภัณฑ์แห่งชาติ กับพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร ในฐานะของพิพิธภัณฑ์ชุมชนหรือพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น จะมีอยู่อย่างมากมาย และมีความแตกต่างประการสำคัญระหว่างนิยามของพิพิธภัณฑ์ทั้ง 2 แห่ง ที่ชี้ให้เห็นถึงเป้าหมายที่มากกว่าการให้การศึกษาและแสดงถึงอัตลักษณ์ของชาติหรือชุมชน และกระบวนการในการดำเนินงานซึ่งต้องการการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน ของพิพิธภัณฑ์ชุมชนแล้วนั้น

แต่ปัญหาประการสำคัญเกิดขึ้นในการรับรู้ของผู้คนโดยทั่วไป โดยเฉพาะกลุ่มผู้ให้ข้อมูล ผู้รับสารของผู้วิจัยของทั้ง 2 พิพิธภัณฑ์กลับได้พบว่า นิยามของคำว่า “พิพิธภัณฑ์” ยังคงแช่แข็งอยู่ในยุคที่พิพิธภัณฑ์เริ่มปรากฏตัวขึ้นมาเป็นครั้งแรก ราว 300 ปี ก่อนคริสตกาล **ในรูปแบบของการเป็น “คลังสมบัติส่วนตัว” หรือการเป็นสถานที่เก็บรวบรวมและแสดงของเก่าโบราณของชาติหรือชุมชน หรือเป็นพื้นที่ที่แสดงของซึ่งแปลกประหลาดหรือหรรษาอลังการ** ทั้งๆที่ นิยามและพันธกิจของพิพิธภัณฑ์สถาน ได้เปลี่ยนแปลงไปตามบริบทของสังคมและวัฒนธรรมมาโดยตลอด ตัวอย่างเช่น ความหมายของพิพิธภัณฑ์ตามความหมายของเทวาลัยของเทพิดาทั้งเก้า ว่าหมายถึง “สถานที่ซึ่งให้ความรู้และความเพลิดเพลิน” หรือพิพิธภัณฑ์ตามความหมายของ **สภาการพิพิธภัณฑ์ระหว่างชาติ** (International Council of Museums: ICOM) ว่า “เป็นสถาบันบริการและพัฒนาสังคมที่ตั้งขึ้นอย่างถาวร โดยไม่แสวงหากำไร เปิดกว้างสำหรับสาธารณะ โดยทำหน้าที่แสวงหารวบรวม อนุรักษ์ วิจัย สื่อสารและจัดแสดงวัตถุที่เป็นหลักฐานของมนุษย์และสิ่งแวดล้อม เพื่อจุดมุ่งหมายในการเรียนรู้ ให้การศึกษาและเพื่อความเพลิดเพลิน” (สมลักษณ์ เจริญพจน์, 2547)

ทั้งนี้ ผลจากการศึกษาของผู้วิจัยพบว่า แม้ว่าคนทำงานพิพิธภัณฑ์ที่ตระหนักถึงสถานการณ์ดังกล่าว จะพยายามที่จะดำเนินการอย่างหนักเพื่อการเปลี่ยนแปลงการรับรู้ของผู้คน แต่ว่าการเปลี่ยนแปลงของนิยามและความหมายที่เกิดขึ้นภายในโลกวิชาการอย่างเห็นได้ชัดเจนนั่น กลับมิได้แสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงในการรับรู้ของผู้คนโดยทั่วไปในโลกแห่งความเป็นจริงภายนอก

เมื่อภาพการรับรู้ดังกล่าวผนวกเข้ากับปัญหาในประการที่สอง คือ การขาดความเคลื่อนไหวของเนื้อหาและสิ่งแสดง จึงเป็นผลทำให้คนที่มาพิพิธภัณฑ์แล้วไม่ต้องการมาซ้ำอีก นอกจากกลุ่มนักเรียนนักศึกษาที่ได้รับมอบหมายงานหรือการบ้าน หรือมาแล้วเกิดภาพในทางลบ ไม่อยากมาอีก เพราะเห็นแต่ของไม่เห็นคน เป็นต้น

ต่อกรณีของภาวะแช่แข็งของคำนิยามกับกระบวนการทำงานพิพิธภัณฑสถานนี้ ผู้วิจัย คาดว่าสิ่งหนึ่งที่น่าจะเป็นสาเหตุสำคัญก็คือ การขาดการทำความเข้าใจร่วมกันในเบื้องต้นถึง **นิยามและธรรมชาติเฉพาะของคำว่า “พิพิธภัณฑสถาน”** ในแต่ละประเภท หรือความรู้นั้นถูกส่งออกไปได้ไม่ทั่วถึง/ส่งไปไม่หมด หรือความรู้นั้นถูกรับได้ไม่หมดหรือถูกต้องตามประสบการณ์และความสนใจของตนเอง โดยเฉพาะความรู้และความเข้าใจร่วมกันในช่วงเวลาของการก่อตั้งพิพิธภัณฑสถาน เพื่อให้รับรู้และเข้าใจถึงนิยามของความเป็นพิพิธภัณฑสถานแต่ละประเภท ที่จะส่งผลต่อความแตกต่างหรือลักษณะเฉพาะของกระบวนการในการดำเนินงานทั้งการออกแบบการจัดแสดง และการบริหารงานพิพิธภัณฑสถาน ซึ่งในทัศนะของผู้วิจัยแล้วนั้น ความรู้ความเข้าใจในประเด็นดังกล่าวของผู้คนในชุมชนในช่วงเริ่มต้นของการก่อตั้งพิพิธภัณฑสถานนั้น เป็นเงื่อนไขที่สำคัญทั้งกับการทำหน้าที่ของพิพิธภัณฑสถานต่อชุมชน และสำหรับการดำรงอยู่ได้อย่างยั่งยืนของพิพิธภัณฑสถานของชุมชน

ปัญหาประการที่สอง พบว่าเกิดจาก **การขาดความเคลื่อนไหวของเนื้อหาในพิพิธภัณฑสถาน** หรือมีบ้างแต่น้อยมากในสายตาของนักท่องเที่ยวโดยทั่วไป ทั้งที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร และพิพิธภัณฑสถานบ้านเขายี่สาร

ยกตัวอย่างเช่นที่ห้องจัดแสดงประวัติศาสตร์ชาติไทย ที่นอกจากความเคลื่อนไหวของเนื้อหาและการจัดแสดงสิ่งแสดงต่างๆจะมีน้อยแล้ว ยังมีปัญหาในเรื่องของการดูแลรักษาอุปกรณ์ในการจัดแสดงที่ชำรุดอีกด้วย อย่างเช่น กรณีที่ปุ่มกดเสียงบรรยายเหตุการณ์ประกอบผู้จัดแสดงเหตุการณ์ไม่ทำงาน ทำให้ไม่มีเสียงบรรยายออกมา หรือตู้กระจกแสดงเหตุการณ์ไฟไม่ติด ทำให้มองไม่เห็นการจัดแสดงเหตุการณ์ภายใน เป็นต้น โดยที่สาเหตุแห่งปัญหาที่ถูกสะท้อนมาโดยกลุ่มผู้ส่งสารของพิพิธภัณฑสถานนี้ พบว่าเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับองค์ประกอบของการบริหารจัดการ โดยเฉพาะในเรื่องของการขาดงบประมาณในการซ่อมบำรุง รวมถึงเรื่องของการขั้นตอนทางราชการที่ทำให้การซ่อมแซมอุปกรณ์ไม่สามารถส่งซ่อมได้ในทันที

หรือที่พิพิธภัณฑสถานบ้านเขายี่สาร ในช่วงระหว่างที่ผู้วิจัยเข้าไปเก็บข้อมูลระหว่างปี 2548-2549 นี้ได้พบว่า มีการเพิ่มเติมเนื้อหาเรื่องยาตองเข้าไปในหมวดของสมุนไพรเท่านั้น ทั้งนี้ ผู้วิจัยพบว่าปัญหาที่ถูกสะท้อนมาโดยผู้ส่งสารกลุ่มคนในพิพิธภัณฑสถานเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับองค์ประกอบของการบริหารจัดการโดยตรง ตัวอย่างเช่น เรื่องของ “คน” ที่จะเข้ามามีส่วนร่วมในบทบาทต่างๆเพื่อช่วยปรับเปลี่ยนเนื้อหาการจัดแสดง เรื่องของ “เงิน” ที่จะนำมาใช้ในการจัดแสดงหรือเพิ่มเทคโนโลยีในการจัดแสดง เป็นต้น

ประการที่สาม เป็นปัญหาที่มีความสำคัญมากที่สุดในแง่ของการบริหารจัดการก็คือ ปัญหาในด้านของการเงิน พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร แม้ว่าจะเป็นของรัฐและมีหลวงดูแล แต่ก็ไม่ได้รับงบประมาณที่เพียงพอ เช่นเดียวกับพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร จังหวัดสมุทรสงคราม ที่แหล่งรายได้ของพิพิธภัณฑ์ในปัจจุบันมาจากเพียง 2 ทาง คือ ผู้บริจาคและการจัดกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ภายในชุมชน แต่รายได้ก็ยังไม่เพียงพอ ปัญหาด้านการเงิน/งบประมาณของพิพิธภัณฑ์ทั้ง 2 แห่งส่งผลกระทบอย่างชัดเจนถึงเรื่องของปริมาณคนและภาระของงาน การดูแลและบำรุงรักษาสิ่งแสดงภายในพิพิธภัณฑ์ รวมถึงการปรับเปลี่ยนเนื้อหาในการจัดแสดงเพื่อให้มีความเคลื่อนไหว และการจัดกิจกรรมต่างๆ เพื่อให้พิพิธภัณฑ์เป็นมากกว่าพิพิธภัณฑ์

ในทัศนะของผู้วิจัยแล้วนั้น สาเหตุในข้างต้นเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดความเจ็บเหวกราวมถึงเป็นปัจจัยที่ทำให้เกิดอาการที่เรียกว่า “ต้องมาทั้งๆที่ไม่อยากมา” ทั้งกับพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร และพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร จังหวัดสมุทรสงคราม ดังเช่นที่ **ดร.โสเมศดา ลียะวณิช** รองอธิบดีกรมศิลปากร นักเรียนทุนอานันทมหิดลสะท้อนความรู้สึกของตนเองต่อพิพิธภัณฑ์ทั้งของชาติ เอกชน และของสถาบันการศึกษาทั่วไป ผ่านทางรายการสารคดีพิเศษหนึ่งในพระราชดำริ “นักเรียนทุนอานันทมหิดล” ทางสถานีโทรทัศน์ช่อง 9 อสมท เมื่อวันที่ 10 กุมภาพันธ์ 2550 ไว้ว่า

“(พิพิธภัณฑ์) ...เป็นคลังปัญญา แล้วก็เป็นชุมทรัพย์ทางปัญญาของนิสิตนักศึกษาประชาชนทั่วไปที่จะสามารถเข้ามาตักตวงความรู้ที่ไม่จบไม่สิ้นจากพิพิธภัณฑ์ เพื่อไปใช้ในการดำรงชีวิต ไปทำให้เกิดความภาคภูมิใจในชาติของเรา แล้วก็เกิดความรักความหวงแหน อยากให้เป็นเพียงสถานที่ที่เก็บของไปอย่างนั้นเอง โดยที่ไร้ผู้คนมาศึกษาเหลียวแล หรือว่าไม่มีความสนใจไม่มีความตั้งใจที่จะเข้ามา ดังเช่นพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระบาทเจ้าอยู่หัวที่ได้แนะนำไว้”

ทั้งนี้ พระราชดำรัสขององค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ที่มีต่อพิพิธภัณฑ์สถาน มีดังนี้คือ

“ต้องพยายามแนะนำ ชักจูงคนทั่วไปให้ทราบถึงกิจการ บริการ รวมถึงประโยชน์ที่พึงจะได้รับจากพิพิธภัณฑ์สถาน เมื่อประชาชนได้รู้จัก ได้ใช้ และได้รับประโยชน์จากพิพิธภัณฑ์สถานโดยกว้างขวางแล้วจะนับว่าเกิดประโยชน์แก่การศึกษาค้นคว้าอย่างแท้จริง”

และเมื่อคำถามหลักในการศึกษาของผู้วิจัยอยู่ที่ว่า เมื่อการเกิดขึ้นด้วยเจตนาดีและคุณค่าของพิพิธภัณฑ์ที่เป็นที่ตระหนักโดยทั่วไปนั้น ไม่สามารถเป็นหลักประกันต่อความยั่งยืนของพิพิธภัณฑ์ได้หรืออย่างไร แล้ว “อะไร” หรือ “ต้องทำอะไร” จึงจะเป็นหลักประกันต่อการทำหน้าที่หรือความยั่งยืนของพิพิธภัณฑ์ การอภิปรายผลการศึกษาในข้อนี้ของผู้วิจัยจึงจะเป็นการทบทวนวรรณกรรมต่างๆที่เกี่ยวข้อง เพื่อค้นหาทางเลือกว่าจะต้อง “ทำอะไร” จึงจะเป็นหลักประกันต่อประโยชน์ในด้านการศึกษาค้นคว้า หรือเพื่อการทำหน้าที่ทั้งมิติทางด้านการศึกษาและทางวัฒนธรรมของพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร และจะต้องทำอะไรจึงจะเป็นหลักประกันต่อการอยู่รอดหรือสามารถอยู่ได้อย่างยั่งยืนเพื่อการทำหน้าที่ในด้านต่างๆต่อชุมชนของพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร จังหวัดสมุทรสงคราม

[1] “audience advocate”: การบริหารจัดการเพื่อการทำหน้าที่ของพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร

เมื่อตั้งคำถามว่าจะต้องทำอะไรถึงจะเป็นหลักประกันต่อการทำหน้าที่ของพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร ในทัศนะของผู้วิจัยแล้วนั้น การยกระดับให้ผู้รับสารหรือ ผู้เข้าชมการจัดแสดงของพิพิธภัณฑ์ ได้เป็นมากกว่าผู้รับสาร หรือเรียกว่า “audience advocate” ด้วยการเข้ามามีส่วนร่วมสนับสนุนการดำเนินงานในด้านต่างๆของพิพิธภัณฑ์นั้น เป็นทางเลือกที่ดีที่สุดสำหรับพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร

ผลจากการศึกษาได้พบว่า พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร ได้กระทำตามแนวความคิดที่เรียกว่า “audience advocate” ตามคำศัพท์ของนักวิชาการพิพิธภัณฑ์ชาวยุโรป Hooper-Greenhill (1994) ที่ผู้รับสารของพิพิธภัณฑ์ได้เข้ามามีส่วนร่วมด้วยการทำ pre-test หรือประเมินนิทรรศการเพื่อการปรับปรุงก่อนที่จะนำออกแสดงจริง เพื่อให้ในช่วงเวลาที่นำนิทรรศการออกมาจัดแสดงจริงนั้น จะเป็นผลให้ผู้เข้าชมหรือผู้รับสารของพิพิธภัณฑ์สามารถที่จะเข้าถึงนิทรรศการนั้นได้โดยง่าย อีกทั้งเกิดความรู้สึกเพลิดเพลินพร้อมกับที่เกิดการเรียนรู้ รวมถึงสามารถที่จะเปิดรับความหมายที่กลุ่มผู้ส่งสารหรือกลุ่มภัณฑารักษ์ของพิพิธภัณฑ์ต้องการสื่อสารออกมาได้ เพราะการจัดแสดงนั้นมีความเชื่อมโยงกับประสบการณ์ดั้งเดิมของตนเอง

แม้ว่าผู้วิจัยจะจำกัดขอบเขตในการศึกษาเฉพาะแต่เพียงพื้นที่ห้องจัดแสดงประวัติศาสตร์ชาติไทย อาคารพระที่นั่งศิวโมกขพิมาน พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร แต่ผู้วิจัยก็ได้พบว่า พิพิธภัณฑ์แห่งชาติของประเทศไทยนี้ได้ขยายบทบาทหรือสร้างการมีส่วนร่วมของกลุ่มผู้รับสาร

มากกว่าแนวคิดดั้งเดิมของ “audience advocate” ด้วยการสร้างการมีส่วนร่วมของกลุ่มผู้รับสาร ในรูปแบบของการเป็นอาสาสมัครพิพิธภัณฑสถาน ทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ รวมถึงกลุ่ม นักศึกษาฝึกงานของพิพิธภัณฑฯ หรือที่เรียกว่า “ผู้ร่วมส่งสารหรือผู้ร่วมเข้ารหัสแห่งความหมายช่วง ปลายทาง” เพื่อให้มาสนับสนุนการดำเนินงานของพิพิธภัณฑฯ โดยเฉพาะการช่วยงานด้านกิจกรรม การศึกษา ตัวอย่างเช่น การช่วยนำชมพิพิธภัณฑฯ การช่วยงานห้องสมุดของพิพิธภัณฑฯ การช่วยจัด กิจกรรมพิเศษในวันสำคัญต่างๆ การช่วยประเมินผล และกิจกรรมอื่นๆของพิพิธภัณฑสถาน แห่งชาติ พระนคร

ในกรณีของการยกระดับผู้รับสารของพิพิธภัณฑฯ ให้เปลี่ยนมาเป็นผู้ส่งสารในช่วงปลายทาง แห่งความหมาย โดยติดตั้งเงื่อนไขในการสร้างความรู้ร่วมกันก่อนนี้ ผู้วิจัยได้พบว่า เป็นทางเลือก ของพิพิธภัณฑฯ วิทยาศาสตร์ องค์การพิพิธภัณฑฯ วิทยาศาสตร์แห่งชาติ ด้วยเช่นกัน โดยที่พิพิธภัณฑฯ วิทยาศาสตร์ ได้เลือกใช้ระบบอาสาสมัคร โดยการเชิญชวนให้นักศึกษาที่กำลังเรียนอยู่ทางสาย วิทยาศาสตร์ ตั้งแต่ปี 2-4 ให้เข้ามามีส่วนร่วมในการให้บริการนำชม โดยที่ทางพิพิธภัณฑฯ ได้มีการ ฝึกอบรมให้ก่อน และนอกเหนือจากการช่วยเหลืองานด้านนำชมแล้ว กลุ่มอาสาสมัครนักศึกษา เหล่านี้ยังสามารถที่จะช่วยงานด้านการประเมินผลความรู้สึกและความต้องการของกลุ่ม ผู้ใช้บริการพิพิธภัณฑฯ ได้อีกด้วย (ธนากร พลชะชัย, 2545)

หรือตัวอย่างของการทำงานร่วมกันระหว่างเจ้าหน้าที่ของมหาวิทยาลัย the Arts at Leicester University กับอาสาสมัครนักศึกษาผู้มีความบกพร่องทางด้านต่างๆ อาทิ ทาง การเห็น การได้ยิน หรือขาดทักษะในการเรียนรู้ หรือมีอาการป่วยทางจิตในรูปแบบต่างๆ (disabled people) ของ the Richard Attenborough Centre for Disability (RAC) และเจ้าหน้าที่ของ พิพิธภัณฑฯ รวมทั้งศิลปินที่นำมาผลงานมาจัดแสดงภายในพิพิธภัณฑฯ เพื่อที่จะค้นหาแนวทาง ให้กับกลุ่มผู้มีความบกพร่องเหล่านี้ สามารถที่จะเข้าถึงและได้เรียนรู้ศิลปะที่นำมาจัดแสดงภายใน บริบทของพิพิธภัณฑฯ ได้ ยกตัวอย่างเช่น การทดลองให้ศิลปินนำเสนอผลงานในรูปแบบของการปั้น เพื่อให้ผู้เข้าชมผู้มีความบกพร่องทางการเห็นสามารถที่จะสัมผัสถึงผลงานศิลปะชิ้นนั้นได้ เป็นต้น (Hartley, 1995)

ผู้วิจัยพบว่า การมีอาสาสมัครช่วยงานของพิพิธภัณฑฯ นี้ ทำให้พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร ได้รับประโยชน์อย่างมาก นอกเหนือจากการช่วยงานด้านกิจกรรมการศึกษา โดยเฉพาะ การทำให้เกิด “ชีวิตชีวา” ในบริบทของการจัดแสดง นอกเหนือจากนั้นแล้ว การสื่อสารระหว่างกลุ่ม อาสาสมัครของพิพิธภัณฑฯ กับผู้มาเข้าชมการจัดแสดง ยังทำให้เกิดพื้นที่สาธารณะทางสังคม

ภายในพิพิธภัณฑ์ เป็น “การสนทนา” ระหว่างคนต่างวัฒนธรรม ต่างพื้นที่ ต่างอายุ ต่างความรู้ ฯลฯ อีกด้วย (ชีวิสิทธิ์ บุญยเกียรติ, 2547)

อย่างไรก็ตาม สิ่งสำคัญที่สุดที่พิพิธภัณฑ์จะต้องคำนึงถึงเพื่อให้การทำหน้าที่ของกลุ่มอาสาสมัครนี้มีประสิทธิภาพและมีคุณค่าอย่างแท้จริง ทั้งต่อผู้เข้าชมการจัดแสดงและต่อตัวของอาสาสมัครในการพัฒนาประสิทธิภาพความสามารถของตนเอง ก็คือ การติดตั้งเงื่อนไขในการเสริมความรู้สำหรับกลุ่มอาสาสมัครเดิมอย่างสม่ำเสมอ พร้อมกับที่จัดระบบสนับสนุนการดำเนินงานของกลุ่มอาสาสมัครให้มากยิ่งขึ้นในด้านต่างๆ โดยมีไว้ในเรื่องของการสนับสนุนทางการเงิน ดังที่ได้กล่าวมาแล้วในบทที่ 4

นอกเหนือจากนั้นแล้ว เพื่อเป็นหลักประกันต่อการทำหน้าที่อย่างยั่งยืน พิพิธภัณฑ์จะต้องดำเนินกิจกรรมเชิงรุกในการค้นหาอาสาสมัครนำชมพิพิธภัณฑ์อย่างสม่ำเสมอ ตัวอย่างเช่น การจัดอบรมอาสาสมัครของพิพิธภัณฑ์รุ่นสอง หรืออาสาสมัครภาคีเครือข่าย ฯลฯ เพื่อส่งเสริมให้มีการเพิ่มจำนวนของกลุ่มอาสาสมัครของพิพิธภัณฑ์ให้มากยิ่งขึ้น รวมถึงการกระจายข่าวการจัดกิจกรรมดังกล่าวผ่านทางกลุ่มอาสาสมัครเดิม รวมถึงการใช้สื่อประชาสัมพันธ์ของพิพิธภัณฑ์และสื่อมวลชนช่วยบอกข่าวต่อ เพราะการเพิ่มจำนวนของกลุ่มอาสาสมัครนี้ ในทัศนะของผู้วิจัยแล้วนั้น คือการเพิ่มทั้งคนช่วยงานและเพิ่ม “เพื่อน” ของพิพิธภัณฑ์อีกด้วย

[2] “museum renovate”: การบริหารจัดการเพื่อการอยู่ได้อย่างยั่งยืนของพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร จังหวัดสมุทรสงคราม

หากว่าพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สารเปรียบเป็นต้นไม้หนึ่งต้น พิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สารทั้งในทัศนะของคนใน คือ อาจารย์สิริอาภา รัชตะหิรัญ ประธานคณะกรรมการดำเนินงาน และทัศนะของคนนอกคือผู้วิจัย ภาพของพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สารในฐานะของต้นไม้ นั้น จะเป็นภาพของต้นไม้ที่ผ่านเลยช่วงเวลาที่ให้ผลให้ดอกออกมาแล้วอย่างเต็มที่ และธรรมชาติของต้นไม้โดยทั่วไปแล้วนั้น ยิ่งออกดอกออกผลมากก็ยิ่งโทรมมาก มีหนอนลง มีเปลี้ยกิน และเมื่อดอกและผลของต้นไม้ถูกเก็บไปจนเกือบหมดแล้ว จึงเป็นผลให้คนเริ่มให้ความสนใจในต้นไม้ต้นนี้ลง ในขณะที่เดียวกับที่แม้ว่าต้นไม้ ต้นนี้จะมีคนคอยดูแลรดน้ำบ้างเพื่อให้สามารถออกดอกออกผลในรอบใหม่ แต่การทะนุบำรุง อย่างการใส่ปุ๋ยหรือปรับดินใหม่ หรือแม้แต่จับหนอน/ฉีดแมลง ก็ยังไม่เพียงพอ

ภาพปัญหาของต้นไม้นี้ดังกล่าว เมื่อผนวกกับภาพปัญหาในทางลบของพิพิธภัณฑ 3 ประการดังได้กล่าวมาแล้วในข้างต้น พอจะทำให้เราสามารถมองเห็นถึงปัญหาที่เกิดขึ้นกับพิพิธภัณฑแห่งนี้ ที่เป็นของชุมชน โดยชุมชน และเพื่อชุมชน จนกระทั่งนำมาสู่ความเจ็บปวด จากความสนใจ ไร้ซึ่งคนดูแล ในขณะที่เดียวกับที่ผลจากการทบทวนวรรณกรรมและการเข้าร่วมงาน สัมมนาต่างๆที่เกี่ยวกับพิพิธภัณฑ ทำให้ได้พบว่า เป็นปรากฏการณ์แห่งความซบเซาที่เกิดขึ้นกับพิพิธภัณฑชุมชนในอีกหลายแห่งเช่นเดียวกัน และปัจจัยสำคัญที่เป็นส่วนหนึ่งของปัญหาดังกล่าวนั้น เกิดขึ้นกับองค์ประกอบในด้านการบริหารจัดการ โดยเฉพาะองค์ประกอบในเรื่องของการขาดคนและขาดการติดตั้งความรู้พื้นฐานที่จำเป็น

ยกตัวอย่างเช่น การบรรยายของ**ชาญวิทย์ ทวีประสงค์** ในหัวข้อ “การรื้อฟื้นความเป็นไทยเบี่ยงผ่านพิพิธภัณฑและกิจกรรมทางวัฒนธรรม” เมื่อวันที่ 28 เมษายน 2549 ณ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน) ได้แสดงให้เห็นว่า พิพิธภัณฑพื้นบ้านไทยเบี่ยง โคกสูง จังหวัดลพบุรี ที่เกิดขึ้นในช่วงที่มีกระแสความนิยมสร้างพิพิธภัณฑชุมชนในช่วงปี พ.ศ. 2540 นั้น ในช่วงเวลาดังกล่าว พิพิธภัณฑแห่งนี้ได้รับความสนใจจากหลายๆหน่วยงาน และจากสื่อต่างๆ ที่มักจะกล่าวถึงพิพิธภัณฑแห่งนี้ในฐานะของแหล่งเรียนรู้ของชุมชน และเป็นหนึ่งในสถานที่ท่องเที่ยวที่น่าสนใจของจังหวัดลพบุรี แต่ทว่าในปัจจุบันพิพิธภัณฑแห่งนี้ได้ตกอยู่ในสถานะและต้องเผชิญกับปัญหาที่ไม่แตกต่างไปจากพิพิธภัณฑท้องถิ่นอื่นๆ เช่น เรื่องของเงินทุน บุคลากร และปัญหาในเรื่องของความสัมพันธ์กับชุมชน จนในปัจจุบัน ดูเหมือนว่าพิพิธภัณฑกำลังหยุดนิ่งลงและรอคอยเพียงการเข้ามาเยี่ยมชมเป็นครั้งคราวของคนภายนอกเท่านั้น

หรือในกรณีที่พิพิธภัณฑของชุมชนไม่สามารถก่อตั้งขึ้นมาจนสำเร็จลุล่วงลงได้ แม้ว่า จะใช้เวลาในการดำเนินงานมาหลายปีแล้ว ยกตัวอย่างเช่น พิพิธภัณฑชุมชนบ้านหนองขาว จังหวัดกาญจนบุรี ซึ่งประสบกับปัญหาเรื่องความสัมพันธ์ของคนในชุมชน หรือแม้กระทั่งพิพิธภัณฑชุมชนของต่างประเทศ ที่ประเทศอินโดนีเซีย เช่นที่หมู่บ้าน Long Pujungan ที่กระบวนการดำเนินงานในช่วงของ pilot project ค.ศ.1997 นั้นเป็นไปด้วยดีและได้รับความร่วมมือร่วมใจจากชาวบ้านในชุมชนเพื่อก่อตั้งพิพิธภัณฑเป็นอย่างมาก แต่ด้วยปัญหาทางการเงิน อันเนื่องมาจากสภาพเศรษฐกิจที่ซบเซาของประเทศอินโดนีเซีย ที่ส่งผลกระทบถึงปัญหาทางการเงินของคนในหมู่บ้านแห่งนี้ด้วย ทำให้ในปีค.ศ.2000 พิพิธภัณฑแห่งนี้ก็ยังไม่สามารถดำเนินการก่อตั้งให้สำเร็จลุล่วงไปได้ (Kreps, 2003)

เพื่อที่จะค้นหาทางเลือกให้กับพิพิธภัณฑสถานบ้านเขายี่สาร รวมถึงอาจเป็นทางเลือกของพิพิธภัณฑสถานชุมชนในอีกหลายแห่งนั้น ผู้วิจัยใช้วิธีการทบทวนวรรณกรรมเพิ่มเติม โดยเฉพาะวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการรื้อฟื้นสื่อพื้นบ้าน ของโครงการสื่อพื้นบ้านสื่อสารสุข (สพส) ชุดโครงการการสื่อสารเพื่อสุขภาพ สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส) ตัวอย่างเช่น หนังสือเรื่อง “หัวแก้วหัวแหวน คนหวงแหนสื่อพื้นบ้าน” หนังสือเรื่อง “สื่อพื้นบ้านแข็งแกร่ง สุขภาวะชุมชนเข้มแข็ง” และหนังสือเรื่อง “ขับเคลื่อน คัดกรอง ตระแวดระวัง สื่อพื้นบ้านสื่อสารสุข” เนื่องจากพิพิธภัณฑสถานบ้านเขายี่สารนั้นนับเป็นสื่อพื้นบ้านของชุมชนด้วยอีกประเภทหนึ่ง

ผลจากการทบทวนวรรณกรรมและจากประสบการณ์ในการได้มีโอกาสติดตามสังเกตกระบวนการทำงานของโครงการสื่อพื้นบ้านสื่อสารสุข (สพส) ที่ผ่านมาของผู้วิจัย ทำให้ได้ทางเลือกสำหรับการทำ “renovate” พิพิธภัณฑสถาน ที่มีชื่อว่า “กลยุทธ์ว่านางกวัก” โดยคิดอ้างอิงจากการสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน เพื่อแก้ไขในจุดที่เป็นปัญหาของพิพิธภัณฑสถานเขายี่สารในปัจจุบัน ด้วยการ “**กวักคน กวักเพื่อน และกวักความรู้**” ให้กลับคืนมา ซึ่งในทัศนะของผู้วิจัยแล้วนั้น “คน/เพื่อนและความรู้” จะเป็นหลักประกันที่สำคัญสำหรับพิพิธภัณฑสถานของท้องถิ่นบ้านเขายี่สารให้สามารถคงอยู่รอดได้ เพื่อให้เป็นพื้นที่ที่จะได้ทำหน้าที่ในด้านต่างๆ ต่อ “คนใน” ของชุมชนบ้านเขายี่สารต่อไปได้อย่างยั่งยืน

ในกรณีการ “ปรับปรุงใหม่” ของพิพิธภัณฑสถานบ้านเขายี่สารตาม “กลยุทธ์ว่านางกวัก” นี้ ไม่มีข้อจำกัดว่าจะเลือกทำแบบ “ปิดปรับปรุง” หรือเลือกทำแบบ “เปิดไปซ่อมไป” เพียงแต่มีเงื่อนไขสำคัญอยู่ที่จะต้องทำโดยอ้อม ด้วยการดึงพลังจากฐานสนับสนุน 3 ฐาน ทั้งจากภายในและภายนอกชุมชน ที่พิพิธภัณฑสถานบ้านเขายี่สารยังคงเหลืออยู่/มีอยู่อย่างแข็งแกร่ง มาช่วยดำเนินการ โดยที่พิพิธภัณฑสถานจะต้องไม่ออกหน้าดำเนินการเอง เนื่องจาก ในสภาวะปัจจุบันพิพิธภัณฑสถานบ้านเขายี่สารได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของปัญหาหรือตั้งอยู่ท่ามกลางปัญหาความขัดแย้งของคนในชุมชน

สำหรับทางเลือกในการดำเนินกิจกรรมตามกลยุทธ์ว่านางกวัก เพื่อกวักคน กวักเพื่อน และกวักความรู้ นั้น มีดังนี้คือ

(1) จะกวักใคร เป็นขั้นตอนแรกที่คณะกรรมการดำเนินงานพิพิธภัณฑสถานจะต้องเลือกก่อนว่า “ใคร” ที่จะมาช่วยออกหน้าในการดำเนินกิจกรรม ในทัศนะของผู้วิจัยแล้วนั้น จะต้องเลือกกวัก

ความร่วมมือสนับสนุนจากทุกทางที่มี ทั้งนี้เพื่อวัดความเข้มแข็งของเครือข่ายสนับสนุนด้วยอีกทางหนึ่งว่าคงมีอยู่หรือไม่ หรือมีอยู่มากน้อยแค่ไหน

ข้อสังเกตประการหนึ่งจากผลการศึกษาที่ได้รับของผู้วิจัยก็คือ พิพิธภัณฑสถานบ้านเขายี่สาร ยังมีต้นทุนทางความสัมพันธ์ที่ดีกับฐานเครือข่ายภายในชุมชน โดยเฉพาะกับคณะครูและนักเรียนของโรงเรียนวัดเขายี่สาร ดังนั้น คณะกรรมการดำเนินงานพิพิธภัณฑสถานจึงอาจเริ่มต้นโดยอาศัยเส้นสายของความสัมพันธ์ดังกล่าวเข้าช่วยเหลือในการเริ่มต้นดำเนินกิจกรรมเพื่อ “กวักคน” เข้ามาร่วมกิจกรรม พร้อมกับที่ต้องดึงเอา “เพื่อนเก่า” หรือฐานสนับสนุนจากเครือข่ายนักวิชาการภายนอก ที่ได้พบว่ามีสายสัมพันธ์ที่เข้มแข็ง เพื่อช่วย “กวักความรู้” ในการดำเนินกิจกรรม

โดยข้อเสนอแนะของผู้วิจัย สำหรับการดำเนินกิจกรรมของเครือข่ายครูนักเรียนและนักวิชาการภายนอกชุมชน คือ **กิจกรรมการขยายศักยภาพในการผลิตความรู้ของกลุ่มเยาวชนบ้านเขายี่สาร ในฐานะของ “village historian” (Kreps, 2003) โดยมีเป้าหมายสำหรับการดำเนินกิจกรรมดังต่อไปนี้ คือ**

ประการแรกอยู่ที่ เพื่อให้กลุ่มเยาวชนหรือนักเรียนโรงเรียนวัดเขายี่สารที่เข้าร่วม มีความรู้ความสามารถในการจัดเก็บชุดความรู้ที่เกี่ยวข้องกับประเพณีพิธีกรรมและวิถีชีวิตต่างๆ ในอดีตของชุมชนบ้านเขายี่สาร โดยเฉพาะข้อมูลในลักษณะของการบอกเล่าเรื่องราวในอดีตของกลุ่มผู้สูงอายุในชุมชน แบบ “กลุ่มผู้เฒ่าเล่าเรื่อง” โดยที่ “ลูกหลานเป็นผู้ซักถามให้ปู่ย่าตอบ”

ประการที่สองอยู่ที่ การสร้างความเคลื่อนไหวของเนื้อหาภายในพิพิธภัณฑสถานบ้านเขายี่สาร โดยนำเนื้อหาที่กลุ่มเยาวชนได้รับมาจากคำถามกลุ่มผู้สูงอายุของชุมชนนั้นมาผลิตเป็นบอร์ดนิทรรศการ สำหรับตั้งเป็นนิทรรศการหมุนเวียนของพิพิธภัณฑสถานบ้านเขายี่สาร และอาจนำไปผลิตเป็น “พิพิธภัณฑเคลื่อนที่” ให้กับหน่วยงานหรือสถานศึกษาแห่งอื่นๆ ที่ต้องการรู้จักบ้านเขายี่สารด้วยก็ได้

ประการสุดท้ายที่สำคัญที่สุด คือเพื่อให้กิจกรรมนี้เป็นเครื่องมือในการดึงกลุ่มเยาวชนในฐานะของผู้รับสารกลุ่มคนในชุมชนที่หายไปจากพื้นที่ที่พิพิธภัณฑสถานให้ได้กลับคืนมา ในขณะเดียวกัน การที่กลุ่มเด็กของชุมชนได้กลับคืนสู่การมีส่วนร่วมกับพิพิธภัณฑสถานบ้านเขายี่สาร อีกครั้งหนึ่งนี้ ก็จะเป็นการสืบทอดผู้รับสารที่จะเป็นทั้งผู้ส่งสารของพิพิธภัณฑสถานต่อไปในอนาคตอีกด้วย

ทั้งนี้ จากประสบการณ์ในการทำงานกับชุดโครงการการสื่อสารเพื่อสุขภาพที่ผ่านมาของผู้วิจัย ทำให้ได้พบว่า เพื่อที่จะกระตุ้นความสนใจของกลุ่มเด็กนักเรียนให้เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมนี้อย่างเต็มใจและอย่างสนุกสนานแล้วนั้น อาจใช้ “สื่อสมัยใหม่” เข้ามาเป็นเครื่องมือในการเก็บข้อมูลของชุมชน ยกตัวอย่างเช่น การใช้สื่อวิดีโอหรือสื่อกระจายเสียงของชุมชน ทั้งนี้ เนื้อหาที่ได้รับมา นอกจากจะนำมาผลิตเป็นบอร์ดจัดแสดงนิทรรศการภายในพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สารแล้วนั้น ยังอาจให้เด็กๆนำไปขอออกอากาศทางหอกระจายข่าวที่ชุมชนบ้านเขายี่สารมีอยู่ หรือทางสถานีวิทยุชุมชนในจังหวัดสมุทรสงคราม เป็นต้น

ในส่วนของงบประมาณในการดำเนินกิจกรรมนั้น ผู้วิจัยพบว่า คณะกรรมการดำเนินงานของพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร สามารถขอรับการสนับสนุนได้จากอบต.บ้านเขายี่สาร หรืออาจดำเนินการขอทุนสนับสนุนจากแหล่งทุนภายนอก โดยคำแนะนำจากเครือข่ายนักวิชาการที่ตนเองมีอยู่

ในทัศนะของผู้วิจัยแล้วนั้น กระบวนการผลิตความรู้ของนักประวัติศาสตร์ชุมชนตัวน้อยที่ต้องอาศัยข้อมูลจากกลุ่มผู้สูงอายุของชุมชนดังกล่าว ยังอาจสร้างให้เกิดความสุขให้กับผู้สูงอายุของคนในชุมชนบ้านเขายี่สาร ดังที่ **สายันต์ ไพรัชญาจิตร** (2547 ก) ได้พบว่า เกิดขึ้นกับกลุ่มผู้สูงอายุของบ้านนาชาวสามัคคี ที่ได้มีส่วนร่วมในกระบวนการวิจัยและพัฒนาพิพิธภัณฑ์วัดบ้านนาชาวสามัคคี ต.นาชาว อ.เมืองน่าน จ.น่าน ก็เป็นได้ ที่ **สายันต์** เรียกความสุขที่เกิดขึ้นจากการได้มีส่วนร่วมกับการพิพิธภัณฑ์แห่งนี้ว่า “พิพิธภัณฑ์บำบัด” หรือ “museum therapy”

สายสัมพันธ์แห่งความสุขดังกล่าว น่าจะส่งผลดีต่อการเพิ่มปริมาณของผู้รับสาร “คนใน” หน้าใหม่ของชุมชน รวมถึงการเพิ่มขึ้นของปริมาณคณะกรรมการดำเนินงานพิพิธภัณฑ์ด้วยเช่นกัน เนื่องจาก ลักษณะของการดำเนินกิจกรรมที่ดึงเอาเด็กและผู้สูงอายุเข้ามามีส่วนร่วมนี้ นอกจากจะเปิดที่ทางให้คนในชุมชนกลุ่มอื่นๆวัยอื่นๆได้เข้ามามีส่วนร่วมกับพิพิธภัณฑ์ให้มาดูผลงานของตนเอง ของเพื่อน ของลูกของหลานแล้วนั้น การดำเนินกิจกรรมนี้ยังอาจที่จะช่วยลดทอนความรู้สึกไม่มั่นใจ ที่ผลจากการพูดคุยอย่างไม่เป็นทางการของผู้วิจัยได้พบว่า กลุ่มเด็กเล็กและกลุ่มผู้สูงวัยบางคนอยากจะเข้ามามีส่วนร่วม แต่ก็ไม่ได้เข้ามา เพราะว่าไม่กล้าและไม่รู้ว่าตนเองจะทำอะไรได้

ยิ่งไปกว่านั้นแล้ว กิจกรรมนี้ที่ดำเนินตามกลยุทธ์ว่านางกวักนี้ยังน่าจะเป็นมือที่ช่วยกวัก ช่วยเชื่อมร้อยเอากลุ่มบุคคลต่างๆของชุมชนที่กระเถิบหายไปจากพิพิธภัณฑ์ได้กลับคืนเข้ามา

อีกด้วย ตัวอย่างเช่น กลุ่มพ่อบ้านและแม่บ้าน หรือกลุ่มผู้ใหญ่ในสถานะและบทบาทต่างๆ ของชุมชน ที่อาจเริ่มต้นจากการเข้ามาช่วยกิจกรรมของลูกหลานของตนเองก่อน จากนั้นจึงขยับเข้ามาช่วยกิจกรรมของพิพิธภัณฑ์โดยตรง

นอกเหนือจากนั้นแล้ว กิจกรรมการสร้าง “village historian” ยังก่อให้เกิดผลโดยตรงต่อความเคลื่อนไหวของเนื้อหาภายในพิพิธภัณฑ์ เป็นการแก้ไขปัญหาการขาดความเคลื่อนไหวของเนื้อหาและสิ่งแสดงในพิพิธภัณฑ์ หรือมีบ้างแต่ก็น้อยมาก ได้อย่างตรงจุด เนื่องจากทำให้ผู้เข้าชมไม่เบื่อหน่าย และรู้สึกว่ามีอะไรใหม่ๆ ที่เรียกร้องให้กลับเข้ามาดูอีก และเมื่อเนื้อหามีความเคลื่อนไหวแล้ว ก็น่าจะได้ผู้รับสารทั้ง “คนใน” และ “คนนอก” ของชุมชนกลับคืนมาอีกด้วย

ข้อเสนอแนะอีกประการหนึ่งสำหรับการเกิดใหม่ของพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร คือ กิจกรรมการสร้างนักประวัติศาสตร์ตัวน้อยของชุมชนดังกล่าวนี้ จะต้องมีการผลิตซ้ำหรือการแปลงรูปของการดำเนินกิจกรรมด้วยการขอความร่วมมือจากเครือข่ายกลุ่มครู ทั้งภายในพื้นที่บ้านเขายี่สารและภายนอกในพื้นที่แต่อยู่ในบริเวณใกล้เคียง เพื่อให้มอบหมายการบ้านหรือการทำรายงานในรายวิชาต่างๆ โดยมีเงื่อนไขในการใช้พิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สารเป็นแหล่งข้อมูลสำหรับการตอบคำถาม เป้าหมายของการผลิตซ้ำกิจกรรมนี้เพื่อให้เด็กนักเรียนได้เข้าพื้นที่พิพิธภัณฑ์อย่างสม่ำเสมอ ทั้งนี้ นอกจากพิพิธภัณฑ์จะได้เป็นแหล่งเรียนรู้นอกห้องเรียนเพื่อการทำความรู้จักรากเหง้า ความเป็นมาและวิถีชีวิตของชุมชนของตนเองแล้ว การดึงเด็กกลับคืนสู่พื้นที่พิพิธภัณฑ์พร้อมกับการสร้างความรู้ควบคู่ไปด้วยนี้จะช่วยเป็นหลักประกันให้เกิดชีวิตชีวาให้กับพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สารได้อย่างยั่งยืน

(2) เนื้อหาแบบไหน สำหรับการเลือกเนื้อหาที่นำมาเป็นเนื้อในการดำเนินกิจกรรมนั้น ผู้วิจัยมีความคิดว่าจะต้องมีทั้งเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับหลักปรัชญาพื้นฐานของพิพิธภัณฑ์ชุมชน และเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับการจัดแสดงภายในพิพิธภัณฑ์หรือประวัติศาสตร์ทางสังคม/วัฒนธรรม/วิถีชีวิตของคนในชุมชนบ้านเขายี่สาร

ในประการแรกนั้น ในบทที่ 5 นั้น ผู้วิจัยได้ตั้งข้อสังเกตว่า “การติดตั้งความรู้ที่เกี่ยวข้อง” ประการหนึ่ง ที่น่าจะหายไปหรือส่งไปไม่ถึงกลุ่มคนส่วนใหญ่ที่ได้เข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการดำเนินงานพิพิธภัณฑ์ ยกเว้นในกลุ่มของคณะกรรมการดำเนินงานพิพิธภัณฑ์ ก็คือเรื่องของการติดตั้งความรู้และความเข้าใจร่วมกันที่สำคัญสำหรับการดำเนินงานพิพิธภัณฑ์ชุมชน ยกตัวอย่าง

เช่น นิยามของพิพิธภัณฑสถานคืออะไร ธรรมชาติและหลักปรัชญาของพิพิธภัณฑสถานแบบนี้ซึ่งแตกต่างไปจากพิพิธภัณฑสถานในระดับชาติหรือระดับประเทศอย่างไร

ดังนั้น เนื้อหาในส่วนแรกที่เราควรจะถ่ายทอด เพื่อขยายและก่อสร้างความหมายของคำว่า “พิพิธภัณฑสถาน” จึงควรจะเป็นเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับความหมายของพิพิธภัณฑสถาน รวมถึงคุณลักษณะและหน้าที่ของพิพิธภัณฑสถาน ตลอดจนหลักการสำคัญของพิพิธภัณฑสถานที่จะต้องอาศัยการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนเพื่อการบริหารจัดการพิพิธภัณฑสถาน เพื่อให้การ “รู้จัก” นี้ส่งผลต่อการรู้คุณค่าและต้องการรักษาพิพิธภัณฑสถานบ้านเขายี่สารให้อยู่ต่อไปได้อย่างยั่งยืนในฐานะสมบัติร่วมของชุมชน

ทั้งนี้ นอกเหนือจากจะติดตั้งความรู้ร่วมกันผ่านเวทีกิจกรรมแล้ว ผู้วิจัยยังได้พบว่า สื่อในชุมชนอื่นๆ เช่น หอกระจายข่าว หรือบอร์ดประชาสัมพันธ์ของโรงเรียนของอบต.และของพิพิธภัณฑสถานบ้านเขายี่สารเอง ก็น่าจะเป็นช่องทางในการส่งผ่านความรู้ได้อีกด้วย เพื่อให้ทั้งชุมชนได้มาเรียนรู้ไปพร้อมๆ กัน

สำหรับประการที่สอง แม้ว่าในทัศนะของผู้วิจัยแล้วเนื้อหาที่จะเลือกให้กลุ่มเยาวชนดำเนินกิจกรรมนี้ จะต้องมาจากการเลือกของกลุ่มคนในชุมชน หรือการเลือกร่วมกันของกลุ่มคณะกรรมการดำเนินกิจกรรม แต่ในความคิดของผู้วิจัย เนื้อหาที่สามารถแสดงให้เห็นถึงรากฐานสำคัญของคนในชุมชนบ้านเขายี่สารและน่าที่จะเลือกมาให้เด็กๆ เก็บข้อมูลก็คือ **เรื่องของความเชื่อและพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับพ่อปู่ศรีราชา** ที่ผลจากการศึกษาได้พบว่า ภาพตัวตนของความเป็นคนไม่ยอมแพ้ต่อโชคชะตาของคนยี่สารภายในพิพิธภัณฑสถานบ้านเขายี่สารนั้น ส่วนหนึ่งเกิดมาจากการรับรู้รากเหง้าในอดีตของชุมชน หรือการรับรู้เรื่องราวของบรรพบุรุษผู้ก่อตั้งชุมชนบ้านเขายี่สาร ที่มีชื่อว่า “คุณปู่ศรีราชา” และภาพตัวแทนประวัติศาสตร์ของชุมชนนี้ยังได้แสดงให้เห็นอีกด้วยว่า พ่อปู่ศรีราชาที่นอกจากจะเป็น “**วีรบุรุษของท้องถิ่น**” แล้วนั้น พ่อปู่ยังเปรียบเสมือนกับ “**ตำรวจคุมใจ**” หรือเป็นกลไกในการควบคุมความประพฤติ ให้ชาวยี่สารได้ยึดเป็นกรอบแห่งการกระทำให้ร่วมแรงร่วมใจ มีความสามัคคีกันอีกด้วย

และหากว่าการเก็บข้อมูลของกลุ่มเยาวชนนั้นจะได้ับประยุตต์ทฤษฎี “**ต้นไม้แห่งคุณค่า**” ของโครงการสื่อพื้นบ้านสื่อสารสุข (สพส) หรือเป็นการติดตั้งความรู้ความเข้าใจร่วมกันถึงคุณค่าของประเพณีพิธีกรรม (หรือแม้แต่ของพิพิธภัณฑสถานเอง) โดยเปรียบเทียบคุณค่านั้นกับเปลือก/กระพี้/แก่นของต้นไม้ (กาญจนา แก้วเทพ, 2549 ข) ผลพลอยได้ที่สำคัญ คือ

นอกเหนือจากเด็กนักเรียนหรือเยาวชนกลุ่มนี้จะได้นื้อหาอย่างลุ่มลึกสำหรับนำมาจัดแสดงภายในพิพิธภัณฑ์แล้วนั้น ยังก่อให้เกิดความเข้าใจและเข้าถึงเนื้อแท้ของประเพณีและพิธีกรรมต่างๆที่เกี่ยวข้องกับพ่อปู่ศรียาอีกด้วย และการที่เยาวชนกลุ่มนี้ได้เป็นทั้งผู้ส่งสารและผู้รับสารที่มีคุณภาพในคนๆเดียวกัน ยังอาจจะส่งผลต่อการกระตุ้นให้เนื้อแท้คุณค่าของพ่อปู่ศรียาที่มีต่อชุมชนบ้านเขายี่สารให้กลับคืนมาอยู่ในวิถีชีวิตจริง ไม่ใช่เพียงแต่อยู่ภายในพิพิธภัณฑ์ได้อีกด้วย โดยเฉพาะในเรื่องของการเพิ่มขึ้นในด้านของความรักความสามัคคี และลดการทะเลาะเบาะแว้งของคนในชุมชนลง

ข้อเสนอแนะของผู้วิจัยต่อพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร และพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร จังหวัดสมุทรสงคราม ดังได้กล่าวมาแล้วนั้น แม้จะยังอาจพิสูจน์ไม่ได้ว่า รักแท้จะช่วยดูแล (พิพิธภัณฑ์) ได้หรือไม่ แต่ในทัศนะของผู้วิจัยแล้วนั้น หากว่าพิพิธภัณฑ์ทั้ง 2 แห่งจะได้มีมือที่มาร่วมด้วยช่วยกัน แล้ว ย่อมเป็นหลักประกันต่อการทำหน้าที่และการดำรงอยู่ได้อย่างยั่งยืนของทั้งพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร และพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร จังหวัดสมุทรสงคราม อย่างแน่นอน

6.3 ข้อจำกัดในการวิจัยครั้งนี้

(1) ผู้วิจัยมีอุปสรรคในการเก็บรวบรวมข้อมูลของแหล่งข้อมูลประเภทบุคคลกับพิพิธภัณฑ์ทั้ง 2 แห่ง ในกรณีของผู้มีส่วนร่วมในการส่งสารของพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ เนื่องจาก ส่วนใหญ่เป็นไกด์หรือมัคคุเทศก์ที่กำลังอยู่ในระหว่างการปฏิบัติงาน ไม่สะดวกที่จะให้สัมภาษณ์ จึงต้องใช้วิธีการเก็บข้อมูลเฉพาะการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วมในระหว่างการนำชมพิพิธภัณฑ์เท่านั้น และในกรณีของผู้รับสารกลุ่มคนในชุมชนของพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สารนั้น เมื่อสอบถามถึงเรื่องของพิพิธภัณฑ์แล้ว ปรากฏว่าส่วนใหญ่ไม่ยอมตอบคำถามและเลี้ยงที่จะให้สัมภาษณ์ ทำให้ผู้วิจัยต้องใช้วิธีการประมวลข้อมูลจากท่าทีและถ้อยคำเฉพาะที่ยินยอมให้สัมภาษณ์มาเท่านั้น

(2) ในการนำเสนอโครงร่างของการวิจัยในช่วงแรกนั้น ผู้วิจัยจะศึกษาเฉพาะเรื่องของกระบวนการสร้างภาพตัวตนหรือปฏิบัติการจัดแสดงเท่านั้น แต่ทว่าในระหว่างช่วงเวลาของการลงพื้นที่เพื่อเก็บข้อมูลดังกล่าว ผู้วิจัยได้พบกับปรากฏการณ์ความซับซ้อนและเงิบเหงา โดยเฉพาะที่เกิดขึ้นกับพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร ข้อค้นพบดังกล่าวทำให้มองเห็นว่า การจะศึกษาแต่เฉพาะในเรื่องของปฏิบัติการสร้างภาพตัวตนผ่านสื่อพิพิธภัณฑ์ซึ่งเป็นลักษณะของการ “ใช้สื่อ” แต่เพียงอย่างเดียวนั้นไม่เพียงพอ ทำให้ผู้วิจัยได้เพิ่มหัวข้อในการศึกษาเพื่อที่จะค้นหาแนวทางใน

การ “พัฒนาสื่อ” หรือปฏิบัติการบริหารจัดการพิพิธภัณฑ์เข้าไปด้วย แต่ด้วยระยะเวลาที่มีอยู่อย่างจำกัดและข้อจำกัดในด้านของอุปสรรคในการเก็บรวบรวมข้อมูลในช่วงต้นนั้น จึงอาจทำให้ผลการศึกษารังนี้ยังไม่สมบูรณ์เพียงพอ

6.4 ข้อเสนอแนะ

6.4.1 ข้อเสนอแนะสำหรับการดำเนินงานพิพิธภัณฑ์

[1] สำหรับปฏิบัติการจัดแสดงนิทรรศการ

ในทัศนะของผู้วิจัยในฐานะของนักนิเทศศาสตร์ต่อบทบาทการเป็นแหล่งเรียนรู้ตลอดชีวิตของพิพิธภัณฑ์แล้วนั้น บทเรียนที่สำคัญในเรื่องของปฏิบัติการจัดแสดงหรือกระบวนการสร้างภาพตัวแทนผ่านสื่อพิพิธภัณฑ์ เป็นเรื่องของการควบคุมความหมายปลายทางในขั้นตอนของการถอดรหัส (decoding) มิให้ผิดเพี้ยนไปจากความหมายที่ผู้ส่งสารต้องการ เนื่องจาก ในระหว่างการรับความหมายของผู้รับสารนั้น มีปัจจัยหลากหลายรูปแบบที่เข้ามากำกับการอ่านความหมาย จนอาจทำให้เกิดการเลือกรับรู้ เลือกตีความ หรือเลือกรับความหมายในรูปแบบของการตอรองหรือเป็นไปในทางตรงกันข้ามได้ ยกตัวอย่างเช่น ภูมิหลังหรือประสบการณ์ชีวิต ความรู้พื้นฐานในเนื้อหาที่นำมาจัดแสดง หรือประสบการณ์ผ่านสื่อ ฯลฯ ในขณะเดียวกันที่พฤติกรรมหรือลักษณะการเข้าชมของกลุ่มผู้รับสารที่ส่งผลให้ขั้นตอนของการบริโภคความหมายมิได้เกิดขึ้นอย่างสมบูรณ์ เช่น ดูบ้างไม่ดูบ้าง หรือดูรูปภาพ ดูข่าวของที่นำมาจัดแสดง แต่ไม่ได้อ่านตัวบท หรืออ่านตัวบทบ้างแต่อ่านอย่างผ่านๆอ่านไม่ครบ เป็นต้น

ซึ่งในกรณีของบทเรียนในการควบคุมความหมายปลายทางนี้ ผู้วิจัยได้พบว่า เป็นปัญหาในเรื่องของการสื่อสารความหมายที่เกิดขึ้นในหลายกรณี มิใช่แต่เพียงความหมายที่เกิดขึ้นในพิพิธภัณฑ์ ยกตัวอย่างเช่น ในกรณีของการสื่อสารแนวคิดการเกษตรเรื่องทฤษฎีใหม่ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ที่ **พรทิพย์ เย็นจะบก และคณะ (2549)** ได้พบว่า ในการสื่อสารการเกษตรตามทฤษฎีใหม่นี้ ได้มีการตีความไปหลายความหมายและมีการนำเสนอในประเด็นที่แตกต่างกันตามช่วงการไหลของข่าวสาร ยกตัวอย่างเช่น การไหลของข่าวสารในชั้นแรก โดยมีองค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเป็นผู้ส่งสาร ส่งต่อหรือไหลมายังผู้ส่งสารในชั้นที่ 2 คือ ผู้รับสนองกระแสพระราชดำริส/กปร./ผู้ทรงคุณวุฒิท่านต่างๆ และไหลมายังชั้นที่ 3 ซึ่งผู้ส่งสารในชั้นตอนนี้คือข้าราชการในหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และการไหลในชั้นที่ 4 มีผู้ส่งสารเป็นเจ้าหน้าที่

ส่งเสริมการเกษตรหรือเจ้าหน้าที่ศูนย์ นอกจากนี้แล้วยังมีผู้ส่งสารในอีกเส้นทางหนึ่ง คือ ผู้ทรงคุณวุฒิในด้านๆต่างหรือสื่อมวลชน ที่ส่งผลต่อการตีความหมายการเกษตรตามทฤษฎีใหม่ เพื่อการนำเสนอผ่านสื่อ และการรับความหมายของกลุ่มผู้รับสารหรือกลุ่มเกษตรกรอีกด้วย

นอกเหนือจากนั้นแล้ว ยังมีกรณีอื่นๆที่จำเป็นต่อการควบคุมความหมายในช่วงของ ปลายทางแห่งการรับความหมาย ตัวอย่างเช่น เรื่องของการสื่อสารความหมายในเนื้อหาของ เศรษฐกิจพอเพียง ที่มีการนำเสนออย่างหลากหลาย รวมถึงผ่านช่องทางการจัดแสดงนิทรรศการ ประวัติศาสตร์ชาติไทย ณ อาคารพระที่นั่งศิวโมกษพิมาน พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร เป็นต้น

สำหรับการควบคุมความหมายปลายทางผ่านช่องทางพิพิธภัณฑ์ในทางปฏิบัตินี้ อาจทำได้โดย

(1) **การใช้เทคนิคการจัดแสดงเพื่อสื่อสารความหมาย** ผ่านช่องทางการรับรู้หรือ ประสาทสัมผัสที่หลากหลายไปพร้อมๆกัน ยกตัวอย่างเช่น เทคนิคการจัดแสดงที่ใช้ทั้งตาหูฟัง มือ กดปุ่ม ฯลฯ เพราะฉะนั้นแล้ว ในกรณีของผู้ที่ไม่ชอบอ่านตัวบทก็จะสามารถใช้วิธีการเลือกฟังเสียงแทน เป็นต้น แต่ในกรณีนี้มีเงื่อนไข คือ ผู้ดำเนินงานพิพิธภัณฑ์จะต้องดูแลและบำรุงรักษาอุปกรณ์ในการจัดแสดงให้อยู่ในสภาพดีพร้อมใช้อยู่เสมอ

ในกรณีของพิพิธภัณฑ์ชุมชนซึ่งอาจมีข้อจำกัดในแง่ของอุปกรณ์เทคโนโลยีต่างๆ ผู้วิจัย ค้นพบว่า การใช้เทคนิคการจัดทำสื่อการสอนของครู/อาจารย์ เป็นตัวอย่างของการสร้างมีการส่วน ร่วมที่ใช้อุปกรณ์ง่ายๆ ราคาถูก และสามารถจัดทำได้อ sendiri มาประยุกต์ใช้กับการจัดแสดงภายใน พิพิธภัณฑ์ของตนเองได้

(2) **การออกแบบการจัดแสดงที่ก่อให้เกิดการมีส่วนร่วม** เช่น ในกรณีของพิพิธภัณฑ์ การจัดแสดงอาวุธที่เมืองลีดส์ ประเทศอังกฤษ ซึ่งใช้วิธีการเล่นละครประกอบการจัดแสดงอาวุธ ของกลุ่มบรรพบุรุษของประเทศ แล้วให้ผู้เข้าชมได้มีส่วนร่วมในการซักถาม หรือขึ้นมาทดลองจับ อาวุธนั้นๆ เป็นต้น หรือตัวอย่างเช่นการจัดกิจกรรมของกลุ่มอาสาสมัครคนไทยนำชมพิพิธภัณฑ์ สถานแห่งชาติ พระนคร ที่ใช้วิธีการเล่นเกมต่างๆเป็นอุปายในการสอดแทรกเนื้อหาความรู้จาก พิพิธภัณฑ์ให้กับกลุ่มเด็กและเยาวชน เป็นต้น

(3) **การใช้อาสาสมัคร/วิทยากรเข้าช่วย**ในการบรรยายและนำชมการจัดแสดงภายในพิพิธภัณฑ์ แต่มีเงื่อนไขว่า อาสาสมัครและวิทยากรนั้น นอกจากจะต้องมีความรู้ในเนื้อหาที่จะนำชมแล้ว ยังต้องมีทักษะในการสื่อสารหรือการเล่าเรื่อง รวมทั้งความสามารถในการประเมินผลท่าทีของกลุ่มผู้รับสารเพื่อปรับเนื้อหาสารให้เข้ากับกลุ่มผู้ฟังหรือผู้รับสาร เพื่อให้การสื่อสารผ่านอาสาสมัครนั้นทำให้ผู้รับสารให้ความสนใจ เข้าใจ จนกระทั่งสามารถรับรู้ความหมายตามที่คุณผู้ส่งต้องการได้

[2] สำหรับปฏิบัติการบริหารจัดการพิพิธภัณฑ์

ในทัศนะของผู้วิจัยแล้วนั้น การสร้างการมีส่วนร่วมในบทบาทต่างๆของกลุ่มผู้รับสาร/กลุ่มคนทั่วไป/กลุ่มคนในชุมชนกับพิพิธภัณฑ์เป็นเรื่องที่มีความสำคัญ เพราะการสร้างการมีส่วนร่วมของกลุ่มคนภายนอกนี้จะทำให้พิพิธภัณฑ์ได้ทั้ง “เพื่อน” และได้ “คนช่วยงาน” เพื่อมาแก้ในจุดที่เป็นปัญหาที่เกี่ยวข้องกับองค์ประกอบในการบริหารจัดการของพิพิธภัณฑ์ได้ ยกตัวอย่างเช่น กรณีของการที่มีภาระงานมากแต่มีทรัพยากรบุคคลไม่เพียงพอ หรือในกรณีที่มีงบประมาณในการดำเนินงานน้อย เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม การที่จะดึงกลุ่มบุคคลทั่วไปให้เข้ามามีส่วนร่วมกับการดำเนินงานของพิพิธภัณฑ์นี้ การติดตั้งความเข้าใจร่วมกันก่อน (*shared-meaning/shared-understanding*) เป็นเรื่องที่มีความสำคัญอย่างมาก ยกตัวอย่างเช่น ในกรณีของพิพิธภัณฑ์แห่งชาติที่ออกแบบกิจกรรมให้กลุ่มผู้รับสารได้ขยับบทบาทของตนเองขึ้นมาเป็นผู้ร่วมส่งสารปลายทาง หรือที่เรียกว่าอาสาสมัครพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร ด้วยการติดตั้งเงื่อนไขในการสร้างความรู้และความเข้าใจร่วมกันก่อน โดยเงื่อนไขนี้ คือ การเข้าร่วมกิจกรรมการบรรยายและฝึกอบรมเกี่ยวกับภาคทฤษฎีในเนื้อหาและวัตถุจัดแสดงภายในพิพิธภัณฑ์ รวมถึงฝึกภาคปฏิบัติการนำชม

แต่สำหรับในกรณีของพิพิธภัณฑ์ชุมชน ซึ่งคนในชุมชนจะได้เข้ามามีส่วนร่วมในระดับและบทบาทที่มากกว่าพิพิธภัณฑ์แห่งชาตินี้ เงื่อนไขในด้านการติดตั้งความรู้และสร้างความเข้าใจร่วมกันก่อนนี้ จะต้องครอบคลุมถึงเรื่องของนิยาม หลักปรัชญา และธรรมชาติของความเป็นพิพิธภัณฑ์ชุมชน เรื่องของเนื้อหาความรู้เกี่ยวกับชุมชนเพื่อนำมาใช้ในปฏิบัติการจัดแสดง ตลอดจนเรื่องของการภาระงานที่จะต้องดำเนินการแบบคนในชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วม เพื่อการบริหารจัดการพิพิธภัณฑ์ในภายหลังที่ได้ก่อตั้งพิพิธภัณฑ์ของชุมชนขึ้นมาแล้ว

การติดตั้งความรู้หรือสร้างความเข้าใจร่วมกันนี้อาจกระทำได้ในหลากหลายรูปแบบ ยกตัวอย่างเช่น การจัดฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการ การจัดทัศนศึกษาดูงาน การเปิดเวทีพูดคุย หรือการใช้ช่องทางสื่อสารความรู้ดังกล่าวผ่านสื่อที่มีอยู่ ตัวอย่างเช่น จดหมายข่าว วิทยุชุมชน หรือหอกระจายข่าว เป็นต้น ในขณะเดียวกัน ฐานสนับสนุนในการดำเนินงานพิพิธภัณฑสถาน อาทิ เครือข่ายดำเนินงานพิพิธภัณฑสถานด้วยกัน หรือกลุ่มนักวิชาการจากภายนอก จะเข้ามามีบทบาทช่วยเหลือในการจัดกิจกรรมเพื่อการติดตั้งความรู้ได้เป็นอย่างดี ดังเช่น ในกรณีของพิพิธภัณฑสถานเขายี่สารที่ได้เรียนรู้การดำเนินงานพิพิธภัณฑสถานจากเครือข่ายพิพิธภัณฑสถานที่จังหวัดนครสวรรค์ จังหวัดกาญจนบุรี และในขณะเดียวกันได้ที่เป็นแหล่งเรียนรู้ประสบการณ์ในการดำเนินงานให้กับพิพิธภัณฑสถานแห่งอื่นๆด้วยเช่นกัน

6.4.2 ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

- (1) อาจศึกษากระบวนการสร้างภาพตัวแทนและการรับรู้ความหมายของความเป็นไทย ในกรณีที่พิพิธภัณฑสถานจากต่างประเทศขอยืมวัตถุจากประเทศไทย เพื่อนำไปจัดแสดงนิทรรศการ เพื่อให้เห็นว่าภาพความหมายของความเป็นไทยถูกผลิตและถูกรับรู้ อย่างไรก็ตาม ในสายตาของ “คนต่างวัฒนธรรม” (other culture) หรือในสายตาของคนไทย “ที่ไกลบ้าน”
- (2) อาจศึกษากระบวนการสร้างภาพตัวแทนผ่านสื่อพิพิธภัณฑสถาน โดยประยุกต์จากการวิจัยครั้งนี้ แต่เปลี่ยนมาทำการเปรียบเทียบระหว่างพิพิธภัณฑสถานที่อยู่ในระดับเดียวกัน ยกตัวอย่างเช่น เปรียบเทียบระหว่างพิพิธภัณฑสถานในระดับชาติ พิพิธภัณฑสถานในระดับเมือง หรือพิพิธภัณฑสถานของจังหวัด หรือศึกษาเปรียบเทียบการสร้างภาพตัวแทนและการบริหารจัดการของพิพิธภัณฑสถานที่อยู่ในระดับของชุมชน/ท้องถิ่นเช่นเดียวกัน เป็นต้น
- (3) อาจประยุกต์ใช้ข้อเสนอแนะต่อการบริหารจัดการพิพิธภัณฑสถานเขายี่สารจากการวิจัยครั้งนี้ เพื่อศึกษาต่อยอดในลักษณะของการวิจัยเชิงปฏิบัติการกับพิพิธภัณฑสถานแห่งนี้หรือพิพิธภัณฑสถานชุมชนในแห่งอื่น โดยออกแบบระเบียบวิธีการวิจัยเพื่อให้ชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการวิจัย เพื่อให้ได้แนวทางในการดำเนินการบริหารจัดการที่เกิดขึ้นโดยชุมชน ดำเนินงานโดยชุมชน และเพื่อชุมชนอย่างแท้จริง

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

กขพร หัสติน. 2547. การจัดแสดงนิทรรศการในพิพิธภัณฑ์. ใน สมลักษณ์ เจริญพจน์ (บรรณาธิการ), คู่มือพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น, 67-85. กรุงเทพฯ:สำนักพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม.

กรมศิลปากร. 2525. นำชมห้องแสดงประวัติศาสตร์ชาติไทย พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร. กรุงเทพฯ: กองพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ กรมศิลปากร.

กวรรณิการ์ เพ็งปรางค์. 30 พฤศจิกายน 2549. ผู้รับสาร พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร. สนทนากลุ่ม.

กองบรรณาธิการ. 2545. รู้จักยี่สิบสาร. ใน สังคมและวัฒนธรรมชุมชนคนยี่สิบสาร, 25-47. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).

กาญจนา แก้วเทพ. 2541. สื่อกับสตรี : ห่วงโซ่ที่ขาดหาย. ใน สตรีศึกษา. กรุงเทพฯ: โครงการสตรีและเยาวชนศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

กาญจนา แก้วเทพ. 2544. ศาสตร์แห่งสื่อและวัฒนธรรมศึกษา. กรุงเทพฯ: เอดิชั่นเพรสโปรดักส์.

กาญจนา แก้วเทพ. 2545 ก. สื่อและวัฒนธรรมศึกษากับสังคมไทย. ใน เอกสารประกอบการอภิปรายทางวิชาการเรื่องสื่อและวัฒนธรรมศึกษากับการบูรณาการองค์ความรู้แนวสหวิทยาการ. 15 กุมภาพันธ์ 2545 ณ มหาวิทยาลัยรังสิต (อัดสำเนา)

กาญจนา แก้วเทพ. 2545 ข. การศึกษาสื่อมวลชนด้วยทฤษฎีวิพากษ์: แนวคิดและตัวอย่างงานวิจัย. กรุงเทพฯ: ภาพพิมพ์.

กาญจนา แก้วเทพ. 2547. การวิเคราะห์สื่อ: แนวคิดและเทคนิค. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: แบรินด์เอจ.

กาญจนา แก้วเทพ. 2548 ก. คิดใหม่ พุดแล้ว และทำได้: การสื่อสารเพื่อการพัฒนาชุมชน/สังคมไทย. (อัครา) (อัครา)

กาญจนา แก้วเทพ. 2548 ข. แบบเรียนเบื้องต้น: การสื่อสารกับงานพัฒนาท้องถิ่น. (อัครา) (อัครา)

กาญจนา แก้วเทพ. 2549 ก. ขับเคลื่อน คัดกรอง ตรวจสอบ: สื่อพื้นบ้านสื่อสารสุข. กรุงเทพฯ: โครงการสื่อพื้นบ้านสื่อสารสุข (สพส).

กาญจนา แก้วเทพ. 2549 ข. สื่อพื้นบ้านแข็งแกร่ง สุขภาวะชุมชนเข้มแข็ง. กรุงเทพฯ: โครงการสื่อพื้นบ้านสื่อสารสุข (สพส).

กาญจนา แก้วเทพ. 2549 ค. ยกเว้นทางความคิดแรกเรื่อง “การบริหารจัดการวิถุชุมชนแบบประชาชน. (อัครา) (เอกสารไม่ตีพิมพ์)

กาญจนา แก้วเทพ กิตติ กันภัย และปาริชาติ สถาปิตานนท์. 2543. การสื่อสารกับชุมชน: แนวคิดหลักเพื่อการพัฒนา. ใน เอกสารประกอบการประชุมประจำปีว่าด้วยเรื่องชุมชนครั้งที่ 1 ชุมชนไทยท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลง. 30-31 พฤษภาคม 2543 ณ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.). (อัครา)

กุลภา วจนสาระ. 2546. เชนเตอร์พ้อยท์กับ “preteen”: การก่อตัวของวัฒนธรรมวัยแรกรุ่น. ใน พัฒนา กิตติอาษา (บรรณาธิการ), มานุษยวิทยากับการศึกษาปรากฏการณ์โยหยหาอดีตในสังคมไทยร่วมสมัย, 183-221. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).

เกษียร เตชพีระ. 2545. วาทกรรมความเป็นไทย: ลาว เขมร ญวน พม่า ในจินตนากรรมชาติไทย. ใน มติชนสุดสัปดาห์. 22, 1148 (19-25 สิงหาคม 2545): 30-31.

จรรยา จงจิตงาม. 3 ธันวาคม 2549. อาสาสมัครนำชม พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร.

สัมภาษณ์.

จิรบดี เตชะเสน. 20 เมษายน 2549. ผู้รับสาร พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร. สัมภาษณ์.

จิรา จงกล. 2532. พิพิธภัณฑ์สถานวิทยา. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.

ฉลอง หิรัญวงศ์. 2 กรกฎาคม 2549. ผู้รับสารคนใน พิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร จังหวัด

สมุทรสงคราม. สัมภาษณ์.

ชนิดา พลศรี. 2529. ความคาดหวังและความพึงพอใจของเยาวชนที่มีต่อการจัดนิทรรศการใน พิพิธภัณฑ์วิทยาศาสตร์. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารบัณฑิต สาขานิเทศศาสตร์พัฒนาการ คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. 2543. 2475: การปฏิวัติสยาม. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.

ชาญวิทย์ ตีรประเสริฐ. 2549. การรื้อฟื้นความเป็นไทยเบ่งผ่านพิพิธภัณฑ์และกิจกรรมทางวัฒนธรรม. ใน เอกสารประกอบการบรรยายพิเศษ. 28 เมษายน 2549 ณ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน). (อัดสำเนา) (เอกสารไม่ตีพิมพ์)

ชาตรี ประทีปนันทการ. 2547. การเมืองและสังคมในศิลปะสถาปัตยกรรม: สยามสมัย ไทยประยุกต์ ชาตินิยม. กรุงเทพฯ: มติชน.

ชีวลีทิพย์ บุญเกียรติ. 2547. จากการสะสมวัตถุของพิพิธภัณฑ์สถานเพื่อสังคมในยุโรป. ใน ธเนศ วงศ์ยานนาวา(บรรณาธิการ), รัฐศาสตร์สาร, 25, 1 (2547): 381-398.

ชีวลีทิพย์ บุญเกียรติ. 2548 ก. ความทรงจำต้องจัดแสดง. ใน จุลสารหอจดหมายเหตุธรรมศาสตร์, 9 (มิถุนายน 2548-พฤษภาคม 2549): 20-33.

ชีวลสิทธิ์ บุญยเกียรติ 2548 ข. เมืองมอญพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น (Ecomuseum) ในต่างแดน. ใน ก้าวไป
ด้วยกัน: จุลสารเพื่อชุมชนพิพิธภัณฑ์ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน), 1, 2
(มกราคม-มีนาคม 2548): 35-38.

ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. 2545 ก. สัตววิทยา, โครงสร้างนิยม, หลังโครงสร้างนิยม กับการศึกษา
รัฐศาสตร์. กรุงเทพฯ: วิชาษา.

ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. 2545 ข. พิมพ์ครั้งที่ 3. วาทกรรมการพัฒนา: อำนาจ ความรู้ ความจริง
เอกลักษณ์ และความเป็นอื่น. กรุงเทพฯ: วิชาษา.

ชี บุญยโกศล. 2548. พิพิธภัณฑ์การเมืองไทยและมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. ใน จุลสาร
หอจดหมายเหตุธรรมศาสตร์, 9 (มิถุนายน 2548-พฤษภาคม 2549): 34-37.

ดำรง หุ่นเกษม. 6 มกราคม 2550. ผู้รับสารคนนอก พิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร จังหวัด
สมุทรสงคราม. สัมภาษณ์.

ตรังใจ หูตางกูร. 2549. ความหมายสากลของพิพิธภัณฑ์ และพัฒนาการของ “พิพิธภัณฑ์แห่ง
กรุงเทพฯ”. แหล่งที่มา: <http://www.sac.or.ac.th> [6 สิงหาคม 2549]

ธัญ เจริญกุล. 2547. กำเนิด “นามสกุล” กับบทบาทผู้ปกครองของรัชกาลที่ 6. ใน ธเนศ
วงศ์ยานนาวา(บรรณาธิการ), รัฐศาสตร์สาร, 25, 1 (2547): 199-253.

ธนากร พลชะชัย. 2545. พิพิธภัณฑ์สำหรับเด็ก: ภูมิปัญญาสำคัญในการพัฒนาชาติ. ใน หนังสือ
รายงานการสัมมนาพิพิธภัณฑ์ไทยในศตวรรษใหม่, 107-131. กรุงเทพฯ:
ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).

ธนู พยงค์ยิม. 7 มกราคม 2549. รองประธานคณะกรรมการดำเนินงานพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร.
สัมภาษณ์.

ธนู พยงค์ยิม. 6 มกราคม 2550. รองประธานคณะกรรมการดำเนินงานพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร.
สัมภาษณ์.

นพพร ประชากุล. 2546. คำนำเสนอ “ศาสตร์โครงสร้างกับการวิจัษ์ภาพยนตร์ โดย
 นพพร ประชากุล ในแล่นือเถื่อหน่ง 2 โดยประชา สุวีรานนท์. ใน เอกสารประกอบการ
 บรรยายเรื่องว่าด้วยศาสตร์. 10 กุมภาพันธ์ 2546 ณ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
 (อัดสำเนา)

นิคม มุสิกคามะ กุลพันธาดา จันทรโพธิ์ศรี และมณีนรัตน์ ท่วมเจริญ. (มปป.) วิชาการพิพิธภัณ์.
 พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.

นิติ เอียวศรีวงศ์. 2545. ว่าด้วย “การเมือง” ของประวัติศาสตร์และความทรงจำ. กรุงเทพฯ: มติชน.

นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์. 2527. กลวิธี แนวทาง วิธีการ ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในงาน
 พัฒนาชุมชน. ใน ทวีทอง หงษ์วิวัฒน์ (บรรณาธิการ), การมีส่วนร่วมของประชาชนในการ
 พัฒนา, 177-194. กรุงเทพฯ: ศูนย์ศึกษานโยบายสาธารณสุข มหาวิทยาลัยมหิดล.

เบนจามิน เอ. บัทสัน. 2543. บรรณาธิการแปล กาญจน์ ละอองศรี ยุพา ชุมจันทร์. อวสาน
 สมบูรณาญาสิทธิราชย์ในสยาม. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และ
 มนุษยศาสตร์.

ประกอบ ลักษณะพรรณ. 5 พฤศจิกายน 2549. ผู้รับสารคนใน พิพิธภัณ์บ้านเขายี่สาร จังหวัด
 สมุทรสงคราม. สัมภาษณ์.

ประภัสสร โพธิ์ศรีทอง. 2548. พิพิธภัณ์ฯไทยกับการไล่ตามความฝัน. ใน จุลสารหอจดหมายเหตุ
 ธรรมศาสตร์, 9 (มิถุนายน 2548-พฤษภาคม 2549): 48-55.

ปราณี หาญณรงค์. 2 กรกฎาคม 2549. ผู้รับสารคนใน พิพิธภัณ์บ้านเขายี่สาร จังหวัด
 สมุทรสงคราม. สัมภาษณ์.

ปรีฉัตร แสงศิริกุลชัย. 8 มกราคม 2549. ผู้รับสารคนนอก พิพิธภัณ์บ้านเขายี่สาร จังหวัด
 สมุทรสงคราม. สัมภาษณ์.

ปรีตดา เฉลิมเผ่า กอนันทกุล. 2548. สรุปและเรียบเรียงโดย พัฒน์ศรี ทิพย์ประไพ. สถานภาพ พิพิธภัณฑสถานท้องถิ่นในประเทศไทย. ใน ก้าวไปด้วยกัน: จุลสารเพื่อชุมชนพิพิธภัณฑสถาน ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน), 2, 1 (ตุลาคม-ธันวาคม 2548): 23-24.

ปาริชาติ สถาปิตานนท์ และคณะ. 2549. การสื่อสารแบบมีส่วนร่วมและการพัฒนาชุมชน: จากแนวคิดสู่ปฏิบัติการวิจัยในสังคมไทย. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).

ปิยะมณ ปัญญา. 30 พฤศจิกายน 2549. ผู้รับสาร พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร. สนทนากลุ่ม.

พนมบุตร จันทรโชติ. 2545. มิติใหม่ของพิพิธภัณฑสถานไทยในสังกัดกรมศิลปากร. ใน หนังสือรายงานการสัมมนาพิพิธภัณฑสถานไทยในศตวรรษใหม่, 11-30. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).

พนิดา วสุธาพิทักษ์ และ อารีย์รัตน์ ปานจับ. 2547. พิพิธภัณฑสถาน 14 ตุลา out of focus 'สามัญชน' วิทยุอาณานิคมภาพความทรงจำ. ใน a day weekly, 1, 21 (8-14 ตุลาคม 2547): 24-29.

พรทิพย์ เย็นจะบก และคณะ. 2548. การสื่อสารเพื่อการพัฒนาการเกษตรทฤษฎีใหม่ของ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช. ใน การเลี้ยงโค้งของการสื่อสารการเกษตรในไทย. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).

พระสมุห์สมพงษ์ เขมธโม. 2 กรกฎาคม 2549. เจ้าอาวาสวัดเขายี่สาร. สัมภาษณ์.

พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ, สำนัก. 2548. ประวัติความเป็นมาพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ. แหล่งที่มา: [1http://www.thailandmuseum.com/OfficeMuseum/history.htm](http://www.thailandmuseum.com/OfficeMuseum/history.htm) [26 เมษายน 2549]

มณฑา พยนต์เยี่ยม. 6 มกราคม 2550. กรรมการดำเนินงานพิพิธภัณฑสถานบ้านเขายี่สาร. สัมภาษณ์.

มัทนา ยูบล. 24 พฤศจิกายน 2549. เจ้าหน้าที่ฝ่ายการศึกษา พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร. สัมภาษณ์.

มาลี พยงค์ชัย. 2 กรกฎาคม 2549. ผู้รับสารคนใน พิพิธภัณฑสถานบ้านเขาอีสาร จังหวัดสมุทรสงคราม. สัมภาษณ์.

มุกิตา ณรงค์ชัย. 2545. พิพิธภัณฑสถานและไม้ชายเลนรอบเขาอีสาร. ใน สังคมและวัฒนธรรมชุมชนคนยี่สาร, 159-180. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).

เยาวนุช เวศร์ภาดา. 2545. วาทกรรมความรู้ในการฟื้นฟูวัฒนธรรมท้องถิ่น กรณีศึกษาอุทยานการศึกษา-หมู่บ้านวัฒนธรรมเขาขุนศรี ตำบลบ้านเกาะ อำเภอพรหมคีรี จังหวัดนครศรีธรรมราช. วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชามานุษยวิทยา คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

เยาวนุช เวศร์ภาดา. 2546. วาทกรรมความรู้ในการฟื้นฟูวัฒนธรรมท้องถิ่น. ใน พัฒนา กิตติอาษา (บรรณาธิการ), มานุษยวิทยากับการศึกษาปรากฏการณ์โหยหาอดีตในสังคมไทยร่วมสมัย, 141-182. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).

รุจิรา เชาว์ธรรม จุฑามาศ ลิ้มรัตนพันธุ์. 2549. สรุปและเรียบเรียงโดย สรินยา คำเมือง. ทำอย่างไรให้โรงเรียนและพิพิธภัณฑสถานร่วมมือกันได้: ทำไมบางแห่งทำได้ บางแห่งทำไม่ได้. ใน ก้าวไปด้วยกัน: จุลสารเพื่อชุมชนพิพิธภัณฑสถาน ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน), 1, 1 (ตุลาคม-ธันวาคม 2547): 26-29.

วรพจน์ หิรัญยุตติกุล. 7 มกราคม 2549. ผู้รับสารคนนอก พิพิธภัณฑสถานบ้านเขาอีสาร จังหวัดสมุทรสงคราม. สัมภาษณ์.

วลัยลักษณ์ ทรงศิริ. 2543. พิพิธภัณฑสถานบ้านเขาอีสาร: วันที่มาถึงครึ่งทาง. ใน จดหมายข่าวมูลนิธิเล็ก-ประไพ วิริยะพันธุ์, 27 (พฤศจิกายน-ธันวาคม 2543) แหล่งที่มา: <http://www.lek-prapai.org/news/news1.htm> [21 สิงหาคม 2546]

วลัยลักษณ์ ทรงศิริ. 2545. ยี่สาร ย่านตลาดกลางป่าชายเลน. ใน สังคมและวัฒนธรรมชุมชนคนยี่สาร, 69-102. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).

วารุณี อาสาประกิต. 30 พฤศจิกายน 2549. ผู้รับสาร พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร.
สนทนากลุ่ม.

วารุณี โอสถารมย์. 2544. หนึ่งทศวรรษห่อจดหมายเหตุการณ์ศาสตร์กับการบริหารงานของ
ชาลววิทย เกษตรศิริ. ใน กาญจน์ ละอองศรี, ธเนศ อาภรณ์สุวรรณ (บรรณาธิการ), กระจก
หลายด้านฉายประวัติศาสตร์, 232-299. กรุงเทพฯ: มติชน.

วิลาสณี พิพิธกุล. 2544. การต่อรื่องทางอัตลักษณ์ของผู้หญิงผ่านสื่อกระแสหลักในเรื่องชนชั้น
เชื้อชาติ และเพศสภาพ. เอกสารประกอบการสอนรายวิชาแนวการศึกษาเชิงวิพากษ์เพื่อ
การสื่อสาร. (อัดสำเนา) (เอกสารไม่ตีพิมพ์)

วิลาสณี พิพิธกุล. 2545. แนวคิดอัตลักษณ์. เอกสารประกอบการสอนรายวิชาแนวการศึกษาเชิง
วิพากษ์เพื่อการสื่อสาร. (อัดสำเนา) (เอกสารไม่ตีพิมพ์)

วิไลรัตน์ ย้งรอด. 2545. จิตรกรรมบนแผ่นไม้คอสอง วัดเขายี่สาร. ใน สังคมและวัฒนธรรมชุมชน
คนยี่สาร, 183-190. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).

ศรีศักร วัลลิโภดม. 2542. พัฒนาการของพิพิธภัณฑท์ท้องถิ่นในประเทศไทย. ใน เอกสารการ
สัมมนาทางวิชาการพิพิธภัณฑท์ท้องถิ่นในประเทศไทย, 3-10. กรุงเทพฯ:
ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).

ศรีศักร วัลลิโภดม. 2544. พัฒนาการทางสังคม-วัฒนธรรมไทย. กรุงเทพฯ: อมรินทร์.

ศรีศักร วัลลิโภดม. 2545 ก. พิพิธภัณฑท์ท้องถิ่น: กระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน. ใน สังคมและ
วัฒนธรรมชุมชนคนยี่สาร, 9-22. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).

ศรีศักร วัลลิโภดม. 2545 ข. บทบาทของพิพิธภัณฑท์ในสังคม. ใน หนังสือรายงานการสัมมนา
พิพิธภัณฑท์ไทยในศตวรรษใหม่, 174-187. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร
(องค์การมหาชน).

ศรีศักร วัลลิโภดม. 2545 ค. พิพิธภัณฑที่ไทยในศตวรรษใหม่. ใน หนังสือรายงานการสัมมนา
พิพิธภัณฑที่ไทยในศตวรรษใหม่, 4-10. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การ
มหาชน).

ศรีศักร วัลลิโภดม. 2545 ง. ประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมท้องถิ่นบ้านยี่สาร. ใน สังคมและ
วัฒนธรรมชุมชนคนยี่สาร, 51-68. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).

ศรีศักร วัลลิโภดม. 2546. พิพิธภัณฑที่ท้องถิ่นกับการเลื่อนไหลของความหมาย. ใน จดหมายข่าว
มูลนิธิเล็ก-ประไพ วิริยะพันธุ์, 41 (มีนาคม-เมษายน 2546) แหล่งที่มา:
<http://www.lek-prapai.org/news/news1.htm> [21 สิงหาคม 2546]

ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน). 2548. ภูมิปัญญากับการสร้างพลังชุมชน. กรุงเทพฯ:
ศูนย์ฯ.

สมชาย ณ นครพนม. 4 พฤษภาคม 2549. ผู้อำนวยการพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร.
สัมภาษณ์.

สมโชติ อ๋องสกุล. 2549. การสร้างประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในเชียงใหม่ ใน ธเนศ วงศ์ยานนาวา
(บรรณาธิการ), จักรวาลวิทยา, 38-79. กรุงเทพฯ: มติชน.

สมลักษณ์ เจริญพจน์. 2547. ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับพิพิธภัณฑที่ ใน สมลักษณ์ เจริญพจน์
(บรรณาธิการ), คู่มือพิพิธภัณฑที่ท้องถิ่น, 5-17. กรุงเทพฯ: สำนักพิพิธภัณฑสถาน
แห่งชาติ กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม.

สวรค์ ตั้งตรงสิทธิกุล. 2540 ก. การเสนอแนะเพื่อออกแบบศูนย์ประวัติศาสตร์รัตนโกสินทร์.
วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาสถาปัตยกรรมภายใน
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง.

สวรค์ ตั้งตรงสิทธิกุล. 2540 ข. การเสนอโครงการออกแบบพิพิธภัณฑที่กรุงเทพฯ.
กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

สวรรคต ตั้งตรงสิทธิกุล. 2545. กรุงเทพฯไม่มีพิพิธภัณฑ์กรุงเทพฯ. กรุงเทพฯ : มติชน.

สายชล สัตยานุรักษ์. 2549. สืบแผ่นดิน: “ความเป็นไทย” และความหมายทางการเมือง.

ใน ธเนศ วงศ์ยานนาวา (บรรณาธิการ), จักรวาลวิทยา, 118-191. กรุงเทพฯ: มติชน.

สายทอง บุญปัญญา. 30 พฤศจิกายน 2549. ผู้รับสาร พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร.

สนทนากลุ่ม.

สายนต์ ไพรชาญจิตร์. 2547 ก. การฟื้นฟูพลังชุมชนด้วยการจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีและ

พิพิธภัณฑ์: แนวคิด วิธีการ และประสบการณ์จากจังหวัดน่าน. กรุงเทพฯ:

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

สายนต์ ไพรชาญจิตร์. 2547 ข. สรุปและเรียบเรียงโดย ศิริพร ศรีสินธุ์โร. กระบวนการพิพิธภัณฑ์

ท้องถิ่นในงานพัฒนาชุมชน. ใน ก้าวไปด้วยกัน: จุลสารเพื่อชุมชนพิพิธภัณฑ์ ศูนย์

มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน), 1, 1 (ตุลาคม-ธันวาคม 2547): 44-46.

สารัท ชลอสันติสกุล. 14 มกราคม 2549. ผู้รับสารคนนอก พิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร จังหวัด

สมุทรสงคราม. สัมภาษณ์

สำนักโบราณคดีและพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ. 2542. นำชม พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร.

กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ.

สิรินทร์ ย้วนไยดี. 4 พฤษภาคม 2549. ภัณฑารักษ์ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร. สัมภาษณ์.

สิริอาภา รัชตะหิรัญ. 2547. การดำเนินงานพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น: กรณีพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร.

เรียบเรียงโดย ชิวสิทธิ์ บุญยเกียรติ. ใน ก้าวไปด้วยกัน: จุลสารเพื่อชุมชนพิพิธภัณฑ์ ศูนย์

มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน), 1, 1 (ตุลาคม-ธันวาคม 2547): 35-39.

สิริอาภา รัชตะหิรัญ. 1 ธันวาคม 2549. ประธานคณะกรรมการดำเนินงานพิพิธภัณฑ์

บ้านเขายี่สาร. สัมภาษณ์.

สุจิตต์ แขวงโสภา. 3 ธันวาคม 2549. อาสาสมัครนำชม พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร.

สัมภาษณ์.

สุจิตต์ วงษ์เทศ. 2549. ประวัติศาสตร์แห่งชาติ เลิกฉบับเก่า สร้างฉบับใหม่. ใน มติชนรายวัน. 15 มีนาคม 2549: 34.

อภิญา ตันทวีวงศ์. 2545. เยือนชุมชน “คนเฒ่าบ้าน”. ใน สังคมและวัฒนธรรมชุมชนคนเฒ่า, 129-143. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).

อภิญา ตันทวีวงศ์. 28 สิงหาคม 2549. อดีตนักศึกษาปริญญาโทคณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร. สัมภาษณ์.

อภิญา บัวสรวง. 2539. บทบาทหน้าที่ของพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น. ใน เอกสารการสัมมนาทางวิชาการพิพิธภัณฑ์ไทยในประเทศไทย, 113-121. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).

อภิรัฐ เจ๊ะเหล่า. 7 มกราคม 2549. ผู้รับสารคนนอก พิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร จังหวัดสมุทรสงคราม. สัมภาษณ์.

อรรณพ ปิณฑน์โอวาท. 2547. วาทวิพากษ์ตะวันตก (ค.ศ. 1925-ปัจจุบัน) กับบริบทไทย. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

อารีย์ อัครนภาพ. 2531. การนำเสนอรูปแบบพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาศิลปศาสตรศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

อุมาพร สัยงาม. 30 พฤศจิกายน 2549. ผู้รับสาร พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร. สนทนากลุ่ม.

อุไร นิศาณณวงศ์. 3 ธันวาคม 2549. อาสาสมัครนำชม พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร. สัมภาษณ์.

เอกวิทย์ ณ ถลาง. 2545. ศกยภาพในไทวธิี. กรุงเทพฯ: สถาบันวธิีทรรคน.

ภาษาอังกฤษ

Barker, Chris. 2000. Cultural studies: theory and practice. London: Sage.

Benedict, Anderson. 1995. Imagined communities: reflections on the origin and spread of nationalism. London: Verso.

Bennett, Andy. 2000. Popular music and youth culture: music, identity and place. New York: St. Martin's press.

Bennett, Tony. 1995. The birth of the museum: history, theory, politics. London: Routledge.

Bicknell, Sandra, & Farnelo, Graham. (eds.) 1993. Museum visitor studies in the 90s. London: Science Museum.

Black, Graham. 2005. The engaging museum: developing museums for visitors involvement. New York: Routledge.

Bobo, Jacqueline. 1994. The color purple: Black women as cultural readers. In Storey, John. (ed.), Cultural theory and popular culture, pp. 302-310. New York: Harvester heatsheaf.

Crane, Diana. 1992. The production of culture: media and the urban arts. California: Sage.

- Delaney, Jill. 1992. Ritual space in the Canadian museum of civilization : consuming Canadian identity. In Shields, Rob (ed.), Lifestyle shopping : the subject of consumption, pp. 136-148. London: Routledge.
- Dean, David. 1994. Museum exhibition: theory and practice. New York: Routledge.
- Dicks, Bella. 2000. Encoding and decoding the people: Circuits of communication at a local heritage museum. European journal of communication 15(1): 61-78.
- Dragon, G.A. 2001. Participatory communication case studies.
Available from: <http://www.eldis.org/static/DOC10164.htm> [2006, April 19]
- Edensor, Tim. 2002. National identity, popular culture and everyday life. New York: Berg.
- Edson, Gary, & Dean, David. 1994. The handbook for museums. New York: Routledge.
- Fiske, John. 1982. Introduction to communication studies. New York: Methuen & Co.
- Hall, Stuart. 1997 a. Introduction. In Hall, Stuart (ed.), Representation: cultural representations and signifying practices, pp. 1-11. London: Sage.
- Hall, Stuart. 1997 b. The work of representation. In Hall, Stuart (ed.), Representation: cultural representations and signifying practices, pp. 13-74. London: Sage.
- Hall, Stuart. 1997 c. The spectacle of the 'other'. In Hall, Stuart (ed.), Representation: cultural representations and signifying practices, pp. 223-290. London: Sage.
- Hartley, Eleanor. 1995. Disabled people and museums: the case for partnership and collaboration. In Hooper-Greenhill, Eilean (ed.), Museum, media, message, pp. 151-155. New York: Routledge.

- Hoffmann, Detlef. 1994. The German Art Museum and the history of the nation. In Sherman, Daniel j., Rogoff, Irit. (eds.), Museum culture: histories discourses Spectacles, pp. 3-21. London: Routledge.
- Hooper-Greenhill, Eilean. (ed.) 1994. The educational role of the museum. New York: Routledge.
- Hooper-Greenhill, Eilean. (ed.) 1995. Museum, media, message. New York: Routledge.
- Hooper-Greenhill, Eilean. 2000. Museums and the interpretation of visual culture. New York: Routledge.
- Hudson, Kenneth. 1975. A social history of museums: what the visitors thought. London: Macmillan press.
- Jackson, Peter. 1992. Map of meaning: an introduction to cultural geography. New York: Routledge.
- Jordanova, Ludmilla. 1989. Objects of knowledge: a historical perspective on Museums. In Vergo, Peter (ed.), The new museology, pp. 22-40. London: Reaktion.
- Kaeppler, Adrienne L. 1994. Paradise regained: the role of Pacific museums in forging national identity. In Kaplan, Flora E.S. (ed.), Museums and the making of ourselves: the role of objects in national identity, pp. 19-43. New York: Leicester University Press.
- Kavanagh, Gaynor. 2002. Remembering ourselves in the work of museums: trauma and the place of the personal in the public. In Sandell, Richard. (ed.), Museums, society, inequality, pp. 110-122. New York: Routledge.

Kidd, Warren. 2002. Culture and identity. New York: Palgrave.

Kreps, Chistina F. 2003. Liberating culture: cross-cultural perspective on museums, curation, and heritage preservation. New York: Routledge.

Lewi, Hannah. 2003. Exhibiting antipodean narratives: tracing the Perth museum site. In Giebelhausen, Michaela. (ed.), The architecture of the museum: symbolic structures, urban contexts, pp. 54-74. New York: Harvester Wheatsheaf.

Lidchi, Henrietta. 1997. The poetics and the politics of exhibiting other cultures. In Hall, Stuart (ed.), Representation: cultural representations and signifying practices, pp. 151-223. London: Sage.

Low, Murray. 2000. Nationalism. In Browning, Gary (ed.), Understanding contemporary society: theories of the present, pp. 256-371. London: Sage publications.

Lull, James. 2000. Media, communication, culture: a global approach. 2nd ed. New York: Columbia University Press.

Newman, Andrew, & Mclean, Fiona. 2002. Architectures of inclusion: museums, galleries and inclusive communities. In Sandell, Richard. (ed.), Museums, society, inequality, pp. 56-68. New York: Routledge.

Newton, Douglas. 1994. Old wine in new bottles, and the reverse. In Kaplan, Flora E.S. (ed.), Museums and the making of ourselves: the role of objects in national Identity, pp. 269-290. New York: Leicester University Press.

Richardson, Laurel. 1995. Narrative and sociology. In Maanen, John Van (ed.), Representation in ethnography, pp. 198-221. California: Sage.

- Sandell, Richard. 2002. Museums and the combating of social inequality: roles, responsibilities, resistance. In Sandell, Richard. (ed.), Museums, society, inequality, pp. 3-23. New York: Routledge.
- Savage, Kirk Eugene. 1990. Race, memory, and identity: The national monuments of the union and the confederacy monuments, civil war. [CD-ROM] .Available from: Dissertation Abstracts International.
- Sivaraksa, Sulak. 2002. The crisis of Siamese indentity. In Reynolds, Craig J. (ed.), National identity and its defenders: Thailand today, pp. 33-48. Thailand: Silkworm.
- Smith, Charles S. 1989. Museums, artifacts, and meanings. In Vergo, Peter (ed.), The new museology, pp. 6-21. London: Reaktion.
- Stoeltje, Beverly J. 1992. Festival. In Bauman, Richard (ed.), Folklore, cultural performances, and popular entertainments: a communication-centered handbook, pp. 261-271. New York: Oxford university press.
- Taylor, Lisa and Willis, Andrew. 1999. Media studies: texts, institutions and audiences. Oxford: Blackwell.
- Tsang, Wai King & Wong, Matilda. 2004. Constructing a shared 'Hong Kong identity' in comic discourses. Discourse & Society 15(6): 765-785.
- Woodward, Kathryn. 1997. Concepts of identity and difference. In Woodward, Kathryn (ed.), Identity and difference, pp. 7-61. London: Sage.
- Yoon, Chin Saik. 2006. Participatory communication for development. Available from: <http://www.southbound.com.my/coomunication/parcom.htm> [2006, April 19]

ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์

นางนิษฐา หุ่นเกษม เกิดเมื่อวันที่ 2 มีนาคม พ.ศ.2514 ณ จังหวัดอุบลราชธานี ปัจจุบันรับราชการเป็นอาจารย์โปรแกรมวิชานิเทศศาสตร์ คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏกาญจนบุรี

จบการศึกษาในระดับประถมศึกษา จากโรงเรียนอนุบาลอุบลราชธานี จังหวัดอุบลราชธานี ระดับมัธยมศึกษา จากโรงเรียนสาธิตมหาวิทยาลัยรามคำแหง กรุงเทพฯ ระดับปริญญาตรี จากมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ สาขาวิชาสื่อสารมวลชน ระดับปริญญาโท จากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย คณะนิเทศศาสตร์ สาขาวิชานิเทศศาสตร์พัฒนาการ และเข้าศึกษาต่อระดับปริญญาเอก ณ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย คณะนิเทศศาสตร์ สาขาวิชานิเทศศาสตร์ เมื่อพ.ศ. 2545

ในระหว่างการศึกษา ได้รับทุนสนับสนุนนิสิตในระดับปริญญาดุษฎีบัณฑิต ไปเสนอผลงานวิชาการในต่างประเทศจากบัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และการนำเสนอผลงานวิชาการในประเทศจากคณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ดังนี้

- **“พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวกับการสื่อสารเพื่อต่อต้านลัทธิจักรวรรดินิยม ร.ศ.112”** เนื่องในวาระ 150 ปี วันพระบรมราชสมภพ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว วันที่ 4 กรกฎาคม พ.ศ. 2546 ณ หอประชุมศูนย์สารนิเทศ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- **“ภาพตัวแทนประวัติศาสตร์ชาติไทยผ่านพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติพระนคร”** จัดโดย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย โดยได้รับการมอบหมายจากที่ประชุมคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยของรัฐ (ทคปร.) วันที่ 13-14 ตุลาคม พ.ศ. 2549 ณ อาคารมหิตลathiเบส จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ได้รับรางวัลการนำเสนอผลงานวิจัยการนำเสนอด้วยวาจา ดีมาก
- **“COMMUNICATION AND THE POLITICS OF REPRESENTATION THROUGH THE MUSEUMS AS TEXTS IN THAILAND”** The 2006 Asia Culture Youth Camp held by Asia Culture Forum in Alliance with Inter-Asia Studies Society during October, 27-28 2006 at KimDaeJung Conversion Center, Gwangju, South Korea